

СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Монографія

За загальною редакцією д.е.н., професора Кифяка В. Ф.

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Чернівецький торговельно-економічний інститут**

**СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ
РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ
РЕГІОНІВ**

Монографія

(за загальною редакцією д.е.н., професора Кифяка В.Ф.)

Чернівці
«Місто»
2017

УДК 332.14

С 11

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного торговельно-економічного університету за результатами НДР «Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів», № держреєстрації 0115U000568» (протокол № 3 від 26.10. 2017 р.)

Автори:

В.Ф. Кифяк – д.е.н., професор, науковий редактор (1.1; 4.3); В.Є. Лучик (1.2; 5.1; 5.5) – д.е.н., професор; С.Д. Лучик (3.2; 4.2) – д.е.н., професор; Ю.Г. Корольок (2.1; 2.2; 2.3; 5.2; 5.4; 5.5) – д.д.упр., доцент; А.А. Вдовічен (4.1) – к.е.н., доцент; О.М. Верстяк (1.4) – к.е.н., доцент; О.В. Кифяк (5.3) – к.е.н., доцент; І. Р. Лошенко (3.1) – к.е.н., доцент; Б. М. Короп (1.3) – к.е.н.; М.В. Лучик (3.3) – к.е.н., В.О. Григоренко (5.2).

С11 Сценарне прогнозування розвитку прикордонних регіонів : Монографія / Колектив авторів за заг. редакцією Кифяка В.Ф.; Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету. – Чернівці : "Місто", 2017. – 330 с.

У монографії висвітлено теоретико-методологічні та прикладні аспекти сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, обґрунтовано атрактивні доміанти оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, запропоновано пріоритетні напрями та сценарні механізми їх реалізації.

Дане дослідження сприяє систематизації та узагальненню теоретичних положень сценарного прогнозування, визначенню методів сценарного підходу та особливостей їх використання в стратегіях розвитку прикордонних регіонів. На основі комплексного аналізу соціально-економічного стану прикордонних регіонів здійснено їх позиціонування за рівнем ефективності використання потенціалу розвитку (на матеріалах прикордонних областей Карпатського регіону).

Видання буде корисним працівникам органів місцевої влади, фахівцям з питань регіональної економіки, науковцям та студентам.

Рецензенти:

Євдокименко В.К. – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет»;

Нижник В. М. – д.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету;

Ткаченко Т. І. – д.е.н., професор, завідувач кафедри туризму та рекреації Київського національного торговельно-економічного університету;

Жабчук Г. Ю. – начальник управління міжнародного співробітництва та інвестицій Чернівецької облдержадміністрації.

ISBN 978-617-652-201-0

© В.Ф. Кифяк, 2017

© ВІЦ "Місто", 2017

З М І С Т

Вступ	5
Розділ 1. Теоретичні основи сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	10
1.1. Теоретико-методологічні підходи до сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів	10
1.2. Стратегічне прогнозування і планування соціального та економічного розвитку регіонів	25
1.3. Концептуальні засади транскордонного співробітництва у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	36
1.4. Національна конкурентоспроможність в аспекті дієвих сценаріїв прикордонного співробітництва	49
Список використаних джерел до розділу 1	58
Розділ 2. Методи сценарного прогнозування в стратегічному розвитку прикордонних регіонів.....	62
2.1. Потенціал методів сценарного управління регіональним розвитком.....	62
2.2. Інформаційно-статистичне забезпечення методик сценарного прогнозування.....	70
2.3. Особливості використання методів сценарного прогнозування в стратегіях розвитку прикордонних регіонів.....	77
Список використаних джерел до розділу 2	90
Розділ 3. комплексний аналіз соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів як основа розробки прогнозних сценаріїв.....	92
3.1. SWOT та PEST-аналіз соціально-економічного розвитку прикордонного регіону	92
3.2. Конкурентне позиціонування прикордонних регіонів України.....	117
3.3. Оцінка соціального розвитку прикордонного регіону.....	129
Список використаних джерел до розділу 3	140

Розділ 4. Інноваційне забезпечення сценаріїв розвитку прикордонних регіонів	144
4.1. Інноваційні сценарії розвитку України в умовах структурних диспропорцій	144
4.2. Інноваційна конкурентоспроможність Карпатського регіону	176
4.3. Стратегічний розвиток підприємств прикордонного регіону на засадах інновацій.....	187
Список використаних джерел до розділу 4	204
Розділ 5. Адаптація методики сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів в управлінську практику	207
5.1. Прогнозування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	207
5.2. Атрактивні домінанти оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	214
5.3. Сценарні механізми реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів (на прикладі розвитку туризму)	227
5.4. Напрями та методи підвищення дієвості управління прикордонними територіями	237
5.5. Рекомендаційні аспекти впровадження результатів дослідження в управлінську практику	245
Список використаних джерел до розділу 5	254
Висновки.....	257
Додатки	266
Додаток А. Узагальнений SWOT – аналіз Карпатського регіону (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області)	267
Додаток Б. Профіль прикордонного (Карпатського) регіону.....	275

ВСТУП

Однією з тенденцій, що визначає характер сучасного періоду світового розвитку, є зростання ролі внутрішньодержавних адміністративно-територіальних утворень (регіонів) у системі міжнародних відносин. Сучасні держави щораз більшою мірою враховують позицію регіонів при визначенні свого не тільки внутрішнього, але й зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного курсу. Дуже часто міжрегіональні зв'язки починають виступати в ролі локомотива міждержавної взаємодії.

У свою чергу, відхід від централізованої моделі управління в Україні, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в державі, реалізація повною мірою принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності та положень Європейської хартії місцевого самоврядування – все це актуалізує потребу в поглиблених дослідженнях, спрямованих на передбачення майбутніх сценаріїв соціального та економічного розвитку регіонів України. Особливо це стосується прикордонних регіонів як головних учасників транскордонної взаємодії.

Слід зазначити, що важливою історичною передумовою у становленні та розвитку прикордонної співпраці було підписання договорів про добросусідські відносини та співробітництво одразу ж після проголошення незалежності України у 1991 році. Надалі історія транскордонної співпраці пройшла декілька етапів свого розвитку.

Перший етап охоплює період з 1991-2004 рр. і характеризується:

- 1) укладенням договорів про добросусідські відносини та співробітництво між Україною та Угорщиною (1991 рік), Україною та Польщею (1992), Україною та Словаччиною (1993), Україною та Республікою Білорусь (1995), Україною

та Румунією (1997), Україною та Республікою Молдова (1997);

2) підписанням міжнародних і національних нормативно-правових актів, таких як:

Основні напрями зовнішньої політики України (1993 р.),
Європейська хартія місцевого самоврядування (1985), ратифікована ВРУ 1997 року,

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980), до якої Україна приєдналася в 1993 році,

Угода про партнерство, яка набрала чинності 1998 року,
Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу (затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 10072);

3) створенням Карпатського єврорегіону (1993), єврорегіону Буг (1995), Нижній Дунай (1998) та єврорегіону Верхній Прут (2000).

Важливе значення відігравали й інші міжнародні документи, які встановлюють окремі міжнародно-правові гарантії місцевого самоврядування, основними з яких є: Європейська декларація міських прав 1992 р., прийнята Постійною конференцією місцевої і регіональної влади Ради Європи; Європейська хартія про участь молоді в муніципальному та регіональному житті, прийнята Радою Європи 1994 р.; Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні, прийнята Радою Європи 1992 р.; Європейська хартія регіонального самоврядування, прийнята Радою Європи 1999 р.

Другий етап (2004-2007 рр.) розвитку прикордонного співробітництва в Україні розпочався з прийняття Закону України «Про транскордонне співробітництво». Цей Закон регулює правові, організаційні та економічні відносини у сфері транскордонного співробітництва та конкретизує джерела фінансування проектів (програм). У рамках такої співпраці 24 червня 2004 року було ратифіковано Протокол №2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітниц-

тво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва. Після розширення Європейського Союзу (ЄС) 2004-2007 рр. Україна отримала спільний кордон з країнами-членами ЄС, а її прикордонні регіони (насамперед Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області) стали об'єктами регіональної політики цього об'єднання. Це дало можливість прикордонним територіям більш ефективно використовувати власний потенціал для виходу на європейські ринки товарів та послуг шляхом поглибленої взаємодії через механізми транскордонного співробітництва та адаптації європейського законодавства у сфері регіональної політики тощо.

Третій етап розпочався 2007 року і тривав до 2014 року. Протягом даного періоду не відбулося суттєвих змін. Лише у 2010 році в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво» було зазначено, що «для спільного фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України». 11 травня 2012 року ратифіковано Протокол №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва. Проте, незважаючи ні на цю ратифікацію, ні на підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 27 червня 2014 року, які б мали стати важливими імпульсами для активізації транскордонного співробітництва, процес ратифікації першої та імплементації другого відбувається досить повільно.

Наразі виокремлюється четвертий етап (з 2014 р. дотепер), на якому відбувається переорієнтація транскордонного співробітництва регіонів з Росією у напрямі поглиблення співпраці в рамках єврорегіональних структур за участі країн-членів ЄС та активізації міжрегіонального співробітництва на рівні європейських інституцій.

Головним документом, що визначає регіональну політику у сфері транскордонного співробітництва на даному етапі є Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року. У ній розвиток транскордонного співробітництва передбачено в рамках консолідації зусиль, спрямованих на сприяння розвитку єврорегіонів, ліквідацію інфраструктурних та адміністративних бар'єрів для активізації співпраці прикордонних територій, провадження спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, розбудову їх виробничої та соціальної інфраструктури.

Тривала історія розвитку транскордонного співробітництва України та нереалізований в його аспекті потенціал соціально-економічного розвитку прикордонних територій дав підстави авторам запропонувати сценарний підхід стратегічного управління ними. Вибір сценарного підходу до прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів створив можливість не тільки сформулювати загальну модель з очікуваними результатами економічних перетворень, але й визначити необхідні ресурси для їх досягнення.

Базою прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів стали економічні показники областей Карпатського регіону, державні соціальні стандарти, національно-етнічні особливості регіонів, стан транскордонного співробітництва, зокрема єврорегіонів «Карпатський» та «Верхній Прут» тощо.

У роботі акцентується увага на теоретико-методологічних засадах сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів, комплексному аналізі та їх позиціонуванні за рівнем соціально-економічного розвитку, розробці та адаптації відповідних сценаріїв. Текст монографії викладений так, щоб дати читачу максимальне уявлення про можливість використання сценарного підходу при прогнозуванні соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

Важливе місце відводиться бібліографії, що наводиться після кожного розділу. Це дозволить будь-якому читачу, зацікавленому у більш детальному вивченні сценарних прогнозів, самостійно сформувати потрібну йому інформаційну базу.

Автори монографії висловлюють щирю вдячність працівникам та науковцям Київського національного торговельно-економічного університету, працівникам органів місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування Карпатського регіону, науковцям прикордонних ВНЗ-партнерів, працівникам головних управлінь статистики та рецензентам за слушні пропозиції та сприяння при підготовці монографії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

1.1. Теоретико-методологічні підходи до сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів

В основі прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів лежить припущення про те, що майбутнє регіональної економіки значною мірою зумовлюється її минулим і теперішнім станами та несе в собі і елементи невизначеності. Це пояснюється наявністю варіантів можливого розвитку. Важливим є і те, що дія економічних законів у майбутньому залежить не тільки від минулого і теперішнього стану економіки, але й від управлінських рішень, які мають бути прийняті і реалізовані в майбутньому.

Сценарне прогнозування є одним з найбільш ефективних інструментів передбачення тенденцій і варіантів розвитку тих чи інших соціально-економічних явищ. Прогнозні сценарії включають в себе прогнозні моделі, які описують ймовірні напрямки розвитку з урахуванням впливу основних факторів прогнозного оточення і комплекс дій управлінського характеру, спрямований на мінімізацію наслідків кризових ситуацій і підвищення ефективності функціонування соціально-економічних систем.

Прогнозні сценарії дозволяють завчасно передбачити небезпеку, що виникає при неефективному управлінському впливі, несприятливому розвитку макроекономічної ситуації, а також в умовах форсмажорних явищ.

Особливістю сценарного прогнозування є можливість використання різних підходів при побудові сценаріїв, як експертних, так і формалізованих.

Аналіз сучасного досвіду сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів підтверджує наявність декількох підходів до розробки сценаріїв, проте всі вони зводяться до трьох ключових положень:

1. Початковим пунктом розробки «сценаріїв майбутнього» завжди повинна бути точна оцінка сучасної ситуації регіону. Така оцінка веде до розуміння динаміки діючих чинників: значення яких спадає чи зростає по всьому часовому горизонту.

2. Для діючих чинників з невизначеними тенденціями розвитку повинні бути виконані спеціальні прогнози і зроблені раціональні пропозиції експертів.

3. Слід розробити декілька альтернативних «сценаріїв майбутнього», що є певною логічною картиною. При цьому має дотримуватися обов'язкова умова – альтернативні сценарії не повинні містити суперечностей, тобто взаємовиключних кроків і подій.

Використання різних підходів до сценарного прогнозування дозволяє розробити найбільш ймовірні напрямки розвитку ситуації, наприклад песимістичний, реалістичний і оптимістичний сценарії з побудовою комплексу відповідних управлінських дій, спрямованих на стратегічний розвиток, коли це видається можливим (сприятливі макроекономічна і природно кліматична обстановки) і звести очікувані втрати до мінімуму в тих випадках, коли вони неминучі (форс-мажорні ситуації). Найчастіше прогнозні сценарії створюються у рамках граничних позицій факторів прогнозного оточення, тим самим моделюючи стан керованої системи в умовах екстремальних змін зовнішнього середовища [1].

Основним призначенням сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку регіону є визначення генеральної мети, послідовне відображення вирішення поставлених

завдань, виявлення можливих перепон та недоліків в організації економічної діяльності.

Сценарії в нинішній ситуації розвивають перспективи майбутнього регіону з урахуванням основоположного принципу стратегічного управління – альтернативності вибору. У визначенні безлічі перспектив майбутнього і варіантів розвитку полягає основна мета методу сценаріїв. У свою чергу в аспектах практичного застосування можлива розробка двох типів сценаріїв:

опис послідовності кроків, що ведуть до прогнозованого стану (образу) регіону, а також чинників і подій, які роблять вирішальний вплив на цей процес;

опис можливих наслідків для регіону, якщо він досягне бажаного прогнозованого образу.

У сучасній економічній науці досить ґрунтовно представлені теоретико-прикладні підходи до вибору і обґрунтування сценаріїв соціально-економічного розвитку регіонів. Ці проблеми розглядалися низкою вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, такі науковці, як С.І. Дорогунцов, Л.Г. Черняк, П.П. Борщевський та ін. розглядають регіональний розвиток не лише через призму природно-географічних умов, а з «певним поєднанням соціально-економічних, демографічних, регіонально-культурних, екологічних та інших ознак» [2, с. 93]. Ми також підтримуємо такий підхід, пропонуючи планомірний та комплексний розвиток регіону шляхом економічної цілісності, соціальної спрямованості та екологічної безпеки [3, с. 23], що є вкрай важливим, зокрема, і для прикордонного регіону. Вагомий внесок у прогнозування та моделювання економіки регіонів України зроблено О.О. Бакаєвим [4], та В.М. Гейцем [5]. Використання сценарного прогнозування регіонального розвитку висвітлено у працях Р. Капелло, Р. Камагне, Б.Чізоліні, Х. Фратесі, які стверджують, що результатом розробки сценарію є рекомендація щодо формування сильної політики регіону або довгострокової стратегії розвитку [6, с. 2]. Сценарій – це послідовний внутрішньо стійкий і

правдоподібний опис можливого майбутнього, підкреслюють Т. Картер та Е. Ла Ровер [7]. «Розуміння причин економічного зростання і розвитку залишається центральним завданням економіки», вважає К. Віл'ямсон [8], присвячуючи свої дослідження діяльності формальних і неформальних, економічних, політичних, соціальних і законних інституцій конкретного регіону.

Разом з тим, в Україні сценарне прогнозування не отримало достатнього розвитку, особливо в частині теоретичного обґрунтування підходів до використання методу сценаріїв при розробці стратегій на середньо- і довгострокову перспективу регіонального розвитку.

Щодо сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку саме прикордонних регіонів, то у Законі України «Про транскордонне співробітництво», який фактично мав би закласти правове підґрунтя для співпраці прикордонних регіонів суміжних країн, поняття «прикордонного регіону», «транскордонного регіону» чи «прикордонної території» взагалі не визначено. Співзвучним із поняттям «регіон» в ньому є термін «єврорегіон», що визначається як форма транскордонного співробітництва і не має якихось конкретних територіально-окреслених рамок. У зв'язку із цим, вважаємо доцільність використання поняття «прикордонний регіон» замість понять «прикордонна зона» та «прикордонна смуга», оскільки, по-перше, поняття прикордонний регіон акцентує увагу на адміністративно-територіальному підході, що є зручним в регіональному управлінні регіонами; по-друге, - виступає більш співзвучним процесам трансформації бар'єрної функції кордону в контактну. У цьому контексті вважаємо за доцільне зупинитись на наступному визначенні прикордонного регіону: це адміністративно-територіальна одиниця, що знаходиться на наступному після державного рівні та розташована безпосередньо вздовж державного кордону.

Зважаючи на зазначене, сценарії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону повинні враховувати харак-

тер соціальних, економічних і екологічних проблем щодо збалансованого ресурсовикористання, особливості транскордонного співробітництва, ментальність мешканців регіону, етнічні зв'язки і просторовий розвиток в цілому.

Аналізуючи наявні теоретичні підходи до сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та особливості сценарного аналізу нами визначено чотири аспекти їх прояву:

аспект об'єкта дослідження;

аспект оточуючого (зовнішнього) середовища;

аспект використаних підходів до моделювання (формалізації) об'єкта дослідження;

аспект підсистеми управління об'єктом (його керованість) [9].

Загальновідомо, що на соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів великий вплив мають не тільки природно-ресурсний, трудовий, науковий потенціали, розвиток промисловості, сільського господарства, сфери послуг та інших видів діяльності, але й два взаємопов'язаних аспекти: прикордонність та периферійність.

Прикордонний аспект пов'язаний з виконанням бар'єрних, контактних, дифузних та інших функцій, які характеризуються відкритістю і проникливістю та виражаються через ефектів відчуження, співіснування, співробітництва та інтеграції.

Аспект периферійності обумовлений віддаленістю від центру. В основному прикордонні регіони є периферійними і водночас суспільно-економічним центрами регіонів, на життя яких має значний вплив кордон та транскордонні зв'язки. Якщо враховувати безвізовий режим з ЄС, асоційоване членство України в ЄС, роботу єврорегіонів то поняття транскордонної співпраці передбачає не тільки як співпрацю сусідніх регіонів по обидві сторони від кордону, але й єдиний економічний простір [10], що повинно враховуватися при розробці прогнозних методів.

У прикордонних регіонах формується притаманна власне їм економічна система. В умовах зростання ролі глобалізації та регіоналізації, прикордонні економічні системи перетворюються на провідну ланку світового господарства. Незважаючи на те, що прикордонні економічні системи досить часто ідентифікуються як периферійні і проблемні, вони характеризуються високим рівнем комунікаційної здатності, оскільки мають можливість використовувати як внутрішні, так і зовнішні ресурси для розвитку.

Основними передумовами прогнозування розвитку прикордонних економічних систем визначено геополітичні, соціально-культурні, правові, історичні, інституційні, фінансові, економічні та інфраструктурні фактори (рис. 1.1).

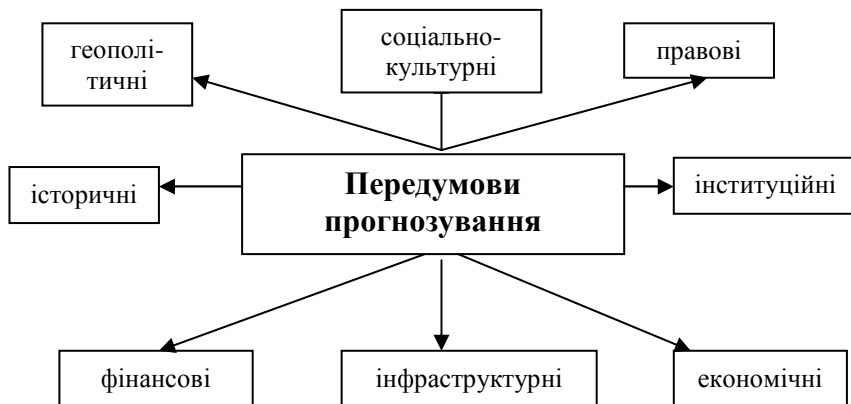

Рис. 1.1. Передумови прогнозування розвитку прикордонних економічних систем

На основі порівняльно-ретроспективного аналізу встановлено, що історичні передумови створюють потужну основу для майбутнього розвитку прикордонних економічних систем, оскільки, для прикладу, в Україні з усіма країнами-сусідами вздовж всього периметру державного кордону протягом тривалого історичного періоду зберігаються тісні суспільно-економічні та соціально-культурні взаємовідносини. Не менш

вагоме значення відіграють геополітичні передумови, які враховують географічне розміщення, наявність спільних кордонів із країнами-сусідами, а також напрями формування зовнішньої політики країни.

Ефективному розвитку прикордонних економічних систем сприяють правові передумови у частині розробки законодавчої бази щодо транскордонного співробітництва та укладення двосторонніх договорів із країнами-сусідами. Тісно переплітаються із правовими інституційні передумови, які формуються за рахунок участі держави у міжнародних регіональних організаціях, створення спільних міждержавних комісій та формуванні різноманітних структур, що сприяють розвитку транскордонної співпраці. Зокрема, Україна активно бере участь у діяльності Асамблеї європейських регіонів, Конгресу місцевих та регіональних влад Європи, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Конференції приморських регіонів Європи та інших. Налагоджуються контакти на державному рівні та рівні органів місцевого самоврядування з Комітетом єврорегіонів Євросоюзу, відповідними структурами Ради Європи та ЄС, Асоціацією європейських прикордонних регіонів, Радою європейських муніципалітетів та регіонів, Конференцією периферійних морських регіонів Європи, об'єднанням найбільших європейських міст.

Важливою інституційною передумовою є формування двосторонніх міждержавних органів. Зокрема, створено українсько-словацький центр транскордонного співробітництва «Карпати», українсько-словацьку Міждержавну комісію з питань транскордонного співробітництва, українсько-угорську Міждержавну комісію з питань транскордонного та прикордонного співробітництва, Міждержавну Координаційну Раду з питань міжрегіональної співпраці між Україною та Республікою Польща тощо.

Економічні передумови у поєднанні із фінансовим забезпеченням формують основу для розвитку регіону, визначають його конкурентоспроможність та напрями майбутньої спів-

праці. Незважаючи на ґрунтовність наведеного переліку, прикордонні регіональні соціально-економічні системи володіють принциповою особливістю, що потребує окремого врахування наявності прикордонної інфраструктури як цілісної підсистеми.

Методологічні засади розробки сценаріїв прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів визначають описані передумови розвитку прикордонних економічних систем як базу для аналізу соціально-економічного стану, забезпеченості природними ресурсами, трудовим, науковим потенціалом, передбачення динаміки розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг, а також можливості розширення економічної співпраці з прикордонними регіонами сусідніх країн.

Іншим методологічним принципом є поступове зростання основних економічних показників як основа розробки позитивного сценарію соціально-економічного розвитку території у майбутньому. Як стверджують Е. Гафео та Ю. Канзіан, динаміка основних економічних показників і механізмів громадських очікувань відіграє ключову роль у визначенні ефективності чинної макроекономічної політики [11, с. 660].

Ситуаційний аналіз показників видів економічної діяльності сприяє визначенню їх впливу на загальний соціально-економічний розвиток регіону та є основою для розробки відповідного прогностичного сценарію з урахуванням пріоритетності та вагомості кожного напрямку. Такий підхід дозволяє використати індуктивний метод наукового дослідження, що найбільше підходить для системного опису інтересів, цілей, ресурсів, тактик економічних акторів прикордонного регіону та зв'язків між ними. Виокремлення основних видів господарської діяльності дає можливість перейти до їх синтезу та узагальнення властивостей, що є характерним для індуктивного методу дослідження.

Головну роль у методології стратегічного прогнозування та розробці різних сценаріїв соціально-економічного розвитку

відіграє трудовий потенціал. Тут важливо враховувати, що в регіоні, де персонал являє собою не просто соціально-економічний клас, а високий потенціал людського ресурсу, збільшується прибутковість та потенціал росту [12, с.17].

Отже, база прогнозування – загальний потенціал регіону поєднує в собі природно-ресурсний, культурно-історичний, виробничий, трудовий, фінансовий, інноваційний, маркетинговий та інші потенціали. При вимірі будь-якого з них можуть використовуватися наступні підходи:

ресурсний – потенціал як сукупність ресурсів з визначеними кількісними, структурними та якісними характеристиками;

ресурсно-функціональний – як використано ресурси;

результативний – як досягнуто стійких кінцевих результатів;

ресурсно-цільовий – як ресурси адекватні цілям, що стоять перед регіоном.

Ці підходи мають свої переваги і недоліки.

Ресурсний підхід дає чітке розуміння про екстенсивні резерви росту, але не враховує процес комбінування ресурсів в процесі їх використання та перетворення в кінцеві результати.

Ресурсно-функціональний підхід розкриває умови при яких буде досягнута повна реалізація потенціалу, але відображає тільки якісну сторону його використання.

Результативний підхід дозволяє побачити практичні прояви потенціалу, але не розмежовує рівень і ступінь використання потенціалу.

Ресурсно-цільовий підхід характеризується одночасним обліком складу і характеристик цілей об'єкта управління з одного боку і кількістю та якістю ресурсів з іншого. Проте, в межах цього підходу неможливо вирішити питання достовірності оцінок і розрахунків потенціалу регіону.

Комплексний аналіз факторів сукупного впливу на розвиток прикордонного регіону та їх значення для конкретного виду діяльності дає можливість застосовувати дедуктивний метод наукового дослідження, перевагою якого є інтегральний

розгляд факторів впливу на регіон, що дозволяє дослідити системні ефекти впливу вхідних параметрів на вихідні.

Економічна політика в прикордонному регіоні має бути спрямована на реалізацію сценаріїв із розширення зв'язків з прикордонними регіонами сусідніх держав, створення стартапів, реалізацію інноваційних проектів, залучення інвестицій, у т.ч. іноземних у основний капітал пріоритетних галузей економіки регіону.

При встановленні методологічних етапів сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів важливим є визначення пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку та врахування наступних факторів:

- нормативно-правове забезпечення розвитку прикордонних регіонів та здатність органів державної влади та інструментів регіональної політики реагувати на виклики регіонального розвитку та сучасних цивілізаційних змін;

- асоційоване членство України в ЄС;

- безвізовий режим перетину кордону і наявність угод про малий прикордонний рух між країнами-сусідами;

- рівень розвитку соціально-економічної системи прикордонного регіону та її місце у соціально-економічному розвитку країни;

- рівень участі регіонів у транскордонному співробітництві;

- транспортна доступність регіону;

- соціальна система прикордонного регіону;

- вплив зовнішнього середовища на регіональний розвиток.

Методологія сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонного регіону має два основних призначення:

1. Передбачення й попередній аналіз якісних змін, які можуть виникати в результаті певних економічних, технічних або організаційних заходів, в умовах невизначеності їх проведення.

2. Визначення умов досягнення бажаної мети в розвитку регіону і встановлення проблем, які можуть виникнути на шляху досягнення цієї мети.

Враховуючи основні складові економіки прикордонних регіонів та регіональні особливості організації економічної діяльності, характер використання природно-ресурсного потенціалу, ціннісні пріоритети прикордонних регіонів (поліетнічність, спільність мови, релігії), а також визначені конкурентні переваги регіону, пропонуємо для розробки варіативних сценаріїв розвитку соціально-орієнтованої економіки такі методологічні принципи прогнозування:

принцип територіальності (геополітичне та географічне розташування регіону);

принцип науковості (обґрунтування прогнозів з урахуванням об'єктивних закономірностей соціально-економічного життя прикордонного регіону);

принцип оцінки сучасного стану розвитку економіки прикордонного регіону;

системний принцип, що передбачає комплексний підхід до прогнозування та довгострокового планування;

принцип альтернативності можливих шляхів розвитку економіки регіону;

принцип екологічності;

принцип поєднання прикордонного територіального розташування та раціонального використання всіх видів природних ресурсів;

принцип узгодженості транскордонних суспільних, колективних і особистих інтересів з урахуванням поліетнічності регіону, спільної ідеології, у т.ч. мови, релігії тощо.

Будь-який сценарій включає два види змінних: екзогенні та ендогенні. Екзогенні змінні задаються ззовні і формуються поза регіоном, у сценарії вони є незалежними величинами. Ендогенні змінні формуються у межах регіону і є залежними.

Використовуючи отримані результати наукових досліджень та підходи до сценарного прогнозування [13], пропонуємо такі варіативні сценарії:

1. Зростання потенціалу розвитку регіону та зростання рівня соціально- економічного розвитку;

2. Зниження потенціалу розвитку регіону і зниження рівня соціально- економічного розвитку;
3. Зростання потенціалу розвитку регіону і зниження рівня соціально- економічного розвитку;
4. Зниження потенціалу розвитку регіону і зростання рівня соціально- економічного розвитку;
5. Сталий рівень потенціалу розвитку регіону та зростання рівня соціально-економічного розвитку;
6. Сталий рівень потенціалу розвитку регіону та зниження рівня соціально-економічного розвитку;
7. Зростання потенціалу регіонального розвитку при сталому рівні соціально-економічного розвитку;
8. Зниження потенціалу регіонального розвитку при сталому рівні соціально-економічного розвитку.
9. Сталий потенціал регіонального розвитку при сталому рівні соціально- економічного розвитку.

Одним із дієвих підходів до побудови сценаріїв соціально-економічних процесів є використання показника ефективності потенціалу регіону, що дозволяє запропонувати можливі варіанти реалізації стратегії регіонального розвитку.

Для побудови та реалізації відповідних сценаріїв необхідні чітке і однозначне визначення критеріїв оцінки потенціалу регіонального розвитку та ефективності його використання в регіоні, розробка методичного апарату, адекватного економічним реаліям і його послідовне застосування. При точному виявленні діапазону коливань ефективності потенціалу розвитку території, стає можливим визначення причини його нераціонального використання.

Оцінка і обґрунтування можливих варіантів коливань ефективності використання потенціалу соціально-економічного розвитку регіону дозволяє визначити ефективний сценарій, а також скорегувати перспективні показники соціально економічного стану регіону.

На основі співвідношення

$$Y(t) = \frac{Riven(t+1)}{Potenc(t)} \quad (1.1)$$

можна розрахувати декілька варіантів можливих сценаріїв регіонального розвитку, де

$Y(t)$ – ефективність використання потенціалу розвитку регіону в t -му році;

$Riven(t+1)$ – рівень соціально-економічного розвитку регіону у $t+1$ році;

$Potenc(t)$ – потенціал соціально-економічного розвитку регіону у t -му році.

Для визначення рівня $Riven(t+1)$ або потенціалу $Potenc(t)$ соціально-економічного розвитку регіону запропоновано такі функціональні компоненти: фінансові, інноваційно-інвестиційні, соціальні, екологічні, енергетичні, інфраструктурні, зовнішньоекономічні, показники яких формуються під впливом прикордонного розміщення регіону, транскордонного співробітництва та ін.

Для спільного використання якісно різнорідних даних необхідні процедури зведення їх до співставного вигляду (нормування), що дозволить застосовувати ці дані в єдиних схемах прогнозно-аналітичних розрахунків.

Інтегральний індекс кожної компоненти визначається із рівності:

$$I_i = \frac{1}{m_i} \sum_{j=1}^{m_i} (\alpha_{ij} \cdot P_{ij}), \quad i=1, \dots, n, \quad (1.2)$$

де I_i - інтегральний критерій i -ої компоненти;

α_{ij} - вага j -го показника i -ої компоненти;

$\sum_{j=1}^{m_i} \alpha_{ij} = 1, \quad i=1, \dots, n.$ P_{ij} - нормативне значення j -го

показника i -ої компоненти;

m_i - число показників i - ої компоненти;

n - загальне число компонент.

Значення α_{ij} береться із знаком плюс (мінус), якщо більше значення показника P_{ij} позитивно (негативно) впливає на інтегральний індекс відповідної компоненти.

Необхідно зазначити, що прикордонний аспект має значний вплив на соціально-економічний розвиток регіону та створює необхідні умови для більш ефективного використання його природно-ресурсного, економічного, трудового та наукового потенціалу.

Інтегральні індекси всіх компонент об'єднуються в інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону або потенціалу регіонального розвитку, що обчислюється за формулою:

$$I = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i} . \quad (1.3)$$

Виходячи із можливих значень інтегрального показника ($I \in [0; T]$) соціально-економічного розвитку регіону та його потенціалу, запропонована градація його рівнів, що представлена у табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Градація рівнів інтегрального індексу соціально-економічного розвитку регіону та його потенціалу

Значення інтегрального показника	Рівень	Варіативні сценарії
1	2	3
$I \in [0; T/6)$	Економічний і соціальний колапс	2
$I \in [T/6; T/3)$	Зона критичного ризику	6, 8
$I \in [T/3; T/2)$	Зона помірному ризику	3, 4
$I \in [T/2; 2T/3)$	Зона можливого ризику	9

Продовження табл. 1.1.

1	2	3
$I \in [2T/3; 5T/6)$	Стійкий рівень	5, 7
$I \in [5T/6; T]$	Високий (оптимальний) рівень	1

Використання такого підходу дозволяє спрогнозувати найбільш вірогідні сценарії розвитку регіону:

песимістичний, коли регіон розвивається за 2-им, 6-им або 8-им варіативним сценарієм;

реалістичний, коли регіон розвивається за 3-им, 4-им або 9-им варіативним сценарієм;

оптимістичний, коли регіон розвивається за 5-им, 7-им або 1-им варіативним сценарієм.

На основі даних табл. 1.1. можна зробити висновки про ефективність використання потенціалу соціально-економічного розвитку регіону. Високий рівень буде чітким сигналом про правильність обраної стратегії розвитку прикордонного регіону і про конкурентоспроможність його продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Стійкий рівень спостерігається у випадку, коли необхідно приділяти першочергову увагу окремим компонентам соціально-економічного розвитку регіону, інтегральні індекси яких не задовольняють відповідні оптимальні чи порогові значення. Це має стати початком ґрунтовного аналізу стану розвитку прикордонного регіону і коригування відповідних управлінських рішень.

Потрапляння значення ефективності використання потенціалу розвитку регіону в зону можливого або помірному ризику свідчить про уповільнення соціально-економічного розвитку регіону або про неефективне використання його потенціалу. Внесення коректив тільки в управлінські рішення ситуацію вже не покращує, негайно повинні включатись всі елементи самозахисту регіональної системи з метою коригування стратегії регіонального розвитку.

Вочевидь, що такий стан автоматично буде близьким до критичного, адже всі компоненти складових безпосередньо пов'язані між собою і загрозливий стан однієї із складових є одночасно таким і для інших, що неминуче призведе в майбутньому до критичного стану регіону без відповідних стратегічних змін його розвитку.

На основі використання показника ефективності потенціалу регіону, встановлених принципів прогнозування, передбачено визначення найбільш вірогідні сценарії розвитку регіону, що забезпечить оптимальне освоєння природних ресурсів, розширення транскордонного співробітництва, ефективне використання транзитності регіону та мінімізацію ризиків, незалежно від розвитку подій у майбутньому.

Сценарний метод спрямований на прогнозування і більш складних процесів: динаміки розвитку міжнародних відносин між країнами сусідами, у т.ч. і прикордонними регіонами, їх окремими проблемними напрямками. Саме тому розробка різного роду можливих сценаріїв соціально-економічного розвитку дає можливість сформулювати моделі рекомендацій, що стануть основоположними в подальшій діяльності регіональної та державної влади.

Це орієнтує на постановку завдань з підготовки пропозицій для органів влади прикордонних регіонів та розробку конкретних заходів, прийняття оптимальних поточних і перспективних планів, спираючись на розроблений сценарій соціально-економічного розвитку прикордонного регіону і оцінку прийнятих рішень з урахуванням їх наслідків у прогнозованому періоді.

1.2. Стратегічне прогнозування і планування соціального та економічного розвитку регіонів

Економічний розвиток регіонів України вирізняється значною міжрегіональною диференціацією, тому розробка сценарію регіонального розвитку повинна базуватися на здійсненні

системних регіональних прогнозів, диференційованих за напрямками, галузям та термінами. При постановці і здійсненні національних завдань в обов'язковому порядку повинен опрацьовуватися їх територіальний аспект, мають враховуватися не тільки загальнодержавні, а й регіональні пріоритети. Саме в основі методології сценарного регіонального прогнозування лежить пізнання і використання тих законів, які діють не тільки на рівні всієї держави, але й її складових.

На етапі розвитку нових ринкових умов у нашій країні важливу роль відіграє вибір методів стратегічного управління економікою, які опираються на своєчасність і достовірність отриманих економічних прогнозів. Отримати точні прогнози для розв'язання дедалі складніших задач, що постають перед нашою державою неможливо без оволодіння сучасними науковими методами моделювання і прогнозування.

Оскільки процес прогнозування завжди здійснюється в комплексі із плануванням та програмуванням розвитку держави та окремих її територій, то завдання, представлені у стратегіях, концепціях, програмах та інших документах державного рівня, повинні виконуватися і регіонами. Це пов'язано, насамперед, з тим, що регіон розглядається як підсистема держави, переймає всі властивості, притаманні системі в цілому.

Структурні зміни, які відбувалися за останнє десятиріччя у нашій державі, створили передумови для зміни системи державного регулювання розвитку регіонів. Так, останніми роками підвищується самостійність регіонів, які несуть все більшу відповідальність за результати регіонального економічного розвитку. Проте, відповідальність державної влади визначається не лише відповідальністю за окремі показники соціального та економічного розвитку, а й за вибір стратегічного курсу і напрямку розвитку держави в цілому та її регіонів.

Досвід не тільки європейських, а також інших держав світу у сфері політики регіонального розвитку дає підстави для висновку, що без стратегічного підходу дії центральних та

регіональних органів влади ризикують стати частковими й неузгодженими, а у кінцевому підсумку – великою мірою безрезультатними. Крім того, на територіях та у регіонах, що потерпають від різкого економічного спаду, ресурси, скоріш за все, будуть дефіцитними. Тому всі наявні ресурси треба використовувати з максимальним ефектом.

Стратегія створює основу для плану дій (програм), котрі визначають, що саме буде зроблено, як і за який час, які ресурси треба буде виділити для досягнення цих цілей, які суб'єкти візьмуть на себе відповідні зобов'язання щодо їх реалізації. Пошук ефективних моделей регіонального соціально-економічного розвитку визначає необхідність використання стратегічного планування на всіх рівнях державного управління та місцевого самоврядування для пошуку найбільш оптимальних стратегій регіонального розвитку, з врахуванням пріоритетів, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна - 2020» [14], «Державною стратегією регіонального розвитку України на період до 2020 року» [15], Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [16].

Стратегічне планування забезпечує визначення цілей і значень економічних показників за основними, найбільш важливими напрямками соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Може успішно використовуватися не тільки при розробці комплексних програм соціально-економічного розвитку регіонів, але і при здійсненні антикризових заходів у регіонах, в управлінні масштабними інфраструктурними проектами та інших напрямках розвитку в регіонах.

Слід зазначити, що стратегічні питання соціально-економічного розвитку регіонів України часто є не пріоритетними. Вітчизняна наука ще немає достатніх теоретичних досліджень у сфері планування регіонального розвитку, що пояснюється, з одного, слабкою увагою вчених до даної проблеми, з іншого – недостатнім розвитком самого планування.

Головне питання, на яке відповідає стратегічний план регіонального розвитку сьогодні, – це як вийти з кризи, підви-

щити рівень добробуту жителів і закласти міцні основи для його подальшого підвищення. Перевага надається реалізації меті всіх перетворень – створенню умов, які забезпечують гідний рівень та якість життя людини.

Початковим пунктом будь-якого стратегічного плану повинна стати оцінка реального положення людини у всіх аспектах її діяльності, ступінь його відповідності сучасним тенденціям розвитку в світі і співвідношення з поставленими цілями. Рівень соціального розвитку регіону визначається його економічним розвитком. Тому, в першу чергу, планується саме економічний розвиток регіону, ключовими питаннями якого є:

- залучення у регіон нових виробництв;
- оновлення структури виробництва;
- розвиток наявних виробництв, і, перш за все, розвиток інфраструктури життєзабезпечення і життєдіяльності населення;
- створення нових високооплачуваних робочих місць.

За визначенням А.П. Гапоненко, цикл стратегічного планування економічного розвитку регіону можна представити у такому вигляді:

- визначення цілей розвитку;
- аналіз зовнішнього середовища розвитку регіону;
- визначення сильних і слабких сторін регіону;
- використання тих, що є і створення нових місцевих переваг;
- розробка концепції розвитку;
- розробка плану конкретних дій і здійснення стратегії;
- аналіз ефективності і результативності, коректування цілей і методів їх досягнення [17].

Деякі прийоми стратегічного планування, які формалізовані у бізнес-плануванні, вже достатньо широко застосовуються у практиці роботи регіональних органів управління. Проте повною мірою всі конструктивні елементи стратегічного планування і стратегічного управління ще належить запровадити в практику роботи адміністрацій міст і регіонів.

У Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. №1602-III р. термін «план» практично не вживається, він замінений на поняття «програма». Самого визначення програми у законопроекті не наводиться. Проте, як відомо, процес програмування відрізняється від планування тим, що визначає послідовність конкретних заходів для реалізації планів [18].

Розроблені прогнози розвитку регіонів, у свою чергу, можуть служити орієнтирами для формування стратегій державної регіональної політики. Проте серйозною проблемою прогнозування пріоритетів соціального та економічного розвитку регіонів є відсутність формалізованих процедур досягнення різноспрямованих та різноякісних цілей функціонування окремих регіональних підсистем. Інформаційна неповнота і неможливість кількісного вираження цілей і пріоритетів економічної і соціальної політики знижує ефективність управлінських рішень та обґрунтованість вибору стратегій.

Посилення невизначеності, нестабільність у політичній та економічній ситуації спричинили зростання популярності застосування сценарного підходу при мікро- і макро прогнозуванні. Чим складніша структура досліджуваної системи, тим більша невизначеність її розвитку, що спричиняє високу ймовірність помилок при здійсненні прогнозів навіть у короткостроковий термін. Стан невизначеності визначається неповнотою вхідної інформації про досліджувану систему, невизначеністю протікання процесів всередині самої системи та впливу на неї зовнішнього середовища, сили дії внутрішніх та зовнішніх збурень.

Як наслідок цього, виникає потреба в одночасному здійсненні відразу багатьох варіантів прогнозу майбутніх ситуацій. Такий принцип є базовим при переході від традиційних екстраполяційних до сценарних підходів.

У зв'язку з цим, побудова прогнозних сценаріїв переслідує дві основні цілі щодо невизначеності:

максимально можливе зниження невизначеності;

вибрані гіпотези (сценарні варіанти) розвитку системи в часі повинні утворювати повну групу подій.

Метод сценаріїв включає в себе створення технологій розробки сценаріїв, що забезпечують більш високу ймовірність вироблення ефективного рішення в тих ситуаціях, коли це можливо, і зведення до мінімуму очікуваних втрат в тих ситуаціях, коли втрати неминучі.

Сценарне прогнозування є методологією реалізації системного дослідження складних об'єктів, що розвиваються. Ця дефініція служить основою формування цілісної процедури проведення комплексного сценарного дослідження об'єкта прогнозування. Проведення сценарного дослідження – це свого роду наповнення реальним, властивим тільки даному об'єкту дослідження змістом. Вся сукупність процедур цього підходу будується на поєднанні змістовного логічно-евристичного підходу з формальними методами дослідження систем, перш за все, засобами економіко-математичного моделювання.

Як правило, зовні вони організуються як інтерактивні процедури, що мають на увазі підключення інтелекту дослідників-фахівців на тому або іншому етапі обчислень. Особливістю даного інструментарію прогнозування є його жорстка орієнтація на мету прогнозування. Оскільки саме вони дозволяють виділити досліджувану систему із загальної картини реально функціонуючого середовища, визначити перелік істотних для дослідження зв'язків, залежностей, індикаторів, параметрів, оцінити функціонально-технологічну і прагматичну придатність тих або інших математичних методів як засобів опису і вивчення властивостей об'єкта дослідження. У загальному випадку мета сценарних побудов прогнозу може зводитися до таких трьох базових постановок або їх різних комбінацій:

спостереження за розвитком системи при різних гіпотезах щодо механізму формування цього розвитку;

виявлення критичних ситуацій, «вузьких місць» у розвитку системи;

розробка і оцінка ефективних стратегій вирішення проблем майбутнього розвитку.

Дві перші мети дослідження відповідають пасивній функції прогнозу, остання – відображає його активну складову. Таким чином, як будь-який метод наукового пізнання, сценарний прогноз реалізовує всі основні функції наукового дослідження: описову, таку, що пояснює і передбачає.

У цілому побудова сценаріїв направлена на вирішення двох основних проблем, а саме: виділення ключових моментів розвитку досліджуваного об'єкту і розробка на цій основі якісно різних варіантів його динаміки; усесторонній аналіз та оцінка кожного з отриманих варіантів, вивчення його структурних особливостей і можливих наслідків реалізації.

Таким чином, сценарій завжди розглядається в динаміці, тобто при розгортанні «історії» досліджуваного об'єкта в часі і просторі. Отже, у сценарному просторі окремий сценарій є не крапкою, а вектором або траєкторією, яка показує зміну характеристик системи в перебігу заданого ряду ітерацій.

При виборі методів прогнозування важливим показником є глибина попередження прогнозу. При цьому необхідно не тільки знати абсолютну величину цього показника, але і тривалість еволюційного циклу розвитку об'єкту прогнозування. Для цього можна використовувати запропонований В. Білоконем [19] безрозмірний показник глибини (дальності) прогнозування τ :

$$\tau = \frac{\Delta t}{t_x} \quad (1.4)$$

де Δt – абсолютний час попередження;

t_x – величина еволюційного циклу об'єкту прогнозування.

Для врахування дисконтування можна поступити таким чином. Період прогнозування розбивається точками \bar{t}_i , $i = 1, 2, \dots, k$ на однакові проміжки, після чого знаходиться прогнозне значення моделі $y(t)$ у точці \bar{t}_i . Після цього змінюються вхідні дані таким чином:

$$t_{i-1} = t_i, (i = 2, 3, \dots, n), t_n = \bar{t}_1;$$

$$y_{i-1} = y_i, (i = 2, 3, \dots, n), y_n = \hat{y}(t_n),$$

де $\hat{y}(t_n)$ - розрахункові прогнозні значення

Для цих вхідних даних знову знаходиться прогнозне значення моделі у точці \bar{t}_2 . Процес продовжується до тих пір, поки не знайдеться прогнозоване значення моделі у шуканій точці \bar{t}_k .

Формалізовані методи прогнозування є ефективними, якщо величина глибини попередження укладається в межі еволюційного циклу ($\tau \gg 1$). При виникненні в рамках прогнозного періоду «стрибка» у розвитку об'єкта прогнозування ($\tau \approx 1$ або $\tau \ll 1$) особливо ефективними стосовно зменшення прогнозної похибки є сценарні підходи.

Задача вибору оптимальної стратегії розвитку регіону полягатиме в тому, щоб вибрати саме такий сценарій, який би забезпечив оптимальне значення критерію, що визначає її позицію у наперед визначеному часовому горизонті. За такий критерій для регіонів можна вибрати всього один показник, наприклад, валовий регіональний продукт на душу населення, чи дохід населення регіону на одну особу, або значення інтегрального індексу, який враховуватиме комплекс визначених показників.

Проблеми, з якими зіштовхнулася Україна, якраз пов'язані з відсутністю чітко визначеного сценарію її політичного та економічного розвитку. Багатовекторність у політиці не завжди дає позитивний у підсумку результат. А відсутність або не бажання реалізувати стратегію економічного розвитку держави та її окремих регіонів призвело до розбалансування всіх секторів економіки, падіння промислового та аграрного виробництва.

Реалізація стратегій соціального та економічного розвитку регіонів в Україні може бути успішно реалізованою крізь при-

зму так званого 3Д-формату – демократію, децентралізацію, дерегуляцію.

Через побудову демократичного суспільства є змога забезпечити економічну демократію, суспільно-економічні відносини в межах якої реалізуються через економічні інтереси, гарантують контроль над політичною владою, економічні права та свободи, економічну владу в цілому.

Що стосується процесу децентралізації влади, то вже стало всім зрозуміло, що цей процес в Україні не просто назрів, а давно є вже передрілим. В умовах ринкової економіки регіон не тільки не втрачає значення основної регіональної ланки, але, навпаки, це її значення набуває ще більшої ваги. Становище регіону завжди подвійне: діють відцентрова і доцентрова тенденції, які проявляються, головним чином, у політиці та економіці.

Сценарій економічної самостійності регіону полягає, передусім, у тому, що вона сприяє задоволенню внутрішніх потреб регіону і визначається мірою його автономії від джерел сировини та різних матеріалів, що знаходяться в інших регіонах чи країнах. Економічна ж політика держави направлена на зміцнення єдиного економічного простору країни. Очевидно, що економічна політика держави й регіонів не повинна протистояти одна одній.

Стосовно сценаріїв політичної самостійності регіонів, то місцеве самоврядування в Україні з правових позицій є цілком самостійним і незалежним від державної влади. Проте, фактично перебуває у зв'язках підпорядкованості з обласними державними адміністраціями й обласними радами. Президент країни за поданням Кабінету Міністрів України призначає голів обласних державних адміністрацій, виступає як представник держави у відносинах з регіональними органами влади, обстоюючи національні інтереси і намагається поєднати їх з інтересами окремих регіонів. Як гарант державного суверенітету та національної безпеки Президент України може призупинити дії регіональних органів влади, якщо вони загрожують

територіальній цілісності України, провокують сепаратизм чи будь-які інші відцентрові тенденції. Запропоновані ж зміни до Конституції України стосовно державних адміністрацій не тільки не послаблюють вплив центру на регіони, а й в деяких аспектах, навпаки, ще сильніше його посилюють.

Показовим для вирішення проблем ефективного розвитку самоврядування є досвід європейських країн. Місцеве самоврядування утверджується у них як окрема ланка місцевої влади, і є цілком самостійним і відокремленим від держави, незалежним від тріади основних влад. Крім того, місцеве самоврядування є основним проявом розбудови громадянського суспільства від рівня окремих громадян і малих груп до самоврядних спільнот багатомільйонних мегаполісів [20, с. 171].

Отже, щоб провести ефективну реформу системи місцевого самоврядування потрібно прийняти ряд законодавчих актів про місцеве самоврядування, заснованих на принципах пріоритету прав і свобод громадян у сфері місцевого самоврядування, чіткого правового регулювання питань комунальної власності, доходної частини місцевих бюджетів, гарантії прав органів місцевого самоврядування у відносинах з місцевими органами виконавчої влади. Існуюча організаційна і нормативно-правова структура державності тісно пов'язує органи місцевого самоврядування з функціонуванням центральних відомств, що в багатьох випадках обмежує їх розвиток. Потрібно здійснити чіткий розподіл сфер компетенцій та повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування різного територіального рівня, вдосконалити механізм правового і судового захисту прав територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Територіальні громади повинні мати достатні матеріальні, фінансові та інші ресурси, які б забезпечували можливість реалізувати надані їм повноваження.

Не можна залишити поза увагою і таку суттєву перешкоду розвитку місцевого самоврядування, як постійні протистояння

між законодавчою та виконавчою гілками влади, професійна невідповідність депутатів місцевих рад тощо.

Таким чином, на сучасному етапі інституційна система України орієнтована не на потреби місцевого самоврядування, а винятково на потреби свого функціонального розвитку. Безперечно, що ефективність реформування системи місцевого самоврядування напряму залежить від належної підтримки держави. Держава обов'язково залишає за собою розробку і забезпечення відповідних державних соціальних стандартів. Реалізація такої стратегії передбачає створення системи фінансових важелів управління відповідними процесами на різних рівнях управлінської вертикалі. Місцеві ж органи влади повинні відповідати за забезпечення умов для прискореного росту добробуту мешканців своїх територій, для становлення і розвитку середнього класу, застосовуючи для цього системи регіональних норм і нормативів на рівні середніх та раціональних соціальних стандартів.

Системний підхід до регіонального розвитку розширює теоретичну і методологічну базу функціонування представницьких і виконавчих органів влади, створення геоінформаційних і моніторингових систем управління, систем прогнозних і програмних розрахунків тощо.

Щодо дерегуляції економіки, то кожний уряд в Україні заявляв про її здійснення, що мало б забезпечити комфортні умови для ведення бізнесу та роботи інвесторів в державі. Реальна дерегуляція економіки також сприятиме виходу економіки з тіні, що дозволить значно поповнити державний бюджет з метою підвищення соціальних стандартів населення України.

Прогнозування регіонального розвитку будується у відповідності із загальними принципами прогностики і територіального прогнозування. Серед цих принципів особливе значення має системність і узгодженість, варіантність і неперервність, а також достовірність і точність прогнозів. Територіальні прогнози використовуються при розробці схем економічного і соціального розвитку і фінансового стану регі-

онів, розвитку і розміщення галузей, комплексних схем розвитку і розміщення продуктивних сил.

При цьому регіональні прогнози неправомірно зводити лише до макроекономічних показників, вони повинні відігравати активну роль у формуванні стратегічних завдань і складових державної політики в тій чи іншій сфері діяльності. Іншими словами, регіони повинні орієнтуватися на тенденції та виклики всіх рівнів, що здійснюють вплив на їх розвиток.

Таким чином, при формуванні сценарного прогнозу розвитку регіонів потрібно використовувати у комплексному поєднанні методи прогнозування, стратегічного планування і програмування. Процес побудови сценарію реалізується на основі діагностичного аналізу і тісно пов'язаний з процесом прогнозування. Він дає можливість оцінити найбільш ймовірний перебіг подій і можливі наслідки і призначений для виділення ключових моментів у розвитку досліджуваного об'єкта і розробки на цій основі якісно різних варіантів його динаміки, а також для всебічного аналізу та оцінки кожного з отриманих варіантів, вивчення його структурних особливостей і можливих наслідків його реалізації.

1.3. Концептуальні засади транскордонного співробітництва у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів

Дослідження проблем розвитку прикордонних регіонів і створення ефективної регіональної соціально-економічної політики займає вагому частку в сучасних науково-практичних розробках. У той же час забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку в умовах сучасних цивілізаційних змін, зростання ролі регіоналізації, децентралізація економічного регулювання зумовлюють необхідність пересмислення основних механізмів, підходів та інструментів

впливу на функціонування прикордонних соціально-економічних систем.

На сьогоднішній день транскордонному співробітництву відводиться місце нового «двигуна» регіонального розвитку. Такий вид співпраці, починаючи з середини минулого століття, отримав особливе поширення у країнах Західної Європи, де вже накопичено багаторічний досвід посилення та поглиблення добросусідських взаємовідносин між територіальними громадами та органами влади. Важко не погодитися із І. Є. Журбою про те, що «знання та розуміння сусіда є так само важливими, як формування довіри. Різноманітність проблем та потенційних можливостей розвитку по обидві сторони кордону на просторах Європи призводить до того, що транскордонне співробітництво стає неминучим, бо слугує втіленню в життя принципів міжнародного права в чітко визначеному регіональному аспекті» [21, с. 17].

Світовий досвід засвідчує позитивний вплив активізації транскордонного співробітництва на економічну систему, що проявляється шляхом зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності, стимулювання надходжень до місцевих бюджетів, децентралізації влади, розвитку соціально-економічної інфраструктури, ефективного використання ресурсного забезпечення та подолання статусу периферійності. Поряд із національною та світовою економіками як самостійний потужний об'єкт науково-практичних досліджень виступає прикордонна економічна система, що розглядається у контексті підвищення як конкурентоспроможності, так й інтегрованості її суб'єктів із глобалізованим світовим господарством.

Суть терміну «транскордонне співробітництво» було вперше юридично розтлумачено та зафіксовано у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або урядами (European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities and Authorities), що була підписана 21 травня 1980 р. у Мадриді між державами-членами Ради Європи.

У статті 2 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або урядами воно розглядається як «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або урядами, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [22]. Відповідно до зазначеної Конвенції, транскордонне співробітництво має дві характерні ознаки:

- 1) сусідські взаємовідносини через кордон;
- 2) регіональний та місцевий рівень співробітництва [22, с. 11].

Наявність кордону є визначальною рисою розвитку транскордонного співробітництва. На нашу думку, у цьому контексті доцільно звернути увагу на теорію кордону С. Гуцціні, що висунув гіпотезу про наявність трьох еволюційних моделей кордону. При цьому він не бере до уваги те, який адміністративно-територіальний статус мають прикордонні території. Так, відповідно до теорії кордону виділяють наступні три моделі:

прикордонне співробітництво як система обмежень чітко регламентованих міжнародних зв'язків (премодерн);

прикордонне співробітництво як система розширених, проте регламентованих міжнародних взаємозв'язків (модерн);

транскордонне співробітництво як система розширених лібералізованих взаємовідносин (постмодерн) [23, с. 74 – 75].

Реміджіо Ратті зазначає, що кордон є подвійною концепцією, оскільки водночас виступає як роз'єднувальний елемент між різними політичними та інституціональними системами, так і як фактор контакту між різними суспільствами. Таким чином, така подвійна функція розподілу та контактності заслуговує на увагу. Проте, на жаль, концепція подвійної функції кордону не є настільки розробленою, щоб бути впровадженою в практику [24] (рис. 1.2.).

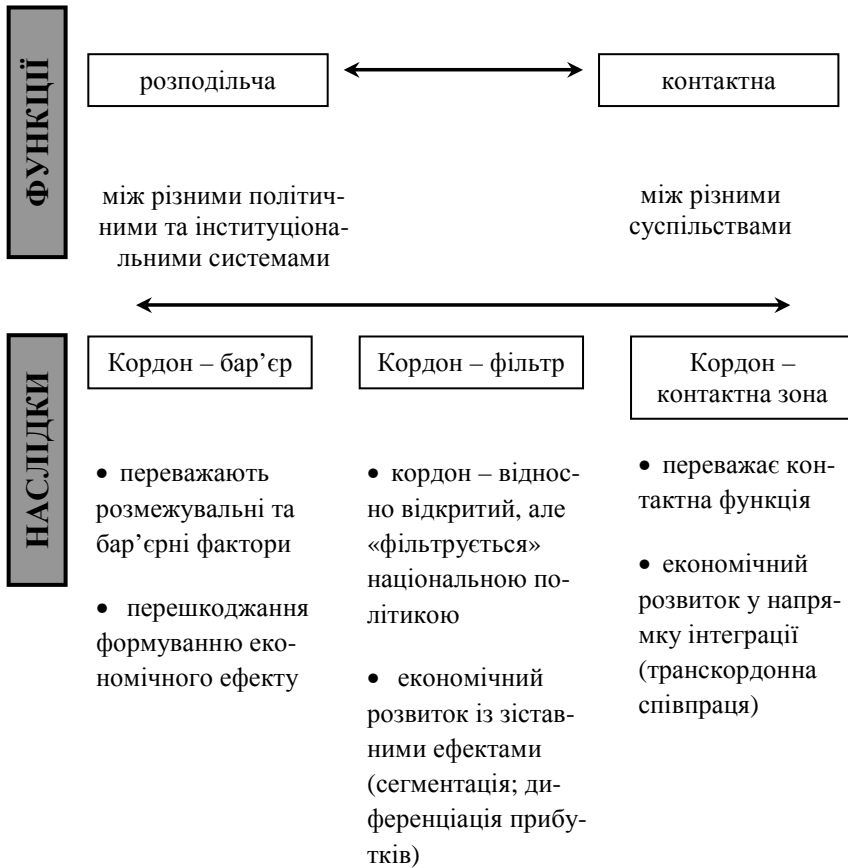

Рис. 1.2. Типологія кордону

Відповідно до Практичного посібника щодо транскордонного співробітництва, опублікованого Асоціацією європейських прикордонних регіонів, «філософія» транскордонного співробітництва полягає у стійкій співпраці між двома сусідніми прикордонними регіонами. Транскордонне співробітництво не означає, що один з партнерів спочатку діє самостійно на національному рівні, а потім намагається залучити або

співпрацювати з сусідом через кордон. Вона охоплює всі сфери повсякденного життя та розвиток спільних програм, пріоритетів та дій, а також включає широке залучення до транскордонної співпраці різних соціальних груп та різних адміністративних рівнів тощо [25, с. 11].

На основі проведеного дослідження визначимо основні ознаки транскордонного співробітництва:

формування транскордонного регіону із залученням прикордонних адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав;

добровільність участі та рівноправність учасників;

спрямованість на вирішення спільних проблем у процесі співпраці;

реалізація місцевих та регіональних ініціатив, що сприяють досягненню загальнодержавних цілей;

різноплановість співробітництва: від економіки і до культури.

Зважаючи на вищезазначені особливості трактування та основні риси транскордонного співробітництва, його слід розглядати у двох аспектах, як сукупність взаємовідносин та процес. Таким чином, на нашу думку, транскордонне співробітництво – це:

сукупність взаємовідносин, які виникають і розвиваються на суміжних прикордонних територіях, характеризуються спільною зацікавленістю та рівноправністю учасників, регіональним рівнем та багатогранністю сфер взаємодії;

процес зрівноваження соціально-економічного розвитку прикордонних територій на інституціональній та функціональній основах, що забезпечує досягнення загальнодержавних цілей через відстоювання регіональних інтересів.

Поєднання цих двох складових забезпечує інтегрований розвиток прикордонних територій транскордонних партнерів, що, у кінцевому підсумку, сприяє гармонізації гео економічного та геополітичного розвитку світового господарства [26].

Основна стратегічна мета транскордонного співробітництва полягає у досягненні показників зростання економіки і розвитку соціальної сфери темпами, вищими за середні по країні, досягнення нової якості соціально-економічного зростання, що забезпечить стійкість і збалансованість розвитку прикордонних регіонів у транскордонному вимірі. В умовах цивілізаційних змін доцільним є здійснення наукових досліджень проблем соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та формування, як результат, різних сценаріїв їх розвитку. Розробка сценаріїв прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів дозволить проаналізувати структурні дисбаланси розвитку прикордонних територій, оцінити економічний потенціал, визначити пріоритетні економічні напрями. Застосування підходів сценарного прогнозування дасть можливість виявити перспективні альтернативи соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, обґрунтувати та запропонувати дієві стратегії їх соціально-економічного розвитку, що є актуальною проблемою сьогодення.

Разом з тим, актуальність цієї проблематики для України підтверджується ще й регіональною політикою Європейського Союзу. ЄС безпосередньо, з однієї сторони, підтримує заходи щодо покращення стану безпеки своїх кордонів, спрощення механізму їх перетину, а з другої, стимулює розвиток прикордонних територій. Наявність спільного кордону з ЄС створює додаткові можливості для розвитку західних прикордонних регіонів України та обумовлює необхідність впровадження ефективних механізмів стратегічного управління регіонами у транскордонному вимірі.

Врахування транскордонних чинників при розробці стратегій соціально-економічного розвитку регіонів відповідає новій парадигмі регіональної політики, яка передбачає не формальний перерозподіл ресурсів від розвинутих до периферійних регіонів, а дозволяє передусім підвищувати конкурентоспроможність регіону. Контактність прикордонних

територій дозволяє об'єднати зусилля для вирішення спільних проблем та більш ефективно досягати реалізації спільних інтересів. Саме така теза закладена експертами ОЕСР у розуміння нової парадигми регіонального розвитку.

Зважаючи на це, при розробці стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів такі особливості прикордонних економічних систем повинні бути врахованими. З іншої сторони, необхідність актуалізації формування стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів спричинюють наступні фактори:

диспропорційність соціально-економічного розвитку прикордонних територій;

наявність кордону як бар'єру для соціально-економічного розвитку регіону;

контактність території, що дозволяє акумулювати додаткові ресурси та можливості для її розвитку;

ризики та загрози з боку прикордонних територій національним інтересам країни.

Визначення основних напрямів формування сценаріїв транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинно базуватися на основі наступних принципів:

принцип партнерства передбачає спільну та рівноправну участь прикордонних регіонів транскордонних партнерів при окресленні шляхів вирішення спільних проблем та досягнення спільних інтересів;

принцип транскордонної узгодженості цілей, що передбачає сумісність цілей розвитку транскордонних партнерів;

принцип транскордонного впливу – це спрямованість концептуальних положень на розвиток усіх елементів соціально-економічної системи транскордонного регіону і системи в цілому;

принцип комплексності підходу полягає в необхідності розгляду і прогнозування наслідків реалізації концепції у економічній і соціальній сферах транскордонного регіону;

принцип достовірності та обґрунтованості передбачає формування концептуальних засад розробки транскордонно-узгоджених стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів на основі аналітичного опрацювання стратегічних документів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України та її транскордонних партнерів, національних стратегій розвитку, засад Європейської хартії прикордонних і транскордонних регіонів, ініціатив Нової європейської політики сусідства та Програми Східного партнерства, Стратегії Європа 2020 та ін.

Асоціація європейських прикордонних регіонів наголошує, щоб взаємодіяти ефективно зараз та у майбутньому, транскордонне співробітництво повинно бути більш широкомасштабним і характеризуватися спільними діями з самого початку:

охоплення всіх сфер життєдіяльності прикордонних регіонів: економіка, ринок праці, дозвілля, культура, соціальна сфера, планування і т.д., і т.п.;

співпраця на постійній основі, що передбачає залучення партнерів з усіх сфер та з обох сторін кордону;

проведення на всіх рівнях: національному, регіональному та локальному [25, с. 13].

Таким чином, у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів варто розглядати формування транскордонно-узгоджених стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. На нашу думку, транскордонно-узгоджена стратегія соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів – це невід’ємна частина стратегії регіонального розвитку, результат стратегічного планування соціально-економічного розвитку транскордонного регіону, сукупність цілей, пріоритетів, напрямів та конкретних заходів, розроблених відповідно до чинників його внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування, реалізація яких сприятиме розкриттю їх транскордонному потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності.

Викликом на таку ситуацію стало формування вперше в українській практиці наступних спільних транскордонних стратегій розвитку:

Стратегія розвитку транскордонного співробітництва «Карпати 2004 – 2011» [27];

Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на період 2007–2015 р. [28];

Стратегія розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва до 2020 р. [29];

Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014-2020 роки [30].

Слід зазначити, що концептуальною засадою транскордонного співробітництва у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинно стати врахування інтеграційного ефекту від транскордонного співробітництва. Його формування є результатом співпраці сусідніх прикордонних територій шляхом виявлення спільних «точок дотику». До них доцільно віднести спільні інтереси та спільні проблеми, на основі яких і вибудовуються транскордонні відносини між будь-якими прикордонними територіями.

Інтеграційний ефект – це синергетичне поєднання наступних результатів транскордонного співробітництва:

соціальна інтеграція – взаємопереплетіння та взаємопроникнення всіх сфер взаємодії населення прикордонних територій, що передбачає формування окремого соціального середовища транскордонних регіонів із власною системою цінностей, спільним культурним та історичним надбанням;

співпраця владних та інституціональних структур, що виробляють механізми та ефективні практики розв'язання спільних проблем і реалізації місцевих конкурентних переваг;

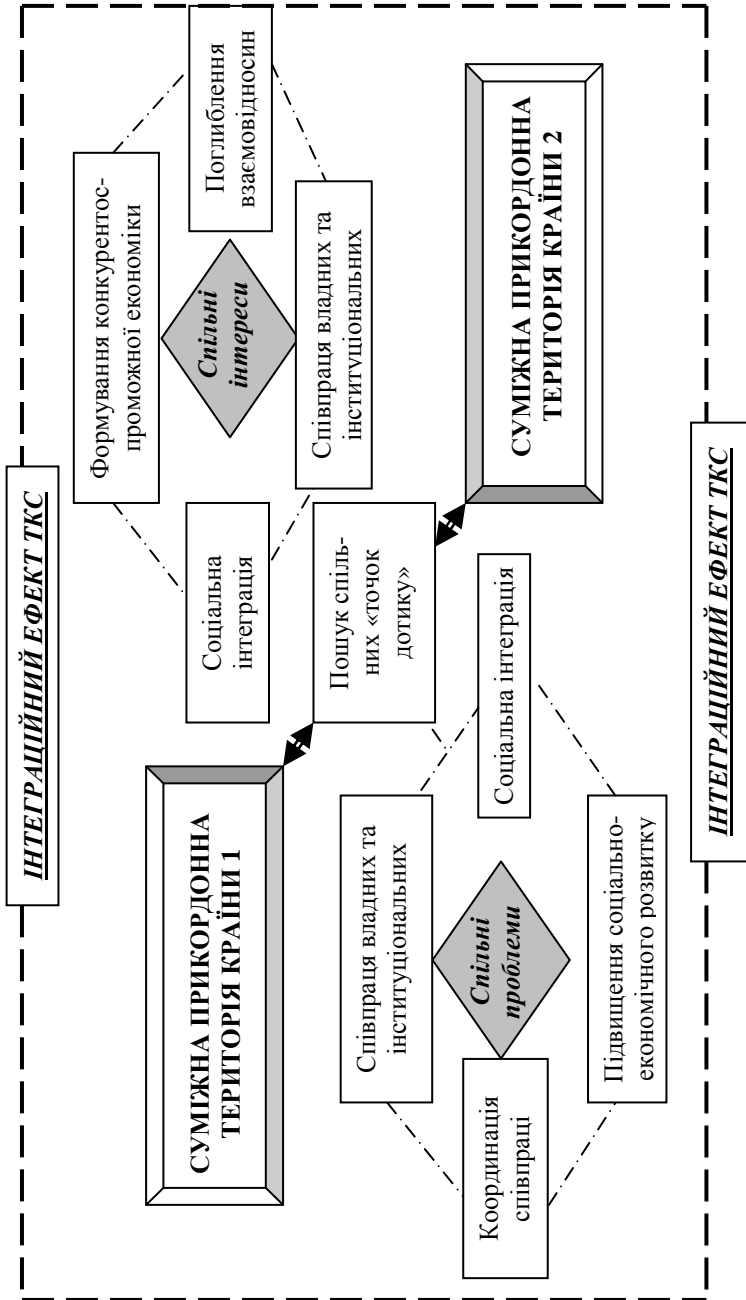

Рис. 1.3. Формування інтеграційного ефекту від розвитку транскордонного співробітництва

формування конкурентоспроможної економіки шляхом розвитку транскордонного співробітництва у пріоритетних сферах, мобілізації наявних ресурсів для активізації економічного потенціалу регіонів та ефективного поєднання форм розвитку транскордонного співробітництва;

підвищення соціально-економічного розвитку прикордонних територій як наслідок вирішення спільних транскордонних проблем;

координація транскордонної співпраці як результат розв'язання існуючих транскордонних проблем та напрацювання механізмів подальшої співпраці;

поглиблення взаємовідносин як результат координації спільних транскордонних ініціатив для реалізації спільних інтересів, розширення сфер подальшої співпраці.

Таким чином, інтеграційний ефект від розвитку транскордонного співробітництва є результатом системної транскордонної взаємодії, що передбачає посилення взаємозв'язку та взаємодоповнюваності між прикордонними економічними системами шляхом об'єднання зусиль учасників, забезпечення реалізації конкурентних переваг транскордонних регіонів та формування спільного багатofункціонального простору для співробітництва на основі вирішення спільних проблем і реалізації транскордонних інтересів у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах [26].

У цьому контексті основні завдання формування концептуальних засад узгодження стратегій соціально-економічного розвитку регіонів у транскордонному вимірі полягають у наступному:

підвищення інтенсивності соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;

транскордонне узгодження стратегічних цілей соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;

визначення пріоритетів інтенсифікації транскордонної співпраці та розширення комунікаційних можливостей прикордонних регіонів у транскордонному вимірі;

зниження бар'єрної функції кордону та підвищення ефективності менеджменту кордонів;

активізація соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та отримання синергетичного транскордонного ефекту від їхньої взаємодії;

нівелювання негативної дії екзо- та ендегенних чинників;

сприяння європейським інтеграційним процесам;

забезпечення участі прикордонних регіонів України у міжнародних міжрегіональних програмах співпраці, зокрема у Програмі Східного партнерства, у ініціативах Європейської політики сусідства у перспективі 2014-2020 рр. та ін.

На основі проведеного аналізу існуючих стратегій транскордонного співробітництва [27-30] визначено, що механізм транскордонного узгодження стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинен базуватися на наступних елементах:

застосування експертно-partiципативного методу, що поєднує експертні оцінки з пріоритетами та оцінками сформульованими суб'єктами реалізації та місцевими і регіональними громадами;

гнучкість – узгодження стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинно відбуватися із врахуванням можливого впливу всіх зовнішніх чинників, модифікуватися та доповнюватися відповідно до зовнішніх умов; постійний моніторинг та актуалізація

взаємна комунікація та відкритість до співпраці – забезпечення транскордонної узгодженості стратегій вимагає опрацювання спільних інструментів і механізмів для координації транскордонної співпраці. Тому передбачає проведення постійного діалогу та обміну інформацією між транскордонними партнерами, участю у робочих зустрічах, конференціях, круглих столах та реалізацію спільних проектів;

комплексний багатofункціональний підхід – спрямованість стратегічного управління на використання ендегенних потенціалів прикордонних регіонів та нівелювання дії чинників, пов'язаних із функціонування бар'єрної функції кордону:

цільове спрямування;

застосування моделі «multi-level governance» для інституційно-координаційного забезпечення механізму транскордонного узгодження стратегічного управління, що передбачає залучення публічного сектора (органи державної влади, територіального самоврядування), приватного сектора (суб'єкти підприємництва), суспільного сектора (громадські організації), сектора досліджень і розвитку (ВНЗ, науково-дослідні установи).

Зважаючи на те, що процес узгодження стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у транскордонному вимірі носить функціональний характер і визначатиметься вихідними умовами та особливостями співпраці у кожному конкретному випадку, деталізовану структуру стратегії прикордонного регіону наводити недоцільно з метою уникнення шаблонності та дублювання стратегічного мислення, а також для усунення обмежень для транскордонної співпраці, які можуть виникнути у зв'язку із цим.

Рекомендовано транскордонно-узгоджені стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів структурно представляти у формі двох частин:

1. Аналітична частина (аналіз статистичної інформації, визначення передумов соціально-економічного зростання, аналіз транскордонного потенціалу та визначення основних бар'єрів у співробітництві окреслених прикордонних регіонів), що в результаті дозволить провести стратегічний SWOT-аналіз для даного транскордонного регіону.

2. Стратегічна частина, що відображатиме сценарії та пріоритетні напрями розвитку транскордонного регіону. Для прикладу, у стратегічній частині при формуванні сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України доцільно розглядати наступні напрями транскордонного співробітництва:

співробітництво в прикордонній торгівлі товарами та послугами;

співробітництво при здійсненні інвестиційних проектів і виробничо-технічне співробітництво;

співробітництво в сфері розвитку прикордонних територій з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічної, міграційної та екологічної ситуації, рівня розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, збереження історико-архітектурної та культурної спадщини;

співробітництво в галузі транспорту і зв'язку;

співробітництво в сфері раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища.

Таким чином, транскордонне співробітництво є багатогранним процесом, який охоплює різні сфери та різні рівні взаємодії прикордонних регіонів. Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів допоможе перетворити кордони із бар'єрів у функціональний простір для розвитку, нівелювати їхні обмежувальні фактори та активізувати транскордонний потенціал. Принципи формування сценаріїв транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів включають партнерство, транскордонну узгодженість цілей, транскордонний вплив, комплексний підхід, принцип достовірності та обґрунтованості. Зважаючи на те, що транскордонне співробітництво володіє інтеграційним ефектом, ключовим елементом функціонування прикордонних регіонів повинно бути формування транскордонно-узгодженої стратегії їхнього соціально-економічного розвитку, що забезпечить максимальну їхню життєздатність та, власне, і буде проявом реалізації їхніх транскордонних характеристик.

1.4. Національна конкурентоспроможність в аспекті дієвих сценаріїв прикордонного співробітництва

Прикордонне співробітництво є важливою складовою сучасних міжнародних зв'язків регіонів, оскільки саме на кордоні безпосередньо перетинаються багато життєво важливих проблем держав, включаючи зовнішньополітичні, економічні,

гуманітарні контакти. Співпраця в прикордонній зоні є необхідною ланкою системи економічної інтеграції України в світовий економічний простір та стає на шляху до підвищення конкурентоспроможності країни.

Значення прикордонного співробітництва особливо зростає в епоху світової інтеграції, коли знижується бар'єрна функція кордону, суттєво збільшується швидкість переміщення матеріальних, фінансових, інформаційних та людських ресурсів. Водночас, прикордонний пояс економічно слабких регіонів створює загрози державній економічній безпеці, знижує конкурентоспроможність країни і перешкоджає розвитку міжнародного співробітництва.

Високої актуальності набуває необхідність удосконалення управління розвитком прикордонного економічного співробітництва різних територій і створення результативного механізму взаємодії та впливу прикордонного співробітництва на конкурентоспроможність національної економіки України.

Національна конкурентоспроможність стала однією з найбільш важливих проблем уряду в кожній державі. Проте, не дивлячись на всі дискусії, дебати і публікації на цю тему, до теперішнього часу не існує переконливої теорії, що пояснює конкурентоспроможність в національних масштабах. Більш того, не існує навіть загальноприйнятого визначення поняття конкурентоспроможності стосовно країни. І, якщо поняття конкурентоздатної компанії виявляється абсолютно зрозумілим, цього не можна сказати про поняття конкурентоздатної країни.

Як зазначено у [31] при аналізі визначення поняття «конкуренція», здійснене різними вченими-економістами, було з'ясовано, що конкуренція, як наукове поняття-багатоаспектне і в кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована.

Конкурентоспроможність виявляється лише в умовах конкуренції і через конкуренцію [31]. Слід звернути увагу на

багатозначність трактувань сутності поняття «конкурентоспроможність» сучасними вченими-економістами [32, 33].

На нашу думку, жодне з вище вказаних пояснень не є само по собі достатнім для раціонального пояснення конкурентоздатності національної економіки. Частина істини міститься в кожному з них, але існує, очевидно, ширший, складніший ряд чинників. Відсутність простого пояснення свідчить про існування фундаментальнішого питання. Слід додати, що жодна країна не може бути конкурентоздатною в усьому.

Основна мета кожної держави полягає в досягненні високого і постійно зростаючого рівня життя для своїх громадян. Можливість реалізації цієї мети залежить від ефективності таких основних складових економічного зростання країни, як: стимулювання інтеграції національної економіки в світове господарство; трансферт технологій; підвищення кваліфікації національних трудових ресурсів; підвищення ефективності національного бізнесу; високі соціальні стандарти; розвиток транскордонного співробітництва.

Конкурентоспроможність економіки країни, таким чином, визначається і ступенем її залучення до прикордонного співробітництва, яке дає можливість поступово підвищувати рівень соціально-економічного розвитку відповідних територій, значимість місцевих влад у розвитку співробітництва з органами влади територій сусідніх регіонів, країн, що дає змогу залучити їх до активної міжнародної співпраці [34].

Відомо, що транскордонне співробітництво ґрунтується на принципах, пов'язаних зі взаємною повагою суверенітету, національного законодавства, територіальною цілісністю, недоторканістю державних кордонів; ненанесенні шкоди здоров'ю громадян та навколишньому середовищу, шкоди економічним і іншим інтересам; взаємній вигоді, мирному дозволі прикордонних суперечок; невтручання у внутрішні справи інших держав-учасників, повазі прав і свобод громадян держав-учасниць; скоординованості дій учасників прикордонного співробітництва [35].

Виокремлюють чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

міжнародний рівень: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;

державний рівень: виробляється національна політика транскордонного співробітництва та узгоджуються національні інтереси із загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;

регіональний рівень: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн. На цьому рівні для здійснення співробітництва здебільшого створюються такі транскордонні утворення, як єврорегіони, міжнародні асоціації, організації, фонди та Робочі співтовариства;

місцевий (локальний) рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій [36, с. 182-183].

З огляду на набутий досвід розвитку прикордонних відносин транскордонне співробітництво на місцевому рівні здебільшого здійснюється у таких формах: у рамках виконання проектів, шляхом прямих контактів, на рівні Робочих груп [37, с. 19].

Регіон країни, в свою чергу, став об'єктом оцінки конкурентоспроможності у працях вітчизняних науковців, відносно недавно. Конкурентоспроможність регіону слід розглядати з позиції соціально-економічної ситуації та порівнювати з показниками інших регіонів-конкурентів. Здатність регіону виявляти, створювати і використовувати конкурентні переваги в порівнянні з іншими регіонами і означає демонструвати свою конкурентоспроможність. Наявність управлінських, ресурсних, фінансових, виробничих, науково-технічних, кваліфіка-

ційних можливостей безпосередньо впливають на конкурентоспроможність регіону. В результаті, грамотне, раціональне використання даних можливостей сприятиме покращенню таких показників як, рівень життя та зайнятість населення.

Під час порівняння соціально-економічного становища прикордонних регіонів, насамперед, береться до уваги показник інвестиційної привабливості. Однак, крім цього показника, необхідно формування цілісної системи різнопланових показників, що відображають конкурентні переваги регіону при виділенні ключових показників конкурентоспроможності (обсяг валового регіонального продукту, зовнішньоторговельний оборот, показники рівня життя населення). В останні роки почали з'являтися різні методики оцінки конкурентоспроможності регіонів. На думку Л.І. Ушвіцького і В.Н. Парахіної, система можливих показників конкурентоспроможності може включати:

I. Показники наявності та ефективності використання ресурсів регіону: обсяг валового регіонального продукту; темп зміни обсягу валового регіонального продукту; число збиткових підприємств; обсяг роздрібного товарообігу; експорт продукції регіону; обсяг природних запасів нафти і газу (вуглеводневих ресурсів); наявність природних ресурсів крім вуглеводневих; забезпеченість регіону автомобільними дорогами з твердим покриттям; географічне положення регіону по відношенню до зовнішньоторговельним виходів країни.

II. Показники життєвого рівня населення регіону: середня заробітна плата працюючого населення; рівень безробіття; величина прожиткового мінімуму; обсяг платних послуг для населення; забезпеченість населення житлом і обсяг інвестицій в житлове будівництво; частка незаможного населення; рівень злочинності.

III. Показники інвестиційної привабливості та активності регіону: обсяг інвестицій в основний капітал; темпи зростання інвестиційної активності; інвестиції в розрахунку на одного жителя; рівень політичної стабільності в країні і регіоні [38].

Для співставлення і розрахунку індекса конкурентоспроможності регіонів застосовуються методики рейтингових зіставлень. Вони являють собою спосіб агрегування ряду окремих показників в більш загальний показник. Методика рейтингових зіставлень передбачає на першому етапі відбір рейтингових показників на основі теоретичного аналізу, де кожен показник характеризує властивість або фактор конкурентоспроможності. Другий етап-нарахування балів по кожному з факторів (показників), під час якого здійснюється шкалювання показників. Третій етап-агрегування шкальованих показників в підсумковий загальний показник. Такими загальними показниками прийнято вважати: обсяг валового регіонального продукту на душу населення, частку експорту у валовому регіональному продукті, а також темпи зростання валового регіонального продукту [39, с. 188-189].

Ці та подібні методики цілком можуть застосовуватися при оцінці конкурентоспроможності прикордонного регіону. Крім того, вважається за необхідне використовувати компаративістські методики, порівнюючи показники певного регіону з іншими прикордонними територіями та регіонами [38].

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» зазначається, що метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва є створення умов для підтримки й заохочення участі у цих процесах суб'єктів господарювання, розвиток взаємовигідних зв'язків, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів та якості життя населення [40]. У сучасному світі створення такої системи може здійснюватись спираючись на методологію стратегічного управління у послідовності виконання етапів:

формулювання стратегії (розвиток загального бачення та формулювання місії; встановлення довготривалих цілей; визначення, оцінка та вибір стратегії);

виконання стратегії (організаційне забезпечення-створення структури управління; маркетингове, фінансове, бюджетне, науково-дослідне та інформаційне забезпечення);

оцінка стратегії (аналіз та оцінка виконання стратегії) [41, с. 14-15].

Ієрархія рівнів здійснення транскордонного співробітництва визначає ієрархію загального бачення співробітництва, стратегічних цілей та завдань за принципом вкладеності і відповідності. При цьому, для кожного рівня необхідним є формування вектора цілі з мінімізацією вектора помилки. Вектор цілі визначається фіксацією стану певного параметру об'єкта транскордонного співробітництва на момент прийняття рішення, його значення при завершенні програми співробітництва (чи його етапу) та технології досягнення поставленої мети. Вектор помилки мінімізується через визначення базових чинників впливу на процес координації проектів та програм транскордонного співробітництва. Досліджуючи досвід формування системи цілей транскордонного співробітництва, можна виділити певні чинники, що обумовлюють якість їх формування та здійснення [42, с. 63].

Однак, як відомо, прикордонні регіони, які дуже часто є периферійними, стикаються зі специфічними проблемами соціально-економічного, соціально-культурного, політичного і інституційного характеру. Тому, виникає необхідність під керівництвом зацікавлених сторін (держав) шукати спільні з сусідами відповідні рішення.

Так характер взаємин міждержавних відносин та прикордонного співробітництва впливає на особливості сприйняття кордону елітами і громадськістю обох країн, на формування тих стимулів, які впливають на знаходження балансу між пріоритетами забезпечення прикордонної безпеки і розвитку транскордонного співробітництва. Прикордонна безпека, в свою чергу, визначається як прийнятний для правлячої еліти і громадської думки країни і її прикордонних територій стан захищеності меж країни від небезпечних транскордонних потоків і умов, які створюють серйозне порушення встановленого державою прикордонного режиму та/або територіальної цілісності країни. Такий стан досягається, головним чином,

шляхом заходів, здійснюваних силами, відповідальними за охорону кордону і контроль над транскордонними потоками.

Умовно С.В. Голунов виділяє три взаємопов'язані групи проблем безпеки в зоні кордону. Перша з них є породженням нелегальних або небажаних транскордонних потоків, включаючи наркотрафік, інші види контрабанди, небажану міграцію, загрозу проникнення терористів на суміжну територію, локальну транскордонну злочинність, санітарно-епідеміологічні проблеми і т.д. Другу групу утворюють виклики і ризики, які стають наслідком несприятливих умов на прикордонній території: ірредентистські етнічні конфлікти, військові інциденти транскордонного характеру і т.д. Третя група включає ті проблеми (які, в основному, можна кваліфікувати як ризики), які є породженням самого прикордонного режиму: виникнення перешкод нормальному транскордонному сполученню, відносини корупції та здирництва і т.д. [43].

Таким чином, комплексна оцінка сучасного зв'язку результативності прикордонного співробітництва та державної конкурентної політики, що базується на науково-методичній платформі (принципах, аналітичному інструментарії, шкалі вимірювання результативності прикордонного співробітництва) дозволила охарактеризувати механізм взаємодії та впливу прикордонного співробітництва на конкурентоспроможність національної економіки (рис. 1.4).

Позитивна результативність прикордонного співробітництва і державної конкурентної політики уможливлюється не лише внаслідок існування комплексу загальносвітових, галузевих, корпоративних, регіональних, країнових соціально-економічних передумов (наявний економічний, ресурсний потенціал, адміністративний, культурно-освітній, розгалуженість транспортної системи, наявність конкурентних переваг у міжнародному поділі праці), а й адекватною мотивацією суб'єктів господарювання з превалюванням стратегічно орієнтованих мотивів та мінімізацією прагматично-агресивних.

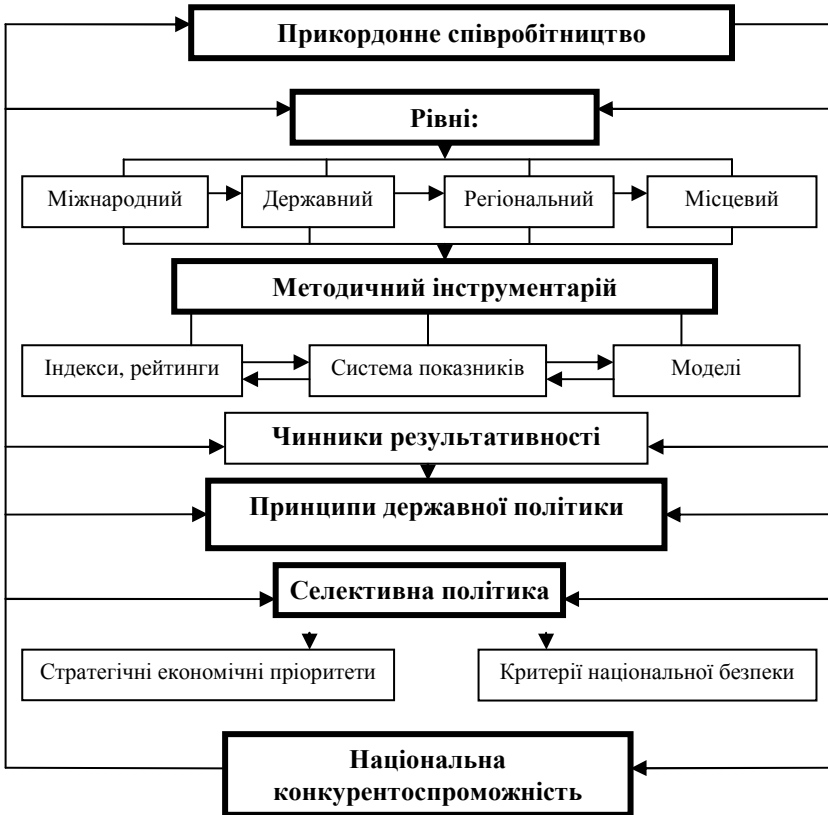

Рис. 1.4. Виявлення впливу прикордонного співробітництва на конкурентоспроможність національної економіки

Отже, вплив прикордонного співробітництва в усіх його вимірах (міжнародний, державний, регіональний, місцевий), за відповідною методикою оцінки конкурентоспроможності прикордонного регіону, через чинники, що впливають на результативність прикордонного співробітництва та принципи державної політики у сфері транскордонного співробітництва, відображає ступінь відкритості і готовності національної економіки до високого конкурентного статусу з урахуванням стратегічних пріоритетів та критеріїв національної безпеки.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Байдаков А.Н., Назаренко А.В., Запорожец Д.В. Прогнозные сценарии как необходимый компонент системы риск-менеджмента / А. Н. Байдаков, А. В. Назаренко, Д.В. Запорожец // Вестник АПК Ставрополя, №3(3), 2011, С 55-58
2. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / С.І. Дорогунцов, Л.Г. Черняк, П.П. Борщевський та ін. – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.
3. Лучик В.Є. Політика регіонального розвитку: рівні, види та методи: Монографія. – Кам'янець Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 400 с.
4. Методи, моделі і інформаційні технології в управлінні економічними системами різних рівнів ієрархії: Монографія / О.О. Бакаєв та ін.; Ред. О.О. Бакаєв; НАН України, Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій і систем. – К.: Логос, 2008. – 127 с.
5. Геєць В.М. Сценарії та прогнози довгострокового розвитку економіки України //Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Кол. монографія / За ред. В.М. Геєця. – К., 2003. – С. 120–135.
6. Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (2008). Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe. Berlin: Springer-Verlag Heidelberg. 321 p.
7. Carter, T., La Rovere, E. Developing and Applying Scenarios. 190 p.
8. Williamson, C. (2012). Dignity and Development. Journal of Socio-Economics, 41(6): 763–771.
9. Королук Ю.Г. Особливості сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – №10. – Режим доступу: www.dy.nayka.com.ua.
10. Угода між Кабінетом міністрів України та Урядом Румунії про малий прикордонний рух від 02.10.2014. – Режим доступу: www.oda.cv.ua.
11. Gaffeo, E., Canzian, G. (2011). The psychology of inflation, monetary policy and macroeconomic instability. Journal of Socio-Economics, 40: 660-670.

12. Anderson, A.R., Miller, C.J. (2003). "Class matters": human and social capital in the entrepreneurial process. *Journal of Socio-Economics*, 32: 17–36.

13. Назаренко А.В., Звягинцева О.С. Сценарное прогнозирование развития социально-экономических систем // *Электронный научный журнал КубГАУ*.— 2012.— №84 // ej.kubagro.ru.

14. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

15. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

16. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2005. – № 51. – Ст. 548.

17. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление /А.Л. Гапоненко, Панкрухин А.П. – Омега-Л, 2004. – 472 с.

18. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2000. – № 25. – Ст. 195.

19. Рабочая книга по прогнозированию / редкол.: И.В. Бестужев-Лада (отв. ред.). – М.: Мысль, 1982. – 430 с.

20. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні: наук.-практ. посіб. / упоряд. О.В. Бейко, А.К. Гук, В.М. Князев; за ред. М.О. Пухтинського, В.В. Толкованова. – К.: Крамар, 2003. – 396 с.

21. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики) : монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 310 с.

22. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106.

23. Морозова Т. В. Карельская модель трансграничного сотрудничества и развитие приграничных местных сообществ

/Т. В. Морозова // Экономическая наука современной России. – 2006. – № 1 (32). – С. 73 – 89.

24. Ratti R., Reichmann S. Theory and Practice of Transborder Cooperation. Basel and Frankfurt a. M. 1993.

25. Practical Guide to Cross-border Cooperation / Association of European Border Regions (AEBR) Third Edition 2000 – 405 p. http://www.aebr.eu/files/publications/lace_guide.en.pdf

26. Короп Б.М. Транскордонне співробітництво як фактор реалізації євроінтеграційної стратегії України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02; Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України / Б.М. Короп. – К., 2013. – 21 с.

27. Стратегія розвитку транскордонного співробітництва «Карпати 2004 – 2011» <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9679/1/11.pdf>

28. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на період 2007–2015 р http://www.ekosphaera.org/images/dmdocuments/Strategy_ua-pl_2007-2015_ukrainian.pdf

29. Стратегія розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва до 2020 р. http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_UA.pdf

30. Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014-2020 роки. – Люблін, листопад 2013 р. <http://www.euroregionbug.com.ua>.

31. Рибаківа О.В. Конкуренція і конкурентоспроможність: економічна суть та фактори підвищення [Електронний ресурс] / О.В. Рибаківа. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_7/09rovaif.pdf.

32. Антоноук Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації / Антоноук Л.Л. Монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – 275с.

33. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Базиліук Я.Б. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.

34. Манів З.О. Регіональна економіка [Електронний ресурс] : навч. посіб. / З.О. Манів. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1942120338790/rps/mizhregionalne_prikordonne_spirvobitnitstvo_instrumenti_realizatsiyi_regionalnoyi_ekonomichnoyi_politiki.

35. Семакина Ю.А. Приграничное сотрудничество муниципальных образований (муниципально-правовое исследование) [Электронный ресурс] : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / Ю.А. Семакина ; Омск. гос. ун-т. им. Ф.М. Достоевского. – Омск, 2014. – 234 с. – Режим доступа : https://istina.msu.ru/media/dissertations/dissertation/1ed/b93/6853176/Dissertatsiya_Semakina.pdf.

36. Петров П.Ю. Стратегічне забезпечення транскордонного співробітництва / П.Ю. Петров // Соц.-ек. проблеми сучас.періоду України. – 2014. – Вип. 3(107). – С. 181-188.

37. Овчар О. М. Розвиток транскордонного співробітництва в умовах Європейської політики сусідства : метод. рек. авт. кол. / О. М. Овчар, В. М. Кривцова, Н. І. Кадук. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.

38. Ушвицкий Л. И. Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние [Электронный ресурс] / Л.И. Ушвицкий, В.Н. Парахина // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Сер. Экономика. – 2005. - №1. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/konkurentosposobnost-ekonomiki-prigranichnyh-regionov#ixzz4LZJXFour>.

39. Калюжнова Н.Я. Конкурентоспособность регионов: теоретико-прикладные аспекты. коллект. моногр. / Под ред. Ю.К. Перского, Н.Я. Калюжновой.– М. : ТЕИС (МГУ), 2003. – 472 с.

40. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 16.10.2012 р. № 5446-VI // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

41. Fred R. D. Strategic management: concepts and cases / R. D. Fred. – 13th ed. – Prentice Hall : Pearson Education, Inc., 2011. – 985 p.

42. Петров П. Ю. Чинники розвитку транскордонного співробітництва Росії та України / П. Ю. Петров, О. О. Кочкін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2014. – №3. – С. 60-64.

43. Голунов С.В. Фактор безопасности в политике России и Казахстана по отношению к их общей границе [Электронный ресурс]: автореф. на соиск. уч. степени докт. полит. наук. : спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / С.В. Голунов; Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. – Нижний Новгород, 2008. С.22. – Режим доступа : <http://www.academia.edu/7910152/>.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

2.1. Потенціал методів сценарного управління регіональним розвитком

Як відомо основи сценарного аналізу почали формуватися в 1950-х роках завдяки зусиллям аналітиків корпорації Ренд (Rand Corporation).

Безперечно, народжувана в той час методологія системного аналізу сприяла розвитку сценарного аналізу. Головним чинником зазначеного була онтологічна здатність системного аналізу поєднувати різний методичний інструментарій для вирішення управлінських проблем. Таким чином сценарний аналіз отримав можливість використовувати широкий спектр методів прогнозування та опису систем, як кількісно-формалізованої так і не чіткої природи.

Сьогодні, методи сценарного аналізу поєднуючи передбачаючи властивості методів методології системного аналізу та інших прогнозуючих технологій надають управлінцям точні відповіді у трьох аспектах: що відбудеться, що може відбутися та які цілі можна досягти [1].

Головним методичним базисом сценарного аналізу на сьогодні є виділення п'яти його фаз [2]: 1) визначення сценарного поля; 2) встановлення ключових факторів 3) аналіз ключових факторів; 4) генерування сценаріїв; 5) реалізація сценаріїв.

Перший етап передбачає виявлення генеральної мети сценарного аналізу. У нашому випадку реалізацію основних цілей регіональної політики. Саме ідентифікація цілей на даному етапі (в системному аналізі мова йде про цілі як системоформуючі чинники) дає змогу описати систему управління шляхом виокремлення: об'єкта, суб'єкта та зовнішнього середовища.

Ідентифікація ключових факторів (другий етап). Містить два підетапи. Перший – параметризація системи. Другий – параметризація зовнішнього середовища. Безперечно параметризація може бути чіткою (формалізовано-числовою) та нечіткою. Стосовно чіткої параметризації мова йде про добір статистичних параметрів на підставі показників регіональної та національних статистик.

Варто мати на увазі, що в якості параметрів системи обов'язково повинні виступати ті її показники, які визначені цілями управління. В якості ж параметрів зовнішнього середовища – найбільш впливові фактори.

Третій етап, передбачає системний аналіз найбільш впливових факторів. Використовуються чисельні та експертні методи факторного аналізу. Надзвичайно важливою тут є оцінка міри впливу фактору на систему.

Допускається ревізія факторів на предмет значущості впливу та взаємодіяльності. У разі її виявлення фактори можуть агрегуватися.

У випадку аналізу чітких параметрів, третій етап передбачає розробку адекватної моделі (у нашому випадку – економіко-математичної):

$$S(t) = F\{X_i(t); Y_j(t)\}, \quad (2.1)$$

де S – система (її стан в деякий момент часу t), F – модельний функціонал, X – внутрішні параметри (ресурсний потенціал), Y – параметри зовнішнього середовища.

Четвертий етап – генерування сценаріїв. Безперечно, даний етап є цілком управлінським та базується на уявленнях та знаннях особи, яка приймає рішення стосовно деякого подальшого перебігу майбутнього подій. Зазначене потребує вмінь з використання адекватної моделі проблемної сфери (досліджуваної системи) та її подальшого використання.

Так, згідно із Ф.П.Тарасенком, деяку систему S та її модель S_m можна графічно відобразити у вигляді схеми

(рис. 2.1.) [3, с. 70-71]. Нехай система, як і її модель, інтерпретується «чорною скринькою» із, відповідно, загальним входом $V(t)$ ($V_m(t)$) та виходом $Y(t)$ ($Y_m(t)$). Окрім того, для реалізації принципів керованості у системі та моделі передбачено наявність керуючих входів $U(t)$ ($U_m(t)$). Ціль системи визначається у досягненні нею виходу $Y^{цiлi}$. Фактично, процес управління, у даній інтерпретації, зводиться до вибору такої величини керуючого входного сигналу, що у результаті призведе до досягнення цілі.

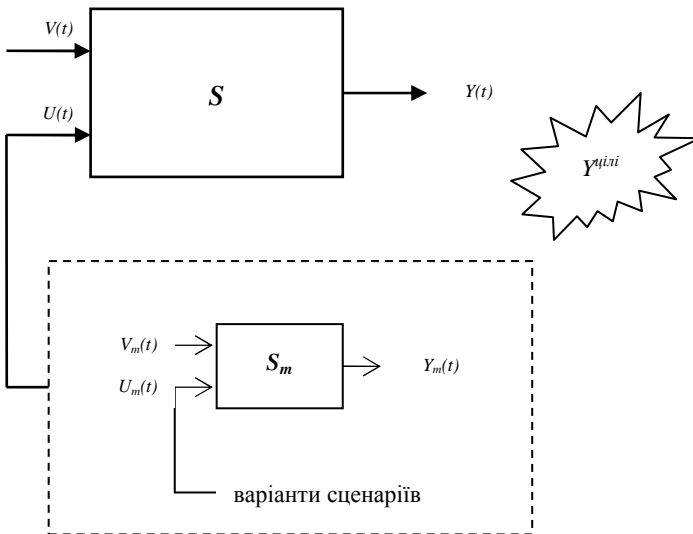

Рис. 2.1. Схема управління із використанням моделі системи (вдосконалено на підставі [3]).

Використання моделі S_m системи (рис. 2.1.) дозволяє суб'єкту управління добирати певним чином із сценаріїв управлінських рішень такі, що призведуть до появи на виході моделі показника, близького до $Y^{цiлi}$. Застосовуючи у подальшому обране рішення, як вхід системи S , суб'єкт реалізує процес управління без пошуку прийнятних варіантів на самій

системі, що значно спрощує і прискорює процес ефективного управління. Звісно, якість управління буде визначатися якістю розробленої моделі.

Безперечно, найбільш трудомістким елементом четвертого етапу є генерування модельних управлінських рішень, де немає єдиного підходу зважаючи на суттєві відмінності різних об'єктів управління (у нашому випадку об'єктивних відмінностей прикордонних регіонів). Однак досить часто застовуються певні типи сценаріїв [4]: «Інерційний» (бездіяльність чи обмеженість дій), «Дієвий» (багато управлінських втручань), «Песимістичний» (негативний перебіг зовнішніх факторів), «Оптимістичний» (позитивний перебіг зовнішніх факторів).

П'ятий етап передбачає реалізацію сценарію. У аспекті регіонального управління – найбільш важливий етап, результатом якого є певна управлінська програма відображена в стратегічних документах розвитку. Не менш важливим є поточна оцінка траєкторій розвитку регіону і вставлення граничних меж її відхилення.

Також на даному етапі встановлюється часовий горизонт реалізації сценарію. Для вирішення поточних завдань даного монографічного дослідження – до 5 років.

Технологія реалізації сценарного аналізу може відрізнитися в залежності від тих чи інших аспектів поставленого завдання управління. Сьогодні наявні різні класи таких технологій, детально описані Г. Косовим і Р. Габнером в [2]. Найбільшого поширення набули технології базовані на методах: трендової екстраполяції, сценарної формалізації, морфологічного аналізу, інтуїтивної логіки, нормативного формулювання сценарію.

Головними критеріями вибору того чи іншого методу є можливості та природа:

- цілі управління;
- горизонту управління;
- вихідних статистичних та інформаційних джерел;
- причетних стейкхолдерів.

Зважаючи на зазначене, на рис. 2.2. наведено найбільш використовувані методи сценарного аналізу в розрізі етапів його реалізації.

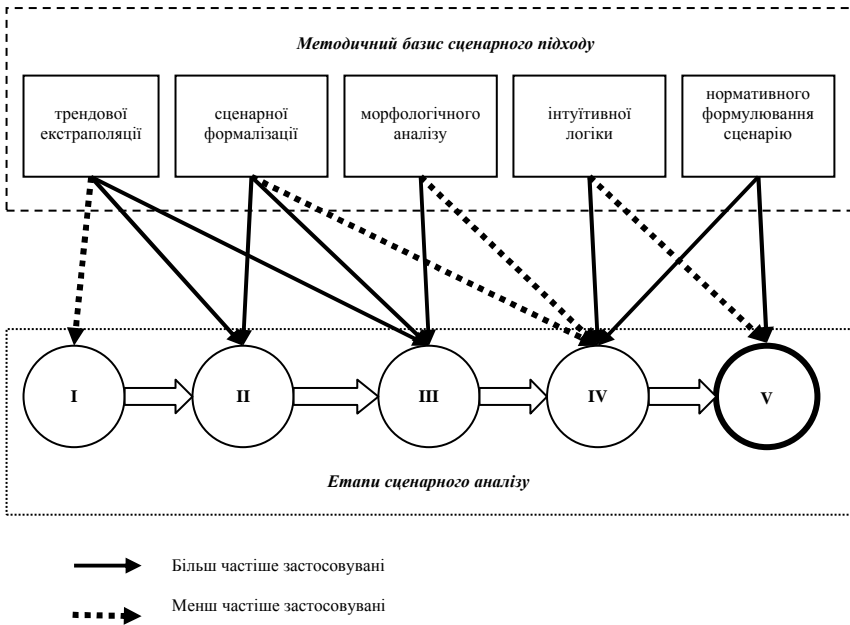

Рис. 2.2. Використання методів сценарного аналізу в стратегічному управлінні

Варто зазначити, що наявні вітчизняні механізми розробки стратегічних документів регіонального управління не роблять акценту на тій чи іншій методиці сценарного аналізу. Однак регламентовані процедури публічного затвердження таких документів збільшують важливість вищенаведеного останнього критерію, де у якості причетних осіб є широка спільнота без наявності спеціалізованих знань. Тут розрізняють дві методичні форми участі стейкхолдерів: консультування і інтерв'ювання громадян; безпосереднє залучення громадян до розробки сценаріїв. Зазначене, дуже важливе для

регіонального та місцевого рівнів. Таке залучення є елементом підвищення адекватності сценарних траєкторій та дає змогу врахувати усі чинники впливу (у т.ч. гіпотетичні та інституційні). На етапі впровадження сценаріїв, таке залучення сприяє зниженню соціального опору при прийнятті непопулярних рішень.

Поряд з тим, з точки зору повного опису майбутніх станів системи необхідним є послідовне використання «трендової екстраполяції» → «сценарної формалізації» → «морфологічного аналізу» → «інтуїтивної логіки» → «нормативного формулювання сценарію». Однак такий аналіз є ресурсоємним і в повній мірі на мезорівні важко здійсненим.

Багато дослідників акцентують увагу на завершальному етапі сценарного аналізу – впровадженні його результатів. Однак в аспекті регіонального управління прикордонними територіями, методики сценарного аналізу є невід’ємною частиною механізму управління. Тут варто наголосити, що як розробниками сценаріїв так і їх реалізаторами є місцева влада.

Ще однією відмінністю сценарного аналізу регіонального управління є той чинник, що розвиток регіону залежить від його потенціалу (у т.ч. ресурсного). Багато дослідників, явно чи опосередковано, визначають процес управління регіоном схемою: управлінська дія → процес використання потенціалу → соціально-економічна ціль(і) управління. Більше того, основний аспект прикладання зусиль управлінської дії обмежується виключно процесом ресурсного використання «потенціалу» з метою досягнення поставлених кінцевих соціально-економічних цілей. Формалізована оцінка величини потенціалу у такому випадку становить інтерес тільки як можливість використати оцінений обсяг відповідного ресурсу. Однак, цільова категорія даного поняття не може обмежуватися виключно чинниками його ресурсного використання. Варто погодитися із визначенням потенціалу як системної характеристики, для якої притаманні певні умови реалізації, які, подібно потенціалу, можуть розглядатися у вигляді числових величин, що знахо-

дяться шляхом обробки інформації про систему [5]. Сценарне управління регіоном у такому аспекті визначаємо як управління системою, на стан якої можна вплинути тільки шляхом створення необхідних умов для реалізації її потенціалу.

У свою чергу, перевагою механізмів сценарного управління в загальній методології управління регіональними системами є їх здатність до зниження невизначеності завдяки відображенню можливих шляхів розвитку подій. Однак, побудова адекватних сценаріїв регіонального розвитку вимагає суворого відбору параметрів об'єкта дослідження (регіону та його розвитку), підходів до їх виміру, методів модельної формалізації тощо. Найбільш дієвим шляхом вирішення даної проблеми (як зазначалось вище) є – або намагання науковців зменшити кількість зазначених параметрів використовуючи підходи відкидання найбільш несуттєвих, або намагання застосовувати методи їх інтегрального групування.

Безперечно, спрощення моделі шляхом «грубого» зменшення кількості врахованих параметрів об'єкту не сприяє зниженню невизначеності можливих шляхів розвитку подій, тому не може застосовуватися в методах сценарного управління (на відміну від підходів базованих на інтегральному групуванні). Саме тому вищенаведений перелік вимог до методів числової оцінки потенціалу регіонального розвитку в аспекті сценарного управління слід доповнити можливістю інтегрального об'єднання залежних компонент, що описуються даними національної та регіональної статистики (рис. 2.3.) [6].

Окрім загальнонаукових та прикладних перспектив оцінки і використання потенціалу регіонального розвитку потребує обґрунтування його методологічної обов'язковості у механізмах сценарного управління регіоном. Зазначену обов'язковість визначає низка фактів. По перше, фундаментальною роллю потенціалу регіонального розвитку в механізмах сценарного управління є виконання функцій «точок відліку» будь-якого заданого сценарію чи спектру сценаріїв. По-друге, регіональний потенціал виконує функцію ресурсних, фінансо-

вих, екологічних, соціальних та інших обмежень на всій траєкторії сценарного розвитку. По-третє, регіональний потенціал є зв'язуючою ланкою послідовних етапів розвитку, які і формують сценарії поведінки регіональних систем і на кожному з яких діють свої закономірності управління, взаємозв'язку компонент і т.п. (рис. 2.3.).

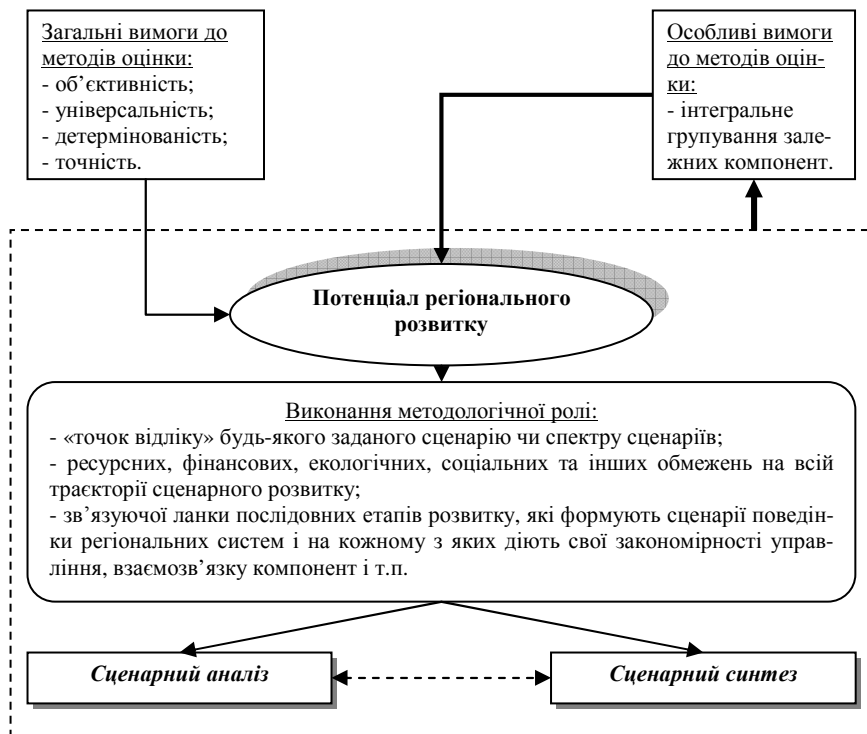

Рис. 2.3. Потенціал регіонального розвитку в механізмах сценарного управління

Варто зазначити, що в основу механізмів сценарного управління закладено, окрім методології сценарного аналізу, сценарний синтез. В аспекті останнього слід обумовити формування (синтез) двох цільових сценаріїв управління: забезпе-

чення стабільності функціонування галузі регіону (підтримка існуючих умов реалізації потенціалу) та потребу в її трансформації (формування якісно нових умов реалізації потенціалу). Крім цього, зазначені цільові сценарії добре узгоджуються із загальноприйнятими концептами сценарного синтезу: оптимістичного, песимістичного та реалістичного.

На завершення варто зазначити думку Пріеса і Хокка [7], що методи сценарного аналізу призначені не для вручення точної управлінської інформації локальним урядам. Їх головна мета – дієва інтенсифікація процесу регіонального розвитку шляхом стимулювання вироблення креативних та причинно-наслідкових рішень на довгострокову перспективу.

2.2. Інформаційно-статистичне забезпечення методик сценарного прогнозування

Безперечно, основним індикатором регіонального та національного розвитку є точні і чисельні виміри основних показників стану обласних соціально-економічних систем.

Інформаційно статистичне забезпечення методик сценарного прогнозування даної науково-дослідної роботи базувалось на використанні даних двох суб'єктів статистичного аналізу: Системи Національних Рахунків та Світового Банку.

Варто зазначити, що сьогодні Україна володіє цілісною системою статистичного збору та обробки інформації основних соціально-економічних показників обласного рівня.

Так прийнятий у 1992 році Закон України Про державну статистику [8] чітко регламентує основоположні поняття: адміністративні дані, державна статистична діяльність, запитувач, інформаційна система органів державної статистики, конфіденційна інформація, користувач, органи державної статистики, план державних статистичних спостережень, респондент, статистична інформація, статистична методологія, статистичне спостереження тощо. Закон захищає цілісність та достовірність даних та надає гарантії відкритості

регіональних показників, що важливо при заручення стейкхолдерів сценарного аналізу.

Не менш важливим є затвердження державною службою статистики класифікації інституційних секторів економіки: «Нефінансові корпорації», «Фінансові корпорації», «Сектор загального державного управління», «Домашні господарства», «Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства».

Крім цього, сьогодні тільки регіональна статистика ведеться у двох великих групах «Демографічна та соціальна статистика» та «Економічна статистика».

«Демографічна та соціальна статистика» містить розділи статистичної інформації: Демографічна ситуація, Ринок праці, Доходи населення.

«Економічна статистика»: Валовий регіональний продукт, Економічна діяльність (Розвиток підприємництва, Внутрішня торгівля, Інвестиції та основні засоби, Сільське господарство, Лісове господарство та мисливство, Добування водних біоресурсів, Промисловість, Будівництво, Показники, Реєстру статистичних одиниць, Навколишнє природне середовище, Утворення і використання вторинної сировини та брухту і відходів) Фінанси, Обсяги експорту-імпорту товарів і послуг, Ціни.

Таким чином, стейкхолдери різних рівнів, науковці та управлінці забезпечені повнотою інформації регіонального розвитку, що повинно сприяти ширшому поширенні методик сценарного прогнозування. З іншого боку інформаційне поле регіонального управління є пересиченим статистичною інформацією, і досить часто виникає питання її коректного добору. У такому випадку варто враховувати методичні аспекти добору показників та факторів для коректного опису системи з метою уникнення помилок чотирьох типів [3].

Помилка першого типу відбувається, коли суб'єкт розцінює параметр як істотний і приймає рішення про включення його в опис, тоді як насправді по відношенню до поставленої

мети він несуттєвий і міг би бути неврахований. Це призводить до появи «зайвих» елементів, фактично непотрібних.

Помилка другого типу, навпаки, здійснюється суб'єктом, коли він приймає рішення, що даний параметр є несуттєвий і не заслуговує бути включеним в сценарну модель, тоді як насправді без нього наша мета не може бути досягнута в повній мірі або навіть взагалі.

Помилкою третього типу прийнято вважати наслідком «незнання». Для того щоб оцінювати істотність деякого параметру, треба знати, що він взагалі є. Якщо про деяку якість системи невідомо нічого – ми його не враховуємо, хоча насправді він впливає на якість системного аналізу. Різниця між помилкою другого типу полягає в тому, що дану помилку важче виправити: тут слід здобувати нові знання про досліджуваний об'єкт.

Помилка четвертого типу може виникнути при побудові сценарію коли невірно відносять відомий параметр до числа входів або виходів (невірно тлумачиться зміст параметру і його поділ на керуючий чи ціль управління).

Безперечно, проблема добору коректних параметрів не є новою і породжена задовго до впровадження сценарного аналізу в управління регіоном. Одним із прикладів її вирішення є методика добору основних показників соціально-економічного розвитку областей України, що використовується при їх рейтингуванні Кабінетом Міністрів України [9]. Однак навіть у відібраному вигляді враховується низка напрямів: «Економічна та соціальна згуртованість», «Економічна ефективність», «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця», «Фінансова самодостатність», «Розвиток малого та середнього підприємництва», «Ефективність ринку праці», «Розвиток інфраструктури», «Відновлювана енергетика та енергоефективність», «Доступність та якість послуг у сфері освіти», «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я», «Соціальний захист та безпека» та «Раціональне природокористування та якість довкілля».

На жаль множина вищенаведених напрямів не відповідає методичним потребам сценарного аналізу і в деякій мірі унеможливує його проведення. Зважаючи на описані в підрозділі 2.1. методичні етапи сценарного прогнозування вважається, що добір інформаційно-статистичної інформації повинен ґрунтуватися на цілях управління (зокрема кінцевих точках сценаріях розвитку). У такому випадку пропонується використовувати цільові показники Державної стратегії регіонального розвитку на 2020 рік [10], рекомендоване значення яких приведено на 2020 рік:

1. Валовий регіональний продукт;
2. Наявний дохід;
3. Обсяг прямих іноземних інвестицій;
4. Експорт товарів;
5. Кількість малих підприємств;
6. Кількість середніх підприємств;
7. Обсяг реалізованої інноваційної продукції;
8. Щільність автомобільних доріг;
9. Середньомісячна заробітна плата;
10. Загальний коефіцієнт вибуття сільського;
11. Забезпеченість населення лікарями;
12. Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом у міській місцевості;
13. Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом у сільській місцевості;
14. Рівень смертності;
15. Демографічне навантаження на 1 тис. осіб постійного населення віком 16—59 років (сільська місцевість);
16. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (міська місцевість);
18. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (сільська місцевість);
19. Питома вага утилізованих відходів;
20. Рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці;

21. Площа земель природно-заповідного фонду;

22. Питома вага площі природно-заповідного фонду до площі адміністративно-територіальної одиниці.

Констатуємо, що фактично усі суб'єкти сценарного аналізу володіють достатнім набором конкретизованих та відібраних Центральними органами виконавчої влади наборами статистичних даних Системи Національних Рахунків України.

Окрім наведеного переліку показників статистичного забезпечення сценарного аналізу важливим є використання системи вимірювань Світового Банку (наступна – друга складова інформаційного забезпечення сценарного аналізу). Безперечно сьогодні інформаційне поле сценарного аналізу може забезпечуватися показниками інших рейтингових міжнародних статистичних організацій (сьогодні їх налічується понад 26). Однак комплексність статистичних даних Світового Банку, їх глибока ретроспективність і, саме головне, спрямованість його діяльності на забезпечення сталого розвитку усіх суб'єктів є вирішальним у розв'язанні проблеми даної науково-дослідної роботи.

З іншого боку при розробці регіональних стратегій розвитку існує необхідність враховувати показники розвитку країни сусіда та їх вплив на перебіг прогнозованих сценаріїв. У даному випадку немає альтернативи уніфікованому набору показників Світового Банку для у розрізі країн, який згрупований у сфері [11]: Сільське господарство та розвиток сільської місцевості; Ефективність допомоги; Зміна клімату; Економіка та зростання; Освіта; Енергетика та гірнича справа; Навколишнє середовище; Зовнішній борг; Фінансовий сектор; Тендерний поділ; Здоров'я; Інфраструктура; Бідність; Приватний сектор; Державний сектор; Наука і технологія; Соціальний розвиток; Соціальний захист та праця; Торгівля; Муніципальний розвиток.

Як і випадку використання даних регіональної статистики, стейкхолдери регіонального управління зустрічаються з потребою відбору найбільш вагомих та комплексних показни-

ків, сценарії розвитку яких є важливі для прогнозування. Зазначене є складним завданням зважаючи на наявність понад 2000 показників соціально-економічного розвитку, що відображаються Світовим Банком для кожної країни. Найбільш дієвим шляхом розв'язання зазначеної проблеми – є відбір темпів росту валових показників на одного мешканця (до прикладу валового національного продукту та валового регіонального продукту).

Наголошуємо на поєднаному використанні даних Світового Банку та Системи Національних Рахунків, що є необхідною умовою адекватності отримуваних сценарних прогнозів.

Третьою складовою інформаційно-статистичного забезпечення сценарного аналізу в регіональному управлінні є дані експертних та соціологічних опитувань. Як відомо, не можливо повністю відобразити статистичними параметрами стан соціально-економічних систем і прикордонні регіони не є тут винятком.

Сьогодні в практиці регіонального управління застосовується багато відомих методів соціологічного та експертного опитування (зокрема *SWOT* і *PEST* аналіз, метод Дельфі тощо). Результатами чого є намагання параметризувати нечіткі ознаки соціально-економічного розвитку, зокрема стану якості життя. Використання таких даних сприяє покращенню адекватності, якості і практичності реалізації побудованих сценаріїв, головним прогнозним апаратом яких є методи математичного моделювання. Окремо варто зауважити про необхідність впровадження в практику стратегічного управління регіоном технологію нечіткої логіки (*Fuzzy Logic*). Технологія нечіткої логіки вдало об'єднує в єдиних формалізованих моделях чіткі і нечіткі параметри та сприяє адаптації отримуваних прогнозів до впровадження в управлінську практику.

Зважаючи на багатооб'єктність процесу розробки сценаріїв розвитку найбільш перспективним для нечіткої параметризації регіональних систем є використання методів когнітивного аналізу, зокрема побудови когнітивних карт. Когнітивна

карта дозволяє ідентифікувати факторні зв'язки регіональних соціально-економічних систем та, найголовніше, дає змогу долучати експертів різних галузей об'єднуючи їх оцінки в єдиній схемі.

Узагальнюючи вищезазначене, на рис. 2.4. сформовано систему основних методичних джерел інформаційно-статистичного забезпечення етапів сценарного аналізу регіонального управління.

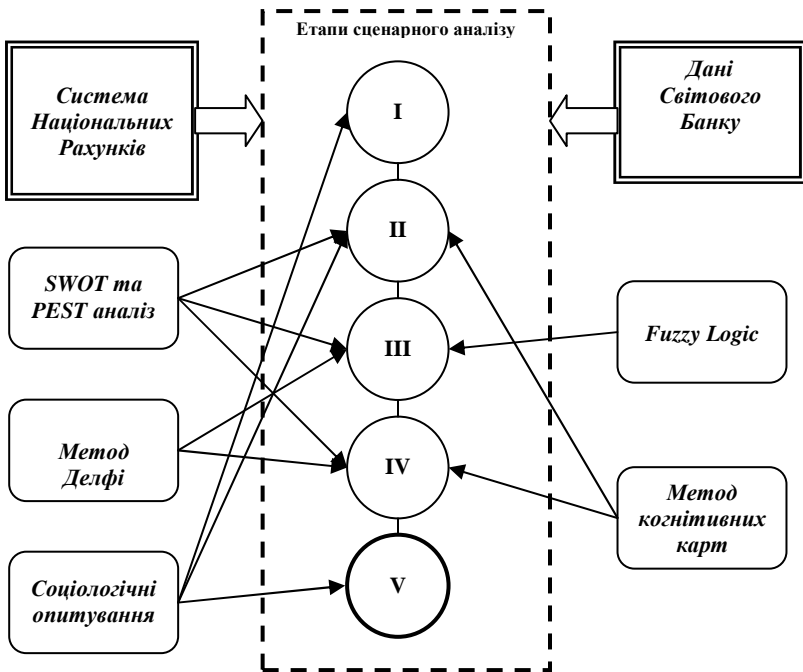

Рис. 2.4. Основні методичні джерела інформаційно-статистичного забезпечення етапів сценарного аналізу регіонального управління

Таким чином, сьогодні суб'єкти управління стратегічним розвитком прикордонних регіонів володіють достатньо високим рівнем інформаційно-статистичного забезпечення використання методик прогнозування, у т.ч. сценарного.

2.3. Особливості використання методів сценарного прогнозування в стратегіях розвитку прикордонних регіонів

Регіональні стратегії розвитку – це важлива управлінська складова забезпечення соціально-економічного розвитку регіону, яка покликана визначати його вектори, показники та методи оцінки досягнутих результатів. В Україні порядок розробки таких стратегій містить низку регламентованих процедур та чітку деталізацію причетних органів [12]. Однак вихідні документи, що відображають кінцевий зміст стратегій дещо різняться за змістом і використовуваними механізмами управління. Головною причиною зазначеного є внутрішня ресурсна, географічна, культурна і управлінська специфіка областей. Зазначене вимагає детального аналізу затверджених регіональних стратегій розвитку з метою виявлення найбільш дієвих її складових, зокрема в аспекті сценарного управління.

Використовуючи порівняльний аналіз результату підготовки чинних стратегій регіонального розвитку прикордонних областей (Львівської [13], Івано-Франківської [14], Закарпатської [15] та Чернівецької [16]) варто відзначити, що в значній мірі якість документів, програм реалізації заходів в рамках стратегії регіонального розвитку в областях відрізняється. Зазначене в цілому не дає змоги уніфіковано оцінити найбільш чи найменш дієву з них.

Із точки зору виконавчої дисципліни – у трьох областях з чотирьох чітко дотримано рекомендації Кабінету Міністрів України щодо «Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [12].

Однак найзручнішим форматом розкриття та обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку регіону володіє стратегія регіонального розвитку Львівської області до 2020 року. У всіх стратегіях регіонального розвитку окрім стратегії Чернівець-

кої області присутні елементи сценарного планування та прогнозування, які базуються на розробці інерційного, модернізованого або реалістичного сценаріїв розвитку області. В стратегії розвитку Чернівецької області не проведено сценарне прогнозування, більше того, сама стратегія по змісту має значні відмінності в порівнянні із іншими трьома областями.

В кожній досліджуваній стратегії розвитку області існує чітке виокремлення стратегічних цілей (табл. 2.1), які необхідно досягнути в процесі реалізації стратегії. І вже на стадії визначення стратегічних цілей ми можемо спостерігати значну відмінність між областями. Зокрема Львівська, Івано-Франківська та Чернівецькі області під стратегічною ціллю №1 визначають створення конкурентоздатної економіки регіону, хоча по змісту заходів досягнення цієї цілі, кожна область обрала свій шлях.

Таблиця 2.1.

**Стратегічні цілі, які визначені в
Стратегіях регіонального розвитку прикордонних
областей Західної України до 2020 року**

Львівська область	Івано-Франківська область	Закарпатська область	Чернівецька область
1	2	3	4
Стратегічна ціль 1: Конкурентоспроможна економіка	Стратегічна ціль 1: Розвиток економічного потенціалу	Стратегічна ціль 1: Розвиток людського та соціального капіталу	Стратегічна ціль 1: Розвиток підприємництва на інноваційній основі, як основа сталого економічного розвитку
Стратегічна ціль 2: Якість життя	Стратегічна ціль 2: Розвиток туристично-рекреаційної сфери	Стратегічна ціль 2: Формування конкурентоспроможності та інноваційності економіки регіону	Стратегічна ціль 2: Розвиток культури, науки, соціальної сфери, як основа розвитку людського капіталу та трансформації інституційного середовища

Продовження табл. 2.1.

1	2	3	4
Стратегічна ціль 3: Відкриті кордони	Стратегічна ціль 3: Розвиток сільських територій	Стратегічна ціль 3: Інтегрований розвиток сільських і міських громад та територій	Стратегічна ціль 3: Збереження довкілля, як основа безпечного екологічного середовища
Стратегічна ціль 4: Розвинуте село	Стратегічна ціль 4: Розвиток людського капіталу	Стратегічна ціль 4: Забезпечення якості і безпеки довкілля та просторової гармонії	
Стратегічна ціль 5. Туристична привабливість			

Закарпатська область за першу стратегічну ціль визначила – «Розвиток людського і соціального капіталу», що є досить нетиповим і водночас передовим баченням стратегічного розвитку, адже як відомо всі високорозвинуті країни Світу одним із ключових пріоритетів вважають розвиток людського капіталу.

Серед усіх областей тільки в стратегії регіонального розвитку Чернівецької області виокремлено тільки три стратегічні цілі. Найбільше стратегічних цілей визначено в стратегії розвитку Львівської області. Окрім того тільки в стратегії розвитку Чернівецької області серед стратегічних цілей не визначено цілі з розвитку сільської місцевості. Хоча декілька завдань щодо розвитку сільської місцевості визначено в рамках першої стратегічної цілі.

Враховуючи прикордонність областей, досить негативно, що тільки в стратегії розвитку Львівської області існує така стратегічна ціль, як «Відкриті кордони» (табл. 2.2).

В стратегіях Чернівецької та Закарпатської областей, прикордонне розташування зазначено лишень в декількох завданнях, що свідчить про не надто активне використання в економічних цілях власного територіального розташування. Водночас в стратегії регіонального розвитку Івано-Франківської області до 2020 року транскордонний вектор діяльності взагалі не визначений.

Таблиця 2.2

**Стратегічна ціль «Відкриті кордони» та її завдання
у Стратегії регіонального розвитку Львівської області
до 2020 року**

Стратегічна ціль	Оперативні цілі	Завдання
1	2	3
Відкриті кордони	Міжнародне співробітництво	3.1.1. Використання можливостей міжнародної технічної допомоги
		3.1.2. Налагодження міжрегіональної та муніципальної співпраці
		3.1.3. Розширення мережі представництв міжнародних інституцій в регіоні
		3.1.4. Міжнародна промоція регіону
		3.1.5. Підтримка центрів та розвиток мережі комунікацій з українською діаспорою
	Транскордонна співпраця	3.2.1. Сприяння залученню підприємств, організацій та установ до програм транскордонного співробітництва в рамках операційних програм Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки
		3.2.2. Розвиток мережі прикордонних логістичних та торговельних центрів
		3.2.3. Підтримка інституційної мережі в сфері транскордонного співробітництва
	Прикордонна інфраструктура	3.3.1. Модернізація та розбудова міжнародних пунктів пропуску
		3.3.2. Розбудова інженерно-транспортної інфраструктури
		3.3.3. Реалізація концесійних інфраструктурних проектів
		3.3.4. Розвиток Міжнародного аеропорту «Львів» як європейського регіонального хабу.
		3.3.5. Модернізація прикордонної залізничної мережі

Оцінюючи якість запропонованих сценаріїв розвитку в рамках Стратегії розвитку прикордонних областей до 2020 року, можна дійти наступних висновків:

відсутність розроблення сценаріїв розвитку в рамках стратегії регіонального розвитку Чернівецької області свідчить

про не зовсім точну відповідність розробленої стратегії Методичним рекомендаціям, розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації затверджених Кабінетом Міністрів України;

базові припущення в рамках розробки сценаріїв розвитку в стратегіях Івано-Франківської та Закарпатської областей є досить загальними та теоретизованими, що унеможлиблює розробку реалістичного сценарію розвитку із чіткими критеріями моніторингу;

сценарії Івано-Франківської та Закарпатської областей сформовані шаблонно, та свідчать про недостатньо глибоке опрацювання факторів та передумов досягнення поставлених в стратегіях цілей;

сценарії розвитку Львівської області свідчать про фаховий підхід до планування та прогнозування під час розробки стратегії, а деталізоване опрацювання базових припущень (геополітичний, державний та регіональний рівень) в розрізі кожного із можливих сценаріїв розвитку є хорошою запорукою розробки ефективного та реалістичного сценарію.

Головним недоліком сценаріїв розвитку, які визначені в стратегіях розвитку областей до 2020 року є те, що в сценаріях відсутні будь-які конкретні індикатори, за якими можна визначити та оцінити ступінь виконання того чи іншого сценарію. До прикладу такий пункт реалістичного сценарію Івано-Франківської області як «активізується малий і середній бізнес, створюючи мережі логістичного забезпечення стратегічного інвестора» не містить конкретики щодо кількості стратегічних інвесторів, які очікується залучити через сформовану логістичну мережу, а також цілком не зрозуміло як саме і на скільки сильним буде вплив цих інвесторів на розвиток малого та середнього бізнесу.

Такі узагальнені постулати наявні у всіх сценаріях розвитку областей. З одного боку, це значно спрощує процес підготовки сценарію, однак коли мова йде про оцінку реалістично-

сті виконання сценарію чи моніторингу критеріїв реалізації сценаріїв то варто зазначити, що таке узагальнене формування сценаріїв допустиме лишень в описовій частині і лишень на стадії опису базових припущень. Сценарій повинен містити чіткі завдання із чіткими критеріями оцінки та описом ефекту, який буде досягнуто в результаті реалізації того чи іншого сценарного етапу.

Описовий зміст у стратегіях регіонального розвитку прикордонних областей західної України присутній не тільки на стадіях визначення цілей та завдань, але і в частині опису індикаторів оцінки результатів реалізації стратегії (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Індикатори результату реалізації
Стратегії регіонального розвитку областей до 2020 року**

Чернівецька область	Івано-Франківська область
1	2
<p>Зростання частки доданої вартості у валовому регіональному продукті.</p> <p>Збільшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності.</p> <p>Збільшення капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій.</p> <p>Зростання у випуску частки інноваційної продукції.</p> <p>Зростання частки високотехнологічного експорту.</p> <p>Розвиток малих та інших міст, у тому числі районного значення.</p> <p>Підвищення рівня доходів та споживання у сільській місцевості та невеликих населених пунктах.</p> <p>Зменшення кількості вибулих із сільської місцевості.</p> <p>Зменшення диференціації в наявних доходах населення.</p> <p>Зменшення диспропорцій між тривалістю життя населення при народженні у міських та сільських населених пунктах.</p>	<p>Зростання частки доданої вартості у валовому регіональному продукті.</p> <p>Збільшення капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій.</p> <p>Зростання у випуску частки інноваційної продукції.</p> <p>Зростання частки високотехнологічного експорту.</p> <p>Розвиток малих та інших міст, у тому числі районного значення.</p> <p>Підвищення рівня доходів та споживання у сільській місцевості та невеликих населених пунктах.</p> <p>Зменшення кількості вибулих із сільської місцевості.</p> <p>Зменшення диференціації в наявних доходах населення.</p> <p>Зменшення диспропорцій між тривалістю життя населення при народженні у міських та сільських населених пунктах.</p>

Продовження табл. 2.3.

1	2
<p>Зниження рівня бідності. Підвищення соціальної справедливості. Підвищення рівня культури населення. Зменшення диспропорцій у споживанні послуг між сільським та міським населенням. Зниження рівня безробіття в сільській місцевості та малих населених пунктах. Збільшення кількості центрів економічного зростання на регіональному рівні. Ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку. Кількість проектів, що фінансуються за рахунок коштів ДФРР.</p>	<p>Зниження рівня бідності Підвищення соціальної справедливості. Зменшення диспропорцій у споживанні послуг між сільським та міським населенням. Зниження рівня безробіття в сільській місцевості та малих населених пунктах. Збільшення кількості центрів економічного зростання на регіональному рівні. Ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку. Кількість проектів, що фінансуються за рахунок коштів ДФРР.</p>

Зокрема індикатори результату реалізації Стратегії регіонального розвитку Чернівецької та Івано-Франківської областей не містить конкретних показників, що не дає змогу оцінити якість управлінських рішень прийняти органами місцевої влади. До прикладу такий показник як «Зниження рівня бідності» в регіоні – для початку не визначено фактичний рівень бідності в областях і не окреслено прогнозне значення показника в 2017-2020 роках, яке б засвідчувало, що органи місцевої влади здійснили заходи, які призвели до зниження рівня бідності.

Тобто відсутня конкретність в індикаторах моніторингу, що в подальшому дає змогу маніпулювати даними, вже на стадії звітування про результати реалізації стратегії. А від так оцінити рівень ефективності прийнятих управлінських рішень органами місцевої влади стає досить складно.

В Стратегіях регіонального розвитку до 2020 року Львівської та Закарпатської областей Індикатори результату є чітко визначеними (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

**Індикатори результату реалізації
Стратегії регіонального розвитку областей до 2020 року**

Індикатори результату	Львівська область			Закарпатська область	
	2014 р.	2016 р.	2020 р.	2014 р.	2020 р.
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу, грн.	98,6	102,1*	120,4*	18207,8	32053
Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, дол. США	545,7	743	963	300,0	560,0
Експорт товарів у розрахунку на одну особу, дол. США	514,5	623	785	1100,3	1585
Середньомісячна заробітна плата (номінальна), грн.	2961	3677	4912	2744	4689
Рівень безробіття за методологією МОП, %	8,6	7	6,8	9,0	7,7
Частка площі природно-заповідного фонду у площі області, %	7,2	14,3	19,5	13,9	16,0

* - у % до значення 2014 року

Знову ж таки із позиції управлінського підходу, визначення індикаторів результату реалізації стратегії регіонального розвитку областей до 2020 року, як це представлено у стратегіях Львівської та Закарпатської областей, є коректним та ефективним. Так як чітка вимірність індикатора, дає змогу співставляти всі рішення та дії органів місцевого управління із конкретним показником, а це в свою чергу дає змогу разі необхідності здійснювати оперативне управління процесом реалізації стратегії. Більше того, без наявності таких індикаторів не можна вести мову про застосування методик сценарного підходу.

Процес розробки регіональних стратегій розвитку передбачає пошуку інструментарію його досягнення який буде основним напрямом забезпечення соціально-економічного розвитку області. Досить привабливим є пошук точок росту. Це означає, що основними об'єктами управління в рамках стратегії розвитку повинні стати саме обрані показники, які є притаманними для того чи іншого регіону.

Такий підхід розробки стратегій розвитку регіону вимагає зміни самого процесу її формування та застосування відповідних методологій. В результаті формування стратегії розвитку регіону, на основі сценарного підходу, виокремлюється сукупність ієрархічних систем впливу, які володіють значним синергетичним та емерджентним ефектом.

Перевагою такого підходу до розробки стратегії розвитку регіону є те, що в рамках опрацювання такої сценарної домінанти можна долучати фахівців конкретного напрямку, що значно підвищує якісний зміст такої програми.

Формування стратегії розвитку регіону на основі сценарного підходу є досить складним творчим процесом, що вимагає високої кваліфікації виконавців. Насамперед, формування стратегії базується на прогнозуванні окремих умов функціонування окремо кожного параметру (домінанти), взаємовпливу між ними. Складність цього процесу посилюється тим, що при розробці стратегії розвитку регіону йде пошук й оцінка альтернативних варіантів, сценаріїв розвитку, які в подальшому проходять апробацію та визначається найбільш оптимальний і ефективний варіант стратегії. Певна складність розробки регіональної стратегії проявляється також у тому, що вона не є незмінною, а вимагає періодичного корегування з урахуванням мінливих зовнішніх умов і нових можливостей розвитку регіону.

Процес розробки стратегії розвитку регіону є найважливішою складовою частиною в процесі управління регіоном. Водночас в рамках розроблення стратегії регіонального розвитку основними елементами є місія, загальні стратегічні

цілі розвитку, система функціональних стратегій в розрізі окремих домінант розвитку, способи формування і розподілу ресурсів, інструментарій та методи збурення керуючих параметрів.

На підставі зазначеного рекомендується в стратегіях регіонального розвитку прикордонних областей відображати:

комплекс інноваційних та інвестиційних проектів з термінами їх здійснення, ресурсами, виконавцями, обсягами і джерелами фінансування, що забезпечує ефективне вирішення завдань, визначених стратегією розвитку регіону;

перелік заходів, терміни їх реалізації та значення показників очікуваних результатів функціонування регіону, що стосуються його розвитку на середньостроковий і довгостроковий періоди, що містяться в інших затверджених програмних документах.

планові значення ключових показників системи керуючих параметрів (домінант) соціально-економічного розвитку прикордонних областей, визначених стратегічними цілями їх розвитку.

Перший етап визначення цілей, мети та завдань стратегії регіонального розвитку (рис. 2.5). Мета – це головна функціональна ціль регіонального розвитку, яка визначає причину його існування. Вона деталізує статус регіону, його фактичний стан розвитку й забезпечує напрям та орієнтири для становлення цілей і стратегій на різних його рівнях. Отже, формування місії повинно передбачати:

цілі та завдання регіону з точки зору його основних послуг і виробів, ринків та основних технологій, тобто відповідно до характеру свого функціонування;

принципи функціонування регіону стосовно зовнішнього середовища, цінності, на яких базується його розвиток;

фактичні стани різних сфер функціонування регіону, регіональну політику розвитку та наявність кадрового ресурсу для реалізації стратегії розвитку.

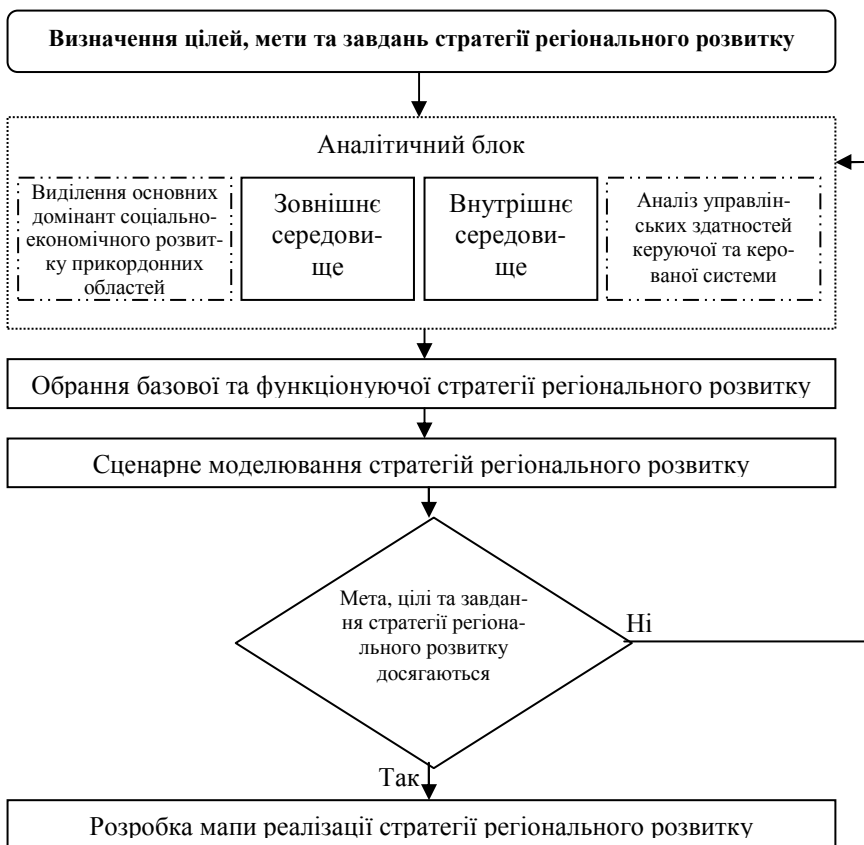

Рис. 2.5. Алгоритм розробки стратегії регіонального розвитку на основі сценарного моделювання

При формуванні стратегічних цілей регіонального розвитку необхідно виходити насамперед із системи цілей загальної стратегії економічного розвитку країни. Ці цілі можуть бути сформовані у вигляді забезпечення приросту капіталу, приросту рівня інвестицій в регіон, покращення рівня життя населення в регіоні тощо. При цьому формування стратегічних цілей регіонального розвитку повинне узгоджуватися зі стадіями економічного розвитку регіону та його окремих домінант зокрема.

Другий етап полягає в здійсненні діагностики різноманітних аспектів функціонування регіону (рис.2.5). Діагностику регіону здійснюють за такими складовими як внутрішнє та зовнішнє середовище.

Дослідження факторів в внутрішнього та зовнішнього середовища регіону, яке спрямоване на визначення економіко-правових, управлінських та соціальних умов функціонування регіону, і можливої їхньої зміни в майбутньому періоді.

При цьому слід вказати, що аналіз зовнішнього середовища тісно пов'язаний із процесом формування системи керуючих параметрів (домінант) соціально-економічного розвитку прикордонних областей, хоча і не є визначальним при формуванні такої системи.

Водночас при аналізі внутрішнього середовища регіону, окрім аналізу потенційних можливостей, оцінці потенційних напрямів розвитку регіону слід зосередити увагу на аналізі керуючої та керованої системи регіону. Власне від того, наскільки ефективно функціонують системи управління в межах регіону залежить пропускну здатність перетворення синергетичного потенціалу домінант в реальний ресурс.

Після того, як проведений аналіз фактичного стану регіону та оцінено його потенційні можливості, наступним (третім) етапом розробки стратегії є вибір базової та функціонуючої стратегій розвитку регіону. В межах цього етапу розробки стратегії здійснюється опрацювання основних та альтернативних варіантів стратегії розвитку на основі домінантного підходу. Важливо, щоб на даному етапі було визначена певна скінченна кількість варіантів стратегії, які в подальшому будуть апробовані сценарним моделюванням.

Четвертий етап – сценарне моделювання обраних стратегій регіонального розвитку. Це основний функціонуючи етап в процесі розробки стратегії, який визначає подальший вибір стратегії із найбільш ефективними параметрами. В рамках цього етапу обрані стратегії розвитку піддаються сценарному моделюванню і визначаються основні переваги та недоліки

кожного із варіантів стратегії розвитку. Окрім того в рамках цього етапу регіональні управлінці мають змогу отримати оперативну інформацію, щодо ефективності системи домінант яка була обрана в процесі розробки стратегії.

Зміст п'ятого етапу полягає в співставленні отриманих результатів за наслідком сценарного моделювання із першочерговими цілями та завданнями, які висувались до стратегії регіонального розвитку. Якщо отримані результати наближені або співпадають зі прогностичними очікуванні, даний варіант стратегії регіонального розвитку слід приймати за основу. Всі інші варіанти, які мають значні відхилення від прогностичних цілей та завдань повертаються на доопрацювання на етап аналізу.

Слід відзначити, у випадку, якщо жоден із варіантів стратегічного розвитку за результатом сценарного моделювання декілька разів поспіль не наближається до визначених цілей та завдань стратегії розвитку, то доопрацювання потребує на сам варіант стратегії розвитку, а цілі та завдання, які були виставленні такій стратегії.

Останнім (шостим) етапом цього процесу є розробка дерева цілей реалізації стратегії регіонального розвитку. Це своєрідний деталізований план покрокової реалізації стратегії, із чітким визначенням заходів, інструментів реалізації та показників оцінки здійснених заходів.

Найбільша складність процесу управління процесом розробки стратегії регіонального розвитку полягає у потребі дослідження всіх складових соціально-економічного розвитку регіону у взаємозв'язку та динаміці, щоб якомога точніше спрогнозувати ефект від процесу управління.

Особливістю сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку є процес побудови очікувань та передбачень, адже це саме ті категорії із якими буде в подальшому здійснюватись порівняння фактичних результатів використаного сценарію. Саме тому в процесі вибору сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних областей ва-

жливим є момент попередньої його оцінки та прогнозне оцінювання результатів. Тобто, якщо обраний сценарій розвитку прикордонної області здатний перетворити максимальну кількість можливостей в фактичні ресурси та забезпечити ефективне їх використання – це є свідченням того, що обраний сценарій забезпечить ефективний соціально-економічний розвиток області, в іншому випадку необхідно змінювати варіант сценарного розвитку прикордонного регіону.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Borjeson L, Hojer M, Dreborg K-H, et al. (2006) Scenario types and techniques: Towards a user's guide. *Futures* 38(7): 723-739.
2. Kosow, Hannah: Methods of future and scenario analysis : overview, assessment, and selection criteria / Hannah Kosow ; Robert Gaßner. DIE Research Project «Development Policy : Questions for the Future». – Bonn : Dt. Inst. für Entwicklungspolitik, 2007 – (Studies / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik; 39)
3. Тарасенко Ф. П. Прикладной системный анализ (Наука и искусство решения проблем) [Учебн.] / Ф.П. Тарасенко. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2004. – 186 с.
4. Greeuw, Sandra C. H. et al. (2000): *Cloudy Crystal Balls: An assessment of recent European and global Scenario studies and Models*, Copenhagen: European Environment Agency (Environmental issues series 17).
5. Pushnoi G. Dynamics of a system as a process of realization of its «potential» / Pushnoi G. // *The 21st International Conference of the System Dynamics Society, Proceedings*, New York. – No.56. – 2003.
6. Королюк Ю.Г. Потенціал регіонального розвитку в механізмах сценарного управління // *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. – 2016. – №4.
7. Priess, J. A., and J. Hauck. 2014. Integrative scenario development. *Ecology and Society* 19(1): 12. <http://dx.doi.org/10.5751/>
8. Закон України «Про державну статистику»: за станом на 27 жовтня 1992 р. / *Відомості Верховної Ради України* . – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 1992. - № 43, стаття 608.

9. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 856 // Урядовий кур'єр. – 2011. – 11 лист. – С. 61.

10. Державна стратегія регіонального розвитку на 2020 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 856 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 3 вересня. – С. 23.

11. Світовий Банк Стратегія розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>. – Назва з екрана.

12. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.

13. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://loda.gov.ua/programu_ta_strategii. – Назва з екрана.

14. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/page/19310>. – Назва з екрана.

15. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf. – Назва з екрана.

16. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf. – Назва з екрана.

РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ ПРОГНОЗНИХ СЦЕНАРІЇВ

3.1. SWOT та PEST-аналіз соціально- економічного розвитку прикордонного регіону

Розвиток економіки України суттєво пов'язаний з процесами інтеграції у світовий економічний простір. Для цього створюються оптимальні умови та формується принципова нова інституціональна основа, правове забезпечення, соціальна та економічна інфраструктури, що забезпечуватимуть ефективно функціонування та розвиток кожного регіону країни. Сьогодні Карпатський регіон, до складу якого як зазначалось у попередніх розділах дослідження, входять Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області, характеризується певними особливостями та є одним із найбільш перспективних економічних регіонів нашої країни. Важливість дослідження регіону посилюється ще й тим, що зазначені області відносяться до прикордонних територій, а відтак вони відіграють вагомий роль не тільки в його економіці, а й економіці всієї країни.

Водночас проблеми та складнощі реформування національної економіки зумовлюють потребу пошуку нових можливостей для розвитку регіону. При цьому визначального значення набуває ефективність використання саме власного соціально-економічного потенціалу, посилення згуртованості, як в межах регіону, так і країни загалом. Функціонування кожної вищезгаданої області регіону залежить від великої кількості різноманітних факторів, які здатні здійснювати вагомий вплив на їх існування та розвиток. Відтак необхідно проводи-

ти постійний моніторинг, ідентифікацію та діагностування змін внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища, вивчати їх складність, структуру, динаміку та інші чинники, які необхідно враховувати при прийнятті стратегічних управлінських рішень.

SWOT та PEST-аналіз дозволяють розглядати достатньо велику кількість факторів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на функціонування областей регіону, максимально враховувати їх власний та ринковий потенціал, обґрунтовувати свої цілі та стратегії, підвищувати ефективність конкурентної боротьби на ринку [1, 2].

SWOT-аналіз прикордонного регіону проведено з урахуванням стану та тенденцій розвитку його областей, актуальних проблемних питань галузей господарського комплексу та соціальної сфери, соціально-економічного аналізу розвитку за попередні роки (останніх 5 років), а також пропозицій, наданих до проекту Стратегії розвитку відповідних областей на період до 2020 року фахівцями різних галузей, експертами, науковцями, представниками влади, громадських організацій [3, 4, 5, 6].

Систематизація тенденцій функціонування соціальних і економічних сфер, інституційного середовища та природно-географічних характеристик областей, дозволила виділити та оцінити ключові внутрішні сильні (S) та слабкі (W) сторони прикордонного регіону, а також можливості (O) задля зменшення загрози (T) зовнішнього середовища.

Результати проведеного SWOT-аналізу свідчать про те, що однією з найбільш розвинених областей Карпатського регіону є Львівська область, яка у порівнянні з іншими має низку конкурентних переваг: освічений і креативний людський капітал, традиції ефективного господарювання та використання економічного потенціалу, багаті природні та рекреаційні ресурси, наближеність до кордонів ЄС (табл. 3.1).

Дана область має добре диверсифіковану економіку, зорієнтовану на сферу послуг. Визначальну роль у формуванні

ВДВ області незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, обробна промисловість, сільське та лісове господарство, транспорт і зв'язок, освіта, операції з нерухомим майном. Серед галузей промислової спеціалізації області найбільше місце займає харчова промисловість, машинобудування, деревообробна, виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, які формують промисловий потенціал області. Львівська область є імпортозалежною, що негативно позначається на її зовнішньоторговельному балансі. В області достатньо розвинена соціальна інфраструктура.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз потенціалу Львівської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, природний газ, нафта, калійні солі, сировина тощо). 2. Вигідне економіко-географічне розташування на кордоні з ЄС. 3. Розвинена транспортна мережа та транспортно-логістична система. 4. Наявність транскордонних нафто-, газо-, продуктопроводів та ліній електропередач. 5. Значний туристичний потенціал. 6. Розвинене підприємницьке середовище, високий рівень ділової активності. 7. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій. 8. Розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу. 9. Високий рівень освіченості населення та розвинене міжнародне наукове співробітництво. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей. 2. Недостатній рівень інтегрованості науки та реального сектору економіки. 3. Незадовільний транспортно експлуатаційний стан частини автомобільних доріг. 4. Низький рівень особистих доходів. 5. Низький рівень забезпеченості сіл закладами соціальної інфраструктури. 6. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій. 7. «Старіння» населення. 8. Значна енерговитратність виробництва та житлово-комунального господарства. 9. Невирішеність проблеми поводження з відходами.

Продовження табл. 3.1

1	2
<p>10. Значна кількість історико-архітектурних пам'яток, включених до світової спадщини ЮНЕСКО.</p> <p>11. Найвищий в Україні потенціал рекреаційних ресурсів.</p>	<p>10. Неналежне утримання та недостатнє фінансування більшості об'єктів історико-архітектурної спадщини.</p> <p>11. Порушення екологічної рівноваги на значних територіях, в тому числі у зонах діяльності гірничих та гірничохімічних підприємств.</p>
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміцнення відносин між Україною та ЄС, зокрема збільшення товарообігу між Львівською областю та країнами ЄС. 2. Розширення транскордонного співробітництва. 3. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. 4. Активізація експортоорієнтованих та імпортозамінних виробництв. 5. Залучення іноземних інвестицій в економіку області. 6. Подальший розвиток туристично-рекреаційної сфери, зокрема курортів, ділового, сільського зеленого туризму. 7. Розвиток транспортної та інженерної інфраструктури. 8. Впровадження інновацій в усі сектори економіки. 9. Підвищення якості освітніх послуг, залучення на навчання іноземних студентів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політична нестабільність у державі. 2. Низька конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва. 3. Високий рівень тіньової економіки. 4. Низька купівельна спроможність населення. 5. Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження). 6. Погіршення стану комунальної інфраструктури. 7. Зниження темпів розвитку малого і середнього підприємництва. 8. Занепад академічного та науково-дослідного сектора України. 9. Паводкові та карстові загрози й підтоплення територій.

Крім того, область характеризується високим науково-дослідним потенціалом. Отже, можна зазначити, що серед основних переваг даної області регіону є такі: багатий ресурсний потенціал, розвиток потенціалу туристичної галузі, наявність висококваліфікованих кадрів, розвинута транспортна

інфраструктура та близькість до кордону з ЄС тощо. Основними загрозами є: нестабільна економічна ситуація, шострі демографічні пролеми та проблеми відтоку кадрів за кордон, безробіття, низький рівень іноземних інвестицій в економіку. Рациональне використання усіх переваг є запорукою прискореного розвитку економіки області і гарантією стабільного покращення якості життя мешканців у майбутньому [7] .

SWOT-аналіз Чернівецької області (табл.3.2) показує, що вона володіє значною кількістю різноманітних природних ресурсів та родовищ, які створюють оптимальні можливості для її розвитку.

Вигідне географічне положення області, сусідство з багатьма областями країни (Івано-Франківською, Тернопільською, Хмельницькою, Вінницькою) та її прикордонне розташування робить її потенційно привабливим транспортним коридором, і нині вона має налагоджене транспортне сполучення з Польщею, Румунією та Молдовою, тобто область знаходиться на периферії транспортних потоків національного рівня. Визначальну роль у формуванні ВДВ області незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля; сільське, лісове та рибне господарство; переробна промисловість, добувна промисловість, інформації та телекомунікації; освіта; транспортне та складське господарство; операції з нерухомим майном; охорона здоров'я та інші.

Отже, у Чернівецької області є досить багато сильних сторін: вигідне географічне положення, багатий ресурсний потенціал, розвинена транспортна мережа, ефективний історико-туристичний потенціал, які підкріплюються зовнішніми можливостями: можливістю високого економічного, соціального, культурного, наукового зростання тощо.

Проте за останні роки у області відбулось скорочення виробництва продукції у базових галузях промисловості, зокрема, машинобудуванні, постачанні електроенергії, газу, пари; легкій промисловості, виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів [8]. Тому для максимального викорис-

тання сильних сторін Чернівецькій області необхідно подолати негативні позиції та створити ефективні передумови для успішного розкриття свого ресурсного потенціалу.

Таблиця 3.2

SWOT-аналіз потенціалу Чернівецької області

Сильні сторони 1	Слабкі сторони 2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом. 2. Відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні). 3. Високий рівень диверсифікації сільського господарства. 4. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції. 5. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів та для подальшої переробки лісогосподарської продукції. 6. Регіон - один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку (3 місце в Україні). 7. Позитивна демографічна динаміка (за рівнем народжуваності - 4 місце в Україні). 8. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів. 9. Розвинута мережа навчальних закладів. 10. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостатній рівень транскордонного співробітництва області. 2. Нераціональне використання лісових ресурсів. 3. Високий рівень тіньової економіки. 4. Низька якість управління у різних сферах, наявність корупції. 5. Низький рівень доходів населення. 6. Низький рівень експорту. 7. Низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій (0,1% від України). 8. Низька інвестиційна та інноваційна активність, складний фінансовий стан підприємств. 9. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів. 10. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону. 11. Зношеність існуючої інфраструктури області. 12. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення. 11. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних закладів, культурних та соціальних установ. 13. Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних

Продовження табл. 3.2

1	2
<p>12. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал.</p> <p>13. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні).</p>	<p>послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Чернівецька область (потенційно) може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі.</p> <p>2. Вона може бути регіоном із високим рівнем розвитку інфраструктури, насамперед транспортними комунікаціями.</p> <p>3. У Чернівецькій області надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки регіону (промисловий сектор, аграрний сектор, туризм, будівництво, наукоємні послуги, а також ЖКГ, лісове).</p> <p>4. Чернівецька область може бути регіоном із високим рівнем транскордонного співробітництва, з огляду на прикордонний статус і кордони з Євросоюзом.</p> <p>5. Чернівецька область (потенційно) може бути одним із мультикультурних центрів країни.</p> <p>6. Чернівецька область може бути одним із провідних наукових центрів, регіоном із розвинутою соціальною сферою, ефективною системою управління регіональним розвитком.</p> <p>7. Чернівецька область може бути одним із найбільш екологічно чистих регіонів країни.</p>	<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на сході країни.</p> <p>2. Зарегульованість економіки, високий рівень корумпованості.</p> <p>3. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>4. Шокові коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>5. Недостатність власних фінансових ресурсів у господарюючих суб'єктів, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.</p> <p>6. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення.</p> <p>7. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує господарство.</p> <p>8. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.</p> <p>9. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.</p>

Закарпатська область у результаті впливу сукупності історичних, політичних, природно-географічних, економічних і управлінських факторів, незважаючи на вигідне географічне і гео економічне розташування, багатий природно-ресурсний і людський потенціал залишається областю з низьким рівнем розвитку продуктивних сил індустріального та інноваційного розвитку, високими диспропорціями у розвитку, перш за все гірських і передгірних та низинних районів (табл.3.3).

Таблиця 3.3

SWOT-аналіз потенціалу Закарпатської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне геополітичне розташування, автомобільні, залізничні та повітряні сполучні шляхи міжнародного значення. 2. Розвиток транскордонного співробітництва. 3. Природні (насамперед лісові та водні), еколого-рекреаційні та людські ресурси. 4. Висока ділова активність населення. 5. Розвинена торгівельна інфраструктура. 6. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ. 7. Наявність диференційованого туристичного продукту. 8. Високий рівень спеціалізації в аграрній сфері. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерозвиненість соціальної та виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури у сільській місцевості. 2. Застаріла матеріально-технічна база виробництва. 3. Низька інноваційна активність підприємств, низький рівень науково-виробничої інтеграції. 4. Нерозвиненість підтримки малого та середнього підприємництва. 5. Складність доступу до кредитних ресурсів, відсутність венчурного кредитування, висока залежність від зовнішніх інвесторів. 6. Низька експортна орієнтованість товарів власного виробництва. 7. Низька якість сервісу туристичної інфраструктури. 8. Високий рівень тінізації економіки, неефективність роботи державних контролюючих органів.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Залучення європейських структурних фондів, участь у грантових програмах. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном.

Продовження табл. 3.3

1	2
<p>2. Організація транскордонних природоохоронних територій.</p> <p>3. Можливість навчання, стажування, набуття досвіду роботи за кордоном.</p> <p>4. Оптимізація транспортно-логістичних схем промислових підприємств.</p> <p>5. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції.</p> <p>6. Кооперативні зв'язки із закордонними виробниками.</p> <p>7. Розширення збутової бази вітчизняної продукції.</p> <p>8. Впровадження європейських стандартів якості продукції.</p> <p>9. Налагодження співпраці з науковими установами сусідніх держав.</p> <p>10. Участь у міжрегіональних та міжнародних ярмарках, бізнес-зустрічах, виставках.</p>	<p>2. Відтік іноземних інвестицій з області.</p> <p>3. Безповоротна міграція в інші регіони та країни.</p> <p>4. Висока конкурентність європейських ринків, складність виходу на них.</p> <p>5. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку.</p> <p>6. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи.</p> <p>7. Зниження зовнішнього попиту на продукцію області.</p> <p>8. Перенаправлення туристичних потоків області в</p> <p>9. інші західні регіони та країни ЄС.</p> <p>10. Підвищення вартості енергоносіїв.</p> <p>11. Нестабільність, зміна законодавчої та нормативно-правової бази.</p> <p>12. Більш привабливі умови залучення інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС</p>

Характерною і сталою ознакою для області стали працenaдлишковість і трудова міграція населення, в тому числі закордонна трудова міграція. Проте Закарпатська область суттєво відстає від прикордонних регіонів країн-сусідів як у розвитку соціальної і виробничої інфраструктури, так і в грошових доходах населення [9].

У Івано-Франківській області (табл. 3.4) ключову роль незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як промисловість, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, сільське, лісове та рибне господарство, будівництво тощо.

Таблиця 3.4

SWOT-аналіз Івано-Франківської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Позитивна демографічна динаміка. 2. Близьке розташування до кордонів ЄС. 3. Інвестиційна привабливість регіону. 4. Розвинута промислова інфраструктура. 5. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів, наукових кадрів та наукових розробок. 6. Наявність природних ресурсів. 7. Наявність відновлювальних та альтернативних джерел енергії. 8. Наявність сировинної бази відходів аграрного сектору. 9. Значний туристичний та рекреаційний потенціал. 10. Національні, релігійні та культурні традиції, автентичні промисли. 11. Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону 12. Високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу 13. Значна частка екологічно чистих територій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька диверсифікація промисловості. 2. Технологічна відсталість промисловості. 3. Недостатній розвиток дорожньої та інженерної інфраструктури. 4. Високий ступінь зносу об'єктів житлово-комунального господарства. 5. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі області. 6. Низький рівень офіційної зайнятості, брак робочих місць в сільській місцевості. 7. Нераціональне використання лісових ресурсів. 8. Слаборозвинуте, дрібнотоварне агропромисловство. 9. Невідповідність окремих видів агропродукції стандартам ЄС. 10. Низька купівельна спроможність населення. 11. Низький рівень екологічної свідомості. 12. Недостатність забезпечення якісною питною водою окремих територій. 13. Незадовільний стан поводження з відходами.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Активізація транскордонного співробітництва. 2. Пожвавлення інвестиційного середовища та залучення зовнішніх інвестицій векономіку області. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання трудової міграції і втрата трудових ресурсів. 2. Послаблення експортно-імпортних відносин з країнами Митного Союзу, скорочення російських інвестицій.

Продовження табл. 3.4

1	2
<p>3. Розвиток відновлювальних та альтернативних джерел енергії.</p> <p>4. Пожвавлення експортно-імпортних відносин з ЄС, поява нових ринків збуту продукції.</p> <p>5. Розвиток інфраструктури, насамперед дорожньої та житлово-комунального господарства.</p> <p>6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад.</p> <p>7. Покращення бізнес-клімату в Україні.</p> <p>8. Створення потужностей з переробки відходів.</p> <p>9. Підписання економічної частини Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.</p> <p>10. Розвиток екотуризму.</p> <p>11. Інвестиції трудових мігрантів.</p>	<p>3. Дефіцит природного газу через надмірну залежність від імпорту.</p> <p>4. Зменшення внутрішнього товарообороту через низьку купівельну спроможність населення.</p> <p>5. Скорочення агровиробництва через низьку конкурентоспроможність і відсутність підтримки з боку держави (порівняно з європейськими виробниками).</p> <p>6. Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру.</p>

Промислове виробництво області відзначається різноманітністю видів діяльності, а в структурі реалізації переважає продукція переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, добувна промисловість і розроблення кар'єрів. Область має досить значну кількість сильних стоін: позитивна демографічна ситуація, вигідне розташування, інвестиційна привабливість, високий ресурсний потенціал, розвинена інфраструктура та інші, що в поєднанні з наявними можливостями: можливістю транскордонного співробітництва, пожвавлення зовнішньоекономічних відносин з питань наукової співпраці, розвитку інноваційних та інвестиційних проектів, пожвавлення торговельних операцій тощо, створить основу для подолання наявних слабкостей та зменшення впливу зовнішніх загроз [10].

Таким чином, проведений SWOT-аналіз дозволив виявити взаємозв'язки між ендогенними (сильні та слабкі сторони) та екзогенними (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для регіону. Результати узагальненого SWOT-аналізу областей Карпатського регіону представлено у додатку А.

Виявлені при дослідженні взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики, ризики і захищені аспекти розвитку області, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку прикордонного Карпатського регіону на довгострокову перспективу.

Порівняльні переваги відображають застосування сильних сторін, які краще за інших забезпечують реалізацію зовнішніх можливостей і дають потужний поштовх соціально-економічному розвитку даного регіону (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняльні переваги Карпатського регіону

Сильні сторони	Підтримують	Можливості
1	2	3
Вигідне економіко-географічне розташування	4	1. Потенційно регіон може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі
Високий рівень ділової активності та самоорганізації населення	1,2,6	2. У регіоні існує ймовірність високого рівня розвитку інфраструктури
Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ	1,2,3,4	3. У регіоні надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки
Високий рівень диверсифікації сільського господарства	1,3	4. У регіоні існує потенціал для високого рівня транскордонного співробітництва
Наявність сировинної бази для подальшої переробки с/г продукції	1,3	5. Регіон може бути одним із провідних наукових центрів, із розвинутою соціальною сферою

Продовження табл. 3.5

1	2	3
Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів	1,3	6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад
Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісогосподарської продукції	1,3	7. Підвищення енергоефективності у виробництві, житлово-комунальній та соціальних сферах
Наявність виробничої бази в машинобудуванні та електроніці	1,3,7	8. Інтенсивний розвиток туристично-рекреаційної сфери
Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій	1,3,9	9. Розвиток підприємств ІТ - сектору
Наявність виробничої бази для розвитку енергетичної галузі	1,3,7	10. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції
Традиції розвитку торгівлі	1,3,4	
Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону	1	
Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку	3,9	
Висока густота (компактність проживання) населення	3	
Наявність кваліфікованих трудових ресурсів	5,9	
Значний науковий потенціал	5	
Розвинута мережа навчальних закладів	9	
Достатньо розвинута інфраструктура готельно-ресторанного господарства	2,8	
Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал	8	
Багатий природно-заповідний фонд	8	
Значна частка екологічно чистих територій	8,10	
Наявність у м.Львів сучасного міжнародного та стадіону "Арена Львів"	8	

Між слабкими сторонами суб'єкта та зовнішніми позитивними можливостями будуються виклики, які дозволяють зменшити вразливість даного регіону (табл. 3.6)

Таблиця 3.6

Виклики Карпатського регіону

Слабкі сторони	Зменшують	Можливості
1	2	3
Низький рівень сполучення окремих територій регіону	3, 4, 8, 10	1. Потенційно регіон може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі
Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону	1, 2	2. У регіоні існує ймовірність високого рівня розвитку інфраструктури
Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним	3, 5	3. У регіоні надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки
Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону	3	4. У регіоні існує потенціал для високого рівня транскордонного співробітництва
Значна енерговитратність виробництва та ЖКГ	7	5. Регіон може бути одним із провідних наукових центрів, із розвинутою соціальною сферою
Низька якість управління у різних сферах	3	6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи
Низький рівень доходів населення високий рівень безробіття	4	7. Підвищення енергоефективності у виробництві, житлово-комунальній та соціальних сферах
Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці	5	8. Інтенсивний розвиток туристично-рекреаційної сфери
Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів	6	9. Розвиток підприємств ІТ - сектору
Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць	4, 8	10. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції

Продовження табл. 3.6

1	2	3
Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства	3,10	
Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, «старіння» населення	1,3,5,8,9	
Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва	3	
Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ	1	
Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ	1	
Низький рівень розробки та використання природних ресурсів	8,10	
Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону	3	
Низька інтегрованість с/г до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив	10	
Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві	2,7	
Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес	1,5	
Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ	5	
Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг	7	

Продовження табл. 3.6

1	2	3
Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини	8	
Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі	8	
Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах	8	
Незадовільний рівень протипаводкового захисту	1	
Нераціональне використання лісових ресурсів	8	

Ризики відображають зв'язки з загрозами, що підсилюються сильними сторонами і дозволяють визначити найбільш слабкі місця та імовірні ризики при подальшій реалізації планів розвитку Карпатського регіону (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Ризики Карпатського регіону

Слабкі сторони	Посилюють	Загрози
1	2	3
Низький рівень сполучення окремих територій регіону	8	1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві
Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону	2,3,9	2. Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази
Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним	10	3. Невизначеність стратегії розвитку України
Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону	2,4	4. Зарегульованість економіки, корупція в державних органах на всіх рівнях

Продовження табл. 3.7

1	2	3
Значна енерговитратність виробництва та ЖКГ	4	5. Більш привабливі умови інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних
Низька якість управління у різних сферах	2	6. Гальмування проведення нагальних реформ центральними органами влади
Низький рівень доходів населення високий рівень безробіття	4,7,17	7. Шокові коливання курсу національної грошової одиниці
Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці	15	8. Довготривала економічна рецесія в Україні та світі
Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів	4	9. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку
Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць	5,8,10	10. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи
Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства	2	11. Зростання конкуренції на ринку високотехнологічної та інноваційної продукції з боку розвинених країн
Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, "старіння" населення	1,6,8,17	12. Недостатність власних фінансових ресурсів у господарюючих суб'єктів
Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва	10	13. Відсутність належної інноваційної інфраструктури
Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ	1,11	14. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону
Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ	12,13	15. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я
Низький рівень розробки та використання природних ресурсів	18	16. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони

Продовження табл. 3.7

1	2	3
Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону	12	17. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення
Низька інтегрованість с/г до ринкового середовища	10	18. Погіршення стану довкілля
Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві	14	19. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами
Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес	1	20. Виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру
Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ	15	
Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг	2	
Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини	19	
Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі	3	
Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах	14	
Незадовільний рівень протипаводкового захисту	19	
Нераціональне використання лісових ресурсів	10,20	

Проведений PEST-аналіз дозволив проаналізувати основні групи факторів (political-legal – політико-правові, economic – економічні; social-cultural – соціально-культурні; technological – технологічні), які є характерними для областей Карпатського регіону (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Матриця PEST-аналізу Карпатського регіону

Політико-правові (political-legal)	Економічні (economic)
1	2
<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на Сході країни.</p> <p>2. Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази.</p> <p>3. Зарегульованість економіки, корупція в державних органах на всіх рівнях та пов'язаний з цим низький рівень довіри громадян до державних інститутів.</p> <p>4. Більш привабливі умови інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС.</p> <p>5. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>6. Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону, незадовільна існуюча інфраструктура місцевих пунктів пропуску на кордоні.</p> <p>7. Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес.</p> <p>8. Нераціональне використання лісових ресурсів (суцільна рубка в т.ч. має місце незаконна вирубка лісу). Систематичні порушення водоохоронного законодавства: забруднення від неочисних каналізаційних вод; вибирання гравію з річок, та розорювання водоохоронних зон; самовільна забудова зсувних схилів та зон ймовірного затоплення.</p> <p>9. Погіршення стану довкілля внаслідок незбалансованого природокористування, недосконалість</p>	<p>1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом (чотири із шести областей України, що межує з ЄС), наявність значної кількості прикордонних пунктів пропуску. Проходження окремих міжнародних транспортних коридорів в межах регіону (Львівська, Закарпатська обл.).</p> <p>2. Високий рівень ділової активності та самоорганізації населення, відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні), досвід ведення бізнесу з іноземними партнерами.</p> <p>3. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ.</p> <p>4. Високий рівень диверсифікації сільського господарства (як у рослинництві так і тваринництві), сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку садівництва та виноградарства в регіоні. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.</p> <p>5. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, нафта, калій, сірка, сланці тощо).</p>

Продовження табл. 3.8

1	2
законодавства у сфері контролю за використанням природних ресурсів.	<p>6. Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісогосподарської продукції в т.ч. недеревної продукції лісу.</p> <p>7. Наявність виробничої бази в галузях машинобудування та електроніки (особливо виробництво електричного устаткування, електронної та оптичної продукції).</p> <p>8. Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-закордону.</p> <p>9. Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку. Населення з високим почуттям патріотизму, релігійності, з орієнтуванням на українські традиції.</p> <p>10. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів.</p> <p>11. Достатньо розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу у обласних центрах регіону, інших населених пунктах, що володіють рекреаційно-туристичною привабливістю.</p> <p>12. Наявність у м. Львів сучасного міжнародного аеропорту ім. Данила Галицького та побудованого за сучасними стандартами стадіону "Арена Львів"</p> <p>Низький рівень залізничного сполучення окремих територій регіону (більшість гірських районів регіону), відсутність стабільного і доступного авіасполучення з іншими регіонами України та із зарубіжжям, погана якість автомобільних доріг, низький рівень придорожного сервісу.</p> <p>13. Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним у порів-</p>

1	2
	<p>нянні з промисловими регіонами України.</p> <p>14. Низька якість управління у різних сферах (Відсутність дієвих програм розвитку регіону та міжрегіонального партнерства), наявність корупції.</p> <p>15. Низький рівень середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу та середньомісячної номінальної заробітної плати, високий рівень безробіття.</p> <p>16. Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів, незначні обсяги капітальних видатків у структурі місцевих бюджетів, значна адміністративна роздробленість територіальних громад регіону.</p> <p>17. Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць (особливо обласних центрів) депопуляція сільського населення. Недостатня кількість та аварійний стан об'єктів соціальної інфраструктури в селах.</p> <p>18. Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства, відсутність замкнутого циклу виробництва продукції.</p> <p>19. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, "старіння" населення.</p> <p>20. Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва та висока інтервенція іноземних товарів, низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій.</p>

1	2
	<p>21. Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ. Диспропорція у розвитку МСБ як за галузевою, так і за територіальною ознаками.</p> <p>22. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону, недостатній рівень завантаження виробничих потужностей, низький обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу порівняно з сусідніми регіонами.</p> <p>23. Низька інтегрованість сільського господарства до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив.</p> <p>24. Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві, низька ефективність використання інженерної комунальної інфраструктури. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення працездатного віку за межі України.</p> <p>25. Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі, відсутність сформованого туристичного бренду області, незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення (промоушн) туристичної діяльності області.</p> <p>26. Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах, незначний асортимент туристичної продукції. Низький рівень облаштування та впорядкування сміттєзвалищ на території регіону, проблема утилізації сміття</p>

Продовження табл. 3.8

1	2
	<p>27. Коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>28. Довготривала економічна рецесія в Україні та світі.</p> <p>29. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку.</p> <p>30. Зростання конкуренції на ринку високотехнологічної та інноваційної продукції з боку розвинених країн.</p> <p>31. Недостатність власних фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.</p> <p>32. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує комерціалізацію наукового продукту та інноваційний процес у цілому.</p> <p>33. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону.</p> <p>34. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.</p> <p>35. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.</p> <p>36. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення, вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном</p>
<p>Соціально-культурні (social-cultural)</p>	<p>Технологічні (technological)</p>
<p>1. Традиції розвитку торгівлі.</p> <p>2. Висока густота (компактність проживання) населення (окрім гірських районів).</p> <p>3. Значний науковий потенціал,</p>	<p>1. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>2. Наявність виробничої бази для розвитку енергетичної галузі, в т.ч. альтернативних джерел енергії.</p>

1	2
<p>наявність наукових кадрів та наукових розробок.</p> <p>4. Розвинута мережа навчальних закладів.</p> <p>5. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал. Етнічна, культурна та мовна самобітність національних меншин, їх гармонійне співіснування в межах регіону. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів</p> <p>6. Багатий природно-заповідний фонд. Високий рівень лісистості (наприклад, у Чернівецькій області близько 30%, удвічі більше, ніж у середньому по Україні), висока густота річкової мережі (6% від їх загальної чисельності в країні) та наявність джерел мінеральних вод.</p> <p>7. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні), низький рівень викидів в атмосферне повітря. Незначний ступінь антропогенного забруднення довкілля у порівнянні з іншими регіонами України.</p> <p>8. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій.</p> <p>9. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ.</p> <p>Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною</p>	<p>3. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону, низька капіталізація об'єктів інтелектуальної власності, високий рівень тіньової економіки регіону.</p> <p>4. Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ (насамперед наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів).</p> <p>5. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів, насамперед корисних копалин, що застосовуються у будівництві.</p> <p>Незадовільний рівень протипаводкового захисту та його фінансування; висока ймовірність прояву небезпечних природних процесів (повені, зсуви, селі, карст тощо).</p>

1	2
<p>лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p> <p>10. Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини.</p> <p>11. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами.</p> <p>Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру, зокрема внаслідок нерационального використання природних ресурсів.</p>	

Pest-аналіз дозволив визначити найбільш вагомі складові кожної з факторних груп та свідчить про те, що кількість негативних чинників і недоліків певної групи, переважає над перевагами та їх позитивними особливостями. Тому, перш за все для того, щоб забезпечити можливість областям прикордонного регіону успішно розвиватись, необхідно переформувати та вдосконалити політико-правову структуру, створити сприятливі умови для розвитку соціально-економічного потенціалу та проводити ефективну державну технологічну політику. НТП повинен стати основою розвитку кожного підприємства та кожної галузі економіки регіону.

Таким чином, проведений SWOT та PEST-аналіз показав, що основними пріоритетами соціально-економічного розвитку прикордонного регіону є діяльність органів державного влади та місцевого самоврядування щодо створення всіх необхідних умов покращення економічної ситуації в країні та забезпечення основи зменшення відчутності впливу зовнішніх загроз. Це допоможе Карпатському регіону вийти на новий рівень розвитку та стати конкурентоспроможним на ринку.

3.2. Конкурентне позиціонування прикордонних регіонів України

Внаслідок визначення Україною курсу європейської інтеграції питання розвитку прикордонних регіонів стали найбільш актуальними, адже вони першими адаптуються до загальноєвропейської економіки, що забезпечує зміцнення внутрішньої конкурентоспроможності національної економіки. Визначаючи прикордонний регіон як адміністративно-територіальну одиницю, що знаходиться на наступному після державного рівні та розташовану безпосередньо вздовж державного кордону [11, с. 140], в Україні прикордонними регіонами можна вважати 18 областей, шість з них входять до складу чотирьох єврорегіонів: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька (Карпатський єврорегіон), Волинська (єврорегіон «Буг»), Одеська (єврорегіон «Нижній Дунай»), Івано-Франківська, Чернівецька (єврорегіон «Верхній Прут»).

Метою регіонального позиціонування є виділення головних характеристик регіону та розробка чітких орієнтирів, які визначають його територіальні особливості і конкурентні переваги. Саме здатність регіональних господарських комплексів самостійно накопичувати ресурс розвитку свідчатиме про можливість і доцільність подальших кроків у напрямі збільшення економічної самостійності регіонів [12, с. 5]. Позиціонувати регіон можна тільки шляхом просування його локальних ексклюзивних відмінностей і конкурентних переваг.

Проведення оцінки конкурентних переваг регіонів залежить від того, хто та з якою метою цю оцінку проводить. Так, потенційних інвесторів, у першу чергу, будуть цікавити конкурентоспроможність регіону щодо факторів виробництва, інвестиційного й підприємницького клімату, екологічних показників тощо. Для регіональних органів виконавчої влади метою оцінки може бути визначення внеску кожного регіону в підвищення конкурентоспроможності країни, визначення місця й

ролі регіону. Місцеві органи влади зацікавлені в комплексному оцінюванні потенціалу регіону, виявленні його конкурентних переваг і факторів, що гальмують розвиток, для розроблення стратегії розвитку регіону. Іншими цілями може бути позиціонування конкретного регіону з точки зору його впливу на конкурентоспроможність країни та сусідніх регіонів.

Економічний потенціал прикордонних регіонів є основою їхнього високого конкурентного статусу за умови ефективного його використання. Під економічним потенціалом прикордонного регіону будемо розуміти сукупність природно-ресурсних, виробничо-фінансових, інтелектуальних і трудових, експортних можливостей регіону, які забезпечують йому стійкі конкурентні позиції в національній і міжнародній економіці. Саме потужний економічний потенціал регіонів і його ефективне використання дає їм можливість успішно конкурувати за залучення іноземних інвестицій, висококваліфікованої робочої сили, інших економічних ресурсів [13, с. 150].

З огляду на необхідність проведення позиціонування прикордонних регіонів України та визначення їх конкурентної позиції будемо аналізувати економічний потенціал регіону в розрізі таких компонент та показників:

базова інфраструктура – щільність автомобільних доріг; щільність залізничних доріг; частка будівництва інженерних споруд у загальних будівельних роботах (%); частка ветхих і аварійних теплових і парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж (%); частка ветхих і аварійних водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж (%); вантажооборот підприємств транспорту (млн ткм); пасажирооборот автобусів (млн пас-км);

виробничо-фінансовий потенціал – валовий внутрішній продукт на душу населення (грн.); обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу (грн.); продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на одну особу (грн.); частка прибуткових підприємств у регіоні (%); капітальні інвестиції на одну особу (грн);

інноваційний потенціал – кількість інноваційно активних підприємств у промисловості регіону (од.); обсяг реалізованої інноваційної продукції у промисловості (млн. грн.); витрати на інноваційну діяльність у промисловості (млн. грн.);

потенціал соціодемографічного розвитку – міграційний приріст (осіб); сумарний коефіцієнт народжуваності (осіб); коефіцієнт дитячої смертності на 1000 живонароджених (осіб); чисельність студентів ВНЗ на 10 тис. осіб (осіб), наявний дохід на одну особу (грн.);

трудоий потенціал економічно активного населення (тис. осіб); зареєстрований рівень безробіття (тис. осіб), потреба підприємств у працівниках (тис. осіб); середня заробітна плата (грн.);

потенціал міжнародної інтеграції – прямі іноземні інвестиції на одну особу (дол. США); експорт товарів (тис. дол. США), експорт послуг (тис. дол. США);

природно-екологічний потенціал – витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів (тис. грн), викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря (тис. т); частка природно-заповідного фонду від площі території регіону (%).

Для спільного використання якісно різнорідних даних необхідні процедури зведення їх до співставного вигляду, що дозволить застосовувати ці дані в єдиних схемах прогнозно-аналітичних розрахунків і отримати єдиний інтегральний показник – індекс використання економічного потенціалу регіону. Основною перевагою для інтегрального показника є демонстрація рангу конкурентної позиції, а недоліком – методологічні складності інтегрування показників до зведеного. Для цього застосуємо методіку, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 №856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [14].

Розрахований інтегральний показник базового інфраструктурного забезпечення прикордонних регіонах за 2010-2015 рр. виявив лідера - Донецьку область. Високі позиції завжди утри-

мували Чернівецька, Харківська, Київська і Львівська області. Наступні позиції в рейтингу прикордонних регіонів чередували між собою Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська і Вінницька області. Найгірші показники стабільно мали Чернігівська, Сумська, Одеська і Херсонська області, що пов'язано з незадовільним станом водопровідних, теплових і парових мереж, незначними обсягами вантажо- та пасажирообороту та зменшенням обсягів будівництва інженерних споруд. У загальному рейтингу за показником інфраструктурного забезпечення регіонів після Донецької області провідні позиції завжди мали Дніпропетровська і Полтавська області, найслабші - Кіровоградська і Херсонська області.

Проведена інтегральна оцінка виробничо-фінансового потенціалу розвитку прикордонних регіонів України за 2010-2015 рр. показала, що за досліджуваний період п'ятірка прикордонних регіонів-лідерів практично не змінювалась. Найвищий показник практично всі роки (за виключенням 2015 р.) мала Київська область. Також лідируючі позиції займали Донецька, Івано-Франківська, Миколаївська, Вінницька області.

З областей, що входять до Карпатського регіону, найкращі показники всі роки демонструє Івано-Франківська область. Протягом 2010-2014 рр. область займала 2 або 3 позиції серед прикордонних регіонів. У 2015 р. область за даним показником вийшла на першу позицію серед регіонів України (без м. Київ). Львівська область весь період входила до десятки найкращих прикордонних регіонів за наявним виробничо-фінансовим потенціалом (5-8 позиція), однак у 2015 р. за попередніми даними область значно погіршила свої показники. На зниження показника вплинуло погіршення ситуації у сільському господарстві. Львівська область – єдиний регіон країни, в якому сільськогосподарські підприємства завершили 2015 рік зі збитками у сумі 371084,8 тис. грн. Закарпатська область з 15-ої позиції серед прикордонних регіонів, яку вона займала у 2010 р., перемістилась на 17 (передостаннє) у 2014-2015 р. Чернівецька область всі роки дослідження займа-

ла останню 18-ту позицію у рейтингу прикордонних регіонів і 23 або 24 позицію в загальному рейтингу (без м. Київ і у 2014-2015 р. без АР Крим).

Слід відмітити, що якщо проводити позиціонування всіх регіонів України за використанням виробничо-фінансового потенціалу, то найкращі показники демонструють Полтавська і Дніпропетровська області (у 2010 р. це 1 і 2 позиції в рейтингу, а у 2015 р. – 3 і 5 позиції). Провідні позиції в загальному рейтингу завжди займали Кіровоградська і Запорізька області (у 2015 р. це 4 і 6 позиції).

Розрахунок інтегрального показника використання потенціалу соціодемографічного розвитку прикордонних регіонів за 2010-2015 рр. показав, що лідируючу позицію займала Харківська область. До п'ятірки лідерів протягом 2010-2013 рр. входили також Одеська, Донецька, Луганська і Київська області. Головним чином це зумовлено ситуацією на ринку праці та рівнем доходів населення. У 2014-2015 рр. дещо змінився порядок у рейтингу цих областей. Якщо у 2010-2011 рр. Київська область займала 5-ту позицію, то у 2014-2015 рр. вже другу. З 2013 р. значно покращила свої показники Львівська область (10 позиція у 2010 р., 8 – у 2013 р., 5- у 2014–2015 р.) – завдяки покращенню демографічної ситуації і збільшенню студентства в регіоні. Суттєве зниження рейтингів Донецької та, особливо, Луганської областей пов'язано з конфліктом в цих регіонах і значному з них відтоку населення.

Івано-Франківська область всі роки мала непогані демографічні показники (міграційний приріст, сумарна народжуваність), які ще покращились у 2014-2015 рр., що дозволило вийти області зайняти 8-му позицію серед прикордонних регіонів у 2014 р. і 9-ту – у 2015 р. Чернівецька область протягом всього періоду займала 12-14 позицію у рейтингу прикордонних регіонів. Закарпатська область у 2010-2014 рр. займала нижні позиції рейтингу як серед прикордонних, так і всіх регіонів України (зростаюче міграційне скорочення населення, висока дитяча смертність, низькі реальні доходи населення),

однак у 2015 р. ситуація дещо покращилась і область зайняла 16-ту позицію (збільшення сумарної народжуваності).

Якщо розглядати загальний рейтинг регіонів України за соціодемографічним потенціалом розвитку (без м. Київ), то слід відмітити високі позиції протягом всього періоду досліджень таких областей як Полтавська, Дніпропетровська, Запорізька і області. У 2010 р. вони займали 3,4 і 5 позиції відповідно, то у 2015 р. – 2, 7 і 4 позиції. Падіння рейтингу Дніпропетровської області пов'язано з істотним погіршенням демовідтворювальних показників – вперше за період досліджень у регіоні зафіксовано міграційне скорочення населення.

Позиціонування прикордонних регіонів України за рівнем використання трудового потенціалу виявило четвірку лідерів: Донецька, Одеська, Київська і Харківська області (високий рівень економічної активності населення, середньомісячної заробітної плати працівників, відносно кращої ситуацією на ринку праці). Високі позиції у 2010-2013 рр. займала Луганська область (5-та позиція). Однак у 2014-2015 рр. до п'ятірки увійшли Миколаївська (2014 р.) і Львівська (2015 р.) області.

Серед областей Карпатського регіону найбільш високі позиції за рівнем використання наявного трудового потенціалу займала Львівська область (8-9-та позиція протягом 2010-2013 рр., 7-ма – у 2014 р. і 5-та – у 2015 р.). Стабільно 10-ту позицію в рейтингу прикордонних регіонів протягом 2010-2013 рр. утримувала Для Чернівецької та Івано-Франківської області характерні низькі показники економічної активності, попиту підприємств у працівниках, що визначає доволі невисокий їх рейтинг – 12-15 позиції протягом 2010-2015 рр. У 2015 р. Івано-Франківська область зайняла 10-ту, а Чернівецька – 13-ту позиції серед прикордонних регіонів.

Якщо аналізувати всі регіони України (без м. Київ) за показником трудового потенціалу, то всі роки дослідження, крім 2011-2012 рр. лідером була Дніпропетровська область. У 2011-2012 рр. на першу позицію вийшла Донецька область.

Дослідження інноваційного потенціалу прикордонних регіонів виявило, що протягом 2010-2013 рр. безперечним лідером була Донецька область. У 2014-2015 рр. на перше місце вийшла Харківська область, яка в попередні роки займала другу позицію. Високі показники протягом всього періоду досліджень демонстрували Миколаївська, Сумська, Львівська області. Значно покращила свої позиції Київська область. Якщо у 2010-2014 рр. вона займала 12-13 місце в рейтингу прикордонних регіонів то у 2015 р. – 15-те місце. Найгірші показники всі роки дослідження демонстрували Ровенська, Волинська, Чернівецька і Чернігівська область. У 2014-2015 рр. Луганська область теж попала в кінець рейтингового списку, хоча в попередні роки займала 6-7 позиції серед прикордонних регіонів. Для Карпатського регіону характерні відносно невисокі показники інноваційного розвитку підприємств. Крім Львівської області достатньо непогані результати протягом 2010-2013 рр. демонструвала Івано-Франківська область (5-6 позиція). Однак у 2014-2015 рр. відбулось зниження втричі порівняно з 2013 р. інноваційної активності підприємств; у 3,6 рази - обсягу реалізованої інноваційної продукції в промисловості; у 5,3 рази – витрат на інноваційну діяльність підприємств у промисловості. Закарпатська область протягом 2010-2014 рр. займала 15-17 місце в рейтингу прикордонних регіонів. У 2015 р. область зайняла 10-ту позицію, але це відбулось не завдяки посиленню інноваційної активності бізнесу в регіоні, а за рахунок значного погіршення даного показника в інших регіонах.

Проведення позиціонування прикордонних регіонів за напрямом «природно-екологічний потенціал» виявило, що всі роки досліджень лідером серед прикордонних регіонів була Херсонська область, а в загальному рейтингу – Хмельницька область (найбільший у Європі національний природний парк «Подільські Товтри» площею 261,3 тис. га). Високі показники зафіксовані у Закарпатській, Волинській, Івано-Франківській, Одеській областях. Закарпатська область стабільно займала другу позицію в рейтингу прикордонних регіонів, а Івано-

Франківська область серед прикордонних регіонів перейшла з третьої позиції, що займала у 2010-2013 рр. до шостої у 2014 р. і сьомої у 2015 р. В останні роки покращилась ситуація в Київській та Миколаївській областях. Витрати на природоохоронну діяльність в цих регіонах у 2015 р. порівняно з 2013 р. збільшились у 2.0 і 4.9 рази відповідно. Київська область зайняла у третю позицію, Миколаївська – четверту. Львівська область протягом 2010-2015 рр. займала 12 або 13 позицію, а Чернівецька – 14 або 15 серед прикордонних регіонів.

Нижні рядки рейтингу прикордонних регіонів за напрямом «природно-екологічний потенціал» стабільно займають Вінницька, Луганська і Донецька області. В загальному рейтингу регіонів за даним показником низькі показники мають Черкаська, Кіровоградська і Дніпропетровська області.

У розрізі дослідження експортного потенціалу прикордонних регіонів аналіз показав, що провідні позиції завжди займали Донецька, Одеська, Київська, Харківська, Миколаївська області. У 2015 р. Донецька область поступилась Одеській у зв'язку з призупиненням діяльності низки промислових об'єктів регіону. Аналогічна ситуація з Луганською областю, яка завжди теж демонструвала високі показники (5-6 місце). Загальний рейтинг очолює Дніпропетровська область, яка утримує лідерські позиції весь період дослідження. Високий експортний потенціал має Львівська область, яка у 2014-2015 рр. підвищила свій рейтинг з 7-го до 5-го місця. Закарпатська та Івано-Франківська області стабільно займали 9 і 10 позиції в рейтингу. Також стабільно з 2011 р. займає нижню позицію в рейтингу прикордонних регіонів, так і в загальному списку Чернівецька область. Слід звернути увагу на значний розрив між максимальним і мінімальним значенням показника: у Дніпропетровській області – 0,7725 та Чернівецькій – 0,0052. Також значним є розрив між першою і другою позицією в рейтингу – 0,2740. Це свідчить про дуже низькі можливості більшості регіонів України, зокрема прикордонних, щодо експорту товарів і послуг, а також обсягів прямих іноземних інвестицій, що спрямовуються в економіку регіонів.

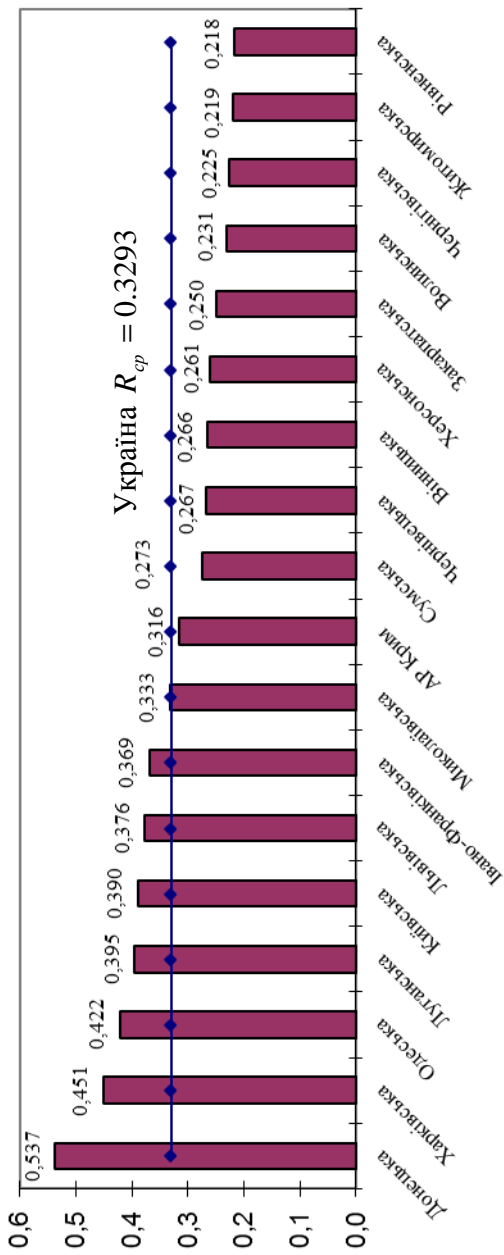

Рис. 3.1. Позиціонування природних регіонів України за інтегральним показником використання економічного потенціалу в 2010 р.

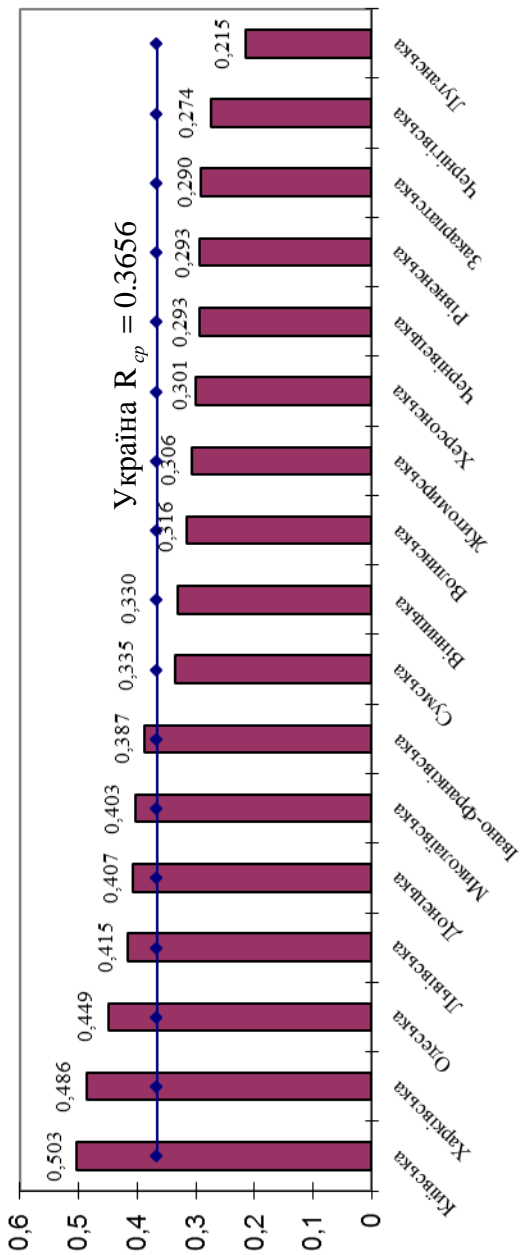

Рис. 3.2. Позиціонування прикордонних регіонів України за інтегральним показником використання економічного потенціалу в 2015 р.

Розрахунок загального інтегрального показника для прикордонних регіонів показав, що протягом 2010-2013 рр. лідером залишалась Донецька область (рис. 3.1), яка у 2014 р. знизила свої позиції до 4-ої, а у 2015 р. – до 5-ої позиції, пропустивши вперед Київську, Харківську, Одеську і Львівську області (рис. 3.2.).

Серед областей Карпатського регіону середньоукраїнський рівень, крім Львівської області, перевищала Івано-Франківська (7-ма позиція в рейтингу). Низькі показники мають Чернівецька (13-те місце) і Закарпатська (15-та позиція) області. Нижні сходинки в рейтингу займають Чернігівська і Луганська області, хоча у 2010 р. їх позиції було значно вищі, особливо Луганської (4-та позиція).

Основні показники розвитку економічного потенціалу одного із прикордонних регіонів, зокрема, Карпатського, наведені у додатку Б.

Таким чином, отримана інтегральна оцінка використання економічного потенціалу прикордонних регіонів свідчить про подальше поглиблення відмінностей у рівнях їх розвитку регіонів, що можна пояснити нерівними «стартовими» умовами при переході до ринкових відносин, відмінностями у природно-ресурсному потенціалі, нерівним доступом до бюджетних ресурсів, географічному розміщенні тощо. Регіони виявились не готовими до зростаючого конкурентного тиску на внутрішньому та зовнішніх ринках у боротьбі за матеріальні, фінансові та людські ресурси і демонструють неефективне використання наявного потенціалу і конкурентних переваг. Загострення військового конфлікту на сході України значно знизило позиції таких сильних промислових регіонів, як Донецька і Луганська області, негативно вплинуло на економіку сусідніх до них областей.

Для підвищення ефективності використання наявного економічного потенціалу прикордонних територій та його розвитку необхідним є більш диференційований підхід до формування політики їх розвитку. Потрібно залучати і спрямо-

увати прямі іноземні інвестиції на розвиток та підвищення якості інфраструктурного та інформаційного забезпечення, розширення транспортного сполучення, що дозволить більш швидкими темпами розвивати переробну промисловість, торговельно-посередницьку та логістична сферу, готельно-ресторанний бізнес, туризм.

Сусідство України з країнами Євросоюзу розширює можливості залучення прикордонних регіонів до загальноєвропейських процесів покращення якості людського життя, присутності на міжнародних ринках товарів і послуг, дозволяє урізноманітнювати напрями транскордонного співробітництва. Проте, на нашу думку, транскордонне співробітництва в Україні гальмується через його недооцінку з боку регіональної влади як реального практичного інструменту підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, покращення рівня життя людей, що мешкають у них, а також відсутністю чіткої нормативно-правової бази та прозорих фінансових механізмів підтримки їх розвитку прикордонних територій.

Значною загрозою для прикордонних регіонів, особливо західних, є масові трудові міграції, які останнім часом доповнилися виїздами на навчання молоді. Бажання отримати престижну європейську освіту і близькість до Польщі, Чехії, Німеччини обумовлює вибір молодими людьми вишів цих країн для навчання і надалі можливого працевлаштування. За даними Інституту міжнародної освіти, до 2025 року вчитися не вдома будуть близько 8 мільйонів осіб з України [15]. Такі тенденції мають дуже високу ймовірність неповернення молоді, а надалі їх батьків та членів родини, назад на батьківщину і веде до відтоку інтелектуального капіталу насамперед з прикордонних територій. Вважаємо, що реформи в системі вищої освіти, які мали місце в Україні, є не системними і не призвели до підвищення якості самої освіти та її конкурентоспроможності, оскільки не була виконаною необхідна умова будь-якої реформи – значні інвестиційні вливання на матеріально-технічну базу, підтримку університетської науки, соці-

льний захист освітян тощо. Не вирішення проблеми на даному етапі є загрозою національній безпеці країни, оскільки збереження і розвиток нації неможливий без розвитку освіти.

3.3. Оцінка соціального розвитку прикордонного регіону

Шлях інтеграції України до Європейського Союзу передбачає забезпечення належного рівня конкурентоспроможності регіонів. Саме на регіони та громади України віднині покладатиметься відповідальність за запровадження європейських принципів просторового розвитку, за інтенсифікацію єврорегіонального співробітництва, а на державу – за приведення принципів регіональної політики України до принципів аналогічної політики ЄС [16]. При цьому важливо враховувати особливості, конкурентні переваги і потенціал розвитку кожного регіону. На особливу увагу з боку держави заслуговують прикордонні регіони. Вони відіграють особливо важливу роль, як в забезпеченні національної безпеки, так і в міжнародній співпраці. Однак протягом останніх років економічний розвиток прикордонних регіонів характеризувався скороченням промислового виробництва, будівництва, зниженням інвестиційної активності, нестійкою експортною динамікою та звуженням внутрішнього ринку. Все це відбивається на зниженні добробуту населення, призводить до накопичення соціальних проблем, посилює соціальну напругу в регіонах, що, своєю чергою, загрожує територіальній цілісності та стримує динаміку соціально-економічного зростання країни [17, с. 139].

Моніторинг і оцінка соціального розвитку регіону є необхідним інструментом децентралізованого механізму державного управління, який надає змогу не тільки оцінити дієвість політики, а й з'ясувати причини та можливі наслідки від збереження існуючих тенденцій. Здійснення моніторингу доцільно здійснювати з використанням соціальних показників, які мають будуватися на одній концептуальній основі, об'єдну-

ватися єдиним банком даних у рамках інформаційної системи і співвідноситись із міжнародними нормативами [18, с. 5].

Оцінку соціального розвитку на рівні прикордонного регіону можна здійснювати за такими показниками:

- середній рівень доходів населення і ступінь їх диференціації;

- тривалість життя, рівень фізичного і психічного здоров'я людей;

- рівень охорони здоров'я (забезпеченість поліклініками, аптеками, лікарнями, діагностичними центрами і послугами швидкої допомоги, якість медичних послуг, що надаються);

- рівень освіти;

- рівень споживання матеріальних благ і послуг (продуктів харчування, житла, телефонних послуг);

- стан навколишнього середовища.

- збагачення культурного життя людей.

Аналіз соціального розвитку прикордонних регіонів обов'язково включає оцінку якості життя населення регіону, яку можна провести за допомогою системи показників рівнів та структури доходів і витрат, майнового розшарування та бідності, купівельної спроможності доходів, показники співвідношення сукупних витрат та доходів, частки грошових доходів у сукупних доходів.

Дослідження доходів населення України за 2005-2016 рр. виявили зростання середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу у 5,6 рази, у Карпатському регіоні – у 5,4 рази. За попередніми даними на кінець 2016 р. найвищі доходи в регіоні мали мешканці Львівської області (2806,1 грн.), найнижчі – Чернівецької області (2236,5 грн.) [19].

За даними Євростату, загалом у 28 країнах – членах Європейського союзу середньомісячний дохід в розрахунку на одну особу склав 2097 євро. Максимальний рівень цього показника спостерігався у Швейцарії – 4112 євро, Норвегії – 3987 євро, Данії – 3642 євро. У країнах Карпатського європейського регіону значення показника значно менші: у Болгарії – 332 євро

(мінімальний рівень), Румунії – 444 євро, Угорщині – 729, Словаччині – 758, Польщі – 793 євро [20]. В Україні за цей період відповідно – 146,3 євро, тобто більш ніж вдвічі менше навіть мінімального показника країн ЄС.

Слід відмітити, що у 2014-2015 рр. в Україні спостерігається значне зниження індексу реальних наявних доходів до відповідного періоду попереднього року. Якщо у 2014 р. значення показника становило 88,5%, то у 2015 р. – 77,5%. Падіння індексу реальних доходів населення відбулось в усіх регіонах Карпатського регіону. У 2015 р. у Закарпатській області він становив 81,9%, Івано-Франківській – 83,7%, Львівській – 80,0%, Чернівецькій – 85,6%. Поясненням такого явища при стабільному зростанні наявних доходів населення є поглиблення в країні інфляційних процесів та поширення тінізації економіки. У 2016 р. ситуація дещо покращилась, індекс зростання реальних доходів населення Карпатського регіону склав 102,6%.

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні за 2005-2016 рр. свідчить про її зростання у 6,4 рази. У Карпатському регіоні найвищий рівень середньомісячної заробітної плати у 2016 р. був досягнутий у Львівській області – 4559 грн. або 160,4 (при середньоукраїнському показнику 5183 грн. або 182,3 євро), найнижчий у Чернівецькій області – 3828 грн. або 134,7 євро [21]. В цілому по Україні високий рівень заробітної плати зафіксовано у м. Києві (8648 грн.), Донецькій (5989 грн.) і Київській (5229 грн.) областях, самий низький – у Тернопільській (3695 грн.) області.

В середньому година праці в Україні коштувала 1,1 євро. В країнах ЄС-28 оплата в середньому однієї години праці становила 25,0 євро. В країнах Карпатського євро регіону цей показник нижчий: у Словаччині – 10,0 євро, Польщі – 8,6, Угорщині – 7,5, Румунії – 5,0 євро. Для порівняння: у Данії – 41,3, Швеції – 37,4, Франції – 35,1, Німеччині – 32,2 євро [22].

Зростання мінімальної заробітної плати в Україні за період дослідження відбулось у 12,2 рази. З 01.01.2017 р. мінімальна заробітна плата в країні становить 3200 грн., тобто 117,7 дола-

рів США або 112,6 євро (за курсом НБУ станом на 01.01.2017 р.). Серед країн ЄС станом на початок 2016 р. найнижчий рівень мінімальної зарплати зафіксовано в Албанії (155,71 євро), Болгарії (214,75 євро), найвищий – в Люксембурзі (1922,96 євро). В країнах Карпатського єврорегіону рівень мінімальної заробітної плати становив: в Румунії – 233,16 євро, Угорщині – 353,05, Словаччині – 405,00, Польщі – 431,24 євро. Понад 1000 євро в місяць отримують у Великій Британії (1529,03 євро), Франції (1466,62 євро), Ірландії (1546,35 євро), Німеччині (1473 євро), Бельгії та Нідерландах (по 1501,8 євро) [23].

В Україні прожитковий мінімум становить 1684 грн., що становить 61,9 дол. США на місяць, або 2,06 дол. США на день. З 01.12.2017 р. прожитковий мінімум збільшиться до 1762 грн.. За даними Світового Банку бідність починається там, де доходи менші \$1,90 на добу. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в країні протягом 2005-2016 рр. коливалось від 1,8 раза (2005 р.) до 3,1 рази (2016 р.) [24]. У Карпатському регіоні середній розмір пенсій нижчий за загальноукраїнський показник, зокрема, у Закарпатській, Чернівецькій області на 16,3-16,4%, Івано-Франківській – на 10,0%, Львівській – 7,6%

Рівень бідності в Україні за абсолютним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат) зменшився з 55,3% (2005 р.) до 10,2% (2016 р.). Протягом 2005-2013 рр. в усіх областях Карпатського регіону рівень крайньої бідності був вищий за середній показник для України. У 2014 р. ситуація дещо покращилась, тільки у Львівській області показник залишився достатньо високим і становив 8,7 [25-28].

Для оцінки диференціації доходів населення України використовують децильний коефіцієнт фондів або коефіцієнт фондової диференціації, що демонструє співвідношення сумарних доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого

населення. В Україні спостерігається позитивна динаміка скорочення диференціації доходів населення України протягом 2005-2016 рр.. Якщо у 2005 р. він становив 6,9 раза, то у 2016 – 4,2 раза. Серед областей Карпатського регіону високий рівень диференціації доходів протягом всього періоду досліджень зберігався у Львівській (від 5,6 у 2005 р. до 3,9 рази у 2015 р.) і Чернівецькій області (від 6,8 у 2005 р. до 4,1 рази у 2015 р.) [25-28].

Низькі показники оплати праці свідчать про поширення катастрофічного явища – бідність працюючого населення. У 2016 р. заробітна плата складала лише 54,3% від грошових доходів населення, соціальні допомоги та інші одержані населенням поточні трансферти в структурі доходів склали 26,8%. У Карпатському регіоні структура доходів населення вкрай деформована. Так, у Закарпатській та Івано-Франківській областях частка зарплати у загальній сумі доходу найнижча по Україні і становила у 2016 р. лише 32,3% і 43,5% відповідно. В Чернівецькій області цей показник дещо вищий (49,8%). У Львівській області питома вага заробітної плати у доходах населення складала 63,0%, що вище за середньоукраїнський показник. В країнах Євросоюзу частка заробітної плати коливається від 66 до 87%, зокрема, у Румунії, Польщі – 77%, Угорщині, Словаччині – 74%. Найвищі показники мають Данія (87,2%), Словенія (85,7%), Велика Британія (85,5%), Болгарія (84,0%), найнижчі – Швеція (66,8%), Франція (67,1%) (дані 2011 року) [29].

Медико-демографічна ситуація, що склалась останнім часом в Україні, свідчить про незадовільний стан здоров'я населення, який проявляється у низькій народжуваності порівняно з високим рівнем смертності, насамперед чоловіків працездатного віку, від'ємному природному прирості населення, а також високому рівні поширеності хронічних неінфекційних захворювань. На такі захворювання страждає до 60 відсотків дорослого та майже 20 відсотків дитячого населення. Очікувана тривалість життя при народженні в 26 країнах

Європейського регіону, за даними ВООЗ, становить більш як 75 років, тоді як в Україні лише у 2010 році вона перевищила рівень 70 років. За даними Державної служби статистики України, середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні у 2016 році становила 71,68 року (66,73 року для чоловіків та 76,46 року для жінок). В Карпатському регіоні даний показник коливається від 70,92 року в Закарпатській області до 73,72 року в Івано-Франківській області.

Рейтинг Bloomberg Global Health Index країн із самим здоровим населенням, складений з врахуванням таких показників як тривалість життя, причини смерті та різні загрози для здоров'я, включаючи високий тиск, ожиріння, неправильне харчування і дефіцит чистої води, очолила Італія. Лідуючу позицію Італії в рейтингу найздоровіших країн у світі експерти пов'язують з надлишком лікарів в країні, а також з дієтою, багатою овочами, оливковою олією, і доступом до свіжої продукції, фруктів, пісного м'яса та риби. До ТОП-10 найздоровіших країн також увійшли Ісландія, Швейцарія, Сінгапур, Австралія, Іспанія, Японія, Швеція, Ізраїль, Люксембург [30]. Україна, на жаль, не увійшла навіть в топ-50 здорових країн світу.

У 2016 р. найвища середня тривалість життя населення зафіксована в Японії: 82,6 року (79 років для чоловіків і 86,1 року для жінок). Найнижчий показник сьогодні відмічено в Африці. Офіційно країною з найнижчою середньою тривалістю життя є Свазіленд (39,6 років), але майже кожна африканська країна займає найнижчі позиції списку.

В умовах зниження народжуваності та стійкого високого рівня смертності населення в країні збереження життя новонароджених є першочерговою задачею держави. За період 2000-2016 рр. смертність дітей у віці до одного року знизилась від 11,9 до 7,4 осіб на 1000 осіб наявного населення. У всіх областях Карпатського регіону даний показник теж знижувався протягом досліджуваного періоду. Найнижчий рівень смертності немовлят Карпатського регіону у 2016 році зареєстрований у Івано-Франківській та Львівській областях (6,7 осіб на

1000 осіб живонароджених, найвищий – у Закарпатській – 10,4 осіб. У Чернівецькій області даний показник теж перевищував середньоукраїнський рівень і становив 8,9 осіб.

Особливістю демографічної ситуації в Україні є кризовий стан здоров'я та життєздатності населення. Це, насамперед, високий рівень захворюваності дітей і дорослих, передчасна смертність населення у працездатному віці, перевищення більш як утричі чоловічої смертності над жіночою. Основними причинами смертності українців є хвороби системи кровообігу (67,2% станом на 2016 рік); злоякісні новоутворення (13,5%); травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (5,4%); зовнішні причини смертності (4,3%); хвороби органів травлення (3,8%); симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях (3,6%); хвороби органів дихання (2,4%), інфекційні та паразитарні хвороби (1,6%). Україна відрізняється високим рівнем онкологічної захворюваності та входить до першої десятки країн світу за цим показником, маючи більше 363 тис. захворілих на рік. Сьогодні кожний 5-й українець протягом життя занедужує на рак, а в найближчій перспективі - хворітиме кожен 4-й. Захворюваність і смертність від раку постійно збільшуються у зв'язку з погіршенням екології та «старінням» населення. Така ситуація створює складну проблему як для національної системи охорони здоров'я, так і для національної економіки, оскільки втрати серед працездатного населення призводить до колосальних втрат у валовому національному продукті. Грошовий еквівалент втрат експерти оцінюють до 3 млрд. доларів США [31].

Якість медичної допомоги населенню дозволяє оцінити ступінь дотримання заявлених державою (медичною установою) гарантій відповідно до встановлених критеріїв і показників якості з урахуванням задоволеності населення в отриманні медичної допомоги. За даними Державної служби статистики України у 2016 році видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я склали 3,2% обсягу ВВП країни, що на 0,3% менше, ніж у 2005 р. та

на 0,9% менше, ніж у 2010 р. Кількість населення у розрахунку на одного лікаря зросло відповідно на 9% і 12% і становило у 2016 р. 228 осіб. Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення зменшилось за 2005-2016 рр. на 3,9 тис. осіб, або на 16,5%. Також у розрахунку на 10 тис. населення зменшилось лікарняних закладів на 1,2 тис. одиниць, або на 41,4%, лікарняних ліжок – на 20,9 одиниць, або на 22%. Для Карпатського регіону характерно достатньо високий показник кількості населення у розрахунку на одне лікарняне ліжко. У 2016 р. при середньоукраїнському показнику 134,6 осіб в Закарпатській області він становив 144,2 осіб, Чернівецькій – 133,1 осіб. У Львівській області кількість лікарняних ліжок на 10 тис. населення становило 86,2 і це найвищий показник серед областей регіону.

Отже, доступність, надійність, своєчасність надання медичної допомоги, професіоналізм медичного персоналу, потужна матеріально-технічна база установ охорони здоров'я реально може зупинити демографічну кризу в країні, зокрема, зменшити смертність українського населення, особливо дитячої та людей працездатного віку.

Рівень продовольчого забезпечення населення необхідними, якісними і безпечними продуктами харчування є особливо значущим показником, який слугує не лише соціально-економічним чинником, а й вважається стратегічним для формування соціальної стабільності і забезпечення економічного суверенітету держави та збереження найбільш цінного соціального ресурсу – здоров'я нації [32].

У 2016 році середньодобова поживність раціону українця склала 2799 ккал на добу, або на 174 ккал менше, ніж у 2005 р. Переважно (на 71%) свої потреби у їжі українці задовольняли за рахунок продуктів рослинного походження. Споживання продукції тваринництва було майже у 2 рази менше від необхідного для здорового харчування рівня (55%). Лише по трьох найменш вартісних групах (хліб та хлібопродукти; овочі та баштанні; картопля) середньодушове споживання досягло або перевищило рекомендований рівень. Споживання населенням

молока, плодів, ягід та винограду упродовж 2016 року склало лише 55% від рекомендованого МОЗ України, м'яса – 64%, риби – 48%.

Загальні сукупні витрати одного домогосподарства у 2016 р. склали 5720,37 грн. на місяць, із яких на харчування спрямовувалося 2852,69 грн. Якщо ж брати до уваги не загальні, а лише споживчі сукупні витрати домогосподарств, то частка витрат на продукти харчування становила 53,5%. У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 23%, хліб і хлібопродукти – 15%, молоко і молочні продукти – 13%.

У Карпатському регіоні найменшу частку на продукти харчування від загальних сукупних витрат – 46,9% – витрачали домогосподарства Івано-Франківської області. Натомість домогосподарства Львівської області на продовольство витрачали 52,7% від усіх своїх сукупних витрат при 60-ти відсотковому граничному критерії. У країнах ЄС-28 витрати на харчування не перевищують 12,3% від усіх споживчих витрат, у США становлять менше 10%.

Отже, в Україні знизилася середньодобова калорійність раціону українців; зменшилося фактичне середньодушеве споживання продуктів харчування населенням у 7 із 10 основних продовольчих груп. При цьому основне скорочення споживання відбулося за рахунок продукції тваринного походження (м'ясо, молоко, риба, яйця), частка якої у загальній калорійності раціону становить 29% при необхідних для збалансованого харчування 55%; погіршилася економічна доступність населення до продовольства. Частка витрат домогосподарств на продовольство у загальних сукупних витратах досягла 49,8 відсотка, що у 3-5 разів перевищує аналогічні показники країн ЄС.

Навчання у ВНЗ надає можливість для населення, насамперед, молоді отримати певний рівень професійних знань, вмінь та зайняти відповідний соціальний статус у сучасному суспільстві. За кількістю студентів у складі населення наша

країна завжди перебувала серед лідерів. Тенденція зростання показника студентів на 10 тис. населення спостерігалася в Україні до 2007 р., після чого відбулось різке скорочення. Так, якщо у 2000 р. на 10 тис. населення припадало 392 студенти, у 2007 р. – 606, то у 2010 р. – 557, 2013 р. – 463, 2014 р. – 393, 2015 р. – 375 студентів. У світовому рейтингу Universitas 21 (єдиному у світі рейтингу національних систем вищої освіти) Україна зайняла у 2016 році 42 місце, у тому числі увійшла до Топ-10 країн за видатками на вищу освіту у відсотках від ВВП [33]. У 2016 р. видатки на освіту в Україні склали 6% ВВП, з них 4,1% – державний сектор. Найкращими за всіма показниками визнані системи вищої освіти Сполучених Штатів Америки, Швейцарії, Данії, Великобританії і Швеції. Вищі позиції, чим Україна, у рейтингу зайняли Німеччина (16 місце), Польща (32), Росія (34), Словаччина (35), Румунія (41).

У 2015-2016 н.р. підготовку фахівців в Україні здійснювало 659 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, що на 18,9% менше, ніж у 2010-2011 н.р. Загальна кількість випускників Вишів теж скоротилась на 812,8 тис. осіб за рахунок заочної форми навчання – на 440,0 тис. осіб (на 48,9%), денної – на 367,8 тис. осіб (24,4%), вечірньої – на 5065 осіб (на 57,0%). Основними чинниками скорочення контингенту студентів стали демографічний (скорочення народжуваності на початку 90-х років) та військово-політичний (анексія Криму, військові події на сході країни з 2014 р.).

В Карпатському регіоні частка ВНЗ на початок 2016/2017 н.р. склала 13,4% (88 закладів) від загальної кількості. Найбільша кількість ВНЗ (42) надає освітні послуги у Львівській області, з них 12 університетів, 5 академій, 4 інститутів, 14 коледжів, 6 училищ, 1 технікум. Найменша кількість ВНЗ у Закарпатській області – 14 закладів.

За Глобальним індексом конкурентоспроможності 2016 Україна демонструє високі показники за доступом до вищої освіти – 11 місце та за якістю математичної і природничої освіти – 27 місце серед 138 країн. Однак за іншими показни-

ками вищої освіти і професійної підготовки, які включені до підсилювачів продуктивності, ситуація значно гірша. Так, за ступенем підготовки персоналу Україна зайняла 94 місце, якістю шкіл менеджменту - 93, доступністю спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів – 77, зарахування до закладів вищої освіти – 53 місце (погіршення порівняно з 2015 р. на 14 позицій) [34].

Таким чином, проведена оцінка соціального розвитку Карпатського регіону за 2005-2015 рр. виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення, тотальне поширення бідності працюючого населення, що, в свою чергу, проковує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Найбільші потоки трудових мігрантів спостерігаються у Закарпатській та Чернівецькій областях. Саме трудові міграції стали для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Зубожіння працездатного і, що найбільш жахливо, працюючого населення. веде до соціальної напруги та політичної нестабільності, проковує соціальний вибух.

Для зменшення потоків трудових мігрантів і забезпечення можливості працевлаштування населенню прикордонного регіону потрібно:

- максимально і комплексно використовувати внутрішні ресурси регіону для розвитку виробництва конкурентоздатної, насамперед високотехнологічної продукції та розширення сфери послуг;

- підтримувати і стимулювати підприємницьку ініціативу;

- суттєво підвищити заробітну плату працівникам бюджетної сфери, зокрема, працівникам освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Список використаних джерел до розділу 3:

1. SWOT Analysis: (Strategis Management) [Електронний ресурс] //QuickMBA – Режим доступу: <http://www.quckmba.com/strategy/swot/>.
2. Воскресеньська О. Є. Розширення інструментарію стратегічного планування [Електронний ресурс] / О. Є. Воскресеньська, О. А. Савчук. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2011_45/PDF/08_Vosk.pdf. – Назва з екрана.
3. Стратегія Львівської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Львівської ОДА від 18 січня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016-pdf.pdf.
4. Стратегія Чернівецької області на період до 2020 року, затверджена рішенням Чернівецької обласної ради від 9 березня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiy_rozvitku_oblasti_2020.pdf.
5. Стратегія Закарпатської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Закарпатської ОДА від 18 січня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016-pdf.pdf.
6. Стратегія Івано-Франківської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 9 березня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiy_rozvitku_oblasti_2020.pdf.
7. Стратегія розвитку Львівської області: Стратегічний план розвитку Львівської області: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ldp.lviv.ua/files/strategic_aims.pdf
8. Коротка характеристика соціально-економічного розвитку Чернівецької області: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/rishennyam-chernivecekoji-oblasnoyi-radi-vid-strategiya-rozvit.htm.page,4/>
9. Офіційний сайт Закарпатської обласної державної адміністрації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300>

10. Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300>

11. Королюк Ю. Г. Механізми управління розвитком регіональних систем: монографія / Ю. Г. Королюк - К.: Терно-граф, 2011. – 344 с.

12. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ – К.: НІСД, 2015. – 92 с.

13. Антонюк Л. Л. Виробнича конкурентоспроможність регіонів України / Л.Л. Антонюк, В. І. Сацук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - №5(119). – С.149-161.

14. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.

15. Регіональна статистика [Електронний ресурс]: сайт Державної служби статистики України / Статистична інформація : Багатогалузева статистична інформація. – Електронні дані. – К: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.08.16 р.). – Назва з екрана.

16. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика: монографія / В. Ф.Кифяк - К.: Чернівці: Книги-XXI, 2010. – 432 с.

17. Ковальська Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення : монографія / Л. Л. Ковальська. - Луцьк: Надстир'я, 2007.- 419 с.

18. Діагностика соціального розвитку регіону : наук. розробка / авт. кол. : З. В. Балабасва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.

19. Доходи та витрати населення у 2015 році [Електронний ресурс]: сайт Державної служби статистики України/ експрес-випуски: Доходи та витрати населення за регіонами України. – Електронні дані. – К.: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.). – Назва з екрана.

20. Labour market (Earnings(Structure of earnings survey – main indicators)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана.

21. Заробітна плата та стан її виплати [Електронний ресурс]:

сайт Державної служби статистики України / статистична інформація: Ринок праці. – Електронні дані. – К: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.). – Назва з екрана.

22. Labour market (Labour costs (Labour costs levels)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана.

23. Labour market (Earnings (Minimum wages)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>. – Назва з екрана.

24. Соціальний захист населення України: Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 124 с.

25. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики у Закарпатській області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Ужгород : Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/vitrat/2015/dif_zhit_rivnja_1999-2014.pdf (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

26. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Івано-Франківськ: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

27. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики у Львівській області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Львів: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2009/t149909_5.pdf (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

28. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Чернівці: Державна служба статистики, 2015. – Режим

доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

29. Labour market (Labour costs (Total wages and salaries)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Назва з екрана.

30. Топ-10 найбільш здорових країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.com.ua/top-10-najbilsh-zdorovih-krayin-svitu/>.

31. Офіційний сайт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/mtspd-proviv-kruhlyy-stil-na-temu-neinfektsiy-ni-khvoroby-yak-chynnyk-zrostannya-kilkosti-sertsevo-sudynnykh-zakhvoryuvan/>.

32. Володимир Дудар Продовольча безпека України та складові її забезпечення у контексті економічної безпеки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://dspace.tneu.edu.ua/bitst-?eam](http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/123456789/123456789).

33. Universitas 21: рейтинг национальных систем высшего образования 2016 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2016/08/25/7298/>.

34. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1/>.

РОЗДІЛ 4. ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

4.1. Інноваційні сценарії розвитку України в умовах структурних диспропорцій

Актуальність питань інноваційної діяльності та стратегічних напрямів зовнішньої політики України у побудові спільної стратегії з ЄС обумовлено унікальністю якісних змін, що супроводжують інноваційний розвиток, а саме: забезпечення сталого розвитку, підвищення ефективності виробництва, зростання рівня якості життя, зміни у торговельній структурі, насамперед відмова від сировинно-орієнтованого вектора.

Економічна конкурентоспроможність регіонів України, а особливо ефективність функціонування національної інноваційної системи, недостатня для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки та виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя. Саме тому можливий розвиток сценарію у 2020 р. залежатиме від дій уряду найближчим часом. Проблематику розкривають такі аспекти: слабка інтегрованість інноваційного розвитку регіонів України, особливо прикордонних, які можуть стати локомотивами розвитку економіки країни; відсутність економічної конкурентоспроможності України; відсталість практичного застосування здобутків науководослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР); недостатня інвестиційна привабливість щодо залучення інвестицій [1, с. 2].

Розглянуті нижче варіанти сценарних підходів до побудови спільної інноваційної стратегії України з ЄС дозволять розпочати інтегрування з регіонального рівня за рахунок транскордонної кластеризації економіки, вдало поєднати потенціал

України у галузі ІКТ та міжнародний досвід, а також реструктурувати потоки капіталів у розвиток інновацій.

Не беручи до уваги можливість виникнення природних катаклізмів, міжрегіональних війн, шоккових ситуацій, а також криз у політичних та економічних системах важливих країн-гравців на міжнародній арені, можна розглянути трендові значення, спрогнозувати розвиток інноваційної складової та обґрунтувати три варіанти сценарію, які були розглянуті фондом Фрідріха Еберта в Україні (табл. 4.1) [1].

Таблиця 4.1.

Варіанти інноваційних сценаріїв розвитку регіонів України по дослідженнях фонду Фрідріха Еберта

Сценарій	Характеристика варіанту інноваційного сценарію розвитку регіонів України
1	2
1.«Кам'яний вік»	<p>ЕС втрачає зацікавленість у співпраці з Україною в галузі інновацій та ІКТ через політичну нестабільність та незадовільний стан показників соціально-економічного та інноваційного розвитку. Україна продовжує вести експортно-орієнтовану сировинну політику, спостерігається високий рівень ресурсо- та енергомісткості кінцевої української продукції. Відбувається посилення залежності національної економіки від зовнішньоторговельної кон'юнктури внаслідок нерозвиненості внутрішнього ринку.</p> <p>Як результат різко скорочується приплив інвестицій на розвиток інновацій, торговельна співпраця у галузі ІКТ відсутня. Україна змінює зовнішньополітичний вектор у пошуках нового стратегічного партнера.</p> <p>Держава не може забезпечити розвиток національного ринку інновацій, у результаті чого потенційні галузі завмирають і пригальмовують свій розвиток або ж взагалі зникають.</p> <p>Через відсутність фінансування НДДКР нових інноваційних розробок в Україні не відбувається, переважає запозичення технологій із-за кордону. Прослідковується занепад науково-технічного потенціалу в галузі ІКТ та науково-технічної бази.</p> <p>Серед населення скорочується кількість осіб з вищою освітою у галузі технічних та природничих наук, а також осіб, зайнятих у високотехнологічних секторах економіки,</p>

Продовження табл. 4.1

1	2
<p>2. «Інноваційне недбальство»</p>	<p>характерний процес «втечі мізків» найбільш талановитих фахівців за кордон.</p> <p>Україна відстає за міжнародними рейтингами розвитку інновацій та ІКТ. Вона продовжує бути учасником європейських програм обміну щодо підвищення мобільності науковців та розвитку НДДКР, однак кількість заявок на проекти міжнародної співпраці у галузі ІКТ скорочується, Україна – слабкий та ненадійний партнер.</p> <p>Держава не приділяє належної уваги інноваційній галузі, що зумовлює її розвиток не «за допомогою» державної підтримки, а радше «всупереч» їй – виключно на базі активних осередків. Приватний бізнес проводить операції у тіньовому секторі через недосконалість політичних інструментів, що гальмують процес нарощення технологічного потенціалу (ліцензування імпорту, контроль за цінами, складні кредитні схеми, напружений податковий режим, протекціоністські заходи у сфері тарифів чи квот, оподаткування імпортоємних засобів виробництва і напівфабрикатів). Офіційно впроваджувати новинки або виділяти кошти на проведення НДДКР не можуть собі дозволити малі та середні компанії.</p> <p>Послуги ІКТ залишаються дорогими для населення. Потенціал України у галузі інновацій залишається тільки в паперовому вигляді, не знаходячи відображення у впровадженні інновацій у виробництві та патентуванні.</p>
<p>3. «Ідилія»</p>	<p>Розвиток відносин Україна – ЄС та побудова спільної стратегії у інноваційному розвитку відбувається за допомоги гармонізації норм законодавства та стандартів Україна – ЄС, створення привабливого інвестиційного клімату, налагодження торговельної співпраці, політичної стабільності та довіри. Характерним стає включення України в глобальний науково-технологічний розвиток через здійснення скоординованої політики.</p> <p>Одночасно зі збільшенням показників у сфері зовнішньої торгівлі високотехнологічною продукцією та технологіями, здійснюється масштабне залучення фінансових і кадрових ресурсів у технологічний розвиток економіки.</p> <p>Серед ендогенних чинників розвитку переважають реалізація державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності, прискорення розробки та впровадження</p>

Продовження табл. 4.1

1	2
	<p>передових технологій, а також їх трансферу на ліцензійних умовах під контролем держави.</p> <p>Витрати комерційного та некомерційного секторів на НДДКР постійно зростають. Значного розвитку отримує сектор інформаційно-комунікаційних технологій: інфраструктура, ступінь доступу, а також використання.</p> <p>Зі збільшенням навичок та вмій ефективно використовувати ІКТ, позитивних змін зазнають права інтелектуальної власності. З-поміж населення збільшується кількість осіб з вищою освітою у галузі технічних та природничих наук, а також осіб зайнятих у високотехнологічних секторах економіки.</p> <p>Внутрішній розвиток забезпечує кластерне поєднання «наука-бізнес-влада», таким чином, інновації отримують підтримку від НГО, підприємництва (малі та середні компанії) а також держави. Регіональний підхід дає змогу функціонувати транскордонним кластерам.</p>

У всіх трьох сценаріях простежуються чіткі можливості для політичної влади мінімізувати витрати та пов'язані з цим ризики, оптимізувати виробництво та максимально використати потенціал України для реалізації спільної стратегії з ЄС.

Слід також розглянути сценарії і прогнольні оцінки інноваційного розвитку України на період до 2020 року за індикаторами Європейського інноваційного табло [2, с. 181-187]. У ряді країн світу протягом вже багатьох років розробляються різні комплексні індикатори науково-технічного та інноваційного розвитку. Найбільш відомим з подібних комплексних індикаторів, що набув широкого поширення в останні роки, став європейський інноваційний індекс, який розраховується на основі системи індикаторів науково-технічного розвитку – Європейського інноваційного табло (ЄІТ) [European Innovation Scoreboard (EIS)], що дозволяють, на думку експертів ЄС, об'єктивно оцінити рівень науково-технічного розвитку країн-учасниць Співтовариства. Важливо підкреслити, що, незважаючи на свою назву, Європейське інноваційне табло вклю-

чає і цілу низку показників, що характеризують, зокрема, стан у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Цим підкреслюється внесок об'єктів інтелектуальної власності в інноваційний розвиток економік країн ЄС.

Головна мета створеної системи Європейського інноваційного табло полягає в тому, щоб на основі аналізу даних окремих країн відпрацювати раціональну стратегію ЄС по гармонізації розвитку в рамках «єдиної Європи». Така стратегія передбачає насамперед подальшу міжнародну співпрацю в рамках ЄС і розробку нових форм і методів взаємодії між окремими вченими і науково-дослідними організаціями. На основі аналізу отриманої інформації розробляються заходи практичної допомоги тим країнам, які мають відносно невисокі значення показників, прийнятих як контрольні. Ці заходи оформлені у вигляді спеціалізованих програм співпраці і надання цільової фінансової допомоги з бюджету ЄС, зокрема, зі Структурного фонду.

На сьогодні індикатори Європейського інноваційного табло представлені у п'ятьох групах, які відображають різноманітні аспекти інноваційного розвитку [2, с. 181-187]:

1. «Рушійні сили інновацій» – індикатори, які відображають стан та структуру інноваційного потенціалу.

2. «Створення нових знань» – індикатори, які відображають рівні фінансування НДДКР.

3. «Інновації та підприємництво» – індикатори, які відображають рівні інноваційної активності на підприємствах (фірмах).

4. «Застосування» – індикатори, які відображають зайнятість та комерційну діяльність в інноваційних секторах.

5. «Інтелектуальна власність» – індикатори, які відображають патентну активність.

Очевидно, що інновації в термінах ЄІТ повинні розумітися в більш широкому контексті, ніж просто технологічні нововведення. Вони відображають різні аспекти нововведень, дослідження і розробки, власне нововведення, а також показники

їх дифузії, включаючи показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій.

Загальне значення результуючого індексу ЄС виявилось досить високим в Україні (0,23), але значною мірою це пов'язано з тим, що значення кількох показників, щодо яких не вдалося знайти відповідні дані, не були включені в розрахунки для України. Загалом це значення виявилось вищим, ніж значення для Туреччини і деяких інших країн, але істотно нижчим за значення країн-лідерів ЄС: від Швеції Україна, наприклад, відстала приблизно в три рази. Для України основна проблема при обчисленні результуючого індексу ЄС полягає в тому, що далеко не всі показники ЄІТ можна отримати за допомогою наявної статистики. Загалом по Україні були розраховані відповідні показники практично за всіма наявними групами, однак далеко не всі групи були представлені досить повно. Узагальнення отриманих даних наведено в таблиці 4.2, де в концентрованому вигляді зібрана інформація про інноваційний потенціал країни.

Таблиця 4.2

Україна у співставленні з ЄС-28: узагальнені підсумки

Індикатор	Україна / ЄС-28 (%)
Можливості в сфері інформаційних технологій	69,0
Можливості в сфері досліджень і розробок	68,0
Можливості структури промисловості	47,8
Патенти, торгові марки, промислові зразки	0,1

Як ми вже згадували, початкова таблиця по Україні не заповнена, через часткову відсутність даних. Проте навіть ці обмежені дані свідчать про те, що Україна значно відстає від середніх показників ЄС-28 за індикаторами можливостей в сфері інформаційних технологій і потенціалу інновацій в промисловості.

У цьому сенсі Україна не володіє такими перевагами, як ряд інших країн, які, незважаючи на існуючі проблеми, мають

досить сприятливу структуру промисловості за показниками потенційної технологічної інтенсивності, особливо, якщо розглядати структуру тільки обробної промисловості. Потрібно зазначити, що хоч в Україні, як і в інших колишніх соціалістичних державах, показники рівня освіти населення і виробничих можливостей в промисловості є досить високими, рівень технологічного оновлення виробництва й інноваційної активності підприємств залишається відносно низьким. Відносні показники витрат на НДВКР у ВВП порівняно високі, але динаміка їх зміни відстає від аналогічної динаміки в розвинених країнах і країнах, що швидко розвиваються (табл. 4.3 та рис. 4.1.) [3, с. 133].

Таблиця 4.3

Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП (за даними Євростату) [4]

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
ЄС 28	1,76	1,93	1,97	2,01	2,03	2,04	2,03
Болгарія	0,44	0,57	0,54	0,61	0,64	0,79	0,96
Естонія	0,92	1,58	2,31	2,11	1,71	1,45	1,5
Іспанія	1,10	1,35	1,33	1,28	1,26	1,24	1,22
Латвія	0,53	0,61	0,70	0,67	0,61	0,69	0,63
Литва	0,75	0,78	0,90	0,90	0,95	1,03	1,04
Німеччина	2,42	2,71	2,79	2,87	2,83	2,89	2,87
Польща	0,57	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	1,0
Румунія	0,41	0,45	0,49	0,48	0,39	0,38	0,49
Словаччина	0,50	0,62	0,67	0,81	0,83	0,88	1,18
Словенія	1,41	2,06	2,42	2,58	2,6	2,38	2,21
Угорщина	0,93	1,15	1,20	1,27	1,40	1,36	1,38
Чеська Республіка	1,17	1,34	1,56	1,79	1,91	1,97	1,95
Україна	0,99	0,83	0,74	0,75	0,70	0,65	0,62

У найближчому майбутньому нарощування інноваційного потенціалу України значною мірою має забезпечуватися за

рахунок посилення «вхідних» потоків, направлених на оновлення і збільшення, а також більш ефективне використання ресурсів в інноваційній сфері. Очевидно, що, незважаючи на реалізацію цілої низки спільних проектів і декларації про необхідність інноваційного шляху розвитку, рівні науково-технічного і інноваційного розвитку України і країн-лідерів ЄС істотно відрізняються. Найбільше це стосується проблем захисту інтелектуальної власності та в дещо меншій мірі – відсталості структури економіки. Необхідно зробити значні зусилля для зближення цих рівнів.

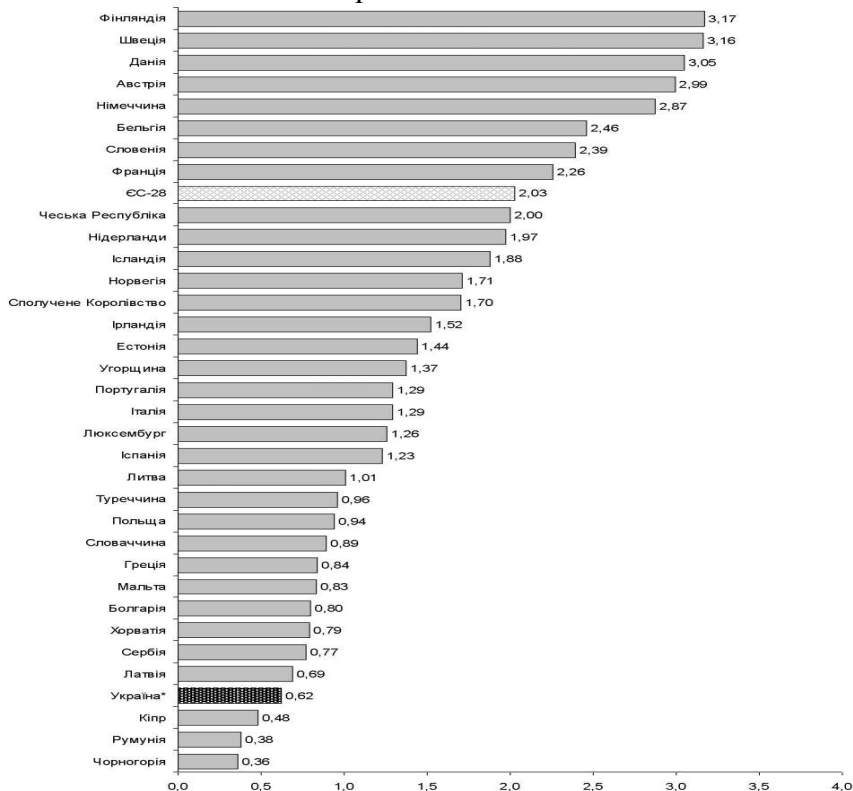

Рис. 4.1. Частка витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП зарубіжних країн та України у 2015 р. (за даними Євростату) [4]

Щодо показників, які знаходяться у групі «Інтелектуальна власність», то взагалі необхідно відзначити, що вони не розраховуються вітчизняною статистикою, а збираються відповідними міжнародними установами чи національними патентними відомствами США та Японії.

Зі стратегічної точки зору існує необхідність перегляду балансу між заходами для стимулювання інновацій в бізнесі-середовищі та інструментами прямого державного фінансування через інноваційні програми.

Отже, сценарії і прогностні оцінки інноваційного розвитку України розроблено на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло. Зміни значень комплексу індикаторів, що визначають бажану або можливу динаміку процесу інноваційного розвитку, узгоджені з основними показниками, запропонованими в проекті Стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року, зокрема з тими, що визначають темпи зростання ВВП. Сценаріями Стратегії визначається необхідний рівень впливу інноваційного фактору в економічному зростанні, яке передбачене в зазначеному проекті Стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року, а також можливості посилення цього впливу за рахунок максимального використання прихованого потенціалу національної інноваційної системи.

Аналіз стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року обґрунтовував два варіанти сценарію і два етапи їх реалізації. На першому етапі – 2009–2012 роки – передбачалося подолати наслідки фінансової кризи та досягти макроекономічної стабілізації і відновлення економічного зростання. Другий етап – 2013–2020 роки – період формування фундаментальних основ сталого розвитку, активізації реформ з подальшим закріпленням стабільно стійких темпів розвитку. Відповідно до цих етапів розраховані сценарні варіанти змін основних макроіндикаторів економіки України, зокрема приріст валового внутрішнього продукту (табл. 4.4) [2, с. 181-187].

Таблиця 4.4

**Сценарні варіанти приросту ВВП у період до 2020 року
(%), передбачені проектом Стратегії розвитку економіки
України у період до 2020 року**

	2009–2012 рр. (у середньому за період)		2013–2020 рр. (у середньому за період)	
	за інерцій- ним сцена- рієм	за інвестицій- но-активним	за інерцій- ним сцена- рієм	за інвестицій- но-активним
Приріст ВВП,%	1,5	4,0	5,2	6,5

Прогнозні оцінки інноваційного розвитку України за індикаторами Європейського інноваційного табло (табл. 4.5) засвідчують, що за умов проведення цілеспрямованої інноваційної політики, приведення у відповідність до неї підприємницької діяльності, здійснення реальних кроків у напрямку реалізації необхідних структурних змін в економіці та технологічної модернізації виробництва прогнозні показники ВВП, навіть прийняті у другому, більш оптимістичному, сценарії, можуть бути досягнуті [2, с. 181-187]. Так, за прогнозами МВФ приріст ВВП у 2018 році може скласти 4,5%.

Таблиця 4. 5

**Прогнозні (2020 р.) значення індикаторів
Європейського інноваційного табло для України
(значення для країн ЄС прийнято за 100%), розраховані
за оптимістичним сценарієм – «Україна – лідер в групі
країн «помірні інноватори»»**

	Індикатори	2006 р.	2020 р.
1	2	3	4
1.	«Вхідні» індикатори – рушійні сили інновацій		
1.1	Особи з вищою освітою в галузі технічних та природничих наук серед населення у віці 20–29 років (кількість на 1000 мешканців відповідного віку)	126	100–105%
1.2	Особи, що мають закінчену вищу освіту, серед населення у віці 25–64 роки (кількість на 100 мешканців відповідного віку)	78	95–100%

Продовження табл.4.5

1	2	3	4
1.3	Ступінь використання населенням широко-мугового Інтернету (кількість ліній широко-мугового Інтернету на 100 мешканців)	15	65–70
1.4	Особи, що беруть участь у програмах підвищення кваліфікації (навчання), для населення у віці 25–64 років (кількість на 100 мешканців відповідного віку)	–	40–45
1.5	Рівень освіти юнацтва (питома вага осіб у віці 20–24 роки, які мають, як мінімум, повну середню спеціальну освіту, серед населення відповідного віку)	86	95–100%
2.	«Вхідні» індикатори – створення нових знань		
2.1	Витрати некомерційного сектору на НДДКР (% ВВП)	40%	60–70%
2.2	Витрати комерційного сектору на НДДКР (% ВВП)	36%	50–60%
2.3	Витрати на НДДКР у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% загальних витрат на НДДКР у промисловості)	87%	95–105%
2.4	Підприємства, що отримують кошти на інноваційну діяльність з некомерційних джерел (% від загальної кількості як інноваційних, так і неінноваційних підприємств)	44%	60–65%
3.	«Вхідні» індикатори – інновації та підприємництво		
3.1	Малі та середні компанії, що займаються інноваціями для власних потреб (% від загальної кількості МСК)	–	70–80%
3.2	Малі та середні компанії, що беруть участь у спільних інноваційних проектах у промисловості (% від загальної кількості МСК)	–	60–70%
3.3	Витрати на інноваційну діяльність (% у загальному товарообороті)	23%	40–50%
3.4	Венчурний капітал, призначений на фінансування ранніх стадій роботи компаній (% ВВП)	–	30–40%
3.5	Витрати на інформаційні та комунікаційні технології (% ВВП)	106%	110–120%
3.6	Малі та середні компанії, що використовують організаційні інновації (% від загальної кількості МСК)	45%	60–70%

Продовження табл.4.5

1	2	3	4
4.	«Вихідні» індикатори – застосування		
4.1	Особи, зайняті у високотехнологічних сегментах сектору послуг (% від загальної чисельності робочої сили)	64%	80–85%
4.2	Експорт високотехнологічної продукції (% від загального експорту)	7%	40–45%
4.3	Продаж нової продукції на ринку (% від загального товарообороту)	54%	60–70%
4.4	Продаж нової для фірми промислової продукції, але не нової на ринку (% від загального товарообороту)	–	60–70%
4.5	Особи, зайняті у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% від загальної чисельності робочої сили)	78%	80–90%
5.	«Вихідні» індикатори – інтелектуальна власність		
5.1	Патенти ЄС на 1 млн. населення	0	15–20%
5.2	Патенти США на 1 млн. населення	0	15–20%
5.3	Патенти «тріадних груп» на 1 млн. населення	–	15–20%
5.4	Нові торгові марки ЄС на 1 млн. населення	0	15–20%
5.5	Нові промислові дизайни ЄС на 1 млн. населення	0	15–20%

Варіант сценарію «Україна – лідер в групі країн «помірні інноватори»» є найбільш вірогідним на період до 2020 року. Його реалізація дозволить Україні досягти інтегральних показників інноваційного розвитку, які в теперішній час характерні для Норвегії, Чехії, Італії, Іспанії та інших країн.

Прогнозований для України приріст ВВП у період 2013–2020 років на рівні 7–8% у середньорічному вимірі перевищує також значення подібного показника в країнах, що входять в теперішній час до групи країн «помірні інноватори».

Необхідно врахувати при цьому, що Україна зазнала значних втрат в своєму економічному розвитку за рахунок без-

думного проведення економічних реформ за найбільш ортодоксального неоліберальною моделлю. Зокрема, сукупні витрати ВВП за 1991–2008 роки становлять в постійних цінах 2008 року понад один трильйон дол. США. Обсяг ВВП у 2008 році становив лише 80,5% обсягу ВВП в 1991 році [3].

Тому посилення ролі держави в регулюванні процесів економічного розвитку та менеджменту підприємництва сприятиме зростанню темпів розвитку економіки країни та всіх її регіонів. Значним резервом для цього є також можливість повернення у вітчизняну економіку українських «заробітчан» за умов, що запрацюють передбачені Стратегією заходи щодо створення в Україні нових, більш привабливих робочих місць. Цей фактор може забезпечити внесок у зростання ВВП на рівні 10–15%.

Що стосується можливостей нарощування інноваційного потенціалу і його безпосереднього впливу на економічний розвиток, то в реалізації укрупнених груп показників ЄІТ вони виглядають наступним чином. Позиції України залишаються досить стабільними у галузі загальної освіченості населення. Є певні резерви в нарощуванні фінансового забезпечення інноваційної діяльності як у державному секторі, так і недержавному. При цьому збільшення фінансування НДДКР та інновацій у недержавному секторі може бути досягнуте за рахунок створення відповідних умов, які сприятимуть вкладанню грошей в інноваційні процеси та виробництво нової продукції. Найсерйозніші проблеми можуть виникнути зі збільшенням значень показників патентно-ліцензійної діяльності. Беручи до уваги їх теперішній низький рівень та галузеву спеціалізацію економіки України, буде важко вийти на рівень, який відповідатиме навіть 50-відсотковому рівню значень середньоєвропейських показників за найближчі роки.

За узагальненими оцінками за умов реалізації запропонованого варіанту Стратегії можливо вийти на досить високі узагальнені показники інноваційного розвитку (табл. 4.6).

Україна у співставленні з ЄС -28: узагальнені прогностичні оцінки у разі реалізації запропонованого варіанту Стратегії

Узагальнений індикатор	Україна / ЄС28 (%)
Можливості в сфері інформаційних технологій	80–85%
Можливості в сфері досліджень і розробок	85–90%
Можливості структури промисловості	70–75%
Патенти, торгові марки, промислові зразки	20–30%

У цілому необхідно зауважити, що динаміка багатьох показників буде залежати в першу чергу від темпів структурних змін в українській економіці, зміцнення позицій секторів із високим рівнем переробки продукції та збільшення їх питомої ваги у загальному випуску продукції, суттєвого покращення системи державного управління інноваційним розвитком країни.

При сприятливому розвитку подій це не дозволить досягнути рівня країн-лідерів ЄС, але сприятиме підвищенню загального рівня інноваційної активності та досягненню Україною середнього для ЄС рівня інноваційної діяльності за значенням інноваційного індексу.

За умов проведення «інерційної» інноваційної політики не слід очікувати поліпшення позицій України відносно інших європейських країн. Скоріше, навпаки, Україна почне втрачати навіть ті відносно невеликі переваги, що ще зберігаються. Як результат, країна може опинитися наприкінці списку країн, що оцінюються за допомогою інструментів ЄІТ.

В свою чергу, виконання процедури окреслення групи дієвих важелів регіонального, транскордонного та централізованого економічного впливу на процес інвестиційно-інноваційного стимулювання трансформаційних перетворень у прикордонних регіонах потребує якісного аналітичного

співвіднесення, з одного боку, характеристик тих економічних перешкод і диспропорцій, котрі характеризують сучасний стан інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів, з іншого, низки профільних нормативно-законодавчих положень, що слугують тому організаційно-правовими передумовами, а відтак потребують суттєвого удосконалення.

Першою диспропорцією, сформулювати яку вдалося І.В.Одотюку на підставі результатів структурного та порівняльного аналізу економічного розвитку таких інституційних складових економіки, як реальний сектор, промисловість, переробна промисловість, сектор високотехнологічного виробництва, став той факт, що фінансування капітальних інвестицій в абсолютній більшості представлених далі інституційних секторів є значно менш масштабним за обсягом процесом, аніж здійснення інвестиційних вкладень у розвиток технологічних інновацій [5, с. 254-257].

Другою диспропорцією постає факт відсутності на теренах вітчизняної економічної системи прямого зв'язку між двома, на перший погляд, взаємопов'язаними економічними тенденціями, а саме – рівнем фінансування інновацій та рівнем технологічної інновативності виробничого процесу господарюючих суб'єктів [5, с. 254-257].

Третьою диспропорцією постає ситуація, яка характеризує національну економіку як таку, котра до сьогодні, пропагуючи і здійснюючи інноваційну діяльність, не володіє дієвим організаційно-економічним механізмом забезпечення комплексного результату даного процесу [5, с. 254-257].

Отже, під дещо узагальненою, як може видатися на перший погляд, характеристикою відзначеної вище диспропорції ми маємо на увазі насамперед те, що чинна законодавча база виявляє себе такою, котра практично не спроможна стати тим організаційно-правовим каталізатором, дія якого забезпечить необхідні на сьогодні масштабні інноваційно-технологічні зрушення в структурі національної економіки та її регіонів.

Головною причиною тому вважаємо низьку результатив-

ність позитивних для вітчизняної економіки наслідків сучасного етапу активності державних інституцій у сфері формування необхідних передумов її інноваційної трансформації. Більше того, з цієї позиції можна виділити окремі періоди, котрі були фактично повністю позбавлені ознак ініціювання здійснюваними заходами економічної політики щонайменшого поступу в напрямі розбудови інноваційної сфери виробництва.

З урахуванням стану та економічних тенденцій, котрі мають місце у сфері залучення інвестиційного капіталу у наукомістке виробництво, а також нормативно-правових колізій сучасного етапу регулювання даного процесу, необхідним елементом постає економічне трактування найближчих перспектив розбудови інвестиційного чинника реалізації наукомісткого напрямку структурних зрушень у промисловості (табл. 4.7 та табл.4.8).

В основі розрахунків І.В.Одотюка ввійшли параметри оптимістичного сценарію, які узагальнені дані щодо середнього рівня результативності означених процесів в економіці розвинених країн світу.

Таблиця 4.7

Основні економічні параметри сценарних варіантів забезпечення інвестиційного чинника реалізації наукомісткого напрямку структурних зрушень у промисловості регіонів України

Економічний параметр	Сценарний варіант		
	Песимістичний (звужене відтворення)	Базовий (просте відтворення)	Оптимістичний (розширене відтворення)
1	2	3	4
1. Питома вага капітальних інвестицій в обсязі доданої вартості, %	<35	35-45	>45
2. Питома вага інвестицій інноваційного спрямування в загальному обсязі капітальних вкладень, %	<15	15-30	>30

Продовження табл. 4.7

1	2	3	4
3. Частка інвестицій в нематеріальні активи, %	<2	2-5	>5
4. Частка реінвестованого нерезидентом капіталу в нематеріальні активи (в структурі прямих іноземних інвестицій), %	<1	1-2,5	>2,5
5. Структурна частка високотехнологічного сектора, (реалізація), %	<12	12-20	>20
6. Коефіцієнт зростання обсягу інвестування нематеріальних активів (у фактичних цінах)	<1,3	1,3-1,8	>1,8
7. Частка промислових підприємств, що здійснюють технологічні інновації, %	<3	3-10	>10
8. Частка промислових підприємств, що здійснюють капітальні інвестиції, %	<35	35-50	>50
9. Наукомісткість продукції, %	<1,5	1,5-3	>3
10. Частка промисловості в обсязі капітальних інвестицій реального сектора, %	<50	50-60	>60
11. Питома вага високотехнологічних виробництв в обсязі капітальних вкладень переробної промисловості, %	<10	10-15	>15
12. Структурна частка сектора високотехнологічних видів діяльності в обсязі прямих іноземних інвестицій, освоєних у переробній промисловості (у річному обчисленні), %	<20	20-30	>30

Враховуючи характер сучасних трансформаційних перетворень та ступінь інноваційної спрямованості організаційно-правової системи державного регламентування процесу технологічної розбудови економіки, зауважимо, що залучення інвестиційного фактора реалізації наукомісткого напрямку структурних зрушень та опанування якісно нового економічного сценарію розвитку потребуватиме високої інтенсивності здійснення регуляторних заходів з метою кардинальної зміни існуючого стану речей.

Таблиця 4.8

Організаційно-економічні передумови та загрози за різними сценаріями розвитку інвестиційно-інноваційних трансформацій

Сценарії інноваційного розвитку	Передумови	Загрози
1	2	3
Песимістичний сценарій	<p>продлонгація дії чинної на сьогоднішній день системи економічних стимулів до здійснення резидентами інвестиційної діяльності в інноваційній сфері національної економіки, відтворення на рівні сьогодні існуючих стандартів правового ставлення держави до механізму дотримання та забезпечення непорушними економічних прав нерезидентів упродовж всього періоду здійснення ними інвестиційної діяльності в Україні;</p> <p>збереження елементів невизначеності та неоднозначності сутнісних трактувань у законодавчому регламентуванні низки норм, пов'язаних з визначенням високих технологій, високотехнологічної продукції, високотехнологічного виробництва, що не стільки характеризує гостроту поточної термінологічної проблеми, скільки впливає загалом на</p>	<p>утвердження фінансово-економічних та інституційних параметрів економічної системи, в рамках якої розвиток вітчизняної промисловості та індустрії високотехнологічного виробництва неминуче відбуватиметься в напрямі активного використання екстенсивних факторів розбудови власних економічних потужностей, що фактично означатиме становлення</p>

Продовження табл.4.8

1	2	3
	<p>динаміку і стан розбудови національної високотехнологічної індустрії;</p> <p>відтворення залишкового принципу у сфері організації процесу капітального інвестування технологічної бази виробництва, за результатами якого, наприклад, рівень складової нематеріальних активів як в структурі вкладень резидентів, так і в структурі прямих іноземних інвестицій нерезидентів, не досягає навіть 2%;</p> <p>культивування конформістського підходу при розробленні заходів державної економічної політики в частині формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, що головним своїм наслідком має утвердження рівня відтворення наукомісткої складової в обсязі ВВП та в структурі реалізованої промисловим сектором продукції в межах 1%.</p>	<p>звуженого формату інвестиційного відтворення частини промислових видів діяльності, котрі уособлюють сектор високотехнологічних виробництв.</p>
<p>Базовий сценарій</p>	<p>здійснення якісної модернізації чинної нормативно-законодавчої бази у сфері регламентування норм, положень та економічних умов кваліфікування видів економічної діяльності в галузі промисловості як таких, котрі відносяться до сектора високих технологій; узгодження здійснених поправок із діючими законодавчими актами, що передбачають кредитні, митні та податкові преференції виробництвам, котрі використовують у власній господарчій діяльності інноваційний фактор стимулювання економічної активності;</p> <p>розроблення і впровадження економічного механізму стимулювання процесу комерціалізації техніко-технологічних розробок, що передбачає спільні виважені рішення профільних</p>	<p>зосередження необхідних регуляторних зусиль на закріпленні безпосередньо вже досягнутого успіху, адже його загально-економічне значення обумовлене не лише тривалістю попереднього періоду економічного розвитку за песимістичним прогнозом сценарієм, але і безпосередньо величиною отриманих здобутків (подоланого розриву</p>

Продовження табл.4.8

1	2	3
	<p>економічних міністерств та відомств зі шляхів розв'язання низки взаємопов'язаних проблем, починаючи від статусу кваліфікованого наукового дослідника і закінчуючи системою важелів як економічного сприяння ринковій адаптації нових технологічних досягнень, так і правового забезпечення порушень системи захисту прав інтелектуальної власності на розроблені об'єкти інтелектуальної власності; підвищення серед підприємств промисловості, і в економіці загалом, рівня інтенсивності використання інвестиційних вкладень не лише в існуючу технологічну базу виробництва, але і в прогресивні технологічні новації, що постає одним із важливих інструментів стратегічного управління конкурентоспроможністю продукції власного виробництва, адже в умовах існування фактично порядкового розриву в динаміці відзначених процесів можливість щонайменшого ініціювання структурних зрушень у напрямі формування наукомісткої структури виробництва залишається мінімальною.</p>	<p>останнього з базовим). Таким чином, сутність визначеної загрози характеризується притаманною державній економічній політиці тенденційністю у підходах до аналізу досягнутого, та підміною найближчих перспектив подальшого розвитку саме останніми, вже здійсненими на сьогодні, успіхами.</p>
<p>Оптимістичний сценарій</p>	<p>удосконалення основних положень державної політики розвитку вітчизняної економіки шляхом привнесення в їх структуру системи довгострокових орієнтирів, а також чіткого економічного інструментарію врегулювання питань співпраці української влади та іноземного капіталу у сфері розбудови національної індустрії високотехнологічного виробництва, стратегічний характер яких надасть змогу нерезидентам задіяти елемент передбачення в питаннях щодо визначення економічної ефективності подальшого реінвестування влас-</p>	<p>можливість втрати повного контролю над розвитком національної економіки на користь олігархічних угруповань.</p>

Продовження табл.4.8

1	2	3
	ного капіталу та доцільності його інвестування в нематеріальну частину вітчизняних активів; збереження наукового потенціалу у формі розгалуженої мережі науково-дослідних установ фундаментального та прикладного спрямування, котрі зорієнтовані не лише на виконання внутрішніх – відомчих чи то галузевих завдань, але і в змозі відповідно до рівня кадрової та матеріально-технічної складової виступити самостійними виконавцями наукових проектів з розроблення конкурентоспроможної продукції світового рівня, замовниками яких виступають провідні транснаціональні корпорації.	

На основі вище нами зазначеного, ми можемо конкретизувати наступні сценарії, цілі, рамкові умови та етапи перспективного розвитку наукомісткого виробництва (табл. 4.9). З даної таблиці, ми бачимо, що реальний параметр інноваційного розвитку за 2015 рік вказує, що Україні притаманний песимістичний сценарій [3, с. 157, 160, 177, 192].

Таблиця 4.9

Рамкові умови сценарного розвитку інноваційних процесів

Рамкові умови інноваційного розвитку	Параметри інноваційного розвитку 2015	Песимістичний сценарій	Базовий сценарій	Оптимістичний сценарій
1	2	3	4	5
Наукомісткість ВВП	0,62%	0,9-1,2%	1,3-1,8%	1,9-3,0%
Частка інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва	5,6%	6-8%	9-15%	16-30%
Рівень інноваційної активності у промисловості	11,5%	11-18%	19,0-30,0%	31,0-50,0%

Продовження табл.4.9

1	2	3	4	5
Частка витрат на інновації в обсязі реалізованої промислової продукції	1,4%	1,0-1,8%	1,9-3,0%	3,1-4,5%
Питома вага високотехнологічного сектора	9,5%	9-12%	13-14%	15,0-20,0%
Частка промислових підприємств, що впроваджують інновації	15,2%	11-15%	16-20%	21,0-30%
Рівень інвестування нематеріальних активів у структурі капітальних інвестицій промисловості	1,0%	1,0-2,2%	2,2-2,5%	2,6-4,0%

Сценарій I: песимістичний сценарій (сценарій відтворення інерційного характеру розвитку інноваційних процесів в економічній системі). Ціль: збереження функціонуючої моделі організації процесу інноваційного розвитку національної економіки. Передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за песимістичним сценарієм (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Організаційно-економічні передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за песимістичним сценарієм

Етапи песимістичного сценарію	Організаційно-економічні передумови за песимістичним сценарієм
1	2
етап перший	продлонгація дії чинної станом на кінець 2008 р. системи економічних стимулів до здійснення вітчизняними господарюючими суб'єктами інвестиційної діяльності в інноваційній сфері національної економіки, відтворення на рівні нині існуючих стандартів правового ставлення держави до механізму дотримання та

Продовження табл.4.10

1	2
	<p>забезпечення непорушними економічних прав нерезидентів упродовж всього періоду здійснення ними інвестиційної діяльності в Україні;</p> <p>збереження елементів невизначеності та неоднозначності сутнісних трактувань у законодавчому регламентуванні низки норм, пов'язаних з визначенням високих технологій, високотехнологічної продукції, високотехнологічного виробництва, що не стільки характеризує гостроту поточної термінологічної проблеми, скільки впливає загалом на динаміку і стан розбудови національної високотехнологічної індустрії;</p>
етап другий	<p>відтворення залишкового принципу у сфері організації процесу капітального інвестування технологічної бази виробництва, за результатами якого, наприклад, рівень складової нематеріальних активів як у структурі вкладень резидентів, так і в структурі прямих іноземних інвестицій нерезидентів, не досягає навіть двох відсотків;</p>
етап третій	<p>культивування конформістського підходу при розробленні заходів державної економічної політики в частині формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, що головним своїм наслідком матиме утвердження рівня відтворення наукомісткої складової в обсязі ВВП та в структурі реалізованої промисловим сектором продукції в межах 1%.</p>

Сценарій II: базовий сценарій (сценарій формування імітаційного механізму інноваційних перетворень у рамках економічної моделі наздоганяючого розвитку). Ціль: забезпечити відтворення системи промислового виробництва шляхом ада-

птації на внутрішньому ринку імпортованих техніко-технологічних інновацій. Передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за базовим сценарієм (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Організаційно-економічні передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за базовим сценарієм

Етапи базового сценарію	Організаційно-економічні передумови за базовим сценарієм
1	2
етап перший	здійснення якісної модернізації чинної нормативно-законодавчої бази у сфері регламентування норм, положень та економічних умов кваліфікування видів економічної діяльності в галузі промисловості як таких, що відносяться до сектора високих технологій; узгодження здійснених поправок із діючими законодавчими актами, що передбачають кредитні, митні та податкові преференції виробництвам, котрі використовують у власній господарчій діяльності інноваційний фактор стимулювання економічної активності;
етап другий	розроблення і впровадження економічного механізму стимулювання процесу комерціалізації техніко-технологічних розробок, що передбачає спільні виважені рішення профільних економічних міністерств та відомств зі шляхів розв'язання низки взаємопов'язаних проблем, починаючи від статусу кваліфікованого наукового дослідника і закінчуючи системою важелів як економічного сприяння ринковій адаптації нових технологічних досягнень, так і правового забезпечення порушень системи захисту прав інтелектуальної власності на розроблені об'єкти інтелектуальної власності;
етап третій	підвищення серед підприємств промисловості та в економіці загалом рівня інтенсивності використання інвестиційних вкладень не лише в існуючу технологічну

Продовження табл.4.11

1	2
	<p>базу виробництва, але і в розроблення якісно нових прогресивних технологічних новацій, що постає одним із важливих інструментів стратегічного управління конкурентоспроможністю продукції власного виробництва, адже в умовах існування фактично порядкового розриву в динаміці відзначених процесів можливість щонайменшого ініціювання структурних зрушень у напрямі формування наукомісткої структури виробництва залишається мінімальною.</p>

Сценарій III: оптимістичний сценарій (сценарій інноваційної трансформації виробництва в рамках випереджаючої моделі розвитку національної економіки). Ціль: якісна модернізація виробничої бази та досягнення розширеного формату відтворення інноваційної системи. Передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за оптимістичним сценарієм (табл. 4.12)

Таблиця 4.12

Організаційно-економічні передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за оптимістичним сценарієм

Етапи базового сценарію	Організаційно-економічні передумови за базовим сценарієм
1	2
<p>етап перший</p>	<p>удосконалення основних положень державної політики розвитку вітчизняної економіки шляхом привнесення в їх структуру системи довгострокових орієнтирів, а також чіткого економічного інструментарію врегулювання питань співпраці української влади та іноземного капіталу у сфері розбудови національної індустрії високотехнологічного виробництва, стратегічний характер яких надасть змогу нерезидентам задіяти елемент передбачення в питаннях щодо визначення економічної ефективності подаль-</p>

1	2
	шого реінвестування власного капіталу та доцільності його інвестування в нематеріальну частину вітчизняних активів;
етап другий	розширене відтворення наукового потенціалу у формі розгалуженої мережі науково-дослідних установ фундаментального та прикладного спрямування, котрі зорієнтовані не лише на виконання внутрішніх – відомчих чи галузевих завдань, але і в змозі відповідно до рівня власної кадрової та матеріально-технічної складової виступити самостійними виконавцями наукових проектів з розробки конкурентоспроможної продукції світового рівня, замовниками яких виступають провідні транснаціональні корпорації;
етап третій	упорядкування та систематизація централізованого зовнішньополітичного впливу держави з метою активізації процесу використання партнерських форм міжнародного співробітництва в галузі розроблення технологічних інновацій регіонального та світового значення.

Серед висновків, щодо сценаріїв інноваційного розвитку національної економіки та її регіонів можемо виокремити такі: дослідження рівня економічного розвитку високотехнологічного виробництва, динаміки технологічних зрушень у структурі промислового комплексу свідчить про те, що інтегруючого елемента, в межах якого сектор високих технологій набув би стійкої позитивної тенденції розвитку, наразі в цілому не створено. Відтак, розроблення і запровадження інноваційної моделі управління національною економічною системою виступають головною передумовою утвердження базових засад функціонування відзначеного вище об'єднуючого елемента реалізації прогресивних інноваційних перетворень в економіці України.

За підсумками дослідження економічної результативності продукування та використання знанневого доробку в Україні можемо зробити такі узагальнення:

в Україні домінує негативна тенденція щодо використання інтелектуального ресурсу, що підтверджують процеси скорочення та відтоку висококваліфікованих кадрів зі сфери науки;

європейський фактор стимулювання процесу інтенсифікації створення новітніх знань та підвищення рівня їх комерціалізації в економіці залишається для України реальним винятково у довгостроковій перспективі у зв'язку із низьким рівнем наявних у країні економічних передумов щодо розбудови високотехнологічної сфери, що є головним стримуючим моментом на шляху кадрового, знанневого та інвестиційного забезпечення розвитку індустрії високих технологій в Україні;

на сучасному етапі загальний рівень ефективності використання знань залишається, вочевидь, недостатнім для формування випереджальної моделі розвитку економіки знань, а відтак створення необхідних для її запровадження передумов потребує від Уряду вдосконалення політики інноваційного та науково-технологічного розвитку з метою значного підвищення продуктивності знанневого ресурсу;

одне із головних завдань держави щодо створення широкого спектра соціально-економічних та організаційно-фінансових передумов, котрі б формували високий рівень економічної дієвості механізму капіталізації знанневого потенціалу, реалізується неефективно. Причина полягає у тому, що у трактуванні функціональних особливостей нової моделі несправедливо превалює культивування самодостатності знань як одного із головних її складових, тоді як саме проблема забезпечення суто економічних умов результативного використання набутих теоретичних знань продовжує залишатися поза межами ґрунтового економічного аналізу фахівців;

у фінансуванні знанневих напрямів високотехнологічної діяльності Україна дотримується на сучасному етапі структури, котра за своїми головними складовими має значні розбіжності із відповідним аналогом у розвинених країнах. Цей факт, на нашу думку, в жодному разі не має права на спростування аргументом відсутності в національній економіці спроможності

до наслідування розвинених в економічному відношенні країн, адже саме останні формують основні тенденції та напрями розвитку світового ринку, і в іншому випадку, вітчизняна індустрія наукомісткого виробництва згодом опиниться в умовах цілковитої невідповідності власного знаннєвого доробку стратегічним викликам глобального ринку високих технологій;

на фоні відзначеного рівня економічної ефективності відтворення інвестованого в НДЦКР капіталу, акцентуємо увагу на тому, що доцільність інвестування виробництв національної високотехнологічної індустрії, на нашу думку, обумовлена вже, принаймні, тим фактом, що сучасний етап розвитку глобальної економіки базується на застосуванні технологій ядра п'ятого і шостого технологічного укладу і недооцінка ролі наукомістких виробництв, котрі формують його галузеву структуру, неминуче матиме наслідком процеси зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Рекомендації щодо побудови слід розглядати відповідно до їх часової активності. Короткострокова перспектива – макроекономічна стабілізація та подолання наслідків світової фінансової кризи, відновлення економічного зростання. Середньострокова – забезпечення умов для внутрішнього розвитку інноваційних потужностей, формування сталого розвитку на національному рівні. Довгострокова – міжнародна співпраця, утворення транскордонних кластерів із залученням громадського сектору, науки та бізнесу.

Україна має можливість брати участь у багатьох міжнародних відкритих програмах. Однак аспект міжнародної співпраці України у галузі інноваційного розвитку і дотепер посідає незначне місце. Тому, підбиваючи підсумки, слід наголосити на тому, що:

необхідно провести аналіз існуючих програм та заручитись фінансовою підтримкою держави щодо їх часткового фінансування, зокрема, шляхом включення коштів до «захисених» статей бюджету, а відповідні трансфери не повинні обкладатися податками як у виробничій діяльності;

впорядкувати нормативно-правову базу та розробити перелік наукових об'єктів, що можуть бути використані у міжнародних проєктах;

переорієнтувати зовнішньоекономічну діяльність України на високотехнологічний експорт і скоротити частку продажу за кордон сировинних ресурсів. Політика держави щодо стимулювання експорту високотехнологічної продукції має бути більш активною та цілеспрямованою;

проблеми захисту інтелектуальної власності мають вирішуватися за зразками дотримання міжнародних угод у цій галузі. Їх вирішення пов'язане переважно з труднощами впровадження основних положень законодавчих актів у дію, а також браком коштів. Основним напрямом удосконалення має стати підтримка державою патентування та впровадження механізмів захисту інтелектуальної власності [1].

На сьогодні існує багато розробок від українських вчених та дослідників як може виглядати національна інноваційна стратегія, проте відсутніми залишаються чіткі пропозиції щодо впровадження міжнародних аспектів співпраці та методології формування та подальшого функціонування спільних кроків Україна-ЄС.

В свою чергу нам би хотілося наголосити на необхідності формування нової моделі євроінтеграційної стратегії України в рамках Політики добросусідства та Східного Партнерства можна досягнути за допомоги транскордонної кластеризації. Важливість цього процесу полягає у тому, що спільна декларація Паризького самміту східного партнерства передбачає доцільність та необхідність формування горизонтальних зв'язків між країнами сусідами та ЄС, політичного діалогу та інтеграції.

22 липня 2007 р. було запроваджено державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 р., що визначає умови підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечуючи їх сталий розвиток на сучасній технологічній основі. Проте, досі в Україні відсутній регіональний підхід у міжна-

родному векторі, а саме: мережі регіональних центрів інноваційного розвитку. Ми можемо однозначно стверджувати, що цей період нами був використаний неефективно. Усвідомлюючи необхідність залучення закордонного досвіду для досягнення поставлених цілей, та враховуючи малу імовірність стрімкого євроінтеграційного розвитку, важливо зрозуміти, яким чином можна започаткувати ці зміни. А їх необхідно знаходити через проміжні інституції прикордонних територій, що можуть допомогти швидкими та якісними змінами.

Створення нових виробничих систем (кластерів) є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, який може мати вплив через збільшення зайнятості населення, відрахувань у бюджети різних рівнів, підвищення ступеня оплати праці, стійкості та конкурентоспроможності регіонального виробництва.

Створення єврорегіонів і кластерів має спільну базу реалізації, оскільки їх основою є загальний територіально-фінансово-економічний принцип. Вітчизняний та зарубіжний досвід засвідчує ефективність транскордонної кластерної співпраці для вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів [1, с. 11-12].

Згідно з напрацюваннями проекту Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів в Україні 19 із 25 регіонів є прикордонними, сукупна площа яких становить близько 77% усієї державної території. Це надає вагомих підстав для виокремлення діяльності у сфері створення транскордонних кластерів та включення їх потенціалу у міжнародних економічних відносинах.

Кластерний принцип інтеграції забезпечує поєднання інтелектуального продукту, технологій та фінансових ресурсів. Об'єднання зусиль України та ЄС на шляху до побудови спільної інноваційної стратегії може відбуватись через залучення громадських організацій, науковців, установ та підприємств у рамкових програмах. Для забезпечення фінансової сторони вирішення процесу кластеризації пропонується участь у рам-

кових програмах ЄС. Питання участі у них обговорюються в підкомітеті № 7 «Наука та технології, дослідження, освіта, культура, охорона здоров'я, інформаційне суспільство та медіа» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.

З-поміж можливих рамкових програм ЄС, в яких можуть брати участь українські організації, слід виділити:

- «Співпраці», «Можливості», «Люди» у 7-й рамковій програмі наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС («Cooperation» Programme, «Capacities» Programme, «People» Programme – in the 7th Framework Programme for research & Technological Development);

- європейські технологічні платформи (European Technology Platforms (ETPs));

- міжнародні центри наук та технологій (International Sciences and Technology Centre (ISTC));

- програма Темпус (Tempus);

- програма Ерасмус-Мундус (Erasmus-Mundus);

- схема прикордонної співпраці – політика Європейського добросусідства та партнерства (Cross-Border Cooperation (CBC) Scheme – European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI)).

Утворення нових транскордонних регіональних вимірів з залученням громадського сектору, бізнесу, науки та влади в інтеграційних процесах Україна – ЄС допоможуть вигідно провести трансфер знань та навичок, залучити нові інвестиції, вийти на новий якісний рівень співпраці та гарантувати інноваційний розвиток. Забезпечення функціонування такої економічної моделі у рамках налагодження основ стратегічного партнерства між Україною та ЄС мають відбуватись за підтримки рамкових програм співпраці Україна – ЄС та національних програм інвестиційно-інноваційного розвитку.

Отже, реалізація сценарію інновацій та швидкого розвитку базуватиметься на очікуваних позитивних виходах від всіх можливих стратегічних поєднань – сильних сторін з можливостями, сильних сторін у відповідь на загрози, усунення слаб-

ких сторін як реакція на можливості, елімінування впливу поєднання слабких сторін із загрозами. Цей сценарій характеризується розвитком, а не тільки зростанням, що означає модифікацію факторів виробництва у продуктивнішому напрямі та забезпечення вищої життєздатності для розвитку регіонів України. У даній ситуації у прикордонних регіонах очікується зростання економіки знань, інновацій, високотехнологічних галузей.

Всі сектори здійснюватимуть інноваційні розробки як відносно продуктів, так і процесів. Формуватиметься феномен інноваційної культури, необхідної для інтенсивного впровадження інновацій. Буде організована суттєва підтримка інноваційному підприємництву. Університети будуть орієнтовані на підвищення своєї ролі в економіці регіону та за його межами. Здійснюватиметься реалізація інноваційних Програм Наукових парків, які включатимуть науково-технічні проекти, готових до впровадження в промисловий комплекс та соціальну сферу прикордонних областей. Приноситьиме плоди забезпечення ефективного бізнесового та інвестиційного середовища і маркетингової регіональної політики. Очікується приплив інвестицій у високотехнологічні галузі. Людські ресурси будуть орієнтовані на отримання якісних знань для розвитку, створення чи найму вишуканими у науковому та технологічному планах секторах економіки. Буде розширено залучення європейських фондів у багатьох напрямках, у т.ч. на розвиток інновацій. Продовжуватиметься розробка спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ППС ЄС) на 2014 – 2020 роки та великомасштабних інфраструктурних проектів, що реалізуватимуться в рамках наступних програм: ППС ЄС «Угорщина-Словаччини-Румунія-Україна» 2014 – 2020 роки; ППС ЄС «Румунія-Україна» 2014 – 2020 роки; ППС ЄС «Польща-Білорусь-Україна» 2014 – 2020 роки.

Активно розвиватиметься малий і середній бізнес, поступово зміщуючись зі сфери торгівлі і послуг у сферу високоте-

хнологічного виробництва та наукоємних послуг. Буде активно розвиватися сільське господарство та харчова промисловість, можливе розширення органічного землеробства та виробництва харчової продукції. Інвестиційно-привабливою галуззю економіки прикордонних регіонів стає туристична галузь, підставою чого є екологічно чисті гірські території, збережені етнічні культура і традиції, достатньо розвинена туристична інфраструктура, базові навички ведення туристичної діяльності у великої частки населення.

Цьому сприятиме реалізація заходів у рамках проекту «Підтримка економіки областей Карпатського регіону через розвиток та промоцію їх туристичного потенціалу» в рамках програми Підтримка політики регіонального розвитку в Україні. Територіальні громади отримують значний матеріально-фінансовий ресурс на поступове покращання соціальної та інженерної інфраструктури. Території за кілька років, ми сподіваємося вирівнюються у своєму розвитку з прикордонними територіями зарубіжних держав і стануть підйомною силою інноваційного розвитку нашої держави.

4.2. Інноваційна конкурентоспроможність Карпатського регіону

Євроінтеграційний курс економічного і соціального розвитку України передбачає забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних регіонів, насамперед, прикордонних, а також вироблення для них такої моделі розвитку, яка б відповідала принципам регіональної політики ЄС, тобто моделі інноваційного розвитку. Здатність до інновацій є потужним джерелом створення довгострокових конкурентних переваг регіону. Л.А. Антонюк безпосередньо пов'язує конкурентоспроможність регіону з інноваційною економікою (що базується на знаннях). Інноваційну конкурентоспроможність регіону науковець визначає як «здатність суб'єктів регіону проводити активну інноваційну політику і тим самим вплива-

ти на зростання економіки території та підвищувати конкурентоспроможність країни в цілому» [6, с.7]. Прибічники теорії регіональної інноваційної системи Б. Ашейм та А. Ісаксен стверджують, що саме в регіонах фокусується процес створення нових знань та існує адекватна інфраструктура їх акумуляції і подальшого поширення [7].

Національне інноваційне законодавство базується на нормах Конституції України, Господарського кодексу, включає Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» (2011 р.), «Про інвестиційну діяльність» (1991 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999 р.) та інші нормативно-правові акти, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Однак, інноваційна діяльність як основний чинник забезпечення конкурентоспроможності в нашій країні законодавчо так і не визначена.

Світова практика свідчить, що конкурентоспроможність економіки на основі інновацій формується на тих територіях, де сконцентрований відповідний інтелектуальний та професійний потенціал і наявна гнучка й ефективна система зв'язків між учасниками інноваційного процесу, що охоплює увесь цикл від зародження та продукування інновацій до виробництва нових конкурентоспроможних товарів та послуг. Інноваційний потенціал А.М. Поручник визначає як сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх [8, с. 94].

Проведемо оцінку інноваційного потенціалу, сформованого в прикордонному Карпатському регіоні. Показник наукоє-

мності ВВП відображає поточний стан національної економіки, що зосереджена на розвитку із застосуванням фактору науково-технічного росту і вимірюється як питома вага асигнувань на наукові та науково-технічні розробки у ВВП. Світовий досвід підтверджує, що при значенні цього показника, меншому від 0,4% ВВП, наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. При переході через цей рубіж вона набуває спроможності давати певні наукові результати і виконувати пізнавальну функцію в суспільстві. І лише при витратах на науку, що перевищують 0,9% ВВП включається її економічна функція [9]. Протягом 2005-2015 рр. динаміка наукоємності ВВП України демонструє скорочення наукової і науково-технічної активності (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Динаміка наукоємності ВВП в Україні та Карпатському регіоні

Область	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Витрати на наукові та науково-технічні роботи							
Україна, млн. грн.	4818,6	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10950,7	11001,9
Карпатський регіон, тис. грн.	240363,6	418522,4	446796,3	432079,9	427984,0	399335,1	373162,0
% ВВП							
Україна	1,09	0,91	0,79	0,77	0,77	0,69	0,64
Карпатський регіон	0,05	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02

Примітка: Розраховано за даними Державної служби статистики України [10]

Дослідження свідчать, що в Україні за 2005-2015 рр. найвищий показник наукоємності ВВП був досягнутий у 2005 рр. і становив він 1,09%. Весь наступний період дослідження витрати склали менше 1% ВВП. У 2015 р. питома вага загального обсягу витрат на наукові і науково-технічні роботи у ВВП України становила лише 0,64%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,2% [11]. Однак, слід зауважити, що законом України «Про наукову та науково-технічну

діяльність» визначено, що «держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України» [12].

Аналіз обсягів витрат на наукові та науково-технічні роботи в Карпатському регіоні виявив динаміку їх зростання – від 240,4 млн. грн. у 2005 р. до 446,8 млн. грн. у 2011 р. З 2012 р. спостерігалось різке зменшення фінансування, яке у 2015 р. склало лише 373,2 млн. грн. Питома вага цих витрат у ВВП країни для Карпатського регіону скоротилась з 0,05% до 0,02%. У розрізі областей регіону найкраще фінансувалось виконання наукових досліджень і розробок у Львівській області (у 2015 р. – 272,1 млн. грн.), найгірше – у Івано-Франківській (16,7 млн. грн.).

Дослідження наукоємності регіональних економік (% ВРП) за період дослідження встановило тенденції зниження цього показника у всіх областях Карпатського регіону (рис. 4.2).

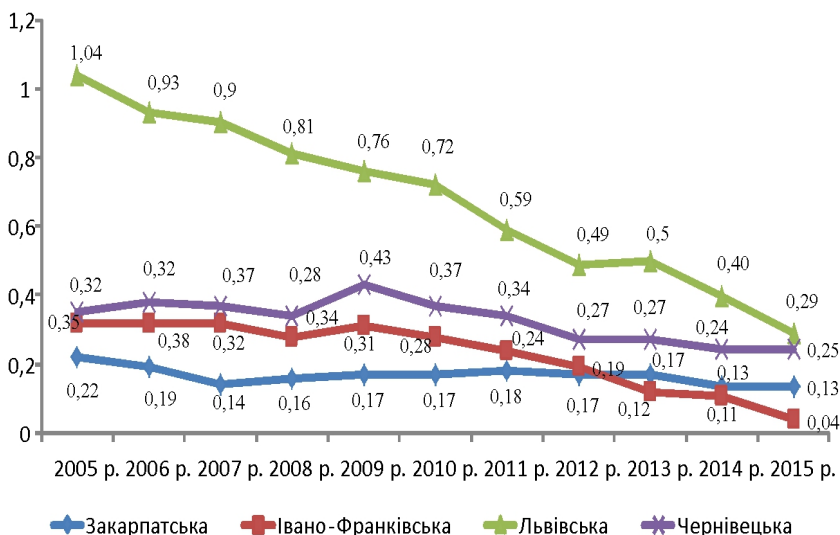

Рис. 4.2. Динаміка наукоємності ВРП в Карпатському регіоні, % ВРП

Примітка: Побудовано за даними Державної служби статистики України [10, 13]

Отримані дані засвідчили, що у Львівській області рівень наукоємності ВРП знизився з 1,04% у 2005 р. до 0,29% у 2015 р. Значно погіршився даний показник у Івано-Франківській області: у 2015 р. він склав лише 0,04% ВРП, при 0,32% у 2005 р. У Чернівецькій області спостерігались коливання рівня наукоємності від 0,43% (2009 р.) до 0,24-0,25% (2014-2015 рр.). Закарпатська область взагалі протягом всього періоду дослідження демонструвала низькі результати – 0,13-0,22% ВРП.

За даними Євростату, у 2015 р. для країн ЄС-28 частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП становила 2,03%. Більші за середньоєвропейський показник мали Швеція - 3,26%, Австрія – 3,07%, Данія – 3,03%, Фінляндія – 2,9%, Німеччина – 2,87%, Бельгія – 2,45%, Франція – 2,23%, Словенія – 2,21%. У країнах, які входять до Карпатського єврорегіону, частки витрат на науково-технічну діяльність значно нижчі: Угорщина – 1,38%, Польща -1,0%, Словаччина – 1,18%, Румунія – 0,49% ВВП. Для порівняння з іншими країнами хотілось би навести показники для Південної Кореї – 4,29%, Японії – 3,59%, Китаю (без Гонконгу) – 2,05%, Росії – 1,09% [4].

Отже, недостатнє фінансування науки з боку держави і бізнесу залишається значним чинником низької частки України на світових ринках інноваційної продукції.

Особливе занепокоєння викликає скорочення в Україні кадрового потенціалу наукових організацій, в яких безпосередньо забезпечується здійснення наукових досліджень та розробок. За 2005-2016 рр. в країні кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 35,6%. Лише у Закарпатській області закрито 57,1% усіх наукових організацій. Скорочення наукових установ в державі за період дослідження призвело до того, що чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 7,2% порівняно з 2005 р. Якщо порівняти цей показник з 2013 р., то скорочення вже становило 37%. На

кінець 2016 р. в наукових організаціях працювало 97912 осіб, з них 7091 доктор наук та 20208 кандидатів наук.

В Карпатському регіоні значне скорочення наукового кадрового потенціалу відбулось в Івано-Франківській та Чернівецькій областях. У 2016 р. порівняно з 2005 р. кількість науковців тут зменшилось на 31,0 і 24,5% відповідно. Якщо ж порівнювати з 2013 р., то скорочення кадрів було значно масштабніше – на 66,3 і 65,5% відповідно. Що стосується якісних характеристик наукових кадрів регіону, то тут ситуація дещо краще, чим в цілому по Україні. Якщо частка докторів наук, працюючих в наукових організаціях України у 2016 р., склала 7,2%, то цей же показник в Чернівецькій області становив 11,4%, Закарпатській – 10,6%, Львівській – 10,1%, Івано-Франківській – 8,8%. Частка кандидатів наук, зайнятих в наукових організаціях Карпатського регіону, теж вище за середньоукраїнський показник – 20,6% від загальної чисельності науковців. Частка кандидатів наук (докторів філософії), працюючих в наукових організаціях Чернівецької області у 2015 р. склала 34,4,8%, Львівської – 30,4%, Івано-Франківської – 22,9%, Закарпатської – 22,6 відсотків. Слід відмітити, що Львівська область займає 3-ю позицію серед регіонів України за кількістю підготовлених докторів і кандидатів наук, поступаючись лише м. Києву і Харківській області.

В цілому в Україні у 2016р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,60%, у тому числі дослідників – 0,39%. За даними Євростату, найбільше дослідників працює у Данії (2,0997% від зайнятого населення), Фінляндії (1,9231%), Швеції (1,6757%), Норвегії (1,6039%) та Словенії (1,434%). У країнах, що входять до Карпатського єврорегіону, показники нижчі: в Угорщині - 0,8219%, Польщі - 0,7208%, Словаччині - 0,647%, Румунії - 0,3537% від зайнятого населення [4].

Аналіз розподілу наукового кадрового потенціалу України та її регіонів виявив його не відповідність вимогам розвит-

ку інноваційної діяльності та принципам побудови інноваційної моделі економіки країни. Так, на кінець 2016 р. більше половини загальної кількості докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), які здійснювали наукові дослідження і розробки, працювали в організаціях державного сектору економіки, 39,1% – вищої освіти, і лише 4,8% – підприємницького сектору.

Отже, загальне скорочення чисельності науковців, незначний приток в науку молоді, інтенсивний відтік вчених і кваліфікованих спеціалістів за кордон призводить до руйнування наукового потенціалу українського суспільства, відновити який в майбутньому буде надзвичайно складно, якщо взагалі можливо.

Оцінка інноваційного потенціалу регіональних економік передбачає дослідження стану винахідництва та раціоналізаторства. У 2014 р. кількість підприємств України, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 1757 одиниць, що на 8,6% більше, ніж у 2010 р. Протягом звітного року передові технології створювали 106 підприємств, загальна кількість яких становила 309, що на 17,8% менше, ніж у 2010 р. З них 90,3% – це нові технології для України, 21% створювалися за державним контрактом [14].

В Карпатському регіоні протягом 2010-2014 рр. всі українські області, крім Закарпатської, збільшували кількість підприємств, які створювали і використовували передові технології. Однак навіть при збереженні протягом 2010-2014 рр. негативних тенденцій скорочення підприємств, які використовували передові виробничі технології, у Закарпатській області зосереджена найбільша кількість таких об'єктів – 84. Для порівняння: у Львівській області – 71, Івано-Франківській – 34, Чернівецькій – 19 об'єктів.

В цілому у 2014 р. питома вага підприємств Карпатського регіону, які займалися створенням і використанням передових

технологій, ОПІВ, раціоналізаторських пропозицій, у загальній кількості склала 11,9% від загальної кількості підприємств. Передові виробничі технології створювали 8 підприємств Івано-Франківської і 4 – Львівської області. Кращі результати демонстрували лише м. Київ (30 підприємств), області: Харківська (17), Дніпропетровська (8), Донецька (6). Передові технології створені переважно для використання у переробній промисловості, а також у професійній, науковій та технічній діяльності, в галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, інформації та телекомунікацій.

У 2014 р. 1636 підприємств України використовували у своїй діяльності передові технології загальною кількістю 17442. Порівняно з 2010 р. кількість таких підприємств збільшилась на 2,9%, однак у порівнянні з 2013 р. відбулось скорочення на 38,8%. Кількість використовуваних технологій за 2010-2014 рр. зросла практично удвічі. Крім передових технологій у 2014 р. 333 підприємства України у своїй діяльності використали 1808 винаходів, 17,8% яких створено за рахунок коштів державного бюджету, 2620 корисних моделей (32,6%), 558 промислових зразків (1,1%) [14].

У Карпатському регіоні найбільше фактів використання винаходів підприємствами зафіксовано у Львівській (14 підприємств) та в Івано-Франківській області (11). Найменше використовували об'єкти права інтелектуальної власності у Чернівецькій області – 2 підприємства. Найбільша кількість авторів ОПІВ працює у Дніпропетровській області (5477 осіб), у м. Київ (2128 осіб), Харківській і Донецькій областях (відповідно 1999 і 1994 особи), у Львівській області (821 особа).

В Україні у 2014 р. із загальної кількості обстежених підприємств 100 використали 11121 раціоналізаторську пропозицію, авторами яких є 10625 науковців. Половину раціоналізаторських пропозицій впроваджено на підприємствах переробної промисловості, 43,6% – транспорту та зв'язку [14]. За рівнем винахідництва та раціоналізаторства у Карпатському регіоні лідирує Івано-Франківська область, яка протягом

2010-2013 рр. лише одна в регіоні демонструвала позитивну динаміку використання підприємствами раціоналізаторських пропозицій. Якщо у 2010 р. 3 підприємства області використали 94 раціоналізаторські пропозиції, то у 2014 р. ці показники склали відповідно 5 підприємств і 104 пропозиції.

У 2016 році надійшло 4095 заявок на винаходи, у тому числі 2233 – від національних заявників, активність яких знизилася на 1,7% порівняно з попереднім роком. Частка заявок від іноземних заявників дещо зменшилася і становила 45,5% у загальній кількості заявок (проти 49,4% у 2015р.). Найбільш активними серед іноземних заявників у 2016 році були заявники зі США (479 заявок, або 25,7%), Швейцарії (251 і 13,5%), Німеччини (230 і 12,4%), Франції (99 і 5,3%), Великої Британії (82 і 4,4%), Японії (68 і 3,7%), Люксембург (58 і 3,1%), Нідерланди (56 і 3,0%), Бельгії (48 і 2,6%) та Італії (46 і 2,5%).

У 2016 році надійшло 9557 заявок на корисні моделі, з них 9473 – від національних заявників (99,1%). Іноземними заявниками подано 84 заявки, з яких майже 30% заявниками з Російської Федерації, 16,7% – Білорусі, по 8,3% – Кіпру та Естонії та 7,2% – Великої Британії.

Серед національних заявників найбільш активними залишалися підприємства і організації, що працюють у сфері освіти і науки. У 2016 році ними подано понад 6,6 тис. заявок на винаходи і корисні моделі (88,4% загальної кількості заявок від національних заявників – юридичних осіб). Порівняно з 2015 роком, на 62,5% зросла кількість заявок від наукових організацій, при цьому скоротилася питома вага поданих ними заявок на винаходи. Частка заявок від промислових підприємств у 2016 році становила 3,7%.

В Україні у 2016 р. видано 4497 патентів на винаходи, з них на ім'я національних заявників – 1516 (45,4% від загальної кількості). Патентна діяльність в країні продовжує зриватись. Так, за 2010-2016 рр. кількість виданих патентів на винаходи зменшилась на 37,25. Високою залишалась активність заявників Харківської області та м. Києва. У Карпатсь-

кому регіоні кількість виданих патентів на винаходи зменшилась на 38%, особливо у Чернівецькій та Івано-Франківській областях. Зокрема, у 2016 р. в Чернівецькій області видано лише 2 патенти на винаходи, у той же час у Львівській області – 68 патентів.

Що стосується патентів на корисні моделі, то у 2016 р. їх було зареєстровано 9044, що на 3,8% менше, ніж у 2010 р. і на 10,8% менше, ніж у 2013 р. На ім'я національних заявників зареєстровано 98,8% усіх патентів. У Карпатському регіоні у 2016 р. найбільше патентів на корисні моделі було зареєстровано у Львівській області – 344 та Чернівецькій – 186 патентів. Однак, для Львівської області такий показник демонструє зменшення на 26%, а для Чернівецької області, навпаки, збільшення на 65%.

Отже, економіка Карпатського регіону володіє вагомим інноваційним потенціалом, зокрема, інтелектуальними і творчими ресурсами. Проте реалізувати цей потенціал доволі складно, оскільки в регіоні та в Україні в цілому сформувалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних галузях. Так, в Україні у 2015 р. частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції становила лише 1,4% (у 2005 р. – 6,5). Частка Карпатського регіону у загальному обсязі реалізованої в країні інноваційної промислової продукції склала 10,2%. Аналіз структури реалізованої промислової продукції показав, що найбільшу частку інноваційної продукції реалізовано підприємствами Сумської (10,4%), Закарпатської (4,6%), Харківської (3,4%) областей. Частки інших областей досліджуваного регіону дещо нижчі і становили для Чернівецької – 2,4%, Львівської – 1,9%, Івано-Франківської – 2,0 відсотки.

Впровадження нових технологічних процесів на підприємствах Карпатського регіону протягом 2005-2015 рр. уповільнилось. Найгірша ситуація у Закарпатській та Львівській областях, де впровадження нових технологій скоротилось на 30,0 і 10,9% відповідно. В Івано-Франківській області у

2015 р. впроваджено 50 нових технологічних процесів, що на 38,9% більше, ніж у 2005 р. В Чернівецькій області у цей же період впроваджено 15 процесів, однак це практично удвічі більше, ніж у 2005 р.

Частка маловідходних, ресурсозберігаючих технологій невисока, у 2014 р. вона не перевищувала 37,6%. На підприємствах Карпатського регіону частка впровадження таких технологій ще менша. Наприклад, у Чернівецькій області вони становлять лише 4,0% від впроваджених нових технологічних процесів, Івано-Франківській – 16,0%, Львівській і Закарпатській областях – 28,6 відсотків. В Україні частка ресурсозберігаючих технологій в загальному обсязі впроваджених на підприємствах нових технологій протягом 2010-2015 складала 21-26 відсотки [10].

Щодо освоєння інноваційних видів продукції, то в Закарпатській області їх кількість за 2005-2015 рр. зменшилась на 72,7%, Чернівецькій – на 69,9%. Слід відмітити, що у Львівській області показник освоєності інноваційних видів продукції у 2015 р. збільшився на 37,2% порівняно з 2005 р. і у 2,3 рази порівняно з 2013 р. У 2015 р. він становив 251 найменувань. В Івано-Франківській області цей показник мав позитивну динаміку лише у порівнянні з 2005 р. Порівняння значення показника з даними 2011-2013 рр. показало, що кількість освоєних видів продукції зменшилась на 29,9% і становила 117 найменувань у 2015 р. проти 167 у 2011 р. [10].

Частка експорту високотехнологічної продукції в структурі товарного експорту України невисока і становила у 2014 р. близько 2%. Для порівняння: для країн ЄС-28 цей показник у 2015 р. становив 17,0%, в Ірландії – 24,0%, у Франції – 21,6%, Великій Британії – 16,7%, Естонії – 15,4%, Угорщині – 15,2%, Німеччині – 14,8%, Австрії – 14,2%, Швеції – 13,5%, Данії – 10,7%, Словаччині – 9,8%, Польщі – 8,5%, Румунії – 7,3% [9]. Як слушно зауважив М. Згуровський, «Україна вже вичерпує експортний потенціал сировинно-переробних, та низькотехнологічних сегментів ринку. Тому безальтернатив-

ним для неї є переорієнтація на високотехнологічний шлях подальшого розвитку. При цьому держава має зробити ставку виключно на якісний людський капітал, включити конкурентоспроможну науку і передову освіту в число головних двигунів своєї економіки» [15].

Таким чином, в Карпатському регіоні сформовано значний інноваційний, інтелектуальний і творчий потенціал. Проте економічний розвиток регіону продовжує здійснюватися за інерційним сценарієм. Незважаючи на загальне розуміння важливості інноваційного розвитку регіонів, насамперед, прикордонних, дієвих механізмів державної підтримки інновацій в Україні немає. Вважаємо, що для ефективного використання сформованого інноваційного потенціалу регіонів необхідно його технологічне та структурне оновлення. Для цього держава повинна суттєво (у 3-4 рази) збільшити обсяги фінансування науки і освіти, а також створити сприятливі умови і мотивації для залучення у наукові та науково-технічні проекти позабюджетних коштів.

Вважаємо ефективним засобом підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання Карпатського регіону створення і розвиток інноваційних кластерів, насамперед, у високотехнологічному промисловому виробництві. Передумови для цього є: в регіоні зареєстровано 3 індустріальних (промислових) парки «Долина» (Івано-Франківська область), «Львівський індустріальний парк «Рясне-2», «Соломоново» (Закарпатська область).

4.3. Стратегічний розвиток підприємств прикордонного регіону на засадах інновацій

Функціонування та розвиток сучасного підприємства неможливий без систематичних нововведень у виробничий процес з метою вдосконалення технології виготовлення продукції, оновлення її видів, підвищення якості, надання нових властивостей, поліпшення експлуатаційних характеристик тощо.

Важливе місце у формуванні стратегії розвитку підприємства відіграє інноваційна діяльність, яка являє собою комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення прибутковості свого виробництва. В ринковій економіці інноваційна діяльність підприємств - один із найсуттєвіших вагомих чинників, які дозволяють підприємству посідати стійкі ринкові позиції і отримувати перевагу над конкурентами в тій галузі, яка є сферою комерційних інтересів даного підприємства.

Так, наприклад, Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує інновації як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [16].

Відповідно, інноваційним, згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність», визнається продукт, який є результатом науково-дослідної або дослідно-конструкторської розробки і на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) та який в Україні вироблений вперше, або, якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Проблемні питання реалізації інноваційної моделі розвитку Української економіки та управління нею на різних ієрархічних рівнях досліджувались багатьма зарубіжними та українськими вченими. Зокрема в працях О. Амоші «Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення» [17], Г. Лазутіна «Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності» [18], С. Пирожкова «Проблеми прискорення інноваційного розвитку економіки України» [19], М. Козоріз «Шляхи прискорення реалізації інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки» [20], аналізуються фактори впливу, сучасні тенденції, визнача-

ються проблеми та шляхи і напрями інноваційного розвитку, відзначаються певні зрушення та активізація діяльності вітчизняних менеджерів всіх рангів в реалізації політики інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Зокрема, О. Амоша вважає, що «найважливішою передумовою суттєвого прискорення інноваційних процесів є формування масштабного та динамічно зростаючого внутрішнього попиту на інновації з боку всіх видів споживачів та секторів економіки» [17, с. 30]

Однак, в цілому розв'язання проблем, пов'язаних із реалізацією моделі інноваційного розвитку вітчизняної економіки, відбувається надто повільно. С. Пирожков зазначає: «Головною проблемою є невідповідність технологічної структури економіки вимогам інноваційної моделі» [19, с. 31] Більш того, аналіз міжнародних статистичних досліджень показує, що «Україна за темпами впровадження новачій в реальний сектор економіки, вироблення інноваційних продуктів і послуг значно відстає не тільки від провідних зарубіжних держав з розвинутими ринковими відносинами, але і від тих, які знаходяться на етапі реформування системи господарювання у відповідності до вимог ринкової економіки» [20] .

Як зазначає М. Козоріз «в розвинутих країнах світу (США, Німеччина, Англія, Японія, Франція та інші) майже 80% функціонуючих підприємств займаються інноваційною діяльністю. В Україні цей рівень майже в п'ять разів є нижчим. Частка України в обсягах світової торгівлі складає лише 0,1%, в той час як в країнах Європейського Союзу цей показник становить 6,5%, а в США він ще вищий [20].

Для української економіки в цілому і для підприємств зокрема надзвичайно важливим є досвід зарубіжних країн. Українські науковці М. Крупка в своїх роботах «Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України» [21], Н. Чухрай «Формування інноваційного потенціалу підприємства» [22], обґрунтовують теоретичні підходи до реалізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання вітчизняної економіки на базі вивчення та систематизації досвіду зарубіжних країн.

У світовій практиці для підтримки інноваційної діяльності підприємств вироблено значну кількість інструментів, за допомогою яких держава або регіон реалізує необхідні функції у цій сфері. Серед них можна виділити декілька груп:

Пряма фінансова підтримка інноваційних процесів, яка передбачає безпосереднє фінансування утворення нових продуктів, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, зокрема на державних підприємствах, державне замовлення на інноваційні продукти, надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів, дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій тощо.

Фіскальні пільги для інноваторів, завдяки яким відбувається зниження ставок податку на прибуток підприємств, зменшення суми прибутку до оподаткування, шляхом виключення з нього вартості досліджень чи освоєння нової технології, звільнення від деяких відрахувань до державного та місцевого бюджетів, надання податкових кредитів інноваційним підприємствам і ін.

Інші правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій, які впливають на удосконалення законодавства про авторське право та патентні відносини, введення системи сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів та послуг, тимчасовий дозвіл на монополію виробника інноваційних товарів і послуг та впровадника інноваційних технологій, здійснення лобіювання інтересів виробників інноваційної продукції тощо.

Сьогодні вкрай важливим є формування інноваційної системи підприємства, метою якої, як стверджують А.А. Мазаракі та ін., є створення умов для інноваційного розвитку або підвищення ефективності існуючої інноваційної діяльності [23].

Щодо стратегічного розвитку підприємств прикордонного регіону то стратегія має враховувати характер соціальних, економічних і екологічних проблем по збалансованому ресурсо-використанню, особливості транскордонного співробітництва

тва, ментальність мешканців регіону, етнічні зв'язки і в цілому просторовий розвиток.

Проблеми інноваційної діяльності, визначення її ролі та місця у стратегічному розвитку підприємств прикордонного регіону досліджувались такими науковцями як Edward Barbier, Yehuda Gradus, Harvey Lithwick [24, 25] та іншими. Зокрема, E. Barbier пише: «Для економіки завжди оптимально вибрати максимальний варіант (норму) прикордонного розширення та співпраці, які можуть гарантувати безпосередній економічний бум....» [24].

На прикладі Чернівецької області, що відноситься до прикордонних регіонів з високим ступенем контактності, здійснено аналіз інноваційної діяльності підприємств краю, що дало можливість встановити, що у 2015 році кількість інноваційно активних промислових підприємств складає всього 9 одиниць, або 17,0% від загальної кількості промислових підприємств [26, с.524]. Це на 11 підприємств менше ніж у 2014 році [26, с.527]. Загальний обсяг інноваційних витрат у 2015 році склав 18,8 млн. грн., що менше на 50,0 млн. грн. у порівнянні з 2014 роком [26, с. 525]. Невелика кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, та різке зменшення загального обсягу інноваційних витрат пояснюється відсутністю фінансування інновацій за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів вітчизняних та іноземних інвесторів у зв'язку з подіями на Півдні та Сході України. Всі (100%) інноваційні витрати у 2015 році здійснювалися за рахунок власних коштів підприємств [26, с. 526].

Одночасно, незважаючи на вищезазначені негативні тенденції, основні показники використання результатів інноваційної діяльності підприємств Чернівецької області значно покращилися. Так у 2015 році впроваджено 15 нових технологічних процесів або на 87,5% більше у порівнянні з 2014 роком. Освоєно виробництво інноваційної продукції 31 найменування, що більше на 29,1% у порівнянні з 2014 роком. Обсяг реалізованої інноваційної продукції збільшився з 81,7 млн. грн. у 2014 році до 99,9 млн. грн. у 2015 році [25, с. 528].

Аналіз діяльності промислових підприємств Чернівецької області засвідчує, що підприємства які використовують технологічні, сировинні, продуктові, ринкові та інші інновації, значно підвищують технічний рівень виробництва і відповідно якість продукції, зменшують виробничі витрати, збільшують експорт продукції, покращують умови праці, підвищуючи таким чином ефективність інноваційної діяльності. У 2015 році, із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції з Чернівецької області поставлено на експорт понад 26% в тому числі до Румунії та Молдови, які мають кордони з регіоном, на суму 27,5 млн. грн. або майже 25% [26, с. 421,422].

Для підприємств прикордонних регіонів в пошуку партнерів та постачальників новітніх технологій, розширені ринків збуту, часто важливу роль починає відігравати ефект сусідства. Це може бути пов'язано з економією на транспортних витратах, знанням правових основ бізнесу сусідніх країн, підвищена поінформованість партнерів та потенційних інвесторів, які уже здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на прикордонних територіях.

Наприклад, для підприємств розташованих у прикордонних регіонах Сучавського повіту (Румунія) та Чернівецької області (Україна) важливе значення відіграє проживання етнічних груп румунів на території Чернівецької області та українців на території Сучавського повіту, знання мов та комунікаційні зв'язки, історична та культурна близькість.

Ресурс кордону є значним інноваційним фактором функціонування соціально-економічної сфери прикордонного регіону. Адже в результаті інтернаціоналізації господарювання, стрімкого зростання потоків товарів, капіталу, енергії, інформації, мешканців прикордонних регіонів, зростання впливу транскордонних суб'єктів в різноманітних сферах діяльності, спрощується переміщення інноваційних ресурсів в місця більш ефективного їх використання.

Для інноваційного розвитку підприємств характерними є постановка інноваційних цілей в діяльності підприємства, на-

явність засобів досягнення відповідних цілей, сприятливі умови внутрішнього і зовнішнього середовища, що дозволяють на високому рівні підтримувати інноваційну діяльність.

Досвід інноваційної діяльності підприємств у Чернівецькій області засвідчує, що основою стратегічного розвитку суб'єктів господарювання у прикордонному регіоні мають стати:

- розробка нормативно-правової бази інноваційної діяльності у транскордонному співробітництві;

- надання податкових пільг та інших привілеїв інвесторам та інноваторам;

- сприяння та підтримка місцевих органів влади у розробці та впровадженні інноваційних проектів, створенні стартапів тощо;

- розбудова прикордонної логістичної та іншої підприємницької інфраструктури;

- підготовка компетентних менеджерів та ефективне управління інноваційною діяльністю підприємства;

- можливість підприємства органічно інтегрувати науку, виробництво і ринок;

- ресурсне забезпечення.

Розвиток інноваційних процесів визначається структурною повнотою та розвиненістю її інноваційної інфраструктури. У високорозвинених країнах, де 70-80% підприємств впроваджують інновації, інноваційна інфраструктура тісно переплетена з інфраструктурою підтримки підприємництва.

У прикордонному регіоні важливе значення у стратегічному розвитку підприємств відводиться різноманітним інноваційним структурам які забезпечують ефективну комунікацію у сфері трансферу нових знань та технологій не лише між національними суб'єктами ринку інновацій, але й поза межами країни, формуючи мережеву структуру транскордонного чи транснаціонального характеру. Це інноваційні та координаційні центри, центри трансферу технологій, наукові центри, інноваційні кластери, бізнес-інкубатори тощо. Як зазначають В. Ста-

дник та М. Йохна "інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (консалтингові, маркетингові інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо)" [27, с. 117].

Розвинена інноваційна інфраструктура у прикордонних регіонах забезпечить ефективну реалізацію інноваційної політики, активно сприятиме координації всіх елементів інноваційної системи та суб'єктів інноваційної діяльності і може стати платформою для інноваційної діяльності між країнами ЄС і Україною.

Дослідження діяльності інноваційних структур на території Чернівецької області засвідчує, що важливою проблемою у інноваційному розвитку регіону є не стільки відсутність елементів інноваційних структур, а їх роз'єднаність, яка виникає внаслідок нестачі ефективних механізмів взаємодії і тягне за собою невірну орієнтацію діяльності інноваційних суб'єктів та низький ступінь затребуваності і комерціалізації створюваних ними інноваційних продуктів. Такі інфраструктурні об'єкти потребують інформаційної, комунікаційної, сервісної, організаційної, консалтингової та іншої підтримки, що забезпечить донесення інформації всім зацікавленим особам, організацію взаємодії підприємців початківців з галузевими лідерами та менторами, залучення і супровід інвестицій у високотехнологічні сфери економіки регіону тощо.

Так, наприклад, діяльність інноваційного центру розвитку прикордонного регіону має бути спрямована на:

- використання транскордонних можливостей та збільшення частки високотехнологічних і інноваційних виробництв,

- створення умов для максимально ефективного обміну інноваційними продуктами;

- зростання чисельності робочих місць у регіоні;

- зростання інвестиційної привабливості;

- підвищення якості життя прикордонних регіонів;

- посилення державної підтримки інноваційної діяльності.

Аналіз світового досвіду функціонування інноваційних структур показує, що їх розвиток сприяє перетворенню периферійних областей з відносно відсталою економікою у високорозвинені регіони, забезпечені високими технологіями у різних сферах виробництва, транспорту, зв'язку. При цьому вирішуються і регіональні задачі соціального розвитку [28, с. 124].

Велику роль у організації інноваційної діяльності підприємств у прикордонному регіоні відіграють різноманітні фонди:

- фонд розвитку транскордонної співпраці;
- фонд розвитку інноваційної діяльності;
- фонд підтримки наукової та науково-технічної діяльності;
- фонд надання поручительств суб'єктам малого та середнього бізнесу;
- фонд мікрофінансування малого та середнього підприємництва;
- фонд сприяння розвитку венчурних інвестицій в малі підприємства в науково -технічній сфері.

Важливим інструментом, що формує механізм інноваційного розвитку підприємств, разом з інноваційними центрами, центрами трансферу технологій, науковими центрами, інноваційними кластерами, бізнес-інкубаторами є євро регіони. Сьогодні в «країнах Західної, Центральної та Східної Європи створено понад 150 євро регіонів, а також стабільно розвивається транскордонна та міжтериторіальна співпраця « [28, с. 15].

Враховуючи те, що діяльність євро регіональних об'єднань має ряд особливостей – це правові, політичні, культурно-історичні, економічні та інші, - успішне функціонування євро регіонів, які об'єднують території прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних держав, що переферійно розміщені і характеризуються, зазвичай, як депресивні, сприятиме розвитку прикордонної інфраструктури, впровадженню новітніх технологій, ефективному використанню природних ресурсів, усуненню безробіття, економічному під-

несенню територій та вирішенню інших спільних проблем та інтересів транскордонного характеру.

Особливо актуальною ця проблема є для прикордонних територій України де створені єврорегіони і до складу яких увійшли адміністративно-територіальні одиниці країн Європейського союзу. Успішне функціонування таких єврорегіонів як «Карпатський», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», може прискорити інтеграцію України в європейський та світовий економічний простори.

Румунський дослідник єврорегіонів Ш. Пурич аналізуючи їх діяльність вважає що єврорегіон є територіальним утворенням, що має високий рівень інноваційності та інституціоналізації серед всіх форм, відомих для даного виду міждержавної співпраці [29]. Українські вчені В. Пила, О. Чмир, О. Гарасюк, Т. Терещенко в своїх працях окреслюють особливості та звертають увагу на обставини, які сприяють ефективній діяльності єврорегіонів, зокрема, важливе значення, серед іншого, має рівень взаємодії з міжнародними організаціями, інституціями, фондами та програмами, які опікуються інноваційними та інтеграційними процесами, питаннями регіональної політики [30, с. 194].

Використовуючи прикордонні можливості, Чернівецька область активно розвиває транскордонне співробітництво, являється учасником єврорегіонів "Верхній Прут" і "Карпатський" та забезпечує створення освітнього і інформаційного простору не тільки для великих промислових підприємств, але й для підтримки малого і середнього бізнесу за такими напрямками як підприємництво, торгівля, маркетинг, логістика, юридичні аспекти ведення бізнесу в прикордонному регіоні, використання ресурсозберігаючих технологій, залучення інвестицій тощо.

Так, наприклад, утворений Єврорегіон «Верхній Прут», до складу якого увійшли Чернівецька та Івано-Франківська області (Україна), Белцький і Єдинецький повіти (Республіка Молдова), Ботошанський і Сучавський повіти (Румунія), передбачає наступні головні напрямками діяльності:

розвиток і гармонізація торгівельних і економічних відносин;
розробка проектів транскордонного співробітництва;
розвиток і впровадження передових технологій;
екологічна безпека, попередження забруднень басейнів Дунаю, Прута, Сірету, Дністра і Чорного моря, попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих, збільшення кількості екологічно чистих виробництв;
гармонізація розвитку інфраструктур, в т.ч. енергетичних систем, транспортних та комунікаційних мереж;
розвиток транскордонних взаємин і розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення, науки, освіти, культури, спорту та молоді;
забезпечення і впровадження в усіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення [31].

Ці напрямки функціонування єврорегіону "Верхній Прут" можуть стати пріоритетними для інноваційної діяльності підприємств прикордонних регіонів країн учасників.

Відомо, що інноваційна діяльність передбачає:
виявлення проблем підприємства;
здійснення інноваційного процесу;
організація інноваційної діяльності.

Найбільш типовими проблемами підприємств, які стимулюють інновації є:

низька якість продукції та послуг;
низька продуктивність праці;
велика плинність кадрів та низький рівень кваліфікації персоналу;
непередбачені втрати і збитки;
невиконання планів та незадоволеність покупців;
погіршення фінансових показників.

Важливу роль у запровадженні інноваційного процесу відіграють сучасні знання, які передбачають перетворення наукового

знання в інновацію, що можна представити як послідовний ланцюг подій, в ході яких інновація визріває від ідеї до конкретної технології, продукту або послуги і поширюється при практичному використанні. Практика розвинених країн свідчить, що в конкурентній боротьбі перемагають країни, в яких фірми і корпорації не лише володіють інформацією, а й посилюють ефективність бізнесу завдяки створенню, зберіганню та застосуванню знань у процесі виробництва товарів і послуг [32].

Організація інноваційної діяльності спрямована на впорядкування процесів генерації нових ідей, пошуку і розробки технічних рішень, використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і оновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається, вдосконалення технології її виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зарубіжному ринках.

Життєвий цикл інновації на підприємстві можна представити в наступному вигляді:

- виявлення проблемної ситуації;
- формулювання цілей інновації;
- аналіз існуючого положення (діагностика проблеми підприємства або окремого його підрозділу);
- прийняття рішення про доцільність розробки інновації певного виду;
- розробка (проекування) інновації;
- погодження та затвердження проекту інновації;
- підготовка об'єкта до інновації;
- впровадження інновації;
- оцінка фактичної ефективності інновації;
- старіння.

Важливо, що у процесі життєвого циклу підприємства, впровадження інновацій в основному здійснюється в період його діяльності (рис. 4.3), [33, с. 9].

Інноваційна діяльність тісно поєднана з інвестиційною, так, як впровадження нових технологій та придбання техніки потребує фінансових ресурсів.

Рис. 4.3. Інноваційна діяльність у процесі життєвого циклу підприємства

Джерелами інвестування інноваційних проектів можуть бути:

власні фінансові кошти підприємства і його внутрішньогосподарські резерви;

позичкові фінансові кошти;

залучені фінансові кошти від продажу акцій або одержані у вигляді пайових та інших внесків членів трудового колективу, громадян та інших юридичних осіб;

кошти, що перебувають у централізованому володінні об'єднань підприємств;

кошти позабюджетних фондів;

кошти Державного бюджету;

кошти іноземних інвесторів.

На рис. 4.4. подано сукупність джерел фінансування інноваційних проектів, якими можуть скористатися вітчизняні підприємства [27, с. 341-342].

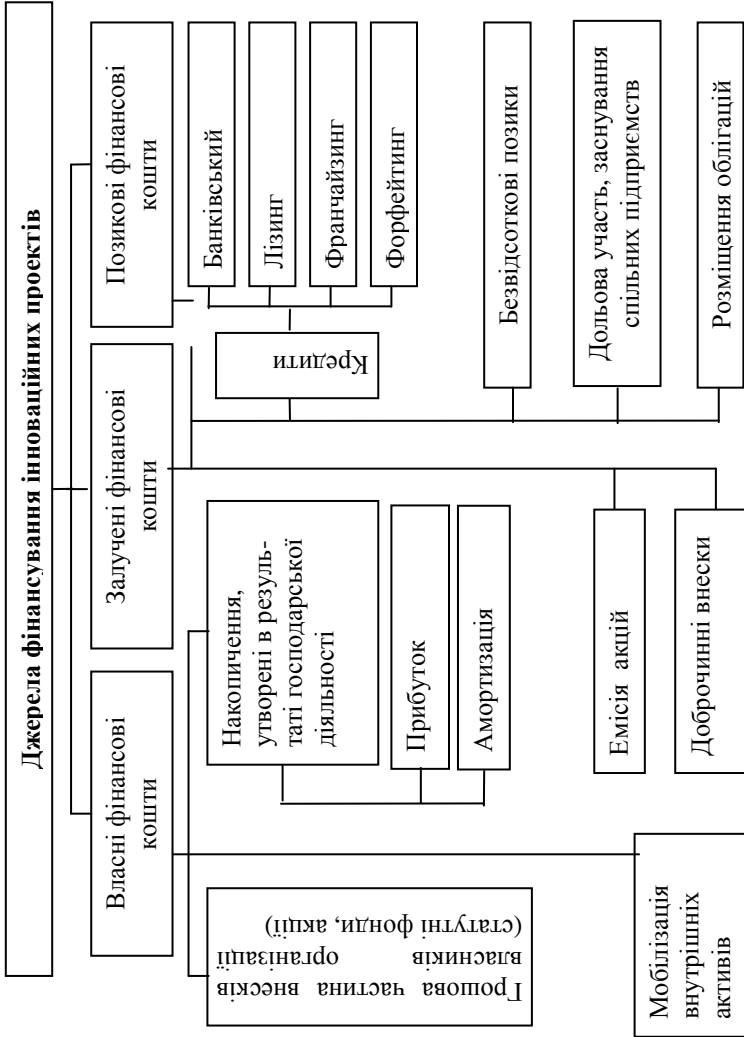

Рис. 4.4. Джерела фінансування інноваційних проєктів

Щодо фінансування інноваційних проектів на підприємствах прикордонних регіонів, то тут можуть бути додатково використані фонди розвитку транскордонної співпраці, фонди інноваційного розвитку євро регіонів, фонди підтримки наукової та науково-технічної діяльності та інші.

Проведене дослідження інноваційної діяльності підприємств прикордонного регіону також засвідчує, що великі організації недостатньо залучають до виконання різноманітних інноваційних проектів малі підприємства в якості суміжників, партнерів, виконавців, які здатні швидко адаптовуватися та змінювати напрямки своєї діяльності.

Орієнтація підприємства на інноваційний тип діяльності неодмінно потягне за собою трансформацію всіх компонентів господарської системи. Особливо кардинально зміниться стратегія розвитку підприємства.

Аналіз інноваційної діяльності підприємств Чернівецької області сприяв визначенню окремих груп показників на основі яких формується стратегія їх розвитку.

До першої групи відносяться показники, які характеризують установи, науково-дослідні підрозділи великих підприємств, лабораторії тощо, які займаються інноваційною діяльністю. Показники чисельності зайнятих науковою, науково-технічною діяльністю, дослідно-конструкторськими розробками. Показники витрат на інноваційну діяльність в тому числі джерела фінансування.

Друга група поєднує показники результатів інноваційної діяльності які охоплюють обсяги науково-дослідної, науково-технічної діяльності, проектно-конструкторських робіт, обсяги виготовлення дослідних зразків, обсяги науково-технічних послуг.

Третя група формується з показників використання результатів інноваційної діяльності до якої належать:

кількість найменувань нових видів продукції;

частка нових видів продукції у загальному її обсязі;

конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і світовому ринках;

ступінь прогресивності технологій;
обсяг робіт з технічного вдосконалення виробництва.

Четверта група складається з економічних результатів до якої відносяться приріст прибутку внаслідок впровадження результатів інноваційної діяльності, зниження ресурсомісткості продукції, визначається комерційний ефект тощо.

Дослідження інноваційної діяльності підприємств Чернівецької області сприяло встановленню наступних проблем на регіональному ринку інновацій:

відсутня нормативно-законодавча база для ефективної реалізації інноваційної діяльності у прикордонних регіонах та правове забезпечення заходів підтримки інновацій на транскордонному рівні;

недостатньо фінансових ресурсів необхідних для реалізації інноваційних розробок та проектів;

відсутність бюджетного фінансування суб'єктів інноваційної діяльності та пільгового кредитування підприємств, що впроваджують інновації;

низька ефективність механізмів підтримки пріоритетів соціально-економічного та науково-технологічного розвитку регіону;

слабо розвинена інноваційна інфраструктура;

низький рівень залучення малого бізнесу до інноваційної діяльності;

відсутність коопераційних зв'язків на транскордонному рівні між інноваційними структурами, науковими організаціями, закладами світи та підприємствами;

відсутність транскордонної координації інноваційної діяльності підприємств;

відсутня система підготовки кадрів та залучення фахівців здатних здійснювати інноваційну діяльність.

Вирішення цих та інших проблем сприятиме підвищенню ефективності інноваційної діяльності підприємств, що призведе до поліпшення результатів свого господарювання та отримання більшого прибутку у довгостроковій перспективі.

Одночасно, впровадження інновацій позначається не тільки на економічних результатах, а й на зменшенні потреби у непоновлюваних ресурсах, створенні можливостей виконання тих робіт, які були поза межами людських чи технічних можливостей, формуванні нових напрямів науково-технічного розвитку тощо.

Вагомою є і соціальна ефективність інноваційної діяльності підприємств, яка характеризується:

підвищенням рівня життя працівників, завдяки зростанню доходів та забезпеченості високоякісними товарами і послугами;

зміною умов праці та способу життя шляхом підвищення професійно-кваліфікаційного та інтелектуального рівня, формування сучасної культури відпочинку;

поліпшенням здоров'я і збільшенням тривалості життя через поліпшення екологічної ситуації, скорочення травматизму та професійних захворювань.

Таким чином інновації обумовлюють орієнтацію підприємства на перспективу та лягають в основу його стратегічного розвитку. Важливо, що при прийнятті рішень про впровадження інновацій та інноваційний розвиток підприємствам необхідно враховувати вплив факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності. Це, зокрема, політико-правові, економічні, соціокультурні, технологічні та інші фактори. Моніторинг змін макросередовища за цими напрямками і виявлення тенденцій, подій, непередбачуваних підприємству, але здійснюючих вплив на прийняття стратегічних рішень, відіграють важливу роль у переорієнтації підприємства та трансформаціях у його діяльності, а будь-які зміни сконцентровані на удосконаленні якого-небудь процесу є інноваціями.

Отже, інноваційна діяльність, з урахуванням особливостей прикордонного регіону, є ключовим чинником стратегічного розвитку для більшості підприємств, що забезпечить високі та стабільні темпи економічного зростання, вирішить

певні соціальні й екологічні проблеми прикордонного регіону, посилять конкурентоспроможність продукції та послуг на внутрішньому та транскордонному ринках.

Інноваційний розвиток підприємств прикордонного регіону, транскордонна інтеграція можуть стати основою для зростання конкурентоспроможності національної економіки, підвищення експортного потенціалу країни та гарантувати їй економічну безпеку і чільне місце в Європейському Союзі.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Компас 2020. Україна у міжнародних економічних відносинах: Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні / Артеменко Л.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07752.pdf>.

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт. упоряд.: Г.О.Андрощук, І.Б.Жиляєв, Б.Г.Чижевський, М.М.Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

3. Наукова та інноваційна діяльність України у 2015 р.: статистичний збірник Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

5. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В.Одотюк; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 304с.

6. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект / Л. Л. Антонюк // Міжнародна економічна політика. - 2005. - № 1. - С.45-68.

7. Asheim B., Isaksen A., Nauwelaers C., Todtling F. Regional Innovation Policy for Small-Medium Enterprises, Edward Elgar Publishing, 2003. – 264 pp. [Electronic resource]. – Access link https://www.e-elgar.com/shop/regional-innovation-policy-for-small-medium-enterprises?__website=uk_warehouse.

8. Поручник А.М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві /

А.М. Поручник // Науковий збірник КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2004. – С.94-117.

9. Інформаційні матеріали для слухання з питання "Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності" [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=54892>.

10. Наука та інноваційна діяльність в Україні у 2016 році: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Про наукову та науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015 № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

13. Валовий регіональний продукт: статистичний збірник за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

14. Створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України у 2014 році: Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

15. Згуровський М. Сценарії розвитку України: «борговий зашморг» чи «інноваційний розвиток»? // М. Згуровський // Незалежний культурологічний часопис "І" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ji-magazine.lviv.ua.

16. Про інноваційну діяльність: закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

17. Амоша О., Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // К: Економіст. 2005, №6, С.28-32.

18. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності // Економіка і прогнозування. наук. журн. / Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України. – Київ: – 2003. – № 2. – С.-99-114.

19. Пирожков С. « Проблеми прискорення інноваційного розвитку економіки України» // К: Економіст. – 2005. - №4. - С.31

20. Козоріз М.А. «Шляхи прискорення реалізації інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки»// Збірник наукових праць: Економічні науки.- 2006.- № 2.- С. 29 - 38.

21. Крупка М. «Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України»// Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001.-608с.
22. Чухрай Н. «Формування інноваційного потенціалу підприємства», Львів, НУ «Львівська політехніка». - 2002.- 316с.
23. Інноваційний потенціал України [Текст]: монографія / [А. А. Мазаракі та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. А. Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 591 с.
24. Barbier E. Frontier Expansion and Economic Development// Contemporary Economic Policy. –USA: Brad R. Humphreys, West Virginia University. - 2005.- Volume 23, Issue 2, - pp. 286–303
25. Gradus Y. Frontiers in Regional Development / Y. Gradus, H. Lithwick -New York : Rowman & Littlefield Publishers, May 7, 1996. – 334 p.
26. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2015 рік. Державне статистична служба України. Головне управління статистики у Чернівецькій області. За редакцією Т.Г. Сарчинської, Чернівці: - 2016. - 571 с.
27. Стадник В.В. Йохна М.А. Інноваційний менеджмент / В.В. Стадник, М.А. Йохна – К.: Академвидав, - 2006. – 464 с.
28. Петрина М. Методика оцінки інноваційного потенціалу технопаркової структури // Регіональна економіка. – 2006. - №3. – с.119-126.
29. Пурич Шт. Румынско-украинское трансграничное сотрудничество. Шаги к добрососедству/ Віче. – 2000.- №6. - С. 74-87.
30. Пила В.І., Чмир О.С., Гарасюк О.А., Терещенко Т.В. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво/ м. Хмельницький: - 2006,. - 412 с.
31. Угода про утворення Єврорегіону «Верхній Прут» від 22.09. 2000 р. Ст. 4.
32. Мазаракі А. Інновації як джерело стратегічних конкурентних переваг / Мазаракі А., Мельник Т. // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2010. – № 2 (70). - С.5–17.
33. Черешнюк О.М. Автореферат дис. на здобуття наук. ступ. к. ек. н. на тему "Облік та аналіз інноваційної діяльності на підприємствах цукрової промисловості"/ Тернопіль: - 2015. - 20 с.

РОЗДІЛ 5. АДАПТАЦІЯ МЕТОДИКИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ В УПРАВЛІНСЬКУ ПРАКТИКУ

5.1. Прогнозування сценаріїв соціально- економічного розвитку прикордонних регіонів

Соціальний та економічний розвиток держави неможливий без науково-обґрунтованої модернізації її суспільних, економічних та ресурсно-екологічних процесів, у першу чергу, регіонального рівня.

Однак, регіональний розвиток є складним процесом, що обумовлено взаємозв'язком явищ економічної, соціальної, політичної, правової, екологічної природи тощо. Розробка ефективних механізмів управління ним ускладнена унікальністю кожного регіону та неможлива без дослідження функціонування місцевих економічних об'єктів, ресурсної бази, історичної самобутності, соціальних взаємин, традицій самоврядності, політичної кон'юнктури, прикордонної близькості до інших, в першу чергу розвинутих країн.

Інтеграційні тенденції нашої держави до входження в Європейський Союз створюють передумови з перетворення прикордонних регіонів у атрактивні центри національного розвитку. Саме тому теоретики та практики управління повинні якнайшвидше напрацьовувати нові підходи та механізми стратегічного розвитку прикордонних з ЄС регіонів. Вирішальну роль тут повинен відігравати пошук довгострокових сценаріїв розвитку, взаємовигідних для прикордонного регіону та його європейського сусіда.

На даний час питанням сценарного прогнозування регіонального розвитку приділяється суттєва увага науковців та управлінців. Головними напрямками досліджень в даному аспекті залишається побудова сценаріїв на базі економіко-

математичних моделей регіональних процесів [1], когнітивно-го аналізу [2], імітаційного моделювання [3] та ін.

Незважаючи на суттєві напрацювання науковців у методиці та методології сценарного аналізу регіональних систем, вирішення питань сценарного прогнозування узгодженого розвитку прикордонних регіонів є незавершеним. Так, головні здобутки тут належать дослідженню галузевих проблем сценарного аналізу [4] чи пошуку універсальних параметрів розвитку прикордонних регіональних систем [5]. Однак головні особливості сценарного прогнозування узгодженого соціального та економічного розвитку саме прикордонних регіонів все ще потребують уточнення.

Суб'єкти стратегічного управління регіоном гостро потребують оптимістичних та песимістичних прогнозів його розвитку. Однак сьогодні відсутня єдина оптимальна та адекватна модель побудови таких прогнозів на базі використання даних сучасної національної та Світової статистики. Ситуація ускладнюється при потребі встановлення факторів узгодженого розвитку прикордонних сусідів.

Головними цілями транскордонно-узгодженої стратегії регіонального розвитку є обрані параметри функціонування соціально-економічних систем Чернівецької області та Румунії керуючий вплив на які забезпечує оптимістичний розвиток на довгострокову перспективу.

Перелік таких параметрів та прогноз їх впливу пропонується визначати в рамках 4-х послідовних етапів сценарного аналізу.

1-й етап. Добір головних статистичних показників, що описують основні аспекти функціонування соціально-економічних систем прикордонних сусідів (Румунії та Чернівецької області).

У випадку Румунії це 3-и показники макростатистики Світового Банку на період 2005-2015 рр., що частково відображають особливості прикордонної взаємодії:

ВВП на душу населення в дол. США – тут позначено символами RO1;

Експорт у % до ВВП – RO2;

Імпорт у % до ВВП – RO3.

У випадку Чернівецької області – вказані показники Державної Служби статистики на цей же часовий горизонт:

ВРП на одну особу, грн. – CV1;

Експорт, млн. дол.США – CV2;

Прямі інвестиції в млн. дол.США – CV3;

Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т. – CV4;

Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас. – CV5.

2-й етап. Побудова інерційного песимістичного сценарію соціально-економічного розвитку ВРП.

Головним інтегральним критерієм соціально-економічного розвитку області сьогодні залишається валовий регіональний продукт. Для розрахунку сценарію його динаміки застосовано метод групового урахування аргументів (GMDH) реалізований в середовищі GMDH Shell DS. В якості базису впливу на прогнозні значення обрано динаміку ВРП Чернівецької області за останні десять років (2005-2015 рр.).

З високою точністю коефіцієнта детермінації (R^2) 0,83 встановлено, що динаміка розвитку ВРП Чернівецькою областю на період 2016-2020 року відповідатиме залежності:

$$CV 1(t) = -2255,09 + 838,776 \cdot \sqrt[3]{CV 1(t-5)} \quad (5.1)$$

Таким чином доведено, що потенціал наявних стратегій розвитку Чернівецької області вичерпано (див. частину 2017-2020 рр. рис. 5.1). Існує гостра потреба пошуку нових стратегічних орієнтирів, зокрема транскордонного змісту.

3-й етап. Побудова багатофакторної моделі розвитку Чернівецької області.

В цілевиявленні головних узгоджених чинників розвитку Чернівецької області безальтернативним є використання математичного функціоналу показників:

$$CV1 = f(CV2, CV3, CV4, CV5, RO1, RO2, RO3) \quad (5.2).$$

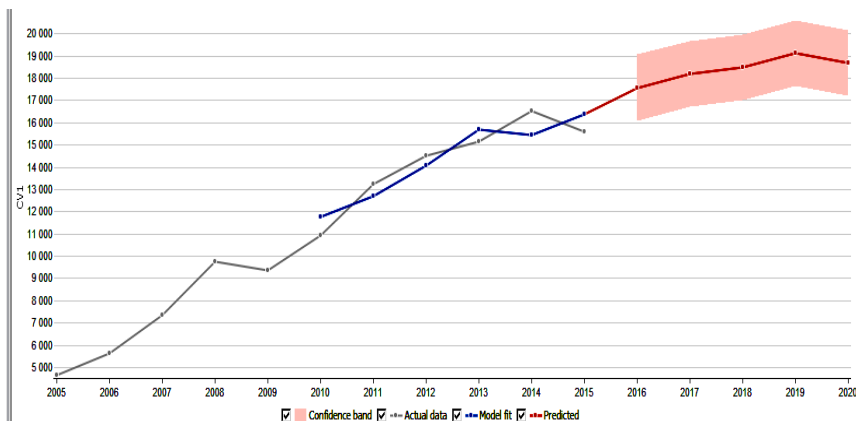

Рис.5.1. Інерційний песимістичний сценарій розвитку Чернівецької області на горизонт 2020 року

Прикладне використання залежності дає змогу побудови відповідних сценаріїв розвитку та виявлення найбільш значущих факторів його забезпечення. Для формалізації функціоналу (5.2) обрано аналіз вказаних статистичних показників GMDH на період 2005-2015 рр. З високою точністю коефіцієнта детермінації (R^2) 0,98 результати аналізу відображено поліномом та його графічним представленням (рис. 5.2):

$$CV1 = -60249,6 + 11047,4 \cdot \sqrt[3]{RO2} + 2635,69 \cdot \sqrt[3]{CV2} + 5875,72 \cdot \sqrt[3]{CV3} \quad (5.3).$$

Інші параметри функціоналу (5.3) GMDH відкинуто, як не впливові. Таким чином економіко-математична модель узгодженого розвитку відображає наявність трьох чинників впливу на ВРП Чернівецької області:

інтенсивність процесів експорту Румунії (RO2);

інтенсивність процесів експорту Чернівецької області (CV2);

інтенсивність прямих інвестиційних операцій Чернівецької області (CV3).

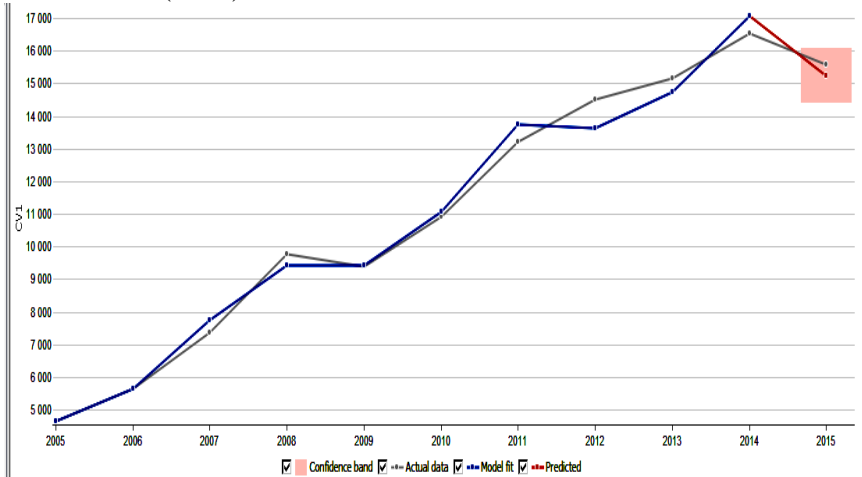

Рис.5.2. Графічне представлення описової адекватності функціоналу (5.3)

Керуючий управлінський вплив на ці параметри із забезпечення їх номінального зростання на 10% (обрано у якості припущення) передбачить крайню межу оптимістичного сценарію розвитку Чернівецької області (рис.5.3).

Більше того, номінальне 10% (0,1) зростання темпу приросту факторів впливу призводить до перевищення темпу приросту розвитку області більш ніж на 10% (рис. 5.4).

Наведені результати свідчать, що пропоновані цілі розвитку не призводять до прояву негативних тенденцій Паретто. Більше того, закладання зазначених цілей в стратегію розвитку стимулює прояв синергійних ефектів в регіональних підсистемах області.

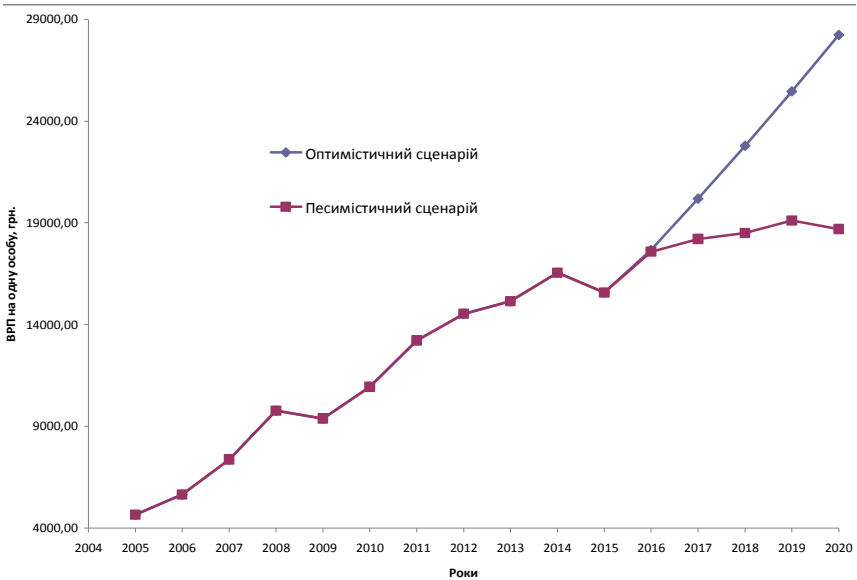

Рис.5.3. Сценарії розвитку ВРП Чернівецької області

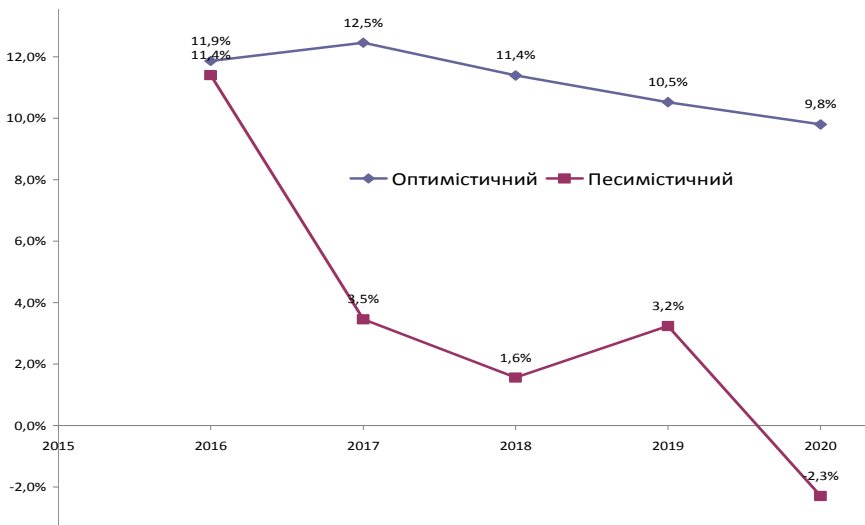

Рис. 5.4. Сценарії темпів приросту ВРП Чернівецької області

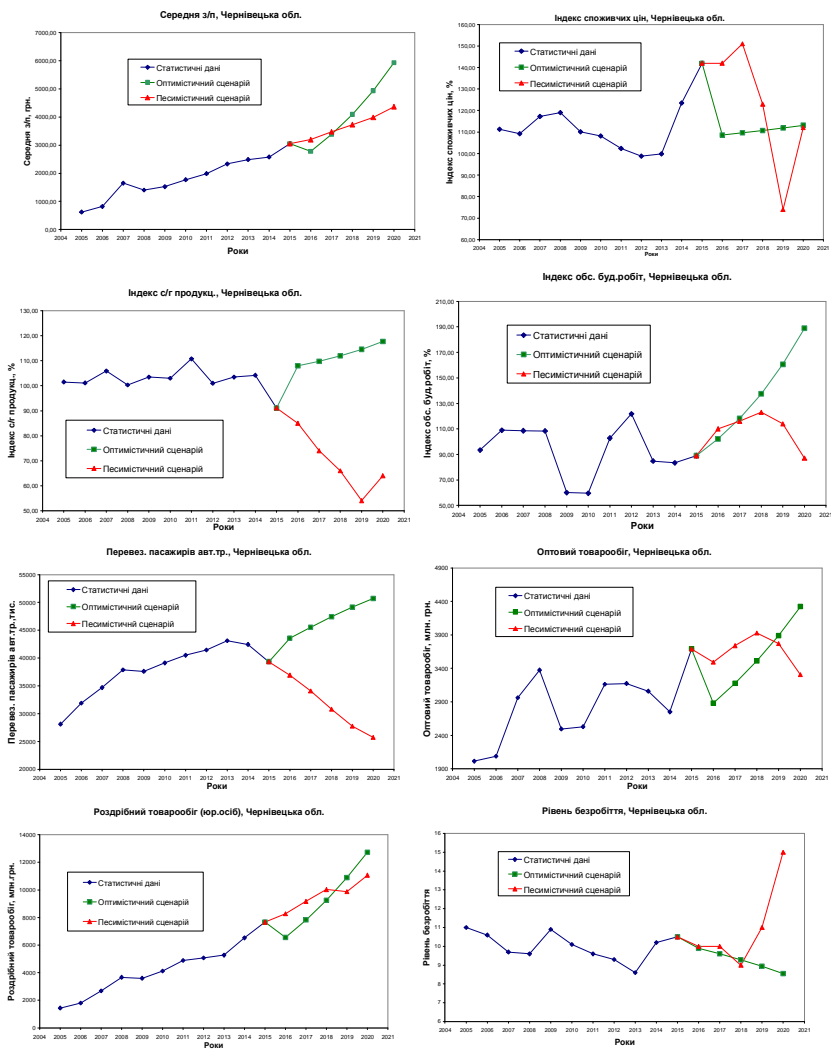

Рис.5.5. Сценарії транскордонно-узгодженого розвитку Чернівецької області (до 2020 р.)

4-й етап. Прогнозування сценаріїв розвитку головних соціально-економічних показників Чернівецької області.

Прогноз основних показників розвитку області на 2016-2020 р. було здійснено в рамках GMDH, який дозволив встановити залежності обраного показника від керуючих параметрів: інтенсивності процесів експорту Румунії; інтенсивності процесів експорту Чернівецької області; інтенсивності прямих інвестиційних операцій Чернівецької області.

Для побудови песимістичних сценаріїв використовувались інерційні залежності показника. Для побудови оптимістичного – врахування приросту керуючих чинників з річним темпом 0,1.

Кінцеві результати прогнозу наведено на рис. 5.5.

В рамках аналізу методом групового урахування аргументів статистичних даних розвитку Чернівецької області та Румунії за 2005-2015 рр. було виявлено головні чинники їх узгодженого розвитку. Сценарний аналіз впливу даних чинників на розвиток Чернівецької області підтвердив можливість зростання ВРП та покращення більшості інших показників регіонального розвитку на 2016-2020 рр.: середньої заробітної плати, індексів сільськогосподарських та будівельних робіт, пасажирські перевезення та ін.

Отримані результати відображають, що виявлені цілі узгодженого розвитку не призводять до прояву негативних тенденцій Паретто. Більше того, їх закладання в стратегію розвитку Чернівецької області стимулює прояв синергійних ефектів в підсистемах регіону.

5.2. Атрактивні домінанти оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів

Як зазначалось, прикордонні області на відміну від інших адміністративно-територіальних одиниць володіють низкою переваг в економічному та навіть соціальному аспектах. Крім цього такі області характеризуються особливостями ресурсо-

та природокористування, особливим станом їх екологічних систем. Близькість зарубіжних сусідів, які до того ж є економічно краще розвинутими, відображається на всіх аспектах розвитку прикордонних областей.

Водночас прикордонність на ряду із позитивними аспектами несе і значні загрози. Так до прикладу, частка економічно активного населення із прикордонних території більш схильна до еміграції в сусідні країни, ще частина населення починає займатись такими видами економічної діяльності, які не приносять доданої вартості економіці регіону, а від так в областях не відбувається розширеного відтворення. Також прикордонність несе значні екологічні ризики.

Так, до прикладу наявні загрози зазнання екологічних впливів прикордонного сусіда на водні басейни рік, високі ризики нерегульованих методів природного ресурсокористування тощо. Безумовно, що всі ці фактори не є догматичними для таких областей, але такі процеси спостерігаються у більшості прикордонних регіонів [6].

Розробка системи атрактивних домінант оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних областей, покликана сформувати чітку мапу результативних орієнтирів для управлінців прикордонних областей. Орієнтуючись на визначені домінанти прикордонні регіони можуть значно підвищити власний рівень розвитку. Зазначене зумовлено синергетичними особливостями активних систем: будь-які процеси у відкритих нерівноважних системах характеризуються принциповою нелінійністю, присутністю зворотних зв'язків, що зумовлює появу якісно нових можливостей здійснення керуючого впливу [7].

Правила, які визначають поведження складних систем, істотно відрізняються від тих, за якими функціонують рівноважні системи і які є основою традиційних класичних методів аналізу систем. Тому саме синергетика, яка акцентує увагу на явищах еволюції у відкритих нерівноважних системах, на виникненні порядку із хаосу, явищах самоорганізації, зі своїм міждисциплінарним арсеналом методів та алгоритмів є адекватним інструмен-

том аналізу і управління складними динамічними процесами, що відбуваються в прикордонних регіонах [8, 9].

Враховуючи зазначене, під сукупністю домінант розуміється використання таких параметрів соціально-економічного розвитку, які здатні в межах нелінійної системи через прояв нових, якісних властивостей, демонструвати синергійний ефект, який позитивно впливатиме на оптимістичний сценарій її розвитку. Домінанта розвитку соціально-економічної системи – це її вимірюваний параметр (чи група параметрів) відповідний управлінський вплив на покращення якого забезпечує інтенсивний розвиток інших параметрів системи, зокрема шляхом зростання активності та емерджентності внутрішньосистемних компонент.

Емерджентність системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей напряду визначається об'єктивними закономірностями взаємодії їх системних характеристик, а також від рівня їхнього співфункціонування та еластичності.

Вибудовуючи систему домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей слід усвідомлювати, що її формуючі складові повинні в результаті свого застосування продукувати новий результат, який буде відмінним від існуючих реалістичних сценаріїв розвитку. Для коректного визначення такої систем домінант необхідно відштовхуватись від того, а яким є призначення і які функції вона повинна виконувати.

Окремо зважаємо на той факт, що для кожної прикордонної області ціль функціонування такої системи та її функціональний зміст може відрізнятись. При формуванні складу системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей пропонується використовувати такий алгоритм (рис. 5.6).

Опираючись на низку досліджень, щодо визначення потенційних можливостей розвитку прикордонних регіонів, було визначено низку домінант, які функціонуючи як система дають змогу прикордонним областям суттєво покращити соціальне становище та прискорювати економічне зростання:

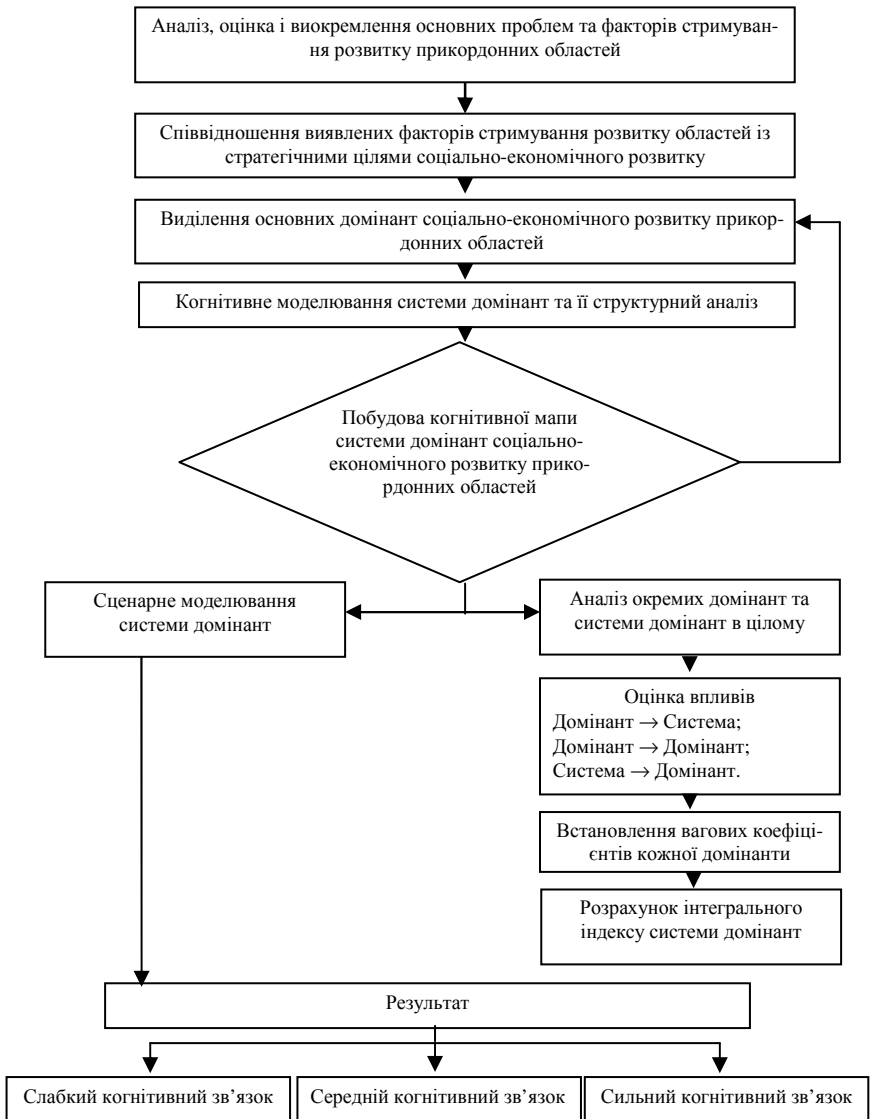

Рис. 5.6 Алгоритм визначення домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей на основі когнітивного підходу

транспортна інфраструктура;
органічний розвиток сільського господарства;
науково-освітня інфраструктура (наукові та освітні хаби);
високотехнологічне та інноваційне підприємництво;
сфера гостинності;
екологія та стан навколишнього середовища;
транскордонна співпраця.

Першою домінантою, яка відіграє чи не найголовнішу функцію у всій системі домінант соціально-економічного розвитку є домінанта транспортної інфраструктури. Транспортна інфраструктура для прикордонних регіонів на сьогоднішній день була і залишається пріоритетним напрямом економічного розвитку. Розвиток транспортної інфраструктури сприяє розширенню географії подорожей, забезпечує збільшення обсягів перевезення вантажів та пасажирів, окрім того зниження часових витрат на транспортування вантажів і пасажирів призводить до збільшення товарообороту та збільшення обсягу пасажиропотоку.

У цілому транспорт – це специфічна комунікаційна інфраструктурна галузь матеріального виробництва й сфери обслуговування, яка забезпечує потреби населення й господарства з усіх видів перевезень. Це матеріальна основа розвитку зовнішніх і виробничо-технологічних внутрішніх зв'язків країни. Він бере участь у перевезенні напівфабрикатів, сировини, готової продукції, матеріалів та доставці їх споживачам, а також перевозить пасажирів. Транспорт є необхідною умовою територіального поділу праці, спеціалізації регіонів, їх комплексного розвитку. Транспортний фактор здійснює вплив на розміщення й галузеву структуру виробництва, без його врахування не можна досягти раціонального розміщення продуктивних сил [10, с. 158].

Наступним, значимим елементом в системі домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей є розвиток органічного, екологічного сільського господарства.

Органічне ведення сільського господарства суттєво зменшує використання зовнішніх факторів виробництва (ресурсів) шляхом обмеження застосування синтезованих хімічним шляхом добрив, пестицидів і фармпрепаратів. Замість цього для підвищення врожаїв та для захисту рослин використовуються інші агротехнологічні заходи й різноманітні природні чинники.

В межах прикордонних областей західної України інтенсивне впровадження органічних технологій ведення сільського господарства поряд із поєднанням біологічних та екологічних інновацій обробітку землі є тим домінантним напрямом соціально-економічного розвитку, який володіє значним економічним потенціалом. Останні Європейські тренди розвитку органічного ведення сільського господарства переконливо свідчать про наявність попиту на органічну та екологічно чисту сільськогосподарську продукцію [11].

Окрім того в рамках реалізації Швейцарсько-українського проекту «Розвиток органічного ринку в Україні» створено торгову марку з назвою «Смак Українських Карпат» для просування регіональних продуктів харчування, вироблених в Карпатському краї. Завдання полягає у розробці системи маркування у поєднанні з заходами з просування та підтримки торгової марки задля допомоги виробникам і переробникам харчової продукції регіону та сприяння економічному розвитку загалом.

Дана торгова марка слугуватиме парасольковим брендом і може використовуватись виробниками та переробниками, які є членами громадської спілки та пройшли перевірку продукції на відповідність критеріям походження, якості та смаку. Продукти, що продаватимуться під цією торговою маркою, походять з регіону Українських Карпат (територія Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської областей). Все це додатково свідчить, про те, що виокремлення розвитку органічного сільського господарства в прикордонних областях є важливою домінантою всієї системи домінант соціально-економічного розвитку.

Екологізація сільського господарства передбачає комбінування і кооперування в галузях комплексу інноваційних технологій, які направлені на економічне зростання галузі, захист довкілля, як взаємопов'язаних елементів стратегічного розвитку АПК, що водночас вирішуватиме цілий комплекс проблем – створення доданої вартості, збільшення зайнятості населення, збереження природних ресурсів.

Третьою домінантою в системі домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей слід виокремити – «науково-освітню інфраструктуру». Зміст даної домінанти проявляється у наявності та створенні достатньої кількості наукових та освітніх інституцій в межах прикордонних областей.

Однією із визначальних умов формування конкурентоздатної економіки регіону чи держави полягає в здатності забезпечити в рамках економічної системи створення нових продуктів та послуг, які матимуть високу додану вартість. А це в свою чергу вимагає формування цілісної системи наукових та освітніх установ, які б створювали людський потенціал інноваційної діяльності.

Сфера знання впливає на економіку не тільки безпосередньо через прикладні ідеї та розробки, а саме її існування є необхідною умовою економічного зростання, оскільки забезпечує накопичення людського капіталу. За оцінками світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16% загального обсягу багатства кожної країни, природний – 20%, а людський капітал – 64%. У таких країнах, як Японська держава і Федеративна Республіка Німеччина, частка людського капіталу становить до 80% національного багатства. Одним із основних завдань економічної політики є подолання дезінтеграції відтворюючих ланок економіки знань і досягнення їх цілісності шляхом включення в них дієвих ланок, здатних перетворювати досягнення науково-дослідних робіт на інновації, технологічні інвестиції і освоєння передових технологій. Серед найефективніших механізмів перетворення результатів

науково-дослідних робіт у реальні нові продукти є інтеграція науки, освіти та виробництва, яка визначається як об'єднання економічних суб'єктів, поглинання їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними. Визначити її можна системою «наука – освіта – технологія – інновація – виробництво». Такий ланцюг є одним із визначальних факторів розвитку постіндустріальних суспільств та єдиний можливий шлях до підвищення конкурентоспроможності і динаміки прогресу в розвитку регіонів України [12].

Характерними ознаками економіки, яка базується на використанні знанневих чинників, є домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується завдяки нематеріальним активам, тобто інтелектуальної складової.

Для розрахунку стану розвитку наукової та освітньої інфраструктури в прикордонних областях доречним є використання методології оцінки Індексу економіки знань (Knowledge Economy Index, ІЕЗ), що розраховуються Світовим Банком за Knowledge Assessment Methodology. Зрозуміло, що використання в звичному режимі методики визначення ІЕЗ для визначення стану наукової та освітньої інфраструктури прикордонних областей є достатньо складною задачею, а з іншого боку окремі показники цього індексу практично не можливо буде розрахувати у зв'язку із відсутністю вихідних даних для розрахунку. Саме тому ми пропонуємо при визначенні стану розвитку науково-освітньої інфраструктури як домінанти системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей використовувати адаптовану методику визначення ІЕЗ. Індекс економіки знань складається із чотирьох складових: економічне стимулювання та інституційний режим, інновації, освіта та інформаційно-комунікаційні технології.

Оптимістичний сценарій соціально-економічного розвитку прикордонних областей є неможливим без наявності його

фундаментальних передумов. Такою передумовою є безпосередньо розвиток та забезпечення ефективного функціонування науково-освітньої інфраструктури, що проявляються у створенні сприятливих умов для розвитку освіти на науки в прикордонних областях. Окрім того, прикордонні території, географічно, володіють низкою переваг, щодо розвитку міжнародної співпраці в рамках розвитку науки та освіти, що тільки розширює потенційні можливості у їх забезпеченні соціально-економічного розвитку області.

Отже, науково-освітня інфраструктура, як домінанта системи соціально-економічного розвитку є важливою складовою забезпечення розвитку регіону. Водночас не слід забувати, про те, що науково-освітня інфраструктура це не тільки виробництво знань, але й ефективне їх використання. Для цього необхідно підвищити рівень фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності; створити систему пільг для підприємств, які впроваджують або створюють інновації; оновити матеріально-технічну базу науково-дослідних інститутів, лабораторій; створити якісну інфраструктуру тощо.

Четвертою домінантою системи соціально-економічного розвитку прикордонних територій є розвиток високотехнологічного та інноваційного підприємництва.

Досліджуючи історичні аспекти розвитку інноваційних підприємств зазначимо, що саме малі та середні підприємства є більш придатними до створення та реалізації інноваційної продукції, адже цикл інноваційної продукції розвивається S-подібною кривою («гіпотеза неперервності» Г. Менша), що свідчить про високий маржинальний прибуток інновацій, а також визначає швидкоплинність даного інноваційного продукту. У науці і практиці це явище дістало назву інноваційного розриву. Існування інноваційного розриву об'єктивно і неминуче, отже, закономірно, великі корпорації, що мають стабільні ринки збуту і доходи, часто уникають радикальних інновацій, оскільки це пов'язано для них з великим ризиком.

Досліджуючи розвиток високотехнологічних та іннова-

ційних підприємств, як атрактивну доміную в системі соціально-економічного розвитку прикордонних областей, необхідно аналізувати стан цієї домінанти через оцінку інноваційного потенціалу області, який за своїм змістом є інтегральним відображенням інноваційних потенціалів підприємств та суб'єктів, які функціонують в межах прикордонних областей [13].

Стимулювання розвитку високотехнологічного та інноваційного підприємництва в прикордонних областях обумовлює необхідність проведення послідовної та ефективної регіональної політики, яка узгоджує правові, фінансові, організаційні можливості органів влади та існуючі потреби інноваційних суб'єктів і забезпечує відповідність їх дій пріоритетним завданням стратегії інноваційного розвитку.

Заключною, п'ятою доміную системи соціально-економічного озвитку прикордонних територій нами визначена сфера гостинності. Сфера гостинності – це та сфера, яка охоплює діяльність людей у різних галузях послуг: готельний і ресторанний бізнес, відпочинок, туризм, розваги, екскурсійна діяльність, проведення різних наукових конференцій, громадське харчування, організація виставок, і якщо досліджувати прикордонні області Західного регіону України, то всі вони вже на сьогоднішній день мають достатньо високий рівень розвитку сфери гостинності. Проте, незважаючи на фактичний стан розвитку, даний сектор економіки є перспективним і таким, який дає змогу системно створювати нові продукти і послуги, які володітимуть прирощеною доданою вартістю. Окрім того географічне розташування, рельєф та клімат досліджуваних областей активно сприяє розвитку сфері гостинності.

Стан розвитку сфери гостинності в межах системи соціально-економічного розвитку прикордонних територій, найкраще можна охарактеризувати проаналізувавши індекс конкурентоспроможності в сфері подорожей та туризму (Travel and Tourism Competitiveness Index, TTCI), який складається

експертами Всесвітнього економічного форуму спільно із працівниками Всесвітньої туристичної організації.

Рейтинг ТТСІ передбачає оцінку конкурентоспроможності країни у сфері туризму за цілим рядом показників, як складаються із чіткого переліку субіндексів. Водночас в межах дослідження стану розвитку сфери гостинності у прикордонних областях може виникнути труднощі із отриманням об'єктивної бази даних для визначення такого індексу. Саме тому, із запропонована методика розрахунку ТТСІ буде агрегована і приведена у відповідність із цілями та об'єктами дослідження. Зокрема показники, що характеризуватимуть стан розвитку системи гостинності характеризуватимуть ресурсний потенціал туристичної галузі області, її інфраструктуру, правову базу регулювання, а також цілий ряд показників, які формують потенціал сфери гостинності або впливають на її розвиток.

Сьогодні розвиток сфери гостинності відбувається в умовах ризику і невизначеності, проте сфера гостинності є унікальною галуззю економіки, яка за відносно не великі ресурсні та економічні витрати може дати приріст валового регіонального продукту прикордонним областям. А від так визначення в рамках стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних територій одним із пріоритетів сферу гостинності, органи місцевої влади мають змогу згенерувати ефективний економічний потенціал, який при правильних підходах трансформується у фінансові ресурси області.

Отже, вище запропонована система домінант, із чітким переліком показників оцінки, є визначальною основою дієвого забезпечення оптимістичного сценарію розвитку прикордонних областей (рис. 5.7).

Кількість і сукупність показників, які доцільно використовувати при комплексній оцінці системи домінант, варто співставляти із основними цілями та завданнями, які визначаються органами місцевої влади при використанні сценарного підходу прогнозування соціально-економічного розвитку.

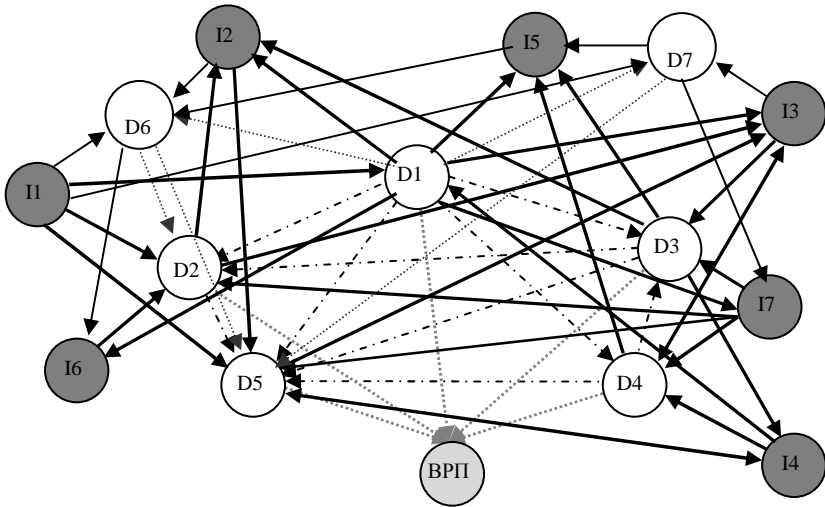

Рис. 5.7. Когнітивна мапа системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей.

- ◄..... - зв'язок між домінантами ВРП регіону;
- ◄- - - - зв'язок між домінантами соціально-економічного розвитку регіону;
- ◄———— - зв'язок між домінантами та показниками соціально-економічного розвитку регіону.

- D1 - домінанта «Транспортна інфраструктура»;
- D2 - домінанта «Органічне сільське господарство»;
- D3 - домінанта «Науково-освітня інфраструктура»;
- D4 - домінанта «Високотехнологічне та інноваційне підприємництво»;
- D5 – домінанта «Сфера гостинності»;
- D6 – домінанта «Екологія та стан навколишнього середовища»;
- D7 – домінанта «Транскордонна співпраця»;
- I1 – Природно-ресурсний потенціал регіону;
- I2 – Охорона навколишнього середовища;
- I3 – Населення, доходи та умови життя;
- I4 – Освіта, культура, туризм та відпочинок;
- I5 – Промислове виробництво регіону;
- I6 – Сільськогосподарське виробництво регіону;
- I7 – Регіональний ринок праці.

Методика оцінки показників в межах системи домінант має бути практичною, гнучкою, базуватися на доступному математично-статистичному апараті та відповідати сучасному соціально-економічному становищу прикордонних областей. Різнобічна оцінка є необхідним і водночас дуже важким завданням, яке в значній мірі визначатиме життєздатність як всієї системи домінант так і окремих її складових зокрема. Результати дослідження сприятимуть формуванню та удосконаленню методичних підходів до розробки програм соціально-економічного розвитку.

Сформована когнітивна мапа системи домінант соціально-економічного розвитку дає змогу оцінити рівень зв'язків між домінантами і іншими показниками розвитку регіону, що за умов використання сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних областей є ефективним програмним інструментом управління.

Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку регіону на основі використання когнітивної мапи системи домінант полягає у зміні значень показників домінант та дослідженні при цьому зв'язків змін у роботі усієї системи регіону. За типологією зв'язків які можуть виникати в регіональних системах, області можна розділити на: області із низькими когнітивними зв'язками домінант та елементів (від $-0,3$ до $+0,3$), області із середніми когнітивними зв'язками домінант і елементів (від $+0,3$ до $+0,6$) та області із значними (великими) когнітивними зв'язками між домінантами та елементами системи (від $+0,6$ до $+1$). Варто відзначити, що при сценарному прогнозуванні регіонального розвитку можуть виникати когнітивні зв'язки між певними домінантами чи елементами із від'ємним значенням, що свідчить про малу ефективність використання того чи іншого елемента (домінанту) системи.

Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних областей із використанням когнітивної мапи системи домінант дозволяє описати соціально-економічну структуру області, взаємодію і взаємовплив її складових, при-

чинно-наслідкові взаємозв'язки між домінантами; різноманітні процеси, що протікають в межах системи, їх взаємодію із зовнішнім середовищем, виявити вплив зовнішнього середовища на поточну ситуацію в прикордонних регіонах, спрогнозувати величину економічного потенціалу, і вже на його основі обґрунтувати необхідні управлінські дії для вирішення проблем, що виникають у прикордонних областях.

Основне призначення когнітивної мапи системи домінант – допомогти експерту в процесі пізнання і, відповідно, розробити вірне управлінське рішення в забезпеченні оптимістичного сценарію розвитку регіону. Сценарне прогнозування із використанням когнітивної мапи домінант пояснює, на який складовий елемент (домінанту) або взаємозв'язок елементів необхідно впливати, з якою силою і в якому напрямку, щоб досягти встановленої мети з найменшими витратами.

У такому випадку, сценарне прогнозування розвитку регіону дає змогу поліпшити процес планування та прогнозування векторів розвитку регіону, а також сприяє скороченню видатків вже на стадії планування та прогнозування. Окрім того, сценарне прогнозування дає змогу здійснювати низку випробувань щодо впровадження тієї чи іншої стратегії (сценарію) в життя та отримання інформації щодо рівня ефективності кожного із робочих варіантів стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

5.3. Сценарні механізми реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів (на прикладі розвитку туризму)

В умовах децентралізації та реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні нагальною постає проблема створення моделі, зорієнтованої на забезпечення прискореного розвитку пріоритетних галузей і виробництв, що визначають інновацій-

ний, ресурсозберігаючий, екологозахисний і соціально-орієнтований характер економіки. Особливо важливим є розв'язання цієї проблеми для прикордонних регіонів України, що периферійно розміщені від центру.

Однією з таких галузей, що може мати не тільки економічний, а й соціальний вплив на успішний розвиток прикордонного регіону, є сфера туризму, яка потребує ефективного управління та обґрунтованого прогнозування.

Сьогодні туризм, як вид економічної діяльності, отримує швидкий розвиток в багатьох прикордонних регіонах України. Ця діяльність базується на інтегрованому використанні потенціалу території і факторів виробництва різних галузей, створюючи на основі поєднання товарів, послуг і вражень привабливий туристичний продукт, який із-за близькості кордону та можливості його швидкої реалізації може продукуватися у великій кількості. Не менш важливим чинником зростання потенціалу регіонального туризму є активна розбудова єдиної інформаційної системи туристичного простору [14]. Саме тому для більшості прикордонних регіонів, туристична сфера є пріоритетним видом діяльності, яка дозволяє вбудувати регіональну економіку не тільки в систему транскордонного, але й транснаціонального та глобального ринків.

Таким чином, завдяки вдалому прогнозуванню розвитку сфери туризму можливо передбачити соціально-економічний розвиток прикордонного регіону, виявити та запобігти негативним тенденціям і ефективно протистояти тим проблемам, які можуть виникнути у майбутньому.

Розглядаючи Чернівецьку область (Північна Буковина) як прикордонний регіон, варто зазначити, що область є регіоном багатопрофільного літнього та зимового гірсько-спортивного туризму, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, а також бальнеологічного лікування. Тут поєднуються живописні гірські ландшафти та мальовничі ліси передгір'я, численні річки й джерела лікувальних мінеральних вод, заврожує краса лісів і гірських лук, багатих на мисливську фауну, гриби та

ягоди. Не можуть не причарувати зразки традиційного народного будівництва й ужиткового мистецтва – живі носії своєрідності буковинського фольклору. Буковина входить до п'ятірки областей України, які володіють найбільшою природо-заповідною територією. Тому туризм, як вид економічної діяльності, посідає особливе місце в економіці Чернівецької області.

Прикордонне розташування області, зростання ролі контактної функції туризму, розвиток міжнародних транспортних коридорів, сприятливі природно-кліматичні умови, багаті рекреаційні ресурси, економічний і науковий потенціал області, соціально-культурні та історичні традиції розкривають широкі перспективи для розвитку туристичної галузі, що забезпечить суттєве економічне зростання та скорочення різниці рівня розвитку в прикордонних регіонах

Сфера туризму є складною соціально-економічною системою, яка об'єднує багато таких взаємопов'язаних елементів, як готельне господарство, ресторанний бізнес, транспорт тощо. Як і будь-яка складна система, вона потребує ефективного управління. Одним з елементів управління є прогнозування, яке дозволяє керівництву передбачити майбутні перспективи і вдало використовувати можливості для розв'язання проблем, які постають перед сферою туризму. Основою побудови будь-якого прогнозу щодо такої системи є припущення про те, що її майбутній стан визначається тим, яким був стан системи у минулому та теперішньому. Саме собою майбутнє несе елементи невизначеності. Поясненням цьому є те, що може існувати багато його варіантів, які залежать від багатьох змінних.

На прикладі Чернівецької області як прикордонного регіону встановлено, що важливою передумовою розробки різних сценаріїв розвитку сфери туризму є забезпеченість регіону природними, історико-культурними і соціально-економічними ресурсами, трудовим та науковим потенціалом, розвитком загальної та спеціальної інфраструктури. Ще у 90-х роках минулого століття у Чернівецькій області визначено складові

туристичного потенціалу, основою якого стали велика кількість пам'яток архітектури, культури, релігії, сприятливі кліматичні умови, наявність цінних видів природних рекреаційних ресурсів тощо [15, с. 86]. Сьогодні незаперечним є той факт, що «конкурентоспроможність регіону, як і його привабливість для потенційних відвідувачів, посилюється при умові більшої концентрації рекреаційних ресурсів на його території» [16, с. 133]. Водночас, для розвитку туризму важливими є й інші чинники, які пов'язані безпосередньо з прикордонним розташуванням регіону. Розглянемо їх нижче:

Прикордонний аспект (кордон з Румунією та Молдовою), важливість якого визначається тим, що туристи з інших країн та вітчизняні туристи, що прямують, за кордон мають змогу швидше здійснювати переміщення і таким чином відвідати більше туристичних дестинацій. Вагома роль відводиться і транзитному обслуговуванню. Також завдяки прикордонному розміщенню регіону сфера туризму є більш відкритою та сприяє розширенню можливостей для транскордонного співробітництва.

Аспект периферійності пов'язаний з тим, що Чернівецька область, будучи периферійною областю України, певною мірою стала суспільно-економічним центром регіону, на життя якого має значний вплив кордон та транскордонні зв'язки. Так, наприклад, запровадження спочатку спрощеного порядку перетину кордону мешканцями 30-кілометрової зони, а з 11 червня 2017 року безвізового режиму з країнами ЄС, передбачає не тільки співпрацю сусідніх регіонів, але й створення єдиного економічного простору [17, с. 217].

Аналіз роботи різноманітних транскордонних об'єднань підтверджує, що одним із основних механізмів реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів є єврорегіони. Чернівецька область входить до складу єврорегіонів «Карпатський» та «Верхній Прут». І як уже зазначалось, «успішне функціонування єврорегіонів, які об'єднують території прикордонних адміністра-

тивно-територіальних одиниць суміжних держав, що периферійно розміщені і характеризуються, зазвичай, як депресивні, сприятиме розвитку інфраструктури, ефективному використанню природних та рекреаційних ресурсів, усуненню безробіття, економічному піднесенню територій та вирішенню інших спільних проблем та інтересів транскордонного характеру» [18, с. 66].

Сценарне прогнозування розвитку сфери туризму, як складової економіки прикордонного регіону, має два основних призначення:

передбачення змін, які можуть виникнути в результаті дій зовнішніх та внутрішніх факторів та на основі цього прийняття заходів підтримки або попередження негативного впливу;

визначення умов досягнення бажаної мети в розвитку сфери туризму та встановленні можливих проблем, які можуть виникнути на шляху досягнення цієї мети.

Аналіз діяльності підприємств туристичної сфери, громадських організацій, наукових установ та владних структур дав змогу встановити основні принципи щодо сценарного прогнозування, а також зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) чинники, які впливають на розвиток сфери туризму.

Зокрема, при побудові будь-якого сценарію необхідне врахування таких основоположних принципів, як:

принцип територіальності;

системний принцип;

принцип екологічності;

принцип узгодженості.

Щодо чинників впливу на розвиток туризму, то зовнішні чинники впливають шляхом демографічних і соціальних змін, які тією чи іншою мірою змінюють структуру вільного часу населення і створюють об'єктивні соціально-демографічні умови для розвитку туризму. До зовнішніх чинників також відносяться економічні і фінансові умови:

поліпшення (погіршення) економічної і фінансової ситуації;

збільшення (зниження) персонального доходу;

більш висока (низька) туристична активність залежно від виділеної на відпочинок частини доходів;

зростання (зниження) частини коштів, що виділяються фондами соціального страхування та іншими організаціями на покриття витрат для лікування, на рекреацію, туризм та подорожі.

Окрім цього, до зовнішніх чинників відносяться зміни політичного і правового регулювання, технологічні зміни, розвиток транспортної інфраструктури і торгівлі, зміни умов безпеки подорожей та відпочинку.

Внутрішні чинники – це насамперед матеріально-технічне забезпечення, пов'язане з розвитком закладів розміщення, транспорту, підприємств громадського харчування, рекреаційної сфери, роздрібної торгівлі й ін. До внутрішніх чинників також відносяться стан регіонального туристичного ринку, стан навколишнього середовища, підготовка кадрів, реклама тощо.

Важливе значення при розробці сценаріїв розвитку сфери туризму відводиться аналізу основних показників сфери туризму, основними з яких є:

динаміка кількості суб'єктів, які здійснюють туристичну діяльність;

динаміка кількості закладів розміщення;

динаміка чисельності туристів, яким надано обслуговування, в тому числі іноземним;

динаміка основних показників обсягу наданих туристичних послуг;

динаміка чисельності працівників туристичної сфери.

Аналіз динаміки кількості суб'єктів, які здійснюють туристичну діяльність у Чернівецькій області (табл. 5.1), свідчить про зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності за останні три роки та формування негативних тенденцій.

Таблиця 5.1

Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності

Кількість суб'єктів туристичної діяльності	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього	121	68	65
Турагентів	92	44	50
Туроператорів	28	24	15
Екскурсійних бюро	1	-	-

Причинами цього є інфляційні процеси, девальвація гривні, висока вартість послуг суб'єктів туристичної діяльності, зниження рівня життя населення регіону, що в цілому призвело до значного зменшення попиту на туристичні послуги. Проте у 2014-2015 роках темпи зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності були нижчими, ніж у 2013 році, що вказує на певну стабілізацію на туристичному ринку [19].

Щодо кількості закладів розміщення, то тут ситуація кардинально не змінилася. 87 закладів розміщення було у 2013 році, стільки ж зареєстровано і у 2015 році [19-21].

Динаміка чисельності працівників туристичної сфери свідчить про значне зменшення працюючих. Якщо у 2013 р. зайнятих безпосередньо у роботі туристичних операторів та туристичних агентів було 1139 осіб, то вже у 2014 році тільки 942 особи, ще менше у 2015 році – 874 особи. Це зумовлено погіршенням економічної ситуації, зниженням попиту на туристичні послуги та ін. [19-21]. Щодо обсягу туристичних послуг, наданих туристам на території Чернівецької області протягом 2013-2015 рр., то в цілому ситуація значно покращилася. Тільки у 2015 році послугами туристичних організацій області, за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області, скористалися 15,7 тис. осіб, яким було продано 8,5 тис. путівок на загальну вартість 124,7 млн. грн. Серед них 99,3% склали громадяни України і 0,7% – громадяни інших країн. Діти і підлітки становили 20,4% від загаль-

ної чисельності туристів. Чисельність обслугованих екскурсантів становила 4,9 тис. осіб [21, с. 13]. За нашими розрахунками, загальний обсяг отриманих послуг та придбаних товарів туристами на території Чернівецької області у 2015 році склав понад 347 млн. грн., що більше на 113,3 млн. грн. ніж у 2013 році. А за методикою, розробленою Всесвітньою туристичною організацією, визначено, що у 2015 році тільки місто Чернівці відвідали 302,5 тис. осіб, що на 24,8 тис. осіб або 9,0% більше порівняно з 2014 роком. Під час перебування у Чернівцях туристами придбано товарів та спожито послуг на суму 647,4 млн. грн., що на 6,6% (40,0 млн. грн.) більше показника 2014 року [22, с. 6]. Це відбувалося за рахунок підвищення вартості обслуговування, зростання внутрішнього туризму, зокрема, екологічного (зеленого) та сільського туризму, девальвації гривні тощо. Водночас, відсутність єдиного підходу щодо розрахунку чисельності туристів та обсягу наданих послуг і придбаних туристами товарів призводить до неможливості визначення впливу туризму на соціально-економічний розвиток прикордонного регіону.

Важливим елементом, який дозволяє побудувати сценарії розвитку, є визначення основних тенденцій розвитку сфери туризму у майбутньому. Опис цих тенденцій дозволяє передбачити, яким може бути майбутнє розвитку туризму за певних умов, особливо умов його сталого розвитку головні віхи якого відображено Т.І.Ткаченко [23].

На основі аналізу основних показників сфери туризму встановлено, що у Чернівецькій області за останні три роки відбулося:

- зменшення кількості підприємств, зайнятих у туристичній сфері;

- збільшення доходів підприємств та підприємців, задіяних в обслуговуванні туристів;

- зростання ролі екологічного (зеленого) і сільського туризму та відпочинку на природі;

- збільшення чисельності внутрішніх туристів.

Таким чином, залежно від економічного розвитку, політичної ситуації, зняття візових бар'єрів, розширення транскордонного співробітництва, стану розвитку туризму, можливі такі основні варіанти сценаріїв розвитку сфери туризму у Чернівецькій області.

1. Оптимістичний сценарій, який передбачає, що сфера туризму активно розвиватиметься та демонструватиме підвищення основних показників. Він базується на тому, що у майбутньому відбудеться суттєве зростання економіки регіону, буде сформована та реалізована ефективна стратегія розвитку сфери туризму, націлена на формування нових туристичних потоків, розбудована сучасна туристична інфраструктура, реконструйовано більшість автошляхів до туристичних дестинацій, розроблені нові туристичні продукти, що значно активізує попит на туристичні послуги, сприятиме залученню нових підприємців та інвесторів у сферу туризму області.

2. Песимістичний сценарій передбачає те, що сфера туризму не розвиватиметься зовсім та відбуватиметься суттєве зниження основних показників, тобто прогнозується негативна динаміка. Він базується на тому, що у майбутньому зростатиме рівень інфляції та девальвації грошової одиниці України, що у свою чергу призведе до зменшення реальних доходів громадян та, врешті-решт, до зниження попиту на туристичні послуги, зокрема на відпочинок всередині країни. Це призведе до зниження ефективності функціонування сфери туризму області, зменшення доходів та необхідності закривати нерентабельні заклади готельного та ресторанного господарства, а також звільняти зайнятих у них осіб. А сама сфера туризму стане непривабливою для підприємців та інвесторів.

3. Реалістичний сценарій розвитку сфери туризму області передбачає наступний розвиток подій. Попит на туристичні послуги залишатиметься стабільним, особливо на відпочинок всередині області в зв'язку з розбудовою туристичної інфраструктури та порівняно нижчою вартістю туристичних продуктів. Продовжиться розвиток екологічного (зеленого) та сіль-

ського туризму, оскільки такі види туризму будуть більш привабливими через незначне зростання цін на такі послуги та підвищення якості обслуговування. Окрім цього, зростатиме чисельність іноземних туристів у зв'язку з введенням у дію злітно-посадкової смуги Чернівецького міжнародного аеропорту та відкриттям нових авіамаршрутів, появою додаткових залізничних та автобусних міжнародних сполучень, розвитком прикордонних обмінів тощо. Внаслідок популяризації туристичних можливостей області за кордоном, започаткуванню нових та просуванню за межі області діючих фестивалів та ярмарок відбудеться зростання частки подієвого та культурного туризму, що сприятиме зростанню відвідуваності туристами різноманітних заходів. Плановий ремонт та реконструкція основних шляхів до гірськолижних центрів області дозволить збільшити привабливість відпочинку у Карпатах.

Завдяки стабілізації попиту на туристичні послуги та його поступове зростання, у найближчі п'ять років кількість туристичних операторів збільшиться до 30, а чисельність зайнятих у туристичній сфері зросте вдвічі.

Для реалізації даного сценарію розвитку сфери туризму у Чернівецькій області важливими також є відсутність суттєвих коливань курсу національної валюти, поступове зниження рівня інфляції, що сприятиме стабільному попиту на туристичні послуги у майбутньому.

Отже, на основі проведених досліджень, враховуючи прикордонне розташування області, фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, наявні природні ресурси, культурно-історичну спадщину, загальну і спеціальну інфраструктуру та необхідні заходи, які можуть бути здійснені органами місцевого самоврядування та підприємцями, зайнятими у цій сфері, вважаємо, що реалістичний сценарій є найбільш імовірним сценарієм розвитку сфери туризму у Чернівецькій області як прикордонному регіоні.

Для його реалізації потрібно визначити завдання з підготовки пропозицій для місцевих органів влади, які здійснюють

управління сферою туризму прикордонного регіону, прийняття відповідних програм розвитку туризму та розробки конкретних заходів, затвердження поточних і перспективних планів, з урахуванням їх наслідків у майбутньому.

5.4. Напрями та методи підвищення дієвості управління прикордонними територіями

Проблема підвищення ефективності регіонального управління визначено як одну із пріоритетних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. №385). Досягнення цілі передбачає удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні, зокрема шляхом упровадження дієвого інформаційного забезпечення для визначення проблем регіонального розвитку, проведення аналізу та моделювання шляхів їх розв'язання як основи для розроблення та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Іншим пріоритетом загальнодержавного регіонального розвитку зазначена Державна стратегія обумовлює територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток, зокрема шляхом реалізації заходів із розвитку прикордонних територій.

Зазначене, а також гостра актуальність проблеми вдосконалення механізмів державного управління мезорівня, визначило основні аспекти даного дослідження, спрямованого на встановлення напрямів та розробку методів дієвості управління регіонами, що мають спільні кордони із країнами Європейського Союзу.

Безперечно проблема дієвості, якості і в деякій мірі ефективності регіонального управління є за своєю природою кібернетичною. Як відомо, вирішення кібернетичних проблем керованості будь-якою системою немає інших альтернатив окрім чіткого та точного виміру (оцінки) міри впливу суб'єкта

на стан (параметри) керованого об'єкту. Без такої оцінки вести мову не тільки про вдосконалення, а й про сам факт управління немає змісту. Вітчизняні регіональні соціально-економічні системи (СЕС) як об'єкти даного дослідження не є винятком.

Поряд з цим, вирішення методологічних проблеми дієвості регіонального управління, зокрема, напрацювання адекватних методик оцінки управлінського впливу органів влади на розвиток регіону залишаються складними завданнями галузей вітчизняної та світової регіоналістики. Така складність в першу чергу обумовлена відсутністю в державному секторі єдиного показника результатів діяльності, а також тим, що дану діяльність важко виміряти чи чітко оцінити. Іншим ускладнюючим аспектом є те, що до оцінки дієвості повинні входити як безпосередні, так і опосередковані показники, пов'язані із значною кількістю економічних, політичних, управлінських, етичних, психологічних та багатьох інших вимірювань.

Останніми роками як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці з'явилося багато публікацій, присвячених тим чи іншим аспектам оцінки і покращення дієвості та ефективності функціонування суб'єктів системи державного та регіонального управління. Так, у світовій практиці відомі різні підходи до оцінки ефективності державного управління, які у США відображені некомерційним проектом *GPP* (*government performance project*), у країнах Західної і Центральної Європи методикою вимірювання якості *CAF* (*Common Assessment Framework*), застосуванням міжнародного індексу *GRICS* (*Governance Research Indicator Country Snapshot*) та ін..

Сьогодні, відомі дослідження сучасників, у яких відображено аналіз проблем системи критеріїв, основних тенденцій та факторів росту ефективності державного управління [24], аналіз ефективності державного управління соціально-економічним розвитком регіонів [25; 26], пропозиції системи показників для моніторингу діяльності державних органів [27], та багато інших у яких висвітлюються основні аспекти

аналізу та оцінки ефективності та дієвості державного управління, у тому числі й регіонального.

Загалом же при дослідженні питань ефективності та результативності управлінських впливів суб'єктів системи державного управління використовується надзвичайно широкий перелік загальнонаукових методологічних підходів і спеціальних методів: системний і комплексний підходи, системний аналіз та синтез, когнітивне моделювання та структурно-функціональний аналіз, економіко-математичне моделювання, статистичні і графічні методи, методи експертних оцінок та ін. Зазначене обумовлює висновок, що основні перешкоди на шляху розв'язання проблем ефективного та результативного регіонального управління лежать не у методичній, а скоріш методологічній площинах. Вітчизняна регіоналістика потребує об'єктивного та адекватного наявній статистичній базі підходу до оцінки, а відтак і пропозиціям з підвищення ефективності та результативності управлінських впливів регіональної влади.

Оцінка дієвості управління регіоном, у відповідності до принципів системного підходу, пов'язана із тим очевидним фактом, що участь у формуванні показників соціально-економічного розвитку приймає не тільки місцева влада, але й зовнішнє середовище: загальнодержавна соціально-економічна система, регіони-сусіди (у т.ч. регіони-сусіди інших країн), загальносвітові мікросоціальні та макроекономічні тенденції, управлінські впливи центральної влади та багато ін. (рис.5.8).

Однак, сучасні напрацьовані науковцями та центральними органами виконавчої влади критерії оцінки діяльності органів місцевої влади все ще носять суперечливий характер. У системі пропонуванних критеріїв не вирішено питання конкретизації вкладу регіональної влади в розвиток регіону у межах її повноважень. До цього часу не розроблено механізм поправок на абсолютно різні базові умови регіонального розвитку, на об'єктивний економічний потенціал регіону, дію загальнодержавних і корпоративних структур, чинники світового господарства, наявність спільного кордону тощо.

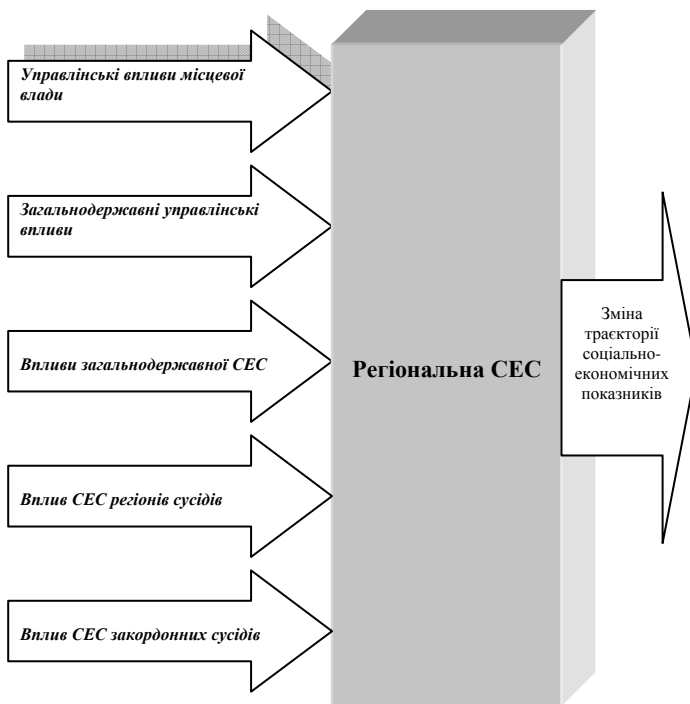

Рис. 5.8. Фактори, формуючі показники регіональної СЕС

Актуалізоване за період 2014-2016 рр. нормативно-правове забезпечення механізмів діяльності і оцінки органів місцевої влади [28] головним чином регламентує процедуру аналізу (у т.ч. з використанням методів обробки статистичної інформації, методів формування рейтингової оцінки кожного регіону в Україні тощо) динаміки регіональних показників, які відображають стан соціальної та економічної сфер регіону.

Базовими методологічними підходами такого аналізу є використання таксонометричних та нормативних методів. Однак, такі методи теж не спроможні конкретизувати вкладу саме місцевої влади у формування того чи іншого показника регіонального розвитку, а відтак унеможливають розробку та результативну оцінку заходів з підвищення дієвості регіонального управління.

Також викликає питання тотальне використання нормативного методу при програмно-адаптивному управлінні розвитком регіону, коли головним завданням місцевої влади є зусилля із вирівнювання траєкторії регіонального розвитку до рівня планованого. Проблема поглиблюється умовами глобалізаційних тенденцій та відкритості регіональних СЕС, що приводить до тотального впливу на формування кон'юнктури їх складної нелінійної поведінки, переважно, загальнодержавного управління і зовнішньоекономічних факторів.

Таким чином, найбільш принциповим напрямком розробки адекватної методики оцінки роботи місцевої влади є першочергове вирішення методологічної проблеми прикладної декомпозиції усієї наявної множини керуючих впливів, що ведуть до зміни параметрів об'єкту управління – регіональної СЕС.

Для вирішення поставленого завдання, як і будь-якого завдання управління, є побудова адекватної моделі регіональної СЕС із врахуванням усіх ендо- та екзогенних факторів впливу на її поведінку.

Таким чином найбільш практичним напрямом покращення дієвості процесу управління прикордонними територіями залишається методична розробка та прикладне впровадження моделі S_m . Звісно, якість управління буде визначатися якістю розробленої моделі. Остання, у свою чергу, залежить від глибини системного пізнання об'єкту (системи) та можливостей перенести дані знання на модель. Для випадку прикордонного регіону в основу моделі СЕС пропонується закласти функціонально-статистичні методи формалізації. Більш детальна інформація про методи формалізації, наявні наближення та технологію реалізації моделі відображена у попередніх дослідженнях [29].

Із сукупності чинників формування стану регіональної СЕС (S) (рис. 5.8) сегрегуємо три сфери впливів: впливи місцевої влади (V^{MB}), загальнодержавного зовнішнього середовища (V^{3C}) та вплив країни(н) європейського сусіда (V^{CE}).

Стан системи регіонального управління задамо скінченним набором n соціально-економічних параметрів

S_i ($i = 1, \dots, n$). Впливи загальнодержавного зовнішнього середовища опишемо скінченим набором m соціально-економічних параметрів V_j^{3C} ($j = 1, \dots, m$) теж обумовлених [31]. Вплив країни(н) європейського прикордонного сусіда ідентифікується скінченим набором k соціально-економічних параметрів V_l^{CE} ($l = 1, \dots, k$), що описують головні особливості функціонування його макроекономічної СЕС.

Впливи місцевої влади визначимо скінченим набором h цільових соціально-економічних параметрів V_y^{MB} ($y = 1, \dots, h$) обумовлених регіональними програмно-цільовими документами.

Безперечно, за кількістю параметрів ($n+m+k+h$) прикладна побудова такої моделі можлива тільки з використанням технологій інтелектуального аналізу даних (*Data Mining*). Остання передбачає регламентація процедури навчання нейронмережевої моделі та її подальше використання. Для нашого випадку у процесі навчання пропонується використати підхід «послідовність». Для цього особа, яка приймає рішення (ОПР) повинна сформувати ретроспективний (щонайменш за останні 3-5 років) набір вищенаведених показників та експортувати його у програмне середовище інтелектуального аналізу для навчання моделі (рис. 5.9).

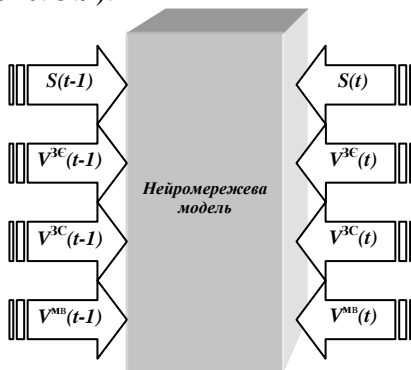

Рис. 5.9. Навчання моделі СЕС

По завершенню процедури навчання модель готова до прикладного використання (рис. 5.10). Фактично ОПР має у своєму розпорядженні модельний аналог регіональної СЕС (звісно в кон-

цепті готової чорної скриньки В.Ешлі), в якому закладено інформацію про взаємовплив факторів: зовнішнього середовища, регіону прикордонного сусіда та, саме головне, ретроспективного чинника планово-програмних рішень місцевої влади.

Для використання моделі в реальному поточному часі (Т) ОПР формує набір управлінських сценаріїв – $V^{MB}_1, \dots, V^{MB}_x$ та подає на вхід моделі (рис. 5.11).

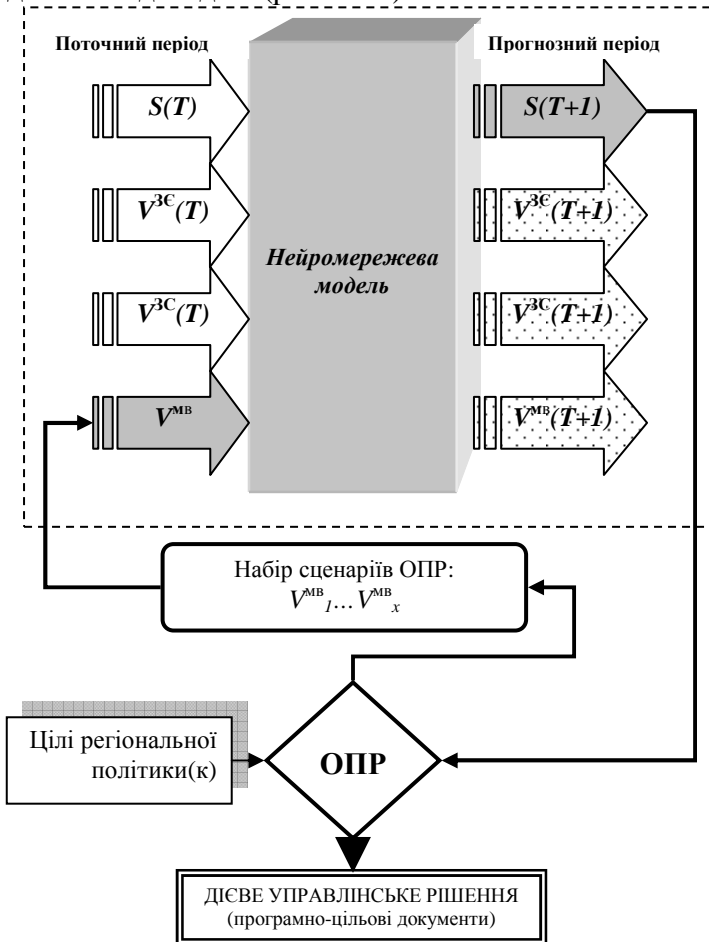

Рис. 5.10. Прикладне використання моделі СЕС при розробці регіональних стратегій розвитку

Зрозуміло, що найбільш дієвим буде концепт із набору оптимістичного, песимістичного та реального сценаріїв.

Отримувана інформація виходу моделі $S_1(T+1), \dots, S_x(T+1)$ аналізується ОПР для обрання найбільш прийняттого сценарію управління на часову перспективу $T+1$ (рис. 5.10), який відповідає тиме чітким цілям регіональної політики.

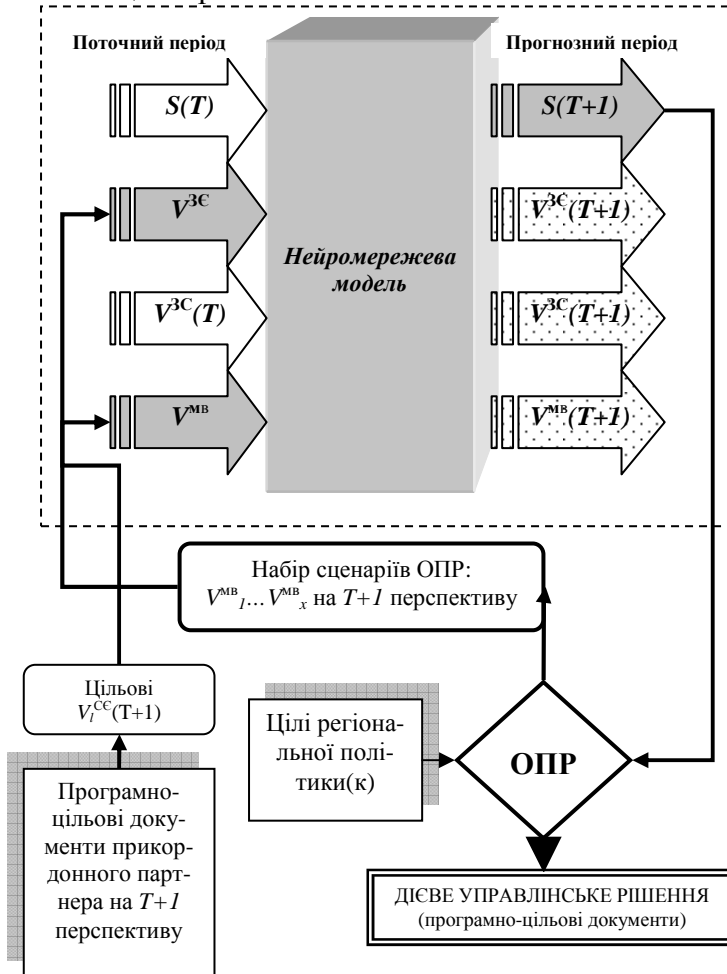

Рис. 5.11. Прикладне використання моделі СЕС при узгодженні стратегій розвитку регіону та прикордонного сусіда

Тотожно можливе використання моделі при узгодженні регіональних та загальнодержавних стратегій розвитку і т.п.

Пропоновані концепти моделювання СЕС пройшли адаптацію та підтвердили свою адекватність для вирішення багатьох випадків регіональних управлінських завдань на прикладі Чернівецької та інших областей України із використанням у якості програмного середовища інтелектуального аналізу даних програми *Deductor Studio* та публічних даних Державної служби статистики [30].

Таким чином, запропоновано новий підхід до методичного забезпечення дієвості регіонального управління шляхом впровадження моделі СЕС регіону в практику розробки програмно-цільових документів.

Підхід дозволяє визначити можливі варіанти взаємовігдних регіональних рішень з позицій розвитку економіки прикордонних регіонів і врахування соціальних інтересів згідно Парето-оптимуму. Перспективи пропонованого методу дають змогу, у рамках сценарного підходу, перейти від реактивного підходу в управлінні СЕС до активного (превентивного) управління на упередження виникнення кризових чи незворотних процесів. Більше того, методика дозволяє уникнути проблеми відсутності уніфікованої системи статистичних показників та інформаційних баз даних із закордонними регіонами сусідами, та відповідно уникнути проблеми порівняльності таких даних.

5.5. Рекомендаційні аспекти впровадження результатів дослідження в управлінську практику

Вироблення нової політики регіонального розвитку в Україні зумовлює потребу переходу держави на новий рівень формування механізмів реалізації міжрегіонального співробітництва – від торговельної моделі взаємовідносин регіонів до проектної. Так, обмін товарами та послугами між регіонами України ґрунтується переважно на спеціалізації регіонів і ви-

значається поточними рівнями їх розвитку. Звідси регіоні-лідери, що отримують значний обсяг інвестицій і мають значний обсяг капіталу (в т. ч. інноваційного, науково-технічного), спеціалізуються на вивезенні капіталомісткої продукції, а регіони-аутсайтери, з дефіцитом інвестицій та надлишком робочої сили, спеціалізуються на виробництві та вивезенні трудомісткої продукції.

Світова практика транскордонного співробітництва передбачає взаємодію між рівноцінними партнерами. Однак, щодо існуючих економічних зв'язків між українськими регіонами і європейськими країнами, спостерігається нерівнозначність ринкових середовищ учасників транскордонного співробітництва, що для України проявляється у значних потоках еміграції кваліфікованої робочої сили, непропорційності товарообміну, сировинній орієнтації зовнішньої торгівлі регіонів тощо. Особливо негативною тенденцією є низька наукомісткість міжрегіональних програм і проектів.

Для забезпечення успішного транскордонного співробітництва потенціал прикордонних регіонів використовується недостатньо. Тому розширення участі регіонів України в проектах співробітництва дозволить в умовах асиметрії регіонального розвитку об'єднувати соціально-економічний потенціал та факторні конкурентні переваги прикордонного розташування окремих регіонів України для посилення їх міжнародної конкурентоспроможності. Реалізація великих міжрегіональних проектів сприятиме залученню інвестицій, створенню нових робочих місць.

Таким чином, політика розвитку прикордонних регіонів повинна визначати пріоритети транскордонного співробітництва для забезпечення їх міжнародної конкурентоспроможності. Відповідно до пріоритетів важливо визначити «опорні» галузі і сектори економіки цих регіонів для економічного зростання на інноваційній основі.

Підсумовуючи обґрунтування визначених пріоритетів державної політики економічного регіонального розвитку, сформулюємо для кожного з них операційні цілі.

Пріоритет 1. Забезпечення конкурентоспроможності прикордонних регіонів за рахунок ефективної реалізації їх внутрішнього потенціалу розвитку.

Операційна ціль 1.1. Модернізація базових галузей опорних регіонів на новій технологічній основі.

Операційна ціль 1.2. Диверсифікація економіки регіонів, розвиток конкурентоспроможних галузей.

Операційна ціль 1.3. Розвиток інфраструктурної бази соціально-економічного зростання регіонів.

Пріоритетні напрями реалізації:

1.3.1. Стимулювання залучення інвестицій у ключові сектори економіки регіонів, які визначають стратегічні пріоритети розвитку.

1.3.2. Підтримка малого та середнього бізнесу.

1.3.3. Сприяння створенню та впровадженню інновацій, включаючи розповсюдження сучасних технологій.

1.3.4. Зменшення енергетичної залежності регіональних економік та стимулювання енергозбереження.

Пріоритет 2. Зміцнення і поглиблення міжнародної конкурентоспроможності регіонів шляхом розширення міжрегіонального співробітництва на рівні транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної кооперації.

Операційна ціль 2.1. Активізація і розширення міжрегіонального співробітництва.

Пріоритетні напрями реалізації.

2.1.1. Поглиблення виробничої кооперації підприємств різних регіонів.

2.1.2. Формування на міжрегіональному рівні спільної транспортної та логістичної інфраструктури;

2.1.3. Розробка спільних інвестиційних проектів;

2.1.4. Формування спільної інноваційної інфраструктури.

Операційна ціль 2.2. Розширення напрямів і форм транскордонного співробітництва для забезпечення європейської інтеграції України.

Пріоритетні напрями реалізації:

2.2.1. Розвиток інфраструктури загальнодержавного та міжнародного значення.

2.2.2. Підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів шляхом виділення для розвитку опорних галузей економіки.

2.2.3. Розвиток комунікаційної інфраструктури регіонів.

Акцентуємо увагу на надзвичайній важливості та пріоритетності політики соціального розвитку для забезпечення вирівнювання міжрегіональних відмінностей. Слід вважати, що головним і єдиним пріоритетом державної політики соціального розвитку регіонів є забезпечення соціальної безпеки людини і подальший розвиток людського потенціалу.

Відповідно до цього пріоритету, визначаються операційні цілі:

Операційна ціль 1. Визнання на державному рівні якості здоров'я населення головною цінністю країни.

Пріоритетний напрям 1.1. Зниження смертності населення працездатного віку, зокрема, чоловічої та материнської.

Пріоритетний напрям 1.2. Розвиток системи охорони здоров'я, підвищення державних стандартів якості здоров'я населення.

Пріоритетний напрям 1.3. Розвиток фізичної культури, спорту та туризму, культивування здорового способу життя серед населення.

Операційна ціль 2. Призупинення руйнування трудового потенціалу та відтоку інтелектуального потенціалу з країни, забезпечення їх розвитку.

Пріоритетний напрям 2.1. Розвиток трудової та інноваційної активності населення, головним чином, молоді.

Пріоритетний напрям 2.2. Активізація співпраці бізнесу з освітою та наукою.

Пріоритетний напрям 2.3. Скорочення відтоку міграції працездатного населення та ефективне залучення і використання іммігрантів.

Операційна ціль 3. Подолання бідності людей, насамперед, серед працюючих, через стимули для роботи, скорочення безробіття.

Пріоритетний напрям 3.1. Підвищення вартості робочої сили, зменшення розриву між найбагатшими та бідними верствами населення.

Пріоритетний напрям 3.2. Забезпечення працевлаштування молоді і, насамперед, випускників вищих навчальних закладів першим робочим місцем.

Пріоритетний напрям 3.3. Створення умов для гідної праці та забезпечення продуктивної зайнятості населення, особливо, сільського.

Таким чином, політика підтримки регіонального людського розвитку повинна спрямовуватись на активізацію всього ресурсного потенціалу регіонів як основи зміцнення їх конкурентоспроможності, і, насамперед, на збільшення життєвого потенціалу населення країни та її регіонів.

Для реалізації сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів можуть бути рекомендовані наступні напрями діяльності:

I. Співробітництво в прикордонній торгівлі товарами та послугами, яке здійснюється між юридичними і фізичними особами, які мають постійне місце проживання на прикордонній території України та іноземними особами, що мають постійне місце проживання на суміжній прикордонній території, виключно для задоволення місцевих потреб у товарах і послугах вироблених на відповідних прикордонних територіях.

II. Співробітництво при здійсненні інвестиційних проєктів і виробничо-технічне співробітництво, в тому числі:

співробітництво в сфері здійснення інвестиційних проєктів, створення спільних підприємств;

взаємне забезпечення інформацією з питань інвестиційної діяльності та залучення інвестицій;

встановлення регулярних зв'язків між господарюючими суб'єктами прикордонних територій, формування спільних торгово-промислових палат, укладення договорів з метою залучення інвестицій в сферу промислової і сільськогосподарської кооперації, будівництва, фінансів, обміну технологіями і в інші сфери, що не суперечать законодавству України і режимам прикордонних територій певних держав.

III. Співробітництво в сфері розвитку прикордонних територій з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічної, міграційної та екологічної ситуації, рівня розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, збереження історико-архітектурної та культурної спадщини:

розробка єдиних вимог сертифікації тваринницької та сільськогосподарської продукції відповідно до встановленого порядку застосування стандартів, норм, правил і вимог щодо товарів, які ввозяться в Україну з території суміжних держав;

спільне вирішення питань, пов'язаних з санітарно-карантинним контролем, охороною прикордонних територій від занесення заразних хвороб тварин, уніфікація вимог, що забезпечують безпеку перевезення тварин, а також ввезення сировини і продуктів тваринного походження;

проведення науково-дослідних робіт з соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

IV. Співробітництво в галузі транспорту і зв'язку, в тому числі:

сприяння забезпеченню необхідних умов для безперешкодного функціонування всіх видів транспорту на прикордонних територіях при здійсненні перевезень пасажирів, багажу і вантажів, включаючи транзит;

здійснення спільних заходів для розвитку транспорту на підставі вивчення загальних потреб;

здійснення взаємного обміну інформацією з питань транспорту і спільна організація функціонування автомобільних і залізних доріг, оптимізації роботи громадського транспорту, узгодження і взаємна участь в проектах будівництва інженерно-транспортної інфраструктури;

спільний розвиток інформаційних мереж, в тому числі телефонних, комп'ютерних та створення спільних довідкових бюро.

V. Співробітництво в сфері раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища, в тому числі:

проведення політики, спрямованої на дотримання інтересів України при спільному вирішенні питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, раціональним використанням природних ресурсів, наданням взаємної допомоги в надзвичайних ситуаціях, реалізацією міжнародних договорів і угод про санітарну охорону прикордонних територій України та суміжних держав;

своєчасне взаємне забезпечення інформацією про заразні хвороби тварин, спільне проведення профілактичних та протиепізоотичних заходів, здійснення екстрених заходів з ліквідації захворювань на прикордонних територіях;

спільне використання транскордонних родовищ корисних копалин і води, а також попередження транскордонного перенесення шкідливих відходів через землю, повітря і водні потоки шкідливих відходів виробництва;

сприяння відповідним уповноваженим органам в здійсненні екологічного контролю на прикордонних територіях, організація взаємного інформування та надання допомоги в запобіганні та ліквідації на прикордонних територіях надзвичайних подій природного і техногенного характеру, реалізаціях природоохоронних програм і проектів;

сприяння в перетині державного кордону групами фахівців і транспортними засобами для спільного екологічного контролю та для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

спільне вирішення питань в галузі охорони і раціонального використання транскордонних вод і їх екосистем шляхом розробки і реалізації узгоджених планів, програм, проектів з використання та охорони вод, вжиття заходів щодо запобіган-

ня або скорочення до узгодженого мінімуму надходжень забруднюючих речовин, застосування сучасних технологій раціонального використання водних ресурсів, ефективних очисних споруд і водозберігаючих технологій виробництва, забезпечення відповідного технічного стану гідротехнічних та водоохоронних споруд на транскордонних водах, вжиття заходів щодо недопущення погіршення гідрологічного та гідохімічного режиму транскордонних вод і стану їх екосистем, здійснення узгодженого природоохоронного нагляду;

реалізація узгоджених проектів землекористування на прикордонних територіях, створення особливо охоронюваних природних територій і акваторій (національних парків, заповідників і ін.).

Реалізація стратегічної мети на довгостроковий період має на увазі розробку сценаріїв, що забезпечить вирішення наступних завдань:

- забезпечення економічного зростання ВРП;
- забезпечення збалансованого розвитку території регіону;
- підвищення якості людського капіталу, створення сприятливих умов для ефективної зайнятості населення та його проживання на території регіону;
- підвищення ефективності управління соціально-економічним розвитком прикордонного регіону.

Реалізація цілі щодо забезпечення економічного зростання забезпечить:

- розвиток традиційних секторів економіки регіону;
- стимулювання розвитку транскордонного співробітництва;
- залучення інвестицій з прикордонних територій сусідніх країн та впровадження інноваційних видів діяльності.

Реалізація цілі щодо забезпечення збалансованого розвитку території прикордонного регіону забезпечить:

збалансований розвиток прикордонного регіону, в тому числі транскордонних утворень шляхом створення спеціальних умов для розвитку;

інфраструктурний розвиток прикордонної території, включаючи розбудову на кордоні контрольно-пропускних та

митних переходів, підвищення якості обслуговування, розвиток регіональної транспортної мережі тощо;

формування логістичних зон, територій вільного підприємництва, активізація роботи єврорегіонів «Карпатський», «Верхній Прут» та ін;

синхронізація стратегій розвитку прикордонних регіонів, підвищення екологічної стійкості території.

Реалізація мети щодо підвищення якості людського капіталу, створенню сприятливих умов для ефективної зайнятості населення та його проживання на території регіону забезпечить:

створення умов для поліпшення демографічної ситуації;
створення умов для отримання доступної та якісної освіти;

розвиток ринку праці;

створення умов для підвищення якості та доступності медичної допомоги;

підвищення ефективності та доступності соціальних послуг для населення;

створення умов для розвитку культурного і духовного потенціалу;

розвиток спорту та спортивної інфраструктури.

Реалізація цілі щодо підвищення ефективності управління забезпечить:

впровадження сценарного підходу стратегічного управління регіонального розвитку;

оптимізацію структури регіонального управління та структури єврорегіонів;

формування системи управління проектами розвитку;

підвищення ефективності функціонування бізнес-асоціацій, бізнес-інкубаторів, кластерів та інших інноваційних утворень;

підвищення ефективності взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з наукою, громадськістю та суспільством.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Лучик В. Є. Методологія сценарного прогнозування соціального та економічного розвитку регіонів/ В. Є. Лучик, С. Д. Лучик // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. – Вип. III (59). Економічні науки. – С. 40-51.
2. Садовникова Н. П. Выбор стратегий территориального развития на основе когнитивного анализа и сценарного моделирования / Н. П. Садовникова, Н. П. Жидкова // Интернет-вестник ВолгГАСУ. Сер.: Строит. Информатика, 2012. – Вып. 7 (21) [Электронный ресурс]. – Доступ к ресурсу: [http://vestnik.vgasu.ru/attachments/SadovnikovaZhidkova-2012_7\(21\).pdf](http://vestnik.vgasu.ru/attachments/SadovnikovaZhidkova-2012_7(21).pdf).
3. Забуранна Л. В. Методичні підходи до моніторингу стану соціально-економічного розвитку сільських територій/ Л. В. Забуранна, О.О. Корнійчук // Ефективна економіка, № 10, 2015 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1653>.
4. Кицяк В.Ф. Розвиток туризму як один зі сценаріїв покращення соціально-економічного стану Чернівецької області / В.Ф.Кицяк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. – Вип. II (58). Економічні науки. – С. 67-81.
5. Shahumyan, H., Liu, Ch., Williams, B., Knaap, G. and Engelberg. D. (2017), «Identifying and Using Key Indicators to Determine Neighborhood Types in Different Regions», Computational Science and Its Applications – ICCSA 2017, Part III, LNCS 10406, pp. 1–17.
6. Науменко Т. О. Модель регіональної системи економіки знань / Т. О. Науменко, С. М. Доценко // Вісник Національного університету. – №778. – 2013. – С. 327-333.
7. Королюк Ю. Г. Міжрегіональна взаємодія у контексті регулювання соціально-економічного розвитку регіону: системний підхід / Ю. Г. Королюк // Щоквартальний науково-інформаційний журнал Економічні науки «Статистика України». – 2009. – № 2 (45) – С. 102-107.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

9. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории: Пер. с англ. / В. Б. Занг. – М.: Мир 1999. – 335 с.
10. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий / В. Н. Сагатовский. – Томск: Вид.-во Томск. універс. – 1973. – 431 с.
11. Бідняк М. Н. Виробничі системи на транспорті: теорія і практика: монографія [Текст] / М. Н. Бідняк, В. В. Біліченко. – Вінниця: УНІВЕРСАМ. – Вінниця, 2006. – 176с.
12. FIBL and IFOAM. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://shop.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1698-organic-world-2016.pdf>.
13. Григоренко В. О. Інтеграція економічних та інформаційних процесів: сучасний стан і перспективи розвитку: колективна монографія за заг.ред. Л. М. Савчук / В. О. Григоренко, Б. А. Карпінський, О. Б. Карпінська. – Дніпропетровськ: Герда, 2015. – 500 с.
14. Мельниченко С.В., Бойко М.Г. Передумови та методологічні засади концепції створення єдиної інформаційної системи в сфері туризму // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2009. – Випуск 247. – Том III. – С. 626-633
15. Кифяк В. Ф. Розвиток міжнародного туризму як один з факторів становлення економіки України» / В. Ф. Кифяк // Економіка України. – К.,1995. – №7. – 96 с.
16. Кифяк В. Ф. Визначення оптимальних рекреаційно-туристичних зон в умовах транскордонного співробітництва / В. Ф. Кифяк, Я. І. Виклюк, О. В. Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип.1(68). – 159 с.
17. Кифяк В. Ф. Теоретичні основи сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонного регіону / В. Ф. Кифяк // Актуальні проблеми економіки. – К., 2016. – №7(181). – 540 с.
18. Кифяк В. Ф. Функціонування євро регіону «Верхній Прут» та його роль в інтеграційних процесах України» / В. Ф. Кифяк // Економіка України. – К.,2008. – №6. – 96 с.
19. Туризм та відпочинок в області: стат. зб. / Держ. служба стат. України, Гол. упр. стат. у Чернівецькій обл. ; за ред. А. В. Ротаря. – Чернівці, 2014. – 88 с.
20. Туризм та відпочинок в Чернівецькій області: стат. зб. / Держ. служба стат. України, Гол. упр. стат. у Чернівецькій обл. ; за ред. А. В. Ротаря. – Чернівці, 2015. – 84 с.

21. Туризм та відпочинок в Чернівецькій області: стат. зб. / Держ. служба стат. України, Гол. упр. стат. у Чернівецькій обл. ; за ред. Т. Г. Сарачинської. – Чернівці, 2016. – 88 с.

22. Програма розвитку туризму у м. Чернівцях на 2017-1020 роки. Рішення Чернівецької міської ради від 12.01.2017р., №531 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chernivtsy.eu/portal/rishennya-20-sesiyi-miskoyi-rady-vii-sklykannya-vid-22-12-2016>.

23. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія.- К.: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 2-ге видання. – 463 с.

24. Державне управління: теорія і практика / В. Б. Авер'янов та ін. ; ред. В. Б. Авер'янов ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 431 с.

25. Артим І. І. Оцінка ефективності управління в органах державної виконавчої влади (на прикладі районних державних адміністрацій): дис... канд. наук з держ. Управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / І. І. Артим. – Національна академія держ. управління при Президентові України; Львівський регіональний ін-т держ. управління. - Львів, 2004. – 231 с.

26. Миколайчук М. М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації : [Монографія] / М. М. Миколайчук. – Київ: «К.І.С.». – 2009. – 228 с.

27. Оболенський О. Ю. Розробка системи показників для моніторингу діяльності державних органів / О. Ю. Оболенський, В. М. Сороко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3. – С. 321 – 329.

28. Державна регіональна політика [Електронний ресурс] / Міністерство регіонального розвитку та житлово-комунального господарства. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/naryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/> . – Назва з екрана.

29. Королюк Ю. Г. Механізми управління розвитком регіональних систем [Монографія] / Ю. Г. Королюк. – К.: ТерноГраф, 2011. – 344 с.

30. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 серп. 2014 р. № 385 // Офіційний вісник України . – від 09.09.2014 р. – №70, стор. 23, стаття 1966, код акту 73740/2014.

ВИСНОВКИ

Реалізація потенціалу розвитку прикордонних територій України невід’ємно пов’язана із пошуком та впровадженням дієвих та інноваційних механізмів регіонального управління. Це передбачає розв’язання низки науково-практичних завдань, одним із яких є аналіз і обґрунтування теретичних підходів до новітніх та точних методів багатofакторного прогнозування розвитку прикордонних регіонів. Першим етапом стало встановлення сутності та еволюції теоретичних поглядів на використання сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів.

Методологічний аналіз показника ефективності потенціалу регіону та визначених принципів прогнозування дозволив окреслити найбільш вірогідні сценарії розвитку регіону у площині забезпечення оптимального освоєння природних ресурсів, розширення транскордонного співробітництва, ефективного використання транзитності регіону та мінімізації ризиків, незалежно від розвитку подій у майбутньому.

Розкриті теоретичні підходи та сценарний метод було спрямовано і на прогнозування більш складних процесів: динаміки розвитку міжнародних відносин між країнами-сусідами, у т.ч. і прикордонними регіонами, їх окремими проблемними напрямками. Така розробка різного роду можливих сценаріїв соціально-економічного розвитку дає можливість сформулювати моделі рекомендацій, що стануть основоположними в подальшій діяльності регіональної та державної влади. Це орієнтує на постановку завдань з підготовки пропозицій для органів влади прикордонних регіонів та розробку конкретних заходів, прийняття оптимальних поточних і перспективних планів, спираючись на розроблений сценарій соціально-економічного розвитку прикордонного регіону й оцінку прийнятих рішень з урахуванням їх наслідків у прогнозованому періоді.

Прикордонні регіони мають визначати свої пріоритетні напрями розвитку, які не завжди збігаються з державними. Потрібний стратегічний підхід до управління регіонами, який поєднає політичні, економічні, демографічні, соціальні, культурні та екологічні заходи, дозволить координувати вертикальні та горизонтальні чинники розвитку територій, розподіляти відповідальність за розвиток між всіма рівнями влади. Саме стратегічне управління і комплексне планування соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності. Доведено, що вирішення завдань соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у зв'язку з їх слабкою структурованістю ґрунтується, насамперед, на методі системного аналізу, моделюванні та економічному прогнозуванні, де сценарний підхід набуває першочергового значення.

Формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів потребувало здійсненого визначення концептуальних засад транскордонного співробітництва. Було визначено, що еволюція співпраці прикордонних регіонів та теоретичних напрацювань у цій сфері підкреслює вагомість концепції кордону та необхідність його перетворення із бар'єру у функціональний простір для співпраці.

У свою чергу, транскордонне співробітництво доцільно розглядати як сукупність взаємовідносин, які виникають і розвиваються на суміжних прикордонних територіях, характеризуються спільною зацікавленістю та рівноправністю учасників, регіональним рівнем та багатогранністю сфер взаємодії. З іншого боку, це процес зрівноваження соціально-економічного розвитку прикордонних територій на інституціональній та функціональній основах, що забезпечує досягнення загальнодержавних цілей через відстоювання регіональних інтересів.

Основні напрями формування сценаріїв транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинні базуватися на таких принципах, як

партнерство, транскордонна узгодженість цілей, транскордонний вплив, комплексність, достовірність та обґрунтованість. У контексті побудови сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів варто розглядати формування транскордонно-узгоджених стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, які є невід'ємною частиною стратегій регіонального розвитку, результатом стратегічного планування соціально-економічного розвитку транскордонного регіону, сукупність цілей, пріоритетів, напрямів та конкретних заходів, розроблених відповідно до чинників його внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування, реалізація яких сприятиме розкриттю їхнього транскордонного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності.

Прикордонне співробітництво сприяє інтеграції та тісним зв'язкам між регіонами, які є основою цілеспрямованої співпраці країн. Це допомагає розв'язанню соціальних та економічних проблем на регіональному рівні. Прикордонне співробітництво – це важливий фактор економічної конкурентоспроможності прикордонних територій, який сприяє підвищенню обізнаності про ці райони. Великі та середні підприємства часто співпрацюють у прикордонних мережах, оскільки вони мають багато переваг. Тим не менше, у прикордонного співробітництва також є бар'єри та недоліки. Дані форми співробітництва часто не мають належних інституційних умов. Партнери у прикордонному співробітництві стикаються з різними адміністративними бар'єрами та браком людських ресурсів. Конкурентоспроможність ділового середовища, в якому працюють компанії, є життєво важливою для розвитку всієї економіки. Прикордонне співробітництво може включати передачу найкращих практик, досвіду та нових знань, що сприятиме усуненню адміністративних бар'єрів на шляху створення більш конкурентного ділового середовища.

Проведений SWOT-аналіз виявив ендогенні (сильні та слабкі сторони) та екзогенні (можливості та загрози) фактори, які відіграють важливе значення для соціально-економічного

розвитку Карпатського регіону. Визначені порівняльні переваги показали можливість використання сильних сторін для встановлення слабких місць та ймовірних ризиків при реалізації зовнішніх можливостей і планів розвитку регіону. Оцінка слабких сторін та зовнішніх позитивних можливостей передбачає формування викликів, які зменшують вразливість регіону. У свою чергу, PEST-аналіз визначив найбільш вагомі складові кожної з факторних груп та свідчить про те, що кількість негативних чинників і недоліків певної групи переважає над їхніми перевагами та позитивними особливостями і потребує переформування та вдосконалення політико-правової структури, державної технологічної політики для створення сприятливих умов розвитку соціально-економічного потенціалу регіону.

Інтегральна оцінка використання економічного потенціалу прикордонних регіонів свідчить про подальше поглиблення відмінностей у рівнях їх розвитку регіонів, що можна пояснити нерівними «стартовими» умовами при переході до ринкових відносин, відмінностями у природно-ресурсному потенціалі, нерівним доступом до бюджетних ресурсів, географічному розміщенні тощо. Транскордонне співробітництво в Україні гальмується через його недооцінку з боку регіональної влади як реального практичного інструменту підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, покращення рівня життя населення, а також відсутністю чіткої нормативно-правової бази та прозорих фінансових механізмів підтримки розвитку прикордонних територій. Для підвищення ефективності використання наявного економічного потенціалу прикордонних територій потрібно залучати і спрямовувати прямі іноземні інвестиції на розвиток та підвищення якості інфраструктурного й інформаційного забезпечення, розширення транспортного сполучення, що дозволить більш швидкими темпами розвивати переробну промисловість, торговельно-посередницьку та логістичну сферу, готельно-ресторанний бізнес, туризм.

Оцінка соціального розвитку Карпатського регіону виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення, тотальне поширення бідності працюючого населення. Трудові міграції стали для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Для зменшення потоків трудових мігрантів і забезпечення можливості працевлаштування населенню прикордонного регіону потрібно максимально і комплексно використовувати внутрішні ресурси регіону для розвитку виробництва конкурентоздатної високотехнологічної продукції та розширення сфери послуг; підтримувати і стимулювати підприємницьку ініціативу; суттєво підвищити заробітну плату працівникам бюджетної сфери, зокрема, працівникам освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Встановлено, що незважаючи на загальне розуміння важливості інноваційного розвитку регіонів, насамперед прикордонних, дієвих механізмів державної підтримки інновацій в Україні немає. Для ефективного використання сформованого інноваційного потенціалу регіонів необхідно його технологічне та структурне оновлення. Для цього держава повинна суттєво (у 3-4 рази) збільшити обсяги фінансування науки і освіти, а також створити сприятливі умови і мотивації для залучення у наукові та науково-технічні проекти позабюджетних коштів. Ефективним засобом підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання Карпатського регіону є створення і розвиток інноваційних кластерів, насамперед, у високотехнологічному промисловому виробництві.

Поряд з цим, інновації обумовлюють орієнтацію підприємства на перспективу та лягають в основу його стратегічного розвитку. Важливо, що при прийнятті рішень про впровадження інновацій та інноваційний розвиток підприємствам

необхідно враховувати вплив факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності. Це, зокрема, політико-правові, економічні, соціокультурні, технологічні та інші фактори. Моніторинг змін макросередовища за цими напрямками і виявлення тенденцій, подій, які знаходяться не під контролем підприємства, але здійснюють вплив на прийняття стратегічних рішень, відіграють важливу роль у переорієнтації підприємства та трансформаціях у його діяльності. Будь-які зміни, сконцентровані на удосконаленні якого-небудь процесу, є інноваціями.

Стратегічний розвиток підприємств прикордонного регіону на засадах інновацій має базуватися на використанні транскордонних можливостей і впровадженні високотехнологічного та інноваційного виробництва, ефективному створенні умов для обміну інноваційними продуктами, підвищенні інвестиційної привабливості, що забезпечить високі та стабільні темпи економічного зростання, сприятиме збільшенню робочих місць у регіоні, посилить конкурентоспроможність продукції і послуг на внутрішньому і транскордонному ринках та вирішить інші соціальні й екологічні проблеми прикордонного регіону.

На прикладі Чернівецької області, де туризм є одним з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, визначено складові туристичного потенціалу, основою якого стали велика кількість пам'яток архітектури, культури, релігії, сприятливі кліматичні умови, наявність цінних видів природних рекреаційних ресурсів, розвиток загальної та спеціальної інфраструктури, геополітичне та географічне розміщення регіону, що стало важливою передумовою розробки різних сценаріїв розвитку.

Встановлено залежність розвитку туризму від економічного стану, політичної ситуації, зняття візових бар'єрів, розширення транскордонного співробітництва та запропоновано основні варіанти сценаріїв розвитку сфери туризму у Чернівецькій області.

Опираючись на пропоновані методологічні засади сценарного прогнозування і комплекс досліджень процесу побудови стратегій регіонального розвитку, виокремлено необхідність впровадження наступних рекомендацій:

1. Розробка стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону з урахуванням:

- методики сценарного прогнозування, що надасть можливість проведення спостереження за розвитком системи при різних гіпотезах щодо механізму формування цього розвитку;
- виявлення критичних ситуацій, «вузьких місць» у розвитку системи;
- використання когнітивних мап системи домінант;
- впровадження у програмні документи елементу моніторингу та оцінки їх ефективності, зокрема активний моніторинг зі сторони експертів та громади.

2. Підвищення прозорості рівня дій органів влади, що дасть змогу оцінити реалістичність реалізації того чи іншого сценарію в рамках стратегії розвитку регіону, а також сформувати основу для моніторингу управлінських рішень зі сторони органів влади щодо реалізації стратегії регіонального розвитку із подальшим вдосконаленням підходів до прийняття рішень та вироблення регіональної політики.

3. Активне використання внутрішнього та зовнішнього (транскордонного) потенціалу розвитку регіонів через:

враховування передумов, особливостей та факторів функціонування прикордонних соціально-економічних систем при розробці регіональних стратегій розвитку регіонів, які мають прикордонний статус;

аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку прикордонних регіонів та здатності органів державної влади та інструментів регіональної політики реагувати на виклики регіонального розвитку; режиму перетину кордону і наявності угод про малий прикордонний рух між країнами-сусідами; розвитку економічної системи прикордонного регіону та її місця у економічному розвитку країни; участі регіонів у транскордонному

співробітництві; транспортної доступності регіону; соціальної системи прикордонного регіону; впливу зовнішнього середовища на регіональний розвиток; ризиків та загроз з боку прикордонних територій національним інтересам країни.

4. Забезпечення інституційного розвитку неурядового сектору, зокрема шляхом активного залучення громадськості до формування стратегії розвитку регіону, зокрема шляхом використання інструменту громадських слухань та рейтингування стратегічних цілей і завдань стратегії розвитку області.

5. Формування цілісного підходу до організації інформаційного забезпечення розробки та впровадження регіональних стратегій розвитку, їх моніторингу й оцінювання шляхом:

використання статистичних даних, що формуються системою національної та регіональної статистики; результатів соціологічних обстежень, заснованих на опитуваннях населення, фахівців і керівників різного рангу; експертних оцінок, які акумулюють на якісному рівні знання фахівців щодо можливих варіантів розвитку соціально-економічної ситуації;

розгляд критеріїв відбору статистичного забезпечення процесу стратегічного планування розвитку прикордонних та інших регіонів України, що ґрунтуються на фінансових, виробничих, інноваційно-інвестиційних, соціальних, екологічних, енергетичних, інфраструктурних та зовнішньоекономічних показниках.

6. Врахування необхідності інтенсифікації механізмів міжрегіонального та транскордонного співробітництва у сформульованих пріоритетах регіонального розвитку, а також з метою досягнення високого рівня соціальної безпеки прикордонних регіонів забезпечення його економічного зростання на основі:

розвитку транскордонного співробітництва через створення спільних підприємств, що виготовляють інноваційну продукцію на основі передових технологій;

налагодження виробництва конкурентоздатної продукції з якісної власної та, при необхідності, давальницької сировини;

формування комфортного інвестиційного клімату з метою впровадження іноземного високотехнологічного виробництва у регіонах. Для цього держава повинна суттєво (у 3-4 рази) збільшити обсяги фінансування науки і освіти, а також створити сприятливі умови і мотивації для залучення у наукові та науково-технічні проекти позабюджетних коштів.

7. Уніфікація підходів до визначення пріоритетів у регіональних стратегіях. Зокрема, визначати управлінські компоненти (домінанти) регіонального розвитку на основі таких послідовних дій: формулювання проблем регіонального розвитку, присвоєння їм рангу чи місця по значущості, здійснення переходу від опису проблем до визначення пріоритетності їх вирішення при паралельному визначення резонансного впливу домінанти на соціально-економічний розвиток прикордонних областей.

8. Широке застосування економіко-математичних моделей оцінки та прогнозування рівня і потенціалу соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, що передбачає використання інтегрального показника соціально- економічного розвитку регіону або потенціалу регіонального розвитку.

ДОДАТКИ

УЗАГАЛЬНЕНИЙ SWOT – АНАЛІЗ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (ЛЬВІВСЬКА, ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА, ЗАКАРПАТСЬКА, ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТІ)

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом (чотири із шести областей України, що межує з ЄС), наявність значної кількості прикордонних пунктів пропуску. Проходження окремих міжнародних транспортних коридорів в межах регіону (Львівська, Закарпатська обл.)</p> <p>2. Високий рівень ділової активності та самоорганізації населення, відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні), досвід ведення бізнесу з іноземними партнерами.</p> <p>3. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ.</p> <p>4. Високий рівень диверсифікації сільського господарства (як у рослинництві так і тваринництві), сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку</p>	<p>1. Низький рівень залізничного сполучення окремих територій регіону (більшість гірських районів регіону), відсутність стабільного і доступного авіасполучення з іншими регіонами України та із зарубіжжям, погана якість автомобільнихдоріг, низький рівень придорожного сервісу.</p> <p>2. Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону, незадовільна існуюча інфраструктура місцевих пунктів пропуску на кордоні.</p> <p>3. Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним у порівнянні з промисловими регіонами України.</p> <p>4. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону, низька капіталізація об'єктів інтелектуальної власності, високий рівень тіньової економіки регіону.</p>

садівництва та виноградарства в регіоні.

5. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.

6. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, нафта, калій, сірка, сланці тощо).

7. Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісгосподарської продукції в т.ч. недеревної продукції лісу.

8. Наявність виробничої бази в галузях машинобудування та електроніки (особливо виробництво електричного устаткування, електронної та оптичної продукції).

9. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій.

10. Наявність виробничої бази для розвитку енергетичної галузі, в т.ч. альтернативних джерел енергії.

11. Традиції розвитку торгівлі.

12. Значний обсяг надходження грошових коштів від трудових мігрантів з-за кордону.

13. Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку. Населення з високим почуттям патріотизму, релігійності, з орієнтуванням на українські традиції.

5. Низька якість управління у різних сферах (Відсутність дієвих програм розвитку регіону та міжрегіонального партнерства), наявність корупції.

6. Низький рівень середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу та середньомісячної номінальної заробітної плати, високий рівень безробіття.

7. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій.

8. Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів, незначні обсяги капітальних видатків у структурі місцевих бюджетів, значна адміністративна роздробленість територіальних громад регіону.

9. Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць (особливо обласних центрів) депопуляція сільськогосподарського населення. Недостатня кількість та аварійний стан об'єктів соціальної інфраструктури в селах.

10. Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства, відсутність замкнутого цик-

14. Висока густина (компактність проживання) населення (окрім гірських районів), висока щільність автомобільних доріг з твердим покриттям.

15. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів.

16. Значний науковий потенціал, наявність наукових кадрів та наукових розробок.

17. Розвинута мережа навчальних закладів.

18. Достатньо розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу у обласних центрах регіону, інших населених пунктах, що володіють рекреаційно-туристичною привабливістю.

19. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал. Етнічна, культурна та мовна самобітність національних меншин, їх гармонійне співіснування в межах регіону. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів.

20. Багатий природно-заповідний фонд. Високий рівень лісистості (наприклад, у Чернівецькій області близько 30%, удвічі більше, ніж у середньому по Україні), висока густина річкової мережі (6% від їх загальної чисельності в країні) та наявність джерел мінеральних вод.

лу виробництва продукції.

11. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення працездатного віку за межі України.

12. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, "старіння" населення.

13. Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва та висока інтервенція іноземних товарів, низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій.

14. Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ. Диспропорція у розвитку МСБ як за галузевою, так і за територіальною ознаками.

15. Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ (насамперед наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів).

16. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів, насамперед корисних копалин, що застосовуються у будівництві.

17. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону, недостатній рівень завантаження виробничих потужностей, низь-

<p>21. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні), низький рівень викидів в атмосферне повітря. Незначний ступінь антропогенного забруднення довкілля у порівнянні з іншими регіонами України.</p> <p>22. Наявність у м. Львів сучасного міжнародного аеропорту ім. Данила Галицького та побудованого за сучасними стандартами стадіону "Арена Львів".</p>	<p>кий обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу порівняно з сусідніми регіонами.</p> <p>18. Низька інтегрованість сільського господарства до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив</p> <p>19. Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві, низька ефективність використання інженерної комунальної інфраструктури.</p> <p>20. Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес.</p> <p>21. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ.</p> <p>22. Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p> <p>23. Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини.</p>
---	---

24. Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі, відсутність сформованого туристичного бренду області, незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення (промоушн) туристичної діяльності області.

25. Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах, незначний асортимент туристичної продукції. Низький рівень облаштування та впорядкування сміттєзвалищ на території регіону, проблема утилізації сміття.

26. Незадовільний рівень протипаводкового захисту та його фінансування; висока ймовірність прояву небезпечних природних процесів (повені, зсуви, селі, карст тощо).

27. Нераціональне використання лісових ресурсів (суцільна рубка в т.ч. має місце незаконна вирубка лісу). Систематичні порушення водоохоронного законодавства: забруднення від неочисних каналізаційних вод; вибирання гравію з річок, забудова та розорювання водоохоронних зон; самовільна забудова зсувних схилів та зон ймовірного затоплення.

Можливості	Загрози
<p>1. Потенційно регіон може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) швидкий розвиток малого і середнього підприємництва; б) активізація інноваційної діяльності; в) імпортозаміщення, збільшення експорту; г) надходження в регіон фінансових потоків від заробітчани-мігрантів. <p>2. В регіоні існує ймовірність високорівнем розвитку інфраструктури, насамперед транспортних комунікацій:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) залучення інвестицій; б) розвиток міст і сільських територій регіону; в) розвиток транспортно-логістичного потенціалу, покращення рівня залізничного сполучення та авіасполучення з іншими регіонами України і зарубіжжям, покращення якості автомобільних доріг. <p>3. У регіоні надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) промисловий сектор, аграрний сектор, туризм, будівництво, наукоємні послуги, а також ЖКГ, лісового господарства; б) створення потужностей з переробки відходів; 	<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на Сході країни.</p> <p>2. Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази.</p> <p>3. Зарегульованість економіки, корупція в державних органах на всіх рівнях та пов'язаний з цим низький рівень довіри громадян до державних інститутів.</p> <p>4. Більш привабливі умови інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС.</p> <p>5. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>6. Коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>7. Довготривала економічна рецесія в Україні та світі.</p> <p>8. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку.</p> <p>9. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи.</p> <p>10. Зростання конкуренції на ринку високотехнологічної та інноваційної продукції з боку розвинених країн.</p> <p>11. Недостатність власних фі-</p>

в) створення в регіоні логістичних центрів.

4. У регіоні існує потенціал для високогорівня транскордонного співробітництва, (з огляду на прикордонний статус і кордони з Євросоюзом):

а) активізація транскордонного співробітництва;

б) збільшення товарообігу між регіоном та країнами ЄС;

в) залучення грантових коштів на реалізацію проектів регіонального розвитку.

5. Регіон може бути одним із провідних наукових центрів, регіоном із розвинутою соціальною сферою, ефективною системою управління регіональним розвитком:

а) розвиток науки та освіти, активне використання прикладних наукових досліджень та впровадження інновацій в усі сфери економіки;

б) залучення на навчання іноземних студентів;

в) розвиток системи соціального захисту населення, охорони здоров'я, спорту);

г) розвиток відновлювальних та альтернативних джерел енергії;

д) удосконалення управління розвитком регіону, боротьба з корупцією;

е) розвиток громадянського суспільства та медіа;

нансових ресурсів у суб'єктів господарювання, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.

12. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує комерціалізацію наукового продукту та інноваційний процес у цілому.

13. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону.

14. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.

15. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.

16. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення, вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном.

17. Погіршення стану довкілля внаслідок незбалансованого природокористування, недосконалість законодавства у сфері контролю за використанням природних ресурсів.

18. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами.

19. Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру, зокрема внаслідок нераціонального використання природних ресурсів.

є) охорона і збереження до-
вкілля.

Децентралізація влади, про-
ведення адмінреформи та зро-
стання бюджетної самостійно-
сті громад.

7. Підвищення енергоефек-
тивності у виробництві, жит-
лово-комунальній та соціаль-
них сферах.

8. Інтенсивний розвиток ту-
ристично-рекреаційної сфери,
зокрема курортів, сільського
зеленого туризму.

9. Розвиток підприємств IT -
сектору.

10. Експорт екологічно чистої,
органічної сільськогосподарсь-
кої продукції, створення міжде-
ржавних територіальних клас-
терів.

ПРОФІЛЬ ПРИКОРДОННОГО (КАРПАТСЬКОГО) РЕГІОНУ

В умовах децентралізації та реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні нагальною постає проблема створення моделі, зорієнтованої на забезпечення прискореного розвитку пріоритетних галузей і виробництв, що визначають інноваційний, ресурсозберігаючий, екологозахисний і соціально-орієнтований характер економіки. Особливо важливим є розв'язання цієї проблеми для прикордонних регіонів України, що периферійно розміщені від центру. Питання розвитку прикордонних регіонів стали особливо актуальними ще й тому, що на шляху європейської інтеграції, ці регіони першими адаптуються до загальноєвропейської економіки.

З огляду на необхідність проведення позиціонування прикордонних регіонів України та визначення їх конкурентної позиції детально проаналізовано потенціал Карпатського регіону за такою схемою: географічне розташування та адміністративно-територіальний устрій, природно-ресурсний потенціал; демографічний потенціал; ринок праці та зайнятість населення; економічний потенціал; інноваційний потенціал; інфраструктурний потенціал; матеріальний добробут населення; зовнішньоекономічний потенціал; соціальна безпека. Такий аналіз дозволяє виділити головні характеристики Карпатського регіону та розробити чіткі орієнтири, які визначають його територіальні особливості та конкурентні переваги. Саме здатність регіональних господарських комплексів самостійно накопичувати ресурс розвитку свідчить про можливість та доцільність подальших кроків у напрямі збільшення економічної самостійності регіонів. Позиціонувати регіон можна тільки шляхом просування його локальних ексклюзивних відмінностей.

Інформаційною базою слугували офіційні матеріали Державної служби статистики України та її регіональних управлінь, Світового банку, Євростату та ін.

1. Географічне розташування та адміністративно-територіальний устрій

Незважаючи на глобальну економічну кризу та її негативний вплив на економіки багатьох країн світу, Україна завершила перше десятиріччя XXI століття державою, яка динамічно розвивається і прагне більш активно брати участь у суспільно-економічних процесах сучасного світу, інтегруватися в європейське співтовариство.

Така спрямованість розвитку вимагає нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу України та її регіонів для досягнення якісно нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення.

Маючи значний господарський, людський та інтелектуальний потенціал, Україна в цілому, та її регіони зокрема, за інтегрованими оцінками ефективності економіки, рівнем життя та екологічної безпеки, а також конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів значно поступається країнам Західної та Центральної Європи. Ці життєво важливі показники суттєво різняться і в регіонах самої країни.

Нерівномірність регіонального розвитку країни і висока диференціація умов і рівня життя мешканців на її території створюють передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожують її територіальній цілісності та стримують динаміку соціально-економічного зростання країни, ускладнюють міжнародне співробітництво, у т.ч. у рамках європейських структур, уповільнюють та знижують ефективність ринкових перетворень.

Економічна криза сьогодення суттєво поглибила диспропорції в економічному і соціальному становищі регіонів.

З одного боку, цей процес об'єктивний і пов'язаний з характером пристосування регіонів з різною структурою економіки до кризових явищ. З іншого, поява значних слаборозвинутих ареалів врешті все більше гальмує розвиток країни, оскільки вони вимагають значних витрат на реалізацію заходів соціального захисту їх мешканців. До того ж аномальні прояви диспропорцій у розвитку окремих територій – це потенційна загроза соціальній та політичній стабільності держави.

Одним із перспективних регіонів за своїм економічним потенціалом є Карпатський регіон, який охоплює крайню західну частину України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області).

Географічне положення регіону є досить своєрідним та характеризується низкою позитивних та негативних рис, що в принципі є звичним явищем для кожного соціально-економічного регіону держави. Карпатський регіон розташований близько до центру Європи, на межі її Східної і Середньої частин. З південного заходу на північний схід регіон перетинає Головний Європейський вододіл. На півночі регіон межує з Волинським, на сході – з Подільським соціально-економічними районами. З заходу та півдня Карпатський регіон має прямий вихід до таких європейських країн, як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова. Саме таке розташування обумовлює вигідні риси економіко-географічного положення регіону. Близьке до європейських держав прикордонне розташування сприятливо впливає на формування кооперативних зв'язків як на рівні підприємств, так і цілих галузей. Налагодженню тісних стосунків з країнами Центральної та Східної Європи сприяє розвинена мережа транзитних залізничних шляхів (Київ – Львів – Ужгород – Прага, Брест – Львів – Чернівці – Бухарест, Київ – Львів – Варшава), автомагістралей (Київ – Львів – Варшава, Кишинів – Чернівці – Львів – Краків, Київ – Львів – Будапешт, Одеса – Львів – Краків), газових та нафтопроводів ("Союз", "Братерство", "Прогрес", Уренгой – Помари – Ужгород і далі на Угорщину та

Словаччину, нафтопровід "Дружба"), аміакопровід Калуш – Тисауйварош (Угорщина).

У складі згаданих вище адміністративних областей, що входять до складу Карпатського регіону, налічується 58 адміністративних районів, 81 місто, 85 селищ міського типу та майже 3,6 тис. сільських населених пунктів (табл. 1).

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний устрій Карпатського регіону

	Райони	Міста		Райони у містах	Селища міського типу	Сільські населені пункти
		всього	у тому числі спеціального статусу, республіканського та обласного значення			
Україна	490	459	179	118	885	28471
Карпатський регіон	58	81	21	9	85	3592
У тому числі:						
Закарпатська	13	11	5	–	19	579
Івано-Франківська	14	15	5	–	24	765
Львівська	20	44	9	6	34	1850
Чернівецька	11	11	2	3	8	398
Частка Карпатського регіону (у % до України)	11,8	17,7	11,7	7,6	9,6	12,6

З табл. 1 також видно, що частка міст Карпатського регіону в загальноукраїнському показнику складає 17,7%, сільські населені пункти складають 12,6%, що в цілому характеризує як вагому складову адміністративно-територіального устрою України.

У розрізі областей Карпатського регіону найбільше міст – у Львівській області – 44, найменше – по 11 у Закарпатській та Чернівецькій областях, сільських населених пунктів у Львівській області в 4,5 рази більше ніж, у Чернівецькій області.

Загальна площа Карпатського регіону складає 56,6 тис. км², або 9,4% території держави (рис. 1).

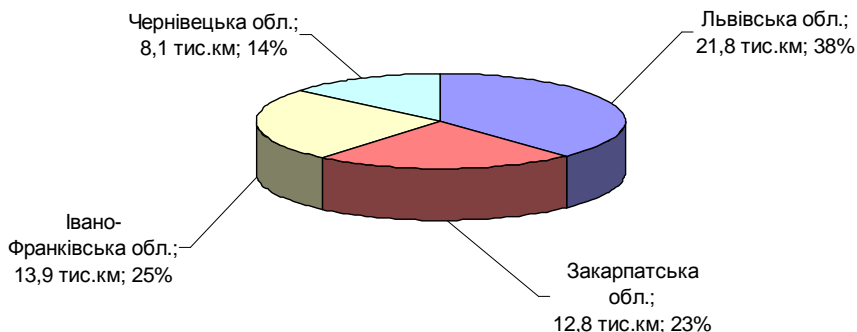

Рис. 1. Територія областей Карпатського регіону (тис. км², та % від загальної площі регіону)

Найбільша за площею в регіоні є Львівська область (38%), найменша – Чернівецька (14%). Величина Карпатського регіону та величина областей, які входять в його склад (див. рис. 1). визначають у значній мірі територіально-галузеву структуру економіки регіону та окремі її особливості.

2. Природно-ресурсний потенціал

Територія Карпатського регіону позначена різноманітністю природних умов і ресурсів. Рельєф, горбистий на Подільській височині й низовинний на Малому Поліссі та Верхньосанській рівнині, на південь змінюється на височинний у Передкарпатті та гірський у південній і центральній частинах регіону. Закарпаття лежить у межах Придунайської низовини. На фоні одноманітної поверхні піднімаються острівні гори, серед яких найбільшим є Берегівське горбогір'я.

Територія регіону розташована в атлантико-континентальній кліматичній області і характеризується теплим помірно-вологим кліматом.

Карпатський регіон добре забезпечений водними ресурсами, які є джерелом промислового і побутового водопостачання, а тому відіграють вирішальну роль у розвитку всього господарського комплексу регіону та у життєдіяльності населення.

Найбільші річки – Дністер, Західний Буг, Прут і Тиса. Водні ресурси місцевого формування становлять 15,7 км³. Їх об'єми в розрахунку на одного жителя коливаються від 747 до 6390 м³. Експлуатаційні запаси підземних вод сягають 763,9 млн. м³. У межах регіону є значні запаси мінеральних вод, зокрема, в Прикарпатті та Закарпатті. Вони добре вивчені, але використовуються ще недостатньо.

Важливою складовою водних ресурсів є їх гідроенергоресурси – запаси енергії річкових потоків і водоймищ, що лежать вище від рівня моря. Загальні потенційні гідроенергоресурси становлять близько 60% всієї енергії поверхневого стоку. Якщо в середньому гідроенергетичний потенціал по Україні складає 2,4%, то в Закарпатській області – 7,1%, в Чернівецькій – 6,6%, в Івано-Франківській – 3,9%. Розрізняють потенціальні, технічно можливі (за даним рівнем розвитку науки і техніки) та економічно доцільні для використання гідроенергоресурси.

Використання водних ресурсів поділяється на: водоспоживання, тобто відведення води від джерела з наступним застосуванням у технологічних процесах (промисловість, сільське господарство зі зрошенням, комунальне господарство, побут та ін.); водокористування, здійснюване безпосередньо в межах водного джерела без прямих витрат цього ресурсу (гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, рекреація, туризм, спорт тощо).

Вражає різноманітністю ґрунтовий покрив Карпатського регіону. Гірські ділянки вкриті переважно бурими гірсько-

лісовими ґрунтами в поєднанні з дерново-буроземними, гірсько-лучними та лучними. Оглеєні їх різновиди широко представлені в Придунайській низовині.

У Передкарпатській частині Чернівецької, Львівської та Івано-Франківської областей переважають дерново-підзолисті ґрунти й оглеєні їх форми у комплексі з буроземно-підзолистими та лучними ґрунтами по зонах річок. У Закарпатській низовині домінують дернові опідзолені суглинкові ґрунти та оглеєні їх види з незначними домішками лучних, дернових, супіщаних та бурих гірсько-лісових з дерново-буроземними ґрунтами.

Карпатський регіон добре забезпечений лісовими ресурсами – покрита лісом площа становить 60%. Площа лісів у регіоні складає 2141,4 тис. га або 23,5% від загальної площі лісів України. Ліси дають сировину для галузей економіки, мають протиерозійне, кліматичне, рекреаційно-туристичне санітарне й природоохоронне значення. У них переважають дуб, граб, бук, ялина.

Надра Карпатського регіону багаті на корисні копалини. Найбільше значення мають паливно-енергетичні (нафта і газ, кам'яне і буре вугілля, торф і горючі сланці) та сировина для хімічної промисловості.

Карпатський нафтогазоносний регіон охоплює родовища Передкарпаття, Українських Карпат і Закарпаття. Більшість нафтових і газових родовищ розташовані у Львівській та Івано-Франківській областях і відносяться до Передкарпатського прогину. Тут виявлено понад 30 родовищ газу, багато з яких внаслідок тривалої експлуатації майже повністю вичерпано. Найбільшими нафтогазовими родовищами є Долинське, Бориславське, Волицьке, Битківське, Угерське, Залужанське, Дашавське. У Прикарпатті розробляється 37 нафтових і нафтогазоконденсатних родовищ. За час їх експлуатації видобуто понад 100 млн. т нафти.

Промислове значення мають і нещодавно відкриті газові родовища Закарпаття. У новій газоносній території регіону –

Закарпатському прогині виявлено 4 родовища газу, розвідано 14 і підготовлено до глибокого буріння ще 5 ділянок.

У північній частині регіону розміщена частина Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Промислові запаси вугілля тут становлять до 650 млн. т.

Найбільші поклади торфу у північній частині району, серед них Великомоствівське, Стоянівське, Радохівське і Львівське. Проте видобуток торфу в якості палива скорочується, що цілком закономірно, бо він є цінним добривом і сировиною для хімічної промисловості.

Таким чином паливно-енергетичні ресурси Карпатського регіону складають 11,5% від загальноукраїнського показника.

Мінеральними ресурсами, багатими на метали, регіон забезпечений гірше, ніж паливними. Родовища їх незначні і розробка нерентабельна. Незначними, але перспективними є поклади марганцю, які виявлені в Бурштинському родовищі, Рахівському масиві, Покутських Карпатах (села Яблунів, Кути, містечка Косів, Вижниця). Загальні запаси марганцю в Бурштинському родовищі – 2 млн. т при середньому його вмісті в руді 9,5%. Рудні тіла залягають на глибині 5 – 37 м.

У Рахівському масиві виявлено нікелеві та мідні руди. Родовища самородної сірки (Новий Роздол, Яворів) повністю забезпечують потреби України. Сірконосні пласти потужністю до 25 м залягають на глибині 350-2000 м. Вміст у них сірки – до 45%. Площа басейну 5 тис. км². Відкритим способом експлуатуються Роздольське та Подорожнянське, методом підземного виплавлення – Язівське та Немирівське родовища.

На сьогодні розвідано 21 родовище і 25 проявів калійних солей. Площа Передкарпатського соленосного басейну – 4,5 тис. км². Вони залягають у формі лінз і пластів потужністю 15-50 м. Найбільші за запасами Калуш-Голинське та Стебницьке родовища. Загальні запаси калійних солей становлять близько 3 млрд. т, а в перерахунку на K₂O – майже 300 млн. т. Поклади кухонної солі представлені Солотвинським родовищем з промисловими запасами 360 млн. т. Щороку видобува-

ють її 900-920 тис. т шахтним способом з глибини до 400 м. Після збагачення отримують молоту та брикетовану сіль (700 тис. т) для потреб харчової, хімічної промисловості та сільського господарства. Відомі також Боронявське, Терещанське, Вуликовецьке, Соляне, Тарновське, Водицьке родовища кухонної солі.

Із фосфатних руд поширені фосфорити (Незвиське родовище). У багатьох галузях для очищення газів і стічних вод, як добавку до корму та добрив використовують цеоліти, промислові запаси яких виявлено в Закарпатті (Сокирницьке, Крайниківське, Данилівське). Цеолітові утворення найбільш рудного Сокирницького родовища (120 млн. т) повністю задовольняють потреби промисловості й сільського господарства. Вохристі глини залягають у Новоселицькому та Іршавському родовищах. Поклади графіту є в Чивчинських горах.

Серед магматичних та метаморфічних корисних копалин у регіоні поширені андезит, базальт, перліт, ліпарит. Мармур і мармуроподібні вапняки залягають у Терещанському та Лугівському родовищах, вулканічні туфи – в Косинському і Буковинківському, бентонітові глини – в Горбківському (Закарпаття). Є корисні копалини осадового походження – аргіліти, пісковики, піски, піщано-гравійні суміші, а також значні запаси цементної сировини. З глинистих порід відомі різні типи лесу, суглинків, каолінів та глин, а з карбонатних – вапняки, мергелі, доломіти.

Чільне місце у структурі природно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону займають мінеральні води. Загалом це найперспективніший курортно-рекреаційний регіон України, який за запасами лікувальних мінеральних вод та лікувальними властивостями не поступається світовим аналогам.

У Карпатському регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних вод з добовим дебітом 57,5 млн. л. Розвідано і затверджено запаси лікувальних вод 13 родовищ з сумарним дебітом 4,6 млн. л/добу. Найбільша частка цих джерел знаходиться в Закарпатській області – більше 500 родовищ.

Багато науковців на території Карпатського району виділяють 18 основних курортно-рекреаційних районів, більшість з яких базуються на мінерально-лікувальних водах, хоча з урахуванням інших природних рекреаційних ресурсів їх може бути значно більше.

Поширеними у Карпатському регіоні є вуглекислі лікувальні води з різною мінералізацією, які своїм походженням зобов'язані активній тектонічній діяльності, що припадає на неогеновий період кайнозойської ери. Родовища цих вод зосереджені в основному в Закарпатській області. На їх базі функціонує ряд відомих курортних об'єктів і заводів промислового розливу вод.

У Передкарпатті мінеральні води відрізняються за хімічним складом і мінералізацією (мало-, середньо-, високомінералізовані). Особливо характерні для цієї території слабомінералізовані води (2-5 г/л), типу «Нафтуся», які містять в собі органічні речовини (Трускавецький та Східницький курортні райони, курорт «Шкло»). У цих водах кількість сірководню сягає 50-160 мг/л.

3. Демографічний потенціал

Аналіз демографічних тенденцій за 2000-2016 рр. показав, що країна характеризується низкою особливостей, які надають їй певної соціально-демографічної своєрідності. Чисельність наявного населення в країні постійно знижується. Так, станом на 01.01.2017 р. воно склало тільки 42,6 млн осіб, тобто на 6,3 млн осіб або на 13% менше, ніж в 2000 р. Чисельність сільського населення за цей період також скоротилась на 2,9 млн осіб. Його питома вага у загальній чисельності зменшилась з 32,6% до 30,8%.

До Карпатського економічного регіону в Україні прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей що становить 9,4 % території України. Карпатський район межує з Польщею, Румунією, Молдовою, Угорщиною і Словаччиною. Впродовж

2000-2016 рр. в Карпатському регіоні чисельність наявного населення зменшилась на 180,2 тис. осіб, або на 2,9%. Станом на 1 січня 2017 р. тут проживає близько 6080,8 тис. осіб, що становить 14,3% населення України. Сільське населення складає 50,6% всього населення регіону. Найвища частка селян у структурі населення Закарпатської області – 63,0%. У Львівській області навпаки переважають мешканці міст, їх частка склала 61,0%. Найбільше скорочення населення - на 117,6 тис осіб - відбулось у Львівській області, з них 79,4 тис. селян.

Із постійного населення Карпатського економічного регіону 62,1% складає населення у працездатному віці (16-59 років). Особи старші 60 років становлять 1,2 млн осіб або 19,1%, особи віком до 15 років – 1,0 млн осіб або 18,1%. Дуже велика частка осіб віком понад 65 років – 13,7%. Серед областей Карпатського регіону найкраща статево-вікова структура склалась у Закарпатській області. У 2016 році частка населення віком до 15 років склала 21,0%, населення області, віком 16-59 – 62,0%, понад 65 років – 11,6%. Для порівняння у Львівській області частка населення віком до 15 років склала 17,2%, населення області, віком 16-59 – 62,1%, понад 65 років – 14,4%.

Слід зауважити, що зростання коефіцієнту демографічного навантаження людьми похилого віку в Карпатському регіоні відбувається повільніше, ніж в інших регіонах. Всі області регіону мають значно вищу частку осіб у віці до 15 років, ніж в середньому по Україні (загальноукраїнський показник 15,1% від загальної чисельності проти 18,4% для регіону). Кращі показники мають лише такі області як Рівненська – 21,6%, Волинська – 20,8%.

Демографічне навантаження на 1000 осіб населення у віці 15-64 років станом на 1 січня 2017 року в областях Карпатського регіону склало: Закарпатській – 609 осіб, у тому числі особами у віці 65 років і вище 271 особи; Івано-Франківській – 603 і 311 осіб відповідно; Львівській – 599 і 322; Чернівецькій – 607 і 313 осіб відповідно. В цілому по Україні найгірші значення цих показників зафіксовані у таких областях: Чернігівській – 684 і

441 особи, Кіровоградській – 669 і 402 особи, Житомирській, Хмельницькій – 661 і 369 осіб, Вінницькій – 662 і 388 осіб відповідно. У сільських поселеннях цих областей ситуація дещо гірша, проте і тут зазначені показники демографічного навантаження кращі за середньоукраїнські (690 і 391 осіб відповідно). Так, у Закарпатській області демографічне навантаження на 1000 сільських мешканців у віці 15-64 років склало 606 особи, у тому числі особами у віці 65 років і вище 266 осіб; Івано-Франківській – 638 і 329 осіб відповідно; Львівській – 638 і 336; Чернівецькій – 656 і 331 особи відповідно.

Середній вік населення, яке проживає в Карпатському регіоні, на початок 2017 року становив 38,7 років, мешканців сіл 38,6 років. В середньому для України ці показники становили 41,1 і 40,9 років відповідно. Слід відмітити, що за остання двадцять років європейське населення постаршало, зокрема, у 2016 році середній вік населення ЄС становив 42,2 року проти 36,2 року у 1994 році. Найстаріше населення у Німеччині (45,6 року), Італії (44,7 років), Болгарії (43,2 років), Португалії (43,1 року) і Греції (43 роки). наймолодше населення у Ірландії (середній вік 36,0 років), Кіпрі (36,8 року), Словаччині (38,6 року), Люксембурзі та Польщі (у обох країнах 39,2 років) і Сполученому Королівстві (39,9 року).

Отже, зменшення чисельності населення синтезує сумарну дію динамічних зрушень різних вікових груп. Структурно-динамічні зрушення чисельності населення Карпатського економічного регіону та України в цілому призвели до звуження його відтворення. В країнах, що входять до Карпатського єврорегіону, ситуація аналогічна. Частка населення у віці 65 років і старше висока в Угорщині 17,5% від загальної чисельності, Румунії 16,5%, дещо нижча у Польщі 14,9%, Словаччині – 13,5%. Середній вік населення в цих країнах коливається від 38,6 року у Словаччині до 41,3 років у Словаччині.

Аналіз демографічної ситуації в Україні дозволяє стверджувати, що всі роки незалежності в країні зберігається несприятливе співвідношення між народжуваністю і смертністю

населення. У Карпатському економічному регіоні показники відтворення дещо кращі, ніж по Україні. Так, коефіцієнти народжуваності в усіх областях регіону зростали. За період 2000-2016 рр. кількість живонароджених в Івано-Франківській області збільшилась на 2,9%, в Чернівецькій – на 15,5%, Закарпатській – на 16,5% і Львівській області – на 20,2%. В Закарпатській області найвищий коефіцієнт народжуваності за досліджуваний період був досягнутий у 2011 р. і становив 15,1. У сільській місцевості Карпатського регіону показники народжуваності вищі, зокрема, в Закарпатській області на 10,9%, Івано-Франківській – 11,0%, Львівській – 18,0%, Чернівецькій – 24,2%. У 2016 року кількість живонароджених в Карпатському регіоні становила 68020 осіб проти 70937 в аналогічний період 2015 року, тобто народжуваність за цей період зменшилась на 4,1% порівняно з 2015 р.

Зниження народжуваності в нашій державі не є суто українським феноменом, проте особливе занепокоєння викликає проблема високої смертності населення. У 2016 р. рівень смертності знизився до 14,7 осіб на 1000 наявного населення. У Карпатському регіоні показники смертності дещо нижчі за середньоукраїнський рівень і становили у 2016 р. у Закарпатській області 12,2, Івано-Франківській – 12,5, Львівській і Чернівецькій областях - 12,7. Хоча слід відмітити, що в Закарпатській області кількість померлих у 2016 р. порівняно з 2010 р. зросла на 8%, Івано-Франківській – на 3%, Львівській і Чернівецькій областях – на 0,8%.

Смертність сільського населення в Україні стабільно вища, ніж міського, що пов'язано з рівнем його старіння та становила у 2016 р. 12,5 осіб на 1000 осіб на Закарпатті (проти 12,2 у міських поселеннях області), 15,3 у Львівській області (відповідно 11,1 у міських поселеннях), 14,2 в Івано-Франківській області (10,3), 14,2 у Чернівецькій (10,6).

В умовах зниження народжуваності та стійкого високого рівня смертності населення в країні збереження життя новонароджених є першочерговою задачею держави. За період

2000-2016 рр. смертність дітей у віці до одного року знизилась від 11,9 до 7,4 осіб на 1000 осіб наявного населення. У всіх областях Карпатського регіону даний показник теж знижувався протягом досліджуваного періоду. Найнижчий рівень смертності немовлят у 2016 році зареєстрований у Івано-Франківській та Львівській областях (6,7 осіб на 1000 осіб наявного населення, найвищий – у Закарпатській (10,4 осіб). У 2016 р. показник дитячої смертності у Закарпатській області погіршився на 9,6% порівняно з 2000 р..

Перехід до простого і навіть звуженого типу відтворення поглиблюється міграційним зменшенням населення. Міграційний приріст населення з 2011 року спостерігався лише в Івано-Франківській області і становив від 0,5 (2011 р.) до 1,2 тис осіб (2014 р.). У 2014 р. міграційний приріст зареєстровано також у Львівській області – 1,6 тис осіб. У 2015 р. Івано-Франківська, Львівська області демонстрували міграційний приріст – 3,8 тис осіб. У Закарпатській області весь період дослідження 2000-2016 рр. спостерігалось міграційне скорочення. У 2015 р. міграційне скорочення в області склало 1510 осіб, а 2016 р. – 984 особи. В цілому міграційний приріст в Карпатському регіоні за 2016 р. склав 3638 осіб (рис. 2).

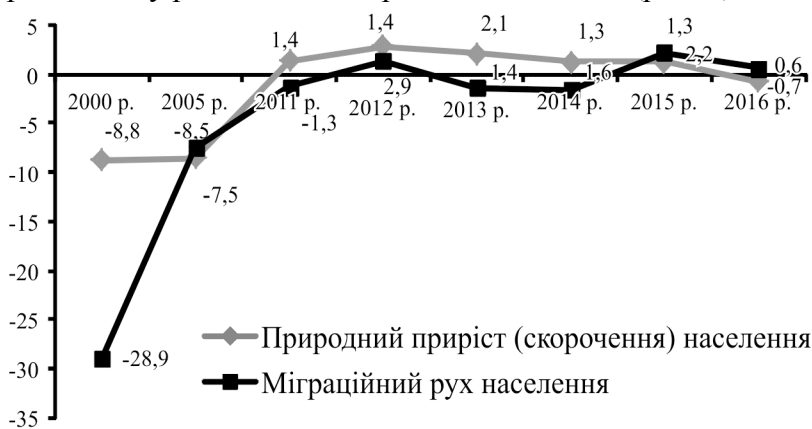

Рис. 2. Динаміка природного і механічного руху населення в Карпатському економічному регіоні

Таким чином, аналіз демографічної ситуації засвідчив, що у динаміці чисельності населення на регіональному рівні спостерігаються певні відмінності, зумовлені особливостями як природного, так і механічного руху. Достатньо високий рівень народжуваності, більш низька смертність сприяли тому, що у Карпатському економічному регіоні темпи скорочення населення були значно меншими, ніж у решті регіонів країни.

Проте внаслідок деформації статеві-вікової структури населення збільшуються втрати життєвого й трудового потенціалів, зростає демографічне навантаження. Особливо небезпечним для демовідтворювальних процесів є поширення онкологічних хвороб, туберкульозу, хвороб кровообігу, органів дихання, хронічного алкоголізму серед працездатного населення, особливо молоді. Небезпечною для регіону є також зростаюча трудова міграція, спричинена тривалим безробіттям, політичною і економічною нестабільністю, невпевненістю у майбутньому. Серйозними втратами для суспільства можуть обернутись виїзд за кордон фахівців з вищою освітою та науковців. Отже, забезпечення демографічної безпеки регіонів повинно стати домінантою у системі національної безпеки країни.

4. Ринок праці та зайнятість населення

Дослідження вікової структури населення Карпатського регіону протягом 2000-2014 рр. виявили її деформацію. Якщо у 2000 р. чисельність групи осіб віком 15 і старше склала в середньому 77,5% від всього населення, то на початку 2015 р. – вже 82,4%. Демографічне навантаження на 1000 осіб у віці 15-64 років склало 444 осіб, у тому числі особами у віці до 14 років 251,5, особами у віці 65 років і старше 192,5. У сільських поселеннях регіону показники гірші. У 2014 р. загальне демографічне навантаження на 1000 сільських мешканців регіону віком 15-64 років становило 481,5 осіб, у тому числі особами у віці до 14 років 269,5 осіб, 65 років і старше – 212. Найгірша ситуація у Чернівецькій області (загальне навантаження 498 осіб), відносно краща у Закарпатській – 453 осіб.

Аналізуючи демографічну ситуацією в Україні в цілому слід зауважити, що зростання коефіцієнту демографічного навантаження людьми похилого віку в Карпатському регіоні відбувається повільніше, ніж в інших регіонах. Всі області регіону мають значно вищу частку осіб у віці до 15 років, ніж в середньому по Україні (15,9% від загальної чисельності). Так, у Закарпатській області цей показник в кінці 2014 року становив 20,7%, Чернівецькій – 18,1%, Івано-Франківській – 18%, Львівській – 17%. Кращі показники мають лише Рівненська – 21,3%, Волинська – 20,6%, Житомирська - 17,2%.

Серед зарубіжних країн, що входять до складу Карпатського регіону демографічна ситуація теж досить напружена. Виключенням є Словаччина, де всі роки спостерігалось зростання населення. Значно скоротилось населення Румунії (за 2006-2014 рр. на 6,6%). Меншими темпами скорочувалось населення в Польщі, Угорщині, а також Молдові. В усіх зазначених країнах значно знизилась народжуваність населення. Смертність населення теж зменшувалась, але меншими темпами. В Польщі ж за 2006-2014 рр. смертність зросла на 4,8%. Неухильно погіршується демографічна ситуація в Молдові. Тільки за 2014 рік природне скорочення населення в країні збільшилось у 4,6 рази порівняно з попереднім роком.

На ринку праці більшості областей Карпатського регіону протягом 2000-2015 рр. спостерігалось поступове збільшення кількості економічно активного та зайнятого населення у працездатному віці (табл. 3).

У 2014 р. показник економічної активного населення працездатного віку в Закарпатській області, порівняно з 2000 роком, збільшився на 7,1%, а зайнятість населення працездатного віку збільшилась на 7,7%. За перше півріччя 2016 р. цей показник знизився на 2,5% у порівнянні з 2014 р..

У Львівській області показники економічної активності і зайнятості населення працездатного віку за період 2000-2014 рр. збільшились на 9,2 і 11,8%. У 2015 р. та 2016 р. ситуація

кардинально не помінялась: економічна активність працездатних осіб становила 69,0%, а зайнятість – 63,2%.

Рівні економічної активності і зайнятості населення працездатного віку в Чернівецькій області дещо нижчі, ніж в Закарпатській і Львівській областях. У 2016 року вони становили відповідно 63,6 і 57,4%. В Івано-Франківській області аналогічні показники за 2000-2016 рр. знизились на 8,6 і 6,0% і у 2016 р. становили відповідно 65,9 і 59,8%. Слід відмітити, що показники економічної активності і зайнятості населення працездатного віку, зафіксовані в Івано-Франківській і Чернівецькій областях у 2016 р. є найнижчими серед всіх регіонів України. У Закарпатській і Львівській областях ці показники теж нижчі за середньоукраїнські. Зміни в структурі зайнятості характеризуються зменшенням частки зайнятих в промисловості і зростанням питомої ваги зайнятих у торгівлі, діяльності готелів та ресторанів.

Рівень безробіття населення віком 15-70 років (за методологією МОП) за період дослідження 2000-2016 рр. поступово знижувався, проте залишається доволі високим. Найвищі показники безробіття серед населення працездатного віку досягнути в Чернівецькій області. У 2016 році питома вага безробітного населення працездатного віку в області склала 9,7%, що на 8,2% менше, ніж у 2000 р. У Закарпатській та Івано-Франківській областях цей показник за 2016 р. підвищився на 0,8% та 0,3% у порівнянні з 2015 р. і становив 10,3 і 9,2% відповідно. У львівській обл. даний показник знизився до рівня 7,9%. В середньому по Україні даний показник склав в кінці 2015 року 9,3%, а у 2016 р. – 9,275%. Серед областей Карпатського економічного району найнижчий рівень безробіття у 2015 році отримано У Львівській області. Він становив 8,3%. У 2016 р. цей показник становив 7,9%. На 2 в.п. за весь період дослідження знизився рівень безробіття серед працездатних осіб Закарпатської обл. У 2015 р. він склав 9,5%, а у 2016 р. вже 10,3%.

Таблиця 3

**Економічна активність і зайнятість населення
Карпатського регіону**

Роки	Карпатський регіон			
	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
Економічна активність населення працездатного віку, у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	62,9	74,7	59,8	63,3
2010 р.	70,1	63,2	70,1	63,9
2014 р.	70,0	64,5	69,0	63,5
2015 р.	69,3	66,1	69,7	62,9
2016 р.	68,3	65,9	69,5	63,6
Зайнятість населення працездатного віку, у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	55,6	66,3	51,1	52,0
2010 р.	63,6	57,6	64,1	57,5
2014 р.	63,3	59,0	62,9	57,0
2015 р.	62,6	60,3	63,9	56,3
2016 р.	61,2	59,8	64,0	57,4
Безробітне населення працездатного віку (за методологією МОП), у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	11,6	11,2	8,7	17,9
2010 р.	9,3	8,9	8,4	10,1
2014 р.	9,6	8,6	8,8	10,2
2015 р.	9,5	8,9	8,3	10,5
2016 р.	10,3	9,2	7,9	9,7

Показники зареєстрованого безробіття серед населення працездатного віку в Карпатському регіоні значно коливаються. Так, у Закарпатській області зафіксований у 2015 р один із найнижчих показників в цілому по Україні, який становив 1,6. У Львівській обл. цей показник за цей період становив 2,1. Однак у Чернівецькій та Івано-Франківській областях за

2015 р. зареєстроване безробіття становило 2,4 і 2,6% до працездатного населення відповідно. Це трохи нижче за середньоукраїнський рівень – 2,7.

Трудова еміграція в умовах глобалізації економічного розвитку є складним і масштабним явищем, яке викликає неоднорозні результати: ліквідуючи дефіцит робочої сили в ряді галузей та регіонів, вона загострює конкуренцію на ринку праці, даючи можливість отримання надприбутків, створює додатковий тиск на соціальну сферу країн-реципієнтів. Для України трудова міграція сприяє вирішенню проблем безробіття і, в той же час, повертається втратою якісно кращої вітчизняної робочої сили, негативно впливає на демографічний розвиток та посилює депопуляцію.

В Івано-Франківській і Чернівецькій областях протягом періоду дослідження спостерігалось поступове зменшення міграційного скорочення і вже з 2006 р. у Чернівецькій і з 2010 р. в Івано-Франківській області було зафіксовано міграційний приріст населення. У 2015 р. позитивні тенденції в цих областях зберігались. Загальний коефіцієнт міграційного скорочення (на 10000 осіб наявного населення) становив в Івано-Франківській області 38,0, в Чернівецькій – 3,8. Позитивна динаміка у 2015 р. спостерігалась також у Львівській обл. У Закарпатській області сальдо міграції залишається від'ємним, при чому в міських поселеннях міграційне скорочення вище, ніж в сільських. У січні-червні 2016 р. загальний коефіцієнт міграційного скорочення у Закарпатській області становив 10,1.

Через економічну кризу і війну все більше українців шукають роботу за кордоном. Особливо це стосується Польщі, яка спростила працевлаштування для громадян країн, що мають безпосередній кордон з нею і таким чином держава компенсує брак робочої сили через масову еміграцію поляків в інші держави Євросоюзу. У 2014 році в Польщі офіційно влаштувалося 359 тис. українців, що на 134 тис. більше, ніж у 2013 році. Також не можна не відмітити посилення інтелекту-

альної міграції українців. Все більше випускників шкіл бажають навчатися за межами України, оскільки не всі вітчизняні вищі навчальні заклади здатні витримати конкуренцію, наприклад, з тією ж таки Польщею щодо створення відповідних умов для навчання і відпочинку молоді. До того ж наша держава не гарантує працевлаштування підготовленим фахівцям, тому залишається високою ймовірність, що кращі з тих молодих людей, хто поїхав за кордон за освітою, навряд чи повернуться в Україну.

Що стосується інших зарубіжних країн Карпатського регіону, то до Угорщини переїздить здебільшого українці угорського походження, а Словаччина приваблює лише незначну кількість громадян України.

Таким чином, основні особливості формування і реалізації трудового потенціалу в прикордонному Карпатському регіоні є такими:

- значне погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням;

- високі показники нереалізованого трудового потенціалу (економічно неактивне населення);

- суттєве обмеження пропозиції кваліфікованої робочої сили,

- зростання обсягів та рівня офіційного і прихованого безробіття;

- збереження високих обсягів трудової міграції;

- розвиток інтелектуальної міграції, головним чином серед молоді.

Ці проблеми є характерними для більшості прикордонних областей України і тому необхідно більш глибоко і зважено формулювати пріоритети державної політики регіонального розвитку у стратегічних документах та розробляти інструменти їх досягнення з урахуванням значного загострення соціальних проблем, тенденцій формування нової регіональної політики ЄС.

5. Економічний потенціал

За функціонально-компонентною структурою господарський комплекс Карпатського регіону характеризується складною та диверсифікованою структурою. У регіоні значного розвитку набуло машинобудування, хімічна промисловість, сільське господарство, рекреаційний комплекс, лісопереробна, паливно-енергетична, легка, харчова промисловість та сільське господарство. Розвиваються вони на основі природних і трудових ресурсів.

Незважаючи на зростання протягом 2005-2008 рр. валового регіонального продукту Карпатського регіону, частка регіону у % до ВВП України за цей період має тенденцію до зменшення і тільки в 2009 р. збільшилась на 0,09%.

Валовий регіональний продукт Карпатського регіону у розрахунку на одну особу набагато нижчий ніж в середньому по Україні (табл. 4). А в Чернівецькій та Закарпатській областях цей показник в 2 рази менший від середньоукраїнського показника.

Протягом 2010-2015 рр. темпи зростання валового регіонального продукту Карпатського регіону переважають відповідний показник по Україні. Це пов'язано, в першу чергу, із добудовою Дністровської ГАЕС, будівництвом сучасного аеропорту та стадіону у Львові. Сценарії нової індустріалізації і капіталізації рекреаційно-туристичних міст, таких як Трускавець, Східниця, Моршин, Львів, Чернівці, і багато інших, передбачають інвестиції у сучасні технології сервісного обслуговування і розбудову сучасної рекреаційної інфраструктури безпосередньо в місцях, де є велика кількість природних рекреаційних родовищ та всесвітньовідомих пам'яток історії культури, архітектури тощо.

До паливно-енергетичного комплексу Карпатського регіону належать видобуток, виробництво, транспортування, розподіл і використання палива та виробництво електроенергії (на теплових та гідроелектростанціях). У середньому за рік у регіоні споживається 4309,4 тис. т вугілля, причому здебіль-

шого у Львівській та Івано-Франківській областях (відповідно 33,2 і 62,7%), а головними його споживачами є підприємства електроенергетики. Використовується 8712,3 млн. м3 природного газу (46,7% господарством Львівщини), 217,3 тис. т топкового мазуту, 463,7 тис.м3 дров.

Таблиця 4

**Валовий регіональний продукт
Карпатського регіону на одну особу**

(у фактичних цінах, грн.)

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	9372	23600	28488	32002	33473	36435	46413
У середньому по Карпатському регіону	5900	13596	16889,75	19845,75	20289,25	22921,25	28458,75
По областях регіону:							
Закарпатська	5373	12278	14455	17088	17044	19170	22989
Івано-Франківська	6916	14814	19386	23379	24022	27232	33170
Львівська	6657	16353	20490	24387	24937	28731	37338
Чернівецька	4654	10939	13228	14529	15154	16552	20338

Провідною галуззю є електроенергетика. Вона представлена Бурштинською (2,4 млн. кВт.), Добротвірською (660 тис. кВт.), Бориславською, Львівською, Калуською ТЕЦ, Терембле-Ріцькою, Дністровською ГЕС–ГАЕС та іншими менш потужними електростанціями. Теплові електростанції працюють здебільшого на вугіллі Львівсько-Волинського басейну. Торфопідприємства функціонують у Лопатині і Стоянові.

Металургійний комплекс розвинений слабо через відсутність достатньої сировинної бази і представлений виробництвом металевих конструкцій і виробів, у тому числі для будівництва – ЗЗБВ-1, монтажної-заготівельний, дослідний, експериментальний заводи (Львів), металевих труб, кранів і засувок, з'єднань до них – ВАТ "Керамічний завод", "Прикар-

патарматура" (Львів), "Карпатонафтомаш" (Калуш), "Турбогаз" (Ужгород); арматурні заводи (Івано-Франківськ, Кобилецька Поляна), побутових виробів з металу – завод "Металіст", АТ "Вторколірметал"(Львів), "Прикарпаття" (Коломия), ВТФ "Бистриця" (Івано-Франківськ), чавунного литва – завод комунального устаткування (Львів) та ливарно-механічний (Борислав), легких металів і напівфабрикатів – ТОВ "Політранс" (Львів).

Машинобудівний комплекс району – це приладобудування, виробництво побутової техніки, електроламп, радіоелектронної і медичної апаратури, верстатів з програмним управлінням, металорізальних інструментів. Він зорієнтований на висококваліфіковану робочу силу, наукову інфраструктуру Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода і розвивається в умовах високої технічної культури.

Хімічна промисловість. Хімічні засоби для сільського господарства, зокрема добрива, виробляють – концерн "Оріана" (Калуш), ВО "Сірка" (Новий Роздол); мийні засоби – "Ватра" (Снятинський район), ЗАТ "Софора" (Ужгород); каталізатори й хімічну продукцію для лабораторій "Реактив" (Львів); барвники, фарби, ґрунтовки, клеї, антикорозійні матеріали, мастики, шпаклівки, герметики – лакофарбний і гумових виробів, НВП "Атей", МП "Ресурс" (Львів), ВТФ "Бистриця", "Металопласт" (Івано-Франківськ), "Галлак" (Борислав), хімічний завод (Чернівці).

Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість району здійснює заготівлю, механічну обробку й хімічну переробку деревини. До її складу входять галузі, котрі відрізняються одна від одної технологією виробництва і призначенням виробленої продукції, об'єднані однією сировиною.

Лісозаготівля визначає в цілому розвиток лісового комплексу Карпатського регіону. Територіальне розміщення механічної обробки деревини збігається із територіальним розміщенням заготівельних баз і враховує таку особливість виробництва, як високі питомі витрати сировини на одиницю

продукції і великі обсяги відходів. Роль сировинного чинника посилюється при комплексному використанні деревини, на основі якого виникає виробниче комбінування. Щодо цього особливе місце належить хімічній і хіміко-механічній обробці деревної сировини, яка пов'язана з виробництвом целюлози й паперу.

Меблева промисловість зорієнтована в першу чергу на місцевого споживача. Центрами її є Львів ("Львівдерев", "Львівліс"), Золочів ("Смерічка"), Івано-Франківськ ("Бистриця", "Прикарпатліс"), Берегове ("Вікторія"), Тисмениця ("Галичанка"), Коломия (деревообробний комбінат, лісокомбінат), Борислав (ЗАТ "Діброва"), Свалява ("Латориця"), Перегинське ("Лімниця"), Перемишляни ("Меблевик"), Ужгород (механічний завод), Стрий ("Стрий"), Новоселиця ("Черемшина"), Івано-Франкове (АТ "Явір") та ін.

Найбільшим виробником паперу є Жидачівський ЦПК. Серед інших – АТ "Альтара", фабрика "Бібльос" (Львів), паперова фабрика (Коломия). Шпалери і картон виготовляють концерн "Оріана" (Калуш), Сколівський ДОК, Львівська і Рахівська картонні фабрики, Жидачівський ЦПК, упаковку – Золочівська картонажна фабрика, ВАТ "Полонина" (Львів), тарний завод (Чернівці), Жидачівський ЦПК.

Промисловість будівельних матеріалів регіону представлена підприємствами трьох стадій: 1) з видобутку і первинної обробки будівельної сировини; 2) з виробництва в'язучих матеріалів; 3) з виробництва стінових матеріалів та конструкцій. Виробництво цементу й сировини для неї зосереджене в Миколаєві та Ямниці. Гіпс, шпаклівки, вапно виготовляють заводи «Львівбудматеріали», «Квалітет», ЗАТ «Атмосфера-Центр» (Львів), ВАТ «Залізобетон» (Сокальський район), ЗЗБВ (Долина) та ін. Виготовлення виробів з бетону, збірних бетонних конструкцій і будівельних компонентів сконцентроване у Львові (завод будівельних виробів, комбінат будівельних конструкцій, ЗЗБВ-1, «Квалітет», «Львівагропромбуд», ВО «Львівбудматеріали»), Стрию («Буддеталь»), Дрогобичі,

Долині, Червонограді, Новому Роздолі, Калуші, Чернівцях («Будіндустрія»), Миколаєві.

Виробництво керамічних і фарфорових виробів для домашнього побуту й промислового використання, налагоджене на керамічно-скульптурному та керамічному заводах ЗАТ «Райдуга», «Львівбудматеріали» (Львів), ВО «Едельвейс» (Мукачеве), керамічному заводі (Хуст), «Укрбудматеріали» (Стрий).

Асфальт виробляють Глибоцький, Верхньосиньовиднянський асфальтові, Заболотівський асфальтово-бетонний заводи.

Легка промисловість у регіоні набула значного розвитку й орієнтується як на місцеву, так і на привізну сировину. У її структурі найбільшу частку становить продукція текстильної, швейної та хутрової підгалузей. У структурі територіально-виробничих комплексів регіону легка промисловість, як правило, є допоміжною або обслуговуючою, проте її наявність посилює комплексність розвитку Карпатського регіону. Характер її територіальної організації визначається споживчим і сировинним чинниками з винятково великим впливом забезпеченості виробництва трудовими ресурсами.

Харчова промисловість, одна з провідних у регіоні, орієнтується переважно на переробку місцевої сировини. Розміщення м'ясного виробництва характеризується концентрацією його в промислових вузлах та потужною сировинною базою. М'ясні консерви й вироби випускають НП "Бистриця" (Івано-Франківськ), м'ясокомбінат у Стрию, м'ясопереробні підприємства у Львові ("Прикарпаття"), Самборі ("Самбірчанка"), Береговому, Мукачеві, Рахові, Ужгороді, Хусті, Чернівцях, Коломій, Ходорові, Золочеві, Дрогобичі, Сокалі.

Поліграфічна промисловість у регіоні представлена ЗАТ "Куверт-Україна". Створена вона на іноземні та вітчизняні інвестиції і входить до складу концерну "Майер-Куверт-Груп" – одного з лідерів виробництва поштових конвертів у Європі. Фабрика "Куверт-Україна" є абсолютним лідером із виробни-

цтва конвертів у державі. Вона випускає їх 60 видів. За зміну виготовляють майже 600 тис. шт. конвертів різної форми. Усі вони надзвичайно високої якості. «Куверт-Україна» експортує свою продукцію в Молдову та Білорусію, країни Прибалтики. На черзі – експорт до Угорщини та Росії.

У цілому за випуском автобусів, автотранспортувачів, алмазних інструментів, сірки, калійних добрив регіон виступає монополістом.

Отже промисловість Карпатського регіону має достатньо високий потенціал для подальшого розвитку і, починаючи з 2005 р. до 2008 р. включно, щорічні темпи зростання промислового виробництва в регіоні були вищими, ніж по Україні, і тільки в 2009 р. у зв'язку з економічною кризою зростання обсягу продукції промисловості різко знизилось у всіх областях регіону (табл. 5).

Таблиця 5

**Індекси обсягу продукції промисловості
по Карпатському регіону
(% до попереднього року)**

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	103	106	125	105	97	106	87	103
У середньому по Карпатському регіону	104	108,5	138,3	106,3	96,5	103,8	91,4	99,4
По областях регіону:								
Закарпатська	108	127	125	112	101	110	79,7	105,9
Івано-Франківська	105	91	175	104	87	62	89,1	95,5
Львівська	93	108	126	108	99	146	98,5	99,3
Чернівецька	110	108	127	101	99	97	98,3	96,9

Високі темпи зростання промислового виробництва відзначаються у 2011-2012 рр. у всіх областях регіону, що викликано введенням нових потужностей, зростанням продуктивності праці тощо. Проте економічна криза негативно вплинула на темпи зростання промислового виробництва і вже у 2013 р.

темпи зростання різко впали, лише у Закарпатській та Львівській областях спостерігалось зростання виробництва.

Сільське господарство Карпатського регіону спеціалізується на виробництві зерна, картоплі, цукрових буряків, овочів, льону-довгунця, м'ясо-молочному і м'ясо-вовняному тваринництві, садівництво, на Закарпатті розвинене виноградарство.

Площа сільськогосподарських угідь в Карпатському регіоні складає 2597,7 тис. га, або 6,4% від площі сільськогосподарських угідь України .

На розміщення тваринництва впливають природні умови, що формують сукупно ресурси кормовиробництва. Провідними галузями тут є молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, у гірській частині регіону розвинуте вівчарство м'ясо-вовнового напрямку. У Карпатах широкого розвитку набуло бджільництво, а показники продуктивності ставкового рибництва одні з найвищих серед регіонів України.

У територіальній організації сільськогосподарського виробництва виділяються три зони: лісостепова, де найбільш поширеними є зернове господарство, буряківництво, тваринництво; поліська – сприятлива для вирощування картоплі, хмелю, льону та розвитку м'ясо-молочного скотарства; карпатська з підзонами–передкарпатською (зернове господарство, льонарство, картоплярство, молочно-м'ясне скотарство, садівництво, овочівництво), гірською (м'ясо-молочне скотарство, льонарство), закарпатською (виноградарство, садівництво, тютюнництво, молочно-м'ясне скотарство, птахівництво). Нижче подаємо темпи зростання продукції сільського господарства в Карпатському регіоні в розрізі областей, що входять до складу регіону (табл. 6).

Позитивна динаміка зростання виробництва продукції сільського господарства в Карпатському регіоні за 2011-2014 рр. свідчить про придатність земель регіону для перспективного розвитку сільського господарства та зростання обсягів виробництва. Найбільше зростання виробництва продукції

сільського господарства спостерігається у Львівській та Івано-Франківській областях, що суттєво вплинуло на загальний показник по Карпатському регіону.

Таблиця 6

**Темпи виробництва продукції сільського господарства
в Карпатському регіоні
(% до попереднього року)**

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016р.
Україна	100,1	98,5	119,9	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3
Закарпатська обл.	99,0	97,1	105,4	104,0	102,5	99,9	95,1	96,8
Івано-Франківська обл.	99,4	100,8	113,3	106,3	102,0	106,3	95,5	101,7
Львівська обл.	98,3	95,7	114,0	104,2	100,7	105,5	97,1	102,6
Чернівецька обл.	101,3	103,0	110,8	101,0	103,5	104,2	91,1	100
Карпатський регіон	99,5	99,15	110,87	103,87	102,17	103,97	94,7	100,28

6. Інноваційний потенціал

Проведемо оцінку інноваційного потенціалу, сформованого в Карпатському регіоні. Світовий досвід підтверджує, що при значенні показника інноваційного потенціалу, меншому від 0,4% ВВП, наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. І лише при витратах на науку, що перевищують 0,9% ВВП включається її економічна функція. Протягом 2005-2015 рр. динаміка наукоємності ВВП України демонструє скорочення наукової і науково-технічної активності (табл. 7).

Дослідження свідчать, що в Україні та Карпатському регіоні за 2005-2015 рр. найвищий показник наукоємності ВВП був досягнутий у 2005 рр. і становив 1,09% і 0,05% відповід-

но. Весь наступний період дослідження витрати склали менше 1% ВВП.

Таблиця 7

**Динаміка наукоємності ВВП в Україні
та Карпатському регіоні**

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна, млн. грн.	4818,6	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10320,33	13161,36
Карпатський регіон, тис.	240363,6	418522,4	446796,3	432079, 9	427984,0	37433,75	444991,0
Україна	1,09	0,91	0,79	0,77	0,77	0,66	0,66
Карпатський регіон	0,5	0,19	0,16	0,13	0,12	0,11	0,24

За попередніми розрахунками, питома вага загального обсягу витрат на наукові і науково-технічні роботи у ВВП України у 2015 р. становила лише 0,66%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,26%, а відповідний показник для Карпатського регіону склав лише 0,24%.

Аналіз фінансування наукових і науково-технічних робіт в Карпатському регіоні протягом 2005-2015 рр. виявив динаміку зростання його обсягів: від 240,4 тис. грн. у 2005 р. до 396,1 тис. грн. у 2015 р. У розрізі областей регіону фінансування науково-технічної діяльності збільшилось у Закарпатській і Чернівецькій областях у 2,5 рази, Львівській – у 1,8 рази, Івано-Франківській – у 1,2 рази. Проте питома вага цих витрат у ВВП країни для Карпатського регіону, навпаки, скоротилась з 0,5% до 0,24%.

Дослідження наукоємності регіональних економік (% ВРП) за період дослідження встановило також тенденції зниження у всіх областях Карпатського регіону (рис. 1).

Отримані дані засвідчили, що у Львівській області рівень наукоємності ВРП знизився з 1,04% у 2005 р. до 0,32% у 2015 р. Значно погіршився даний показник в Івано-Франківській області: у 2015 р. він склав лише 0,09% ВРП,

хоча у 2005 р. дорівнював 0,32%. У Чернівецькій області спостерігались коливання рівня наукоємності від 0,43% (2009 р.) до 0,27% (2012-2013 рр.). Закарпатська область взагалі протягом всього періоду дослідження демонструвала низькі результати – 0,12-0,22% ВРП.

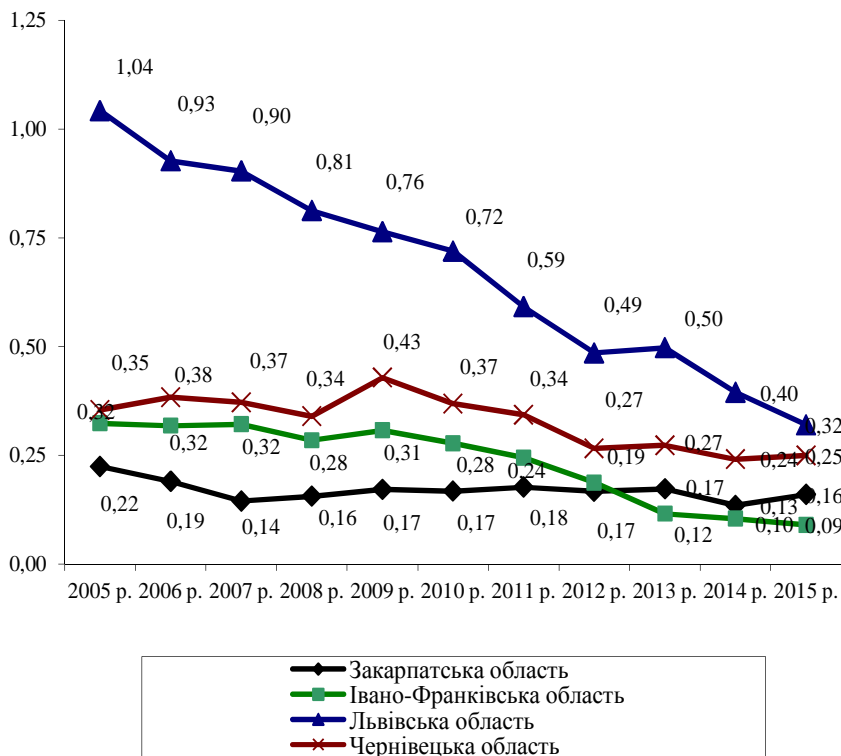

Рис. 6. Динаміка наукоємності ВРП областей Карпатського регіону, % ВРП

Отже, недостатнє фінансування науки з боку держави і бізнесу залишається значним чинником низької частки України на світових ринках інноваційної продукції.

Особливе занепокоєння викликає скорочення в Україні кадрового потенціалу наукових організацій, в яких безпосере-

дньо забезпечується здійснення наукових досліджень та розробок. За 2005-2015 рр. в країні кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 33,8%. Лише у Закарпатській області закрито 47,6% усіх наукових організацій. Скорочення наукових установ в державі за період дослідження призвело до того, що чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 34,1%. На кінець 2015 р. в наукових організаціях працювало 69404 особи, з них 16090 докторів наук та 86230 кандидатів наук.

В Карпатському регіоні значне скорочення наукового кадрового потенціалу відбулось в Івано-Франківській і Чернівецькій областях. Тут кількість науковців зменшилось на 59,3 і 47,9% відповідно. В Закарпатській та Львівській областях показник скорочення науковців становив 33-34%. Що стосується якісних характеристик наукових кадрів регіону, то ситуація тут значно краще, чим в більшості регіонів країни. Якщо чисельність докторів наук, працюючих в економіці України, за 2005-2015 рр. зросла на 33,9%, то цей же показник становив в Чернівецькій області 61,6%, Івано-Франківській – 59,2%, Львівській – 57,0%, Закарпатській – 47,6%. Темпи зростання чисельності кандидатів наук, зайнятих в економіці Карпатського регіону, ще вище. При середньоукраїнському показнику 26,3%, чисельність кандидатів наук в Закарпатській області збільшилась на 62,8%, Івано-Франківській – на 61,3%, Чернівецькій – на 53,2%, Львівській – на 43,4%. Слід відмітити, що Львівська область займає 3-ю позицію серед регіонів України за кількістю підготовлених докторів і кандидатів наук, поступаючись лише м. Києву і Харківській області.

В цілому в Україні у 2015 р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,50%, у тому числі дослідників – 0,32%.

Аналіз розподілу кадрового потенціалу України та її регіонів виявив його не відповідність вимогам розвитку іннова-

ційної діяльності та принципам побудови інноваційної моделі економіки країни. Так, на кінець 2015 р. у наукових та науково-технічних організаціях і установах, академіях, їхніх філіях, відділеннях та наукових центрах країни працювало спеціалістів вищої кваліфікації лише 16,8%, а у вищих та інших навчальних закладах України 73,8%. Однак статус дослідницького університету, який дозволяє науковцям навчального закладу разом з Національною та галузевими академіями наук здійснювати фундаментальні і прикладні наукові дослідження, реалізовувати інноваційні проекти щодо розроблення, впровадження та виробництва нової високотехнологічної продукції, забезпечувати випуск та реалізацію експериментальних зразків нової техніки, технологій та малосерійної наукоємної продукції, в нашій країні мають тільки 14 вишів. В Карпатському регіоні це Національний університет "Львівська політехніка" і Львівський національний університет ім. І.Я. Франка.

Отже, загальне скорочення чисельності науковців, незначний приток в науку молоді, інтенсивний відтік вчених і кваліфікованих спеціалістів за кордон призводить до руйнування наукового потенціалу українського суспільства, відновити який в майбутньому буде надзвичайно складно, якщо взагалі можливо.

Оцінка інноваційного потенціалу регіональних економік передбачає дослідження стану винахідництва та раціоналізаторства. У 2015 р. кількість підприємств України, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 1757 одиниць, що на 8,6% більше, ніж у 2010 р. Протягом звітного року передові технології створювали 106 підприємств, загальна кількість яких становила 309, що на 17,8% менше, ніж у 2010 р. З них 90,3% – це нові технології для України, 21% створювалися за державним контрактом.

В Карпатському регіоні протягом 2010-2015 рр. всі українські області, крім Закарпатської, збільшували кількість підп-

приємств, які створювали і використовували передові технології. Однак навіть при збереженні протягом 2010-2015 рр. негативних тенденцій скорочення підприємств, які використовували передові виробничі технології, у Закарпатській області зосереджена найбільша кількість таких об'єктів – 84. Для порівняння: у Львівській області – 71, Івано-Франківській – 34, Чернівецькій – 19 об'єктів.

В цілому у 2015 р. питома вага підприємств Карпатського регіону, які займалися створенням і використанням передових технологій, ОПІВ, раціоналізаторських пропозицій, у загальній кількості склала 11,9% від загальної кількості підприємств. Передові виробничі технології створювали 8 підприємств Івано-Франківської і 4 – Львівської області.

У Карпатському регіоні найбільше фактів використання винаходів підприємствами зафіксовано у Львівській (14 підприємств) та в Івано-Франківській області (11). Найменше використовували об'єкти права інтелектуальної власності у Чернівецькій області – 2 підприємства. Найбільша кількість авторів ОПІВ працює у Дніпропетровській області (5477 осіб), у м. Київ (2128 осіб), Харківській і Донецькій областях (відповідно 1999 і 1994 особи), у Львівській області (821 особа).

В Україні у 2015 р. із загальної кількості обстежених підприємств 100 використали 11121 раціоналізаторську пропозицію, авторами яких є 10625 науковців. Половину раціоналізаторських пропозицій впроваджено на підприємствах переробної промисловості, 43,6% – транспорту та зв'язку. За рівнем винахідництва та раціоналізаторства у Карпатському регіоні лідирує Івано-Франківська область, яка протягом 2010-2015 рр. лише одна в регіоні демонструвала позитивну динаміку використання підприємствами раціоналізаторських пропозицій. Якщо у 2010 р. 3 підприємства області використали 94 раціоналізаторські пропозиції, то у 2014 р. ці показники склали відповідно 5 підприємств і 104 пропозиції.

Отже, економіка Карпатського регіону володіє вагомим інноваційним потенціалом, зокрема, інтелектуальними і твор-

чими ресурсами. Проте реалізувати цей потенціал доволі складно, оскільки в регіоні та в Україні в цілому сформувалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних галузях. Так, в Україні у 2015 р. частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції становила лише 2,5% (у 2005 р. – 6,5). Частка Карпатського регіону у загальному обсязі реалізованої в країні інноваційної промислової продукції склала 9,9%. Аналіз структури реалізованої промислової продукції показав, що найбільшу частку інноваційної продукції реалізовано підприємствами Закарпатської (8,4%) областей. Частки інших областей досліджуваного регіону дещо нижчі і становили: для Івано-Франківської – 3,8%, Львівської – 2,1%, Чернівецької – 2,0 відсотки.

Впровадження нових технологічних процесів на підприємствах Карпатського регіону протягом 2005-2015 рр. уповільнилось. Найгірша ситуація в Закарпатській та Івано-Франківській областях, де впровадження нових технологій скоротилось на 70,0 і 44,4% відповідно. Частка маловідходних, ресурсозберігаючих технологій невисока, у 2015 р. вона не перевищувала 33,3%. Щодо освоєння інноваційних видів продукції, то в Чернівецькій області їх кількість зменшилась на 76,7%, Закарпатській – на 75,8%, Львівській – 25,9%. Слід відмітити, що в Івано-Франківській області весь період дослідження показник освоєності інноваційних видів продукції зростав. Якщо у 2005 р. він становив 107 найменувань, то у 2015 р. – 130, тобто на 21,5% більше.

7. Інфраструктурний потенціал

Важливу роль у подальшому соціально-економічному розвитку Карпатського регіону відіграє транспортний комплекс. Провідний вид транспорту регіону – залізничний, мережа якого має більшу густоту, ніж по Україні. У цілому на 1000 км² території регіону припадає 50,4 км залізниць. Найбільша вона у Львівській області – 60 км. Функціонує управління Львівської залізниці. Головні залізничні лінії прямують на Львів і далі на

Ужгород і Чоп, а також на Чернівці і далі до Балканських країн. У перевезеннях переважають транзитні вантажі (нафта, вугілля, кокс, метал, залізна й марганцева руди).

Головні пасажиропотоки сконцентровані в напрямку Львова, Ужгорода, Чернівців, Івано-Франківська.

Таблиця 8

Перевезення вантажів автомобільним транспортом

(млн. т)

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	1120,8	1168,2	1252,4	1259,7	1260,8	1131,3	1020,6	1085,7
Карпатський регіон	52,3	47,7	49,8	49,4	45,1	45,6	48,7	48,4
По областях регіону:								
Закарпатська	13,7	11,9	11,3	10,1	9,5	8,9	9,1	9,2
Івано-Франківська	10	9,1	9,2	9,8	9,3	10,7	14,3	15,7
Львівська	20,3	19,5	22,2	23,4	21,4	20,9	20,6	21,5
Чернівецька	8,3	7,2	7,1	6,1	4,9	5,1	4,7	2,0

Таблиця 9

Вантажооборот автомобільного транспорту

(млн. ткм)

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	35244	53918,4	57308,1	57452,9	58683,1	55963,5	53293,4	58143,1
Карпатський регіон	4560,2	9136,4	9309	10382,3	11030,6	11515,8	11894,8	10608,1
По областях регіону:								
Закарпатська	1755,5	2754,3	3097,2	3493,2	4149,5	4410,7	4676,1	4587,9
Івано-Франківська	520,8	1477,4	1554,9	1565,5	1361,6	1491,7	4676,1	1352,4
Львівська	1911,3	3878	3580,2	4198,6	4367,9	4564,4	1507,5	3650,1
Чернівецька	372,6	1026,7	1076,7	1125	1151,6	1049	1035,1	1017,7

Густина автомобільних шляхів у регіоні найвища в країні. На 1000 км² їх припадає 322,9 км, у тому числі в межах Черні-

вещької області – 364,4, Львівської – 350,2, Івано-Франківської – 318,7, Закарпатської – 258,3. Головні напрямки: Львів – Тернопіль і Львів – Рівне з продовженням на Київ; Львів – Самбір і Львів – Стрий і далі на Ужгород; Львів – Чернівці через Івано-Франківськ.

У зв'язку з економічною кризою в Україні перевезення вантажів автомобільним транспортом за 2016 р. зменшилося і склало 1085,7 млн. т, що менше на 175,1 млн. т, а вантажооборот автомобільного транспорту в 2016 р. становив до 58143,1 млн. ткм, що менше на 540,0 млн. ткм у порівнянні з 2013 р.

У регіоні швидкими темпами розвивається авіаційний транспорт. Станом на 1 січня 2017 р. у регіоні функціонують 3 міжнародних аеропорти, з яких здійснюються регулярні та чартерні рейси до понад 20 країн світу. Крім цього, добре розвинений трубопровідний транспорт.

8. Матеріальний добробут населення

Важливу роль у вирішенні соціальних проблем населення Карпатського регіону відіграють доходи та витрати населення. Дослідження доходів населення України за 2005-2016 рр. виявили зростання середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу у 5.6 рази, у Карпатському регіоні – у 5.4 рази (рис. 7).

На кінець 2016 р. найвищі доходи в регіоні мали мешканці Львівської області (2806.1 грн.), найнижчі – Закарпатської області (2087,3 грн.).

Слід відмітити, що у 2014-2015 рр. в Україні спостерігається значне зниження індексу реальних наявних доходів до відповідного періоду попереднього року. Якщо у 2014 р. значення показника становило 88,5%, то у 2015 р. – 77,5%. Падіння індексу реальних доходів населення відбулось в усіх регіонах Карпатського регіону. У 2015 р. у Закарпатській області він становив 81,9%, Івано-Франківській – 83,7%, Львівській – 80,0%, Чернівецькій – 85,6%. Поясненням такого яви-

ща при стабільному зростанні наявних доходів населення є поглиблення в країні інфляційних процесів та поширення тінізації економіки. У 2016 р. ситуація дещо покращилась, індекс зростання реальних доходів населення Карпатського регіону склав 102,6%.

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні за 2005-2016 рр. свідчить про її зростання у 6,4 рази (рис. 8). У Карпатському регіоні найвищий рівень середньомісячної заробітної плати у 2016 р. був досягнутий у Львівській області - 4559 грн. або 160,4 (при середньоукраїнському показнику 5183 грн. або 182,3 євро), найнижчий у Чернівецькій області - 3828 грн. або 134,7 євро.

В середньому година праці в Україні коштувала 1,1 євро. В країнах ЄС-28 оплата в середньому однієї години праці становила 25,0 євро. В країнах Карпатського євро регіону цей показник нижчий: у Словаччині – 10,0 євро, Польщі – 8,6, Угорщині – 7,5, Румунії – 5,0 євро. Для порівняння: у Данії – 41,3, Швеції – 37,4, Франції - 35,1, Німеччині – 32,2 євро.

Зростання мінімальної заробітної плати в Україні за період дослідження відбулось у 12,2 рази. З 01.01.2017 р. мінімальна заробітна плата в країні становить 3200 грн., тобто 117,7 доларів США або 112,6 євро (за курсом НБУ станом на 01.01.2017 р.).

В Україні прожитковий мінімум становить 1684 грн., що становить 61,9 дол. США на місяць, або 2,06 дол. США на день. З 01.12.2017 р. прожитковий мінімум збільшиться до 1762 грн., За даними Світового банку бідність починається там, де доходи менші \$1,90 на добу Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в країні протягом 2005-2016 рр. коливалось від 1,8 рази (2005 р.) до 3,1 рази (2016 р.) [10]. У Карпатському регіоні середній розмір пенсій нижчий за загальноукраїнський показник, зокрема, у Закарпатській, Чернівецькій області на 16,3-16,4%, Івано-Франківській – на 10,0%, Львівській – 7,6% (рис. 9).

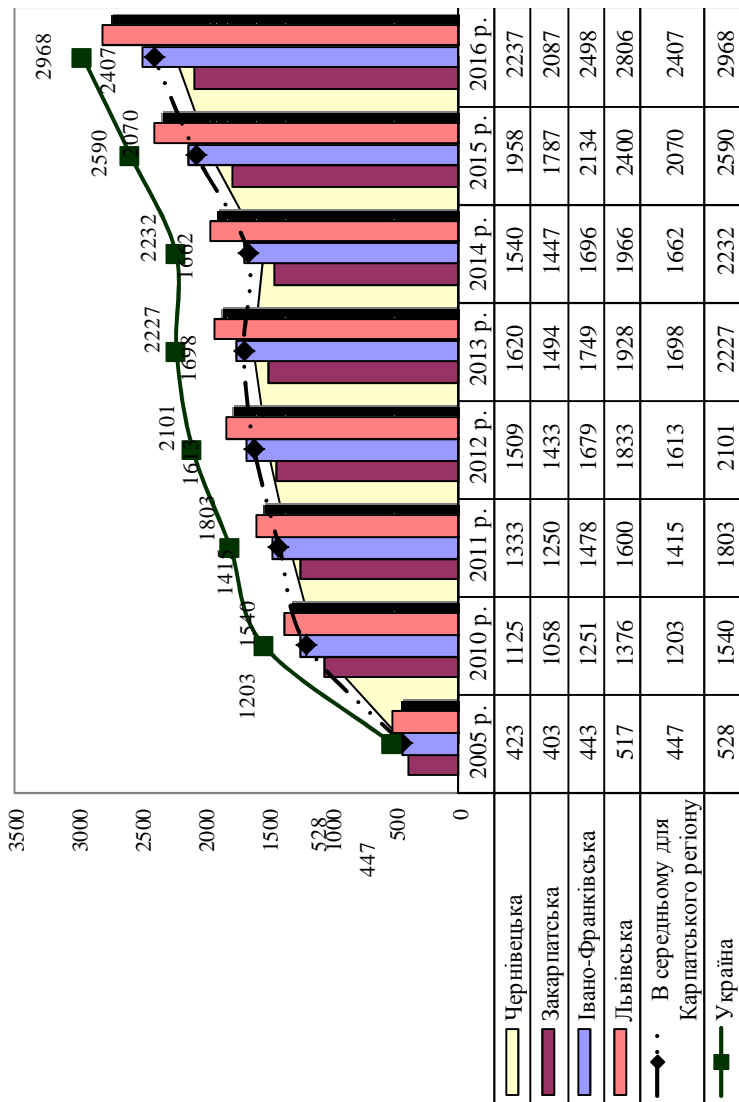

Рис. 7. Динаміка середньомісячного наявного доходу населення Карпатського регіону у розрахунку на одну особу, грн.

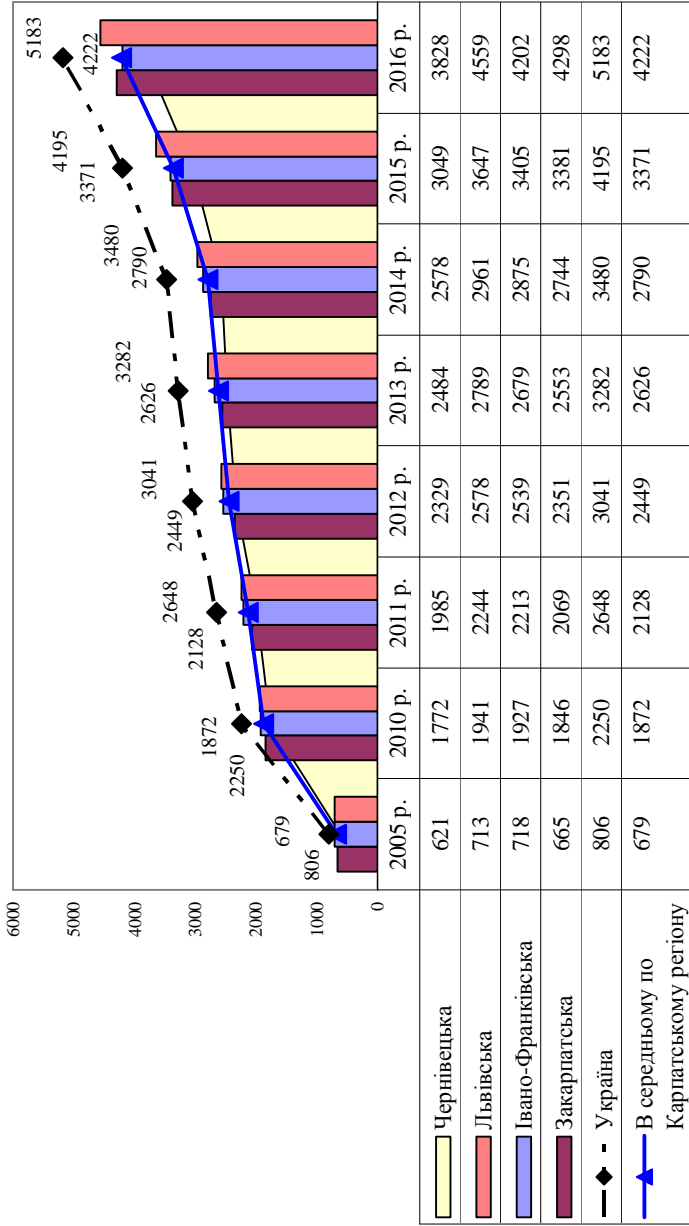

Рис. 8. Динаміка середньомісячної заробітної плати у Карпатському регіоні, грн.

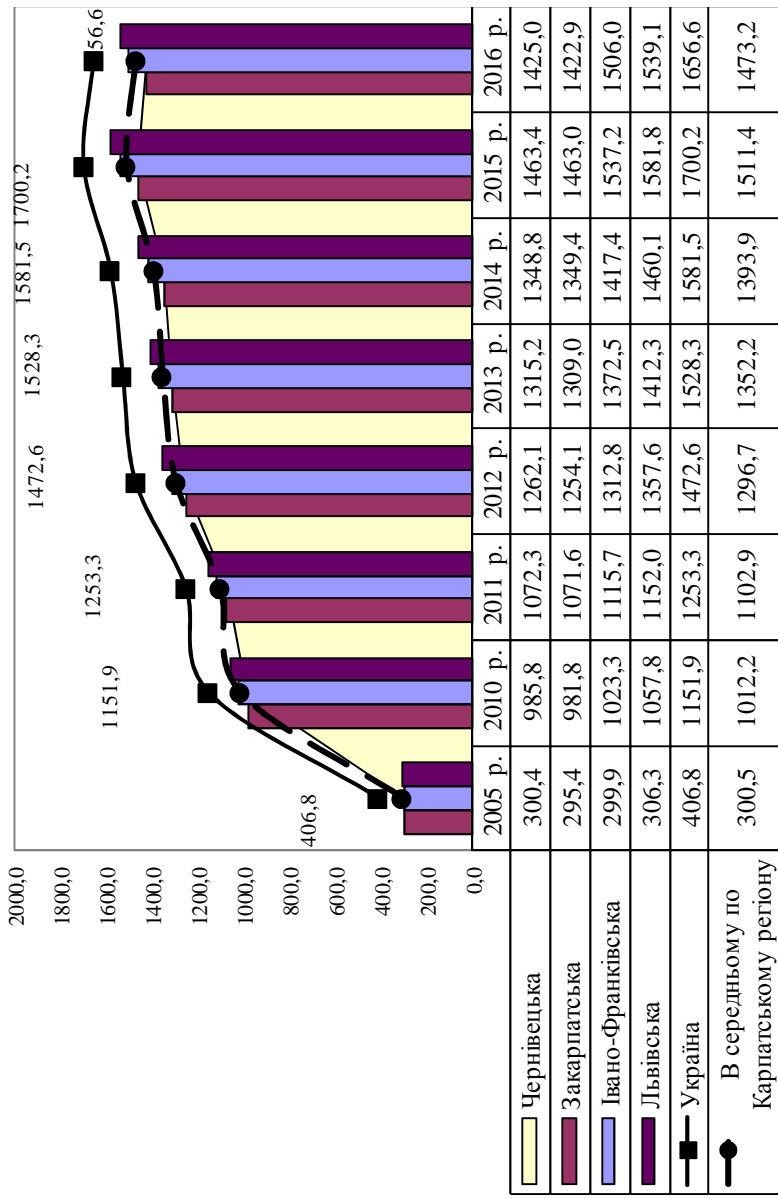

Рис.9. Динаміка середньомісячного розміру пенсії в Карпатському регіоні (дані на початок року)

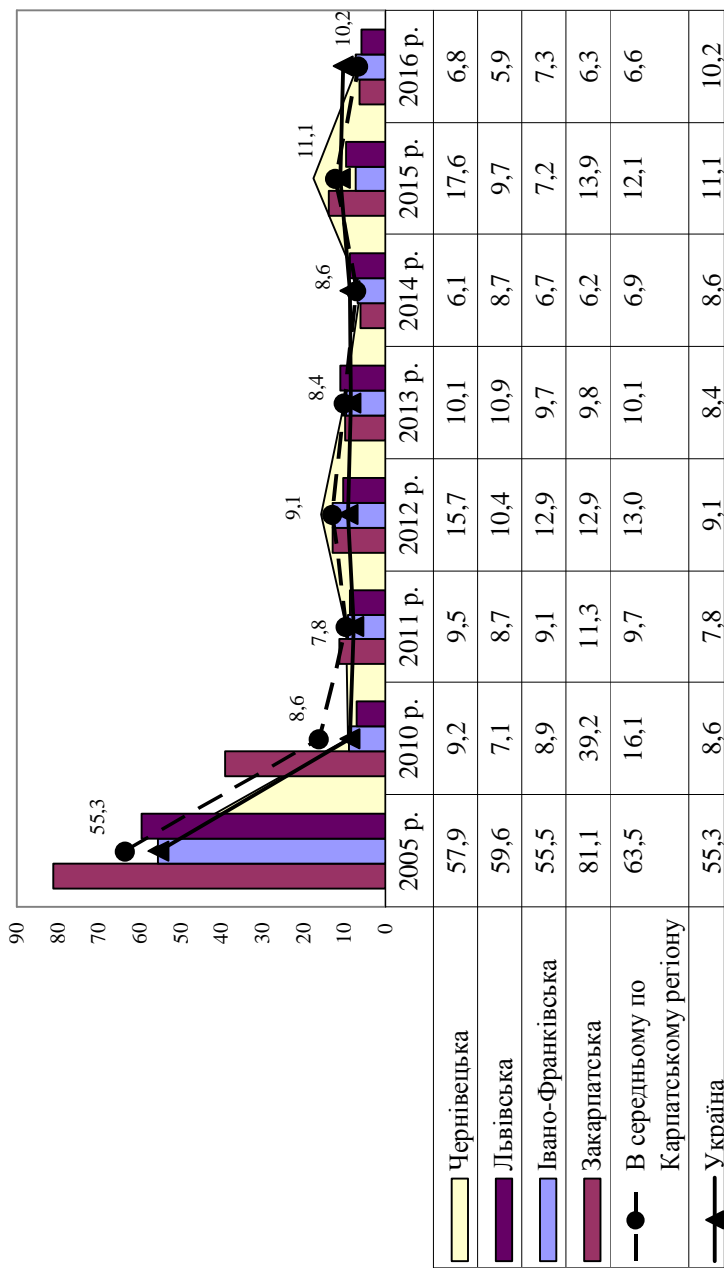

Рис. 10. Показники абсолютної бідності населення в Карпатському регіоні за 2005-2016 рр., %

Рівень бідності в Україні за абсолютним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат) зменшився з 55,3% (2005 р.) до 10,2% (2016 р.). Протягом 2005-2013 рр. в усіх областях Карпатського регіону рівень крайньої бідності був вищий за середній показник для України (рис. 10).

В Україні спостерігається позитивна динаміка скорочення диференціації доходів населення України протягом 2005-2016 рр.. Якщо у 2005 р. він становив 6,9 раза, то у 2016 р. – 4,2 раза. Серед областей Карпатського регіону високий рівень диференціації доходів протягом всього періоду досліджень зберігався у Львівській (від 5,6 у 2005 р. до 3,9 рази у 2015 р.) і Чернівецькій області (від 6,8 у 2005 р. до 4,1 рази у 2015 р.).

Низькі показники оплати праці свідчать про поширення катастрофічного явища – бідність працюючого населення. У 2016 р. заробітна плата складала лише 54,3% від грошових доходів населення, соціальні допомоги та інші одержані населенням поточні трансферти в структурі доходів склали 26,8%. У Карпатському регіоні структура доходів населення вкрай деформована. Так, у Закарпатській та Івано-Франківській областях частка зарплати у загальній сумі доходу найнижча по Україні і становила у 2016 р. лише 32,3% і 43,5% відповідно. В Чернівецькій області цей показник дещо вищий (49,8%). У Львівській області питома вага заробітної плати у доходах населення склала 63,0%, що вище за середньоукраїнський показник.

Проведена оцінка матеріального добробуту населення Карпатського регіону за 2005-2016 рр. виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення, тотальне поширення бідності працюючого населення, що, в свою чергу, провокує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Найбільші потоки трудових мігрантів спостерігаються у Закарпатській та Чернівецькій областях. Саме трудові міграції стали

для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Зубожіння працездатного і, що найбільш жахливо, працюючого населення. веде до соціальної напруги та політичної нестабільності, провокує соціальний вибух.

9. Зовнішньоекономічний потенціал

У структурі зовнішньої торгівлі підприємств Карпатського регіону лєвова частка торговельних операцій припадає на торгівлю товарами, проте спостерігається тенденція до зростання рівня залучення регіону до світового ринку послуг. Протягом 2005-2016 рр. частка зовнішньої торгівлі послугами зросла від 3% до 11,9% у зовнішньоторговельному обороті регіону.

Із зростанням ролі зовнішньоекономічного сектору в українській економіці розширюється і географічна структура зовнішньоторговельних операцій. Зокрема, зовнішньоторговельні операції товарами суб'єкти господарювання Карпатського регіону у 2015 р. здійснювали із партнерами із понад 78 країнами світу у Закарпатській області, 90 – у Івано-Франківській, 79 – у Львівській та Чернівецькій областях. Розширення географічної структури зовнішньої торгівлі спостерігалось і у 2016 році: Івано-Франківська область – 104 країни, Чернівецька – 88, Закарпатська – 123 тощо.

У зовнішньоекономічному товарообігу Карпатського регіону обсяг імпорту товарів переважає над обсягом експорту, що й зумовило негативне торговельне сальдо у 2016 р. (-161,9 млн. дол. США).

У зовнішньоекономічному товарообігу загалом Карпатського регіону обсяг імпорту товарів переважає над обсягом експорту, що спричинює негативне торговельне сальдо (у 2015 р. -50,4 млн. дол. США). Проте у розрізі областей пози-

тивне зовнішньоторговельне сальдо спостерігалось у Закарпатській (78,5 млн. дол. США), Івано-Франківській (167,7 млн. дол. США) та Чернівецькій областях (15,7 млн. дол. США) (табл. 10; табл. 11).

Таблиця 10

Загальні обсяги експорту товарів, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	34228,4	51405,2	68830,4	63320,7	53901,7	38127,2	36361,7
Карпатський регіон	2089,5	2742,5	3675,2	3187,9	3304,9	2782,0	3166,9
По областях регіону:							
Закарпатська	552,7	1156,6	1385,3	1300,0	1382,8	1094,4	1211,9
Івано-Франківська	813,5	507,6	821,5	471,7	487,8	373,0	573,7
Львівська	621,0	974,3	1343,5	1290,9	1305,1	1206,3	1275,6
Чернівецька	102,3	104,0	124,9	125,3	129,2	108,3	105,7

Таблиця 11

Загальні обсяги імпорту товарів, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	36136,3	60742,2	84717,6	76986,8	54428,7	37516,5	39249,8
Карпатський регіон	2359,1	4142,1	6542,2	5454,8	4800,0	2832,4	3328,8
По областях регіону:							
Закарпатська	686,5	1348,6	2009,1	2062,5	1734,6	1011,5	1133,4
Івано-Франківська	573,6	652	983,7	578,3	481,9	294,5	406,0
Львівська	934,6	2028,4	3374,3	2655,9	2472	1448	1699,4
Чернівецька	164,4	113,1	175,1	158,1	111,5	78,4	90,0

Незважаючи на те, що у 2015 році у порівнянні із попереднім роком обсяг експорту товарів скоротився 15,8%, у 2016 році позитивна експортна динаміка частково почала відновлюватися (загальний обсяг експорту товарів у 2016 році у Карпатському регіоні – 3166,9 млн. дол. США). Аналогічна ситуація спостерігається із імпортом товарів. У рейтингу експортної активності серед регіонів України Львівська область опинилася на 8 місці, відповідно Закарпатська – 9 місце, Івано-Франківська – 13 і останнє місце у Чернівецькій області.

У рейтингу імпоротної активності серед регіонів України Львівська область опинилася на 3 місці, відповідно Закарпатська – 6 місце, Івано-Франківська – 14 і останнє місце у Чернівецькій області.

Коефіцієнт покриття експорту імпортом у 2016 р. складав у розрізі областей відповідно: Закарпатська – 1,06; Івано-Франківська – 1,41; Львівська – 0,75; Чернівецька – 1,18 (табл. 12).

Таблиця 12

Коефіцієнт покриття експорту імпортом, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	0,95	0,85	0,81	0,82	0,99	1,02	0,93
Карпатський регіон	0,88	0,76	0,66	0,68	0,88	1,15	0,95
Закарпатська	0,81	0,86	0,69	0,63	0,8	1,08	1,06
Івано-Франківська	1,42	0,78	0,84	0,82	1,01	1,3	1,41
Львівська	0,66	0,48	0,4	0,49	0,53	0,83	0,75
Чернівецька	0,62	0,92	0,71	0,79	1,16	1,4	1,18

Основні експортні операції у Львівській області здійснювалися до Польщі (24,8% від загальнообласного експорту), Німеччини (12,1%), Чехії (7,4%) та Данії (6,5%). Експорт товарів у країни Європейського Союзу становив 935,9 млн. дол., або 74,4% від загального експорту області, та збільшився порівняно з 2015 роком на 8,0%.

Основними партнерами Закарпатської області у сфері зовнішньої торгівлі протягом 2016 року були такі країни, як: Угорщина (51,2% від загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами області), Німеччина – 7,8%, Словаччина – 6,0%, Польща та Австрія – по 5,2%, Чехія – 4,0%.

Основні експортні поставки з Івано-Франківської області надходили до Румунії (15,8% обласного експорту), Італії (7,8%), Польщі (5,6%), Чехії (5%), Республіки Корея (4,4%), Індії (3,7%), Бельгії (3,6%), Китаю та Німеччини (по 3,3%), Єгипту (3,2%), Російської Федерації та Бангладеш (по 3,1%).

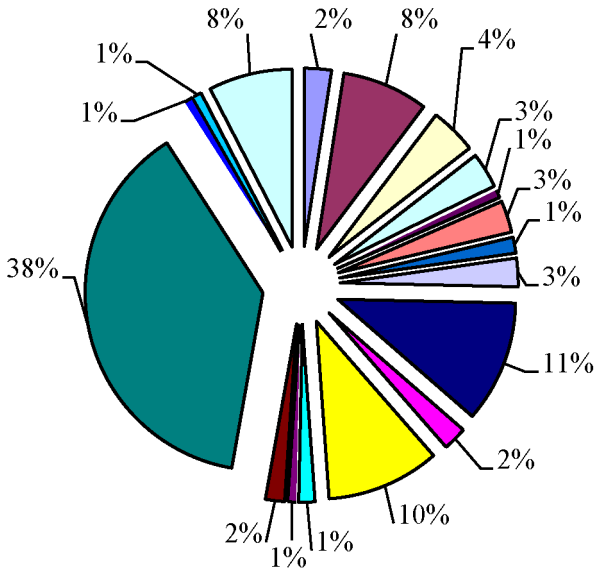
Основні експортні операції суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності Чернівецької області здійснювали до Румунії – 21,8% від загального обсягу експорту (на 23,1 млн.дол. США), Білорусі – 11,5% (на 12,2 млн.), Німеччини – 10,0% (на 10,6 млн.), Індії – 6,8% (на 7,2 млн.), Російської Федерації – 5,7% (на 6,1 млн.) та Польщі – 5,6% (на 6,0 млн.дол. США).

У порівнянні із 2015 роком відбулося зростання обсягу експорту послуг на 25,0 млн. дол. США (табл. 13), тоді як імпорту послуг збільшився на 37,9 млн. дол. США (табл. 14). Додатне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 525,5 млн. дол. США.

Таблиця 13

Загальні обсяги експорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	6134,7	11759,4	13599,1	14836,3	11520,8	9736,7	9631,4
Карпатський регіон	103,3	242,7	355,8	773,6	693,1	624,5	649,5
Закарпатська	31,3	49	65,5	292,4	201	188,9	182,3
Івано-Франківська	13	76,4	58,4	68,5	65,5	45,4	53,2
Львівська	57,6	110,3	222,3	395,7	411,3	369,7	393,7
Чернівецька	1,4	7	9,6	17	15,3	20,5	20,3

- Живі тварини; продукти тваринного походження
- Продукти рослинного походження
- Готові харчові продукти
- Жири та олії тваринного або рослинного походження
- Мінеральні продукти
- Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості
- Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них
- Шкури необроблені, шкіра вичищена
- Деревина і вироби з деревини
- Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів
- Текстильні матеріали та текстильні вироби
- Взуття, головні убори, парасольки
- Вироби з каменю, гіпсу, цементу
- Недорогоцінні метали та вироби з них
- Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання
- Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби
- Прилади та апарати оптичні, фотографічні
- Різні промислові товари

Рис. 11. Товарна структура експорту Карпатського регіону у 2016 р.

Серед областей Карпатського регіону за обсягами експорту та імпорту послуг лідирує Львівська область, тоді як Чернівецька область займає останнє місце за цими показниками.

Таблиця 14

Загальні обсяги імпорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	2935,0	5447,7	6736,1	7609,0	6373,1	5523,0	5304,7
Карпатський регіон	38,5	130,8	188,9	198,4	140,8	86,1	124,0
Закарпатська	27,2	39,5	39,4	48,4	33,2	20,9	25,5
Івано-Франківська	7,2	20,6	54,8	34,4	22,8	13,2	17,2
Львівська	3,6	69,9	92,1	113,2	83,4	50,2	79,9
Чернівецька	0,5	0,8	2,6	2,4	1,4	1,8	1,4

У товарній структурі експорту Карпатського регіону чільне місце належить машинам, обладнанням та механізмам, електротехнічному обладнанню – 38%. На другому та третьому місці з різницею в 1% – деревина і вироби з деревини (1%) та продукція текстильної промисловості – 10%.

Існуючі тенденції залишилися актуальними для Карпатського регіону і у 2016 році. У розрізі областей наведені категорії товарів є також лідируючими. Зокрема, у структурі експорту Чернівецької області левову частку займає деревина та вироби з неї (26,1%). Текстильні матеріали та текстильні вироби займають відповідно друге місце (15,4% від загального обсягу експорту), тоді як машини, обладнання та механізми – 11,7%, Загалом продукти рослинного походження складають 11,5% від загального обсягу експорту Чернівецької області, меблі – 10,1%.

У товарній структурі експорту Івано-Франківської області на продукти рослинного походження припадало 37% обласних обсягів, механічні та електричні машини – 22,5%, деревину та вироби з деревини – 13%, живі тварини, продукти тваринного походження – 6,2%, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 3,7%, шкури необроблені, шкіру вичищену –

3,2%, масу з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів – 3,1%, текстильні матеріали та текстильні вироби – 2,9%, продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 2,3%.

Серед товарів, які Львівщина експортувала упродовж 2016 року, переважали електротехнічне обладнання та їх частини (24,3% від обсягу експорту області), меблі (10,3%), деревина та вироби з неї (10,0%).

У товарній структурі експорту Закарпатської області переважають машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 61,1%. Наступні позиції займають текстильні матеріали та текстильні вироби – 10,0%, різні промислові товари – 7,6%, деревина і вироби з деревини – 6,4%.

У порівнянні із 2015 роком відбулося зростання обсягу експорту послуг на 29,2 млн. дол. США (табл. 15), тоді як імпорту послуг – на 24,9 млн. дол. США (табл. 16). Додатне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 542,7 млн. дол. США.

Варто відмітити чітку закономірність у структурі експортно-імпортних операцій у послуговій сфері Карпатського регіону. Найбільші обсяги експорту послуг припали на послуги з переробки давальницької сировини та транспортні послуги. Так, частка послуг з переробки матеріальних ресурсів у Львівській області складає 38,5% від загального обсягу експорту послуг, у Чернівецькій – 40,1%, у Івано-Франківській – 58%, у Закарпатській – 75,7%. Частка транспортних послуг найвища у Івано-Франківській області – 22,9%, тоді як у Закарпатській вона складає 18,2%, у Чернівецькій – 17%, у Львівській – 14,7%. У Чернівецькій та Івано-Франківській областях розвивається експорт туристичних послуг, які відповідно у структурі експорту послуг складають 24,8% та 9,6%. Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги є вагомим елементом експорту Львівської (34,6%) та Чернівецької (16,7%) та Івано-Франківської (8,1%) областей.

Таблиця 15

Загальні обсяги експорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	6134,7	11759,4	13599,1	14836,3	11520,8	9736,7	9631,4
Карпатський регіон	103,3	242,7	355,8	773,6	693,1	624,5	653,7
Закарпатська	31,3	49,0	65,5	292,4	201,0	188,9	182,3
Івано-Франківська	13,0	76,4	58,4	68,5	65,5	45,4	53,2
Львівська	57,6	110,3	222,3	395,7	411,3	369,7	397,9
Чернівецька	1,4	7,0	9,6	17,0	15,3	20,5	20,3

Серед областей Карпатського регіону за обсягами експорту та імпорту послуг лідирує Львівська область, тоді як Чернівецька область займає останнє місце за цими показниками.

Таблиця 16

Загальні обсяги імпорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	2935,0	5447,7	6736,1	7609,0	6373,1	5523,0	5304,7
Карпатський регіон	38,5	130,8	188,9	198,4	140,8	86,1	111
Закарпатська	27,2	39,5	39,4	48,4	33,2	20,9	25,5
Івано-Франківська	7,2	20,6	54,8	34,4	22,8	13,2	17,1
Львівська	3,6	69,9	92,1	113,2	83,4	50,2	67,0
Чернівецька	0,5	0,8	2,6	2,4	1,4	1,8	1,4

Основу структури імпорту послуг Карпатського регіону у 2016 р. становили транспортні послуги (Чернівецька область – 81,8%, Закарпатська – 32,0%, Івано-Франківська – 34,4% тощо). Крім того, у структурі імпорту послуг переважають також ділові послуги у Закарпатській (33,7% від загального обсягу) та Івано-Франківській (38,1%) областях.

Прикордонні території Карпатського регіону беруть участь у діяльності єврорегіональних утворень. Зокрема, у діяльності Міжнародної асоціації «Карпатський єврорегіон» та «Верхній Прут». Протягом 2007-2013 рр. прикордонні території Карпатського регіону мали можливість брати участь у

трьох транскордонних програмах у рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства:

- «Польща-Білорусія-Україна» із загальним обсягом фінансування – 186 201 000 євро;

- «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» - 68, 638 млн. євро;

- «Румунія-Україна-Молдова» - 126 718 000 євро (табл. 17).

- У програмі «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 139 проектів впроваджувалися разом із українськими партнерами. Загалом найвища активність спостерігалася серед українських учасників польсько-українсько-білоруського транскордонного регіону – 74% (87 із 117 проектів). 93 із 141 проекти було реалізовано за участю українських партнерів в румунсько-українсько-молдавському регіоні.

Таблиця 17

Результати транскордонної співпраці прикордонних територій Карпатського регіону

Транскордонна програма	Загальне фінансування, млн. євро	Сума гранту ЄС, млн. євро	Кількість проектів	Кількість проектів за участю українських партнерів
Польща-Білорусія-Україна	186.2	173.89	117	87
Румунія-Україна-Республіка Молдова	126.72	115.97	141	93
Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна	68.64	64.25	139	139

10. Соціальна безпека Карпатського регіону

Частка витрат на оплату житлово-комунальних послуг (водопостачання, газ, електрика, послуги ЖЕКів та інше), а також на продукти харчування у витратах українців у 2016 р. до 57,9%. Це найвищий показник серед європейських країн.

Стан соціальної безпеки в Україні характеризується поглибленням демографічної кризи, скороченням тривалості життя, старінням населення. Низькі доходи не дозволяють населенню отримувати якісні медичні послуги, оскільки переважна більшість з них здійснюється на платній основі. Споживчі витрати українців на охорону здоров'я у 2016 р. в середньому на одне домогосподарство склали лише 5,1% від загальних витрат. Звідси значне збільшення в країні хворих зі злякисними новоутвореннями, серцево-судинними захворюваннями, а також ВІЛ-інфікованих. Протягом 2010-го і 2016 року кількість смертей від раку у Карпатському регіоні було зареєстровано у 9 тис. 142 та 5 тис. 170 випадків відповідно.

Найбільш небезпечна ситуація в Карпатському регіоні склалася у Львівській області, де чисельність онкохворих із діагнозом, що встановлений уперше в житті, збільшилась за 2010-2016 рр. на 6,8% і становила у 2014 р. 334,9 осіб на 100 тис. осіб населення проти 314 в середньому по Україні. В Івано-Франківській області цей показник склав 279,3 осіб, у Чернівецькій – 267,3, Закарпатській – 251,5 осіб. Рівень допомоги онкологічним хворим в Україні не відповідає реальним потребам. Основною причиною таких негативних тенденцій є несвоєчасне, пізнє виявлення онкологічних захворювань. Рівень допомоги онкологічним хворим в Україні не відповідає реальним потребам. У сільській місцевості сучасні високовартісні технології та засоби для ранньої діагностики та своєчасного лікування раку просто відсутні.

Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, у Львівській області у 2014 р. становила 19,4 осіб на 100 тис. осіб населення. Безперечно, це показник практично у 2,5 рази нижчий, ніж значення в середньому по Україні, проте він є найбільшим серед областей Карпатського регіону. Також вкрай небезпечною є динаміка зростання чисельності ВІЛ-інфікованих в усіх областях Карпатського регіону, що зберігається протягом всього періоду дослідження. Основною причиною стрімкого поширення

ВІЛ-інфекції в Україні залишається вживання нелегальних ін'єкційних наркотиків. Оскільки переважна більшість ВІЛ-інфікованих є особами працездатного та репродуктивного віку, то поширення епідемії негативно впливає на соціально-економічну ситуацію та створює загрозу національній безпеці України.

Соціальним лихом для України став туберкульоз. Рівень захворюваності та смертності від туберкульозу у 8-10 разів перевищує відповідні показники у більшості країн Європейського союзу. У 2014 р. чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, становила в Україні 59,6 осіб на 100 тис. осіб населення, що на 29,4% менше, ніж у 2005 р. і на 13% - порівняно з 2010 р. Серед областей Карпатського регіону найвищий показник захворюваності на активний туберкульоз у Львівській області - 65,8 осіб, найнижчий у Чернівецькій області - 40, 4 осіб на 100 тис. осіб населення. Слід зауважити, що стабілізація захворюваності на туберкульоз, що спостерігається останні роки, не може бути довготривалою при сучасному стані фінансування галузі охорони здоров'я. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я в Україні за 2010-2014 рр. зменшився на 11 в.п. і у 2014 р. склав 3,65 відсотків ВВП. Видатки для МОЗ України, передбачені Держбюджетом–2016 у рамках фінансування сфери охорони здоров'я, становлять 12,1 млрд грн., у тому числі за загальним фондом – 9,4 млрд грн., за спеціальним – 2,7 млрд грн. Це на 6,2% більше порівняно з розміром видатків за цією статтею у 2015 р.

Безробіття та неспроможність людини заробити на життя призводить не тільки до серцево-судинних, онкологічних захворювань, а й руйнує психіку, штовхає на скоєння злочинів. Області Карпатського регіону за рівнем кримінальної безпеки відносяться до безпечних регіонів. Проте, за 2005-2016 рр. в усіх областях регіону зріс рівень злочинності. Складна ситуація в Закарпатській області. Тут кількість злочинів на 100 тис. мешканців зросла у півтори рази і у 2014 р.

склала 825. У 2015 р. цей показник склав 903, а у 2016 р. – 752. Не менш благополучна криміногенна обстановка зберігається у Львівській і Чернівецькій областях протягом двох останніх років. Порівняно з 2012 р. злочинність в цих областях зросла у 2,3 і 1,7 рази і становила у 2016 р. 1455 і 926 злочинів на 100 тисяч населення відповідно. Всього ж в Україні за 2016 р. було зареєстровано 592604 кримінальних порушення, це на 27422 більше, ніж у 2015 р.

В досліджуваному Карпатському регіоні ситуація вкрай небезпечна. Більшість соціальних індикаторів мають гірші значення, ніж в середньому по Україні. Особливу загрозу створює високий рівень тінізації доходів в регіоні, погіршення медико-демографічної ситуації, ріст злочинності. Небезпечність соціально-економічної ситуації в прикордонному регіоні провокує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Регіональна політика держави обов'язково повинна враховувати особливості і специфіку загроз і викликів соціальної безпеці кожного свого регіону, особливо прикордонних.

Висновки

Отже, проаналізувавши стан соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, зроблено висновок, що регіон багатий на природні ресурси, зокрема – рекреаційні, лісові, земельні, водні. Тут є певні запаси газу, нафти, родовища будівельних матеріалів, що сприяють розвитку будівельної промисловості, прогресує хімічна промисловість, яка має також відповідну сировину.

Карпатський регіон є більш заселеним, порівняно з іншими регіонами України і залишається праценадлишковим.

Регіон має найвищу густоту залізничних та автомобільних доріг в Україні, широко розвинена загальна інфраструктура.

У регіоні активно розвивається рекреаційний та туристичний бізнес. Ядром конкурентоспроможності в цьому випадку виступають лікувальні води Трускавця, Східниці, Моршина,

грязі Закарпаття та Буковини, екологічно чисте навколишнє середовище, спортивні можливості Карпат тощо. Сценарій капіталізації цих місць припускає значне підвищення ефективності функціонування територіально-рекреаційної системи, забезпечення загальною та туристичною інфраструктурою, створення нових робочих місць та вирішення багатьох соціальних проблем місцевого населення.

Особливе місце Карпатського регіону – в геополітичному контексті соціально-економічного і внутрішньополітичного розвитку України. Його географічне сусідство з розвиненими європейськими державами – членами ЄС, завжди буде сприятливим фактором для входження України у міжнародні економічні і політичні структури.

Проведене дослідження соціально-економічного стану областей Карпатського регіону на основі аналізу адміністративно-територіального устрою регіону, природно-ресурсного потенціалу, демографічної ситуації, виробництва продукції промислової та сільського господарства, розвитку інфраструктури тощо сприяло визначенню структурних особливостей економіки регіону, найважливішими серед яких є:

щільна заселеність території;

праценадлишковість;

значно менші доходи населення та витрати на одну особу порівняно з іншими регіонами України;

суттєва перевага промисловості над сільським господарством при значній частці концентрації виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні та ін.

Проведення аналізу та оцінки соціально-економічного стану Карпатського регіону засвідчують, що за різними показниками області, що входять до його складу, є не однорідними та відмінні за територією та чисельністю населення, наявністю корисних копалин, розвитком промисловості та темпами зростання промислового виробництва.

Все це сприятиме вдосконаленню регіонального підходу щодо економічного і соціального розвитку прикордонного Карпатського регіону.

Наукове видання

Кифяк Василь Федорович, Лучик Василь Єфрімович, Лучик Світлана Дмитрівна, Королюк Юрій Григорович, Вдовічен Анатолій Анатолійович, Верстяк Оксана Миколаївна, Лошенко Ірина Романівна, Кифяк Олександр Васильович, Короп Богдана Миколаївна, Лучик Маргарита Василівна, Григоренко Валентин Олегович

СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Монографія

У авторській редакції

Відповідальний за випуск
Технічний редактор
Верстка

В.М. Кіндій
В.Й. Петрушко
Н.Т. Мойсюк

Підписано до друку 7 листопада 2017 року
Формат 60х84/16. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Папір офсетний
Умов. друк арк.. 32,10. Обл.-вид. арк. 33,72
Зам. 351. Тираж 300

Видавничо-інформаційний центр «Місто»
Україна, 58022 м. Чернівці, вул. Головна, 173А;
тел. (0372) 58 53 11, 58 53 12

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів
книжкової продукції
серія ДК № 617 від 2.10.2001 року

Друк ФОП Глібка С.Й.
Тел. 0372 (58-54-54)

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Чернівецький торговельно-економічний інститут**

**СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ
РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ
РЕГІОНІВ**

Монографія

(за загальною редакцією д.е.н., професора Кифяка В.Ф.)

Чернівці
«Місто»
2017

УДК 332.14

С 11

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного торговельно-економічного університету за результатами НДР «Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів», № держреєстрації 0115U000568» (протокол № 3 від 26.10. 2017 р.)

Автори:

В.Ф. Кифяк – д.е.н., професор, науковий редактор (1.1; 4.3); В.Є. Лучик (1.2; 5.1; 5.5) – д.е.н., професор; С.Д. Лучик (3.2; 4.2) – д.е.н., професор; Ю.Г. Корольок (2.1; 2.2; 2.3; 5.2; 5.4; 5.5) – д.д.упр., доцент; А.А. Вдовічен (4.1) – к.е.н., доцент; О.М. Верстяк (1.4) – к.е.н., доцент; О.В. Кифяк (5.3) – к.е.н., доцент; І. Р. Лошенко (3.1) – к.е.н., доцент; Б. М. Короп (1.3) – к.е.н.; М.В. Лучик (3.3) – к.е.н., В.О. Григоренко (5.2).

С11 Сценарне прогнозування розвитку прикордонних регіонів : Монографія / Колектив авторів за заг. редакцією Кифяка В.Ф.; Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету. – Чернівці : "Місто", 2017. – 330 с.

У монографії висвітлено теоретико-методологічні та прикладні аспекти сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, обґрунтовано атрактивні доміанти оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, запропоновано пріоритетні напрями та сценарні механізми їх реалізації.

Дане дослідження сприяє систематизації та узагальненню теоретичних положень сценарного прогнозування, визначенню методів сценарного підходу та особливостей їх використання в стратегіях розвитку прикордонних регіонів. На основі комплексного аналізу соціально-економічного стану прикордонних регіонів здійснено їх позиціонування за рівнем ефективності використання потенціалу розвитку (на матеріалах прикордонних областей Карпатського регіону).

Видання буде корисним працівникам органів місцевої влади, фахівцям з питань регіональної економіки, науковцям та студентам.

Рецензенти:

Євдокименко В.К. – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет»;

Нижник В. М. – д.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету;

Ткаченко Т. І. – д.е.н., професор, завідувач кафедри туризму та рекреації Київського національного торговельно-економічного університету;

Жабчук Г. Ю. – начальник управління міжнародного співробітництва та інвестицій Чернівецької облдержадміністрації.

ISBN 978-617-652-201-0

© В.Ф. Кифяк, 2017

© ВІЦ "Місто", 2017

З М І С Т

Вступ	5
Розділ 1. Теоретичні основи сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	10
1.1. Теоретико-методологічні підходи до сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів	10
1.2. Стратегічне прогнозування і планування соціального та економічного розвитку регіонів	25
1.3. Концептуальні засади транскордонного співробітництва у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	36
1.4. Національна конкурентоспроможність в аспекті дієвих сценаріїв прикордонного співробітництва	49
Список використаних джерел до розділу 1	58
Розділ 2. Методи сценарного прогнозування в стратегічному розвитку прикордонних регіонів.....	62
2.1. Потенціал методів сценарного управління регіональним розвитком.....	62
2.2. Інформаційно-статистичне забезпечення методик сценарного прогнозування.....	70
2.3. Особливості використання методів сценарного прогнозування в стратегіях розвитку прикордонних регіонів.....	77
Список використаних джерел до розділу 2	90
Розділ 3. комплексний аналіз соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів як основа розробки прогнозних сценаріїв.....	92
3.1. SWOT та PEST-аналіз соціально-економічного розвитку прикордонного регіону	92
3.2. Конкурентне позиціонування прикордонних регіонів України.....	117
3.3. Оцінка соціального розвитку прикордонного регіону.....	129
Список використаних джерел до розділу 3	140

Розділ 4. Інноваційне забезпечення сценаріїв розвитку прикордонних регіонів	144
4.1. Інноваційні сценарії розвитку України в умовах структурних диспропорцій	144
4.2. Інноваційна конкурентоспроможність Карпатського регіону	176
4.3. Стратегічний розвиток підприємств прикордонного регіону на засадах інновацій.....	187
Список використаних джерел до розділу 4	204
Розділ 5. Адаптація методики сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів в управлінську практику	207
5.1. Прогнозування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	207
5.2. Атрактивні домінанти оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.....	214
5.3. Сценарні механізми реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів (на прикладі розвитку туризму)	227
5.4. Напрями та методи підвищення дієвості управління прикордонними територіями	237
5.5. Рекомендаційні аспекти впровадження результатів дослідження в управлінську практику	245
Список використаних джерел до розділу 5	254
Висновки.....	257
Додатки	266
Додаток А. Узагальнений SWOT – аналіз Карпатського регіону (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області)	267
Додаток Б. Профіль прикордонного (Карпатського) регіону.....	275

ВСТУП

Однією з тенденцій, що визначає характер сучасного періоду світового розвитку, є зростання ролі внутрішньодержавних адміністративно-територіальних утворень (регіонів) у системі міжнародних відносин. Сучасні держави щораз більшою мірою враховують позицію регіонів при визначенні свого не тільки внутрішнього, але й зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного курсу. Дуже часто міжрегіональні зв'язки починають виступати в ролі локомотива міждержавної взаємодії.

У свою чергу, відхід від централізованої моделі управління в Україні, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в державі, реалізація повною мірою принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності та положень Європейської хартії місцевого самоврядування – все це актуалізує потребу в поглиблених дослідженнях, спрямованих на передбачення майбутніх сценаріїв соціального та економічного розвитку регіонів України. Особливо це стосується прикордонних регіонів як головних учасників транскордонної взаємодії.

Слід зазначити, що важливою історичною передумовою у становленні та розвитку прикордонної співпраці було підписання договорів про добросусідські відносини та співробітництво одразу ж після проголошення незалежності України у 1991 році. Надалі історія транскордонної співпраці пройшла декілька етапів свого розвитку.

Перший етап охоплює період з 1991-2004 рр. і характеризується:

- 1) укладенням договорів про добросусідські відносини та співробітництво між Україною та Угорщиною (1991 рік), Україною та Польщею (1992), Україною та Словаччиною (1993), Україною та Республікою Білорусь (1995), Україною

та Румунією (1997), Україною та Республікою Молдова (1997);

2) підписанням міжнародних і національних нормативно-правових актів, таких як:

Основні напрями зовнішньої політики України (1993 р.),
Європейська хартія місцевого самоврядування (1985), ратифікована ВРУ 1997 року,

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980), до якої Україна приєдналася в 1993 році,

Угода про партнерство, яка набрала чинності 1998 року,
Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу (затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 10072);

3) створенням Карпатського єврорегіону (1993), єврорегіону Буг (1995), Нижній Дунай (1998) та єврорегіону Верхній Прут (2000).

Важливе значення відігравали й інші міжнародні документи, які встановлюють окремі міжнародно-правові гарантії місцевого самоврядування, основними з яких є: Європейська декларація міських прав 1992 р., прийнята Постійною конференцією місцевої і регіональної влади Ради Європи; Європейська хартія про участь молоді в муніципальному та регіональному житті, прийнята Радою Європи 1994 р.; Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні, прийнята Радою Європи 1992 р.; Європейська хартія регіонального самоврядування, прийнята Радою Європи 1999 р.

Другий етап (2004-2007 рр.) розвитку прикордонного співробітництва в Україні розпочався з прийняття Закону України «Про транскордонне співробітництво». Цей Закон регулює правові, організаційні та економічні відносини у сфері транскордонного співробітництва та конкретизує джерела фінансування проектів (програм). У рамках такої співпраці 24 червня 2004 року було ратифіковано Протокол №2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітниц-

тво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва. Після розширення Європейського Союзу (ЄС) 2004-2007 рр. Україна отримала спільний кордон з країнами-членами ЄС, а її прикордонні регіони (насамперед Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області) стали об'єктами регіональної політики цього об'єднання. Це дало можливість прикордонним територіям більш ефективно використовувати власний потенціал для виходу на європейські ринки товарів та послуг шляхом поглибленої взаємодії через механізми транскордонного співробітництва та адаптації європейського законодавства у сфері регіональної політики тощо.

Третій етап розпочався 2007 року і тривав до 2014 року. Протягом даного періоду не відбулося суттєвих змін. Лише у 2010 році в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво» було зазначено, що «для спільного фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України». 11 травня 2012 року ратифіковано Протокол №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва. Проте, незважаючи ні на цю ратифікацію, ні на підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 27 червня 2014 року, які б мали стати важливими імпульсами для активізації транскордонного співробітництва, процес ратифікації першої та імплементації другого відбувається досить повільно.

Наразі виокремлюється четвертий етап (з 2014 р. дотепер), на якому відбувається переорієнтація транскордонного співробітництва регіонів з Росією у напрямі поглиблення співпраці в рамках єврорегіональних структур за участі країн-членів ЄС та активізації міжрегіонального співробітництва на рівні європейських інституцій.

Головним документом, що визначає регіональну політику у сфері транскордонного співробітництва на даному етапі є Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року. У ній розвиток транскордонного співробітництва передбачено в рамках консолідації зусиль, спрямованих на сприяння розвитку єврорегіонів, ліквідацію інфраструктурних та адміністративних бар'єрів для активізації співпраці прикордонних територій, провадження спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, розбудову їх виробничої та соціальної інфраструктури.

Тривала історія розвитку транскордонного співробітництва України та нереалізований в його аспекті потенціал соціально-економічного розвитку прикордонних територій дав підстави авторам запропонувати сценарний підхід стратегічного управління ними. Вибір сценарного підходу до прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів створив можливість не тільки сформулювати загальну модель з очікуваними результатами економічних перетворень, але й визначити необхідні ресурси для їх досягнення.

Базою прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів стали економічні показники областей Карпатського регіону, державні соціальні стандарти, національно-етнічні особливості регіонів, стан транскордонного співробітництва, зокрема єврорегіонів «Карпатський» та «Верхній Прут» тощо.

У роботі акцентується увага на теоретико-методологічних засадах сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів, комплексному аналізі та їх позиціонуванні за рівнем соціально-економічного розвитку, розробці та адаптації відповідних сценаріїв. Текст монографії викладений так, щоб дати читачу максимальне уявлення про можливість використання сценарного підходу при прогнозуванні соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

Важливе місце відводиться бібліографії, що наводиться після кожного розділу. Це дозволить будь-якому читачу, зацікавленому у більш детальному вивченні сценарних прогнозів, самостійно сформувати потрібну йому інформаційну базу.

Автори монографії висловлюють щирю вдячність працівникам та науковцям Київського національного торговельно-економічного університету, працівникам органів місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування Карпатського регіону, науковцям прикордонних ВНЗ-партнерів, працівникам головних управлінь статистики та рецензентам за слушні пропозиції та сприяння при підготовці монографії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

1.1. Теоретико-методологічні підходи до сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів

В основі прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів лежить припущення про те, що майбутнє регіональної економіки значною мірою зумовлюється її минулим і теперішнім станами та несе в собі і елементи невизначеності. Це пояснюється наявністю варіантів можливого розвитку. Важливим є і те, що дія економічних законів у майбутньому залежить не тільки від минулого і теперішнього стану економіки, але й від управлінських рішень, які мають бути прийняті і реалізовані в майбутньому.

Сценарне прогнозування є одним з найбільш ефективних інструментів передбачення тенденцій і варіантів розвитку тих чи інших соціально-економічних явищ. Прогнозні сценарії включають в себе прогнозні моделі, які описують ймовірні напрямки розвитку з урахуванням впливу основних факторів прогнозного оточення і комплекс дій управлінського характеру, спрямований на мінімізацію наслідків кризових ситуацій і підвищення ефективності функціонування соціально-економічних систем.

Прогнозні сценарії дозволяють завчасно передбачити небезпеку, що виникає при неефективному управлінському впливі, несприятливому розвитку макроекономічної ситуації, а також в умовах форсмажорних явищ.

Особливістю сценарного прогнозування є можливість використання різних підходів при побудові сценаріїв, як експертних, так і формалізованих.

Аналіз сучасного досвіду сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів підтверджує наявність декількох підходів до розробки сценаріїв, проте всі вони зводяться до трьох ключових положень:

1. Початковим пунктом розробки «сценаріїв майбутнього» завжди повинна бути точна оцінка сучасної ситуації регіону. Така оцінка веде до розуміння динаміки діючих чинників: значення яких спадає чи зростає по всьому часовому горизонту.

2. Для діючих чинників з невизначеними тенденціями розвитку повинні бути виконані спеціальні прогнози і зроблені раціональні пропозиції експертів.

3. Слід розробити декілька альтернативних «сценаріїв майбутнього», що є певною логічною картиною. При цьому має дотримуватися обов'язкова умова – альтернативні сценарії не повинні містити суперечностей, тобто взаємовиключних кроків і подій.

Використання різних підходів до сценарного прогнозування дозволяє розробити найбільш ймовірні напрямки розвитку ситуації, наприклад песимістичний, реалістичний і оптимістичний сценарії з побудовою комплексу відповідних управлінських дій, спрямованих на стратегічний розвиток, коли це видається можливим (сприятливі макроекономічна і природно кліматична обстановки) і звести очікувані втрати до мінімуму в тих випадках, коли вони неминучі (форс-мажорні ситуації). Найчастіше прогнозні сценарії створюються у рамках граничних позицій факторів прогнозного оточення, тим самим моделюючи стан керованої системи в умовах екстремальних змін зовнішнього середовища [1].

Основним призначенням сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку регіону є визначення генеральної мети, послідовне відображення вирішення поставлених

завдань, виявлення можливих перепон та недоліків в організації економічної діяльності.

Сценарії в нинішній ситуації розвивають перспективи майбутнього регіону з урахуванням основоположного принципу стратегічного управління – альтернативності вибору. У визначенні безлічі перспектив майбутнього і варіантів розвитку полягає основна мета методу сценаріїв. У свою чергу в аспектах практичного застосування можлива розробка двох типів сценаріїв:

опис послідовності кроків, що ведуть до прогнозованого стану (образу) регіону, а також чинників і подій, які роблять вирішальний вплив на цей процес;

опис можливих наслідків для регіону, якщо він досягне бажаного прогнозованого образу.

У сучасній економічній науці досить ґрунтовно представлені теоретико-прикладні підходи до вибору і обґрунтування сценаріїв соціально-економічного розвитку регіонів. Ці проблеми розглядалися низкою вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, такі науковці, як С.І. Дорогунцов, Л.Г. Черняк, П.П. Борщевський та ін. розглядають регіональний розвиток не лише через призму природно-географічних умов, а з «певним поєднанням соціально-економічних, демографічних, регіонально-культурних, екологічних та інших ознак» [2, с. 93]. Ми також підтримуємо такий підхід, пропонуючи планомірний та комплексний розвиток регіону шляхом економічної цілісності, соціальної спрямованості та екологічної безпеки [3, с. 23], що є вкрай важливим, зокрема, і для прикордонного регіону. Вагомий внесок у прогнозування та моделювання економіки регіонів України зроблено О.О. Бакаєвим [4], та В.М. Гейцем [5]. Використання сценарного прогнозування регіонального розвитку висвітлено у працях Р. Капелло, Р. Камагне, Б.Чізоліні, Х. Фратесі, які стверджують, що результатом розробки сценарію є рекомендація щодо формування сильної політики регіону або довгострокової стратегії розвитку [6, с. 2]. Сценарій – це послідовний внутрішньо стійкий і

правдоподібний опис можливого майбутнього, підкреслюють Т. Картер та Е. Ла Ровер [7]. «Розуміння причин економічного зростання і розвитку залишається центральним завданням економіки», вважає К. Віл'ямсон [8], присвячуючи свої дослідження діяльності формальних і неформальних, економічних, політичних, соціальних і законних інституцій конкретного регіону.

Разом з тим, в Україні сценарне прогнозування не отримало достатнього розвитку, особливо в частині теоретичного обґрунтування підходів до використання методу сценаріїв при розробці стратегій на середньо- і довгострокову перспективу регіонального розвитку.

Щодо сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку саме прикордонних регіонів, то у Законі України «Про транскордонне співробітництво», який фактично мав би закласти правове підґрунтя для співпраці прикордонних регіонів суміжних країн, поняття «прикордонного регіону», «транскордонного регіону» чи «прикордонної території» взагалі не визначено. Співзвучним із поняттям «регіон» в ньому є термін «єврорегіон», що визначається як форма транскордонного співробітництва і не має якихось конкретних територіально-окреслених рамок. У зв'язку із цим, вважаємо доцільність використання поняття «прикордонний регіон» замість понять «прикордонна зона» та «прикордонна смуга», оскільки, по-перше, поняття прикордонний регіон акцентує увагу на адміністративно-територіальному підході, що є зручним в регіональному управлінні регіонами; по-друге, - виступає більш співзвучним процесам трансформації бар'єрної функції кордону в контактну. У цьому контексті вважаємо за доцільне зупинитись на наступному визначені прикордонного регіону: це адміністративно-територіальна одиниця, що знаходиться на наступному після державного рівні та розташована безпосередньо вздовж державного кордону.

Зважаючи на зазначене, сценарії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону повинні враховувати харак-

тер соціальних, економічних і екологічних проблем щодо збалансованого ресурсовикористання, особливості транскордонного співробітництва, ментальність мешканців регіону, етнічні зв'язки і просторовий розвиток в цілому.

Аналізуючи наявні теоретичні підходи до сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та особливості сценарного аналізу нами визначено чотири аспекти їх прояву:

аспект об'єкта дослідження;

аспект оточуючого (зовнішнього) середовища;

аспект використаних підходів до моделювання (формалізації) об'єкта дослідження;

аспект підсистеми управління об'єктом (його керованість) [9].

Загальновідомо, що на соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів великий вплив мають не тільки природно-ресурсний, трудовий, науковий потенціали, розвиток промисловості, сільського господарства, сфери послуг та інших видів діяльності, але й два взаємопов'язаних аспекти: прикордонність та периферійність.

Прикордонний аспект пов'язаний з виконанням бар'єрних, контактних, дифузних та інших функцій, які характеризуються відкритістю і проникливістю та виражаються через ефектів відчуження, співіснування, співробітництва та інтеграції.

Аспект периферійності обумовлений віддаленістю від центру. В основному прикордонні регіони є периферійними і водночас суспільно-економічним центрами регіонів, на життя яких має значний вплив кордон та транскордонні зв'язки. Якщо враховувати безвізовий режим з ЄС, асоційоване членство України в ЄС, роботу єврорегіонів то поняття транскордонної співпраці передбачає не тільки як співпрацю сусідніх регіонів по обидві сторони від кордону, але й єдиний економічний простір [10], що повинно враховуватися при розробці прогнозних методів.

У прикордонних регіонах формується притаманна власне їм економічна система. В умовах зростання ролі глобалізації та регіоналізації, прикордонні економічні системи перетворюються на провідну ланку світового господарства. Незважаючи на те, що прикордонні економічні системи досить часто ідентифікуються як периферійні і проблемні, вони характеризуються високим рівнем комунікаційної здатності, оскільки мають можливість використовувати як внутрішні, так і зовнішні ресурси для розвитку.

Основними передумовами прогнозування розвитку прикордонних економічних систем визначено геополітичні, соціально-культурні, правові, історичні, інституційні, фінансові, економічні та інфраструктурні фактори (рис. 1.1).

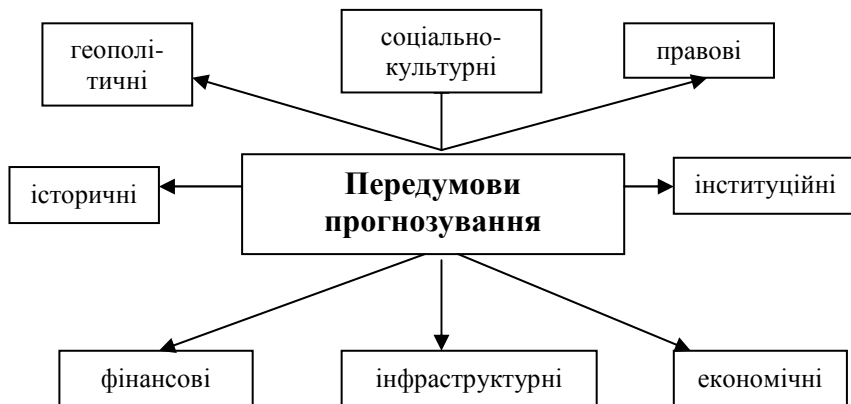

Рис. 1.1. Передумови прогнозування розвитку прикордонних економічних систем

На основі порівняльно-ретроспективного аналізу встановлено, що історичні передумови створюють потужну основу для майбутнього розвитку прикордонних економічних систем, оскільки, для прикладу, в Україні з усіма країнами-сусідами вздовж всього периметру державного кордону протягом тривалого історичного періоду зберігаються тісні суспільно-економічні та соціально-культурні взаємовідносини. Не менш

вагоме значення відіграють геополітичні передумови, які враховують географічне розміщення, наявність спільних кордонів із країнами-сусідами, а також напрями формування зовнішньої політики країни.

Ефективному розвитку прикордонних економічних систем сприяють правові передумови у частині розробки законодавчої бази щодо транскордонного співробітництва та укладення двосторонніх договорів із країнами-сусідами. Тісно переплітаються із правовими інституційні передумови, які формуються за рахунок участі держави у міжнародних регіональних організаціях, створення спільних міждержавних комісій та формуванні різноманітних структур, що сприяють розвитку транскордонної співпраці. Зокрема, Україна активно бере участь у діяльності Асамблеї європейських регіонів, Конгресу місцевих та регіональних влад Європи, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Конференції приморських регіонів Європи та інших. Налагоджуються контакти на державному рівні та рівні органів місцевого самоврядування з Комітетом єврорегіонів Євросоюзу, відповідними структурами Ради Європи та ЄС, Асоціацією європейських прикордонних регіонів, Радою європейських муніципалітетів та регіонів, Конференцією периферійних морських регіонів Європи, об'єднанням найбільших європейських міст.

Важливою інституційною передумовою є формування двосторонніх міждержавних органів. Зокрема, створено українсько-словацький центр транскордонного співробітництва «Карпати», українсько-словацьку Міждержавну комісію з питань транскордонного співробітництва, українсько-угорську Міждержавну комісію з питань транскордонного та прикордонного співробітництва, Міждержавну Координаційну Раду з питань міжрегіональної співпраці між Україною та Республікою Польща тощо.

Економічні передумови у поєднанні із фінансовим забезпеченням формують основу для розвитку регіону, визначають його конкурентоспроможність та напрями майбутньої спів-

праці. Незважаючи на ґрунтовність наведеного переліку, прикордонні регіональні соціально-економічні системи володіють принциповою особливістю, що потребує окремого врахування наявності прикордонної інфраструктури як цілісної підсистеми.

Методологічні засади розробки сценаріїв прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів визначають описані передумови розвитку прикордонних економічних систем як базу для аналізу соціально-економічного стану, забезпеченості природними ресурсами, трудовим, науковим потенціалом, передбачення динаміки розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг, а також можливості розширення економічної співпраці з прикордонними регіонами сусідніх країн.

Іншим методологічним принципом є поступове зростання основних економічних показників як основа розробки позитивного сценарію соціально-економічного розвитку території у майбутньому. Як стверджують Е. Гафео та Ю. Канзіан, динаміка основних економічних показників і механізмів громадських очікувань відіграє ключову роль у визначенні ефективності чинної макроекономічної політики [11, с. 660].

Ситуаційний аналіз показників видів економічної діяльності сприяє визначенню їх впливу на загальний соціально-економічний розвиток регіону та є основою для розробки відповідного прогностичного сценарію з урахуванням пріоритетності та вагомості кожного напрямку. Такий підхід дозволяє використати індуктивний метод наукового дослідження, що найбільше підходить для системного опису інтересів, цілей, ресурсів, тактик економічних акторів прикордонного регіону та зв'язків між ними. Виокремлення основних видів господарської діяльності дає можливість перейти до їх синтезу та узагальнення властивостей, що є характерним для індуктивного методу дослідження.

Головну роль у методології стратегічного прогнозування та розробці різних сценаріїв соціально-економічного розвитку

відіграє трудовий потенціал. Тут важливо враховувати, що в регіоні, де персонал являє собою не просто соціально-економічний клас, а високий потенціал людського ресурсу, збільшується прибутковість та потенціал росту [12, с.17].

Отже, база прогнозування – загальний потенціал регіону поєднує в собі природно-ресурсний, культурно-історичний, виробничий, трудовий, фінансовий, інноваційний, маркетинговий та інші потенціали. При вимірі будь-якого з них можуть використовуватися наступні підходи:

ресурсний – потенціал як сукупність ресурсів з визначеними кількісними, структурними та якісними характеристиками;

ресурсно-функціональний – як використано ресурси;

результативний – як досягнуто стійких кінцевих результатів;

ресурсно-цільовий – як ресурси адекватні цілям, що стоять перед регіоном.

Ці підходи мають свої переваги і недоліки.

Ресурсний підхід дає чітке розуміння про екстенсивні резерви росту, але не враховує процес комбінування ресурсів в процесі їх використання та перетворення в кінцеві результати.

Ресурсно-функціональний підхід розкриває умови при яких буде досягнута повна реалізація потенціалу, але відображає тільки якісну сторону його використання.

Результативний підхід дозволяє побачити практичні прояви потенціалу, але не розмежовує рівень і ступінь використання потенціалу.

Ресурсно-цільовий підхід характеризується одночасним обліком складу і характеристик цілей об'єкта управління з одного боку і кількістю та якістю ресурсів з іншого. Проте, в межах цього підходу неможливо вирішити питання достовірності оцінок і розрахунків потенціалу регіону.

Комплексний аналіз факторів сукупного впливу на розвиток прикордонного регіону та їх значення для конкретного виду діяльності дає можливість застосовувати дедуктивний метод наукового дослідження, перевагою якого є інтегральний

розгляд факторів впливу на регіон, що дозволяє дослідити системні ефекти впливу вхідних параметрів на вихідні.

Економічна політика в прикордонному регіоні має бути спрямована на реалізацію сценаріїв із розширення зв'язків з прикордонними регіонами сусідніх держав, створення стартапів, реалізацію інноваційних проектів, залучення інвестицій, у т.ч. іноземних у основний капітал пріоритетних галузей економіки регіону.

При встановленні методологічних етапів сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів важливим є визначення пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку та врахування наступних факторів:

нормативно-правове забезпечення розвитку прикордонних регіонів та здатність органів державної влади та інструментів регіональної політики реагувати на виклики регіонального розвитку та сучасних цивілізаційних змін;

асоційоване членство України в ЄС;

безвізовий режим перетину кордону і наявність угод про малий прикордонний рух між країнами-сусідами;

рівень розвитку соціально-економічної системи прикордонного регіону та її місце у соціально-економічному розвитку країни;

рівень участі регіонів у транскордонному співробітництві; транспортна доступність регіону;

соціальна система прикордонного регіону;

вплив зовнішнього середовища на регіональний розвиток.

Методологія сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонного регіону має два основних призначення:

1. Передбачення й попередній аналіз якісних змін, які можуть виникати в результаті певних економічних, технічних або організаційних заходів, в умовах невизначеності їх проведення.

2. Визначення умов досягнення бажаної мети в розвитку регіону і встановлення проблем, які можуть виникнути на шляху досягнення цієї мети.

Враховуючи основні складові економіки прикордонних регіонів та регіональні особливості організації економічної діяльності, характер використання природно-ресурсного потенціалу, ціннісні пріоритети прикордонних регіонів (поліетнічність, спільність мови, релігії), а також визначені конкурентні переваги регіону, пропонуємо для розробки варіативних сценаріїв розвитку соціально-орієнтованої економіки такі методологічні принципи прогнозування:

принцип територіальності (геополітичне та географічне розташування регіону);

принцип науковості (обґрунтування прогнозів з урахуванням об'єктивних закономірностей соціально-економічного життя прикордонного регіону);

принцип оцінки сучасного стану розвитку економіки прикордонного регіону;

системний принцип, що передбачає комплексний підхід до прогнозування та довгострокового планування;

принцип альтернативності можливих шляхів розвитку економіки регіону;

принцип екологічності;

принцип поєднання прикордонного територіального розташування та раціонального використання всіх видів природних ресурсів;

принцип узгодженості транскордонних суспільних, колективних і особистих інтересів з урахуванням поліетнічності регіону, спільної ідеології, у т.ч. мови, релігії тощо.

Будь-який сценарій включає два види змінних: екзогенні та ендогенні. Екзогенні змінні задаються ззовні і формуються поза регіоном, у сценарії вони є незалежними величинами. Ендогенні змінні формуються у межах регіону і є залежними.

Використовуючи отримані результати наукових досліджень та підходи до сценарного прогнозування [13], пропонуємо такі варіативні сценарії:

1. Зростання потенціалу розвитку регіону та зростання рівня соціально- економічного розвитку;

2. Зниження потенціалу розвитку регіону і зниження рівня соціально- економічного розвитку;
3. Зростання потенціалу розвитку регіону і зниження рівня соціально- економічного розвитку;
4. Зниження потенціалу розвитку регіону і зростання рівня соціально- економічного розвитку;
5. Сталий рівень потенціалу розвитку регіону та зростання рівня соціально-економічного розвитку;
6. Сталий рівень потенціалу розвитку регіону та зниження рівня соціально-економічного розвитку;
7. Зростання потенціалу регіонального розвитку при сталому рівні соціально-економічного розвитку;
8. Зниження потенціалу регіонального розвитку при сталому рівні соціально-економічного розвитку.
9. Сталий потенціал регіонального розвитку при сталому рівні соціально- економічного розвитку.

Одним із дієвих підходів до побудови сценаріїв соціально-економічних процесів є використання показника ефективності потенціалу регіону, що дозволяє запропонувати можливі варіанти реалізації стратегії регіонального розвитку.

Для побудови та реалізації відповідних сценаріїв необхідні чітке і однозначне визначення критеріїв оцінки потенціалу регіонального розвитку та ефективності його використання в регіоні, розробка методичного апарату, адекватного економічним реаліям і його послідовне застосування. При точному виявленні діапазону коливань ефективності потенціалу розвитку території, стає можливим визначення причини його нераціонального використання.

Оцінка і обґрунтування можливих варіантів коливань ефективності використання потенціалу соціально-економічного розвитку регіону дозволяє визначити ефективний сценарій, а також скорегувати перспективні показники соціально економічного стану регіону.

На основі співвідношення

$$Y(t) = \frac{Riven(t+1)}{Potenc(t)} \quad (1.1)$$

можна розрахувати декілька варіантів можливих сценаріїв регіонального розвитку, де

$Y(t)$ – ефективність використання потенціалу розвитку регіону в t -му році;

$Riven(t+1)$ – рівень соціально-економічного розвитку регіону у $t+1$ році;

$Potenc(t)$ – потенціал соціально-економічного розвитку регіону у t -му році.

Для визначення рівня $Riven(t+1)$ або потенціалу $Potenc(t)$ соціально-економічного розвитку регіону запропоновано такі функціональні компоненти: фінансові, інноваційно-інвестиційні, соціальні, екологічні, енергетичні, інфраструктурні, зовнішньоекономічні, показники яких формуються під впливом прикордонного розміщення регіону, транскордонного співробітництва та ін.

Для спільного використання якісно різнорідних даних необхідні процедури зведення їх до співставного вигляду (нормування), що дозволить застосовувати ці дані в єдиних схемах прогнозно-аналітичних розрахунків.

Інтегральний індекс кожної компоненти визначається із рівності:

$$I_i = \frac{1}{m_i} \sum_{j=1}^{m_i} (\alpha_{ij} \cdot P_{ij}), \quad i=1, \dots, n, \quad (1.2)$$

де I_i - інтегральний критерій i -ої компоненти;

α_{ij} - вага j -го показника i -ої компоненти;

$\sum_{j=1}^{m_i} \alpha_{ij} = 1, \quad i=1, \dots, n.$ P_{ij} - нормативне значення j -го

показника i -ої компоненти;

m_i - число показників i -ої компоненти;

n - загальне число компонент.

Значення α_{ij} береться із знаком плюс (мінус), якщо більше значення показника P_{ij} позитивно (негативно) впливає на інтегральний індекс відповідної компоненти.

Необхідно зазначити, що прикордонний аспект має значний вплив на соціально-економічний розвиток регіону та створює необхідні умови для більш ефективного використання його природно-ресурсного, економічного, трудового та наукового потенціалу.

Інтегральні індекси всіх компонент об'єднуються в інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону або потенціалу регіонального розвитку, що обчислюється за формулою:

$$I = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i} . \quad (1.3)$$

Виходячи із можливих значень інтегрального показника ($I \in [0; T]$) соціально-економічного розвитку регіону та його потенціалу, запропонована градація його рівнів, що представлена у табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Градація рівнів інтегрального індексу соціально-економічного розвитку регіону та його потенціалу

Значення інтегрального показника	Рівень	Варіативні сценарії
1	2	3
$I \in [0; T/6)$	Економічний і соціальний колапс	2
$I \in [T/6; T/3)$	Зона критичного ризику	6, 8
$I \in [T/3; T/2)$	Зона помірному ризику	3, 4
$I \in [T/2; 2T/3)$	Зона можливого ризику	9

Продовження табл. 1.1.

1	2	3
$I \in [2T/3; 5T/6)$	Стійкий рівень	5, 7
$I \in [5T/6; T]$	Високий (оптимальний) рівень	1

Використання такого підходу дозволяє спрогнозувати найбільш вірогідні сценарії розвитку регіону:

песимістичний, коли регіон розвивається за 2-им, 6-им або 8-им варіативним сценарієм;

реалістичний, коли регіон розвивається за 3-им, 4-им або 9-им варіативним сценарієм;

оптимістичний, коли регіон розвивається за 5-им, 7-им або 1-им варіативним сценарієм.

На основі даних табл. 1.1. можна зробити висновки про ефективність використання потенціалу соціально-економічного розвитку регіону. Високий рівень буде чітким сигналом про правильність обраної стратегії розвитку прикордонного регіону і про конкурентоспроможність його продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Стійкий рівень спостерігається у випадку, коли необхідно приділяти першочергову увагу окремим компонентам соціально-економічного розвитку регіону, інтегральні індекси яких не задовольняють відповідні оптимальні чи порогові значення. Це має стати початком ґрунтовного аналізу стану розвитку прикордонного регіону і коригування відповідних управлінських рішень.

Потрапляння значення ефективності використання потенціалу розвитку регіону в зону можливого або помірному ризику свідчить про уповільнення соціально-економічного розвитку регіону або про неефективне використання його потенціалу. Внесення коректив тільки в управлінські рішення ситуацію вже не покращує, негайно повинні включатись всі елементи самозахисту регіональної системи з метою коригування стратегії регіонального розвитку.

Вочевидь, що такий стан автоматично буде близьким до критичного, адже всі компоненти складових безпосередньо пов'язані між собою і загрозливий стан однієї із складових є одночасно таким і для інших, що неминуче призведе в майбутньому до критичного стану регіону без відповідних стратегічних змін його розвитку.

На основі використання показника ефективності потенціалу регіону, встановлених принципів прогнозування, передбачено визначення найбільш вірогідні сценарії розвитку регіону, що забезпечить оптимальне освоєння природних ресурсів, розширення транскордонного співробітництва, ефективне використання транзитності регіону та мінімізацію ризиків, незалежно від розвитку подій у майбутньому.

Сценарний метод спрямований на прогнозування і більш складних процесів: динаміки розвитку міжнародних відносин між країнами сусідами, у т.ч. і прикордонними регіонами, їх окремими проблемними напрямками. Саме тому розробка різного роду можливих сценаріїв соціально-економічного розвитку дає можливість сформулювати моделі рекомендацій, що стануть основоположними в подальшій діяльності регіональної та державної влади.

Це орієнтує на постановку завдань з підготовки пропозицій для органів влади прикордонних регіонів та розробку конкретних заходів, прийняття оптимальних поточних і перспективних планів, спираючись на розроблений сценарій соціально-економічного розвитку прикордонного регіону і оцінку прийнятих рішень з урахуванням їх наслідків у прогнозованому періоді.

1.2. Стратегічне прогнозування і планування соціального та економічного розвитку регіонів

Економічний розвиток регіонів України вирізняється значною міжрегіональною диференціацією, тому розробка сценарію регіонального розвитку повинна базуватися на здійсненні

системних регіональних прогнозів, диференційованих за напрямками, галузям та термінами. При постановці і здійсненні національних завдань в обов'язковому порядку повинен опрацьовуватися їх територіальний аспект, мають враховуватися не тільки загальнодержавні, а й регіональні пріоритети. Саме в основі методології сценарного регіонального прогнозування лежить пізнання і використання тих законів, які діють не тільки на рівні всієї держави, але й її складових.

На етапі розвитку нових ринкових умов у нашій країні важливу роль відіграє вибір методів стратегічного управління економікою, які опираються на своєчасність і достовірність отриманих економічних прогнозів. Отримати точні прогнози для розв'язання дедалі складніших задач, що постають перед нашою державою неможливо без оволодіння сучасними науковими методами моделювання і прогнозування.

Оскільки процес прогнозування завжди здійснюється в комплексі із плануванням та програмуванням розвитку держави та окремих її територій, то завдання, представлені у стратегіях, концепціях, програмах та інших документах державного рівня, повинні виконуватися і регіонами. Це пов'язано, насамперед, з тим, що регіон розглядається як підсистема держави, переймає всі властивості, притаманні системі в цілому.

Структурні зміни, які відбувалися за останнє десятиріччя у нашій державі, створили передумови для зміни системи державного регулювання розвитку регіонів. Так, останніми роками підвищується самостійність регіонів, які несуть все більшу відповідальність за результати регіонального економічного розвитку. Проте, відповідальність державної влади визначається не лише відповідальністю за окремі показники соціального та економічного розвитку, а й за вибір стратегічного курсу і напрямку розвитку держави в цілому та її регіонів.

Досвід не тільки європейських, а також інших держав світу у сфері політики регіонального розвитку дає підстави для висновку, що без стратегічного підходу дії центральних та

регіональних органів влади ризикують стати частковими й неузгодженими, а у кінцевому підсумку – великою мірою безрезультатними. Крім того, на територіях та у регіонах, що потерпають від різкого економічного спаду, ресурси, скоріш за все, будуть дефіцитними. Тому всі наявні ресурси треба використовувати з максимальним ефектом.

Стратегія створює основу для плану дій (програм), котрі визначають, що саме буде зроблено, як і за який час, які ресурси треба буде виділити для досягнення цих цілей, які суб'єкти візьмуть на себе відповідні зобов'язання щодо їх реалізації. Пошук ефективних моделей регіонального соціально-економічного розвитку визначає необхідність використання стратегічного планування на всіх рівнях державного управління та місцевого самоврядування для пошуку найбільш оптимальних стратегій регіонального розвитку, з врахуванням пріоритетів, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна - 2020» [14], «Державною стратегією регіонального розвитку України на період до 2020 року» [15], Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [16].

Стратегічне планування забезпечує визначення цілей і значень економічних показників за основними, найбільш важливими напрямками соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Може успішно використовуватися не тільки при розробці комплексних програм соціально-економічного розвитку регіонів, але і при здійсненні антикризових заходів у регіонах, в управлінні масштабними інфраструктурними проектами та інших напрямках розвитку в регіонах.

Слід зазначити, що стратегічні питання соціально-економічного розвитку регіонів України часто є не пріоритетними. Вітчизняна наука ще немає достатніх теоретичних досліджень у сфері планування регіонального розвитку, що пояснюється, з одного, слабкою увагою вчених до даної проблеми, з іншого – недостатнім розвитком самого планування.

Головне питання, на яке відповідає стратегічний план регіонального розвитку сьогодні, – це як вийти з кризи, підви-

щити рівень добробуту жителів і закласти міцні основи для його подальшого підвищення. Перевага надається реалізації меті всіх перетворень – створенню умов, які забезпечують гідний рівень та якість життя людини.

Початковим пунктом будь-якого стратегічного плану повинна стати оцінка реального положення людини у всіх аспектах її діяльності, ступінь його відповідності сучасним тенденціям розвитку в світі і співвідношення з поставленими цілями. Рівень соціального розвитку регіону визначається його економічним розвитком. Тому, в першу чергу, планується саме економічний розвиток регіону, ключовими питаннями якого є:

- залучення у регіон нових виробництв;
- оновлення структури виробництва;
- розвиток наявних виробництв, і, перш за все, розвиток інфраструктури життєзабезпечення і життєдіяльності населення;
- створення нових високооплачуваних робочих місць.

За визначенням А.П. Гапоненко, цикл стратегічного планування економічного розвитку регіону можна представити у такому вигляді:

- визначення цілей розвитку;
- аналіз зовнішнього середовища розвитку регіону;
- визначення сильних і слабких сторін регіону;
- використання тих, що є і створення нових місцевих переваг;
- розробка концепції розвитку;
- розробка плану конкретних дій і здійснення стратегії;
- аналіз ефективності і результативності, коректування цілей і методів їх досягнення [17].

Деякі прийоми стратегічного планування, які формалізовані у бізнес-плануванні, вже достатньо широко застосовуються у практиці роботи регіональних органів управління. Проте повною мірою всі конструктивні елементи стратегічного планування і стратегічного управління ще належить запровадити в практику роботи адміністрацій міст і регіонів.

У Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. №1602-III р. термін «план» практично не вживається, він замінений на поняття «програма». Самого визначення програми у законопроекті не наводиться. Проте, як відомо, процес програмування відрізняється від планування тим, що визначає послідовність конкретних заходів для реалізації планів [18].

Розроблені прогнози розвитку регіонів, у свою чергу, можуть служити орієнтирами для формування стратегій державної регіональної політики. Проте серйозною проблемою прогнозування пріоритетів соціального та економічного розвитку регіонів є відсутність формалізованих процедур досягнення різноспрямованих та різноякісних цілей функціонування окремих регіональних підсистем. Інформаційна неповнота і неможливість кількісного вираження цілей і пріоритетів економічної і соціальної політики знижує ефективність управлінських рішень та обґрунтованість вибору стратегій.

Посилення невизначеності, нестабільність у політичній та економічній ситуації спричинили зростання популярності застосування сценарного підходу при мікро- і макро прогнозуванні. Чим складніша структура досліджуваної системи, тим більша невизначеність її розвитку, що спричиняє високу ймовірність помилок при здійсненні прогнозів навіть у короткостроковий термін. Стан невизначеності визначається неповнотою вхідної інформації про досліджувану систему, невизначеністю протікання процесів всередині самої системи та впливу на неї зовнішнього середовища, сили дії внутрішніх та зовнішніх збурень.

Як наслідок цього, виникає потреба в одночасному здійсненні відразу багатьох варіантів прогнозу майбутніх ситуацій. Такий принцип є базовим при переході від традиційних екстраполяційних до сценарних підходів.

У зв'язку з цим, побудова прогнозних сценаріїв переслідує дві основні цілі щодо невизначеності:

максимально можливе зниження невизначеності;

вибрані гіпотези (сценарні варіанти) розвитку системи в часі повинні утворювати повну групу подій.

Метод сценаріїв включає в себе створення технологій розробки сценаріїв, що забезпечують більш високу ймовірність вироблення ефективного рішення в тих ситуаціях, коли це можливо, і зведення до мінімуму очікуваних втрат в тих ситуаціях, коли втрати неминучі.

Сценарне прогнозування є методологією реалізації системного дослідження складних об'єктів, що розвиваються. Ця дефініція служить основою формування цілісної процедури проведення комплексного сценарного дослідження об'єкта прогнозування. Проведення сценарного дослідження – це свого роду наповнення реальним, властивим тільки даному об'єкту дослідження змістом. Вся сукупність процедур цього підходу будується на поєднанні змістовного логічно-евристичного підходу з формальними методами дослідження систем, перш за все, засобами економіко-математичного моделювання.

Як правило, зовні вони організуються як інтерактивні процедури, що мають на увазі підключення інтелекту дослідників-фахівців на тому або іншому етапі обчислень. Особливістю даного інструментарію прогнозування є його жорстка орієнтація на мету прогнозування. Оскільки саме вони дозволяють виділити досліджувану систему із загальної картини реально функціонуючого середовища, визначити перелік істотних для дослідження зв'язків, залежностей, індикаторів, параметрів, оцінити функціонально-технологічну і прагматичну придатність тих або інших математичних методів як засобів опису і вивчення властивостей об'єкта дослідження. У загальному випадку мета сценарних побудов прогнозу може зводитися до таких трьох базових постановок або їх різних комбінацій:

спостереження за розвитком системи при різних гіпотезах щодо механізму формування цього розвитку;

виявлення критичних ситуацій, «вузьких місць» у розвитку системи;

розробка і оцінка ефективних стратегій вирішення проблем майбутнього розвитку.

Дві перші мети дослідження відповідають пасивній функції прогнозу, остання – відображає його активну складову. Таким чином, як будь-який метод наукового пізнання, сценарний прогноз реалізує всі основні функції наукового дослідження: описову, таку, що пояснює і передбачає.

У цілому побудова сценаріїв направлена на вирішення двох основних проблем, а саме: виділення ключових моментів розвитку досліджуваного об'єкту і розробка на цій основі якісно різних варіантів його динаміки; усесторонній аналіз та оцінка кожного з отриманих варіантів, вивчення його структурних особливостей і можливих наслідків реалізації.

Таким чином, сценарій завжди розглядається в динаміці, тобто при розгортанні «історії» досліджуваного об'єкта в часі і просторі. Отже, у сценарному просторі окремий сценарій є не крапкою, а вектором або траєкторією, яка показує зміну характеристик системи в перебігу заданого ряду ітерацій.

При виборі методів прогнозування важливим показником є глибина попередження прогнозу. При цьому необхідно не тільки знати абсолютну величину цього показника, але і тривалість еволюційного циклу розвитку об'єкту прогнозування. Для цього можна використовувати запропонований В. Білоконею [19] безрозмірний показник глибини (дальності) прогнозування τ :

$$\tau = \frac{\Delta t}{t_x} \quad (1.4)$$

де Δt – абсолютний час попередження;

t_x – величина еволюційного циклу об'єкту прогнозування.

Для врахування дисконтування можна поступити таким чином. Період прогнозування розбивається точками \bar{t}_i , $i = 1, 2, \dots, k$ на однакові проміжки, після чого знаходиться прогнозне значення моделі $y(t)$ у точці \bar{t}_i . Після цього змінюються вхідні дані таким чином:

$$t_{i-1} = t_i, (i = 2, 3, \dots, n), t_n = \bar{t}_1;$$

$$y_{i-1} = y_i, (i = 2, 3, \dots, n), y_n = \hat{y}(t_n),$$

де $\hat{y}(t_n)$ - розрахункові прогнознi значення

Для цих вхiдних даних знову знаходиться прогнозне значення моделi у точцi \bar{t}_2 . Процес продовжується до тих пiр, поки не знайдеться прогнозоване значення моделi у шуканiй точцi \bar{t}_k .

Формалiзованi методи прогнозування є ефективними, якщо величина глибини попередження укладається в межi еволюцiйного циклу ($\tau \gg 1$). При виникненнi в рамках прогнозного перiоду «стрибка» у розвитку об'єкта прогнозування ($\tau \approx 1$ або $\tau \ll 1$) особливо ефективними стосовно зменшення прогнознi похибки є сценарнi пiдходи.

Задача вибору оптимальної стратегiї розвитку рiгiону полягатиме в тому, щоб вибрати саме такий сценарiй, який би забезпечив оптимальне значення критерiю, що визначає її позицiю у наперед визначеному часовому горизонтi. За такий критерiй для рiгiонiв можна вибрати всього один показник, наприклад, валовий рiгiональний продукт на душу населення, чи дохiд населення рiгiону на одну особу, або значення iнтегрального iндексу, який враховуватиме комплекс визначених показникiв.

Проблеми, з якими зiштовхнулася Україна, якраз пов'язанi з вiдсутнiстю чiтко визначеного сценарiю її полiтичного та економiчного розвитку. Багатовекторнiсть у полiтицi не завжди дає позитивний у пiдсумку результат. А вiдсутнiсть або не бажання реалiзувати стратегiю економiчного розвитку держави та її окремих рiгiонiв призвело до розбалансування всiх секторiв економiки, падiння промислового та аграрного виробництва.

Реалiзацiя стратегiй соцiального та економiчного розвитку рiгiонiв в Україні може бути успiшно реалiзованою крiзь при-

зму так званого 3Д-формату – демократію, децентралізацію, дерегуляцію.

Через побудову демократичного суспільства є змога забезпечити економічну демократію, суспільно-економічні відносини в межах якої реалізуються через економічні інтереси, гарантують контроль над політичною владою, економічні права та свободи, економічну владу в цілому.

Що стосується процесу децентралізації влади, то вже стало всім зрозуміло, що цей процес в Україні не просто назрів, а давно є вже передрілим. В умовах ринкової економіки регіон не тільки не втрачає значення основної регіональної ланки, але, навпаки, це її значення набуває ще більшої ваги. Становище регіону завжди подвійне: діють відцентрова і доцентрова тенденції, які проявляються, головним чином, у політиці та економіці.

Сценарій економічної самостійності регіону полягає, передусім, у тому, що вона сприяє задоволенню внутрішніх потреб регіону і визначається мірою його автономії від джерел сировини та різних матеріалів, що знаходяться в інших регіонах чи країнах. Економічна ж політика держави направлена на зміцнення єдиного економічного простору країни. Очевидно, що економічна політика держави й регіонів не повинна протистояти одна одній.

Стосовно сценаріїв політичної самостійності регіонів, то місцеве самоврядування в Україні з правових позицій є цілком самостійним і незалежним від державної влади. Проте, фактично перебуває у зв'язках підпорядкованості з обласними державними адміністраціями й обласними радами. Президент країни за поданням Кабінету Міністрів України призначає голів обласних державних адміністрацій, виступає як представник держави у відносинах з регіональними органами влади, обстоюючи національні інтереси і намагається поєднати їх з інтересами окремих регіонів. Як гарант державного суверенітету та національної безпеки Президент України може призупинити дії регіональних органів влади, якщо вони загрожують

територіальній цілісності України, провокують сепаратизм чи будь-які інші відцентрові тенденції. Запропоновані ж зміни до Конституції України стосовно державних адміністрацій не тільки не послаблюють вплив центру на регіони, а й в деяких аспектах, навпаки, ще сильніше його посилюють.

Показовим для вирішення проблем ефективного розвитку самоврядування є досвід європейських країн. Місцеве самоврядування утверджується у них як окрема ланка місцевої влади, і є цілком самостійним і відокремленим від держави, незалежним від тріади основних влад. Крім того, місцеве самоврядування є основним проявом розбудови громадянського суспільства від рівня окремих громадян і малих груп до самоврядних спільнот багатомільйонних мегаполісів [20, с. 171].

Отже, щоб провести ефективну реформу системи місцевого самоврядування потрібно прийняти ряд законодавчих актів про місцеве самоврядування, заснованих на принципах пріоритету прав і свобод громадян у сфері місцевого самоврядування, чіткого правового регулювання питань комунальної власності, доходної частини місцевих бюджетів, гарантії прав органів місцевого самоврядування у відносинах з місцевими органами виконавчої влади. Існуюча організаційна і нормативно-правова структура державності тісно пов'язує органи місцевого самоврядування з функціонуванням центральних відомств, що в багатьох випадках обмежує їх розвиток. Потрібно здійснити чіткий розподіл сфер компетенцій та повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування різного територіального рівня, вдосконалити механізм правового і судового захисту прав територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Територіальні громади повинні мати достатні матеріальні, фінансові та інші ресурси, які б забезпечували можливість реалізувати надані їм повноваження.

Не можна залишити поза увагою і таку суттєву перешкоду розвитку місцевого самоврядування, як постійні протистояння

між законодавчою та виконавчою гілками влади, професійна невідповідність депутатів місцевих рад тощо.

Таким чином, на сучасному етапі інституційна система України орієнтована не на потреби місцевого самоврядування, а винятково на потреби свого функціонального розвитку. Безперечно, що ефективність реформування системи місцевого самоврядування напряму залежить від належної підтримки держави. Держава обов'язково залишає за собою розробку і забезпечення відповідних державних соціальних стандартів. Реалізація такої стратегії передбачає створення системи фінансових важелів управління відповідними процесами на різних рівнях управлінської вертикалі. Місцеві ж органи влади повинні відповідати за забезпечення умов для прискороного росту добробуту мешканців своїх територій, для становлення і розвитку середнього класу, застосовуючи для цього системи регіональних норм і нормативів на рівні середніх та раціональних соціальних стандартів.

Системний підхід до регіонального розвитку розширює теоретичну і методологічну базу функціонування представницьких і виконавчих органів влади, створення геоінформаційних і моніторингових систем управління, систем прогнозних і програмних розрахунків тощо.

Щодо дерегуляції економіки, то кожний уряд в Україні заявляв про її здійснення, що мало б забезпечити комфортні умови для ведення бізнесу та роботи інвесторів в державі. Реальна дерегуляція економіки також сприятиме виходу економіки з тіні, що дозволить значно поповнити державний бюджет з метою підвищення соціальних стандартів населення України.

Прогнозування регіонального розвитку будується у відповідності із загальними принципами прогностики і територіального прогнозування. Серед цих принципів особливе значення має системність і узгодженість, варіантність і неперервність, а також достовірність і точність прогнозів. Територіальні прогнози використовуються при розробці схем економічного і соціального розвитку і фінансового стану регі-

онів, розвитку і розміщення галузей, комплексних схем розвитку і розміщення продуктивних сил.

При цьому регіональні прогнози неправомірно зводити лише до макроекономічних показників, вони повинні відігравати активну роль у формуванні стратегічних завдань і складових державної політики в тій чи іншій сфері діяльності. Іншими словами, регіони повинні орієнтуватися на тенденції та виклики всіх рівнів, що здійснюють вплив на їх розвиток.

Таким чином, при формуванні сценарного прогнозу розвитку регіонів потрібно використовувати у комплексному поєднанні методи прогнозування, стратегічного планування і програмування. Процес побудови сценарію реалізується на основі діагностичного аналізу і тісно пов'язаний з процесом прогнозування. Він дає можливість оцінити найбільш ймовірний перебіг подій і можливі наслідки і призначений для виділення ключових моментів у розвитку досліджуваного об'єкта і розробки на цій основі якісно різних варіантів його динаміки, а також для всебічного аналізу та оцінки кожного з отриманих варіантів, вивчення його структурних особливостей і можливих наслідків його реалізації.

1.3. Концептуальні засади транскордонного співробітництва у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів

Дослідження проблем розвитку прикордонних регіонів і створення ефективної регіональної соціально-економічної політики займає вагомую частку в сучасних науково-практичних розробках. У той же час забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку в умовах сучасних цивілізаційних змін, зростання ролі регіоналізації, децентралізація економічного регулювання зумовлюють необхідність пересмислення основних механізмів, підходів та інструментів

впливу на функціонування прикордонних соціально-економічних систем.

На сьогоднішній день транскордонному співробітництву відводиться місце нового «двигуна» регіонального розвитку. Такий вид співпраці, починаючи з середини минулого століття, отримав особливе поширення у країнах Західної Європи, де вже накопичено багаторічний досвід посилення та поглиблення добросусідських взаємовідносин між територіальними громадами та органами влади. Важко не погодитися із І. Є. Журбою про те, що «знання та розуміння сусіда є так само важливими, як формування довіри. Різноманітність проблем та потенційних можливостей розвитку по обидві сторони кордону на просторах Європи призводить до того, що транскордонне співробітництво стає неминучим, бо слугує втіленню в життя принципів міжнародного права в чітко визначеному регіональному аспекті» [21, с. 17].

Світовий досвід засвідчує позитивний вплив активізації транскордонного співробітництва на економічну систему, що проявляється шляхом зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності, стимулювання надходжень до місцевих бюджетів, децентралізації влади, розвитку соціально-економічної інфраструктури, ефективного використання ресурсного забезпечення та подолання статусу периферійності. Поряд із національною та світовою економіками як самостійний потужний об'єкт науково-практичних досліджень виступає прикордонна економічна система, що розглядається у контексті підвищення як конкурентоспроможності, так й інтегрованості її суб'єктів із глобалізованим світовим господарством.

Суть терміну «транскордонне співробітництво» було вперше юридично розтлумачено та зафіксовано у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або урядами (European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities and Authorities), що була підписана 21 травня 1980 р. у Мадриді між державами-членами Ради Європи.

У статті 2 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або урядами воно розглядається як «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або урядами, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [22]. Відповідно до зазначеної Конвенції, транскордонне співробітництво має дві характерні ознаки:

- 1) сусідські взаємовідносини через кордон;
- 2) регіональний та місцевий рівень співробітництва [22, с. 11].

Наявність кордону є визначальною рисою розвитку транскордонного співробітництва. На нашу думку, у цьому контексті доцільно звернути увагу на теорію кордону С. Гуцціні, що висунув гіпотезу про наявність трьох еволюційних моделей кордону. При цьому він не бере до уваги те, який адміністративно-територіальний статус мають прикордонні території. Так, відповідно до теорії кордону виділяють наступні три моделі:

прикордонне співробітництво як система обмежень чітко регламентованих міжнародних зв'язків (премодерн);

прикордонне співробітництво як система розширених, проте регламентованих міжнародних взаємозв'язків (модерн);

транскордонне співробітництво як система розширених лібералізованих взаємовідносин (постмодерн) [23, с. 74 – 75].

Реміджіо Ратті зазначає, що кордон є подвійною концепцією, оскільки водночас виступає як роз'єднувальний елемент між різними політичними та інституціональними системами, так і як фактор контакту між різними суспільствами. Таким чином, така подвійна функція розподілу та контактності заслуговує на увагу. Проте, на жаль, концепція подвійної функції кордону не є настільки розробленою, щоб бути впровадженою в практику [24] (рис. 1.2.).

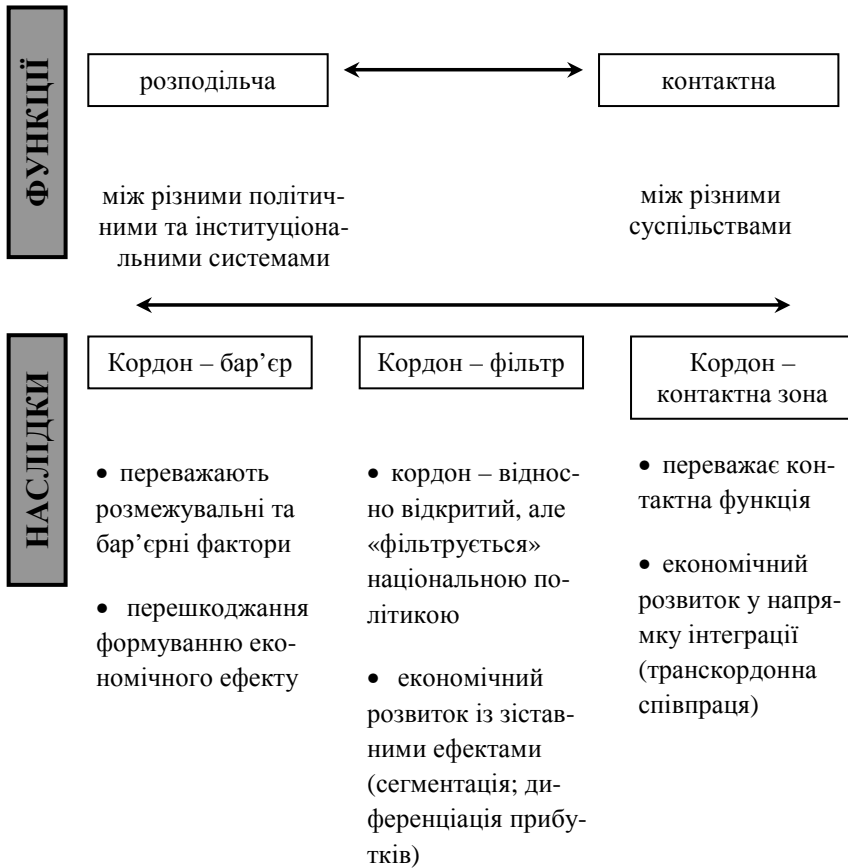

Рис. 1.2. Типологія кордону

Відповідно до Практичного посібника щодо транскордонного співробітництва, опублікованого Асоціацією європейських прикордонних регіонів, «філософія» транскордонного співробітництва полягає у стійкій співпраці між двома сусідніми прикордонними регіонами. Транскордонне співробітництво не означає, що один з партнерів спочатку діє самостійно на національному рівні, а потім намагається залучити або

співпрацювати з сусідом через кордон. Вона охоплює всі сфери повсякденного життя та розвиток спільних програм, пріоритетів та дій, а також включає широке залучення до транскордонної співпраці різних соціальних груп та різних адміністративних рівнів тощо [25, с. 11].

На основі проведеного дослідження визначимо основні ознаки транскордонного співробітництва:

формування транскордонного регіону із залученням прикордонних адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав;

добровільність участі та рівноправність учасників;

спрямованість на вирішення спільних проблем у процесі співпраці;

реалізація місцевих та регіональних ініціатив, що сприяють досягненню загальнодержавних цілей;

різноплановість співробітництва: від економіки і до культури.

Зважаючи на вищезазначені особливості трактування та основні риси транскордонного співробітництва, його слід розглядати у двох аспектах, як сукупність взаємовідносин та процес. Таким чином, на нашу думку, транскордонне співробітництво – це:

сукупність взаємовідносин, які виникають і розвиваються на суміжних прикордонних територіях, характеризуються спільною зацікавленістю та рівноправністю учасників, регіональним рівнем та багатогранністю сфер взаємодії;

процес зрівноваження соціально-економічного розвитку прикордонних територій на інституціональній та функціональній основах, що забезпечує досягнення загальнодержавних цілей через відстоювання регіональних інтересів.

Поєднання цих двох складових забезпечує інтегрований розвиток прикордонних територій транскордонних партнерів, що, у кінцевому підсумку, сприяє гармонізації гео економічного та геополітичного розвитку світового господарства [26].

Основна стратегічна мета транскордонного співробітництва полягає у досягненні показників зростання економіки і розвитку соціальної сфери темпами, вищими за середні по країні, досягнення нової якості соціально-економічного зростання, що забезпечить стійкість і збалансованість розвитку прикордонних регіонів у транскордонному вимірі. В умовах цивілізаційних змін доцільним є здійснення наукових досліджень проблем соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та формування, як результат, різних сценаріїв їх розвитку. Розробка сценаріїв прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів дозволить проаналізувати структурні дисбаланси розвитку прикордонних територій, оцінити економічний потенціал, визначити пріоритетні економічні напрями. Застосування підходів сценарного прогнозування дасть можливість виявити перспективні альтернативи соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, обґрунтувати та запропонувати дієві стратегії їх соціально-економічного розвитку, що є актуальною проблемою сьогодення.

Разом з тим, актуальність цієї проблематики для України підтверджується ще й регіональною політикою Європейського Союзу. ЄС безпосередньо, з однієї сторони, підтримує заходи щодо покращення стану безпеки своїх кордонів, спрощення механізму їх перетину, а з другої, стимулює розвиток прикордонних територій. Наявність спільного кордону з ЄС створює додаткові можливості для розвитку західних прикордонних регіонів України та обумовлює необхідність впровадження ефективних механізмів стратегічного управління регіонами у транскордонному вимірі.

Врахування транскордонних чинників при розробці стратегій соціально-економічного розвитку регіонів відповідає новій парадигмі регіональної політики, яка передбачає не формальний перерозподіл ресурсів від розвинутих до периферійних регіонів, а дозволяє передусім підвищувати конкурентоспроможність регіону. Контактність прикордонних

територій дозволяє об'єднати зусилля для вирішення спільних проблем та більш ефективно досягати реалізації спільних інтересів. Саме така теза закладена експертами ОЕСР у розуміння нової парадигми регіонального розвитку.

Зважаючи на це, при розробці стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів такі особливості прикордонних економічних систем повинні бути врахованими. З іншої сторони, необхідність актуалізації формування стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів спричинюють наступні фактори:

диспропорційність соціально-економічного розвитку прикордонних територій;

наявність кордону як бар'єру для соціально-економічного розвитку регіону;

контактність території, що дозволяє акумулювати додаткові ресурси та можливості для її розвитку;

ризики та загрози з боку прикордонних територій національним інтересам країни.

Визначення основних напрямів формування сценаріїв транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинно базуватися на основі наступних принципів:

принцип партнерства передбачає спільну та рівноправну участь прикордонних регіонів транскордонних партнерів при окресленні шляхів вирішення спільних проблем та досягнення спільних інтересів;

принцип транскордонної узгодженості цілей, що передбачає сумісність цілей розвитку транскордонних партнерів;

принцип транскордонного впливу – це спрямованість концептуальних положень на розвиток усіх елементів соціально-економічної системи транскордонного регіону і системи в цілому;

принцип комплексності підходу полягає в необхідності розгляду і прогнозування наслідків реалізації концепції у економічній і соціальній сферах транскордонного регіону;

принцип достовірності та обґрунтованості передбачає формування концептуальних засад розробки транскордонно-узгоджених стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів на основі аналітичного опрацювання стратегічних документів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України та її транскордонних партнерів, національних стратегій розвитку, засад Європейської хартії прикордонних і транскордонних регіонів, ініціатив Нової європейської політики сусідства та Програми Східного партнерства, Стратегії Європа 2020 та ін.

Асоціація європейських прикордонних регіонів наголошує, щоб взаємодіяти ефективно зараз та у майбутньому, транскордонне співробітництво повинно бути більш широкомасштабним і характеризуватися спільними діями з самого початку:

охоплення всіх сфер життєдіяльності прикордонних регіонів: економіка, ринок праці, дозвілля, культура, соціальна сфера, планування і т.д., і т.п.;

співпраця на постійній основі, що передбачає залучення партнерів з усіх сфер та з обох сторін кордону;

проведення на всіх рівнях: національному, регіональному та локальному [25, с. 13].

Таким чином, у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів варто розглядати формування транскордонно-узгоджених стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. На нашу думку, транскордонно-узгоджена стратегія соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів – це невід’ємна частина стратегії регіонального розвитку, результат стратегічного планування соціально-економічного розвитку транскордонного регіону, сукупність цілей, пріоритетів, напрямів та конкретних заходів, розроблених відповідно до чинників його внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування, реалізація яких сприятиме розкриттю їх транскордонному потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності.

Викликом на таку ситуацію стало формування вперше в українській практиці наступних спільних транскордонних стратегій розвитку:

Стратегія розвитку транскордонного співробітництва «Карпати 2004 – 2011» [27];

Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на період 2007–2015 р. [28];

Стратегія розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва до 2020 р. [29];

Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014-2020 роки [30].

Слід зазначити, що концептуальною засадою транскордонного співробітництва у контексті формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинно стати врахування інтеграційного ефекту від транскордонного співробітництва. Його формування є результатом співпраці сусідніх прикордонних територій шляхом виявлення спільних «точок дотику». До них доцільно віднести спільні інтереси та спільні проблеми, на основі яких і вибудовуються транскордонні відносини між будь-якими прикордонними територіями.

Інтеграційний ефект – це синергетичне поєднання наступних результатів транскордонного співробітництва:

соціальна інтеграція – взаємопереплетіння та взаємопроникнення всіх сфер взаємодії населення прикордонних територій, що передбачає формування окремого соціального середовища транскордонних регіонів із власною системою цінностей, спільним культурним та історичним надбанням;

співпраця владних та інституціональних структур, що виробляють механізми та ефективні практики розв’язання спільних проблем і реалізації місцевих конкурентних переваг;

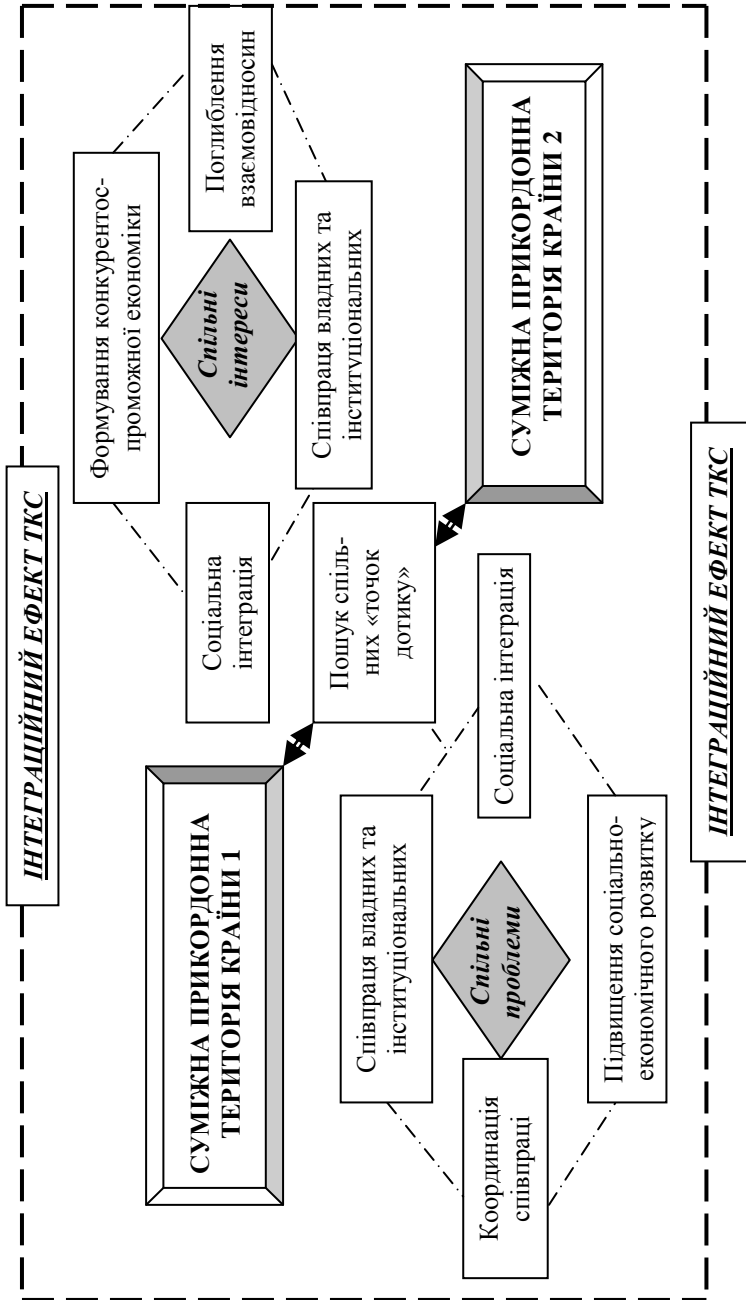

Рис. 1.3. Формування інтеграційного ефекту від розвитку транскордонного співробітництва

формування конкурентоспроможної економіки шляхом розвитку транскордонного співробітництва у пріоритетних сферах, мобілізації наявних ресурсів для активізації економічного потенціалу регіонів та ефективного поєднання форм розвитку транскордонного співробітництва;

підвищення соціально-економічного розвитку прикордонних територій як наслідок вирішення спільних транскордонних проблем;

координація транскордонної співпраці як результат розв'язання існуючих транскордонних проблем та напрацювання механізмів подальшої співпраці;

поглиблення взаємовідносин як результат координації спільних транскордонних ініціатив для реалізації спільних інтересів, розширення сфер подальшої співпраці.

Таким чином, інтеграційний ефект від розвитку транскордонного співробітництва є результатом системної транскордонної взаємодії, що передбачає посилення взаємозв'язку та взаємодоповнюваності між прикордонними економічними системами шляхом об'єднання зусиль учасників, забезпечення реалізації конкурентних переваг транскордонних регіонів та формування спільного багатofункціонального простору для співробітництва на основі вирішення спільних проблем і реалізації транскордонних інтересів у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах [26].

У цьому контексті основні завдання формування концептуальних засад узгодження стратегій соціально-економічного розвитку регіонів у транскордонному вимірі полягають у наступному:

підвищення інтенсивності соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;

транскордонне узгодження стратегічних цілей соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;

визначення пріоритетів інтенсифікації транскордонної співпраці та розширення комунікаційних можливостей прикордонних регіонів у транскордонному вимірі;

зниження бар'єрної функції кордону та підвищення ефективності менеджменту кордонів;

активізація соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та отримання синергетичного транскордонного ефекту від їхньої взаємодії;

нівелювання негативної дії екзо- та ендегенних чинників;

сприяння європейським інтеграційним процесам;

забезпечення участі прикордонних регіонів України у міжнародних міжрегіональних програмах співпраці, зокрема у Програмі Східного партнерства, у ініціативах Європейської політики сусідства у перспективі 2014-2020 рр. та ін.

На основі проведеного аналізу існуючих стратегій транскордонного співробітництва [27-30] визначено, що механізм транскордонного узгодження стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинен базуватися на наступних елементах:

застосування експертно-partiципативного методу, що поєднує експертні оцінки з пріоритетами та оцінками сформульованими суб'єктами реалізації та місцевими і регіональними громадами;

гнучкість – узгодження стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинно відбуватися із врахуванням можливого впливу всіх зовнішніх чинників, модифікуватися та доповнюватися відповідно до зовнішніх умов; постійний моніторинг та актуалізація

взаємна комунікація та відкритість до співпраці – забезпечення транскордонної узгодженості стратегій вимагає опрацювання спільних інструментів і механізмів для координації транскордонної співпраці. Тому передбачає проведення постійного діалогу та обміну інформацією між транскордонними партнерами, участю у робочих зустрічах, конференціях, круглих столах та реалізацію спільних проєктів;

комплексний багатofункціональний підхід – спрямованість стратегічного управління на використання ендегенних потенціалів прикордонних регіонів та нівелювання дії чинників, пов'язаних із функціонування бар'єрної функції кордону:

цільове спрямування;

застосування моделі «multi-level governance» для інституційно-координаційного забезпечення механізму транскордонного узгодження стратегічного управління, що передбачає залучення публічного сектора (органи державної влади, територіального самоврядування), приватного сектора (суб'єкти підприємництва), суспільного сектора (громадські організації), сектора досліджень і розвитку (ВНЗ, науково-дослідні установи).

Зважаючи на те, що процес узгодження стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у транскордонному вимірі носить функціональний характер і визначатиметься вихідними умовами та особливостями співпраці у кожному конкретному випадку, деталізовану структуру стратегії прикордонного регіону наводити недоцільно з метою уникнення шаблонності та дублювання стратегічного мислення, а також для усунення обмежень для транскордонної співпраці, які можуть виникнути у зв'язку із цим.

Рекомендовано транскордонно-узгоджені стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів структурно представляти у формі двох частин:

1. Аналітична частина (аналіз статистичної інформації, визначення передумов соціально-економічного зростання, аналіз транскордонного потенціалу та визначення основних бар'єрів у співробітництві окреслених прикордонних регіонів), що в результаті дозволить провести стратегічний SWOT-аналіз для даного транскордонного регіону.

2. Стратегічна частина, що відображатиме сценарії та пріоритетні напрями розвитку транскордонного регіону. Для прикладу, у стратегічній частині при формуванні сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України доцільно розглядати наступні напрями транскордонного співробітництва:

співробітництво в прикордонній торгівлі товарами та послугами;

співробітництво при здійсненні інвестиційних проектів і виробничо-технічне співробітництво;

співробітництво в сфері розвитку прикордонних територій з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічної, міграційної та екологічної ситуації, рівня розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, збереження історико-архітектурної та культурної спадщини;

співробітництво в галузі транспорту і зв'язку;

співробітництво в сфері раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища.

Таким чином, транскордонне співробітництво є багатогранним процесом, який охоплює різні сфери та різні рівні взаємодії прикордонних регіонів. Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів допоможе перетворити кордони із бар'єрів у функціональний простір для розвитку, нівелювати їхні обмежувальні фактори та активізувати транскордонний потенціал. Принципи формування сценаріїв транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів включають партнерство, транскордонну узгодженість цілей, транскордонний вплив, комплексний підхід, принцип достовірності та обґрунтованості. Зважаючи на те, що транскордонне співробітництво володіє інтеграційним ефектом, ключовим елементом функціонування прикордонних регіонів повинно бути формування транскордонно-узгодженої стратегії їхнього соціально-економічного розвитку, що забезпечить максимальну їхню життєздатність та, власне, і буде проявом реалізації їхніх транскордонних характеристик.

1.4. Національна конкурентоспроможність в аспекті дієвих сценаріїв прикордонного співробітництва

Прикордонне співробітництво є важливою складовою сучасних міжнародних зв'язків регіонів, оскільки саме на кордоні безпосередньо перетинаються багато життєво важливих проблем держав, включаючи зовнішньополітичні, економічні,

гуманітарні контакти. Співпраця в прикордонній зоні є необхідною ланкою системи економічної інтеграції України в світовий економічний простір та стає на шляху до підвищення конкурентоспроможності країни.

Значення прикордонного співробітництва особливо зростає в епоху світової інтеграції, коли знижується бар'єрна функція кордону, суттєво збільшується швидкість переміщення матеріальних, фінансових, інформаційних та людських ресурсів. Водночас, прикордонний пояс економічно слабких регіонів створює загрози державній економічній безпеці, знижує конкурентоспроможність країни і перешкоджає розвитку міжнародного співробітництва.

Високої актуальності набуває необхідність удосконалення управління розвитком прикордонного економічного співробітництва різних територій і створення результативного механізму взаємодії та впливу прикордонного співробітництва на конкурентоспроможність національної економіки України.

Національна конкурентоспроможність стала однією з найбільш важливих проблем уряду в кожній державі. Проте, не дивлячись на всі дискусії, дебати і публікації на цю тему, до теперішнього часу не існує переконливої теорії, що пояснює конкурентоспроможність в національних масштабах. Більш того, не існує навіть загальноприйнятого визначення поняття конкурентоспроможності стосовно країни. І, якщо поняття конкурентоздатної компанії виявляється абсолютно зрозумілим, цього не можна сказати про поняття конкурентоздатної країни.

Як зазначено у [31] при аналізі визначення поняття «конкуренція», здійснене різними вченими-економістами, було з'ясовано, що конкуренція, як наукове поняття-багатоаспектне і в кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована.

Конкурентоспроможність виявляється лише в умовах конкуренції і через конкуренцію [31]. Слід звернути увагу на

багатозначність трактувань сутності поняття «конкурентоспроможність» сучасними вченими-економістами [32, 33].

На нашу думку, жодне з вище вказаних пояснень не є само по собі достатнім для раціонального пояснення конкурентоздатності національної економіки. Частина істини міститься в кожному з них, але існує, очевидно, ширший, складніший ряд чинників. Відсутність простого пояснення свідчить про існування фундаментальнішого питання. Слід додати, що жодна країна не може бути конкурентоздатною в усьому.

Основна мета кожної держави полягає в досягненні високого і постійно зростаючого рівня життя для своїх громадян. Можливість реалізації цієї мети залежить від ефективності таких основних складових економічного зростання країни, як: стимулювання інтеграції національної економіки в світове господарство; трансферт технологій; підвищення кваліфікації національних трудових ресурсів; підвищення ефективності національного бізнесу; високі соціальні стандарти; розвиток транскордонного співробітництва.

Конкурентоспроможність економіки країни, таким чином, визначається і ступенем її залучення до прикордонного співробітництва, яке дає можливість поступово підвищувати рівень соціально-економічного розвитку відповідних територій, значимість місцевих влад у розвитку співробітництва з органами влади територій сусідніх регіонів, країн, що дає змогу залучити їх до активної міжнародної співпраці [34].

Відомо, що транскордонне співробітництво ґрунтується на принципах, пов'язаних зі взаємною повагою суверенітету, національного законодавства, територіальною цілісністю, недоторканістю державних кордонів; ненанесенні шкоди здоров'ю громадян та навколишньому середовищу, шкоди економічним і іншим інтересам; взаємній вигоді, мирному дозволі прикордонних суперечок; невтручання у внутрішні справи інших держав-учасників, повазі прав і свобод громадян держав-учасниць; скоординованості дій учасників прикордонного співробітництва [35].

Виокремлюють чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

міжнародний рівень: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;

державний рівень: виробляється національна політика транскордонного співробітництва та узгоджуються національні інтереси із загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;

регіональний рівень: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн. На цьому рівні для здійснення співробітництва здебільшого створюються такі транскордонні утворення, як єврорегіони, міжнародні асоціації, організації, фонди та Робочі співтовариства;

місцевий (локальний) рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій [36, с. 182-183].

З огляду на набутий досвід розвитку прикордонних відносин транскордонне співробітництво на місцевому рівні здебільшого здійснюється у таких формах: у рамках виконання проектів, шляхом прямих контактів, на рівні Робочих груп [37, с. 19].

Регіон країни, в свою чергу, став об'єктом оцінки конкурентоспроможності у працях вітчизняних науковців, відносно недавно. Конкурентоспроможність регіону слід розглядати з позиції соціально-економічної ситуації та порівнювати з показниками інших регіонів-конкурентів. Здатність регіону виявляти, створювати і використовувати конкурентні переваги в порівнянні з іншими регіонами і означає демонструвати свою конкурентоспроможність. Наявність управлінських, ресурсних, фінансових, виробничих, науково-технічних, кваліфіка-

ційних можливостей безпосередньо впливають на конкурентоспроможність регіону. В результаті, грамотне, раціональне використання даних можливостей сприятиме покращенню таких показників як, рівень життя та зайнятість населення.

Під час порівняння соціально-економічного становища прикордонних регіонів, насамперед, береться до уваги показник інвестиційної привабливості. Однак, крім цього показника, необхідно формування цілісної системи різнопланових показників, що відображають конкурентні переваги регіону при виділенні ключових показників конкурентоспроможності (обсяг валового регіонального продукту, зовнішньоторговельний оборот, показники рівня життя населення). В останні роки почали з'являтися різні методики оцінки конкурентоспроможності регіонів. На думку Л.І. Ушвіцького і В.Н. Парахіної, система можливих показників конкурентоспроможності може включати:

I. Показники наявності та ефективності використання ресурсів регіону: обсяг валового регіонального продукту; темп зміни обсягу валового регіонального продукту; число збиткових підприємств; обсяг роздрібного товарообігу; експорт продукції регіону; обсяг природних запасів нафти і газу (вуглеводневих ресурсів); наявність природних ресурсів крім вуглеводневих; забезпеченість регіону автомобільними дорогами з твердим покриттям; географічне положення регіону по відношенню до зовнішньоторговельним виходів країни.

II. Показники життєвого рівня населення регіону: середня заробітна плата працюючого населення; рівень безробіття; величина прожиткового мінімуму; обсяг платних послуг для населення; забезпеченість населення житлом і обсяг інвестицій в житлове будівництво; частка незаможного населення; рівень злочинності.

III. Показники інвестиційної привабливості та активності регіону: обсяг інвестицій в основний капітал; темпи зростання інвестиційної активності; інвестиції в розрахунку на одного жителя; рівень політичної стабільності в країні і регіоні [38].

Для співставлення і розрахунку індекса конкурентоспроможності регіонів застосовуються методики рейтингових зіставлень. Вони являють собою спосіб агрегування ряду окремих показників в більш загальний показник. Методика рейтингових зіставлень передбачає на першому етапі відбір рейтингових показників на основі теоретичного аналізу, де кожен показник характеризує властивість або фактор конкурентоспроможності. Другий етап-нарахування балів по кожному з факторів (показників), під час якого здійснюється шкалювання показників. Третій етап-агрегування шкальованих показників в підсумковий загальний показник. Такими загальними показниками прийнято вважати: обсяг валового регіонального продукту на душу населення, частку експорту у валовому регіональному продукті, а також темпи зростання валового регіонального продукту [39, с. 188-189].

Ці та подібні методики цілком можуть застосовуватися при оцінці конкурентоспроможності прикордонного регіону. Крім того, вважається за необхідне використовувати компаративістські методики, порівнюючи показники певного регіону з іншими прикордонними територіями та регіонами [38].

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» зазначається, що метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва є створення умов для підтримки й заохочення участі у цих процесах суб'єктів господарювання, розвиток взаємовигідних зв'язків, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів та якості життя населення [40]. У сучасному світі створення такої системи може здійснюватись спираючись на методологію стратегічного управління у послідовності виконання етапів:

формулювання стратегії (розвиток загального бачення та формулювання місії; встановлення довготривалих цілей; визначення, оцінка та вибір стратегії);

виконання стратегії (організаційне забезпечення-створення структури управління; маркетингове, фінансове, бюджетне, науково-дослідне та інформаційне забезпечення);

оцінка стратегії (аналіз та оцінка виконання стратегії) [41, с. 14-15].

Ієрархія рівнів здійснення транскордонного співробітництва визначає ієрархію загального бачення співробітництва, стратегічних цілей та завдань за принципом вкладеності і відповідності. При цьому, для кожного рівня необхідним є формування вектора цілі з мінімізацією вектора помилки. Вектор цілі визначається фіксацією стану певного параметру об'єкта транскордонного співробітництва на момент прийняття рішення, його значення при завершенні програми співробітництва (чи його етапу) та технології досягнення поставленої мети. Вектор помилки мінімізується через визначення базових чинників впливу на процес координації проектів та програм транскордонного співробітництва. Досліджуючи досвід формування системи цілей транскордонного співробітництва, можна виділити певні чинники, що обумовлюють якість їх формування та здійснення [42, с. 63].

Однак, як відомо, прикордонні регіони, які дуже часто є периферійними, стикаються зі специфічними проблемами соціально-економічного, соціально-культурного, політичного і інституційного характеру. Тому, виникає необхідність під керівництвом зацікавлених сторін (держав) шукати спільні з сусідами відповідні рішення.

Так характер взаємин міждержавних відносин та прикордонного співробітництва впливає на особливості сприйняття кордону елітами і громадськістю обох країн, на формування тих стимулів, які впливають на знаходження балансу між пріоритетами забезпечення прикордонної безпеки і розвитку транскордонного співробітництва. Прикордонна безпека, в свою чергу, визначається як прийнятний для правлячої еліти і громадської думки країни і її прикордонних територій стан захищеності меж країни від небезпечних транскордонних потоків і умов, які створюють серйозне порушення встановленого державою прикордонного режиму та/або територіальної цілісності країни. Такий стан досягається, головним чином,

шляхом заходів, здійснюваних силами, відповідальними за охорону кордону і контроль над транскордонними потоками.

Умовно С.В. Голунов виділяє три взаємопов'язані групи проблем безпеки в зоні кордону. Перша з них є породженням нелегальних або небажаних транскордонних потоків, включаючи наркотрафік, інші види контрабанди, небажану міграцію, загрозу проникнення терористів на суміжну територію, локальну транскордонну злочинність, санітарно-епідеміологічні проблеми і т.д. Другу групу утворюють виклики і ризики, які стають наслідком несприятливих умов на прикордонній території: ірредентистські етнічні конфлікти, військові інциденти транскордонного характеру і т.д. Третя група включає ті проблеми (які, в основному, можна кваліфікувати як ризики), які є породженням самого прикордонного режиму: виникнення перешкод нормальному транскордонному сполученню, відносини корупції та здирництва і т.д. [43].

Таким чином, комплексна оцінка сучасного зв'язку результативності прикордонного співробітництва та державної конкурентної політики, що базується на науково-методичній платформі (принципах, аналітичному інструментарії, шкалі вимірювання результативності прикордонного співробітництва) дозволила охарактеризувати механізм взаємодії та впливу прикордонного співробітництва на конкурентоспроможність національної економіки (рис. 1.4).

Позитивна результативність прикордонного співробітництва і державної конкурентної політики уможливлюється не лише внаслідок існування комплексу загальносвітових, галузевих, корпоративних, регіональних, країнових соціально-економічних передумов (наявний економічний, ресурсний потенціал, адміністративний, культурно-освітній, розгалуженість транспортної системи, наявність конкурентних переваг у міжнародному поділі праці), а й адекватною мотивацією суб'єктів господарювання з превалюванням стратегічно орієнтованих мотивів та мінімізацією прагматично-агресивних.

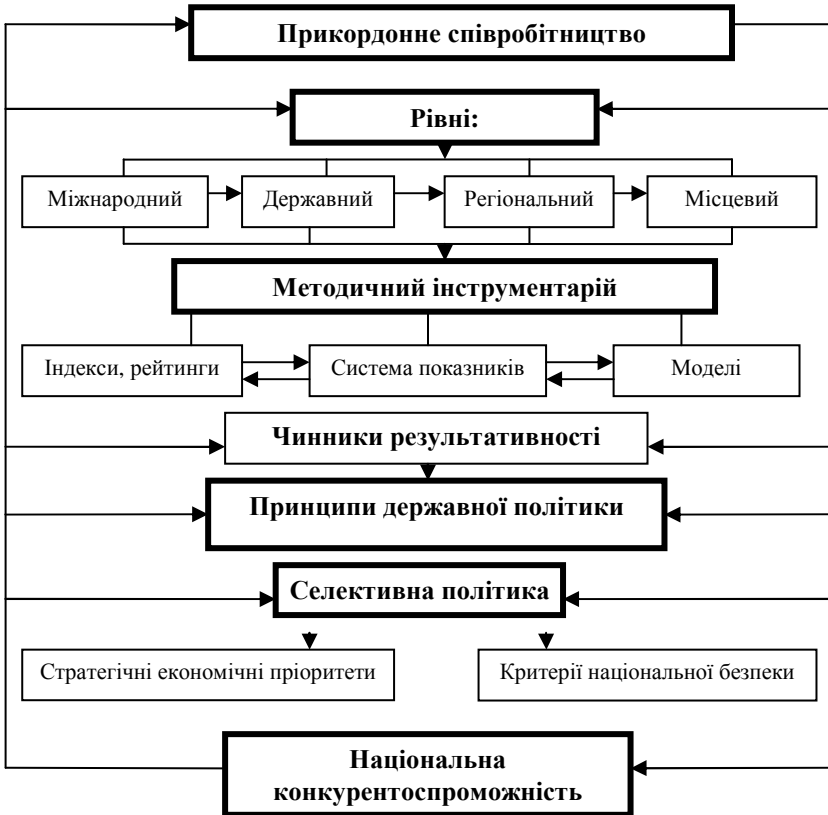

Рис. 1.4. Виявлення впливу прикордонного співробітництва на конкурентоспроможність національної економіки

Отже, вплив прикордонного співробітництва в усіх його вимірах (міжнародний, державний, регіональний, місцевий), за відповідною методикою оцінки конкурентоспроможності прикордонного регіону, через чинники, що впливають на результативність прикордонного співробітництва та принципи державної політики у сфері транскордонного співробітництва, відображає ступінь відкритості і готовності національної економіки до високого конкурентного статусу з урахуванням стратегічних пріоритетів та критеріїв національної безпеки.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Байдаков А.Н., Назаренко А.В., Запорожец Д.В. Прогнозные сценарии как необходимый компонент системы риск-менеджмента / А. Н. Байдаков, А. В. Назаренко, Д.В. Запорожец // Вестник АПК Ставрополя, №3(3), 2011, С 55-58
2. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / С.І. Дорогунцов, Л.Г. Черняк, П.П. Борщевський та ін. – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.
3. Лучик В.Є. Політика регіонального розвитку: рівні, види та методи: Монографія. – Кам'янець Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 400 с.
4. Методи, моделі і інформаційні технології в управлінні економічними системами різних рівнів ієрархії: Монографія / О.О. Бакаєв та ін.; Ред. О.О. Бакаєв; НАН України, Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій і систем. – К.: Логос, 2008. – 127 с.
5. Геєць В.М. Сценарії та прогнози довгострокового розвитку економіки України //Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Кол. монографія / За ред. В.М. Геєця. – К., 2003. – С. 120–135.
6. Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (2008). Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe. Berlin: Springer-Verlag Heidelberg. 321 p.
7. Carter, T., La Rovere, E. Developing and Applying Scenarios. 190 p.
8. Williamson, C. (2012). Dignity and Development. Journal of Socio-Economics, 41(6): 763–771.
9. Королук Ю.Г. Особливості сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – №10. – Режим доступу: www.dy.nayka.com.ua.
10. Угода між Кабінетом міністрів України та Урядом Румунії про малий прикордонний рух від 02.10.2014. – Режим доступу: www.oda.cv.ua.
11. Gaffeo, E., Canzian, G. (2011). The psychology of inflation, monetary policy and macroeconomic instability. Journal of Socio-Economics, 40: 660-670.

12. Anderson, A.R., Miller, C.J. (2003). "Class matters": human and social capital in the entrepreneurial process. *Journal of Socio-Economics*, 32: 17–36.

13. Назаренко А.В., Звягинцева О.С. Сценарное прогнозирование развития социально-экономических систем // *Электронный научный журнал КубГАУ*.— 2012.— №84 // ej.kubagro.ru.

14. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

15. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

16. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2005. – № 51. – Ст. 548.

17. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление /А.Л. Гапоненко, Панкрухин А.П. – Омега-Л, 2004. – 472 с.

18. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2000. – № 25. – Ст. 195.

19. Рабочая книга по прогнозированию / редкол.: И.В. Бестужев-Лада (отв. ред.). – М.: Мысль, 1982. – 430 с.

20. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні: наук.-практ. посіб. / упоряд. О.В. Бейко, А.К. Гук, В.М. Князев; за ред. М.О. Пухтинського, В.В. Толкованова. – К.: Крамар, 2003. – 396 с.

21. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики) : монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 310 с.

22. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106.

23. Морозова Т. В. Карельская модель трансграничного сотрудничества и развитие приграничных местных сообществ

/Т. В. Морозова // Экономическая наука современной России. – 2006. – № 1 (32). – С. 73 – 89.

24. Ratti R., Reichmann S. Theory and Practice of Transborder Cooperation. Basel and Frankfurt a. M. 1993.

25. Practical Guide to Cross-border Cooperation / Association of European Border Regions (AEBR) Third Edition 2000 – 405 p. http://www.aebr.eu/files/publications/lace_guide.en.pdf

26. Короп Б.М. Транскордонне співробітництво як фактор реалізації євроінтеграційної стратегії України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02; Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України / Б.М. Короп. – К., 2013. – 21 с.

27. Стратегія розвитку транскордонного співробітництва «Карпати 2004 – 2011» <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9679/1/11.pdf>

28. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на період 2007–2015 р http://www.ekosphaera.org/images/dmdocuments/Strategy_ua-pl_2007-2015_ukrainian.pdf

29. Стратегія розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва до 2020 р. http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_UA.pdf

30. Стратегія транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Львівської області, Волинської області та Брестської області на 2014-2020 роки. – Люблін, листопад 2013 р. <http://www.euroregionbug.com.ua>.

31. Рибаківа О.В. Конкуренція і конкурентоспроможність: економічна суть та фактори підвищення [Електронний ресурс] / О.В. Рибаківа. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_7/09rovaif.pdf.

32. Антоноук Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації / Антоноук Л.Л. Монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – 275с.

33. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Базиліук Я.Б. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.

34. Манів З.О. Регіональна економіка [Електронний ресурс] : навч. посіб. / З.О. Манів. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1942120338790/rps/mizhregionalne_prikordonne_spivrobitnistvo_instrumenti_realizatsiyi_regionalnoyi_ekonomichnoyi_politiki.

35. Семакина Ю.А. Приграничное сотрудничество муниципальных образований (муниципально-правовое исследование) [Электронный ресурс] : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / Ю.А. Семакина ; Омск. гос. ун-т. им. Ф.М. Достоевского. – Омск, 2014. – 234 с. – Режим доступа : https://istina.msu.ru/media/dissertations/dissertation/1ed/b93/6853176/Dissertatsiya_Semakina.pdf.

36. Петров П.Ю. Стратегічне забезпечення транскордонного співробітництва / П.Ю. Петров // Соц.-ек. проблеми сучас.періоду України. – 2014. – Вип. 3(107). – С. 181-188.

37. Овчар О. М. Розвиток транскордонного співробітництва в умовах Європейської політики сусідства : метод. рек. авт. кол. / О. М. Овчар, В. М. Кривцова, Н. І. Кадук. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.

38. Ушвицкий Л. И. Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние [Электронный ресурс] / Л.И. Ушвицкий, В.Н. Парахина // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Сер. Экономика. – 2005. - №1. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/konkurentosposobnost-ekonomiki-prigranichnyh-regionov#ixzz4LZJXFour>.

39. Калужнова Н.Я. Конкурентоспособность регионов: теоретико-прикладные аспекты. коллект. моногр. / Под ред. Ю.К. Перского, Н.Я. Калужновой.– М. : ТЕИС (МГУ), 2003. – 472 с.

40. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 16.10.2012 р. № 5446-VI // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

41. Fred R. D. Strategic management: concepts and cases / R. D. Fred. – 13th ed. – Prentice Hall : Pearson Education, Inc., 2011. – 985 p.

42. Петров П. Ю. Чинники розвитку транскордонного співробітництва Росії та України / П. Ю. Петров, О. О. Кочкін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2014. – №3. – С. 60-64.

43. Голунов С.В. Фактор безопасности в политике России и Казахстана по отношению к их общей границе [Электронный ресурс]: автореф. на соиск. уч. степени докт. полит. наук. : спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / С.В. Голунов; Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. – Нижний Новгород, 2008. С.22. – Режим доступа : <http://www.academia.edu/7910152/>.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

2.1. Потенціал методів сценарного управління регіональним розвитком

Як відомо основи сценарного аналізу почали формуватися в 1950-х роках завдяки зусиллям аналітиків корпорації Ренд (Rand Corporation).

Безперечно, народжувана в той час методологія системного аналізу сприяла розвитку сценарного аналізу. Головним чинником зазначеного була онтологічна здатність системного аналізу поєднувати різний методичний інструментарій для вирішення управлінських проблем. Таким чином сценарний аналіз отримав можливість використовувати широкий спектр методів прогнозування та опису систем, як кількісно-формалізованої так і не чіткої природи.

Сьогодні, методи сценарного аналізу поєднуючи передбачаючи властивості методів методології системного аналізу та інших прогнозуючих технологій надають управлінцям точні відповіді у трьох аспектах: що відбудеться, що може відбутися та які цілі можна досягти [1].

Головним методичним базисом сценарного аналізу на сьогодні є виділення п'яти його фаз [2]: 1) визначення сценарного поля; 2) встановлення ключових факторів 3) аналіз ключових факторів; 4) генерування сценаріїв; 5) реалізація сценаріїв.

Перший етап передбачає виявлення генеральної мети сценарного аналізу. У нашому випадку реалізацію основних цілей регіональної політики. Саме ідентифікація цілей на даному етапі (в системному аналізі мова йде про цілі як системоформуючі чинники) дає змогу описати систему управління шляхом виокремлення: об'єкта, суб'єкта та зовнішнього середовища.

Ідентифікація ключових факторів (другий етап). Містить два підетапи. Перший – параметризація системи. Другий – параметризація зовнішнього середовища. Безперечно параметризація може бути чіткою (формалізовано-числовою) та нечіткою. Стосовно чіткої параметризації мова йде про добір статистичних параметрів на підставі показників регіональної та національних статистик.

Варто мати на увазі, що в якості параметрів системи обов'язково повинні виступати ті її показники, які визначені цілями управління. В якості ж параметрів зовнішнього середовища – найбільш впливові фактори.

Третій етап, передбачає системний аналіз найбільш впливових факторів. Використовуються чисельні та експертні методи факторного аналізу. Надзвичайно важливою тут є оцінка міри впливу фактору на систему.

Допускається ревізія факторів на предмет значущості впливу та взаємодії. У разі її виявлення фактори можуть агрегуватися.

У випадку аналізу чітких параметрів, третій етап передбачає розробку адекватної моделі (у нашому випадку – економіко-математичної):

$$S(t) = F\{X_i(t); Y_j(t)\}, \quad (2.1)$$

де S – система (її стан в деякий момент часу t), F – модельний функціонал, X – внутрішні параметри (ресурсний потенціал), Y – параметри зовнішнього середовища.

Четвертий етап – генерування сценаріїв. Безперечно, даний етап є цілком управлінським та базується на уявленнях та знаннях особи, яка приймає рішення стосовно деякого подальшого перебігу майбутнього подій. Зазначене потребує вміння з використання адекватної моделі проблемної сфери (досліджуваної системи) та її подальшого використання.

Так, згідно із Ф.П.Тарасенком, деяку систему S та її модель S_m можна графічно відобразити у вигляді схеми

(рис. 2.1.) [3, с. 70-71]. Нехай система, як і її модель, інтерпретується «чорною скринькою» із, відповідно, загальним входом $V(t)$ ($V_m(t)$) та виходом $Y(t)$ ($Y_m(t)$). Окрім того, для реалізації принципів керованості у системі та моделі передбачено наявність керуючих входів $U(t)$ ($U_m(t)$). Ціль системи визначається у досягненні нею виходу $Y^{цiлi}$. Фактично, процес управління, у даній інтерпретації, зводиться до вибору такої величини керуючого входного сигналу, що у результаті призведе до досягнення цілі.

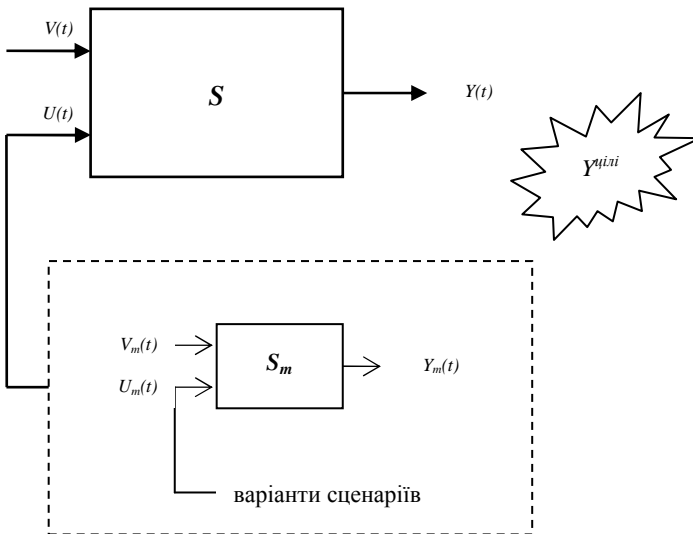

Рис. 2.1. Схема управління із використанням моделі системи (вдосконалено на підставі [3]).

Використання моделі S_m системи (рис. 2.1.) дозволяє суб'єкту управління добирати певним чином із сценаріїв управлінських рішень такі, що призведуть до появи на виході моделі показника, близького до $Y^{цiлi}$. Застосовуючи у подальшому обране рішення, як вхід системи S , суб'єкт реалізує процес управління без пошуку прийнятних варіантів на самій

системі, що значно спрощує і прискорює процес ефективного управління. Звісно, якість управління буде визначатися якістю розробленої моделі.

Безперечно, найбільш трудомістким елементом четвертого етапу є генерування модельних управлінських рішень, де немає єдиного підходу зважаючи на суттєві відмінності різних об'єктів управління (у нашому випадку об'єктивних відмінностей прикордонних регіонів). Однак досить часто застовуються певні типи сценаріїв [4]: «Інерційний» (бездіяльність чи обмеженість дій), «Дієвий» (багато управлінських втручань), «Песимістичний» (негативний перебіг зовнішніх факторів), «Оптимістичний» (позитивний перебіг зовнішніх факторів).

П'ятий етап передбачає реалізацію сценарію. У аспекті регіонального управління – найбільш важливий етап, результатом якого є певна управлінська програма відображена в стратегічних документах розвитку. Не менш важливим є поточна оцінка траєкторій розвитку регіону і вставлення граничних меж її відхилення.

Також на даному етапі встановлюється часовий горизонт реалізації сценарію. Для вирішення поточних завдань даного монографічного дослідження – до 5 років.

Технологія реалізації сценарного аналізу може відрізнитися в залежності від тих чи інших аспектів поставленого завдання управління. Сьогодні наявні різні класи таких технологій, детально описані Г. Косовим і Р. Габнером в [2]. Найбільшого поширення набули технології базовані на методах: трендової екстраполяції, сценарної формалізації, морфологічного аналізу, інтуїтивної логіки, нормативного формулювання сценарію.

Головними критеріями вибору того чи іншого методу є можливості та природа:

- цілі управління;
- горизонту управління;
- вихідних статистичних та інформаційних джерел;
- причетних стейкхолдерів.

Зважаючи на зазначене, на рис. 2.2. наведено найбільш використовувані методи сценарного аналізу в розрізі етапів його реалізації.

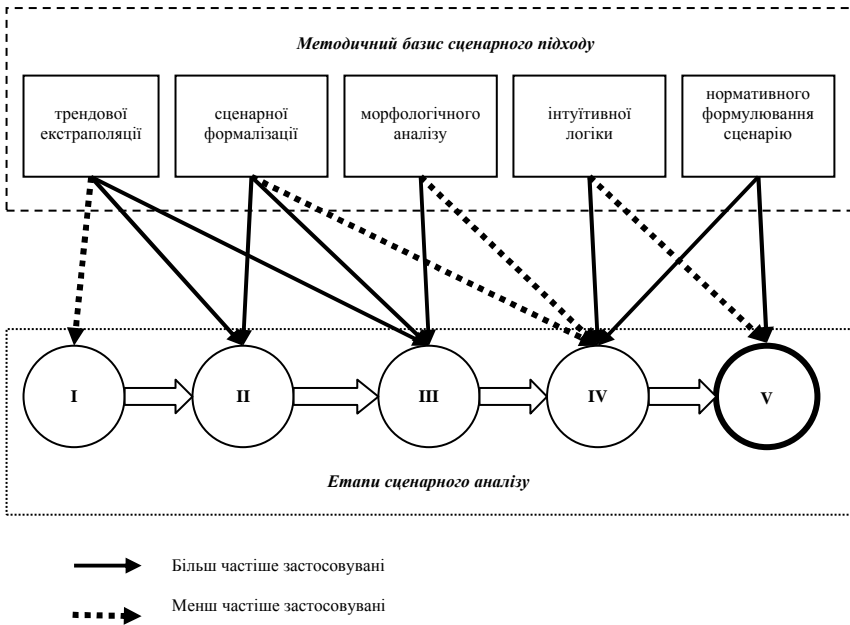

Рис. 2.2. Використання методів сценарного аналізу в стратегічному управлінні

Варто зазначити, що наявні вітчизняні механізми розробки стратегічних документів регіонального управління не роблять акценту на тій чи іншій методиці сценарного аналізу. Однак регламентовані процедури публічного затвердження таких документів збільшують важливість вищенаведеного останнього критерію, де у якості причетних осіб є широка спільнота без наявності спеціалізованих знань. Тут розрізняють дві методичні форми участі стейкхолдерів: консультування і інтерв'ювання громадян; безпосереднє залучення громадян до розробки сценаріїв. Зазначене, дуже важливе для

регіонального та місцевого рівнів. Таке залучення є елементом підвищення адекватності сценарних траєкторій та дає змогу врахувати усі чинники впливу (у т.ч. гіпотетичні та інституційні). На етапі впровадження сценаріїв, таке залучення сприяє зниженню соціального опору при прийнятті непопулярних рішень.

Поряд з тим, з точки зору повного опису майбутніх станів системи необхідним є послідовне використання «трендової екстраполяції» → «сценарної формалізації» → «морфологічного аналізу» → «інтуїтивної логіки» → «нормативного формулювання сценарію». Однак такий аналіз є ресурсоємним і в повній мірі на мезорівні важко здійсненим.

Багато дослідників акцентують увагу на завершальному етапі сценарного аналізу – впровадженні його результатів. Однак в аспекті регіонального управління прикордонними територіями, методики сценарного аналізу є невід'ємною частиною механізму управління. Тут варто наголосити, що як розробниками сценаріїв так і їх реалізаторами є місцева влада.

Ще однією відмінністю сценарного аналізу регіонального управління є той чинник, що розвиток регіону залежить від його потенціалу (у т.ч. ресурсного). Багато дослідників, явно чи опосередковано, визначають процес управління регіоном схемою: управлінська дія → процес використання потенціалу → соціально-економічна ціль(і) управління. Більше того, основний аспект прикладання зусиль управлінської дії обмежується виключно процесом ресурсного використання «потенціалу» з метою досягнення поставлених кінцевих соціально-економічних цілей. Формалізована оцінка величини потенціалу у такому випадку становить інтерес тільки як можливість використати оцінений обсяг відповідного ресурсу. Однак, цільова категорія даного поняття не може обмежуватися виключно чинниками його ресурсного використання. Варто погодитися із визначенням потенціалу як системної характеристики, для якої притаманні певні умови реалізації, які, подібно потенціалу, можуть розглядатися у вигляді числових величин, що знахо-

дяться шляхом обробки інформації про систему [5]. Сценарне управління регіоном у такому аспекті визначаємо як управління системою, на стан якої можна вплинути тільки шляхом створення необхідних умов для реалізації її потенціалу.

У свою чергу, перевагою механізмів сценарного управління в загальній методології управління регіональними системами є їх здатність до зниження невизначеності завдяки відображенню можливих шляхів розвитку подій. Однак, побудова адекватних сценаріїв регіонального розвитку вимагає суворого відбору параметрів об'єкта дослідження (регіону та його розвитку), підходів до їх виміру, методів модельної формалізації тощо. Найбільш дієвим шляхом вирішення даної проблеми (як зазначалось вище) є – або намагання науковців зменшити кількість зазначених параметрів використовуючи підходи відкидання найбільш несуттєвих, або намагання застосовувати методи їх інтегрального групування.

Безперечно, спрощення моделі шляхом «грубого» зменшення кількості врахованих параметрів об'єкту не сприяє зниженню невизначеності можливих шляхів розвитку подій, тому не може застосовуватися в методах сценарного управління (на відміну від підходів базованих на інтегральному групуванні). Саме тому вищенаведений перелік вимог до методів числової оцінки потенціалу регіонального розвитку в аспекті сценарного управління слід доповнити можливістю інтегрального об'єднання залежних компонент, що описуються даними національної та регіональної статистики (рис. 2.3.) [6].

Окрім загальнонаукових та прикладних перспектив оцінки і використання потенціалу регіонального розвитку потребує обґрунтування його методологічної обов'язковості у механізмах сценарного управління регіоном. Зазначену обов'язковість визначає низка фактів. По перше, фундаментальною роллю потенціалу регіонального розвитку в механізмах сценарного управління є виконання функцій «точок відліку» будь-якого заданого сценарію чи спектру сценаріїв. По-друге, регіональний потенціал виконує функцію ресурсних, фінансо-

вих, екологічних, соціальних та інших обмежень на всій траєкторії сценарного розвитку. По-третє, регіональний потенціал є зв'язуючою ланкою послідовних етапів розвитку, які і формують сценарії поведінки регіональних систем і на кожному з яких діють свої закономірності управління, взаємозв'язку компонент і т.п. (рис. 2.3.).

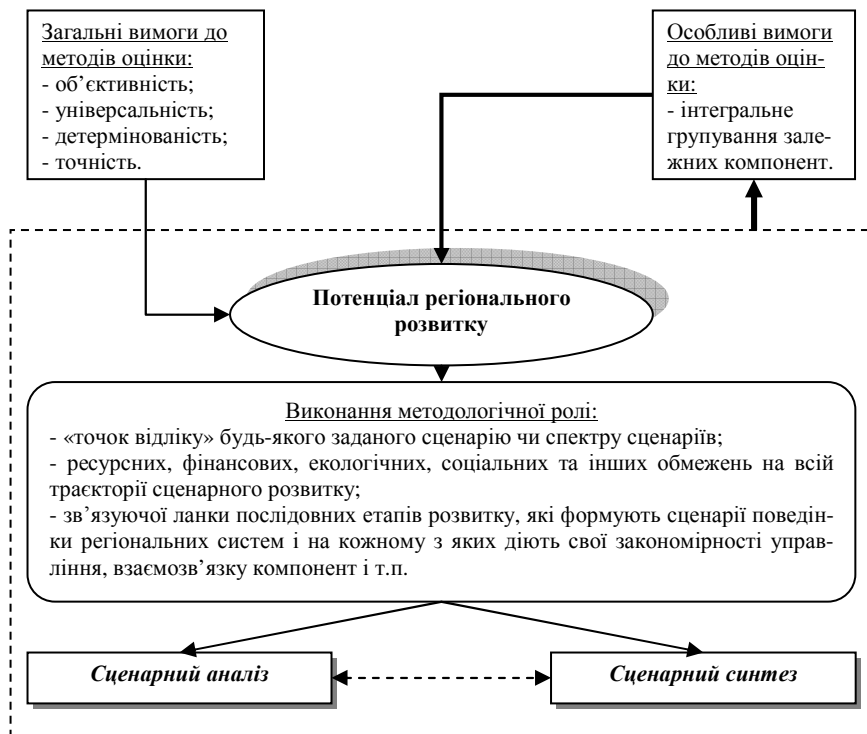

Рис. 2.3. Потенціал регіонального розвитку в механізмах сценарного управління

Варто зазначити, що в основу механізмів сценарного управління закладено, окрім методології сценарного аналізу, сценарний синтез. В аспекті останнього слід обумовити формування (синтез) двох цільових сценаріїв управління: забезпе-

чення стабільності функціонування галузі регіону (підтримка існуючих умов реалізації потенціалу) та потребу в її трансформації (формування якісно нових умов реалізації потенціалу). Крім цього, зазначені цільові сценарії добре узгоджуються із загальноприйнятими концептами сценарного синтезу: оптимістичного, песимістичного та реалістичного.

На завершення варто зазначити думку Пріеса і Хокка [7], що методи сценарного аналізу призначені не для вручення точної управлінської інформації локальним урядам. Їх головна мета – дієва інтенсифікація процесу регіонального розвитку шляхом стимулювання вироблення креативних та причинно-наслідкових рішень на довгострокову перспективу.

2.2. Інформаційно-статистичне забезпечення методик сценарного прогнозування

Безперечно, основним індикатором регіонального та національного розвитку є точні і чисельні виміри основних показників стану обласних соціально-економічних систем.

Інформаційно статистичне забезпечення методик сценарного прогнозування даної науково-дослідної роботи базувалось на використанні даних двох суб'єктів статистичного аналізу: Системи Національних Рахунків та Світового Банку.

Варто зазначити, що сьогодні Україна володіє цілісною системою статистичного збору та обробки інформації основних соціально-економічних показників обласного рівня.

Так прийнятий у 1992 році Закон України Про державну статистику [8] чітко регламентує основоположні поняття: адміністративні дані, державна державна статистична діяльність, запитувач, інформаційна система органів державної статистики, конфіденційна інформація, користувач, органи державної статистики, план державних статистичних спостережень, респондент, статистична інформація, статистична методологія, статистичне спостереження тощо. Закон захищає цілісність та достовірність даних та надає гарантії відкритості

регіональних показників, що важливо при заручення стейкхолдерів сценарного аналізу.

Не менш важливим є затвердження державною службою статистики класифікації інституційних секторів економіки: «Нефінансові корпорації», «Фінансові корпорації», «Сектор загального державного управління», «Домашні господарства», «Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства».

Крім цього, сьогодні тільки регіональна статистика ведеться у двох великих групах «Демографічна та соціальна статистика» та «Економічна статистика».

«Демографічна та соціальна статистика» містить розділи статистичної інформації: Демографічна ситуація, Ринок праці, Доходи населення.

«Економічна статистика»: Валовий регіональний продукт, Економічна діяльність (Розвиток підприємництва, Внутрішня торгівля, Інвестиції та основні засоби, Сільське господарство, Лісове господарство та мисливство, Добування водних біоресурсів, Промисловість, Будівництво, Показники, Реєстру статистичних одиниць, Навколишнє природне середовище, Утворення і використання вторинної сировини та брухту і відходів) Фінанси, Обсяги експорту-імпорту товарів і послуг, Ціни.

Таким чином, стейкхолдери різних рівнів, науковці та управлінці забезпечені повнотою інформації регіонального розвитку, що повинно сприяти ширшому поширенні методик сценарного прогнозування. З іншого боку інформаційне поле регіонального управління є пересиченим статистичною інформацією, і досить часто виникає питання її коректного добору. У такому випадку варто враховувати методичні аспекти добору показників та факторів для коректного опису системи з метою уникнення помилок чотирьох типів [3].

Помилка першого типу відбувається, коли суб'єкт розцінює параметр як істотний і приймає рішення про включення його в опис, тоді як насправді по відношенню до поставленої

мети він несуттєвий і міг би бути неврахований. Це призводить до появи «зайвих» елементів, фактично непотрібних.

Помилка другого типу, навпаки, здійснюється суб'єктом, коли він приймає рішення, що даний параметр є несуттєвий і не заслуговує бути включеним в сценарну модель, тоді як насправді без нього наша мета не може бути досягнута в повній мірі або навіть взагалі.

Помилкою третього типу прийнято вважати наслідком «незнання». Для того щоб оцінювати істотність деякого параметру, треба знати, що він взагалі є. Якщо про деяку якість системи невідомо нічого – ми його не враховуємо, хоча насправді він впливає на якість системного аналізу. Різниця між помилкою другого типу полягає в тому, що дану помилку важче виправити: тут слід здобувати нові знання про досліджуваній об'єкт.

Помилка четвертого типу може виникнути при побудові сценарію коли невірно відносять відомий параметр до числа входів або виходів (невірно тлумачиться зміст параметру і його поділ на керуючий чи ціль управління).

Безперечно, проблема добору коректних параметрів не є новою і породжена задовго до впровадження сценарного аналізу в управління регіоном. Одним із прикладів її вирішення є методика добору основних показників соціально-економічного розвитку областей України, що використовується при їх рейтингуванні Кабінетом Міністрів України [9]. Однак навіть у відібраному вигляді враховується низка напрямів: «Економічна та соціальна згуртованість», «Економічна ефективність», «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця», «Фінансова самодостатність», «Розвиток малого та середнього підприємництва», «Ефективність ринку праці», «Розвиток інфраструктури», «Відновлювана енергетика та енергоефективність», «Доступність та якість послуг у сфері освіти», «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я», «Соціальний захист та безпека» та «Раціональне природокористування та якість довкілля».

На жаль множина вищенаведених напрямів не відповідає методичним потребам сценарного аналізу і в деякій мірі унеможливило його проведення. Зважаючи на описані в підрозділі 2.1. методичні етапи сценарного прогнозування вважається, що добір інформаційно-статистичної інформації повинен ґрунтуватися на цілях управління (зокрема кінцевих точках сценаріях розвитку). У такому випадку пропонується використовувати цільові показники Державної стратегії регіонального розвитку на 2020 рік [10], рекомендоване значення яких приведено на 2020 рік:

1. Валовий регіональний продукт;
2. Наявний дохід;
3. Обсяг прямих іноземних інвестицій;
4. Експорт товарів;
5. Кількість малих підприємств;
6. Кількість середніх підприємств;
7. Обсяг реалізованої інноваційної продукції;
8. Щільність автомобільних доріг;
9. Середньомісячна заробітна плата;
10. Загальний коефіцієнт вибуття сільського;
11. Забезпеченість населення лікарями;
12. Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом у міській місцевості;
13. Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом у сільській місцевості;
14. Рівень смертності;
15. Демографічне навантаження на 1 тис. осіб постійного населення віком 16—59 років (сільська місцевість);
16. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (міська місцевість);
18. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (сільська місцевість);
19. Питома вага утилізованих відходів;
20. Рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці;

21. Площа земель природно-заповідного фонду;

22. Питома вага площі природно-заповідного фонду до площі адміністративно-територіальної одиниці.

Констатуємо, що фактично усі суб'єкти сценарного аналізу володіють достатнім набором конкретизованих та відібраних Центральними органами виконавчої влади наборами статистичних даних Системи Національних Рахунків України.

Окрім наведеного переліку показників статистичного забезпечення сценарного аналізу важливим є використання системи вимірювань Світового Банку (наступна – друга складова інформаційного забезпечення сценарного аналізу). Безперечно сьогодні інформаційне поле сценарного аналізу може забезпечуватися показниками інших рейтингових міжнародних статистичних організацій (сьогодні їх налічується понад 26). Однак комплексність статистичних даних Світового Банку, їх глибока ретроспективність і, саме головне, спрямованість його діяльності на забезпечення сталого розвитку усіх суб'єктів є вирішальним у розв'язанні проблеми даної науково-дослідної роботи.

З іншого боку при розробці регіональних стратегій розвитку існує необхідність враховувати показники розвитку країни сусіда та їх вплив на перебіг прогнозованих сценаріїв. У даному випадку немає альтернативи уніфікованому набору показників Світового Банку для у розрізі країн, який згрупований у сфери [11]: Сільське господарство та розвиток сільської місцевості; Ефективність допомоги; Зміна клімату; Економіка та зростання; Освіта; Енергетика та гірнича справа; Навколишнє середовище; Зовнішній борг; Фінансовий сектор; Тендерний поділ; Здоров'я; Інфраструктура; Бідність; Приватний сектор; Державний сектор; Наука і технологія; Соціальний розвиток; Соціальний захист та праця; Торгівля; Муніципальний розвиток.

Як і випадку використання даних регіональної статистики, стейкхолдери регіонального управління зустрічаються з потребою відбору найбільш вагомих та комплексних показни-

ків, сценарії розвитку яких є важливі для прогнозування. Значене є складним завданням зважаючи на наявність понад 2000 показників соціально-економічного розвитку, що відображаються Світовим Банком для кожної країни. Найбільш дієвим шляхом розв'язання зазначеної проблеми – є відбір темпів росту валових показників на одного мешканця (до прикладу валового національного продукту та валового регіонального продукту).

Наголошуємо на поєднаному використанні даних Світового Банку та Системи Національних Рахунків, що є необхідною умовою адекватності отримуваних сценарних прогнозів.

Третьою складовою інформаційно-статистичного забезпечення сценарного аналізу в регіональному управлінні є дані експертних та соціологічних опитувань. Як відомо, не можливо повністю відобразити статистичними параметрами стан соціально-економічних систем і прикордонні регіони не є тут винятком.

Сьогодні в практиці регіонального управління застосовується багато відомих методів соціологічного та експертного опитування (зокрема *SWOT* і *PEST* аналіз, метод Дельфі тощо). Результатами чого є намагання параметризувати нечіткі ознаки соціально-економічного розвитку, зокрема стану якості життя. Використання таких даних сприяє покращенню адекватності, якості і практичності реалізації побудованих сценаріїв, головним прогнозним апаратом яких є методи математичного моделювання. Окремо варто зауважити про необхідність впровадження в практику стратегічного управління регіоном технологію нечіткої логіки (*Fuzzy Logic*). Технологія нечіткої логіки вдало об'єднує в єдиних формалізованих моделях чіткі і нечіткі параметри та сприяє адаптації отримуваних прогнозів до впровадження в управлінську практику.

Зважаючи на багатооб'єктність процесу розробки сценаріїв розвитку найбільш перспективним для нечіткої параметризації регіональних систем є використання методів когнітивного аналізу, зокрема побудови когнітивних карт. Когнітивна

карта дозволяє ідентифікувати факторні зв'язки регіональних соціально-економічних систем та, найголовніше, дає змогу долучати експертів різних галузей об'єднуючи їх оцінки в єдиній схемі.

Узагальнюючи вищезазначене, на рис. 2.4. сформовано систему основних методичних джерел інформаційно-статистичного забезпечення етапів сценарного аналізу регіонального управління.

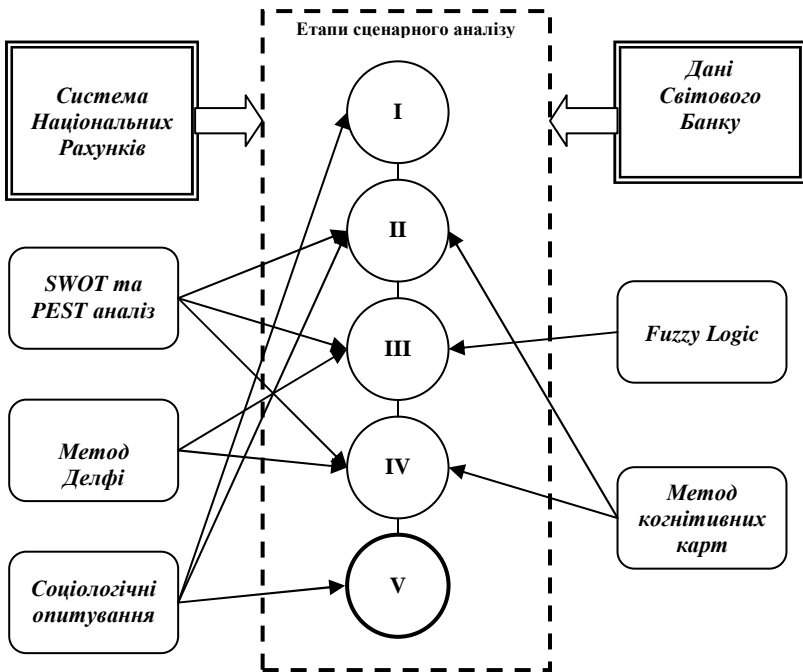

Рис. 2.4. Основні методичні джерела інформаційно-статистичного забезпечення етапів сценарного аналізу регіонального управління

Таким чином, сьогодні суб'єкти управління стратегічним розвитком прикордонних регіонів володіють достатньо високим рівнем інформаційно-статистичного забезпечення використання методик прогнозування, у т.ч. сценарного.

2.3. Особливості використання методів сценарного прогнозування в стратегіях розвитку прикордонних регіонів

Регіональні стратегії розвитку – це важлива управлінська складова забезпечення соціально-економічного розвитку регіону, яка покликана визначати його вектори, показники та методи оцінки досягнутих результатів. В Україні порядок розробки таких стратегій містить низку регламентованих процедур та чітку деталізацію причетних органів [12]. Однак вихідні документи, що відображають кінцевий зміст стратегій дещо різняться за змістом і використовуваними механізмами управління. Головною причиною зазначеного є внутрішня ресурсна, географічна, культурна і управлінська специфіка областей. Зазначене вимагає детального аналізу затверджених регіональних стратегій розвитку з метою виявлення найбільш дієвих її складових, зокрема в аспекті сценарного управління.

Використовуючи порівняльний аналіз результату підготовки чинних стратегій регіонального розвитку прикордонних областей (Львівської [13], Івано-Франківської [14], Закарпатської [15] та Чернівецької [16]) варто відзначити, що в значній мірі якість документів, програм реалізації заходів в рамках стратегії регіонального розвитку в областях відрізняється. Зазначене в цілому не дає змоги уніфіковано оцінити найбільш чи найменш дієву з них.

Із точки зору виконавчої дисципліни – у трьох областях з чотирьох чітко дотримано рекомендації Кабінету Міністрів України щодо «Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [12].

Однак найзручнішим форматом розкриття та обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку регіону володіє стратегія регіонального розвитку Львівської області до 2020 року. У всіх стратегіях регіонального розвитку окрім стратегії Чернівець-

кої області присутні елементи сценарного планування та прогнозування, які базуються на розробці інерційного, модернізованого або реалістичного сценаріїв розвитку області. В стратегії розвитку Чернівецької області не проведено сценарне прогнозування, більше того, сама стратегія по змісту має значні відмінності в порівнянні із іншими трьома областями.

В кожній досліджуваній стратегії розвитку області існує чітке виокремлення стратегічних цілей (табл. 2.1), які необхідно досягнути в процесі реалізації стратегії. І вже на стадії визначення стратегічних цілей ми можемо спостерігати значну відмінність між областями. Зокрема Львівська, Івано-Франківська та Чернівецькі області під стратегічною ціллю №1 визначають створення конкурентоздатної економіки регіону, хоча по змісту заходів досягнення цієї цілі, кожна область обрала свій шлях.

Таблиця 2.1.

**Стратегічні цілі, які визначені в
Стратегіях регіонального розвитку прикордонних
областей Західної України до 2020 року**

Львівська область	Івано-Франківська область	Закарпатська область	Чернівецька область
1	2	3	4
Стратегічна ціль 1: Конкурентоспроможна економіка	Стратегічна ціль 1: Розвиток економічного потенціалу	Стратегічна ціль 1: Розвиток людського та соціального капіталу	Стратегічна ціль 1: Розвиток підприємництва на інноваційній основі, як основа сталого економічного розвитку
Стратегічна ціль 2: Якість життя	Стратегічна ціль 2: Розвиток туристично-рекреаційної сфери	Стратегічна ціль 2: Формування конкурентоспроможності та інноваційності економіки регіону	Стратегічна ціль 2: Розвиток культури, науки, соціальної сфери, як основа розвитку людського капіталу та трансформації інституційного середовища

Продовження табл. 2.1.

1	2	3	4
Стратегічна ціль 3: Відкриті кордони	Стратегічна ціль 3: Розвиток сільських територій	Стратегічна ціль 3: Інтегрований розвиток сільських і міських громад та територій	Стратегічна ціль 3: Збереження довкілля, як основа безпечного екологічного середовища
Стратегічна ціль 4: Розвинуте село	Стратегічна ціль 4: Розвиток людського капіталу	Стратегічна ціль 4: Забезпечення якості і безпеки довкілля та просторової гармонії	
Стратегічна ціль 5. Туристична привабливість			

Закарпатська область за першу стратегічну ціль визначила – «Розвиток людського і соціального капіталу», що є досить нетиповим і водночас передовим баченням стратегічного розвитку, адже як відомо всі високорозвинуті країни Світу одним із ключових пріоритетів вважають розвиток людського капіталу.

Серед усіх областей тільки в стратегії регіонального розвитку Чернівецької області виокремлено тільки три стратегічні цілі. Найбільше стратегічних цілей визначено в стратегії розвитку Львівської області. Окрім того тільки в стратегії розвитку Чернівецької області серед стратегічних цілей не визначено цілі з розвитку сільської місцевості. Хоча декілька завдань щодо розвитку сільської місцевості визначено в рамках першої стратегічної цілі.

Враховуючи прикордонність областей, досить негативно, що тільки в стратегії розвитку Львівської області існує така стратегічна ціль, як «Відкриті кордони» (табл. 2.2).

В стратегіях Чернівецької та Закарпатської областей, прикордонне розташування зазначено лишень в декількох завданнях, що свідчить про не надто активне використання в економічних цілях власного територіального розташування. Водночас в стратегії регіонального розвитку Івано-Франківської області до 2020 року транскордонний вектор діяльності взагалі не визначений.

Таблиця 2.2

**Стратегічна ціль «Відкриті кордони» та її завдання
у Стратегії регіонального розвитку Львівської області
до 2020 року**

Стратегічна ціль	Оперативні цілі	Завдання
1	2	3
Відкриті кордони	Міжнародне співробітництво	3.1.1. Використання можливостей міжнародної технічної допомоги
		3.1.2. Налагодження міжрегіональної та муніципальної співпраці
		3.1.3. Розширення мережі представництв міжнародних інституцій в регіоні
		3.1.4. Міжнародна промоція регіону
		3.1.5. Підтримка центрів та розвиток мережі комунікацій з українською діаспорою
	Транскордонна співпраця	3.2.1. Сприяння залученню підприємств, організацій та установ до програм транскордонного співробітництва в рамках операційних програм Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки
		3.2.2. Розвиток мережі прикордонних логістичних та торговельних центрів
		3.2.3. Підтримка інституційної мережі в сфері транскордонного співробітництва
	Прикордонна інфраструктура	3.3.1. Модернізація та розбудова міжнародних пунктів пропуску
		3.3.2. Розбудова інженерно-транспортної інфраструктури
		3.3.3. Реалізація концесійних інфраструктурних проектів
		3.3.4. Розвиток Міжнародного аеропорту «Львів» як європейського регіонального хабу.
		3.3.5. Модернізація прикордонної залізничної мережі

Оцінюючи якість запропонованих сценаріїв розвитку в рамках Стратегії розвитку прикордонних областей до 2020 року, можна дійти наступних висновків:

відсутність розроблення сценаріїв розвитку в рамках стратегії регіонального розвитку Чернівецької області свідчить

про не зовсім точну відповідність розробленої стратегії Методичним рекомендаціям, розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації затверджених Кабінетом Міністрів України;

базові припущення в рамках розробки сценаріїв розвитку в стратегіях Івано-Франківської та Закарпатської областей є досить загальними та теоретизованими, що унеможлиблює розробку реалістичного сценарію розвитку із чіткими критеріями моніторингу;

сценарії Івано-Франківської та Закарпатської областей сформовані шаблонно, та свідчать про недостатньо глибоке опрацювання факторів та передумов досягнення поставлених в стратегіях цілей;

сценарії розвитку Львівської області свідчать про фаховий підхід до планування та прогнозування під час розробки стратегії, а деталізоване опрацювання базових припущень (геополітичний, державний та регіональний рівень) в розрізі кожного із можливих сценаріїв розвитку є хорошою запорукою розробки ефективного та реалістичного сценарію.

Головним недоліком сценаріїв розвитку, які визначені в стратегіях розвитку областей до 2020 року є те, що в сценаріях відсутні будь-які конкретні індикатори, за якими можна визначити та оцінити ступінь виконання того чи іншого сценарію. До прикладу такий пункт реалістичного сценарію Івано-Франківської області як «активізується малий і середній бізнес, створюючи мережі логістичного забезпечення стратегічного інвестора» не містить конкретики щодо кількості стратегічних інвесторів, які очікується залучити через сформовану логістичну мережу, а також цілком не зрозуміло як саме і на скільки сильним буде вплив цих інвесторів на розвиток малого та середнього бізнесу.

Такі узагальнені постулати наявні у всіх сценаріях розвитку областей. З одного боку, це значно спрощує процес підготовки сценарію, однак коли мова йде про оцінку реалістично-

сті виконання сценарію чи моніторингу критеріїв реалізації сценаріїв то варто зазначити, що таке узагальнене формування сценаріїв допустиме лишень в описовій частині і лишень на стадії опису базових припущень. Сценарій повинен містити чіткі завдання із чіткими критеріями оцінки та описом ефекту, який буде досягнуто в результаті реалізації того чи іншого сценарного етапу.

Описовий зміст у стратегіях регіонального розвитку прикордонних областей західної України присутній не тільки на стадіях визначення цілей та завдань, але і в частині опису індикаторів оцінки результатів реалізації стратегії (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Індикатори результату реалізації
Стратегії регіонального розвитку областей до 2020 року**

Чернівецька область	Івано-Франківська область
1	2
<p>Зростання частки доданої вартості у валовому регіональному продукті.</p> <p>Збільшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності.</p> <p>Збільшення капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій.</p> <p>Зростання у випуску частки інноваційної продукції.</p> <p>Зростання частки високотехнологічного експорту.</p> <p>Розвиток малих та інших міст, у тому числі районного значення.</p> <p>Підвищення рівня доходів та споживання у сільській місцевості та невеликих населених пунктах.</p> <p>Зменшення кількості вибулих із сільської місцевості.</p> <p>Зменшення диференціації в наявних доходах населення.</p> <p>Зменшення диспропорцій між тривалістю життя населення при народженні у міських та сільських населених пунктах.</p>	<p>Зростання частки доданої вартості у валовому регіональному продукті.</p> <p>Збільшення капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій.</p> <p>Зростання у випуску частки інноваційної продукції.</p> <p>Зростання частки високотехнологічного експорту.</p> <p>Розвиток малих та інших міст, у тому числі районного значення.</p> <p>Підвищення рівня доходів та споживання у сільській місцевості та невеликих населених пунктах.</p> <p>Зменшення кількості вибулих із сільської місцевості.</p> <p>Зменшення диференціації в наявних доходах населення.</p> <p>Зменшення диспропорцій між тривалістю життя населення при народженні у міських та сільських населених пунктах.</p>

Продовження табл. 2.3.

1	2
<p>Зниження рівня бідності. Підвищення соціальної справедливості. Підвищення рівня культури населення. Зменшення диспропорцій у споживанні послуг між сільським та міським населенням. Зниження рівня безробіття в сільській місцевості та малих населених пунктах. Збільшення кількості центрів економічного зростання на регіональному рівні. Ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку. Кількість проектів, що фінансуються за рахунок коштів ДФРР.</p>	<p>Зниження рівня бідності Підвищення соціальної справедливості. Зменшення диспропорцій у споживанні послуг між сільським та міським населенням. Зниження рівня безробіття в сільській місцевості та малих населених пунктах. Збільшення кількості центрів економічного зростання на регіональному рівні. Ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку. Кількість проектів, що фінансуються за рахунок коштів ДФРР.</p>

Зокрема індикатори результату реалізації Стратегії регіонального розвитку Чернівецької та Івано-Франківської областей не містить конкретних показників, що не дає змогу оцінити якість управлінських рішень прийняти органами місцевої влади. До прикладу такий показник як «Зниження рівня бідності» в регіоні – для початку не визначено фактичний рівень бідності в областях і не окреслено прогнозне значення показника в 2017-2020 роках, яке б засвідчувало, що органи місцевої влади здійснили заходи, які призвели до зниження рівня бідності.

Тобто відсутня конкретність в індикаторах моніторингу, що в подальшому дає змогу маніпулювати даними, вже на стадії звітування про результати реалізації стратегії. А від так оцінити рівень ефективності прийнятих управлінських рішень органами місцевої влади стає досить складно.

В Стратегіях регіонального розвитку до 2020 року Львівської та Закарпатської областей Індикатори результату є чітко визначеними (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

**Індикатори результату реалізації
Стратегії регіонального розвитку областей до 2020 року**

Індикатори результату	Львівська область			Закарпатська область	
	2014 р.	2016 р.	2020 р.	2014 р.	2020 р.
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу, грн.	98,6	102,1*	120,4*	18207,8	32053
Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, дол. США	545,7	743	963	300,0	560,0
Експорт товарів у розрахунку на одну особу, дол. США	514,5	623	785	1100,3	1585
Середньомісячна заробітна плата (номінальна), грн.	2961	3677	4912	2744	4689
Рівень безробіття за методологією МОП, %	8,6	7	6,8	9,0	7,7
Частка площі природно-заповідного фонду у площі області, %	7,2	14,3	19,5	13,9	16,0

* - у % до значення 2014 року

Знову ж таки із позиції управлінського підходу, визначення індикаторів результату реалізації стратегії регіонального розвитку областей до 2020 року, як це представлено у стратегіях Львівської та Закарпатської областей, є коректним та ефективним. Так як чітка вимірність індикатора, дає змогу співставляти всі рішення та дії органів місцевого управління із конкретним показником, а це в свою чергу дає змогу разі необхідності здійснювати оперативне управління процесом реалізації стратегії. Більше того, без наявності таких індикаторів не можна вести мову про застосування методик сценарного підходу.

Процес розробки регіональних стратегій розвитку передбачає пошуку інструментарію його досягнення який буде основним напрямом забезпечення соціально-економічного розвитку області. Досить привабливим є пошук точок росту. Це означає, що основними об'єктами управління в рамках стратегії розвитку повинні стати саме обрані показники, які є притаманними для того чи іншого регіону.

Такий підхід розробки стратегій розвитку регіону вимагає зміни самого процесу її формування та застосування відповідних методологій. В результаті формування стратегії розвитку регіону, на основі сценарного підходу, виокремлюється сукупність ієрархічних систем впливу, які володіють значним синергетичним та емерджентним ефектом.

Перевагою такого підходу до розробки стратегії розвитку регіону є те, що в рамках опрацювання такої сценарної домінанти можна долучати фахівців конкретного напрямку, що значно підвищує якісний зміст такої програми.

Формування стратегії розвитку регіону на основі сценарного підходу є досить складним творчим процесом, що вимагає високої кваліфікації виконавців. Насамперед, формування стратегії базується на прогнозуванні окремих умов функціонування окремо кожного параметру (домінанти), взаємовпливу між ними. Складність цього процесу посилюється тим, що при розробці стратегії розвитку регіону йде пошук й оцінка альтернативних варіантів, сценаріїв розвитку, які в подальшому проходять апробацію та визначається найбільш оптимальний і ефективний варіант стратегії. Певна складність розробки регіональної стратегії проявляється також у тому, що вона не є незмінною, а вимагає періодичного корегування з урахуванням мінливих зовнішніх умов і нових можливостей розвитку регіону.

Процес розробки стратегії розвитку регіону є найважливішою складовою частиною в процесі управління регіоном. Водночас в рамках розроблення стратегії регіонального розвитку основними елементами є місія, загальні стратегічні

цілі розвитку, система функціональних стратегій в розрізі окремих домінант розвитку, способи формування і розподілу ресурсів, інструментарій та методи збурення керуючих параметрів.

На підставі зазначеного рекомендується в стратегіях регіонального розвитку прикордонних областей відображати:

комплекс інноваційних та інвестиційних проектів з термінами їх здійснення, ресурсами, виконавцями, обсягами і джерелами фінансування, що забезпечує ефективне вирішення завдань, визначених стратегією розвитку регіону;

перелік заходів, терміни їх реалізації та значення показників очікуваних результатів функціонування регіону, що стосуються його розвитку на середньостроковий і довгостроковий періоди, що містяться в інших затверджених програмних документах.

планові значення ключових показників системи керуючих параметрів (домінант) соціально-економічного розвитку прикордонних областей, визначених стратегічними цілями їх розвитку.

Перший етап визначення цілей, мети та завдань стратегії регіонального розвитку (рис. 2.5). Мета – це головна функціональна ціль регіонального розвитку, яка визначає причину його існування. Вона деталізує статус регіону, його фактичний стан розвитку й забезпечує напрям та орієнтири для становлення цілей і стратегій на різних його рівнях. Отже, формування місії повинно передбачати:

цілі та завдання регіону з точки зору його основних послуг і виробів, ринків та основних технологій, тобто відповідно до характеру свого функціонування;

принципи функціонування регіону стосовно зовнішнього середовища, цінності, на яких базується його розвиток;

фактичні стани різних сфер функціонування регіону, регіональну політику розвитку та наявність кадрового ресурсу для реалізації стратегії розвитку.

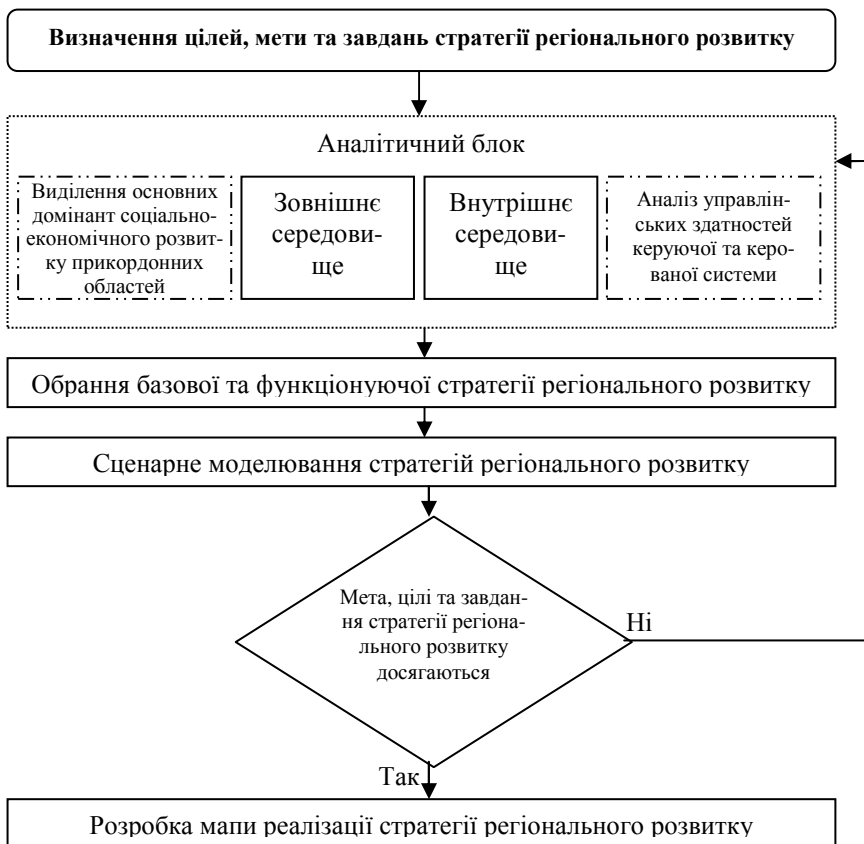

Рис. 2.5. Алгоритм розробки стратегії регіонального розвитку на основі сценарного моделювання

При формуванні стратегічних цілей регіонального розвитку необхідно виходити насамперед із системи цілей загальної стратегії економічного розвитку країни. Ці цілі можуть бути сформовані у вигляді забезпечення приросту капіталу, приросту рівня інвестицій в регіон, покращення рівня життя населення в регіоні тощо. При цьому формування стратегічних цілей регіонального розвитку повинне узгоджуватися зі стадіями економічного розвитку регіону та його окремих домінант зокрема.

Другий етап полягає в здійсненні діагностики різноманітних аспектів функціонування регіону (рис.2.5). Діагностику регіону здійснюють за такими складовими як внутрішнє та зовнішнє середовище.

Дослідження факторів в внутрішнього та зовнішнього середовища регіону, яке спрямоване на визначення економіко-правових, управлінських та соціальних умов функціонування регіону, і можливої їхньої зміни в майбутньому періоді.

При цьому слід вказати, що аналіз зовнішнього середовища тісно пов'язаний із процесом формування системи керуючих параметрів (домінант) соціально-економічного розвитку прикордонних областей, хоча і не є визначальним при формуванні такої системи.

Водночас при аналізі внутрішнього середовища регіону, окрім аналізу потенційних можливостей, оцінці потенційних напрямів розвитку регіону слід зосередити увагу на аналізі керуючої та керованої системи регіону. Власне від того, наскільки ефективно функціонують системи управління в межах регіону залежить пропускну здатність перетворення синергетичного потенціалу домінант в реальний ресурс.

Після того, як проведений аналіз фактичного стану регіону та оцінено його потенційні можливості, наступним (третім) етапом розробки стратегії є вибір базової та функціонуючої стратегій розвитку регіону. В межах цього етапу розробки стратегії здійснюється опрацювання основних та альтернативних варіантів стратегії розвитку на основі домінантного підходу. Важливо, щоб на даному етапі було визначена певна скінченна кількість варіантів стратегії, які в подальшому будуть апробовані сценарним моделюванням.

Четвертий етап – сценарне моделювання обраних стратегій регіонального розвитку. Це основний функціонуючи етап в процесі розробки стратегії, який визначає подальший вибір стратегії із найбільш ефективними параметрами. В рамках цього етапу обрані стратегії розвитку піддаються сценарному моделюванню і визначаються основні переваги та недоліки

кожного із варіантів стратегії розвитку. Окрім того в рамках цього етапу регіональні управлінці мають змогу отримати оперативну інформацію, щодо ефективності системи домінант яка була обрана в процесі розробки стратегії.

Зміст п'ятого етапу полягає в співставленні отриманих результатів за наслідком сценарного моделювання із першочерговими цілями та завданнями, які висувались до стратегії регіонального розвитку. Якщо отримані результати наближені або співпадають зі прогностичними очікуванні, даний варіант стратегії регіонального розвитку слід приймати за основу. Всі інші варіанти, які мають значні відхилення від прогностичних цілей та завдань повертаються на доопрацювання на етап аналізу.

Слід відзначити, у випадку, якщо жоден із варіантів стратегічного розвитку за результатом сценарного моделювання декілька разів поспіль не наближається до визначених цілей та завдань стратегії розвитку, то доопрацювання потребує на сам варіант стратегії розвитку, а цілі та завдання, які були виставленні такій стратегії.

Останнім (шостим) етапом цього процесу є розробка дерева цілей реалізації стратегії регіонального розвитку. Це своєрідний деталізований план покрокової реалізації стратегії, із чітким визначенням заходів, інструментів реалізації та показників оцінки здійснених заходів.

Найбільша складність процесу управління процесом розробки стратегії регіонального розвитку полягає у потребі дослідження всіх складових соціально-економічного розвитку регіону у взаємозв'язку та динаміці, щоб якомога точніше спрогнозувати ефект від процесу управління.

Особливістю сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку є процес побудови очікувань та передбачень, адже це саме ті категорії із якими буде в подальшому здійснюватись порівняння фактичних результатів використаного сценарію. Саме тому в процесі вибору сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних областей ва-

жливим є момент попередньої його оцінки та прогнозне оцінювання результатів. Тобто, якщо обраний сценарій розвитку прикордонної області здатний перетворити максимальну кількість можливостей в фактичні ресурси та забезпечити ефективне їх використання – це є свідченням того, що обраний сценарій забезпечить ефективний соціально-економічний розвиток області, в іншому випадку необхідно змінювати варіант сценарного розвитку прикордонного регіону.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Borjeson L, Hojer M, Dreborg K-H, et al. (2006) Scenario types and techniques: Towards a user's guide. *Futures* 38(7): 723-739.
2. Kosow, Hannah: Methods of future and scenario analysis : overview, assessment, and selection criteria / Hannah Kosow ; Robert Gaßner. DIE Research Project «Development Policy : Questions for the Future». – Bonn : Dt. Inst. für Entwicklungspolitik, 2007 – (Studies / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik; 39)
3. Тарасенко Ф. П. Прикладной системный анализ (Наука и искусство решения проблем) [Учебн.] / Ф.П. Тарасенко. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2004. – 186 с.
4. Greeuw, Sandra C. H. et al. (2000): *Cloudy Crystal Balls: An assessment of recent European and global Scenario studies and Models*, Copenhagen: European Environment Agency (Environmental issues series 17).
5. Pushnoi G. Dynamics of a system as a process of realization of its «potential» / Pushnoi G. // *The 21st International Conference of the System Dynamics Society, Proceedings*, New York. – No.56. – 2003.
6. Королюк Ю.Г. Потенціал регіонального розвитку в механізмах сценарного управління // *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. – 2016. – №4.
7. Priess, J. A., and J. Hauck. 2014. Integrative scenario development. *Ecology and Society* 19(1): 12. <http://dx.doi.org/10.5751/>
8. Закон України «Про державну статистику»: за станом на 27 жовтня 1992 р. / *Відомості Верховної Ради України* . – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 1992. - № 43, стаття 608.

9. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 856 // Урядовий кур'єр. – 2011. – 11 лист. – С. 61.

10. Державна стратегія регіонального розвитку на 2020 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 856 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 3 вересня. – С. 23.

11. Світовий Банк Стратегія розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>. – Назва з екрана.

12. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.

13. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://loda.gov.ua/programu_ta_strategii. – Назва з екрана.

14. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/page/19310>. – Назва з екрана.

15. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf. – Назва з екрана.

16. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf. – Назва з екрана.

РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ ПРОГНОЗНИХ СЦЕНАРІЇВ

3.1. SWOT та PEST-аналіз соціально- економічного розвитку прикордонного регіону

Розвиток економіки України суттєво пов'язаний з процесами інтеграції у світовий економічний простір. Для цього створюються оптимальні умови та формується принципова нова інституціональна основа, правове забезпечення, соціальна та економічна інфраструктури, що забезпечуватимуть ефективно функціонування та розвиток кожного регіону країни. Сьогодні Карпатський регіон, до складу якого як зазначалось у попередніх розділах дослідження, входять Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області, характеризується певними особливостями та є одним із найбільш перспективних економічних регіонів нашої країни. Важливість дослідження регіону посилюється ще й тим, що зазначені області відносяться до прикордонних територій, а відтак вони відіграють вагомий роль не тільки в його економіці, а й економіці всієї країни.

Водночас проблеми та складнощі реформування національної економіки зумовлюють потребу пошуку нових можливостей для розвитку регіону. При цьому визначального значення набуває ефективність використання саме власного соціально-економічного потенціалу, посилення згуртованості, як в межах регіону, так і країни загалом. Функціонування кожної вищезгаданої області регіону залежить від великої кількості різноманітних факторів, які здатні здійснювати вагомий вплив на їх існування та розвиток. Відтак необхідно проводи-

ти постійний моніторинг, ідентифікацію та діагностування змін внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища, вивчати їх складність, структуру, динаміку та інші чинники, які необхідно враховувати при прийнятті стратегічних управлінських рішень.

SWOT та PEST-аналіз дозволяють розглядати достатньо велику кількість факторів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на функціонування областей регіону, максимально враховувати їх власний та ринковий потенціал, обґрунтовувати свої цілі та стратегії, підвищувати ефективність конкурентної боротьби на ринку [1, 2].

SWOT-аналіз прикордонного регіону проведено з урахуванням стану та тенденцій розвитку його областей, актуальних проблемних питань галузей господарського комплексу та соціальної сфери, соціально-економічного аналізу розвитку за попередні роки (останніх 5 років), а також пропозицій, наданих до проекту Стратегії розвитку відповідних областей на період до 2020 року фахівцями різних галузей, експертами, науковцями, представниками влади, громадських організацій [3, 4, 5, 6].

Систематизація тенденцій функціонування соціальних і економічних сфер, інституційного середовища та природно-географічних характеристик областей, дозволила виділити та оцінити ключові внутрішні сильні (S) та слабкі (W) сторони прикордонного регіону, а також можливості (O) задля зменшення загрози (T) зовнішнього середовища.

Результати проведеного SWOT-аналізу свідчать про те, що однією з найбільш розвинених областей Карпатського регіону є Львівська область, яка у порівнянні з іншими має низку конкурентних переваг: освічений і креативний людський капітал, традиції ефективного господарювання та використання економічного потенціалу, багаті природні та рекреаційні ресурси, наближеність до кордонів ЄС (табл. 3.1).

Дана область має добре диверсифіковану економіку, зорієнтовану на сферу послуг. Визначальну роль у формуванні

ВДВ області незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, обробна промисловість, сільське та лісове господарство, транспорт і зв'язок, освіта, операції з нерухомим майном. Серед галузей промислової спеціалізації області найбільше місце займає харчова промисловість, машинобудування, деревообробна, виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, які формують промисловий потенціал області. Львівська область є імпортозалежною, що негативно позначається на її зовнішньоторговельному балансі. В області достатньо розвинена соціальна інфраструктура.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз потенціалу Львівської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, природний газ, нафта, калійні солі, сировина тощо). 2. Вигідне економіко-географічне розташування на кордоні з ЄС. 3. Розвинена транспортна мережа та транспортно-логістична система. 4. Наявність транскордонних нафто-, газо-, продуктопроводів та ліній електропередач. 5. Значний туристичний потенціал. 6. Розвинене підприємницьке середовище, високий рівень ділової активності. 7. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій. 8. Розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу. 9. Високий рівень освіченості населення та розвинене міжнародне наукове співробітництво. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей. 2. Недостатній рівень інтегрованості науки та реального сектору економіки. 3. Незадовільний транспортно експлуатаційний стан частини автомобільних доріг. 4. Низький рівень особистих доходів. 5. Низький рівень забезпеченості сіл закладами соціальної інфраструктури. 6. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій. 7. «Старіння» населення. 8. Значна енерговитратність виробництва та житлово-комунального господарства. 9. Невирішеність проблеми поводження з відходами.

Продовження табл. 3.1

1	2
<p>10. Значна кількість історико-архітектурних пам'яток, включених до світової спадщини ЮНЕСКО.</p> <p>11. Найвищий в Україні потенціал рекреаційних ресурсів.</p>	<p>10. Неналежне утримання та недостатнє фінансування більшості об'єктів історико-архітектурної спадщини.</p> <p>11. Порушення екологічної рівноваги на значних територіях, в тому числі у зонах діяльності гірничих та гірничохімічних підприємств.</p>
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміцнення відносин між Україною та ЄС, зокрема збільшення товарообігу між Львівською областю та країнами ЄС. 2. Розширення транскордонного співробітництва. 3. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. 4. Активізація експортоорієнтованих та імпортозамінних виробництв. 5. Залучення іноземних інвестицій в економіку області. 6. Подальший розвиток туристично-рекреаційної сфери, зокрема курортів, ділового, сільського зеленого туризму. 7. Розвиток транспортної та інженерної інфраструктури. 8. Впровадження інновацій в усі сектори економіки. 9. Підвищення якості освітніх послуг, залучення на навчання іноземних студентів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політична нестабільність у державі. 2. Низька конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва. 3. Високий рівень тіньової економіки. 4. Низька купівельна спроможність населення. 5. Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження). 6. Погіршення стану комунальної інфраструктури. 7. Зниження темпів розвитку малого і середнього підприємництва. 8. Занепад академічного та науково-дослідного сектора України. 9. Паводкові та карстові загрози й підтоплення територій.

Крім того, область характеризується високим науково-дослідним потенціалом. Отже, можна зазначити, що серед основних переваг даної області регіону є такі: багатий ресурсний потенціал, розвиток потенціалу туристичної галузі, наявність висококваліфікованих кадрів, розвинута транспортна

інфраструктура та близькість до кордону з ЄС тощо. Основними загрозами є: нестабільна економічна ситуація, шострі демографічні пролеми та проблеми відтоку кадрів за кордон, безробіття, низький рівень іноземних інвестицій в економіку. Рациональне використання усіх переваг є запорукою прискореного розвитку економіки області і гарантією стабільного покращення якості життя мешканців у майбутньому [7] .

SWOT-аналіз Чернівецької області (табл.3.2) показує, що вона володіє значною кількістю різноманітних природних ресурсів та родовищ, які створюють оптимальні можливості для її розвитку.

Вигідне географічне положення області, сусідство з багатьма областями країни (Івано-Франківською, Тернопільською, Хмельницькою, Вінницькою) та її прикордонне розташування робить її потенційно привабливим транспортним коридором, і нині вона має налагоджене транспортне сполучення з Польщею, Румунією та Молдовою, тобто область знаходиться на периферії транспортних потоків національного рівня. Визначальну роль у формуванні ВДВ області незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля; сільське, лісове та рибне господарство; переробна промисловість, добувна промисловість, інформації та телекомунікації; освіта; транспортне та складське господарство; операції з нерухомим майном; охорона здоров'я та інші.

Отже, у Чернівецької області є досить багато сильних сторін: вигідне географічне положення, багатий ресурсний потенціал, розвинена транспортна мережа, ефективний історико-туристичний потенціал, які підкріплюються зовнішніми можливостями: можливістю високого економічного, соціального, культурного, наукового зростання тощо.

Проте за останні роки у області відбулось скорочення виробництва продукції у базових галузях промисловості, зокрема, машинобудуванні, постачанні електроенергії, газу, пари; легкій промисловості, виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів [8]. Тому для максимального викорис-

тання сильних сторін Чернівецькій області необхідно подолати негативні позиції та створити ефективні передумови для успішного розкриття свого ресурсного потенціалу.

Таблиця 3.2

SWOT-аналіз потенціалу Чернівецької області

Сильні сторони 1	Слабкі сторони 2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом. 2. Відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні). 3. Високий рівень диверсифікації сільського господарства. 4. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції. 5. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів та для подальшої переробки лісогосподарської продукції. 6. Регіон - один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку (3 місце в Україні). 7. Позитивна демографічна динаміка (за рівнем народжуваності - 4 місце в Україні). 8. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів. 9. Розвинута мережа навчальних закладів. 10. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостатній рівень транскордонного співробітництва області. 2. Нераціональне використання лісових ресурсів. 3. Високий рівень тіньової економіки. 4. Низька якість управління у різних сферах, наявність корупції. 5. Низький рівень доходів населення. 6. Низький рівень експорту. 7. Низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій (0,1% від України). 8. Низька інвестиційна та інноваційна активність, складний фінансовий стан підприємств. 9. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів. 10. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону. 11. Зношеність існуючої інфраструктури області. 12. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення. 11. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних закладів, культурних та соціальних установ. 13. Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних

Продовження табл. 3.2

1	2
<p>12. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал.</p> <p>13. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні).</p>	<p>послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Чернівецька область (потенційно) може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі.</p> <p>2. Вона може бути регіоном із високим рівнем розвитку інфраструктури, насамперед транспортними комунікаціями.</p> <p>3. У Чернівецькій області надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки регіону (промисловий сектор, аграрний сектор, туризм, будівництво, наукоємні послуги, а також ЖКГ, лісове).</p> <p>4. Чернівецька область може бути регіоном із високим рівнем транскордонного співробітництва, з огляду на прикордонний статус і кордони з Євросоюзом.</p> <p>5. Чернівецька область (потенційно) може бути одним із мультикультурних центрів країни.</p> <p>6. Чернівецька область може бути одним із провідних наукових центрів, регіоном із розвинутою соціальною сферою, ефективною системою управління регіональним розвитком.</p> <p>7. Чернівецька область може бути одним із найбільш екологічно чистих регіонів країни.</p>	<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на сході країни.</p> <p>2. Зарегульованість економіки, високий рівень корумпованості.</p> <p>3. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>4. Шокові коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>5. Недостатність власних фінансових ресурсів у господарюючих суб'єктів, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.</p> <p>6. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення.</p> <p>7. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує господарство.</p> <p>8. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.</p> <p>9. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.</p>

Закарпатська область у результаті впливу сукупності історичних, політичних, природно-географічних, економічних і управлінських факторів, незважаючи на вигідне географічне і гео економічне розташування, багатий природно-ресурсний і людський потенціал залишається областю з низьким рівнем розвитку продуктивних сил індустріального та інноваційного розвитку, високими диспропорціями у розвитку, перш за все гірських і передгірних та низинних районів (табл.3.3).

Таблиця 3.3

SWOT-аналіз потенціалу Закарпатської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне геополітичне розташування, автомобільні, залізничні та повітряні сполучні шляхи міжнародного значення. 2. Розвиток транскордонного співробітництва. 3. Природні (насамперед лісові та водні), еколого-рекреаційні та людські ресурси. 4. Висока ділова активність населення. 5. Розвинена торгівельна інфраструктура. 6. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ. 7. Наявність диференційованого туристичного продукту. 8. Високий рівень спеціалізації в аграрній сфері. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерозвиненість соціальної та виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури у сільській місцевості. 2. Застаріла матеріально-технічна база виробництва. 3. Низька інноваційна активність підприємств, низький рівень науково-виробничої інтеграції. 4. Нерозвиненість підтримки малого та середнього підприємництва. 5. Складність доступу до кредитних ресурсів, відсутність венчурного кредитування, висока залежність від зовнішніх інвесторів. 6. Низька експортна орієнтованість товарів власного виробництва. 7. Низька якість сервісу туристичної інфраструктури. 8. Високий рівень тінізації економіки, неефективність роботи державних контролюючих органів.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Залучення європейських структурних фондів, участь у грантових програмах. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном.

Продовження табл. 3.3

1	2
<p>2. Організація транскордонних природоохоронних територій.</p> <p>3. Можливість навчання, стажування, набуття досвіду роботи за кордоном.</p> <p>4. Оптимізація транспортно-логістичних схем промислових підприємств.</p> <p>5. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції.</p> <p>6. Кооперативні зв'язки із закордонними виробниками.</p> <p>7. Розширення збутової бази вітчизняної продукції.</p> <p>8. Впровадження європейських стандартів якості продукції.</p> <p>9. Налагодження співпраці з науковими установами сусідніх держав.</p> <p>10. Участь у міжрегіональних та міжнародних ярмарках, бізнес-зустрічах, виставках.</p>	<p>2. Відтік іноземних інвестицій з області.</p> <p>3. Безповоротна міграція в інші регіони та країни.</p> <p>4. Висока конкурентність європейських ринків, складність виходу на них.</p> <p>5. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку.</p> <p>6. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи.</p> <p>7. Зниження зовнішнього попиту на продукцію області.</p> <p>8. Перенаправлення туристичних потоків області в</p> <p>9. інші західні регіони та країни ЄС.</p> <p>10. Підвищення вартості енергоносіїв.</p> <p>11. Нестабільність, зміна законодавчої та нормативно-правової бази.</p> <p>12. Більш привабливі умови залучення інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС</p>

Характерною і сталою ознакою для області стали працenaдлишковість і трудова міграція населення, в тому числі закордонна трудова міграція. Проте Закарпатська область суттєво відстає від прикордонних регіонів країн-сусідів як у розвитку соціальної і виробничої інфраструктури, так і в грошових доходах населення [9].

У Івано-Франківській області (табл. 3.4) ключову роль незмінно відіграють такі сфери економічної діяльності, як промисловість, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, сільське, лісове та рибне господарство, будівництво тощо.

Таблиця 3.4

SWOT-аналіз Івано-Франківської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Позитивна демографічна динаміка. 2. Близьке розташування до кордонів ЄС. 3. Інвестиційна привабливість регіону. 4. Розвинута промислова інфраструктура. 5. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів, наукових кадрів та наукових розробок. 6. Наявність природних ресурсів. 7. Наявність відновлювальних та альтернативних джерел енергії. 8. Наявність сировинної бази відходів аграрного сектору. 9. Значний туристичний та рекреаційний потенціал. 10. Національні, релігійні та культурні традиції, автентичні промисли. 11. Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону 12. Високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу 13. Значна частка екологічно чистих територій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька диверсифікація промисловості. 2. Технологічна відсталість промисловості. 3. Недостатній розвиток дорожньої та інженерної інфраструктури. 4. Високий ступінь зносу об'єктів житлово-комунального господарства. 5. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі області. 6. Низький рівень офіційної зайнятості, брак робочих місць в сільській місцевості. 7. Нераціональне використання лісових ресурсів. 8. Слаборозвинуте, дрібнотоварне агропромисловість. 9. Невідповідність окремих видів агропродукції стандартам ЄС. 10. Низька купівельна спроможність населення. 11. Низький рівень екологічної свідомості. 12. Недостатність забезпечення якісною питною водою окремих територій. 13. Незадовільний стан поводження з відходами.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Активізація транскордонного співробітництва. 2. Пожвавлення інвестиційного середовища та залучення зовнішніх інвестицій векономіку області. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання трудової міграції і втрата трудових ресурсів. 2. Послаблення експортно-імпортних відносин з країнами Митного Союзу, скорочення російських інвестицій.

Продовження табл. 3.4

1	2
<p>3. Розвиток відновлювальних та альтернативних джерел енергії.</p> <p>4. Пожвавлення експортно-імпортних відносин з ЄС, поява нових ринків збуту продукції.</p> <p>5. Розвиток інфраструктури, насамперед дорожньої та житлово-комунального господарства.</p> <p>6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад.</p> <p>7. Покращення бізнес-клімату в Україні.</p> <p>8. Створення потужностей з переробки відходів.</p> <p>9. Підписання економічної частини Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.</p> <p>10. Розвиток екотуризму.</p> <p>11. Інвестиції трудових мігрантів.</p>	<p>3. Дефіцит природного газу через надмірну залежність від імпорту.</p> <p>4. Зменшення внутрішнього товарообороту через низьку купівельну спроможність населення.</p> <p>5. Скорочення агровиробництва через низьку конкурентоспроможність і відсутність підтримки з боку держави (порівняно з європейськими виробниками).</p> <p>6. Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру.</p>

Промислове виробництво області відзначається різноманітністю видів діяльності, а в структурі реалізації переважає продукція переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, добувна промисловість і розроблення кар'єрів. Область має досить значну кількість сильних стоін: позитивна демографічна ситуація, вигідне розташування, інвестиційна привабливість, високий ресурсний потенціал, розвинена інфраструктура та інші, що в поєднанні з наявними можливостями: можливістю транскордонного співробітництва, пожвавлення зовнішньоекономічних відносин з питань наукової співпраці, розвитку інноваційних та інвестиційних проектів, пожвавлення торговельних операцій тощо, створить основу для подолання наявних слабкостей та зменшення впливу зовнішніх загроз [10].

Таким чином, проведений SWOT-аналіз дозволив виявити взаємозв'язки між ендогенними (сильні та слабкі сторони) та екзогенними (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для регіону. Результати узагальненого SWOT-аналізу областей Карпатського регіону представлено у додатку А.

Виявлені при дослідженні взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики, ризики і захищені аспекти розвитку області, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку прикордонного Карпатського регіону на довгострокову перспективу.

Порівняльні переваги відображають застосування сильних сторін, які краще за інших забезпечують реалізацію зовнішніх можливостей і дають потужний поштовх соціально-економічному розвитку даного регіону (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняльні переваги Карпатського регіону

Сильні сторони	Підтримують	Можливості
1	2	3
Вигідне економіко-географічне розташування	4	1. Потенційно регіон може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі
Високий рівень ділової активності та самоорганізації населення	1,2,6	2. У регіоні існує ймовірність високого рівня розвитку інфраструктури
Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ	1,2,3,4	3. У регіоні надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки
Високий рівень диверсифікації сільського господарства	1,3	4. У регіоні існує потенціал для високого рівня транскордонного співробітництва
Наявність сировинної бази для подальшої переробки с/г продукції	1,3	5. Регіон може бути одним із провідних наукових центрів, із розвинутою соціальною сферою

Продовження табл. 3.5

1	2	3
Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів	1,3	6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад
Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісогосподарської продукції	1,3	7. Підвищення енергоефективності у виробництві, житлово-комунальній та соціальних сферах
Наявність виробничої бази в машинобудуванні та електроніці	1,3,7	8. Інтенсивний розвиток туристично-рекреаційної сфери
Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій	1,3,9	9. Розвиток підприємств ІТ - сектору
Наявність виробничої бази для розвитку енергетичної галузі	1,3,7	10. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції
Традиції розвитку торгівлі	1,3,4	
Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону	1	
Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку	3,9	
Висока густота (компактність проживання) населення	3	
Наявність кваліфікованих трудових ресурсів	5,9	
Значний науковий потенціал	5	
Розвинута мережа навчальних закладів	9	
Достатньо розвинута інфраструктура готельно-ресторанного господарства	2,8	
Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал	8	
Багатий природно-заповідний фонд	8	
Значна частка екологічно чистих територій	8,10	
Наявність у м.Львів сучасного міжнародного та стадіону "Арена Львів"	8	

Між слабкими сторонами суб'єкта та зовнішніми позитивними можливостями будуються виклики, які дозволяють зменшити вразливість даного регіону (табл. 3.6)

Таблиця 3.6

Виклики Карпатського регіону

Слабкі сторони	Зменшують	Можливості
1	2	3
Низький рівень сполучення окремих територій регіону	3, 4, 8, 10	1. Потенційно регіон може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі
Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону	1, 2	2. У регіоні існує ймовірність високого рівня розвитку інфраструктури
Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним	3, 5	3. У регіоні надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки
Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону	3	4. У регіоні існує потенціал для високого рівня транскордонного співробітництва
Значна енерговитратність виробництва та ЖКГ	7	5. Регіон може бути одним із провідних наукових центрів, із розвинутою соціальною сферою
Низька якість управління у різних сферах	3	6. Децентралізація влади, проведення адмінреформи
Низький рівень доходів населення високий рівень безробіття	4	7. Підвищення енергоефективності у виробництві, житлово-комунальній та соціальних сферах
Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці	5	8. Інтенсивний розвиток туристично-рекреаційної сфери
Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів	6	9. Розвиток підприємств ІТ - сектору
Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць	4, 8	10. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції

Продовження табл. 3.6

1	2	3
Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства	3,10	
Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, «старіння» населення	1,3,5,8,9	
Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва	3	
Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ	1	
Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ	1	
Низький рівень розробки та використання природних ресурсів	8,10	
Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону	3	
Низька інтегрованість с/г до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив	10	
Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві	2,7	
Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес	1,5	
Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ	5	
Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг	7	

Продовження табл. 3.6

1	2	3
Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини	8	
Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі	8	
Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах	8	
Незадовільний рівень протипаводкового захисту	1	
Нераціональне використання лісових ресурсів	8	

Ризики відображають зв'язки з загрозами, що підсилюються сильними сторонами і дозволяють визначити найбільш слабкі місця та імовірні ризики при подальшій реалізації планів розвитку Карпатського регіону (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Ризики Карпатського регіону

Слабкі сторони	Посилюють	Загрози
1	2	3
Низький рівень сполучення окремих територій регіону	8	1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві
Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону	2,3,9	2. Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази
Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним	10	3. Невизначеність стратегії розвитку України
Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону	2,4	4. Зарегульованість економіки, корупція в державних органах на всіх рівнях

Продовження табл. 3.7

1	2	3
Значна енерговитратність виробництва та ЖКГ	4	5. Більш привабливі умови інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних
Низька якість управління у різних сферах	2	6. Гальмування проведення нагальних реформ центральними органами влади
Низький рівень доходів населення високий рівень безробіття	4,7,17	7. Шокові коливання курсу національної грошової одиниці
Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці	15	8. Довготривала економічна рецесія в Україні та світі
Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів	4	9. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку
Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць	5,8,10	10. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи
Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства	2	11. Зростання конкуренції на ринку високотехнологічної та інноваційної продукції з боку розвинених країн
Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, "старіння" населення	1,6,8,17	12. Недостатність власних фінансових ресурсів у господарюючих суб'єктів
Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва	10	13. Відсутність належної інноваційної інфраструктури
Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ	1,11	14. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону
Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ	12,13	15. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я
Низький рівень розробки та використання природних ресурсів	18	16. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони

Продовження табл. 3.7

1	2	3
Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону	12	17. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення
Низька інтегрованість с/г до ринкового середовища	10	18. Погіршення стану довкілля
Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві	14	19. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами
Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес	1	20. Виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру
Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ	15	
Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг	2	
Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини	19	
Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі	3	
Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах	14	
Незадовільний рівень протипаводкового захисту	19	
Нераціональне використання лісових ресурсів	10,20	

Проведений PEST-аналіз дозволив проаналізувати основні групи факторів (political-legal – політико-правові, economic – економічні; social-cultural – соціально-культурні; technological – технологічні), які є характерними для областей Карпатського регіону (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Матриця PEST-аналізу Карпатського регіону

Політико-правові (political-legal)	Економічні (economic)
1	2
<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на Сході країни.</p> <p>2. Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази.</p> <p>3. Зарегульованість економіки, корупція в державних органах на всіх рівнях та пов'язаний з цим низький рівень довіри громадян до державних інститутів.</p> <p>4. Більш привабливі умови інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС.</p> <p>5. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>6. Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону, незадовільна існуюча інфраструктура місцевих пунктів пропуску на кордоні.</p> <p>7. Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес.</p> <p>8. Нераціональне використання лісових ресурсів (суцільна рубка в т.ч. має місце незаконна вирубка лісу). Систематичні порушення водоохоронного законодавства: забруднення від неочисних каналізаційних вод; вибирання гравію з річок, та розорювання водоохоронних зон; самовільна забудова зсувних схилів та зон ймовірного затоплення.</p> <p>9. Погіршення стану довкілля внаслідок незбалансованого природокористування, недосконалість</p>	<p>1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом (чотири із шести областей України, що межує з ЄС), наявність значної кількості прикордонних пунктів пропуску. Проходження окремих міжнародних транспортних коридорів в межах регіону (Львівська, Закарпатська обл.).</p> <p>2. Високий рівень ділової активності та самоорганізації населення, відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні), досвід ведення бізнесу з іноземними партнерами.</p> <p>3. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ.</p> <p>4. Високий рівень диверсифікації сільського господарства (як у рослинництві так і тваринництві), сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку садівництва та виноградарства в регіоні. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.</p> <p>5. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, нафта, калій, сірка, сланці тощо).</p>

Продовження табл. 3.8

1	2
законодавства у сфері контролю за використанням природних ресурсів.	<p>6. Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісогосподарської продукції в т.ч. недеревної продукції лісу.</p> <p>7. Наявність виробничої бази в галузях машинобудування та електроніки (особливо виробництво електричного устаткування, електронної та оптичної продукції).</p> <p>8. Значний обсяг надходження коштів від трудових мігрантів з-за кордону.</p> <p>9. Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку. Населення з високим почуттям патріотизму, релігійності, з орієнтуванням на українські традиції.</p> <p>10. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів.</p> <p>11. Достатньо розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу у обласних центрах регіону, інших населених пунктах, що володіють рекреаційно-туристичною привабливістю.</p> <p>12. Наявність у м. Львів сучасного міжнародного аеропорту ім. Данила Галицького та побудованого за сучасними стандартами стадіону "Арена Львів"</p> <p>Низький рівень залізничного сполучення окремих територій регіону (більшість гірських районів регіону), відсутність стабільного і доступного авіасполучення з іншими регіонами України та із зарубіжжям, погана якість автомобільних доріг, низький рівень придорожного сервісу.</p> <p>13. Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним у порів-</p>

1	2
	<p>нянні з промисловими регіонами України.</p> <p>14. Низька якість управління у різних сферах (Відсутність дієвих програм розвитку регіону та міжрегіонального партнерства), наявність корупції.</p> <p>15. Низький рівень середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу та середньомісячної номінальної заробітної плати, високий рівень безробіття.</p> <p>16. Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів, незначні обсяги капітальних видатків у структурі місцевих бюджетів, значна адміністративна роздробленість територіальних громад регіону.</p> <p>17. Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць (особливо обласних центрів) депопуляція сільського населення. Недостатня кількість та аварійний стан об'єктів соціальної інфраструктури в селах.</p> <p>18. Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства, відсутність замкнутого циклу виробництва продукції.</p> <p>19. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, "старіння" населення.</p> <p>20. Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва та висока інтервенція іноземних товарів, низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій.</p>

1	2
	<p>21. Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ. Диспропорція у розвитку МСБ як за галузевою, так і за територіальною ознаками.</p> <p>22. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону, недостатній рівень завантаження виробничих потужностей, низький обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу порівняно з сусідніми регіонами.</p> <p>23. Низька інтегрованість сільського господарства до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив.</p> <p>24. Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві, низька ефективність використання інженерної комунальної інфраструктури. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення працездатного віку за межі України.</p> <p>25. Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі, відсутність сформованого туристичного бренду області, незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення (промоушн) туристичної діяльності області.</p> <p>26. Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах, незначний асортимент туристичної продукції. Низький рівень облаштування та впорядкування сміттєзвалищ на території регіону, проблема утилізації сміття</p>

Продовження табл. 3.8

1	2
	<p>27. Коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>28. Довготривала економічна рецесія в Україні та світі.</p> <p>29. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку.</p> <p>30. Зростання конкуренції на ринку високотехнологічної та інноваційної продукції з боку розвинених країн.</p> <p>31. Недостатність власних фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.</p> <p>32. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує комерціалізацію наукового продукту та інноваційний процес у цілому.</p> <p>33. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону.</p> <p>34. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.</p> <p>35. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.</p> <p>36. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення, вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном</p>
<p>Соціально-культурні (social-cultural)</p>	<p>Технологічні (technological)</p>
<p>1. Традиції розвитку торгівлі.</p> <p>2. Висока густота (компактність проживання) населення (окрім гірських районів).</p> <p>3. Значний науковий потенціал,</p>	<p>1. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>2. Наявність виробничої бази для розвитку енергетичної галузі, в т.ч. альтернативних джерел енергії.</p>

1	2
<p>наявність наукових кадрів та наукових розробок.</p> <p>4. Розвинута мережа навчальних закладів.</p> <p>5. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал. Етнічна, культурна та мовна самобітність національних меншин, їх гармонійне співіснування в межах регіону. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів</p> <p>6. Багатий природно-заповідний фонд. Високий рівень лісистості (наприклад, у Чернівецькій області близько 30%, удвічі більше, ніж у середньому по Україні), висока густота річкової мережі (6% від їх загальної чисельності в країні) та наявність джерел мінеральних вод.</p> <p>7. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні), низький рівень викидів в атмосферне повітря. Незначний ступінь антропогенного забруднення довкілля у порівнянні з іншими регіонами України.</p> <p>8. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій.</p> <p>9. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ.</p> <p>Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною</p>	<p>3. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону, низька капіталізація об'єктів інтелектуальної власності, високий рівень тіньової економіки регіону.</p> <p>4. Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ (насамперед наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів).</p> <p>5. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів, насамперед корисних копалин, що застосовуються у будівництві.</p> <p>Незадовільний рівень протипаводкового захисту та його фінансування; висока ймовірність прояву небезпечних природних процесів (повені, зсуви, селі, карст тощо).</p>

1	2
<p>лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p> <p>10. Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини.</p> <p>11. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами.</p> <p>Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру, зокрема внаслідок нерационального використання природних ресурсів.</p>	

Pest-аналіз дозволив визначити найбільш вагомі складові кожної з факторних груп та свідчить про те, що кількість негативних чинників і недоліків певної групи, переважає над перевагами та їх позитивними особливостями. Тому, перш за все для того, щоб забезпечити можливість областям прикордонного регіону успішно розвиватись, необхідно переформувати та вдосконалити політико-правову структуру, створити сприятливі умови для розвитку соціально-економічного потенціалу та проводити ефективну державну технологічну політику. НТП повинен стати основою розвитку кожного підприємства та кожної галузі економіки регіону.

Таким чином, проведений SWOT та PEST-аналіз показав, що основними пріоритетами соціально-економічного розвитку прикордонного регіону є діяльність органів державного влади та місцевого самоврядування щодо створення всіх необхідних умов покращення економічної ситуації в країні та забезпечення основи зменшення відчутності впливу зовнішніх загроз. Це допоможе Карпатському регіону вийти на новий рівень розвитку та стати конкурентоспроможним на ринку.

3.2. Конкурентне позиціонування прикордонних регіонів України

Внаслідок визначення Україною курсу європейської інтеграції питання розвитку прикордонних регіонів стали найбільш актуальними, адже вони першими адаптуються до загальноєвропейської економіки, що забезпечує зміцнення внутрішньої конкурентоспроможності національної економіки. Визначаючи прикордонний регіон як адміністративно-територіальну одиницю, що знаходиться на наступному після державного рівні та розташовану безпосередньо вздовж державного кордону [11, с. 140], в Україні прикордонними регіонами можна вважати 18 областей, шість з них входять до складу чотирьох єврорегіонів: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька (Карпатський єврорегіон), Волинська (єврорегіон «Буг»), Одеська (єврорегіон «Нижній Дунай»), Івано-Франківська, Чернівецька (єврорегіон «Верхній Прут»).

Метою регіонального позиціонування є виділення головних характеристик регіону та розробка чітких орієнтирів, які визначають його територіальні особливості і конкурентні переваги. Саме здатність регіональних господарських комплексів самостійно накопичувати ресурс розвитку свідчатиме про можливість і доцільність подальших кроків у напрямі збільшення економічної самостійності регіонів [12, с. 5]. Позиціонувати регіон можна тільки шляхом просування його локальних ексклюзивних відмінностей і конкурентних переваг.

Проведення оцінки конкурентних переваг регіонів залежить від того, хто та з якою метою цю оцінку проводить. Так, потенційних інвесторів, у першу чергу, будуть цікавити конкурентоспроможність регіону щодо факторів виробництва, інвестиційного й підприємницького клімату, екологічних показників тощо. Для регіональних органів виконавчої влади метою оцінки може бути визначення внеску кожного регіону в підвищення конкурентоспроможності країни, визначення місця й

ролі регіону. Місцеві органи влади зацікавлені в комплексному оцінюванні потенціалу регіону, виявленні його конкурентних переваг і факторів, що гальмують розвиток, для розроблення стратегії розвитку регіону. Іншими цілями може бути позиціонування конкретного регіону з точки зору його впливу на конкурентоспроможність країни та сусідніх регіонів.

Економічний потенціал прикордонних регіонів є основою їхнього високого конкурентного статусу за умови ефективного його використання. Під економічним потенціалом прикордонного регіону будемо розуміти сукупність природно-ресурсних, виробничо-фінансових, інтелектуальних і трудових, експортних можливостей регіону, які забезпечують йому стійкі конкурентні позиції в національній і міжнародній економіці. Саме потужний економічний потенціал регіонів і його ефективне використання дає їм можливість успішно конкурувати за залучення іноземних інвестицій, висококваліфікованої робочої сили, інших економічних ресурсів [13, с. 150].

З огляду на необхідність проведення позиціонування прикордонних регіонів України та визначення їх конкурентної позиції будемо аналізувати економічний потенціал регіону в розрізі таких компонент та показників:

базова інфраструктура – щільність автомобільних доріг; щільність залізничних доріг; частка будівництва інженерних споруд у загальних будівельних роботах (%); частка ветхих і аварійних теплових і парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж (%); частка ветхих і аварійних водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж (%); вантажооборот підприємств транспорту (млн ткм); пасажирооборот автобусів (млн пас-км);

виробничо-фінансовий потенціал – валовий внутрішній продукт на душу населення (грн.); обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу (грн.); продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на одну особу (грн.); частка прибуткових підприємств у регіоні (%); капітальні інвестиції на одну особу (грн);

інноваційний потенціал – кількість інноваційно активних підприємств у промисловості регіону (од.); обсяг реалізованої інноваційної продукції у промисловості (млн. грн.); витрати на інноваційну діяльність у промисловості (млн. грн.);

потенціал соціодемографічного розвитку – міграційний приріст (осіб); сумарний коефіцієнт народжуваності (осіб); коефіцієнт дитячої смертності на 1000 живонароджених (осіб); чисельність студентів ВНЗ на 10 тис. осіб (осіб), наявний дохід на одну особу (грн.);

трудовий потенціал економічно активного населення (тис. осіб); зареєстрований рівень безробіття (тис. осіб), потреба підприємств у працівниках (тис. осіб); середня заробітна плата (грн.);

потенціал міжнародної інтеграції – прямі іноземні інвестиції на одну особу (дол. США); експорт товарів (тис. дол. США), експорт послуг (тис. дол. США);

природно-екологічний потенціал – витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів (тис. грн), викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря (тис. т); частка природно-заповідного фонду від площі території регіону (%).

Для спільного використання якісно різнорідних даних необхідні процедури зведення їх до співставного вигляду, що дозволить застосовувати ці дані в єдиних схемах прогнозно-аналітичних розрахунків і отримати єдиний інтегральний показник – індекс використання економічного потенціалу регіону. Основною перевагою для інтегрального показника є демонстрація рангу конкурентної позиції, а недоліком – методологічні складності інтегрування показників до зведеного. Для цього застосуємо методіку, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 №856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [14].

Розрахований інтегральний показник базового інфраструктурного забезпечення прикордонних регіонах за 2010-2015 рр. виявив лідера - Донецьку область. Високі позиції завжди утри-

мували Чернівецька, Харківська, Київська і Львівська області. Наступні позиції в рейтингу прикордонних регіонів чередували між собою Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська і Вінницька області. Найгірші показники стабільно мали Чернігівська, Сумська, Одеська і Херсонська області, що пов'язано з незадовільним станом водопровідних, теплових і парових мереж, незначними обсягами вантажо- та пасажирообороту та зменшенням обсягів будівництва інженерних споруд. У загальному рейтингу за показником інфраструктурного забезпечення регіонів після Донецької області провідні позиції завжди мали Дніпропетровська і Полтавська області, найслабші - Кіровоградська і Херсонська області.

Проведена інтегральна оцінка виробничо-фінансового потенціалу розвитку прикордонних регіонів України за 2010-2015 рр. показала, що за досліджуваний період п'ятірка прикордонних регіонів-лідерів практично не змінювалась. Найвищий показник практично всі роки (за виключенням 2015 р.) мала Київська область. Також лідируючі позиції займали Донецька, Івано-Франківська, Миколаївська, Вінницька області.

З областей, що входять до Карпатського регіону, найкращі показники всі роки демонструє Івано-Франківська область. Протягом 2010-2014 рр. область займала 2 або 3 позиції серед прикордонних регіонів. У 2015 р. область за даним показником вийшла на першу позицію серед регіонів України (без м. Київ). Львівська область весь період входила до десятки найкращих прикордонних регіонів за наявним виробничо-фінансовим потенціалом (5-8 позиція), однак у 2015 р. за попередніми даними область значно погіршила свої показники. На зниження показника вплинуло погіршення ситуації у сільському господарстві. Львівська область – єдиний регіон країни, в якому сільськогосподарські підприємства завершили 2015 рік зі збитками у сумі 371084,8 тис. грн. Закарпатська область з 15-ої позиції серед прикордонних регіонів, яку вона займала у 2010 р., перемістилась на 17 (передостаннє) у 2014-2015 р. Чернівецька область всі роки дослідження займа-

ла останню 18-ту позицію у рейтингу прикордонних регіонів і 23 або 24 позицію в загальному рейтингу (без м. Київ і у 2014-2015 р. без АР Крим).

Слід відмітити, що якщо проводити позиціонування всіх регіонів України за використанням виробничо-фінансового потенціалу, то найкращі показники демонструють Полтавська і Дніпропетровська області (у 2010 р. це 1 і 2 позиції в рейтингу, а у 2015 р. – 3 і 5 позиції). Провідні позиції в загальному рейтингу завжди займали Кіровоградська і Запорізька області (у 2015 р. це 4 і 6 позиції).

Розрахунок інтегрального показника використання потенціалу соціодемографічного розвитку прикордонних регіонів за 2010-2015 рр. показав, що лідируючу позицію займала Харківська область. До п'ятірки лідерів протягом 2010-2013 рр. входили також Одеська, Донецька, Луганська і Київська області. Головним чином це зумовлено ситуацією на ринку праці та рівнем доходів населення. У 2014-2015 рр. дещо змінився порядок у рейтингу цих областей. Якщо у 2010-2011 рр. Київська область займала 5-ту позицію, то у 2014-2015 рр. вже другу. З 2013 р. значно покращила свої показники Львівська область (10 позиція у 2010 р., 8 – у 2013 р., 5- у 2014–2015 р.) – завдяки покращенню демографічної ситуації і збільшенню студентства в регіоні. Суттєве зниження рейтингів Донецької та, особливо, Луганської областей пов'язано з конфліктом в цих регіонах і значному з них відтоку населення.

Івано-Франківська область всі роки мала непогані демографічні показники (міграційний приріст, сумарна народжуваність), які ще покращились у 2014-2015 рр., що дозволило вийти області зайняти 8-му позицію серед прикордонних регіонів у 2014 р. і 9-ту – у 2015 р. Чернівецька область протягом всього періоду займала 12-14 позицію у рейтингу прикордонних регіонів. Закарпатська область у 2010-2014 рр. займала нижні позиції рейтингу як серед прикордонних, так і всіх регіонів України (зростаюче міграційне скорочення населення, висока дитяча смертність, низькі реальні доходи населення),

однак у 2015 р. ситуація дещо покращилась і область зайняла 16-ту позицію (збільшення сумарної народжуваності).

Якщо розглядати загальний рейтинг регіонів України за соціодемографічним потенціалом розвитку (без м. Київ), то слід відмітити високі позиції протягом всього періоду досліджень таких областей як Полтавська, Дніпропетровська, Запорізька і області. У 2010 р. вони займали 3,4 і 5 позиції відповідно, то у 2015 р. – 2, 7 і 4 позиції. Падіння рейтингу Дніпропетровської області пов'язано з істотним погіршенням демовідтворювальних показників – вперше за період досліджень у регіоні зафіксовано міграційне скорочення населення.

Позиціонування прикордонних регіонів України за рівнем використання трудового потенціалу виявило четвірку лідерів: Донецька, Одеська, Київська і Харківська області (високий рівень економічної активності населення, середньомісячної заробітної плати працівників, відносно кращої ситуацією на ринку праці). Високі позиції у 2010-2013 рр. займала Луганська область (5-та позиція). Однак у 2014-2015 рр. до п'ятірки увійшли Миколаївська (2014 р.) і Львівська (2015 р.) області.

Серед областей Карпатського регіону найбільш високі позиції за рівнем використання наявного трудового потенціалу займала Львівська область (8-9-та позиція протягом 2010-2013 рр., 7-ма – у 2014 р. і 5-та – у 2015 р.). Стабільно 10-ту позицію в рейтингу прикордонних регіонів протягом 2010-2013 рр. утримувала Для Чернівецької та Івано-Франківської області характерні низькі показники економічної активності, попиту підприємств у працівниках, що визначає доволі невисокий їх рейтинг – 12-15 позиції протягом 2010-2015 рр. У 2015 р. Івано-Франківська область зайняла 10-ту, а Чернівецька – 13-ту позиції серед прикордонних регіонів.

Якщо аналізувати всі регіони України (без м. Київ) за показником трудового потенціалу, то всі роки дослідження, крім 2011-2012 рр. лідером була Дніпропетровська область. У 2011-2012 рр. на першу позицію вийшла Донецька область.

Дослідження інноваційного потенціалу прикордонних регіонів виявило, що протягом 2010-2013 рр. безперечним лідером була Донецька область. У 2014-2015 рр. на перше місце вийшла Харківська область, яка в попередні роки займала другу позицію. Високі показники протягом всього періоду досліджень демонстрували Миколаївська, Сумська, Львівська області. Значно покращила свої позиції Київська область. Якщо у 2010-2014 рр. вона займала 12-13 місце в рейтингу прикордонних регіонів то у 2015 р. – 15-те місце. Найгірші показники всі роки дослідження демонстрували Ровенська, Волинська, Чернівецька і Чернігівська область. У 2014-2015 рр. Луганська область теж попала в кінець рейтингового списку, хоча в попередні роки займала 6-7 позиції серед прикордонних регіонів. Для Карпатського регіону характерні відносно невисокі показники інноваційного розвитку підприємств. Крім Львівської області достатньо непогані результати протягом 2010-2013 рр. демонструвала Івано-Франківська область (5-6 позиція). Однак у 2014-2015 рр. відбулось зниження втричі порівняно з 2013 р. інноваційної активності підприємств; у 3,6 рази - обсягу реалізованої інноваційної продукції в промисловості; у 5,3 рази – витрат на інноваційну діяльність підприємств у промисловості. Закарпатська область протягом 2010-2014 рр. займала 15-17 місце в рейтингу прикордонних регіонів. У 2015 р. область зайняла 10-ту позицію, але це відбулось не завдяки посиленню інноваційної активності бізнесу в регіоні, а за рахунок значного погіршення даного показника в інших регіонах.

Проведення позиціонування прикордонних регіонів за напрямом «природно-екологічний потенціал» виявило, що всі роки досліджень лідером серед прикордонних регіонів була Херсонська область, а в загальному рейтингу – Хмельницька область (найбільший у Європі національний природний парк «Подільські Товтри» площею 261,3 тис. га). Високі показники зафіксовані у Закарпатській, Волинській, Івано-Франківській, Одеській областях. Закарпатська область стабільно займала другу позицію в рейтингу прикордонних регіонів, а Івано-

Франківська область серед прикордонних регіонів перейшла з третьої позиції, що займала у 2010-2013 рр. до шостої у 2014 р. і сьомої у 2015 р. В останні роки покращилась ситуація в Київській та Миколаївській областях. Витрати на природоохоронну діяльність в цих регіонах у 2015 р. порівняно з 2013 р. збільшились у 2.0 і 4.9 рази відповідно. Київська область зайняла у третю позицію, Миколаївська – четверту. Львівська область протягом 2010-2015 рр. займала 12 або 13 позицію, а Чернівецька – 14 або 15 серед прикордонних регіонів.

Нижні рядки рейтингу прикордонних регіонів за напрямом «природно-екологічний потенціал» стабільно займають Вінницька, Луганська і Донецька області. В загальному рейтингу регіонів за даним показником низькі показники мають Черкаська, Кіровоградська і Дніпропетровська області.

У розрізі дослідження експортного потенціалу прикордонних регіонів аналіз показав, що провідні позиції завжди займали Донецька, Одеська, Київська, Харківська, Миколаївська області. У 2015 р. Донецька область поступилась Одеській у зв'язку з призупиненням діяльності низки промислових об'єктів регіону. Аналогічна ситуація з Луганською областю, яка завжди теж демонструвала високі показники (5-6 місце). Загальний рейтинг очолює Дніпропетровська область, яка утримує лідерські позиції весь період дослідження. Високий експортний потенціал має Львівська область, яка у 2014-2015 рр. підвищила свій рейтинг з 7-го до 5-го місця. Закарпатська та Івано-Франківська області стабільно займали 9 і 10 позиції в рейтингу. Також стабільно з 2011 р. займає нижню позицію в рейтингу прикордонних регіонів, так і в загальному списку Чернівецька область. Слід звернути увагу на значний розрив між максимальним і мінімальним значенням показника: у Дніпропетровській області – 0,7725 та Чернівецькій – 0,0052. Також значним є розрив між першою і другою позицією в рейтингу – 0,2740. Це свідчить про дуже низькі можливості більшості регіонів України, зокрема прикордонних, щодо експорту товарів і послуг, а також обсягів прямих іноземних інвестицій, що спрямовуються в економіку регіонів.

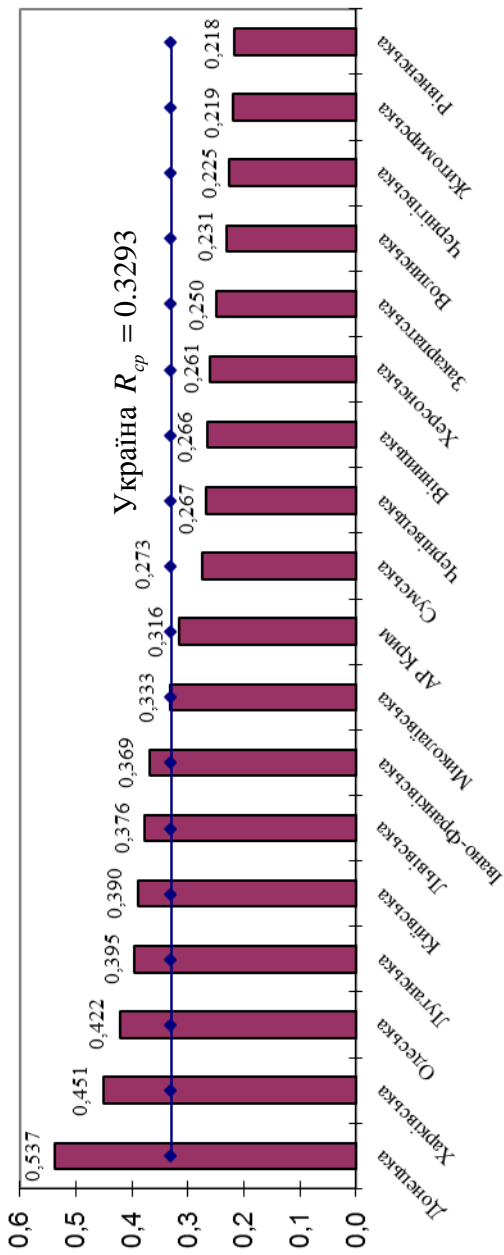

Рис. 3.1. Позиціонування природонних регіонів України за інтегральним показником використання економічного потенціалу в 2010 р.

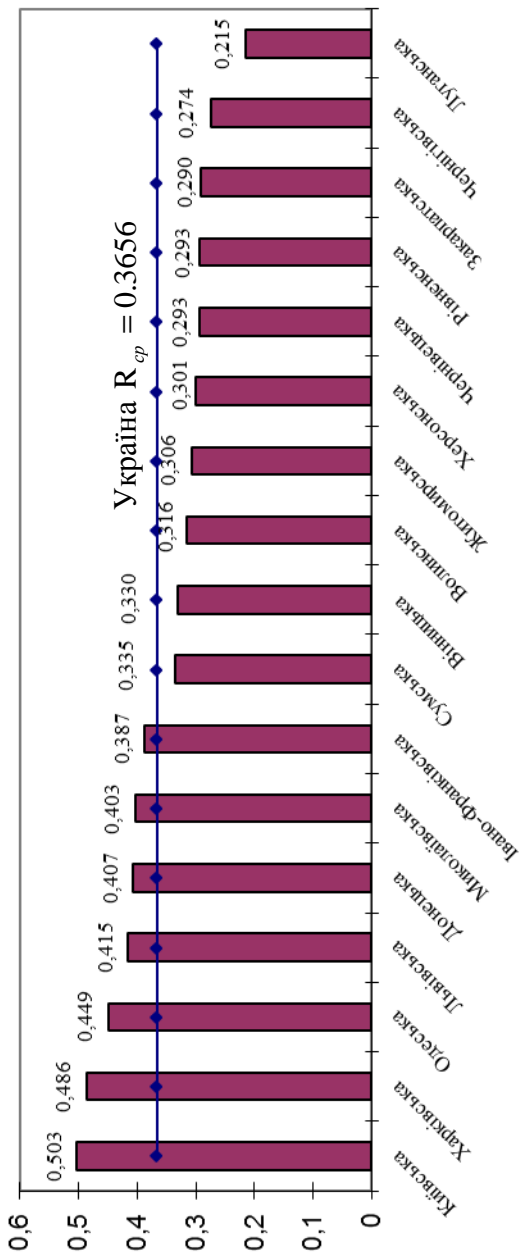

Рис. 3.2. Позиціонування прикордонних регіонів України за інтегральним показником використання економічного потенціалу в 2015 р.

Розрахунок загального інтегрального показника для прикордонних регіонів показав, що протягом 2010-2013 рр. лідером залишалась Донецька область (рис. 3.1), яка у 2014 р. знизила свої позиції до 4-ої, а у 2015 р. – до 5-ої позиції, пропустивши вперед Київську, Харківську, Одеську і Львівську області (рис. 3.2.).

Серед областей Карпатського регіону середньоукраїнський рівень, крім Львівської області, перевищала Івано-Франківська (7-ма позиція в рейтингу). Низькі показники мають Чернівецька (13-те місце) і Закарпатська (15-та позиція) області. Нижні сходинки в рейтингу займають Чернігівська і Луганська області, хоча у 2010 р. їх позиції було значно вищі, особливо Луганської (4-та позиція).

Основні показники розвитку економічного потенціалу одного із прикордонних регіонів, зокрема, Карпатського, наведені у додатку Б.

Таким чином, отримана інтегральна оцінка використання економічного потенціалу прикордонних регіонів свідчить про подальше поглиблення відмінностей у рівнях їх розвитку регіонів, що можна пояснити нерівними «стартовими» умовами при переході до ринкових відносин, відмінностями у природно-ресурсному потенціалі, нерівним доступом до бюджетних ресурсів, географічному розміщенні тощо. Регіони виявились не готовими до зростаючого конкурентного тиску на внутрішньому та зовнішніх ринках у боротьбі за матеріальні, фінансові та людські ресурси і демонструють неефективне використання наявного потенціалу і конкурентних переваг. Загострення військового конфлікту на сході Україні значно знизило позиції таких сильних промислових регіонів, як Донецька і Луганська області, негативно вплинуло на економіку сусідніх до них областей.

Для підвищення ефективності використання наявного економічного потенціалу прикордонних територій та його розвитку необхідним є більш диференційований підхід до формування політики їх розвитку. Потрібно залучати і спрямо-

увати прямі іноземні інвестиції на розвиток та підвищення якості інфраструктурного та інформаційного забезпечення, розширення транспортного сполучення, що дозволить більш швидкими темпами розвивати переробну промисловість, торговельно-посередницьку та логістична сферу, готельно-ресторанний бізнес, туризм.

Сусідство України з країнами Євросоюзу розширює можливості залучення прикордонних регіонів до загальноєвропейських процесів покращення якості людського життя, присутності на міжнародних ринках товарів і послуг, дозволяє урізноманітнювати напрями транскордонного співробітництва. Проте, на нашу думку, транскордонне співробітництва в Україні гальмується через його недооцінку з боку регіональної влади як реального практичного інструменту підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, покращення рівня життя людей, що мешкають у них, а також відсутністю чіткої нормативно-правової бази та прозорих фінансових механізмів підтримки їх розвитку прикордонних територій.

Значною загрозою для прикордонних регіонів, особливо західних, є масові трудові міграції, які останнім часом доповнилися виїздами на навчання молоді. Бажання отримати престижну європейську освіту і близькість до Польщі, Чехії, Німеччини обумовлює вибір молодими людьми вишів цих країн для навчання і надалі можливого працевлаштування. За даними Інституту міжнародної освіти, до 2025 року вчитися не вдома будуть близько 8 мільйонів осіб з України [15]. Такі тенденції мають дуже високу ймовірність неповернення молоді, а надалі їх батьків та членів родини, назад на батьківщину і веде до відтоку інтелектуального капіталу насамперед з прикордонних територій. Вважаємо, що реформи в системі вищої освіти, які мали місце в Україні, є не системними і не призвели до підвищення якості самої освіти та її конкурентоспроможності, оскільки не була виконаною необхідна умова будь-якої реформи – значні інвестиційні вливання на матеріально-технічну базу, підтримку університетської науки, соці-

льний захист освітян тощо. Не вирішення проблеми на даному етапі є загрозою національній безпеці країни, оскільки збереження і розвиток нації неможливий без розвитку освіти.

3.3. Оцінка соціального розвитку прикордонного регіону

Шлях інтеграції України до Європейського Союзу передбачає забезпечення належного рівня конкурентоспроможності регіонів. Саме на регіони та громади України віднині покладатиметься відповідальність за запровадження європейських принципів просторового розвитку, за інтенсифікацію єврорегіонального співробітництва, а на державу – за приведення принципів регіональної політики України до принципів аналогічної політики ЄС [16]. При цьому важливо враховувати особливості, конкурентні переваги і потенціал розвитку кожного регіону. На особливу увагу з боку держави заслуговують прикордонні регіони. Вони відіграють особливо важливу роль, як в забезпеченні національної безпеки, так і в міжнародній співпраці. Однак протягом останніх років економічний розвиток прикордонних регіонів характеризувався скороченням промислового виробництва, будівництва, зниженням інвестиційної активності, нестійкою експортною динамікою та звуженням внутрішнього ринку. Все це відбивається на зниженні добробуту населення, призводить до накопичення соціальних проблем, посилює соціальну напругу в регіонах, що, своєю чергою, загрожує територіальній цілісності та стримує динаміку соціально-економічного зростання країни [17, с. 139].

Моніторинг і оцінка соціального розвитку регіону є необхідним інструментом децентралізованого механізму державного управління, який надає змогу не тільки оцінити дієвість політики, а й з'ясувати причини та можливі наслідки від збереження існуючих тенденцій. Здійснення моніторингу доцільно здійснювати з використанням соціальних показників, які мають будуватися на одній концептуальній основі, об'єдну-

ватися єдиним банком даних у рамках інформаційної системи і співвідноситись із міжнародними нормативами [18, с. 5].

Оцінку соціального розвитку на рівні прикордонного регіону можна здійснювати за такими показниками:

- середній рівень доходів населення і ступінь їх диференціації;

- тривалість життя, рівень фізичного і психічного здоров'я людей;

- рівень охорони здоров'я (забезпеченість поліклініками, аптеками, лікарнями, діагностичними центрами і послугами швидкої допомоги, якість медичних послуг, що надаються);

- рівень освіти;

- рівень споживання матеріальних благ і послуг (продуктів харчування, житла, телефонних послуг);

- стан навколишнього середовища.

- збагачення культурного життя людей.

Аналіз соціального розвитку прикордонних регіонів обов'язково включає оцінку якості життя населення регіону, яку можна провести за допомогою системи показників рівнів та структури доходів і витрат, майнового розшарування та бідності, купівельної спроможності доходів, показники співвідношення сукупних витрат та доходів, частки грошових доходів у сукупних доходів.

Дослідження доходів населення України за 2005-2016 рр. виявили зростання середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу у 5,6 рази, у Карпатському регіоні – у 5,4 рази. За попередніми даними на кінець 2016 р. найвищі доходи в регіоні мали мешканці Львівської області (2806,1 грн.), найнижчі – Чернівецької області (2236,5 грн.) [19].

За даними Євростату, загалом у 28 країнах – членах Європейського союзу середньомісячний дохід в розрахунку на одну особу склав 2097 євро. Максимальний рівень цього показника спостерігався у Швейцарії – 4112 євро, Норвегії – 3987 євро, Данії – 3642 євро. У країнах Карпатського європейського регіону значення показника значно менші: у Болгарії – 332 євро

(мінімальний рівень), Румунії – 444 євро, Угорщині – 729, Словаччині – 758, Польщі – 793 євро [20]. В Україні за цей період відповідно – 146,3 євро, тобто більш ніж вдвічі менше навіть мінімального показника країн ЄС.

Слід відмітити, що у 2014-2015 рр. в Україні спостерігається значне зниження індексу реальних наявних доходів до відповідного періоду попереднього року. Якщо у 2014 р. значення показника становило 88,5%, то у 2015 р. – 77,5%. Падіння індексу реальних доходів населення відбулось в усіх регіонах Карпатського регіону. У 2015 р. у Закарпатській області він становив 81,9%, Івано-Франківській – 83,7%, Львівській – 80,0%, Чернівецькій – 85,6%. Поясненням такого явища при стабільному зростанні наявних доходів населення є поглиблення в країні інфляційних процесів та поширення тінізації економіки. У 2016 р. ситуація дещо покращилась, індекс зростання реальних доходів населення Карпатського регіону склав 102,6%.

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні за 2005-2016 рр. свідчить про її зростання у 6,4 рази. У Карпатському регіоні найвищий рівень середньомісячної заробітної плати у 2016 р. був досягнутий у Львівській області – 4559 грн. або 160,4 (при середньоукраїнському показнику 5183 грн. або 182,3 євро), найнижчий у Чернівецькій області – 3828 грн. або 134,7 євро [21]. В цілому по Україні високий рівень заробітної плати зафіксовано у м. Києві (8648 грн.), Донецькій (5989 грн.) і Київській (5229 грн.) областях, самий низький – у Тернопільській (3695 грн.) області.

В середньому година праці в Україні коштувала 1,1 євро. В країнах ЄС-28 оплата в середньому однієї години праці становила 25,0 євро. В країнах Карпатського євро регіону цей показник нижчий: у Словаччині – 10,0 євро, Польщі – 8,6, Угорщині – 7,5, Румунії – 5,0 євро. Для порівняння: у Данії – 41,3, Швеції – 37,4, Франції – 35,1, Німеччині – 32,2 євро [22].

Зростання мінімальної заробітної плати в Україні за період дослідження відбулось у 12,2 рази. З 01.01.2017 р. мінімальна заробітна плата в країні становить 3200 грн., тобто 117,7 дола-

рів США або 112,6 євро (за курсом НБУ станом на 01.01.2017 р.). Серед країн ЄС станом на початок 2016 р. найнижчий рівень мінімальної зарплати зафіксовано в Албанії (155,71 євро), Болгарії (214,75євро), найвищий – в Люксембурзі (1922,96 євро). В країнах Карпатського єврорегіону рівень мінімальної заробітної плати становив: в Румунії – 233,16 євро, Угорщині – 353,05, Словаччині – 405,00, Польщі – 431,24 євро. Понад 1000 євро в місяць отримують у Великій Британії (1529,03 євро), Франції (1466,62 євро), Ірландії (1546,35 євро), Німеччині (1473 євро), Бельгії та Нідерландах (по 1501,8 євро) [23].

В Україні прожитковий мінімум становить 1684 грн., що становить 61,9 дол. США на місяць, або 2,06 дол. США на день. З 01.12.2017 р. прожитковий мінімум збільшиться до 1762 грн.. За даними Світового Банку бідність починається там, де доходи менші \$1,90 на добу. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в країні протягом 2005-2016 рр. коливалось від 1,8 раза (2005 р.) до 3,1 рази (2016 р.) [24]. У Карпатському регіоні середній розмір пенсій нижчий за загальноукраїнський показник, зокрема, у Закарпатській, Чернівецькій області на 16,3-16,4%, Івано-Франківській – на 10,0%, Львівській – 7,6%

Рівень бідності в Україні за абсолютним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат) зменшився з 55,3% (2005 р.) до 10,2% (2016 р.). Протягом 2005-2013 рр. в усіх областях Карпатського регіону рівень крайньої бідності був вищий за середній показник для України. У 2014 р. ситуація дещо покращилась, тільки у Львівській області показник залишився достатньо високим і становив 8,7 [25-28].

Для оцінки диференціації доходів населення України використовують децильний коефіцієнт фондів або коефіцієнт фондової диференціації, що демонструє співвідношення сумарних доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого

населення. В Україні спостерігається позитивна динаміка скорочення диференціації доходів населення України протягом 2005-2016 рр.. Якщо у 2005 р. він становив 6,9 раза, то у 2016 – 4,2 раза. Серед областей Карпатського регіону високий рівень диференціації доходів протягом всього періоду досліджень зберігався у Львівській (від 5,6 у 2005 р. до 3,9 рази у 2015 р.) і Чернівецькій області (від 6,8 у 2005 р. до 4,1 рази у 2015 р.) [25-28].

Низькі показники оплати праці свідчать про поширення катастрофічного явища – бідність працюючого населення. У 2016 р. заробітна плата складала лише 54,3% від грошових доходів населення, соціальні допомоги та інші одержані населенням поточні трансферти в структурі доходів склали 26,8%. У Карпатському регіоні структура доходів населення вкрай деформована. Так, у Закарпатській та Івано-Франківській областях частка зарплати у загальній сумі доходу найнижча по Україні і становила у 2016 р. лише 32,3% і 43,5% відповідно. В Чернівецькій області цей показник дещо вищий (49,8%). У Львівській області питома вага заробітної плати у доходах населення складала 63,0%, що вище за середньоукраїнський показник. В країнах Євросоюзу частка заробітної плати коливається від 66 до 87%, зокрема, у Румунії, Польщі – 77%, Угорщині, Словаччині – 74%. Найвищі показники мають Данія (87,2%), Словенія (85,7%), Велика Британія (85,5%), Болгарія (84,0%), найнижчі – Швеція (66,8%), Франція (67,1%) (дані 2011 року) [29].

Медико-демографічна ситуація, що склалась останнім часом в Україні, свідчить про незадовільний стан здоров'я населення, який проявляється у низькій народжуваності порівняно з високим рівнем смертності, насамперед чоловіків працездатного віку, від'ємному природному прирості населення, а також високому рівні поширеності хронічних неінфекційних захворювань. На такі захворювання страждає до 60 відсотків дорослого та майже 20 відсотків дитячого населення. Очікувана тривалість життя при народженні в 26 країнах

Європейського регіону, за даними ВООЗ, становить більш як 75 років, тоді як в Україні лише у 2010 році вона перевищила рівень 70 років. За даними Державної служби статистики України, середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні у 2016 році становила 71,68 року (66,73 року для чоловіків та 76,46 року для жінок). В Карпатському регіоні даний показник коливається від 70,92 року в Закарпатській області до 73,72 року в Івано-Франківській області.

Рейтинг Bloomberg Global Health Index країн із самим здоровим населенням, складений з врахуванням таких показників як тривалість життя, причини смерті та різні загрози для здоров'я, включаючи високий тиск, ожиріння, неправильне харчування і дефіцит чистої води, очолила Італія. Лідируючу позицію Італії в рейтингу найздоровіших країн у світі експерти пов'язують з надлишком лікарів в країні, а також з дієтою, багатою овочами, оливковою олією, і доступом до свіжої продукції, фруктів, пісного м'яса та риби. До ТОП-10 найздоровіших країн також увійшли Ісландія, Швейцарія, Сінгапур, Австралія, Іспанія, Японія, Швеція, Ізраїль, Люксембург [30]. Україна, на жаль, не увійшла навіть в топ-50 здорових країн світу.

У 2016 р. найвища середня тривалість життя населення зафіксована в Японії: 82,6 року (79 років для чоловіків і 86,1 року для жінок). Найнижчий показник сьогодні відмічено в Африці. Офіційно країною з найнижчою середньою тривалістю життя є Свазіленд (39,6 років), але майже кожна африканська країна займає найнижчі позиції списку.

В умовах зниження народжуваності та стійкого високого рівня смертності населення в країні збереження життя новонароджених є першочерговою задачею держави. За період 2000-2016 рр. смертність дітей у віці до одного року знизилась від 11,9 до 7,4 осіб на 1000 осіб наявного населення. У всіх областях Карпатського регіону даний показник теж знижувався протягом досліджуваного періоду. Найнижчий рівень смертності немовлят Карпатського регіону у 2016 році зареєстрований у Івано-Франківській та Львівській областях (6,7 осіб на

1000 осіб живонароджених, найвищий – у Закарпатській – 10,4 осіб. У Чернівецькій області даний показник теж перевищував середньоукраїнський рівень і становив 8,9 осіб.

Особливістю демографічної ситуації в Україні є кризовий стан здоров'я та життєздатності населення. Це, насамперед, високий рівень захворюваності дітей і дорослих, передчасна смертність населення у працездатному віці, перевищення більш як утричі чоловічої смертності над жіночою. Основними причинами смертності українців є хвороби системи кровообігу (67,2% станом на 2016 рік); злоякісні новоутворення (13,5%); травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (5,4%); зовнішні причини смертності (4,3%); хвороби органів травлення (3,8%); симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях (3,6%); хвороби органів дихання (2,4%), інфекційні та паразитарні хвороби (1,6%). Україна відрізняється високим рівнем онкологічної захворюваності та входить до першої десятки країн світу за цим показником, маючи більше 363 тис. захворілих на рік. Сьогодні кожний 5-й українець протягом життя занедужує на рак, а в найближчій перспективі - хворітиме кожен 4-й. Захворюваність і смертність від раку постійно збільшуються у зв'язку з погіршенням екології та «старінням» населення. Така ситуація створює складну проблему як для національної системи охорони здоров'я, так і для національної економіки, оскільки втрати серед працездатного населення призводить до колосальних втрат у валовому національному продукті. Грошовий еквівалент втрат експерти оцінюють до 3 млрд. доларів США [31].

Якість медичної допомоги населенню дозволяє оцінити ступінь дотримання заявлених державою (медичною установою) гарантій відповідно до встановлених критеріїв і показників якості з урахуванням задоволеності населення в отриманні медичної допомоги. За даними Державної служби статистики України у 2016 році видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я склали 3,2% обсягу ВВП країни, що на 0,3% менше, ніж у 2005 р. та

на 0,9% менше, ніж у 2010 р. Кількість населення у розрахунку на одного лікаря зросло відповідно на 9% і 12% і становило у 2016 р. 228 осіб. Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення зменшилось за 2005-2016 рр. на 3,9 тис. осіб, або на 16,5%. Також у розрахунку на 10 тис. населення зменшилось лікарняних закладів на 1,2 тис. одиниць, або на 41,4%, лікарняних ліжок – на 20,9 одиниць, або на 22%. Для Карпатського регіону характерно достатньо високий показник кількості населення у розрахунку на одне лікарняне ліжко. У 2016 р. при середньоукраїнському показнику 134,6 осіб в Закарпатській області він становив 144,2 осіб, Чернівецькій – 133,1 осіб. У Львівській області кількість лікарняних ліжок на 10 тис. населення становило 86,2 і це найвищий показник серед областей регіону.

Отже, доступність, надійність, своєчасність надання медичної допомоги, професіоналізм медичного персоналу, потужна матеріально-технічна база установ охорони здоров'я реально може зупинити демографічну кризу в країні, зокрема, зменшити смертність українського населення, особливо дитячої та людей працездатного віку.

Рівень продовольчого забезпечення населення необхідними, якісними і безпечними продуктами харчування є особливо значущим показником, який слугує не лише соціально-економічним чинником, а й вважається стратегічним для формування соціальної стабільності і забезпечення економічного суверенітету держави та збереження найбільш цінного соціального ресурсу – здоров'я нації [32].

У 2016 році середньодобова поживність раціону українця склала 2799 ккал на добу, або на 174 ккал менше, ніж у 2005 р. Переважно (на 71%) свої потреби у їжі українці задовольняли за рахунок продуктів рослинного походження. Споживання продукції тваринництва було майже у 2 рази менше від необхідного для здорового харчування рівня (55%). Лише по трьох найменш вартісних групах (хліб та хлібопродукти; овочі та баштанні; картопля) середньодушове споживання досягло або перевищило рекомендований рівень. Споживання населенням

молока, плодів, ягід та винограду упродовж 2016 року склало лише 55% від рекомендованого МОЗ України, м'яса – 64%, риби – 48%.

Загальні сукупні витрати одного домогосподарства у 2016 р. склали 5720,37 грн. на місяць, із яких на харчування спрямовувалося 2852,69 грн. Якщо ж брати до уваги не загальні, а лише споживчі сукупні витрати домогосподарств, то частка витрат на продукти харчування становила 53,5%. У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 23%, хліб і хлібопродукти – 15%, молоко і молочні продукти – 13%.

У Карпатському регіоні найменшу частку на продукти харчування від загальних сукупних витрат – 46,9% – витрачали домогосподарства Івано-Франківської області. Натомість домогосподарства Львівської області на продовольство витрачали 52,7% від усіх своїх сукупних витрат при 60-ти відсотковому граничному критерії. У країнах ЄС-28 витрати на харчування не перевищують 12,3% від усіх споживчих витрат, у США становлять менше 10%.

Отже, в Україні знизилася середньодобова калорійність раціону українців; зменшилося фактичне середньодушеве споживання продуктів харчування населенням у 7 із 10 основних продовольчих груп. При цьому основне скорочення споживання відбулося за рахунок продукції тваринного походження (м'ясо, молоко, риба, яйця), частка якої у загальній калорійності раціону становить 29% при необхідних для збалансованого харчування 55%; погіршилася економічна доступність населення до продовольства. Частка витрат домогосподарств на продовольство у загальних сукупних витратах досягла 49,8 відсотка, що у 3-5 разів перевищує аналогічні показники країн ЄС.

Навчання у ВНЗ надає можливість для населення, насамперед, молоді отримати певний рівень професійних знань, вмінь та зайняти відповідний соціальний статус у сучасному суспільстві. За кількістю студентів у складі населення наша

країна завжди перебувала серед лідерів. Тенденція зростання показника студентів на 10 тис. населення спостерігалася в Україні до 2007 р., після чого відбулось різке скорочення. Так, якщо у 2000 р. на 10 тис. населення припадало 392 студенти, у 2007 р. – 606, то у 2010 р. – 557, 2013 р. – 463, 2014 р. – 393, 2015 р. – 375 студентів. У світовому рейтингу Universitas 21 (єдиному у світі рейтингу національних систем вищої освіти) Україна зайняла у 2016 році 42 місце, у тому числі увійшла до Топ-10 країн за видатками на вищу освіту у відсотках від ВВП [33]. У 2016 р. видатки на освіту в Україні склали 6% ВВП, з них 4,1% – державний сектор. Найкращими за всіма показниками визнані системи вищої освіти Сполучених Штатів Америки, Швейцарії, Данії, Великобританії і Швеції. Вищі позиції, чим Україна, у рейтингу зайняли Німеччина (16 місце), Польща (32), Росія (34), Словаччина (35), Румунія (41).

У 2015-2016 н.р. підготовку фахівців в Україні здійснювало 659 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, що на 18,9% менше, ніж у 2010-2011 н.р. Загальна кількість випускників Вишів теж скоротилась на 812,8 тис. осіб за рахунок заочної форми навчання – на 440,0 тис. осіб (на 48,9%), денної – на 367,8 тис. осіб (24,4%), вечірньої – на 5065 осіб (на 57,0%). Основними чинниками скорочення контингенту студентів стали демографічний (скорочення народжуваності на початку 90-х років) та військово-політичний (анексія Криму, військові події на сході країни з 2014 р.).

В Карпатському регіоні частка ВНЗ на початок 2016/2017 н.р. склала 13,4% (88 закладів) від загальної кількості. Найбільша кількість ВНЗ (42) надає освітні послуги у Львівській області, з них 12 університетів, 5 академій, 4 інститутів, 14 коледжів, 6 училищ, 1 технікум. Найменша кількість ВНЗ у Закарпатській області – 14 закладів.

За Глобальним індексом конкурентоспроможності 2016 Україна демонструє високі показники за доступом до вищої освіти – 11 місце та за якістю математичної і природничої освіти – 27 місце серед 138 країн. Однак за іншими показни-

ками вищої освіти і професійної підготовки, які включені до підсилювачів продуктивності, ситуація значно гірша. Так, за ступенем підготовки персоналу Україна зайняла 94 місце, якістю шкіл менеджменту - 93, доступністю спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів – 77, зарахування до закладів вищої освіти – 53 місце (погіршення порівняно з 2015 р. на 14 позицій) [34].

Таким чином, проведена оцінка соціального розвитку Карпатського регіону за 2005-2015 рр. виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення, тотальне поширення бідності працюючого населення, що, в свою чергу, проковує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Найбільші потоки трудових мігрантів спостерігаються у Закарпатській та Чернівецькій областях. Саме трудові міграції стали для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Зубожіння працездатного і, що найбільш жахливо, працюючого населення. веде до соціальної напруги та політичної нестабільності, проковує соціальний вибух.

Для зменшення потоків трудових мігрантів і забезпечення можливості працевлаштування населенню прикордонного регіону потрібно:

- максимально і комплексно використовувати внутрішні ресурси регіону для розвитку виробництва конкурентоздатної, насамперед високотехнологічної продукції та розширення сфери послуг;

- підтримувати і стимулювати підприємницьку ініціативу;

- суттєво підвищити заробітну плату працівникам бюджетної сфери, зокрема, працівникам освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Список використаних джерел до розділу 3:

1. SWOT Analysis: (Strategis Management) [Електронний ресурс] //QuickMBA – Режим доступу: <http://www.quckmba.com/strategy/swot/>.
2. Воскресеньська О. Є. Розширення інструментарію стратегічного планування [Електронний ресурс] / О. Є. Воскресеньська, О. А. Савчук. – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2011_45/PDF/08_Vosk.pdf. – Назва з екрана.
3. Стратегія Львівської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Львівської ОДА від 18 січня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016-pdf.pdf.
4. Стратегія Чернівецької області на період до 2020 року, затверджена рішенням Чернівецької обласної ради від 9 березня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiy_rozvitku_oblasti_2020.pdf.
5. Стратегія Закарпатської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Закарпатської ОДА від 18 січня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/STRATEG_YA_final_18.01.2016-pdf.pdf.
6. Стратегія Івано-Франківської області на період до 2020 року, затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 9 березня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiy_rozvitku_oblasti_2020.pdf.
7. Стратегія розвитку Львівської області: Стратегічний план розвитку Львівської області: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ldp.lviv.ua/files/strategic_aims.pdf
8. Коротка характеристика соціально-економічного розвитку Чернівецької області: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/rishennyam-chernivecekoji-oblasnoyi-radi-vid-strategiya-rozvit.htm.page,4/>
9. Офіційний сайт Закарпатської обласної державної адміністрації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300>

10. Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300>

11. Королюк Ю. Г. Механізми управління розвитком регіональних систем: монографія / Ю. Г. Королюк - К.: Терно-граф, 2011. – 344 с.

12. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ – К.: НІСД, 2015. – 92 с.

13. Антонюк Л. Л. Виробнича конкурентоспроможність регіонів України / Л.Л. Антонюк, В. І. Сацук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - №5(119). – С.149-161.

14. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.

15. Регіональна статистика [Електронний ресурс]: сайт Державної служби статистики України / Статистична інформація : Багатогалузева статистична інформація. – Електронні дані. – К: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.08.16 р.). – Назва з екрана.

16. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика: монографія / В. Ф.Кифяк - К.: Чернівці: Книги-XXI, 2010. – 432 с.

17. Ковальська Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення : монографія / Л. Л. Ковальська. - Луцьк: Надстир'я, 2007.- 419 с.

18. Діагностика соціального розвитку регіону : наук. розробка / авт. кол. : З. В. Балабасва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с.

19. Доходи та витрати населення у 2015 році [Електронний ресурс]: сайт Державної служби статистики України/ експрес-випуски: Доходи та витрати населення за регіонами України. – Електронні дані. – К.: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.). – Назва з екрана.

20. Labour market (Earnings(Structure of earnings survey – main indicators)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана.

21. Заробітна плата та стан її виплати [Електронний ресурс]:

сайт Державної служби статистики України / статистична інформація: Ринок праці. – Електронні дані. – К: Державна служба статистики, 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.05.16 р.). – Назва з екрана.

22. Labour market (Labour costs (Labour costs levels)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана.

23. Labour market (Earnings (Minimum wages)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>. – Назва з екрана.

24. Соціальний захист населення України: Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 124 с.

25. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики у Закарпатській області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Ужгород : Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/vitrat/2015/dif_zhit_rivnja_1999-2014.pdf (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

26. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Івано-Франківськ: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

27. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики у Львівській області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Львів: Державна служба статистики, 2015. – Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2009/t149909_5.pdf (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

28. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]: сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області / статистична інформація: Доходи та умови життя. – Електронні дані. – Чернівці: Державна служба статистики, 2015. – Режим

доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.10.15 р.). – Назва з екрана.

29. Labour market (Labour costs (Total wages and salaries)) /Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Назва з екрана.

30. Топ-10 найбільш здорових країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.com.ua/top-10-najbilsh-zdorovih-krayin-svitu/>.

31. Офіційний сайт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/mtspd-proviv-kruhlyu-stil-na-temu-neinfektsiy-ni-khvoroby-yak-chynnyk-zrostannya-kilkosti-sertsevo-sudynnykh-zakhvoryuvan/>.

32. Володимир Дудар Продовольча безпека України та складові її забезпечення у контексті економічної безпеки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://dspace.tneu.edu.ua/bitst-?eam](http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/123456789/123456789).

33. Universitas 21: рейтинг национальных систем высшего образования 2016 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2016/08/25/7298/>.

34. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1/>.

РОЗДІЛ 4. ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

4.1. Інноваційні сценарії розвитку України в умовах структурних диспропорцій

Актуальність питань інноваційної діяльності та стратегічних напрямів зовнішньої політики України у побудові спільної стратегії з ЄС обумовлено унікальністю якісних змін, що супроводжують інноваційний розвиток, а саме: забезпечення сталого розвитку, підвищення ефективності виробництва, зростання рівня якості життя, зміни у торговельній структурі, насамперед відмова від сировинно-орієнтованого вектора.

Економічна конкурентоспроможність регіонів України, а особливо ефективність функціонування національної інноваційної системи, недостатня для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки та виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя. Саме тому можливий розвиток сценарію у 2020 р. залежатиме від дій уряду найближчим часом. Проблематику розкривають такі аспекти: слабка інтегрованість інноваційного розвитку регіонів України, особливо прикордонних, які можуть стати локомотивами розвитку економіки країни; відсутність економічної конкурентоспроможності України; відсталість практичного застосування здобутків науководослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР); недостатня інвестиційна привабливість щодо залучення інвестицій [1, с. 2].

Розглянуті нижче варіанти сценарних підходів до побудови спільної інноваційної стратегії України з ЄС дозволять розпочати інтегрування з регіонального рівня за рахунок трансграничної кластеризації економіки, вдало поєднати потенціал

України у галузі ІКТ та міжнародний досвід, а також реструктурувати потоки капіталів у розвиток інновацій.

Не беручи до уваги можливість виникнення природних катаклізмів, міжрегіональних війн, шоккових ситуацій, а також криз у політичних та економічних системах важливих країн-гравців на міжнародній арені, можна розглянути трендові значення, спрогнозувати розвиток інноваційної складової та обґрунтувати три варіанти сценарію, які були розглянуті фондом Фрідріха Еберта в Україні (табл. 4.1) [1].

Таблиця 4.1.

Варіанти інноваційних сценаріїв розвитку регіонів України по дослідженнях фонду Фрідріха Еберта

Сценарій	Характеристика варіанту інноваційного сценарію розвитку регіонів України
1	2
1.«Кам'яний вік»	<p>ЕС втрачає зацікавленість у співпраці з Україною в галузі інновацій та ІКТ через політичну нестабільність та незадовільний стан показників соціально-економічного та інноваційного розвитку. Україна продовжує вести експортно-орієнтовану сировинну політику, спостерігається високий рівень ресурсо- та енергомісткості кінцевої української продукції. Відбувається посилення залежності національної економіки від зовнішньоторговельної кон'юнктури внаслідок нерозвиненості внутрішнього ринку.</p> <p>Як результат різко скорочується приплив інвестицій на розвиток інновацій, торговельна співпраця у галузі ІКТ відсутня. Україна змінює зовнішньополітичний вектор у пошуках нового стратегічного партнера.</p> <p>Держава не може забезпечити розвиток національного ринку інновацій, у результаті чого потенційні галузі завмирають і пригальмовують свій розвиток або ж взагалі зникають.</p> <p>Через відсутність фінансування НДДКР нових інноваційних розробок в Україні не відбувається, переважає запозичення технологій із-за кордону. Прослідковується занепад науково-технічного потенціалу в галузі ІКТ та науково-технічної бази.</p> <p>Серед населення скорочується кількість осіб з вищою освітою у галузі технічних та природничих наук, а також осіб, зайнятих у високотехнологічних секторах економіки,</p>

Продовження табл. 4.1

1	2
<p>2. «Інноваційне недбальство»</p>	<p>характерний процес «втечі мізків» найбільш талановитих фахівців за кордон.</p> <p>Україна відстає за міжнародними рейтингами розвитку інновацій та ІКТ. Вона продовжує бути учасником європейських програм обміну щодо підвищення мобільності науковців та розвитку НДДКР, однак кількість заявок на проекти міжнародної співпраці у галузі ІКТ скорочується, Україна – слабкий та ненадійний партнер.</p> <p>Держава не приділяє належної уваги інноваційній галузі, що зумовлює її розвиток не «за допомогою» державної підтримки, а радше «всупереч» їй – виключно на базі активних осередків. Приватний бізнес проводить операції у тіньовому секторі через недосконалість політичних інструментів, що гальмують процес нарощення технологічного потенціалу (ліцензування імпорту, контроль за цінами, складні кредитні схеми, напружений податковий режим, протекціоністські заходи у сфері тарифів чи квот, оподаткування імпортоємних засобів виробництва і напівфабрикатів). Офіційно впроваджувати новинки або виділяти кошти на проведення НДДКР не можуть собі дозволити малі та середні компанії.</p> <p>Послуги ІКТ залишаються дорогими для населення. Потенціал України у галузі інновацій залишається тільки в паперовому вигляді, не знаходячи відображення у впровадженні інновацій у виробництві та патентуванні.</p>
<p>3. «Ідилія»</p>	<p>Розвиток відносин Україна – ЄС та побудова спільної стратегії у інноваційному розвитку відбувається за допомоги гармонізації норм законодавства та стандартів Україна – ЄС, створення привабливого інвестиційного клімату, налагодження торговельної співпраці, політичної стабільності та довіри. Характерним стає включення України в глобальний науково-технологічний розвиток через здійснення скоординованої політики.</p> <p>Одночасно зі збільшенням показників у сфері зовнішньої торгівлі високотехнологічною продукцією та технологіями, здійснюється масштабне залучення фінансових і кадрових ресурсів у технологічний розвиток економіки.</p> <p>Серед ендогенних чинників розвитку переважають реалізація державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності, прискорення розробки та впровадження</p>

Продовження табл. 4.1

1	2
	<p>передових технологій, а також їх трансферу на ліцензійних умовах під контролем держави.</p> <p>Витрати комерційного та некомерційного секторів на НДДКР постійно зростають. Значного розвитку отримує сектор інформаційно-комунікаційних технологій: інфраструктура, ступінь доступу, а також використання.</p> <p>Зі збільшенням навичок та вмій ефективно використовувати ІКТ, позитивних змін зазнають права інтелектуальної власності. З-поміж населення збільшується кількість осіб з вищою освітою у галузі технічних та природничих наук, а також осіб зайнятих у високотехнологічних секторах економіки.</p> <p>Внутрішній розвиток забезпечує кластерне поєднання «наука-бізнес-влада», таким чином, інновації отримують підтримку від НГО, підприємництва (малі та середні компанії) а також держави. Регіональний підхід дає змогу функціонувати транскордонним кластерам.</p>

У всіх трьох сценаріях простежуються чіткі можливості для політичної влади мінімізувати витрати та пов'язані з цим ризики, оптимізувати виробництво та максимально використати потенціал України для реалізації спільної стратегії з ЄС.

Слід також розглянути сценарії і прогнольні оцінки інноваційного розвитку України на період до 2020 року за індикаторами Європейського інноваційного табло [2, с. 181-187]. У ряді країн світу протягом вже багатьох років розробляються різні комплексні індикатори науково-технічного та інноваційного розвитку. Найбільш відомим з подібних комплексних індикаторів, що набув широкого поширення в останні роки, став європейський інноваційний індекс, який розраховується на основі системи індикаторів науково-технічного розвитку – Європейського інноваційного табло (ЄІТ) [European Innovation Scoreboard (EIS)], що дозволяють, на думку експертів ЄС, об'єктивно оцінити рівень науково-технічного розвитку країн-учасниць Співтовариства. Важливо підкреслити, що, незважаючи на свою назву, Європейське інноваційне табло вклю-

чає і цілу низку показників, що характеризують, зокрема, стан у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Цим підкреслюється внесок об'єктів інтелектуальної власності в інноваційний розвиток економік країн ЄС.

Головна мета створеної системи Європейського інноваційного табло полягає в тому, щоб на основі аналізу даних окремих країн відпрацювати раціональну стратегію ЄС по гармонізації розвитку в рамках «єдиної Європи». Така стратегія передбачає насамперед подальшу міжнародну співпрацю в рамках ЄС і розробку нових форм і методів взаємодії між окремими вченими і науково-дослідними організаціями. На основі аналізу отриманої інформації розробляються заходи практичної допомоги тим країнам, які мають відносно невисокі значення показників, прийнятих як контрольні. Ці заходи оформлені у вигляді спеціалізованих програм співпраці і надання цільової фінансової допомоги з бюджету ЄС, зокрема, зі Структурного фонду.

На сьогодні індикатори Європейського інноваційного табло представлені у п'ятьох групах, які відображають різноманітні аспекти інноваційного розвитку [2, с. 181-187]:

1. «Рушійні сили інновацій» – індикатори, які відображають стан та структуру інноваційного потенціалу.

2. «Створення нових знань» – індикатори, які відображають рівні фінансування НДДКР.

3. «Інновації та підприємництво» – індикатори, які відображають рівні інноваційної активності на підприємствах (фірмах).

4. «Застосування» – індикатори, які відображають зайнятість та комерційну діяльність в інноваційних секторах.

5. «Інтелектуальна власність» – індикатори, які відображають патентну активність.

Очевидно, що інновації в термінах ЄІТ повинні розумітися в більш широкому контексті, ніж просто технологічні нововведення. Вони відображають різні аспекти нововведень, дослідження і розробки, власне нововведення, а також показники

їх дифузії, включаючи показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій.

Загальне значення результуючого індексу ЄС виявилось досить високим в Україні (0,23), але значною мірою це пов'язано з тим, що значення кількох показників, щодо яких не вдалося знайти відповідні дані, не були включені в розрахунки для України. Загалом це значення виявилось вищим, ніж значення для Туреччини і деяких інших країн, але істотно нижчим за значення країн-лідерів ЄС: від Швеції Україна, наприклад, відстала приблизно в три рази. Для України основна проблема при обчисленні результуючого індексу ЄС полягає в тому, що далеко не всі показники ЄІТ можна отримати за допомогою наявної статистики. Загалом по Україні були розраховані відповідні показники практично за всіма наявними групами, однак далеко не всі групи були представлені досить повно. Узагальнення отриманих даних наведено в таблиці 4.2, де в концентрованому вигляді зібрана інформація про інноваційний потенціал країни.

Таблиця 4.2

Україна у співставленні з ЄС-28: узагальнені підсумки

Індикатор	Україна / ЄС-28 (%)
Можливості в сфері інформаційних технологій	69,0
Можливості в сфері досліджень і розробок	68,0
Можливості структури промисловості	47,8
Патенти, торгові марки, промислові зразки	0,1

Як ми вже згадували, початкова таблиця по Україні не заповнена, через часткову відсутність даних. Проте навіть ці обмежені дані свідчать про те, що Україна значно відстає від середніх показників ЄС-28 за індикаторами можливостей в сфері інформаційних технологій і потенціалу інновацій в промисловості.

У цьому сенсі Україна не володіє такими перевагами, як ряд інших країн, які, незважаючи на існуючі проблеми, мають

досить сприятливу структуру промисловості за показниками потенційної технологічної інтенсивності, особливо, якщо розглядати структуру тільки обробної промисловості. Потрібно зазначити, що хоч в Україні, як і в інших колишніх соціалістичних державах, показники рівня освіти населення і виробничих можливостей в промисловості є досить високими, рівень технологічного оновлення виробництва й інноваційної активності підприємств залишається відносно низьким. Відносні показники витрат на НДВКР у ВВП порівняно високі, але динаміка їх зміни відстає від аналогічної динаміки в розвинених країнах і країнах, що швидко розвиваються (табл. 4.3 та рис. 4.1.) [3, с. 133].

Таблиця 4.3

Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП (за даними Євростату) [4]

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
ЄС 28	1,76	1,93	1,97	2,01	2,03	2,04	2,03
Болгарія	0,44	0,57	0,54	0,61	0,64	0,79	0,96
Естонія	0,92	1,58	2,31	2,11	1,71	1,45	1,5
Іспанія	1,10	1,35	1,33	1,28	1,26	1,24	1,22
Латвія	0,53	0,61	0,70	0,67	0,61	0,69	0,63
Литва	0,75	0,78	0,90	0,90	0,95	1,03	1,04
Німеччина	2,42	2,71	2,79	2,87	2,83	2,89	2,87
Польща	0,57	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	1,0
Румунія	0,41	0,45	0,49	0,48	0,39	0,38	0,49
Словаччина	0,50	0,62	0,67	0,81	0,83	0,88	1,18
Словенія	1,41	2,06	2,42	2,58	2,6	2,38	2,21
Угорщина	0,93	1,15	1,20	1,27	1,40	1,36	1,38
Чеська Республіка	1,17	1,34	1,56	1,79	1,91	1,97	1,95
Україна	0,99	0,83	0,74	0,75	0,70	0,65	0,62

У найближчому майбутньому нарощування інноваційного потенціалу України значною мірою має забезпечуватися за

рахунок посилення «вхідних» потоків, направлених на оновлення і збільшення, а також більш ефективне використання ресурсів в інноваційній сфері. Очевидно, що, незважаючи на реалізацію цілої низки спільних проектів і декларації про необхідність інноваційного шляху розвитку, рівні науково-технічного і інноваційного розвитку України і країн-лідерів ЄС істотно відрізняються. Найбільше це стосується проблем захисту інтелектуальної власності та в дещо меншій мірі – відсталості структури економіки. Необхідно зробити значні зусилля для зближення цих рівнів.

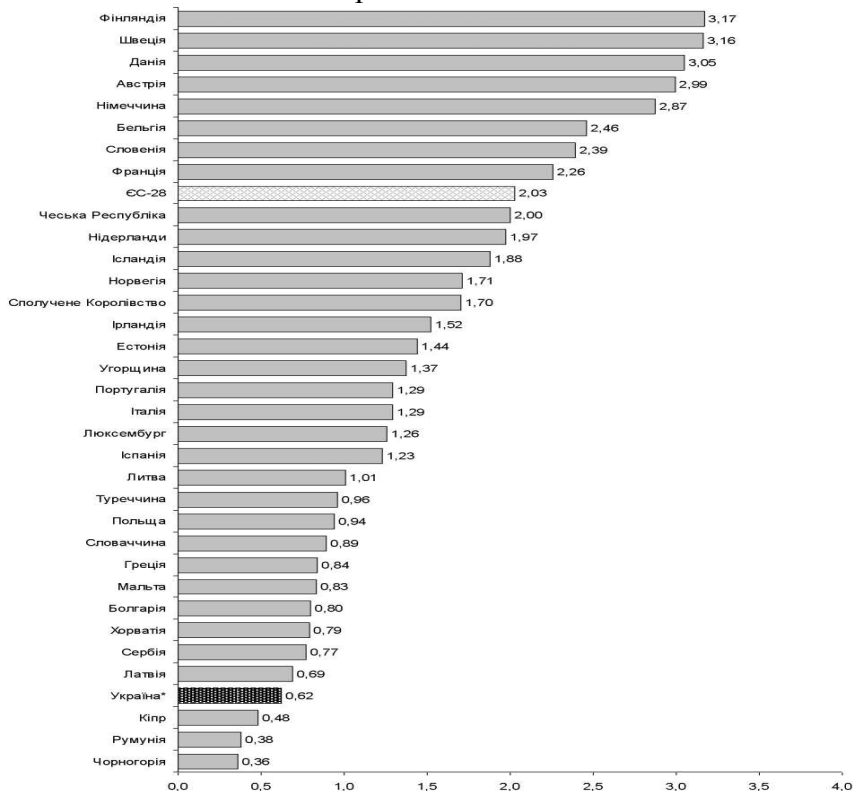

Рис. 4.1. Частка витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП зарубіжних країн та України у 2015 р. (за даними Євростату) [4]

Щодо показників, які знаходяться у групі «Інтелектуальна власність», то взагалі необхідно відзначити, що вони не розраховуються вітчизняною статистикою, а збираються відповідними міжнародними установами чи національними патентними відомствами США та Японії.

Зі стратегічної точки зору існує необхідність перегляду балансу між заходами для стимулювання інновацій в бізнесі-середовищі та інструментами прямого державного фінансування через інноваційні програми.

Отже, сценарії і прогностні оцінки інноваційного розвитку України розроблено на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло. Зміни значень комплексу індикаторів, що визначають бажану або можливу динаміку процесу інноваційного розвитку, узгоджені з основними показниками, запропонованими в проекті Стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року, зокрема з тими, що визначають темпи зростання ВВП. Сценаріями Стратегії визначається необхідний рівень впливу інноваційного фактору в економічному зростанні, яке передбачене в зазначеному проекті Стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року, а також можливості посилення цього впливу за рахунок максимального використання прихованого потенціалу національної інноваційної системи.

Аналіз стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року обґрунтовував два варіанти сценарію і два етапи їх реалізації. На першому етапі – 2009–2012 роки – передбачалося подолати наслідки фінансової кризи та досягти макроекономічної стабілізації і відновлення економічного зростання. Другий етап – 2013–2020 роки – період формування фундаментальних основ сталого розвитку, активізації реформ з подальшим закріпленням стабільно стійких темпів розвитку. Відповідно до цих етапів розраховані сценарні варіанти змін основних макроіндикаторів економіки України, зокрема приріст валового внутрішнього продукту (табл. 4.4) [2, с. 181-187].

Таблиця 4.4

**Сценарні варіанти приросту ВВП у період до 2020 року
(%), передбачені проектом Стратегії розвитку економіки
України у період до 2020 року**

	2009–2012 рр. (у середньому за період)		2013–2020 рр. (у середньому за період)	
	за інерцій- ним сцена- рієм	за інвестицій- но-активним	за інерцій- ним сцена- рієм	за інвестицій- но-активним
Приріст ВВП,%	1,5	4,0	5,2	6,5

Прогнозні оцінки інноваційного розвитку України за індикаторами Європейського інноваційного табло (табл. 4.5) засвідчують, що за умов проведення цілеспрямованої інноваційної політики, приведення у відповідність до неї підприємницької діяльності, здійснення реальних кроків у напрямку реалізації необхідних структурних змін в економіці та технологічної модернізації виробництва прогнозні показники ВВП, навіть прийняті у другому, більш оптимістичному, сценарії, можуть бути досягнуті [2, с. 181-187]. Так, за прогнозами МВФ приріст ВВП у 2018 році може скласти 4,5%.

Таблиця 4. 5

**Прогнозні (2020 р.) значення індикаторів
Європейського інноваційного табло для України
(значення для країн ЄС прийнято за 100%), розраховані
за оптимістичним сценарієм – «Україна – лідер в групі
країн «помірні інноватори»»**

	Індикатори	2006 р.	2020 р.
1	2	3	4
1.	«Вхідні» індикатори – рушійні сили інновацій		
1.1	Особи з вищою освітою в галузі технічних та природничих наук серед населення у віці 20–29 років (кількість на 1000 мешканців відповідного віку)	126	100–105%
1.2	Особи, що мають закінчену вищу освіту, серед населення у віці 25–64 роки (кількість на 100 мешканців відповідного віку)	78	95–100%

Продовження табл.4.5

1	2	3	4
1.3	Ступінь використання населенням широко-мугового Інтернету (кількість ліній широко-мугового Інтернету на 100 мешканців)	15	65–70
1.4	Особи, що беруть участь у програмах підвищення кваліфікації (навчання), для населення у віці 25–64 років (кількість на 100 мешканців відповідного віку)	–	40–45
1.5	Рівень освіти юнацтва (питома вага осіб у віці 20–24 роки, які мають, як мінімум, повну середню спеціальну освіту, серед населення відповідного віку)	86	95–100%
2.	«Вхідні» індикатори – створення нових знань		
2.1	Витрати некомерційного сектору на НДДКР (% ВВП)	40%	60–70%
2.2	Витрати комерційного сектору на НДДКР (% ВВП)	36%	50–60%
2.3	Витрати на НДДКР у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% загальних витрат на НДДКР у промисловості)	87%	95–105%
2.4	Підприємства, що отримують кошти на інноваційну діяльність з некомерційних джерел (% від загальної кількості як інноваційних, так і неінноваційних підприємств)	44%	60–65%
3.	«Вхідні» індикатори – інновації та підприємництво		
3.1	Малі та середні компанії, що займаються інноваціями для власних потреб (% від загальної кількості МСК)	–	70–80%
3.2	Малі та середні компанії, що беруть участь у спільних інноваційних проектах у промисловості (% від загальної кількості МСК)	–	60–70%
3.3	Витрати на інноваційну діяльність (% у загальному товарообороті)	23%	40–50%
3.4	Венчурний капітал, призначений на фінансування ранніх стадій роботи компаній (% ВВП)	–	30–40%
3.5	Витрати на інформаційні та комунікаційні технології (% ВВП)	106%	110–120%
3.6	Малі та середні компанії, що використовують організаційні інновації (% від загальної кількості МСК)	45%	60–70%

Продовження табл.4.5

1	2	3	4
4.	«Вихідні» індикатори – застосування		
4.1	Особи, зайняті у високотехнологічних сегментах сектору послуг (% від загальної чисельності робочої сили)	64%	80–85%
4.2	Експорт високотехнологічної продукції (% від загального експорту)	7%	40–45%
4.3	Продаж нової продукції на ринку (% від загального товарообороту)	54%	60–70%
4.4	Продаж нової для фірми промислової продукції, але не нової на ринку (% від загального товарообороту)	–	60–70%
4.5	Особи, зайняті у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% від загальної чисельності робочої сили)	78%	80–90%
5.	«Вихідні» індикатори – інтелектуальна власність		
5.1	Патенти ЄС на 1 млн. населення	0	15–20%
5.2	Патенти США на 1 млн. населення	0	15–20%
5.3	Патенти «тріадних груп» на 1 млн. населення	–	15–20%
5.4	Нові торгові марки ЄС на 1 млн. населення	0	15–20%
5.5	Нові промислові дизайни ЄС на 1 млн. населення	0	15–20%

Варіант сценарію «Україна – лідер в групі країн «помірні інноватори»» є найбільш вірогідним на період до 2020 року. Його реалізація дозволить Україні досягти інтегральних показників інноваційного розвитку, які в теперішній час характерні для Норвегії, Чехії, Італії, Іспанії та інших країн.

Прогнозований для України приріст ВВП у період 2013–2020 років на рівні 7–8% у середньорічному вимірі перевищує також значення подібного показника в країнах, що входять в теперішній час до групи країн «помірні інноватори».

Необхідно врахувати при цьому, що Україна зазнала значних втрат в своєму економічному розвитку за рахунок без-

думного проведення економічних реформ за найбільш ортодоксального неоліберальною моделлю. Зокрема, сукупні витрати ВВП за 1991–2008 роки становлять в постійних цінах 2008 року понад один трильйон дол. США. Обсяг ВВП у 2008 році становив лише 80,5% обсягу ВВП в 1991 році [3].

Тому посилення ролі держави в регулюванні процесів економічного розвитку та менеджменту підприємництва сприятиме зростанню темпів розвитку економіки країни та всіх її регіонів. Значним резервом для цього є також можливість повернення у вітчизняну економіку українських «заробітчан» за умов, що запрацюють передбачені Стратегією заходи щодо створення в Україні нових, більш привабливих робочих місць. Цей фактор може забезпечити внесок у зростання ВВП на рівні 10–15%.

Що стосується можливостей нарощування інноваційного потенціалу і його безпосереднього впливу на економічний розвиток, то в реалізації укрупнених груп показників ЄІТ вони виглядають наступним чином. Позиції України залишаються досить стабільними у галузі загальної освіченості населення. Є певні резерви в нарощуванні фінансового забезпечення інноваційної діяльності як у державному секторі, так і недержавному. При цьому збільшення фінансування НДДКР та інновацій у недержавному секторі може бути досягнуте за рахунок створення відповідних умов, які сприятимуть вкладанню грошей в інноваційні процеси та виробництво нової продукції. Найсерйозніші проблеми можуть виникнути зі збільшенням значень показників патентно-ліцензійної діяльності. Беручи до уваги їх теперішній низький рівень та галузеву спеціалізацію економіки України, буде важко вийти на рівень, який відповідатиме навіть 50-відсотковому рівню значень середньоєвропейських показників за найближчі роки.

За узагальненими оцінками за умов реалізації запропонованого варіанту Стратегії можливо вийти на досить високі узагальнені показники інноваційного розвитку (табл. 4.6).

Україна у співставленні з ЄС -28: узагальнені прогностичні оцінки у разі реалізації запропонованого варіанту Стратегії

Узагальнений індикатор	Україна / ЄС28 (%)
Можливості в сфері інформаційних технологій	80–85%
Можливості в сфері досліджень і розробок	85–90%
Можливості структури промисловості	70–75%
Патенти, торгові марки, промислові зразки	20–30%

У цілому необхідно зауважити, що динаміка багатьох показників буде залежати в першу чергу від темпів структурних змін в українській економіці, зміцнення позицій секторів із високим рівнем переробки продукції та збільшення їх питомої ваги у загальному випуску продукції, суттєвого покращення системи державного управління інноваційним розвитком країни.

При сприятливому розвитку подій це не дозволить досягнути рівня країн-лідерів ЄС, але сприятиме підвищенню загального рівня інноваційної активності та досягненню Україною середнього для ЄС рівня інноваційної діяльності за значенням інноваційного індексу.

За умов проведення «інерційної» інноваційної політики не слід очікувати поліпшення позицій України відносно інших європейських країн. Скоріше, навпаки, Україна почне втрачати навіть ті відносно невеликі переваги, що ще зберігаються. Як результат, країна може опинитися наприкінці списку країн, що оцінюються за допомогою інструментів ЄІТ.

В свою чергу, виконання процедури окреслення групи дієвих важелів регіонального, транскордонного та централізованого економічного впливу на процес інвестиційно-інноваційного стимулювання трансформаційних перетворень у прикордонних регіонах потребує якісного аналітичного

співвіднесення, з одного боку, характеристик тих економічних перешкод і диспропорцій, котрі характеризують сучасний стан інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів, з іншого, низки профільних нормативно-законодавчих положень, що слугують тому організаційно-правовими передумовами, а відтак потребують суттєвого удосконалення.

Першою диспропорцією, сформулювати яку вдалося І.В.Одотюку на підставі результатів структурного та порівняльного аналізу економічного розвитку таких інституційних складових економіки, як реальний сектор, промисловість, переробна промисловість, сектор високотехнологічного виробництва, став той факт, що фінансування капітальних інвестицій в абсолютній більшості представлених далі інституційних секторів є значно менш масштабним за обсягом процесом, аніж здійснення інвестиційних вкладень у розвиток технологічних інновацій [5, с. 254-257].

Другою диспропорцією постає факт відсутності на теренах вітчизняної економічної системи прямого зв'язку між двома, на перший погляд, взаємопов'язаними економічними тенденціями, а саме – рівнем фінансування інновацій та рівнем технологічної інновативності виробничого процесу господарюючих суб'єктів [5, с. 254-257].

Третьою диспропорцією постає ситуація, яка характеризує національну економіку як таку, котра до сьогодні, пропагуючи і здійснюючи інноваційну діяльність, не володіє дієвим організаційно-економічним механізмом забезпечення комплексного результату даного процесу [5, с. 254-257].

Отже, під дещо узагальненою, як може видатися на перший погляд, характеристикою відзначеної вище диспропорції ми маємо на увазі насамперед те, що чинна законодавча база виявляє себе такою, котра практично не спроможна стати тим організаційно-правовим каталізатором, дія якого забезпечить необхідні на сьогодні масштабні інноваційно-технологічні зрушення в структурі національної економіки та її регіонів.

Головною причиною тому вважаємо низьку результатив-

ність позитивних для вітчизняної економіки наслідків сучасного етапу активності державних інституцій у сфері формування необхідних передумов її інноваційної трансформації. Більше того, з цієї позиції можна виділити окремі періоди, котрі були фактично повністю позбавлені ознак ініціювання здійснюваними заходами економічної політики щонайменшого поступу в напрямі розбудови інноваційної сфери виробництва.

З урахуванням стану та економічних тенденцій, котрі мають місце у сфері залучення інвестиційного капіталу у наукомістке виробництво, а також нормативно-правових колізій сучасного етапу регулювання даного процесу, необхідним елементом постає економічне трактування найближчих перспектив розбудови інвестиційного чинника реалізації наукомісткого напрямку структурних зрушень у промисловості (табл. 4.7 та табл.4.8).

В основі розрахунків І.В.Одотюка ввійшли параметри оптимістичного сценарію, які узагальнені дані щодо середнього рівня результативності означених процесів в економіці розвинутих країн світу.

Таблиця 4.7

Основні економічні параметри сценарних варіантів забезпечення інвестиційного чинника реалізації наукомісткого напрямку структурних зрушень у промисловості регіонів України

Економічний параметр	Сценарний варіант		
	Песимістичний (звужене відтворення)	Базовий (просте відтворення)	Оптимістичний (розширене відтворення)
1	2	3	4
1. Питома вага капітальних інвестицій в обсязі доданої вартості, %	<35	35-45	>45
2. Питома вага інвестицій інноваційного спрямування в загальному обсязі капітальних вкладень, %	<15	15-30	>30

Продовження табл. 4.7

1	2	3	4
3. Частка інвестицій в нематеріальні активи, %	<2	2-5	>5
4. Частка реінвестованого нерезидентом капіталу в нематеріальні активи (в структурі прямих іноземних інвестицій), %	<1	1-2,5	>2,5
5. Структурна частка високотехнологічного сектора, (реалізація), %	<12	12-20	>20
6. Коефіцієнт зростання обсягу інвестування нематеріальних активів (у фактичних цінах)	<1,3	1,3-1,8	>1,8
7. Частка промислових підприємств, що здійснюють технологічні інновації, %	<3	3-10	>10
8. Частка промислових підприємств, що здійснюють капітальні інвестиції, %	<35	35-50	>50
9. Наукомісткість продукції, %	<1,5	1,5-3	>3
10. Частка промисловості в обсязі капітальних інвестицій реального сектора, %	<50	50-60	>60
11. Питома вага високотехнологічних виробництв в обсязі капітальних вкладень переробної промисловості, %	<10	10-15	>15
12. Структурна частка сектора високотехнологічних видів діяльності в обсязі прямих іноземних інвестицій, освоєних у переробній промисловості (у річному обчисленні), %	<20	20-30	>30

Враховуючи характер сучасних трансформаційних перетворень та ступінь інноваційної спрямованості організаційно-правової системи державного регламентування процесу технологічної розбудови економіки, зауважимо, що залучення інвестиційного фактора реалізації наукомісткого напрямку структурних зрушень та опанування якісно нового економічного сценарію розвитку потребуватиме високої інтенсивності здійснення регуляторних заходів з метою кардинальної зміни існуючого стану речей.

Таблиця 4.8

Організаційно-економічні передумови та загрози за різними сценаріями розвитку інвестиційно-інноваційних трансформацій

Сценарії інноваційного розвитку	Передумови	Загрози
1	2	3
Песимістичний сценарій	<p>продлонгація дії чинної на сьогоднішній день системи економічних стимулів до здійснення резидентами інвестиційної діяльності в інноваційній сфері національної економіки, відтворення на рівні сьогодні існуючих стандартів правового ставлення держави до механізму дотримання та забезпечення непорушними економічних прав нерезидентів упродовж всього періоду здійснення ними інвестиційної діяльності в Україні;</p> <p>збереження елементів невизначеності та неоднозначності сутнісних трактувань у законодавчому регламентуванні низки норм, пов'язаних з визначенням високих технологій, високотехнологічної продукції, високотехнологічного виробництва, що не стільки характеризує гостроту поточної термінологічної проблеми, скільки впливає загалом на</p>	<p>утвердження фінансово-економічних та інституційних параметрів економічної системи, в рамках якої розвиток вітчизняної промисловості та індустрії високотехнологічного виробництва неминуче відбуватиметься в напрямі активного використання екстенсивних факторів розбудови власних економічних потужностей, що фактично означатиме становлення</p>

Продовження табл.4.8

1	2	3
	<p>динаміку і стан розбудови національної високотехнологічної індустрії;</p> <p>відтворення залишкового принципу у сфері організації процесу капітального інвестування технологічної бази виробництва, за результатами якого, наприклад, рівень складової нематеріальних активів як в структурі вкладень резидентів, так і в структурі прямих іноземних інвестицій нерезидентів, не досягає навіть 2%;</p> <p>культивування конформістського підходу при розробленні заходів державної економічної політики в частині формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, що головним своїм наслідком має утвердження рівня відтворення наукомісткої складової в обсязі ВВП та в структурі реалізованої промисловим сектором продукції в межах 1%.</p>	<p>звуженого формату інвестиційного відтворення частини промислових видів діяльності, котрі уособлюють сектор високотехнологічних виробництв.</p>
<p>Базовий сценарій</p>	<p>здійснення якісної модернізації чинної нормативно-законодавчої бази у сфері регламентування норм, положень та економічних умов кваліфікування видів економічної діяльності в галузі промисловості як таких, котрі відносяться до сектора високих технологій; узгодження здійснених поправок із діючими законодавчими актами, що передбачають кредитні, митні та податкові преференції виробництвам, котрі використовують у власній господарчій діяльності інноваційний фактор стимулювання економічної активності;</p> <p>розроблення і впровадження економічного механізму стимулювання процесу комерціалізації техніко-технологічних розробок, що передбачає спільні виважені рішення профільних</p>	<p>зосередження необхідних регуляторних зусиль на закріпленні безпосередньо вже досягнутого успіху, адже його загально-економічне значення обумовлене не лише тривалістю попереднього періоду економічного розвитку за песимістичним прогнозом сценарієм, але і безпосередньо величиною отриманих здобутків (подоланого розриву</p>

Продовження табл.4.8

1	2	3
	<p>економічних міністерств та відомств зі шляхів розв'язання низки взаємопов'язаних проблем, починаючи від статусу кваліфікованого наукового дослідника і закінчуючи системою важелів як економічного сприяння ринковій адаптації нових технологічних досягнень, так і правового забезпечення порушень системи захисту прав інтелектуальної власності на розроблені об'єкти інтелектуальної власності; підвищення серед підприємств промисловості, і в економіці загалом, рівня інтенсивності використання інвестиційних вкладень не лише в існуючу технологічну базу виробництва, але і в прогресивні технологічні новації, що постає одним із важливих інструментів стратегічного управління конкурентоспроможністю продукції власного виробництва, адже в умовах існування фактично порядкового розриву в динаміці відзначених процесів можливість щонайменшого ініціювання структурних зрушень у напрямі формування наукомісткої структури виробництва залишається мінімальною.</p>	<p>останнього з базовим). Таким чином, сутність визначеної загрози характеризується притаманною державній економічній політиці тенденційністю у підходах до аналізу досягнутого, та підміною найближчих перспектив подальшого розвитку саме останніми, вже здійсненими на сьогодні, успіхами.</p>
<p>Оптимістичний сценарій</p>	<p>удосконалення основних положень державної політики розвитку вітчизняної економіки шляхом привнесення в їх структуру системи довгострокових орієнтирів, а також чіткого економічного інструментарію врегулювання питань співпраці української влади та іноземного капіталу у сфері розбудови національної індустрії високотехнологічного виробництва, стратегічний характер яких надасть змогу нерезидентам задіяти елемент передбачення в питаннях щодо визначення економічної ефективності подальшого реінвестування влас-</p>	<p>можливість втрати повного контролю над розвитком національної економіки на користь олігархічних угруповань.</p>

Продовження табл.4.8

1	2	3
	ного капіталу та доцільності його інвестування в нематеріальну частину вітчизняних активів; збереження наукового потенціалу у формі розгалуженої мережі науково-дослідних установ фундаментального та прикладного спрямування, котрі зорієнтовані не лише на виконання внутрішніх – відомчих чи то галузевих завдань, але і в змозі відповідно до рівня кадрової та матеріально-технічної складової виступити самостійними виконавцями наукових проектів з розроблення конкурентоспроможної продукції світового рівня, замовниками яких виступають провідні транснаціональні корпорації.	

На основі вище нами зазначеного, ми можемо конкретизувати наступні сценарії, цілі, рамкові умови та етапи перспективного розвитку наукомісткого виробництва (табл. 4.9). З даної таблиці, ми бачимо, що реальний параметр інноваційного розвитку за 2015 рік вказує, що Україні притаманний песимістичний сценарій [3, с. 157, 160, 177, 192].

Таблиця 4.9

Рамкові умови сценарного розвитку інноваційних процесів

Рамкові умови інноваційного розвитку	Параметри інноваційного розвитку 2015	Песимістичний сценарій	Базовий сценарій	Оптимістичний сценарій
1	2	3	4	5
Наукомісткість ВВП	0,62%	0,9-1,2%	1,3-1,8%	1,9-3,0%
Частка інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва	5,6%	6-8%	9-15%	16-30%
Рівень інноваційної активності у промисловості	11,5%	11-18%	19,0-30,0%	31,0-50,0%

Продовження табл.4.9

1	2	3	4	5
Частка витрат на інновації в обсязі реалізованої промислової продукції	1,4%	1,0-1,8%	1,9-3,0%	3,1-4,5%
Питома вага високотехнологічного сектора	9,5%	9-12%	13-14%	15,0-20,0%
Частка промислових підприємств, що впроваджують інновації	15,2%	11-15%	16-20%	21,0-30%
Рівень інвестування нематеріальних активів у структурі капітальних інвестицій промисловості	1,0%	1,0-2,2%	2,2-2,5%	2,6-4,0%

Сценарій I: песимістичний сценарій (сценарій відтворення інерційного характеру розвитку інноваційних процесів в економічній системі). Ціль: збереження функціонуючої моделі організації процесу інноваційного розвитку національної економіки. Передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за песимістичним сценарієм (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Організаційно-економічні передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за песимістичним сценарієм

Етапи песимістичного сценарію	Організаційно-економічні передумови за песимістичним сценарієм
1	2
етап перший	продлонгація дії чинної станом на кінець 2008 р. системи економічних стимулів до здійснення вітчизняними господарюючими суб'єктами інвестиційної діяльності в інноваційній сфері національної економіки, відтворення на рівні нині існуючих стандартів правового ставлення держави до механізму дотримання та

Продовження табл.4.10

1	2
	<p>забезпечення непорушними економічних прав нерезидентів упродовж всього періоду здійснення ними інвестиційної діяльності в Україні;</p> <p>збереження елементів невизначеності та неоднозначності сутнісних трактувань у законодавчому регламентуванні низки норм, пов'язаних з визначенням високих технологій, високотехнологічної продукції, високотехнологічного виробництва, що не стільки характеризує гостроту поточної термінологічної проблеми, скільки впливає загалом на динаміку і стан розбудови національної високотехнологічної індустрії;</p>
етап другий	<p>відтворення залишкового принципу у сфері організації процесу капітального інвестування технологічної бази виробництва, за результатами якого, наприклад, рівень складової нематеріальних активів як у структурі вкладень резидентів, так і в структурі прямих іноземних інвестицій нерезидентів, не досягає навіть двох відсотків;</p>
етап третій	<p>культивування конформістського підходу при розробленні заходів державної економічної політики в частині формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, що головним своїм наслідком матиме утвердження рівня відтворення наукомісткої складової в обсязі ВВП та в структурі реалізованої промисловим сектором продукції в межах 1%.</p>

Сценарій II: базовий сценарій (сценарій формування імітаційного механізму інноваційних перетворень у рамках економічної моделі наздоганяючого розвитку). Ціль: забезпечити відтворення системи промислового виробництва шляхом ада-

птації на внутрішньому ринку імпортованих техніко-технологічних інновацій. Передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за базовим сценарієм (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Організаційно-економічні передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за базовим сценарієм

Етапи базового сценарію	Організаційно-економічні передумови за базовим сценарієм
1	2
етап перший	здійснення якісної модернізації чинної нормативно-законодавчої бази у сфері регламентування норм, положень та економічних умов кваліфікування видів економічної діяльності в галузі промисловості як таких, що відносяться до сектора високих технологій; узгодження здійснених поправок із діючими законодавчими актами, що передбачають кредитні, митні та податкові преференції виробництвам, котрі використовують у власній господарчій діяльності інноваційний фактор стимулювання економічної активності;
етап другий	розроблення і впровадження економічного механізму стимулювання процесу комерціалізації техніко-технологічних розробок, що передбачає спільні виважені рішення профільних економічних міністерств та відомств зі шляхів розв'язання низки взаємопов'язаних проблем, починаючи від статусу кваліфікованого наукового дослідника і закінчуючи системою важелів як економічного сприяння ринковій адаптації нових технологічних досягнень, так і правового забезпечення порушень системи захисту прав інтелектуальної власності на розроблені об'єкти інтелектуальної власності;
етап третій	підвищення серед підприємств промисловості та в економіці загалом рівня інтенсивності використання інвестиційних вкладень не лише в існуючу технологічну

Продовження табл.4.11

1	2
	<p>базу виробництва, але і в розроблення якісно нових прогресивних технологічних новацій, що постає одним із важливих інструментів стратегічного управління конкурентоспроможністю продукції власного виробництва, адже в умовах існування фактично порядкового розриву в динаміці відзначених процесів можливість щонайменшого ініціювання структурних зрушень у напрямі формування наукомісткої структури виробництва залишається мінімальною.</p>

Сценарій III: оптимістичний сценарій (сценарій інноваційної трансформації виробництва в рамках випереджаючої моделі розвитку національної економіки). Ціль: якісна модернізація виробничої бази та досягнення розширеного формату відтворення інноваційної системи. Передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за оптимістичним сценарієм (табл. 4.12)

Таблиця 4.12

Організаційно-економічні передумови та основні етапи інноваційного розвитку національної економіки за оптимістичним сценарієм

Етапи базового сценарію	Організаційно-економічні передумови за базовим сценарієм
1	2
етап перший	<p>удосконалення основних положень державної політики розвитку вітчизняної економіки шляхом привнесення в їх структуру системи довгострокових орієнтирів, а також чіткого економічного інструментарію врегулювання питань співпраці української влади та іноземного капіталу у сфері розбудови національної індустрії високотехнологічного виробництва, стратегічний характер яких надасть змогу нерезидентам задіяти елемент передбачення в питаннях щодо визначення економічної ефективності подаль-</p>

1	2
	шого реінвестування власного капіталу та доцільності його інвестування в нематеріальну частину вітчизняних активів;
етап другий	розширене відтворення наукового потенціалу у формі розгалуженої мережі науково-дослідних установ фундаментального та прикладного спрямування, котрі зорієнтовані не лише на виконання внутрішніх – відомчих чи галузевих завдань, але і в змозі відповідно до рівня власної кадрової та матеріально-технічної складової виступити самостійними виконавцями наукових проектів з розробки конкурентоспроможної продукції світового рівня, замовниками яких виступають провідні транснаціональні корпорації;
етап третій	упорядкування та систематизація централізованого зовнішньополітичного впливу держави з метою активізації процесу використання партнерських форм міжнародного співробітництва в галузі розроблення технологічних інновацій регіонального та світового значення.

Серед висновків, щодо сценаріїв інноваційного розвитку національної економіки та її регіонів можемо виокремити такі: дослідження рівня економічного розвитку високотехнологічного виробництва, динаміки технологічних зрушень у структурі промислового комплексу свідчить про те, що інтегруючого елемента, в межах якого сектор високих технологій набув би стійкої позитивної тенденції розвитку, наразі в цілому не створено. Відтак, розроблення і запровадження інноваційної моделі управління національною економічною системою виступають головною передумовою утвердження базових засад функціонування відзначеного вище об'єднуючого елемента реалізації прогресивних інноваційних перетворень в економіці України.

За підсумками дослідження економічної результативності продукування та використання знанневого доробку в Україні можемо зробити такі узагальнення:

в Україні домінує негативна тенденція щодо використання інтелектуального ресурсу, що підтверджують процеси скорочення та відтоку висококваліфікованих кадрів зі сфери науки;

європейський фактор стимулювання процесу інтенсифікації створення новітніх знань та підвищення рівня їх комерціалізації в економіці залишається для України реальним винятково у довгостроковій перспективі у зв'язку із низьким рівнем наявних у країні економічних передумов щодо розбудови високотехнологічної сфери, що є головним стримуючим моментом на шляху кадрового, знанневого та інвестиційного забезпечення розвитку індустрії високих технологій в Україні;

на сучасному етапі загальний рівень ефективності використання знань залишається, вочевидь, недостатнім для формування випереджальної моделі розвитку економіки знань, а відтак створення необхідних для її запровадження передумов потребує від Уряду вдосконалення політики інноваційного та науково-технологічного розвитку з метою значного підвищення продуктивності знанневого ресурсу;

одне із головних завдань держави щодо створення широкого спектра соціально-економічних та організаційно-фінансових передумов, котрі б формували високий рівень економічної дієвості механізму капіталізації знанневого потенціалу, реалізується неефективно. Причина полягає у тому, що у трактуванні функціональних особливостей нової моделі несправедливо превалює культивування самодостатності знань як одного із головних її складових, тоді як саме проблема забезпечення суто економічних умов результативного використання набутих теоретичних знань продовжує залишатися поза межами ґрунтового економічного аналізу фахівців;

у фінансуванні знанневих напрямів високотехнологічної діяльності Україна дотримується на сучасному етапі структури, котра за своїми головними складовими має значні розбіжності із відповідним аналогом у розвинених країнах. Цей факт, на нашу думку, в жодному разі не має права на спростування аргументом відсутності в національній економіці спроможності

до наслідування розвинених в економічному відношенні країн, адже саме останні формують основні тенденції та напрями розвитку світового ринку, і в іншому випадку, вітчизняна індустрія наукомісткого виробництва згодом опиниться в умовах цілковитої невідповідності власного знаннєвого доробку стратегічним викликам глобального ринку високих технологій;

на фоні відзначеного рівня економічної ефективності відтворення інвестованого в НДЦКР капіталу, акцентуємо увагу на тому, що доцільність інвестування виробництв національної високотехнологічної індустрії, на нашу думку, обумовлена вже, принаймні, тим фактом, що сучасний етап розвитку глобальної економіки базується на застосуванні технологій ядра п'ятого і шостого технологічного укладу і недооцінка ролі наукомістких виробництв, котрі формують його галузеву структуру, неминуче матиме наслідком процеси зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Рекомендації щодо побудови слід розглядати відповідно до їх часової активності. Короткострокова перспектива – макроекономічна стабілізація та подолання наслідків світової фінансової кризи, відновлення економічного зростання. Середньострокова – забезпечення умов для внутрішнього розвитку інноваційних потужностей, формування сталого розвитку на національному рівні. Довгострокова – міжнародна співпраця, утворення транскордонних кластерів із залученням громадського сектору, науки та бізнесу.

Україна має можливість брати участь у багатьох міжнародних відкритих програмах. Однак аспект міжнародної співпраці України у галузі інноваційного розвитку і дотепер посідає незначне місце. Тому, підбиваючи підсумки, слід наголосити на тому, що:

необхідно провести аналіз існуючих програм та заручитись фінансовою підтримкою держави щодо їх часткового фінансування, зокрема, шляхом включення коштів до «захисених» статей бюджету, а відповідні трансфери не повинні обкладатися податками як у виробничій діяльності;

впорядкувати нормативно-правову базу та розробити перелік наукових об'єктів, що можуть бути використані у міжнародних проєктах;

переорієнтувати зовнішньоекономічну діяльність України на високотехнологічний експорт і скоротити частку продажу за кордон сировинних ресурсів. Політика держави щодо стимулювання експорту високотехнологічної продукції має бути більш активною та цілеспрямованою;

проблеми захисту інтелектуальної власності мають вирішуватися за зразками дотримання міжнародних угод у цій галузі. Їх вирішення пов'язане переважно з труднощами впровадження основних положень законодавчих актів у дію, а також браком коштів. Основним напрямом удосконалення має стати підтримка державою патентування та впровадження механізмів захисту інтелектуальної власності [1].

На сьогодні існує багато розробок від українських вчених та дослідників як може виглядати національна інноваційна стратегія, проте відсутніми залишаються чіткі пропозиції щодо впровадження міжнародних аспектів співпраці та методології формування та подальшого функціонування спільних кроків Україна-ЄС.

В свою чергу нам би хотілося наголосити на необхідності формування нової моделі євроінтеграційної стратегії України в рамках Політики добросусідства та Східного Партнерства можна досягнути за допомоги транскордонної кластеризації. Важливість цього процесу полягає у тому, що спільна декларація Паризького самміту східного партнерства передбачає доцільність та необхідність формування горизонтальних зв'язків між країнами сусідами та ЄС, політичного діалогу та інтеграції.

22 липня 2007 р. було запроваджено державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 р., що визначає умови підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечуючи їх сталий розвиток на сучасній технологічній основі. Проте, досі в Україні відсутній регіональний підхід у міжна-

родному векторі, а саме: мережі регіональних центрів інноваційного розвитку. Ми можемо однозначно стверджувати, що цей період нами був використаний неефективно. Усвідомлюючи необхідність залучення закордонного досвіду для досягнення поставлених цілей, та враховуючи малу імовірність стрімкого євроінтеграційного розвитку, важливо зрозуміти, яким чином можна започаткувати ці зміни. А їх необхідно знаходити через проміжні інституції прикордонних територій, що можуть допомогти швидкими та якісними змінами.

Створення нових виробничих систем (кластерів) є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, який може мати вплив через збільшення зайнятості населення, відрахувань у бюджети різних рівнів, підвищення ступеня оплати праці, стійкості та конкурентоспроможності регіонального виробництва.

Створення єврорегіонів і кластерів має спільну базу реалізації, оскільки їх основою є загальний територіально-фінансово-економічний принцип. Вітчизняний та зарубіжний досвід засвідчує ефективність транскордонної кластерної співпраці для вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів [1, с. 11-12].

Згідно з напрацюваннями проекту Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів в Україні 19 із 25 регіонів є прикордонними, сукупна площа яких становить близько 77% усієї державної території. Це надає вагомих підстав для виокремлення діяльності у сфері створення транскордонних кластерів та включення їх потенціалу у міжнародних економічних відносинах.

Кластерний принцип інтеграції забезпечує поєднання інтелектуального продукту, технологій та фінансових ресурсів. Об'єднання зусиль України та ЄС на шляху до побудови спільної інноваційної стратегії може відбуватись через залучення громадських організацій, науковців, установ та підприємств у рамкових програмах. Для забезпечення фінансової сторони вирішення процесу кластеризації пропонується участь у рам-

кових програмах ЄС. Питання участі у них обговорюються в підкомітеті № 7 «Наука та технології, дослідження, освіта, культура, охорона здоров'я, інформаційне суспільство та медіа» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.

З-поміж можливих рамкових програм ЄС, в яких можуть брати участь українські організації, слід виділити:

- «Співпраці», «Можливості», «Люди» у 7-й рамковій програмі наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС («Cooperation» Programme, «Capacities» Programme, «People» Programme – in the 7th Framework Programme for research & Technological Development);

- європейські технологічні платформи (European Technology Platforms (ETPs));

- міжнародні центри наук та технологій (International Sciences and Technology Centre (ISTC));

- програма Темпус (Tempus);

- програма Ерасмус-Мундус (Erasmus-Mundus);

- схема прикордонної співпраці – політика Європейського добросусідства та партнерства (Cross-Border Cooperation (CBC) Scheme – European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI)).

Утворення нових транскордонних регіональних вимірів з залученням громадського сектору, бізнесу, науки та влади в інтеграційних процесах Україна – ЄС допоможуть вигідно провести трансфер знань та навичок, залучити нові інвестиції, вийти на новий якісний рівень співпраці та гарантувати інноваційний розвиток. Забезпечення функціонування такої економічної моделі у рамках налагодження основ стратегічного партнерства між Україною та ЄС мають відбуватись за підтримки рамкових програм співпраці Україна – ЄС та національних програм інвестиційно-інноваційного розвитку.

Отже, реалізація сценарію інновацій та швидкого розвитку базуватиметься на очікуваних позитивних виходах від всіх можливих стратегічних поєднань – сильних сторін з можливостями, сильних сторін у відповідь на загрози, усунення слаб-

ких сторін як реакція на можливості, елімінування впливу поєднання слабких сторін із загрозами. Цей сценарій характеризується розвитком, а не тільки зростанням, що означає модифікацію факторів виробництва у продуктивнішому напрямі та забезпечення вищої життєздатності для розвитку регіонів України. У даній ситуації у прикордонних регіонах очікується зростання економіки знань, інновацій, високотехнологічних галузей.

Всі сектори здійснюватимуть інноваційні розробки як відносно продуктів, так і процесів. Формуватиметься феномен інноваційної культури, необхідної для інтенсивного впровадження інновацій. Буде організована суттєва підтримка інноваційному підприємництву. Університети будуть орієнтовані на підвищення своєї ролі в економіці регіону та за його межами. Здійснюватиметься реалізація інноваційних Програм Наукових парків, які включатимуть науково-технічні проекти, готових до впровадження в промисловий комплекс та соціальну сферу прикордонних областей. Приноситьиме плоди забезпечення ефективного бізнесового та інвестиційного середовища і маркетингової регіональної політики. Очікується приплив інвестицій у високотехнологічні галузі. Людські ресурси будуть орієнтовані на отримання якісних знань для розвитку, створення чи найму вишуканими у науковому та технологічному планах секторах економіки. Буде розширено залучення європейських фондів у багатьох напрямках, у т.ч. на розвиток інновацій. Продовжуватиметься розробка спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ППС ЄС) на 2014 – 2020 роки та великомасштабних інфраструктурних проектів, що реалізуватимуться в рамках наступних програм: ППС ЄС «Угорщина-Словаччини-Румунія-Україна» 2014 – 2020 роки; ППС ЄС «Румунія-Україна» 2014 – 2020 роки; ППС ЄС «Польща-Білорусь-Україна» 2014 – 2020 роки.

Активно розвиватиметься малий і середній бізнес, поступово зміщуючись зі сфери торгівлі і послуг у сферу високоте-

хнологічного виробництва та наукоємних послуг. Буде активно розвиватися сільське господарство та харчова промисловість, можливе розширення органічного землеробства та виробництва харчової продукції. Інвестиційно-привабливою галуззю економіки прикордонних регіонів стає туристична галузь, підставою чого є екологічно чисті гірські території, збережені етнічні культура і традиції, достатньо розвинена туристична інфраструктура, базові навички ведення туристичної діяльності у великої частки населення.

Цьому сприятиме реалізація заходів у рамках проекту «Підтримка економіки областей Карпатського регіону через розвиток та промоцію їх туристичного потенціалу» в рамках програми Підтримка політики регіонального розвитку в Україні. Територіальні громади отримують значний матеріально-фінансовий ресурс на поступове покращання соціальної та інженерної інфраструктури. Території за кілька років, ми сподіваємося вирівнюються у своєму розвитку з прикордонними територіями зарубіжних держав і стануть підйомною силою інноваційного розвитку нашої держави.

4.2. Інноваційна конкурентоспроможність Карпатського регіону

Євроінтеграційний курс економічного і соціального розвитку України передбачає забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних регіонів, насамперед, прикордонних, а також вироблення для них такої моделі розвитку, яка б відповідала принципам регіональної політики ЄС, тобто моделі інноваційного розвитку. Здатність до інновацій є потужним джерелом створення довгострокових конкурентних переваг регіону. Л.А. Антонюк безпосередньо пов'язує конкурентоспроможність регіону з інноваційною економікою (що базується на знаннях). Інноваційну конкурентоспроможність регіону науковець визначає як «здатність суб'єктів регіону проводити активну інноваційну політику і тим самим вплива-

ти на зростання економіки території та підвищувати конкурентоспроможність країни в цілому» [6, с.7]. Прибічники теорії регіональної інноваційної системи Б. Ашейм та А. Ісаксен стверджують, що саме в регіонах фокусується процес створення нових знань та існує адекватна інфраструктура їх акумуляції і подальшого поширення [7].

Національне інноваційне законодавство базується на нормах Конституції України, Господарського кодексу, включає Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» (2011 р.), «Про інвестиційну діяльність» (1991 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999 р.) та інші нормативно-правові акти, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Однак, інноваційна діяльність як основний чинник забезпечення конкурентоспроможності в нашій країні законодавчо так і не визначена.

Світова практика свідчить, що конкурентоспроможність економіки на основі інновацій формується на тих територіях, де сконцентрований відповідний інтелектуальний та професійний потенціал і наявна гнучка й ефективна система зв'язків між учасниками інноваційного процесу, що охоплює увесь цикл від зародження та продукування інновацій до виробництва нових конкурентоспроможних товарів та послуг. Інноваційний потенціал А.М. Поручник визначає як сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх [8, с. 94].

Проведемо оцінку інноваційного потенціалу, сформованого в прикордонному Карпатському регіоні. Показник наукоє-

мності ВВП відображає поточний стан національної економіки, що зосереджена на розвитку із застосуванням фактору науково-технічного росту і вимірюється як питома вага асигнувань на наукові та науково-технічні розробки у ВВП. Світовий досвід підтверджує, що при значенні цього показника, меншому від 0,4% ВВП, наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. При переході через цей рубіж вона набуває спроможності давати певні наукові результати і виконувати пізнавальну функцію в суспільстві. І лише при витратах на науку, що перевищують 0,9% ВВП включається її економічна функція [9]. Протягом 2005-2015 рр. динаміка наукоємності ВВП України демонструє скорочення наукової і науково-технічної активності (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Динаміка наукоємності ВВП в Україні та Карпатському регіоні

Область	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Витрати на наукові та науково-технічні роботи							
Україна, млн. грн.	4818,6	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10950,7	11001,9
Карпатський регіон, тис. грн.	240363,6	418522,4	446796,3	432079,9	427984,0	399335,1	373162,0
% ВВП							
Україна	1,09	0,91	0,79	0,77	0,77	0,69	0,64
Карпатський регіон	0,05	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02

Примітка: Розраховано за даними Державної служби статистики України [10]

Дослідження свідчать, що в Україні за 2005-2015 рр. найвищий показник наукоємності ВВП був досягнутий у 2005 рр. і становив він 1,09%. Весь наступний період дослідження витрати склали менше 1% ВВП. У 2015 р. питома вага загального обсягу витрат на наукові і науково-технічні роботи у ВВП України становила лише 0,64%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,2% [11]. Однак, слід зауважити, що законом України «Про наукову та науково-технічну

діяльність» визначено, що «держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України» [12].

Аналіз обсягів витрат на наукові та науково-технічні роботи в Карпатському регіоні виявив динаміку їх зростання – від 240,4 млн. грн. у 2005 р. до 446,8 млн. грн. у 2011 р. З 2012 р. спостерігалось різке зменшення фінансування, яке у 2015 р. склало лише 373,2 млн. грн. Питома вага цих витрат у ВВП країни для Карпатського регіону скоротилась з 0,05% до 0,02%. У розрізі областей регіону найкраще фінансувалось виконання наукових досліджень і розробок у Львівській області (у 2015 р. – 272,1 млн. грн.), найгірше – у Івано-Франківській (16,7 млн. грн.).

Дослідження наукоємності регіональних економік (% ВРП) за період дослідження встановило тенденції зниження цього показника у всіх областях Карпатського регіону (рис. 4.2).

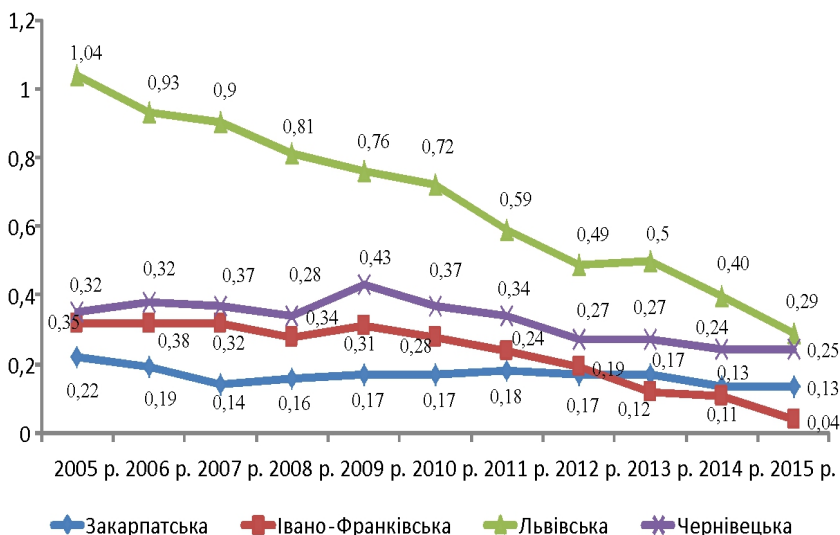

Рис. 4.2. Динаміка наукоємності ВРП в Карпатському регіоні, % ВРП

Примітка: Побудовано за даними Державної служби статистики України [10, 13]

Отримані дані засвідчили, що у Львівській області рівень наукоємності ВРП знизився з 1,04% у 2005 р. до 0,29% у 2015 р. Значно погіршився даний показник у Івано-Франківській області: у 2015 р. він склав лише 0,04% ВРП, при 0,32% у 2005 р. У Чернівецькій області спостерігались коливання рівня наукоємності від 0,43% (2009 р.) до 0,24-0,25% (2014-2015 рр.). Закарпатська область взагалі протягом всього періоду дослідження демонструвала низькі результати – 0,13-0,22% ВРП.

За даними Євростату, у 2015 р. для країн ЄС-28 частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП становила 2,03%. Більші за середньоєвропейський показник мали Швеція - 3,26%, Австрія – 3,07%, Данія – 3,03%, Фінляндія – 2,9%, Німеччина – 2,87%, Бельгія – 2,45%, Франція – 2,23%, Словенія – 2,21%. У країнах, які входять до Карпатського єврорегіону, частки витрат на науково-технічну діяльність значно нижчі: Угорщина – 1,38%, Польща -1,0%, Словаччина – 1,18%, Румунія – 0,49% ВВП. Для порівняння з іншими країнами хотілось би навести показники для Південної Кореї – 4,29%, Японії – 3,59%, Китаю (без Гонконгу) – 2,05%, Росії – 1,09% [4].

Отже, недостатнє фінансування науки з боку держави і бізнесу залишається значним чинником низької частки України на світових ринках інноваційної продукції.

Особливе занепокоєння викликає скорочення в Україні кадрового потенціалу наукових організацій, в яких безпосередньо забезпечується здійснення наукових досліджень та розробок. За 2005-2016 рр. в країні кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 35,6%. Лише у Закарпатській області закрито 57,1% усіх наукових організацій. Скорочення наукових установ в державі за період дослідження призвело до того, що чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 7,2% порівняно з 2005 р. Якщо порівняти цей показник з 2013 р., то скорочення вже становило 37%. На

кінець 2016 р. в наукових організаціях працювало 97912 осіб, з них 7091 доктор наук та 20208 кандидатів наук.

В Карпатському регіоні значне скорочення наукового кадрового потенціалу відбулось в Івано-Франківській та Чернівецькій областях. У 2016 р. порівняно з 2005 р. кількість науковців тут зменшилось на 31,0 і 24,5% відповідно. Якщо ж порівнювати з 2013 р., то скорочення кадрів було значно масштабніше – на 66,3 і 65,5% відповідно. Що стосується якісних характеристик наукових кадрів регіону, то тут ситуація дещо краще, чим в цілому по Україні. Якщо частка докторів наук, працюючих в наукових організаціях України у 2016 р., склала 7,2%, то цей же показник в Чернівецькій області становив 11,4%, Закарпатській – 10,6%, Львівській – 10,1%, Івано-Франківській – 8,8%. Частка кандидатів наук, зайнятих в наукових організаціях Карпатського регіону, теж вище за середньоукраїнський показник – 20,6% від загальної чисельності науковців. Частка кандидатів наук (докторів філософії), працюючих в наукових організаціях Чернівецької області у 2015 р. склала 34,4,8%, Львівської – 30,4%, Івано-Франківської – 22,9%, Закарпатської – 22,6 відсотків. Слід відмітити, що Львівська область займає 3-ю позицію серед регіонів України за кількістю підготовлених докторів і кандидатів наук, поступаючись лише м. Києву і Харківській області.

В цілому в Україні у 2016р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,60%, у тому числі дослідників – 0,39%. За даними Євростату, найбільше дослідників працює у Данії (2,0997% від зайнятого населення), Фінляндії (1,9231%), Швеції (1,6757%), Норвегії (1,6039%) та Словенії (1,434%). У країнах, що входять до Карпатського єврорегіону, показники нижчі: в Угорщині - 0,8219%, Польщі - 0,7208%, Словаччині - 0,647%, Румунії - 0,3537% від зайнятого населення [4].

Аналіз розподілу наукового кадрового потенціалу України та її регіонів виявив його не відповідність вимогам розвит-

ку інноваційної діяльності та принципам побудови інноваційної моделі економіки країни. Так, на кінець 2016 р. більше половини загальної кількості докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), які здійснювали наукові дослідження і розробки, працювали в організаціях державного сектору економіки, 39,1% – вищої освіти, і лише 4,8% – підприємницького сектору.

Отже, загальне скорочення чисельності науковців, незначний приток в науку молоді, інтенсивний відтік вчених і кваліфікованих спеціалістів за кордон призводить до руйнування наукового потенціалу українського суспільства, відновити який в майбутньому буде надзвичайно складно, якщо взагалі можливо.

Оцінка інноваційного потенціалу регіональних економік передбачає дослідження стану винахідництва та раціоналізаторства. У 2014 р. кількість підприємств України, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 1757 одиниць, що на 8,6% більше, ніж у 2010 р. Протягом звітного року передові технології створювали 106 підприємств, загальна кількість яких становила 309, що на 17,8% менше, ніж у 2010 р. З них 90,3% – це нові технології для України, 21% створювалися за державним контрактом [14].

В Карпатському регіоні протягом 2010-2014 рр. всі українські області, крім Закарпатської, збільшували кількість підприємств, які створювали і використовували передові технології. Однак навіть при збереженні протягом 2010-2014 рр. негативних тенденцій скорочення підприємств, які використовували передові виробничі технології, у Закарпатській області зосереджена найбільша кількість таких об'єктів – 84. Для порівняння: у Львівській області – 71, Івано-Франківській – 34, Чернівецькій – 19 об'єктів.

В цілому у 2014 р. питома вага підприємств Карпатського регіону, які займалися створенням і використанням передових

технологій, ОПІВ, раціоналізаторських пропозицій, у загальній кількості склала 11,9% від загальної кількості підприємств. Передові виробничі технології створювали 8 підприємств Івано-Франківської і 4 – Львівської області. Кращі результати демонстрували лише м. Київ (30 підприємств), області: Харківська (17), Дніпропетровська (8), Донецька (6). Передові технології створені переважно для використання у переробній промисловості, а також у професійній, науковій та технічній діяльності, в галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, інформації та телекомунікацій.

У 2014 р. 1636 підприємств України використовували у своїй діяльності передові технології загальною кількістю 17442. Порівняно з 2010 р. кількість таких підприємств збільшилась на 2,9%, однак у порівнянні з 2013 р. відбулось скорочення на 38,8%. Кількість використовуваних технологій за 2010-2014 рр. зросла практично удвічі. Крім передових технологій у 2014 р. 333 підприємства України у своїй діяльності використали 1808 винаходів, 17,8% яких створено за рахунок коштів державного бюджету, 2620 корисних моделей (32,6%), 558 промислових зразків (1,1%) [14].

У Карпатському регіоні найбільше фактів використання винаходів підприємствами зафіксовано у Львівській (14 підприємств) та в Івано-Франківській області (11). Найменше використовували об'єкти права інтелектуальної власності у Чернівецькій області – 2 підприємства. Найбільша кількість авторів ОПІВ працює у Дніпропетровській області (5477 осіб), у м. Київ (2128 осіб), Харківській і Донецькій областях (відповідно 1999 і 1994 особи), у Львівській області (821 особа).

В Україні у 2014 р. із загальної кількості обстежених підприємств 100 використали 11121 раціоналізаторську пропозицію, авторами яких є 10625 науковців. Половину раціоналізаторських пропозицій впроваджено на підприємствах переробної промисловості, 43,6% – транспорту та зв'язку [14]. За рівнем винахідництва та раціоналізаторства у Карпатському регіоні лідирує Івано-Франківська область, яка протягом

2010-2013 рр. лише одна в регіоні демонструвала позитивну динаміку використання підприємствами раціоналізаторських пропозицій. Якщо у 2010 р. 3 підприємства області використали 94 раціоналізаторські пропозиції, то у 2014 р. ці показники склали відповідно 5 підприємств і 104 пропозиції.

У 2016 році надійшло 4095 заявок на винаходи, у тому числі 2233 – від національних заявників, активність яких знизилася на 1,7% порівняно з попереднім роком. Частка заявок від іноземних заявників дещо зменшилася і становила 45,5% у загальній кількості заявок (проти 49,4% у 2015р.). Найбільш активними серед іноземних заявників у 2016 році були заявники зі США (479 заявок, або 25,7%), Швейцарії (251 і 13,5%), Німеччини (230 і 12,4%), Франції (99 і 5,3%), Великої Британії (82 і 4,4%), Японії (68 і 3,7%), Люксембург (58 і 3,1%), Нідерланди (56 і 3,0%), Бельгії (48 і 2,6%) та Італії (46 і 2,5%).

У 2016 році надійшло 9557 заявок на корисні моделі, з них 9473 – від національних заявників (99,1%). Іноземними заявниками подано 84 заявки, з яких майже 30% заявниками з Російської Федерації, 16,7% – Білорусі, по 8,3% – Кіпру та Естонії та 7,2% – Великої Британії.

Серед національних заявників найбільш активними залишалися підприємства і організації, що працюють у сфері освіти і науки. У 2016 році ними подано понад 6,6 тис. заявок на винаходи і корисні моделі (88,4% загальної кількості заявок від національних заявників – юридичних осіб). Порівняно з 2015 роком, на 62,5% зросла кількість заявок від наукових організацій, при цьому скоротилася питома вага поданих ними заявок на винаходи. Частка заявок від промислових підприємств у 2016 році становила 3,7%.

В Україні у 2016 р. видано 4497 патентів на винаходи, з них на ім'я національних заявників – 1516 (45,4% від загальної кількості). Патентна діяльність в країні продовжує зриватись. Так, за 2010-2016 рр. кількість виданих патентів на винаходи зменшилась на 37,25. Високою залишалась активність заявників Харківської області та м. Києва. У Карпатсь-

кому регіоні кількість виданих патентів на винаходи зменшилась на 38%, особливо у Чернівецькій та Івано-Франківській областях. Зокрема, у 2016 р. в Чернівецькій області видано лише 2 патенти на винаходи, у той же час у Львівській області – 68 патентів.

Що стосується патентів на корисні моделі, то у 2016 р. їх було зареєстровано 9044, що на 3,8% менше, ніж у 2010 р. і на 10,8% менше, ніж у 2013 р. На ім'я національних заявників зареєстровано 98,8% усіх патентів. У Карпатському регіоні у 2016 р. найбільше патентів на корисні моделі було зареєстровано у Львівській області – 344 та Чернівецькій – 186 патентів. Однак, для Львівської області такий показник демонструє зменшення на 26%, а для Чернівецької області, навпаки, збільшення на 65%.

Отже, економіка Карпатського регіону володіє вагомим інноваційним потенціалом, зокрема, інтелектуальними і творчими ресурсами. Проте реалізувати цей потенціал доволі складно, оскільки в регіоні та в Україні в цілому сформувалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних галузях. Так, в Україні у 2015 р. частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції становила лише 1,4% (у 2005 р. – 6,5). Частка Карпатського регіону у загальному обсязі реалізованої в країні інноваційної промислової продукції склала 10,2%. Аналіз структури реалізованої промислової продукції показав, що найбільшу частку інноваційної продукції реалізовано підприємствами Сумської (10,4%), Закарпатської (4,6%), Харківської (3,4%) областей. Частки інших областей досліджуваного регіону дещо нижчі і становили для Чернівецької – 2,4%, Львівської – 1,9%, Івано-Франківської – 2,0 відсотки.

Впровадження нових технологічних процесів на підприємствах Карпатського регіону протягом 2005-2015 рр. уповільнилось. Найгірша ситуація у Закарпатській та Львівській областях, де впровадження нових технологій скоротилось на 30,0 і 10,9% відповідно. В Івано-Франківській області у

2015 р. впроваджено 50 нових технологічних процесів, що на 38,9% більше, ніж у 2005 р. В Чернівецькій області у цей же період впроваджено 15 процесів, однак це практично удвічі більше, ніж у 2005 р.

Частка маловідходних, ресурсозберігаючих технологій невисока, у 2014 р. вона не перевищувала 37,6%. На підприємствах Карпатського регіону частка впровадження таких технологій ще менша. Наприклад, у Чернівецькій області вони становлять лише 4,0% від впроваджених нових технологічних процесів, Івано-Франківській – 16,0%, Львівській і Закарпатській областях – 28,6 відсотків. В Україні частка ресурсозберігаючих технологій в загальному обсязі впроваджених на підприємствах нових технологій протягом 2010-2015 складала 21-26 відсотки [10].

Щодо освоєння інноваційних видів продукції, то в Закарпатській області їх кількість за 2005-2015 рр. зменшилась на 72,7%, Чернівецькій – на 69,9%. Слід відмітити, що у Львівській області показник освоєності інноваційних видів продукції у 2015 р. збільшився на 37,2% порівняно з 2005 р. і у 2,3 рази порівняно з 2013 р. У 2015 р. він становив 251 найменувань. В Івано-Франківській області цей показник мав позитивну динаміку лише у порівнянні з 2005 р. Порівняння значення показника з даними 2011-2013 рр. показало, що кількість освоєних видів продукції зменшилась на 29,9% і становила 117 найменувань у 2015 р. проти 167 у 2011 р. [10].

Частка експорту високотехнологічної продукції в структурі товарного експорту України невисока і становила у 2014 р. близько 2%. Для порівняння: для країн ЄС-28 цей показник у 2015 р. становив 17,0%, в Ірландії – 24,0%, у Франції – 21,6%, Великій Британії – 16,7%, Естонії – 15,4%, Угорщині – 15,2%, Німеччині – 14,8%, Австрії – 14,2%, Швеції – 13,5%, Данії – 10,7%, Словаччині – 9,8%, Польщі – 8,5%, Румунії – 7,3% [9]. Як слушно зауважив М. Згуровський, «Україна вже вичерпує експортний потенціал сировинно-переробних, та низькотехнологічних сегментів ринку. Тому безальтернатив-

ним для неї є переорієнтація на високотехнологічний шлях подальшого розвитку. При цьому держава має зробити ставку виключно на якісний людський капітал, включити конкурентоспроможну науку і передову освіту в число головних двигунів своєї економіки» [15].

Таким чином, в Карпатському регіоні сформовано значний інноваційний, інтелектуальний і творчий потенціал. Проте економічний розвиток регіону продовжує здійснюватися за інерційним сценарієм. Незважаючи на загальне розуміння важливості інноваційного розвитку регіонів, насамперед, прикордонних, дієвих механізмів державної підтримки інновацій в Україні немає. Вважаємо, що для ефективного використання сформованого інноваційного потенціалу регіонів необхідно його технологічне та структурне оновлення. Для цього держава повинна суттєво (у 3-4 рази) збільшити обсяги фінансування науки і освіти, а також створити сприятливі умови і мотивації для залучення у наукові та науково-технічні проекти позабюджетних коштів.

Вважаємо ефективним засобом підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання Карпатського регіону створення і розвиток інноваційних кластерів, насамперед, у високотехнологічному промисловому виробництві. Передумови для цього є: в регіоні зареєстровано 3 індустріальних (промислових) парки «Долина» (Івано-Франківська область), «Львівський індустріальний парк «Рясне-2», «Соломоново» (Закарпатська область).

4.3. Стратегічний розвиток підприємств прикордонного регіону на засадах інновацій

Функціонування та розвиток сучасного підприємства неможливий без систематичних нововведень у виробничий процес з метою вдосконалення технології виготовлення продукції, оновлення її видів, підвищення якості, надання нових властивостей, поліпшення експлуатаційних характеристик тощо.

Важливе місце у формуванні стратегії розвитку підприємства відіграє інноваційна діяльність, яка являє собою комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення прибутковості свого виробництва. В ринковій економіці інноваційна діяльність підприємств - один із найсуттєвіших вагомих чинників, які дозволяють підприємству посідати стійкі ринкові позиції і отримувати перевагу над конкурентами в тій галузі, яка є сферою комерційних інтересів даного підприємства.

Так, наприклад, Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує інновації як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [16].

Відповідно, інноваційним, згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність», визнається продукт, який є результатом науково-дослідної або дослідно-конструкторської розробки і на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) та який в Україні вироблений вперше, або, якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Проблемні питання реалізації інноваційної моделі розвитку Української економіки та управління нею на різних ієрархічних рівнях досліджувались багатьма зарубіжними та українськими вченими. Зокрема в працях О. Амоші «Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення» [17], Г. Лазутіна «Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності» [18], С. Пирожкова «Проблеми прискорення інноваційного розвитку економіки України» [19], М. Козоріз «Шляхи прискорення реалізації інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки» [20], аналізуються фактори впливу, сучасні тенденції, визнача-

ються проблеми та шляхи і напрями інноваційного розвитку, відзначаються певні зрушення та активізація діяльності вітчизняних менеджерів всіх рангів в реалізації політики інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Зокрема, О. Амоша вважає, що «найважливішою передумовою суттєвого прискорення інноваційних процесів є формування масштабного та динамічно зростаючого внутрішнього попиту на інновації з боку всіх видів споживачів та секторів економіки» [17, с. 30]

Однак, в цілому розв'язання проблем, пов'язаних із реалізацією моделі інноваційного розвитку вітчизняної економіки, відбувається надто повільно. С. Пирожков зазначає: «Головною проблемою є невідповідність технологічної структури економіки вимогам інноваційної моделі» [19, с. 31] Більш того, аналіз міжнародних статистичних досліджень показує, що «Україна за темпами впровадження новачій в реальний сектор економіки, вироблення інноваційних продуктів і послуг значно відстає не тільки від провідних зарубіжних держав з розвинутими ринковими відносинами, але і від тих, які знаходяться на етапі реформування системи господарювання у відповідності до вимог ринкової економіки» [20] .

Як зазначає М. Козоріз «в розвинутих країнах світу (США, Німеччина, Англія, Японія, Франція та інші) майже 80% функціонуючих підприємств займаються інноваційною діяльністю. В Україні цей рівень майже в п'ять разів є нижчим. Частка України в обсягах світової торгівлі складає лише 0,1%, в той час як в країнах Європейського Союзу цей показник становить 6,5%, а в США він ще вищий [20].

Для української економіки в цілому і для підприємств зокрема надзвичайно важливим є досвід зарубіжних країн. Українські науковці М. Крупка в своїх роботах «Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України» [21], Н. Чухрай «Формування інноваційного потенціалу підприємства» [22], обґрунтовують теоретичні підходи до реалізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання вітчизняної економіки на базі вивчення та систематизації досвіду зарубіжних країн.

У світовій практиці для підтримки інноваційної діяльності підприємств вироблено значну кількість інструментів, за допомогою яких держава або регіон реалізує необхідні функції у цій сфері. Серед них можна виділити декілька груп:

Пряма фінансова підтримка інноваційних процесів, яка передбачає безпосереднє фінансування утворення нових продуктів, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, зокрема на державних підприємствах, державне замовлення на інноваційні продукти, надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів, дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій тощо.

Фіскальні пільги для інноваторів, завдяки яким відбувається зниження ставок податку на прибуток підприємств, зменшення суми прибутку до оподаткування, шляхом виключення з нього вартості досліджень чи освоєння нової технології, звільнення від деяких відрахувань до державного та місцевого бюджетів, надання податкових кредитів інноваційним підприємствам і ін.

Інші правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій, які впливають на удосконалення законодавства про авторське право та патентні відносини, введення системи сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів та послуг, тимчасовий дозвіл на монополію виробника інноваційних товарів і послуг та впровадника інноваційних технологій, здійснення лобіювання інтересів виробників інноваційної продукції тощо.

Сьогодні вкрай важливим є формування інноваційної системи підприємства, метою якої, як стверджують А.А. Мазаракі та ін., є створення умов для інноваційного розвитку або підвищення ефективності існуючої інноваційної діяльності [23].

Щодо стратегічного розвитку підприємств прикордонного регіону то стратегія має враховувати характер соціальних, економічних і екологічних проблем по збалансованому ресурсо-використанню, особливості транскордонного співробітництва

тва, ментальність мешканців регіону, етнічні зв'язки і в цілому просторовий розвиток.

Проблеми інноваційної діяльності, визначення її ролі та місця у стратегічному розвитку підприємств прикордонного регіону досліджувались такими науковцями як Edward Barbier, Yehuda Gradus, Harvey Lithwick [24, 25] та іншими. Зокрема, E. Barbier пише: «Для економіки завжди оптимально вибрати максимальний варіант (норму) прикордонного розширення та співпраці, які можуть гарантувати безпосередній економічний бум....» [24].

На прикладі Чернівецької області, що відноситься до прикордонних регіонів з високим ступенем контактності, здійснено аналіз інноваційної діяльності підприємств краю, що дало можливість встановити, що у 2015 році кількість інноваційно активних промислових підприємств складає всього 9 одиниць, або 17,0% від загальної кількості промислових підприємств [26, с.524]. Це на 11 підприємств менше ніж у 2014 році [26, с.527]. Загальний обсяг інноваційних витрат у 2015 році склав 18,8 млн. грн., що менше на 50,0 млн. грн. у порівнянні з 2014 роком [26, с. 525]. Невелика кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, та різке зменшення загального обсягу інноваційних витрат пояснюється відсутністю фінансування інновацій за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів вітчизняних та іноземних інвесторів у зв'язку з подіями на Півдні та Сході України. Всі (100%) інноваційні витрати у 2015 році здійснювалися за рахунок власних коштів підприємств [26, с. 526].

Одночасно, незважаючи на вищезазначені негативні тенденції, основні показники використання результатів інноваційної діяльності підприємств Чернівецької області значно покращилися. Так у 2015 році впроваджено 15 нових технологічних процесів або на 87,5% більше у порівнянні з 2014 роком. Освоєно виробництво інноваційної продукції 31 найменування, що більше на 29,1% у порівнянні з 2014 роком. Обсяг реалізованої інноваційної продукції збільшився з 81,7 млн. грн. у 2014 році до 99,9 млн. грн. у 2015 році [25, с. 528].

Аналіз діяльності промислових підприємств Чернівецької області засвідчує, що підприємства які використовують технологічні, сировинні, продуктові, ринкові та інші інновації, значно підвищують технічний рівень виробництва і відповідно якість продукції, зменшують виробничі витрати, збільшують експорт продукції, покращують умови праці, підвищуючи таким чином ефективність інноваційної діяльності. У 2015 році, із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції з Чернівецької області поставлено на експорт понад 26% в тому числі до Румунії та Молдови, які мають кордони з регіоном, на суму 27,5 млн. грн. або майже 25% [26, с. 421,422].

Для підприємств прикордонних регіонів в пошуку партнерів та постачальників новітніх технологій, розширені ринків збуту, часто важливу роль починає відігравати ефект сусідства. Це може бути пов'язано з економією на транспортних витратах, знанням правових основ бізнесу сусідніх країн, підвищена поінформованість партнерів та потенційних інвесторів, які уже здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на прикордонних територіях.

Наприклад, для підприємств розташованих у прикордонних регіонах Сучавського повіту (Румунія) та Чернівецької області (Україна) важливе значення відіграє проживання етнічних груп румунів на території Чернівецької області та українців на території Сучавського повіту, знання мов та комунікаційні зв'язки, історична та культурна близькість.

Ресурс кордону є значним інноваційним фактором функціонування соціально-економічної сфери прикордонного регіону. Адже в результаті інтернаціоналізації господарювання, стрімкого зростання потоків товарів, капіталу, енергії, інформації, мешканців прикордонних регіонів, зростання впливу транскордонних суб'єктів в різноманітних сферах діяльності, спрощується переміщення інноваційних ресурсів в місця більш ефективного їх використання.

Для інноваційного розвитку підприємств характерними є постановка інноваційних цілей в діяльності підприємства, на-

явність засобів досягнення відповідних цілей, сприятливі умови внутрішнього і зовнішнього середовища, що дозволяють на високому рівні підтримувати інноваційну діяльність.

Досвід інноваційної діяльності підприємств у Чернівецькій області засвідчує, що основою стратегічного розвитку суб'єктів господарювання у прикордонному регіоні мають стати:

- розробка нормативно-правової бази інноваційної діяльності у транскордонному співробітництві;

- надання податкових пільг та інших привілеїв інвесторам та інноваторам;

- сприяння та підтримка місцевих органів влади у розробці та впровадженні інноваційних проектів, створенні стартапів тощо;

- розбудова прикордонної логістичної та іншої підприємницької інфраструктури;

- підготовка компетентних менеджерів та ефективне управління інноваційною діяльністю підприємства;

- можливість підприємства органічно інтегрувати науку, виробництво і ринок;

- ресурсне забезпечення.

Розвиток інноваційних процесів визначається структурною повнотою та розвиненістю її інноваційної інфраструктури. У високорозвинених країнах, де 70-80% підприємств впроваджують інновації, інноваційна інфраструктура тісно переплетена з інфраструктурою підтримки підприємництва.

У прикордонному регіоні важливе значення у стратегічному розвитку підприємств відводиться різноманітним інноваційним структурам які забезпечують ефективну комунікацію у сфері трансферу нових знань та технологій не лише між національними суб'єктами ринку інновацій, але й поза межами країни, формуючи мережеву структуру транскордонного чи транснаціонального характеру. Це інноваційні та координаційні центри, центри трансферу технологій, наукові центри, інноваційні кластери, бізнес-інкубатори тощо. Як зазначають В. Ста-

дник та М. Йохна "інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (консалтингові, маркетингові інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо)" [27, с. 117].

Розвинена інноваційна інфраструктура у прикордонних регіонах забезпечить ефективну реалізацію інноваційної політики, активно сприятиме координації всіх елементів інноваційної системи та суб'єктів інноваційної діяльності і може стати платформою для інноваційної діяльності між країнами ЄС і Україною.

Дослідження діяльності інноваційних структур на території Чернівецької області засвідчує, що важливою проблемою у інноваційному розвитку регіону є не стільки відсутність елементів інноваційних структур, а їх роз'єднаність, яка виникає внаслідок нестачі ефективних механізмів взаємодії і тягне за собою невірну орієнтацію діяльності інноваційних суб'єктів та низький ступінь затребуваності і комерціалізації створюваних ними інноваційних продуктів. Такі інфраструктурні об'єкти потребують інформаційної, комунікаційної, сервісної, організаційної, консалтингової та іншої підтримки, що забезпечить донесення інформації всім зацікавленим особам, організацію взаємодії підприємців початківців з галузевими лідерами та менторами, залучення і супровід інвестицій у високотехнологічні сфери економіки регіону тощо.

Так, наприклад, діяльність інноваційного центру розвитку прикордонного регіону має бути спрямована на:

- використання транскордонних можливостей та збільшення частки високотехнологічних і інноваційних виробництв,

- створення умов для максимально ефективного обміну інноваційними продуктами;

- зростання чисельності робочих місць у регіоні;

- зростання інвестиційної привабливості;

- підвищення якості життя прикордонних регіонів;

- посилення державної підтримки інноваційної діяльності.

Аналіз світового досвіду функціонування інноваційних структур показує, що їх розвиток сприяє перетворенню периферійних областей з відносно відсталою економікою у високорозвинені регіони, забезпечені високими технологіями у різних сферах виробництва, транспорту, зв'язку. При цьому вирішуються і регіональні задачі соціального розвитку [28, с. 124].

Велику роль у організації інноваційної діяльності підприємств у прикордонному регіоні відіграють різноманітні фонди:

- фонд розвитку транскордонної співпраці;
- фонд розвитку інноваційної діяльності;
- фонд підтримки наукової та науково-технічної діяльності;
- фонд надання поручительств суб'єктам малого та середнього бізнесу;
- фонд мікрофінансування малого та середнього підприємництва;
- фонд сприяння розвитку венчурних інвестицій в малі підприємства в науково -технічній сфері.

Важливим інструментом, що формує механізм інноваційного розвитку підприємств, разом з інноваційними центрами, центрами трансферу технологій, науковими центрами, інноваційними кластерами, бізнес-інкубаторами є євро регіони. Сьогодні в «країнах Західної, Центральної та Східної Європи створено понад 150 євро регіонів, а також стабільно розвивається транскордонна та міжтериторіальна співпраця « [28, с. 15].

Враховуючи те, що діяльність євро регіональних об'єднань має ряд особливостей – це правові, політичні, культурно-історичні, економічні та інші, - успішне функціонування євро регіонів, які об'єднують території прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних держав, що переферійно розміщені і характеризуються, зазвичай, як депресивні, сприятиме розвитку прикордонної інфраструктури, впровадженню новітніх технологій, ефективному використанню природних ресурсів, усуненню безробіття, економічному під-

несенню територій та вирішенню інших спільних проблем та інтересів транскордонного характеру.

Особливо актуальною ця проблема є для прикордонних територій України де створені єврорегіони і до складу яких увійшли адміністративно-територіальні одиниці країн Європейського союзу. Успішне функціонування таких єврорегіонів як «Карпатський», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», може прискорити інтеграцію України в європейський та світовий економічний простори.

Румунський дослідник єврорегіонів Ш. Пурич аналізуючи їх діяльність вважає що єврорегіон є територіальним утворенням, що має високий рівень інноваційності та інституціоналізації серед всіх форм, відомих для даного виду міждержавної співпраці [29]. Українські вчені В. Пила, О. Чмир, О. Гарасюк, Т. Терещенко в своїх працях окреслюють особливості та звертають увагу на обставини, які сприяють ефективній діяльності єврорегіонів, зокрема, важливе значення, серед іншого, має рівень взаємодії з міжнародними організаціями, інституціями, фондами та програмами, які опікуються інноваційними та інтеграційними процесами, питаннями регіональної політики [30, с. 194].

Використовуючи прикордонні можливості, Чернівецька область активно розвиває транскордонне співробітництво, являється учасником єврорегіонів "Верхній Прут" і "Карпатський" та забезпечує створення освітнього і інформаційного простору не тільки для великих промислових підприємств, але й для підтримки малого і середнього бізнесу за такими напрямками як підприємництво, торгівля, маркетинг, логістика, юридичні аспекти ведення бізнесу в прикордонному регіоні, використання ресурсозберігаючих технологій, залучення інвестицій тощо.

Так, наприклад, утворений Єврорегіон «Верхній Прут», до складу якого увійшли Чернівецька та Івано-Франківська області (Україна), Белцький і Єдинецький повіти (Республіка Молдова), Ботошанський і Сучавський повіти (Румунія), передбачає наступні головні напрямками діяльності:

розвиток і гармонізація торгівельних і економічних відносин;
розробка проектів транскордонного співробітництва;
розвиток і впровадження передових технологій;
екологічна безпека, попередження забруднень басейнів Дунаю, Прута, Сірету, Дністра і Чорного моря, попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих, збільшення кількості екологічно чистих виробництв;
гармонізація розвитку інфраструктур, в т.ч. енергетичних систем, транспортних та комунікаційних мереж;
розвиток транскордонних взаємин і розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення, науки, освіти, культури, спорту та молоді;
забезпечення і впровадження в усіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення [31].

Ці напрямки функціонування єврорегіону "Верхній Прут" можуть стати пріоритетними для інноваційної діяльності підприємств прикордонних регіонів країн учасників.

Відомо, що інноваційна діяльність передбачає:
виявлення проблем підприємства;
здійснення інноваційного процесу;
організація інноваційної діяльності.

Найбільш типовими проблемами підприємств, які стимулюють інновації є:

низька якість продукції та послуг;
низька продуктивність праці;
велика плинність кадрів та низький рівень кваліфікації персоналу;
непередбачені втрати і збитки;
невиконання планів та незадоволеність покупців;
погіршення фінансових показників.

Важливу роль у запровадженні інноваційного процесу відіграють сучасні знання, які передбачають перетворення наукового

знання в інновацію, що можна представити як послідовний ланцюг подій, в ході яких інновація визріває від ідеї до конкретної технології, продукту або послуги і поширюється при практичному використанні. Практика розвинених країн свідчить, що в конкурентній боротьбі перемагають країни, в яких фірми і корпорації не лише володіють інформацією, а й посилюють ефективність бізнесу завдяки створенню, зберіганню та застосуванню знань у процесі виробництва товарів і послуг [32].

Організація інноваційної діяльності спрямована на впорядкування процесів генерації нових ідей, пошуку і розробки технічних рішень, використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і оновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається, вдосконалення технології її виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зарубіжному ринках.

Життєвий цикл інновації на підприємстві можна представити в наступному вигляді:

- виявлення проблемної ситуації;
- формулювання цілей інновації;
- аналіз існуючого положення (діагностика проблеми підприємства або окремого його підрозділу);
- прийняття рішення про доцільність розробки інновації певного виду;
- розробка (проектування) інновації;
- погодження та затвердження проекту інновації;
- підготовка об'єкта до інновації;
- впровадження інновації;
- оцінка фактичної ефективності інновації;
- старіння.

Важливо, що у процесі життєвого циклу підприємства, впровадження інновацій в основному здійснюється в період його діяльності (рис. 4.3), [33, с. 9].

Інноваційна діяльність тісно поєднана з інвестиційною, так, як впровадження нових технологій та придбання техніки потребує фінансових ресурсів.

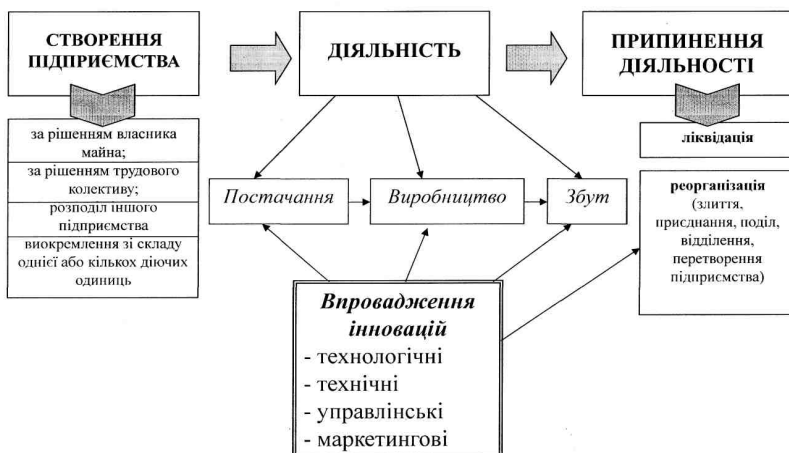

Рис. 4.3. Інноваційна діяльність у процесі життєвого циклу підприємства

Джерелами інвестування інноваційних проектів можуть бути:

власні фінансові кошти підприємства і його внутрішньогосподарські резерви;

позичкові фінансові кошти;

залучені фінансові кошти від продажу акцій або одержані у вигляді пайових та інших внесків членів трудового колективу, громадян та інших юридичних осіб;

кошти, що перебувають у централізованому володінні об'єднань підприємств;

кошти позабюджетних фондів;

кошти Державного бюджету;

кошти іноземних інвесторів.

На рис. 4.4. подано сукупність джерел фінансування інноваційних проектів, якими можуть скористатися вітчизняні підприємства [27, с. 341-342].

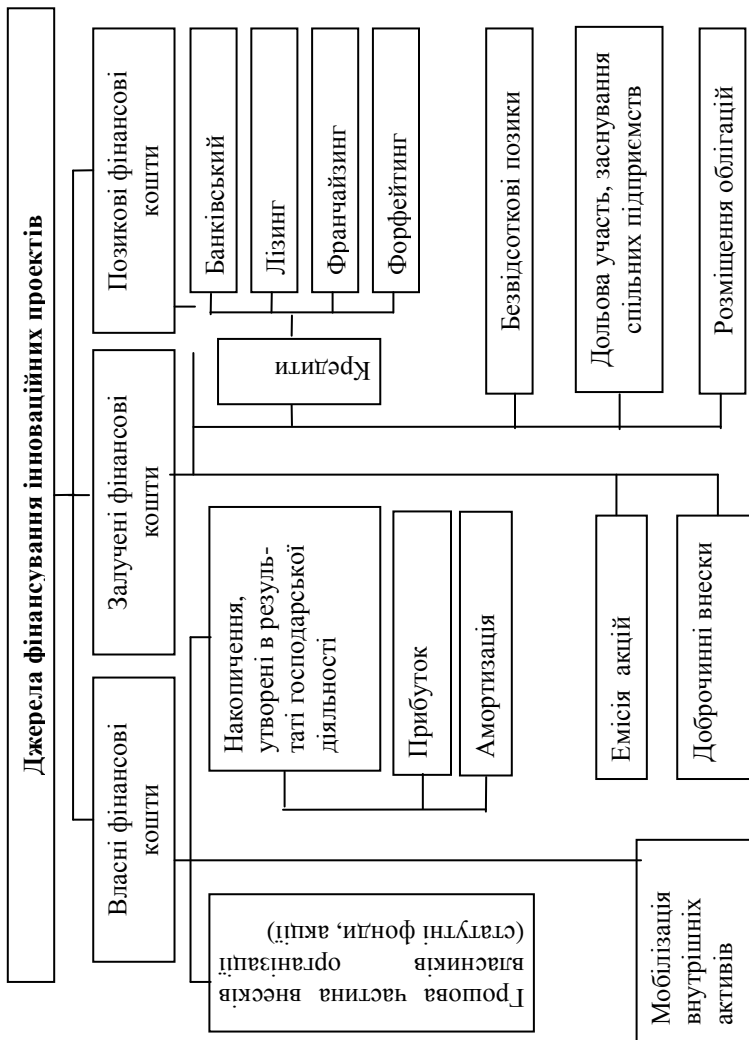

Рис. 4.4. Джерела фінансування інноваційних проєктів

Щодо фінансування інноваційних проектів на підприємствах прикордонних регіонів, то тут можуть бути додатково використані фонди розвитку транскордонної співпраці, фонди інноваційного розвитку євро регіонів, фонди підтримки наукової та науково-технічної діяльності та інші.

Проведене дослідження інноваційної діяльності підприємств прикордонного регіону також засвідчує, що великі організації недостатньо залучають до виконання різноманітних інноваційних проектів малі підприємства в якості суміжників, партнерів, виконавців, які здатні швидко адаптовуватися та змінювати напрямки своєї діяльності.

Орієнтація підприємства на інноваційний тип діяльності неодмінно потягне за собою трансформацію всіх компонентів господарської системи. Особливо кардинально зміниться стратегія розвитку підприємства.

Аналіз інноваційної діяльності підприємств Чернівецької області сприяв визначенню окремих груп показників на основі яких формується стратегія їх розвитку.

До першої групи відносяться показники, які характеризують установи, науково-дослідні підрозділи великих підприємств, лабораторії тощо, які займаються інноваційною діяльністю. Показники чисельності зайнятих науковою, науково-технічною діяльністю, дослідно-конструкторськими розробками. Показники витрат на інноваційну діяльність в тому числі джерела фінансування.

Друга група поєднує показники результатів інноваційної діяльності які охоплюють обсяги науково-дослідної, науково-технічної діяльності, проектно-конструкторських робіт, обсяги виготовлення дослідних зразків, обсяги науково-технічних послуг.

Третя група формується з показників використання результатів інноваційної діяльності до якої належать:

кількість найменувань нових видів продукції;

частка нових видів продукції у загальному її обсязі;

конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і світовому ринках;

ступінь прогресивності технологій;
обсяг робіт з технічного вдосконалення виробництва.

Четверта група складається з економічних результатів до якої відносяться приріст прибутку внаслідок впровадження результатів інноваційної діяльності, зниження ресурсомісткості продукції, визначається комерційний ефект тощо.

Дослідження інноваційної діяльності підприємств Чернівецької області сприяло встановленню наступних проблем на регіональному ринку інновацій:

відсутня нормативно-законодавча база для ефективної реалізації інноваційної діяльності у прикордонних регіонах та правове забезпечення заходів підтримки інновацій на транскордонному рівні;

недостатньо фінансових ресурсів необхідних для реалізації інноваційних розробок та проектів;

відсутність бюджетного фінансування суб'єктів інноваційної діяльності та пільгового кредитування підприємств, що впроваджують інновації;

низька ефективність механізмів підтримки пріоритетів соціально-економічного та науково-технологічного розвитку регіону;

слабо розвинена інноваційна інфраструктура;

низький рівень залучення малого бізнесу до інноваційної діяльності;

відсутність коопераційних зв'язків на транскордонному рівні між інноваційними структурами, науковими організаціями, закладами світи та підприємствами;

відсутність транскордонної координації інноваційної діяльності підприємств;

відсутня система підготовки кадрів та залучення фахівців здатних здійснювати інноваційну діяльність.

Вирішення цих та інших проблем сприятиме підвищенню ефективності інноваційної діяльності підприємств, що призведе до поліпшення результатів свого господарювання та отримання більшого прибутку у довгостроковій перспективі.

Одночасно, впровадження інновацій позначається не тільки на економічних результатах, а й на зменшенні потреби у непоновлюваних ресурсах, створенні можливостей виконання тих робіт, які були поза межами людських чи технічних можливостей, формуванні нових напрямів науково-технічного розвитку тощо.

Вагомою є і соціальна ефективність інноваційної діяльності підприємств, яка характеризується:

підвищенням рівня життя працівників, завдяки зростанню доходів та забезпеченості високоякісними товарами і послугами;

змінюю умов праці та способу життя шляхом підвищення професійно-кваліфікаційного та інтелектуального рівня, формування сучасної культури відпочинку;

поліпшенням здоров'я і збільшенням тривалості життя через поліпшення екологічної ситуації, скорочення травматизму та професійних захворювань.

Таким чином інновації обумовлюють орієнтацію підприємства на перспективу та лягають в основу його стратегічного розвитку. Важливо, що при прийнятті рішень про впровадження інновацій та інноваційний розвиток підприємствам необхідно враховувати вплив факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності. Це, зокрема, політико-правові, економічні, соціокультурні, технологічні та інші фактори. Моніторинг змін макросередовища за цими напрямками і виявлення тенденцій, подій, непередбачуваних підприємству, але здійснюючих вплив на прийняття стратегічних рішень, відіграють важливу роль у переорієнтації підприємства та трансформаціях у його діяльності, а будь-які зміни сконцентровані на удосконаленні якого-небудь процесу є інноваціями.

Отже, інноваційна діяльність, з урахуванням особливостей прикордонного регіону, є ключовим чинником стратегічного розвитку для більшості підприємств, що забезпечить високі та стабільні темпи економічного зростання, вирішить

певні соціальні й екологічні проблеми прикордонного регіону, посилять конкурентоспроможність продукції та послуг на внутрішньому та транскордонному ринках.

Інноваційний розвиток підприємств прикордонного регіону, транскордонна інтеграція можуть стати основою для зростання конкурентоспроможності національної економіки, підвищення експортного потенціалу країни та гарантувати їй економічну безпеку і чільне місце в Європейському Союзі.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Компас 2020. Україна у міжнародних економічних відносинах: Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні / Артеменко Л.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07752.pdf>.

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт. упоряд.: Г.О.Андрощук, І.Б.Жиляєв, Б.Г.Чижевський, М.М.Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

3. Наукова та інноваційна діяльність України у 2015 р.: статистичний збірник Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

5. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В.Одотюк; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 304с.

6. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект / Л. Л. Антонюк // Міжнародна економічна політика. - 2005. - № 1. - С.45-68.

7. Asheim B., Isaksen A., Nauwelaers C., Todtling F. Regional Innovation Policy for Small-Medium Enterprises, Edward Elgar Publishing, 2003. – 264 pp. [Electronic resource]. – Access link https://www.e-elgar.com/shop/regional-innovation-policy-for-small-medium-enterprises?__website=uk_warehouse.

8. Поручник А.М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві /

А.М. Поручник // Науковий збірник КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2004. – С.94-117.

9. Інформаційні матеріали для слухання з питання "Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності" [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=54892>.

10. Наука та інноваційна діяльність в Україні у 2016 році: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Про наукову та науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015 № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

13. Валовий регіональний продукт: статистичний збірник за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

14. Створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України у 2014 році: Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

15. Згуровський М. Сценарії розвитку України: «борговий зашморг» чи «інноваційний розвиток»? // М. Згуровський // Незалежний культурологічний часопис "І" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ji-magazine.lviv.ua.

16. Про інноваційну діяльність: закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

17. Амоша О., Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // К: Економіст. 2005, №6, С.28-32.

18. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності // Економіка і прогнозування. наук. журн. / Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України. – Київ: – 2003. – № 2. – С.-99-114.

19. Пирожков С. « Проблеми прискорення інноваційного розвитку економіки України» // К: Економіст. – 2005. - №4. - С.31

20. Козоріз М.А. «Шляхи прискорення реалізації інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки»// Збірник наукових праць: Економічні науки.- 2006.- № 2.- С. 29 - 38.

21. Крупка М. «Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України»// Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001.-608с.
22. Чухрай Н. «Формування інноваційного потенціалу підприємства», Львів, НУ «Львівська політехніка». - 2002.- 316с.
23. Інноваційний потенціал України [Текст]: монографія / [А. А. Мазаракі та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. А. Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 591 с.
24. Barbier E. Frontier Expansion and Economic Development// Contemporary Economic Policy. –USA: Brad R. Humphreys, West Virginia University. - 2005.- Volume 23, Issue 2, - pp. 286–303
25. Gradus Y. Frontiers in Regional Development / Y. Gradus, H. Lithwick -New York : Rowman & Littlefield Publishers, May 7, 1996. – 334 p.
26. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2015 рік. Державне статистична служба України. Головне управління статистики у Чернівецькій області. За редакцією Т.Г. Сарчинської, Чернівці: - 2016. - 571 с.
27. Стадник В.В. Йохна М.А. Інноваційний менеджмент / В.В. Стадник, М.А. Йохна – К.: Академвидав, - 2006. – 464 с.
28. Петрина М. Методика оцінки інноваційного потенціалу технопаркової структури // Регіональна економіка. – 2006. - №3. – с.119-126.
29. Пурич Шт. Румынско-украинское трансграничное сотрудничество. Шаги к добрососедству/ Віче. – 2000.- №6. - С. 74-87.
30. Пила В.І., Чмир О.С., Гарасюк О.А., Терещенко Т.В. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво/ м. Хмельницький: - 2006,. - 412 с.
31. Угода про утворення Єврорегіону «Верхній Прут» від 22.09. 2000 р. Ст. 4.
32. Мазаракі А. Інновації як джерело стратегічних конкурентних переваг / Мазаракі А., Мельник Т. // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2010. – № 2 (70). - С.5–17.
33. Черешнюк О.М. Автореферат дис. на здобуття наук. ступ. к. ек. н. на тему "Облік та аналіз інноваційної діяльності на підприємствах цукрової промисловості"/ Тернопіль: - 2015. - 20 с.

РОЗДІЛ 5. АДАПТАЦІЯ МЕТОДИКИ СЦЕНАРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ В УПРАВЛІНСЬКУ ПРАКТИКУ

5.1. Прогнозування сценаріїв соціально- економічного розвитку прикордонних регіонів

Соціальний та економічний розвиток держави неможливий без науково-обґрунтованої модернізації її суспільних, економічних та ресурсно-екологічних процесів, у першу чергу, регіонального рівня.

Однак, регіональний розвиток є складним процесом, що обумовлено взаємозв'язком явищ економічної, соціальної, політичної, правової, екологічної природи тощо. Розробка ефективних механізмів управління ним ускладнена унікальністю кожного регіону та неможлива без дослідження функціонування місцевих економічних об'єктів, ресурсної бази, історичної самобутності, соціальних взаємин, традицій самоврядності, політичної кон'юнктури, прикордонної близькості до інших, в першу чергу розвинутих країн.

Інтеграційні тенденції нашої держави до входження в Європейський Союз створюють передумови з перетворення прикордонних регіонів у атрактивні центри національного розвитку. Саме тому теоретики та практики управління повинні якнайшвидше напрацьовувати нові підходи та механізми стратегічного розвитку прикордонних з ЄС регіонів. Вирішальну роль тут повинен відігравати пошук довгострокових сценаріїв розвитку, взаємовигідних для прикордонного регіону та його європейського сусіда.

На даний час питанням сценарного прогнозування регіонального розвитку приділяється суттєва увага науковців та управлінців. Головними напрямками досліджень в даному аспекті залишається побудова сценаріїв на базі економіко-

математичних моделей регіональних процесів [1], когнітивно-го аналізу [2], імітаційного моделювання [3] та ін.

Незважаючи на суттєві напрацювання науковців у методиці та методології сценарного аналізу регіональних систем, вирішення питань сценарного прогнозування узгодженого розвитку прикордонних регіонів є незавершеним. Так, головні здобутки тут належать дослідженню галузевих проблем сценарного аналізу [4] чи пошуку універсальних параметрів розвитку прикордонних регіональних систем [5]. Однак головні особливості сценарного прогнозування узгодженого соціального та економічного розвитку саме прикордонних регіонів все ще потребують уточнення.

Суб'єкти стратегічного управління регіоном гостро потребують оптимістичних та песимістичних прогнозів його розвитку. Однак сьогодні відсутня єдина оптимальна та адекватна модель побудови таких прогнозів на базі використання даних сучасної національної та Світової статистики. Ситуація ускладнюється при потребі встановлення факторів узгодженого розвитку прикордонних сусідів.

Головними цілями транскордонно-узгодженої стратегії регіонального розвитку є обрані параметри функціонування соціально-економічних систем Чернівецької області та Румунії керуючий вплив на які забезпечує оптимістичний розвиток на довгострокову перспективу.

Перелік таких параметрів та прогноз їх впливу пропонується визначати в рамках 4-х послідовних етапів сценарного аналізу.

1-й етап. Добір головних статистичних показників, що описують основні аспекти функціонування соціально-економічних систем прикордонних сусідів (Румунії та Чернівецької області).

У випадку Румунії це 3-и показники макростатистики Світового Банку на період 2005-2015 рр., що частково відображають особливості прикордонної взаємодії:

ВВП на душу населення в дол. США – тут позначено символами RO1;

Експорт у % до ВВП – RO2;

Імпорт у % до ВВП – RO3.

У випадку Чернівецької області – вказані показники Державної Служби статистики на цей же часовий горизонт:

ВРП на одну особу, грн. – CV1;

Експорт, млн. дол.США – CV2;

Прямі інвестиції в млн. дол.США – CV3;

Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т. – CV4;

Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас. – CV5.

2-й етап. Побудова інерційного песимістичного сценарію соціально-економічного розвитку ВРП.

Головним інтегральним критерієм соціально-економічного розвитку області сьогодні залишається валовий регіональний продукт. Для розрахунку сценарію його динаміки застосовано метод групового урахування аргументів (GMDH) реалізований в середовищі GMDH Shell DS. В якості базису впливу на прогнозні значення обрано динаміку ВРП Чернівецької області за останні десять років (2005-2015 рр.).

З високою точністю коефіцієнта детермінації (R^2) 0,83 встановлено, що динаміка розвитку ВРП Чернівецькою областю на період 2016-2020 року відповідатиме залежності:

$$CV 1(t) = -2255,09 + 838,776 \cdot \sqrt[3]{CV 1(t - 5)} \quad (5.1)$$

Таким чином доведено, що потенціал наявних стратегій розвитку Чернівецької області вичерпано (див. частину 2017-2020 рр. рис. 5.1). Існує гостра потреба пошуку нових стратегічних орієнтирів, зокрема транскордонного змісту.

3-й етап. Побудова багатофакторної моделі розвитку Чернівецької області.

В цілевиявленні головних узгоджених чинників розвитку Чернівецької області безальтернативним є використання математичного функціоналу показників:

$$CV1 = f(CV2, CV3, CV4, CV5, RO1, RO2, RO3) \quad (5.2).$$

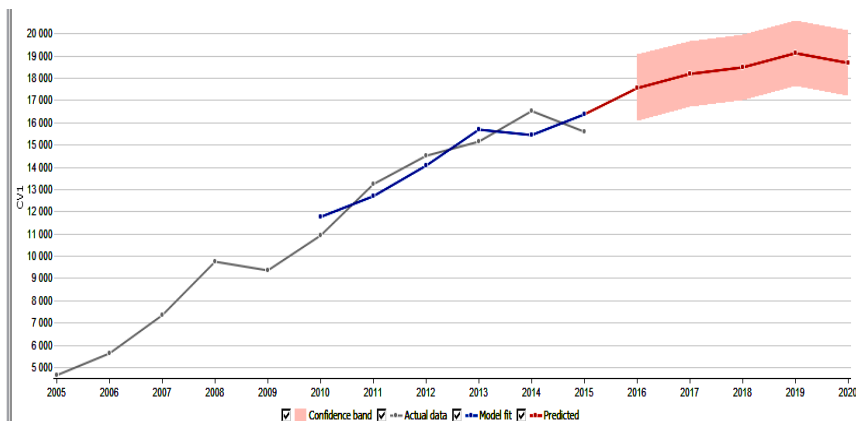

Рис.5.1. Інерційний песимістичний сценарій розвитку Чернівецької області на горизонт 2020 року

Прикладне використання залежності дає змогу побудови відповідних сценаріїв розвитку та виявлення найбільш значущих факторів його забезпечення. Для формалізації функціоналу (5.2) обрано аналіз вказаних статистичних показників GMDH на період 2005-2015 рр. З високою точністю коефіцієнта детермінації (R^2) 0,98 результати аналізу відображено поліномом та його графічним представленням (рис. 5.2):

$$CV1 = -60249,6 + 11047,4 \cdot \sqrt[3]{RO2} + 2635,69 \cdot \sqrt[3]{CV2} + 5875,72 \cdot \sqrt[3]{CV3} \quad (5.3).$$

Інші параметри функціоналу (5.3) GMDH відкинуто, як не впливові. Таким чином економіко-математична модель узгодженого розвитку відображає наявність трьох чинників впливу на ВРП Чернівецької області:

інтенсивність процесів експорту Румунії (RO2);

інтенсивність процесів експорту Чернівецької області (CV2);

інтенсивність прямих інвестиційних операцій Чернівецької області (CV3).

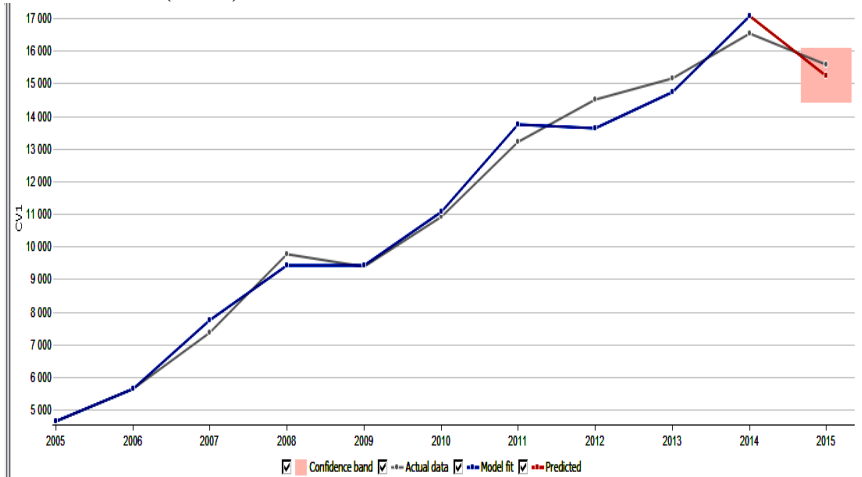

Рис.5.2. Графічне представлення описової адекватності функціоналу (5.3)

Керуючий управлінський вплив на ці параметри із забезпечення їх номінального зростання на 10% (обрано у якості припущення) передбачить крайню межу оптимістичного сценарію розвитку Чернівецької області (рис.5.3).

Більше того, номінальне 10% (0,1) зростання темпу приросту факторів впливу призводить до перевищення темпу приросту розвитку області більш ніж на 10% (рис. 5.4).

Наведені результати свідчать, що пропоновані цілі розвитку не призводять до прояву негативних тенденцій Паретто. Більше того, закладання зазначених цілей в стратегію розвитку стимулює прояв синергійних ефектів в регіональних підсистемах області.

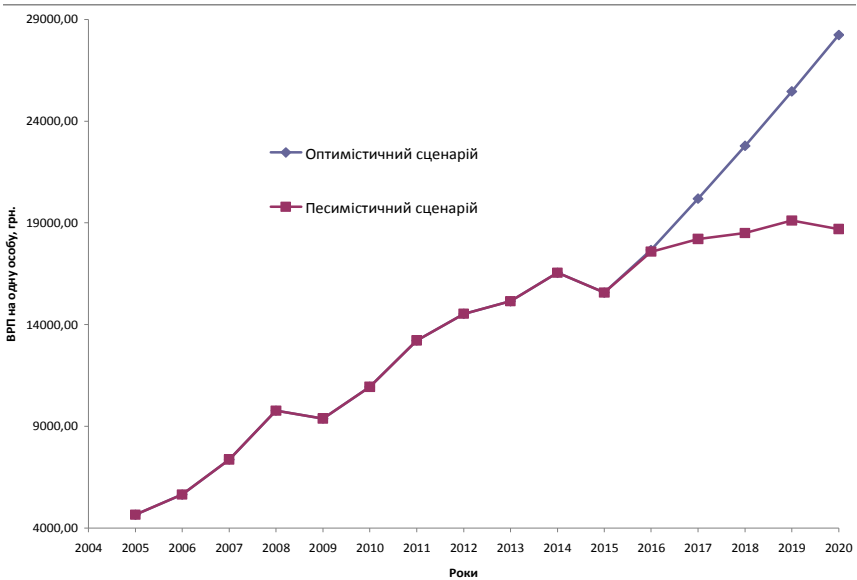

Рис.5.3. Сценарії розвитку ВРП Чернівецької області

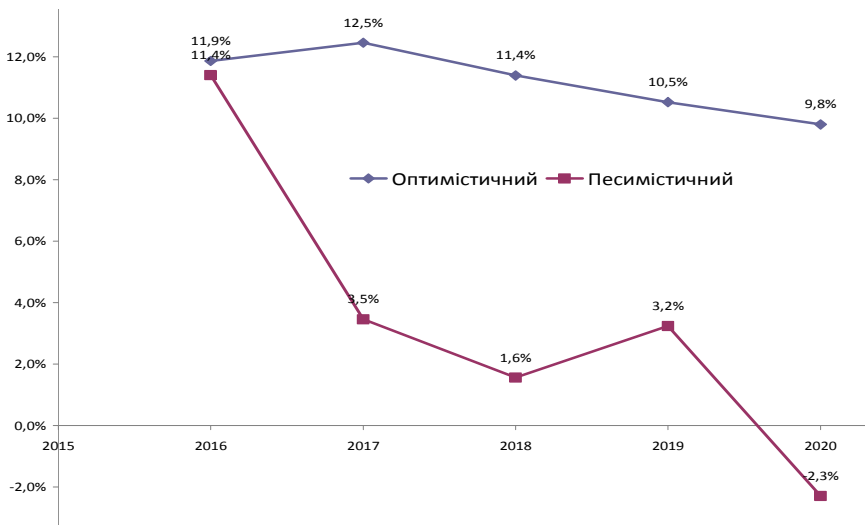

Рис. 5.4. Сценарії темпів приросту ВРП Чернівецької області

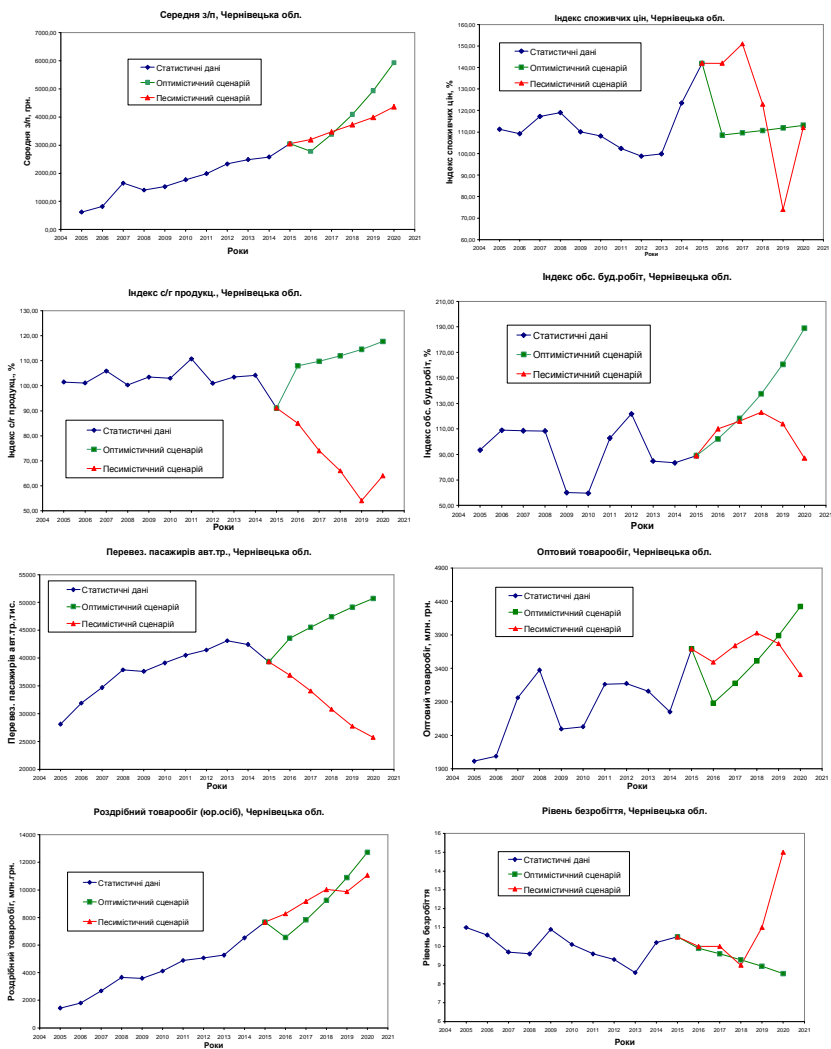

Рис.5.5. Сценарії транскордонно-узгодженого розвитку Чернівецької області (до 2020 р.)

4-й етап. Прогнозування сценаріїв розвитку головних соціально-економічних показників Чернівецької області.

Прогноз основних показників розвитку області на 2016-2020 р. було здійснено в рамках GMDH, який дозволив встановити залежності обраного показника від керуючих параметрів: інтенсивності процесів експорту Румунії; інтенсивності процесів експорту Чернівецької області; інтенсивності прямих інвестиційних операцій Чернівецької області.

Для побудови песимістичних сценаріїв використовувались інерційні залежності показника. Для побудови оптимістичного – врахування приросту керуючих чинників з річним темпом 0,1.

Кінцеві результати прогнозу наведено на рис. 5.5.

В рамках аналізу методом групового урахування аргументів статистичних даних розвитку Чернівецької області та Румунії за 2005-2015 рр. було виявлено головні чинники їх узгодженого розвитку. Сценарний аналіз впливу даних чинників на розвиток Чернівецької області підтвердив можливість зростання ВРП та покращення більшості інших показників регіонального розвитку на 2016-2020 рр.: середньої заробітної плати, індексів сільськогосподарських та будівельних робіт, пасажирські перевезення та ін.

Отримані результати відображають, що виявлені цілі узгодженого розвитку не призводять до прояву негативних тенденцій Паретто. Більше того, їх закладання в стратегію розвитку Чернівецької області стимулює прояв синергійних ефектів в підсистемах регіону.

5.2. Атрактивні домінанти оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів

Як зазначалось, прикордонні області на відміну від інших адміністративно-територіальних одиниць володіють низкою переваг в економічному та навіть соціальному аспектах. Крім цього такі області характеризуються особливостями ресурсо-

та природокористування, особливим станом їх екологічних систем. Близькість зарубіжних сусідів, які до того ж є економічно краще розвинутими, відображається на всіх аспектах розвитку прикордонних областей.

Водночас прикордонність на ряду із позитивними аспектами несе і значні загрози. Так до прикладу, частка економічно активного населення із прикордонних території більш схильна до еміграції в сусідні країни, ще частина населення починає займатись такими видами економічної діяльності, які не приносять доданої вартості економіці регіону, а від так в областях не відбувається розширеного відтворення. Також прикордонність несе значні екологічні ризики.

Так, до прикладу наявні загрози зазнання екологічних впливів прикордонного сусіда на водні басейни рік, високі ризики нерегульованих методів природного ресурсокористування тощо. Безумовно, що всі ці фактори не є догматичними для таких областей, але такі процеси спостерігаються у більшості прикордонних регіонів [6].

Розробка системи атрактивних домінант оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку прикордонних областей, покликана сформувати чітку мапу результативних орієнтирів для управлінців прикордонних областей. Орієнтуючись на визначені домінанти прикордонні регіони можуть значно підвищити власний рівень розвитку. Зазначене зумовлено синергетичними особливостями активних систем: будь-які процеси у відкритих нерівноважних системах характеризуються принциповою нелінійністю, присутністю зворотних зв'язків, що зумовлює появу якісно нових можливостей здійснення керуючого впливу [7].

Правила, які визначають поведження складних систем, істотно відрізняються від тих, за якими функціонують рівноважні системи і які є основою традиційних класичних методів аналізу систем. Тому саме синергетика, яка акцентує увагу на явищах еволюції у відкритих нерівноважних системах, на виникненні порядку із хаосу, явищах самоорганізації, зі своїм міждисциплінарним арсеналом методів та алгоритмів є адекватним інструмен-

том аналізу і управління складними динамічними процесами, що відбуваються в прикордонних регіонах [8, 9].

Враховуючи зазначене, під сукупністю домінант розуміється використання таких параметрів соціально-економічного розвитку, які здатні в межах нелінійної системи через прояв нових, якісних властивостей, демонструвати синергійний ефект, який позитивно впливатиме на оптимістичний сценарій її розвитку. Домінанта розвитку соціально-економічної системи – це її вимірюваний параметр (чи група параметрів) відповідний управлінський вплив на покращення якого забезпечує інтенсивний розвиток інших параметрів системи, зокрема шляхом зростання активності та емерджентності внутрішньосистемних компонент.

Емерджентність системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей на пряму визначається об'єктивними закономірностями взаємодії їх системних характеристик, а також від рівня їхнього співфункціонування та еластичності.

Вибудовуючи систему домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей слід усвідомлювати, що її формуючі складові повинні в результаті свого застосування продукувати новий результат, який буде відмінним від існуючих реалістичних сценаріїв розвитку. Для коректного визначення такої систем домінант необхідно відштовхуватись від того, а яким є призначення і які функції вона повинна виконувати.

Окремо зважаємо на той факт, що для кожної прикордонної області ціль функціонування такої системи та її функціональний зміст може відрізнятись. При формуванні складу системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей пропонується використовувати такий алгоритм (рис. 5.6).

Опираючись на низку досліджень, щодо визначення потенційних можливостей розвитку прикордонних регіонів, було визначено низку домінант, які функціонуючи як система дають змогу прикордонним областям суттєво покращити соціальне становище та прискорювати економічне зростання:

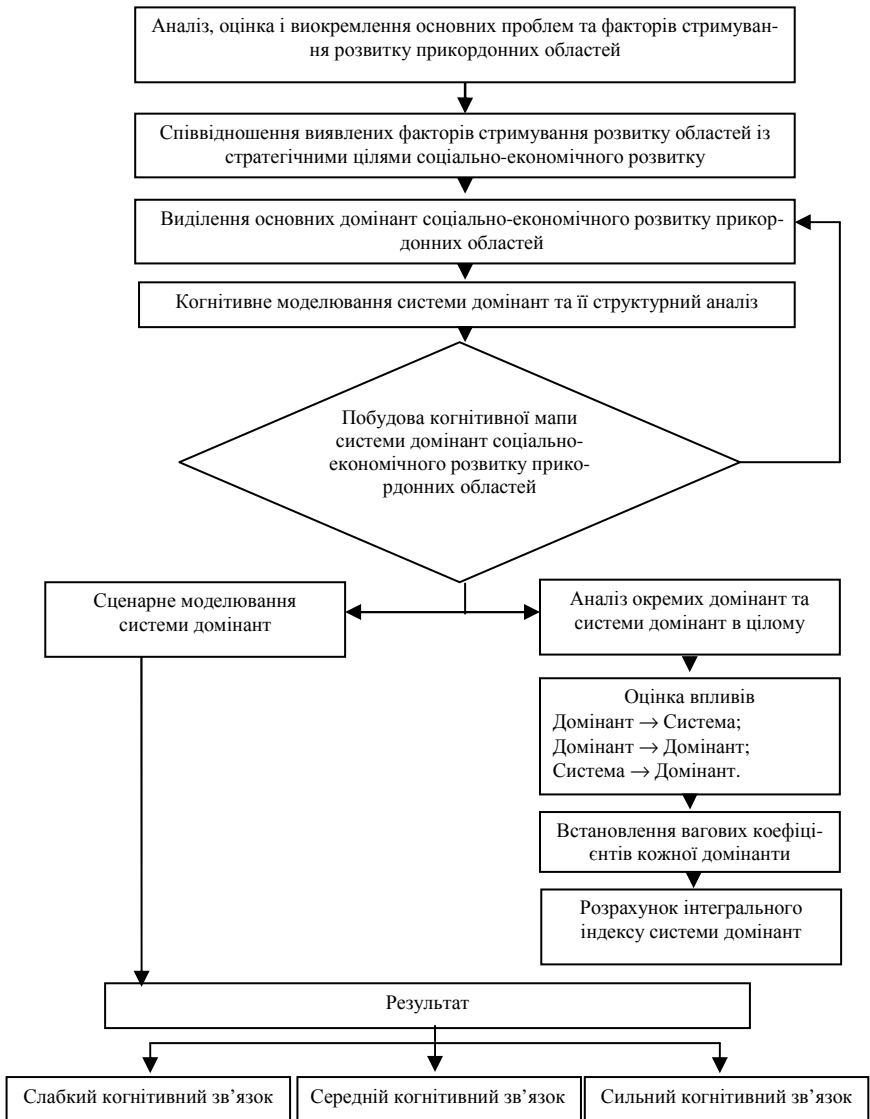

Рис. 5.6 Алгоритм визначення домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей на основі когнітивного підходу

транспортна інфраструктура;
органічний розвиток сільського господарства;
науково-освітня інфраструктура (наукові та освітні хаби);
високотехнологічне та інноваційне підприємництво;
сфера гостинності;
екологія та стан навколишнього середовища;
транскордонна співпраця.

Першою домінантою, яка відіграє чи не найголовнішу функцію у всій системі домінант соціально-економічного розвитку є домінанта транспортної інфраструктури. Транспортна інфраструктура для прикордонних регіонів на сьогоднішній день була і залишається пріоритетним напрямом економічного розвитку. Розвиток транспортної інфраструктури сприяє розширенню географії подорожей, забезпечує збільшення обсягів перевезення вантажів та пасажирів, окрім того зниження часових витрат на транспортування вантажів і пасажирів призводить до збільшення товарообороту та збільшення обсягу пасажиропотоку.

У цілому транспорт – це специфічна комунікаційна інфраструктурна галузь матеріального виробництва й сфери обслуговування, яка забезпечує потреби населення й господарства з усіх видів перевезень. Це матеріальна основа розвитку зовнішніх і виробничо-технологічних внутрішніх зв'язків країни. Він бере участь у перевезенні напівфабрикатів, сировини, готової продукції, матеріалів та доставці їх споживачам, а також перевозить пасажирів. Транспорт є необхідною умовою територіального поділу праці, спеціалізації регіонів, їх комплексного розвитку. Транспортний фактор здійснює вплив на розміщення й галузеву структуру виробництва, без його врахування не можна досягти раціонального розміщення продуктивних сил [10, с. 158].

Наступним, значимим елементом в системі домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей є розвиток органічного, екологічного сільського господарства.

Органічне ведення сільського господарства суттєво зменшує використання зовнішніх факторів виробництва (ресурсів) шляхом обмеження застосування синтезованих хімічним шляхом добрив, пестицидів і фармпрепаратів. Замість цього для підвищення врожаїв та для захисту рослин використовуються інші агротехнологічні заходи й різноманітні природні чинники.

В межах прикордонних областей західної України інтенсивне впровадження органічних технологій ведення сільського господарства поряд із поєднанням біологічних та екологічних інновацій обробітку землі є тим домінуючим напрямом соціально-економічного розвитку, який володіє значним економічним потенціалом. Останні Європейські тренди розвитку органічного ведення сільського господарства переконливо свідчать про наявність попиту на органічну та екологічно чисту сільськогосподарську продукцію [11].

Окрім того в рамках реалізації Швейцарсько-українського проекту «Розвиток органічного ринку в Україні» створено торгову марку з назвою «Смак Українських Карпат» для просування регіональних продуктів харчування, вироблених в Карпатському краї. Завдання полягає у розробці системи маркування у поєднанні з заходами з просування та підтримки торгової марки задля допомоги виробникам і переробникам харчової продукції регіону та сприяння економічному розвитку загалом.

Дана торгова марка слугуватиме парасольковим брендом і може використовуватись виробниками та переробниками, які є членами громадської спілки та пройшли перевірку продукції на відповідність критеріям походження, якості та смаку. Продукти, що продаватимуться під цією торговою маркою, походять з регіону Українських Карпат (територія Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської областей). Все це додатково свідчить, про те, що виокремлення розвитку органічного сільського господарства в прикордонних областях є важливою домінуючою всієї системи домінуючих соціально-економічного розвитку.

Екологізація сільського господарства передбачає комбінування і кооперування в галузях комплексу інноваційних технологій, які направлені на економічне зростання галузі, захист довкілля, як взаємопов'язаних елементів стратегічного розвитку АПК, що водночас вирішуватиме цілий комплекс проблем – створення доданої вартості, збільшення зайнятості населення, збереження природних ресурсів.

Третьою домінантою в системі домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей слід виокремити – «науково-освітню інфраструктуру». Зміст даної домінанти проявляється у наявності та створенні достатньої кількості наукових та освітніх інституцій в межах прикордонних областей.

Однією із визначальних умов формування конкурентоздатної економіки регіону чи держави полягає в здатності забезпечити в рамках економічної системи створення нових продуктів та послуг, які матимуть високу додану вартість. А це в свою чергу вимагає формування цілісної системи наукових та освітніх установ, які б створювали людський потенціал інноваційної діяльності.

Сфера знання впливає на економіку не тільки безпосередньо через прикладні ідеї та розробки, а саме її існування є необхідною умовою економічного зростання, оскільки забезпечує накопичення людського капіталу. За оцінками світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16% загального обсягу багатства кожної країни, природний – 20%, а людський капітал – 64%. У таких країнах, як Японська держава і Федеративна Республіка Німеччина, частка людського капіталу становить до 80% національного багатства. Одним із основних завдань економічної політики є подолання дезінтеграції відтворюючих ланок економіки знань і досягнення їх цілісності шляхом включення в них дієвих ланок, здатних перетворювати досягнення науково-дослідних робіт на інновації, технологічні інвестиції і освоєння передових технологій. Серед найефективніших механізмів перетворення результатів

науково-дослідних робіт у реальні нові продукти є інтеграція науки, освіти та виробництва, яка визначається як об'єднання економічних суб'єктів, поглинання їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними. Визначити її можна системою «наука – освіта – технологія – інновація – виробництво». Такий ланцюг є одним із визначальних факторів розвитку постіндустріальних суспільств та єдиний можливий шлях до підвищення конкурентоспроможності і динаміки прогресу в розвитку регіонів України [12].

Характерними ознаками економіки, яка базується на використанні знанневих чинників, є домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується завдяки нематеріальним активам, тобто інтелектуальної складової.

Для розрахунку стану розвитку наукової та освітньої інфраструктури в прикордонних областях доречним є використання методології оцінки Індексу економіки знань (Knowledge Economy Index, ІЕЗ), що розраховуються Світовим Банком за Knowledge Assessment Methodology. Зрозуміло, що використання в звичному режимі методики визначення ІЕЗ для визначення стану наукової та освітньої інфраструктури прикордонних областей є достатньо складною задачею, а з іншого боку окремі показники цього індексу практично не можливо буде розрахувати у зв'язку із відсутністю вихідних даних для розрахунку. Саме тому ми пропонуємо при визначенні стану розвитку науково-освітньої інфраструктури як домінанти системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей використовувати адаптовану методику визначення ІЕЗ. Індекс економіки знань складається із чотирьох складових: економічне стимулювання та інституційний режим, інновації, освіта та інформаційно-комунікаційні технології.

Оптимістичний сценарій соціально-економічного розвитку прикордонних областей є неможливим без наявності його

фундаментальних передумов. Такою передумовою є безпосередньо розвиток та забезпечення ефективного функціонування науково-освітньої інфраструктури, що проявляються у створенні сприятливих умов для розвитку освіти на науки в прикордонних областях. Окрім того, прикордонні території, географічно, володіють низкою переваг, щодо розвитку міжнародної співпраці в рамках розвитку науки та освіти, що тільки розширює потенційні можливості у їх забезпеченні соціально-економічного розвитку області.

Отже, науково-освітня інфраструктура, як домінанта системи соціально-економічного розвитку є важливою складовою забезпечення розвитку регіону. Водночас не слід забувати, про те, що науково-освітня інфраструктура це не тільки виробництво знань, але й ефективне їх використання. Для цього необхідно підвищити рівень фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності; створити систему пільг для підприємств, які впроваджують або створюють інновації; оновити матеріально-технічну базу науково-дослідних інститутів, лабораторій; створити якісну інфраструктуру тощо.

Четвертою домінантою системи соціально-економічного розвитку прикордонних територій є розвиток високотехнологічного та інноваційного підприємництва.

Досліджуючи історичні аспекти розвитку інноваційних підприємств зазначимо, що саме малі та середні підприємства є більш придатними до створення та реалізації інноваційної продукції, адже цикл інноваційної продукції розвивається S-подібною кривою («гіпотеза неперервності» Г. Менша), що свідчить про високий маржинальний прибуток інновацій, а також визначає швидкоплинність даного інноваційного продукту. У науці і практиці це явище дістало назву інноваційного розриву. Існування інноваційного розриву об'єктивно і неминуче, отже, закономірно, великі корпорації, що мають стабільні ринки збуту і доходи, часто уникають радикальних інновацій, оскільки це пов'язано для них з великим ризиком.

Досліджуючи розвиток високотехнологічних та іннова-

ційних підприємств, як атрактивну доміанту в системі соціально-економічного розвитку прикордонних областей, необхідно аналізувати стан цієї доміанти через оцінку інноваційного потенціалу області, який за своїм змістом є інтегральним відображенням інноваційних потенціалів підприємств та суб'єктів, які функціонують в межах прикордонних областей [13].

Стимулювання розвитку високотехнологічного та інноваційного підприємництва в прикордонних областях обумовлює необхідність проведення послідовної та ефективної регіональної політики, яка узгоджує правові, фінансові, організаційні можливості органів влади та існуючі потреби інноваційних суб'єктів і забезпечує відповідність їх дій пріоритетним завданням стратегії інноваційного розвитку.

Заключною, п'ятою доміантою системи соціально-економічного озвитку прикордонних територій нами визначена сфера гостинності. Сфера гостинності – це та сфера, яка охоплює діяльність людей у різних галузях послуг: готельний і ресторанний бізнес, відпочинок, туризм, розваги, екскурсійна діяльність, проведення різних наукових конференцій, громадське харчування, організація виставок, і якщо досліджувати прикордонні області Західного регіону України, то всі вони вже на сьогоднішній день мають достатньо високий рівень розвитку сфери гостинності. Проте, незважаючи на фактичний стан розвитку, даний сектор економіки є перспективним і таким, який дає змогу системно створювати нові продукти і послуги, які володітимуть прирощеною доданою вартістю. Окрім того географічне розташування, рельєф та клімат досліджуваних областей активно сприяє розвитку сфері гостинності.

Стан розвитку сфери гостинності в межах системи соціально-економічного розвитку прикордонних територій, найкраще можна охарактеризувати проаналізувавши індекс конкурентоспроможності в сфері подорожей та туризму (Travel and Tourism Competitiveness Index, TTCI), який складається

експертами Всесвітнього економічного форуму спільно із працівниками Всесвітньої туристичної організації.

Рейтинг ТТСІ передбачає оцінку конкурентоспроможності країни у сфері туризму за цілим рядом показників, як складаються із чіткого переліку субіндексів. Водночас в межах дослідження стану розвитку сфери гостинності у прикордонних областях може виникнути труднощі із отриманням об'єктивної бази даних для визначення такого індексу. Саме тому, із запропонована методика розрахунку ТТСІ буде агрегована і приведена у відповідність із цілями та об'єктами дослідження. Зокрема показники, що характеризуватимуть стан розвитку системи гостинності характеризуватимуть ресурсний потенціал туристичної галузі області, її інфраструктуру, правову базу регулювання, а також цілий ряд показників, які формують потенціал сфери гостинності або впливають на її розвиток.

Сьогодні розвиток сфери гостинності відбувається в умовах ризику і невизначеності, проте сфера гостинності є унікальною галуззю економіки, яка за відносно не великі ресурсні та економічні витрати може дати приріст валового регіонального продукту прикордонним областям. А від так визначення в рамках стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних територій одним із пріоритетів сферу гостинності, органи місцевої влади мають змогу згенерувати ефективний економічний потенціал, який при правильних підходах трансформується у фінансові ресурси області.

Отже, вище запропонована система домінант, із чітким переліком показників оцінки, є визначальною основою дієвого забезпечення оптимістичного сценарію розвитку прикордонних областей (рис. 5.7).

Кількість і сукупність показників, які доцільно використовувати при комплексній оцінці системи домінант, варто співставляти із основними цілями та завданнями, які визначаються органами місцевої влади при використанні сценарного підходу прогнозування соціально-економічного розвитку.

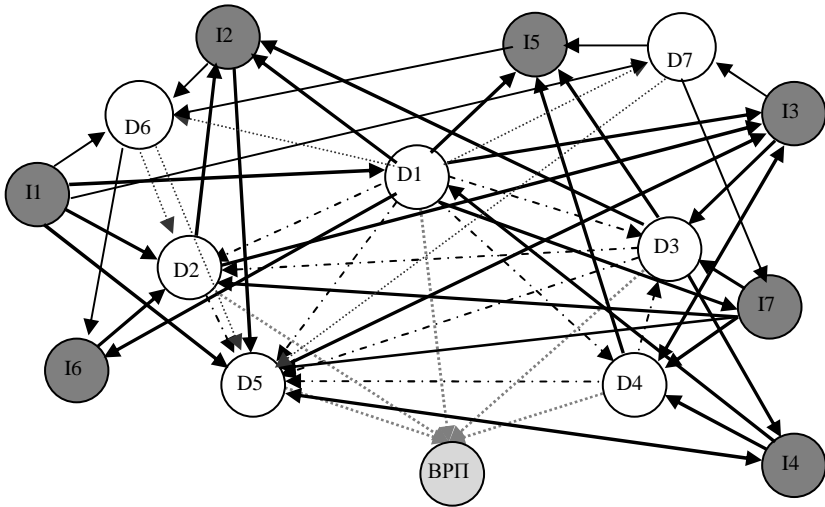

Рис. 5.7. Когнітивна мапа системи домінант соціально-економічного розвитку прикордонних областей.

- ◄..... - зв'язок між домінантами ВРП регіону;
- ◄- - - - зв'язок між домінантами соціально-економічного розвитку регіону;
- ◄———— - зв'язок між домінантами та показниками соціально-економічного розвитку регіону.

- D1 - домінанта «Транспортна інфраструктура»;
- D2 - домінанта «Органічне сільське господарство»;
- D3 - домінанта «Науково-освітня інфраструктура»;
- D4 - домінанта «Високотехнологічне та інноваційне підприємництво»;
- D5 – домінанта «Сфера гостинності»;
- D6 – домінанта «Екологія та стан навколишнього середовища»;
- D7 – домінанта «Транскордонна співпраця»;
- I1 – Природно-ресурсний потенціал регіону;
- I2 – Охорона навколишнього середовища;
- I3 – Населення, доходи та умови життя;
- I4 – Освіта, культура, туризм та відпочинок;
- I5 – Промислове виробництво регіону;
- I6 – Сільськогосподарське виробництво регіону;
- I7 – Регіональний ринок праці.

Методика оцінки показників в межах системи домінант має бути практичною, гнучкою, базуватися на доступному математично-статистичному апараті та відповідати сучасному соціально-економічному становищу прикордонних областей. Різнобічна оцінка є необхідним і водночас дуже важким завданням, яке в значній мірі визначатиме життєздатність як всієї системи домінант так і окремих її складових зокрема. Результати дослідження сприятимуть формуванню та удосконаленню методичних підходів до розробки програм соціально-економічного розвитку.

Сформована когнітивна мапа системи домінант соціально-економічного розвитку дає змогу оцінити рівень зв'язків між домінантами і іншими показниками розвитку регіону, що за умов використання сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних областей є ефективним програмним інструментом управління.

Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку регіону на основі використання когнітивної мапи системи домінант полягає у зміні значень показників домінант та дослідженні при цьому зв'язків змін у роботі усієї системи регіону. За типологією зв'язків які можуть виникати в регіональних системах, області можна розділити на: області із низькими когнітивними зв'язками домінант та елементів (від $-0,3$ до $+0,3$), області із середніми когнітивними зв'язками домінант і елементів (від $+0,3$ до $+0,6$) та області із значними (великими) когнітивними зв'язками між домінантами та елементами системи (від $+0,6$ до $+1$). Варто відзначити, що при сценарному прогнозуванні регіонального розвитку можуть виникати когнітивні зв'язки між певними домінантами чи елементами із від'ємним значенням, що свідчить про малу ефективність використання того чи іншого елемента (домінанту) системи.

Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонних областей із використанням когнітивної мапи системи домінант дозволяє описати соціально-економічну структуру області, взаємодію і взаємовплив її складових, при-

чинно-наслідкові взаємозв'язки між домінантами; різноманітні процеси, що протікають в межах системи, їх взаємодію із зовнішнім середовищем, виявити вплив зовнішнього середовища на поточну ситуацію в прикордонних регіонах, спрогнозувати величину економічного потенціалу, і вже на його основі обґрунтувати необхідні управлінські дії для вирішення проблем, що виникають у прикордонних областях.

Основне призначення когнітивної мапи системи домінант – допомогти експерту в процесі пізнання і, відповідно, розробити вірне управлінське рішення в забезпеченні оптимістичного сценарію розвитку регіону. Сценарне прогнозування із використанням когнітивної мапи домінант пояснює, на який складовий елемент (домінанту) або взаємозв'язок елементів необхідно впливати, з якою силою і в якому напрямку, щоб досягти встановленої мети з найменшими витратами.

У такому випадку, сценарне прогнозування розвитку регіону дає змогу поліпшити процес планування та прогнозування векторів розвитку регіону, а також сприяє скороченню видатків вже на стадії планування та прогнозування. Окрім того, сценарне прогнозування дає змогу здійснювати низку випробувань щодо впровадження тієї чи іншої стратегії (сценарію) в життя та отримання інформації щодо рівня ефективності кожного із робочих варіантів стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

5.3. Сценарні механізми реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів (на прикладі розвитку туризму)

В умовах децентралізації та реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні нагальною постає проблема створення моделі, зорієнтованої на забезпечення прискореного розвитку пріоритетних галузей і виробництв, що визначають інновацій-

ний, ресурсозберігаючий, екологозахисний і соціально-орієнтований характер економіки. Особливо важливим є розв'язання цієї проблеми для прикордонних регіонів України, що периферійно розміщені від центру.

Однією з таких галузей, що може мати не тільки економічний, а й соціальний вплив на успішний розвиток прикордонного регіону, є сфера туризму, яка потребує ефективного управління та обґрунтованого прогнозування.

Сьогодні туризм, як вид економічної діяльності, отримує швидкий розвиток в багатьох прикордонних регіонах України. Ця діяльність базується на інтегрованому використанні потенціалу території і факторів виробництва різних галузей, створюючи на основі поєднання товарів, послуг і вражень привабливий туристичний продукт, який із-за близькості кордону та можливості його швидкої реалізації може продукуватися у великій кількості. Не менш важливим чинником зростання потенціалу регіонального туризму є активна розбудова єдиної інформаційної системи туристичного простору [14]. Саме тому для більшості прикордонних регіонів, туристична сфера є пріоритетним видом діяльності, яка дозволяє вбудувати регіональну економіку не тільки в систему транскордонного, але й транснаціонального та глобального ринків.

Таким чином, завдяки вдалому прогнозуванню розвитку сфери туризму можливо передбачити соціально-економічний розвиток прикордонного регіону, виявити та запобігти негативним тенденціям і ефективно протистояти тим проблемам, які можуть виникнути у майбутньому.

Розглядаючи Чернівецьку область (Північна Буковина) як прикордонний регіон, варто зазначити, що область є регіоном багатопрофільного літнього та зимового гірсько-спортивного туризму, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, а також бальнеологічного лікування. Тут поєднуються живописні гірські ландшафти та мальовничі ліси передгір'я, численні річки й джерела лікувальних мінеральних вод, заврожує краса лісів і гірських лук, багатих на мисливську фауну, гриби та

ягоди. Не можуть не причарувати зразки традиційного народного будівництва й ужиткового мистецтва – живі носії своєрідності буковинського фольклору. Буковина входить до п'ятірки областей України, які володіють найбільшою природо-заповідною територією. Тому туризм, як вид економічної діяльності, посідає особливе місце в економіці Чернівецької області.

Прикордонне розташування області, зростання ролі контактної функції туризму, розвиток міжнародних транспортних коридорів, сприятливі природно-кліматичні умови, багаті рекреаційні ресурси, економічний і науковий потенціал області, соціально-культурні та історичні традиції розкривають широкі перспективи для розвитку туристичної галузі, що забезпечить суттєве економічне зростання та скорочення різниці рівня розвитку в прикордонних регіонах

Сфера туризму є складною соціально-економічною системою, яка об'єднує багато таких взаємопов'язаних елементів, як готельне господарство, ресторанний бізнес, транспорт тощо. Як і будь-яка складна система, вона потребує ефективного управління. Одним з елементів управління є прогнозування, яке дозволяє керівництву передбачити майбутні перспективи і вдало використовувати можливості для розв'язання проблем, які постають перед сферою туризму. Основою побудови будь-якого прогнозу щодо такої системи є припущення про те, що її майбутній стан визначається тим, яким був стан системи у минулому та теперішньому. Саме собою майбутнє несе елементи невизначеності. Поясненням цьому є те, що може існувати багато його варіантів, які залежать від багатьох змінних.

На прикладі Чернівецької області як прикордонного регіону встановлено, що важливою передумовою розробки різних сценаріїв розвитку сфери туризму є забезпеченість регіону природними, історико-культурними і соціально-економічними ресурсами, трудовим та науковим потенціалом, розвитком загальної та спеціальної інфраструктури. Ще у 90-х роках минулого століття у Чернівецькій області визначено складові

туристичного потенціалу, основою якого стали велика кількість пам'яток архітектури, культури, релігії, сприятливі кліматичні умови, наявність цінних видів природних рекреаційних ресурсів тощо [15, с. 86]. Сьогодні незаперечним є той факт, що «конкурентоспроможність регіону, як і його привабливість для потенційних відвідувачів, посилюється при умові більшої концентрації рекреаційних ресурсів на його території» [16, с. 133]. Водночас, для розвитку туризму важливими є й інші чинники, які пов'язані безпосередньо з прикордонним розташуванням регіону. Розглянемо їх нижче:

Прикордонний аспект (кордон з Румунією та Молдовою), важливість якого визначається тим, що туристи з інших країн та вітчизняні туристи, що прямують, за кордон мають змогу швидше здійснювати переміщення і таким чином відвідати більше туристичних дестинацій. Вагома роль відводиться і транзитному обслуговуванню. Також завдяки прикордонному розміщенню регіону сфера туризму є більш відкритою та сприяє розширенню можливостей для транскордонного співробітництва.

Аспект периферійності пов'язаний з тим, що Чернівецька область, будучи периферійною областю України, певною мірою стала суспільно-економічним центром регіону, на життя якого має значний вплив кордон та транскордонні зв'язки. Так, наприклад, запровадження спочатку спрощеного порядку перетину кордону мешканцями 30-кілометрової зони, а з 11 червня 2017 року безвізового режиму з країнами ЄС, передбачає не тільки співпрацю сусідніх регіонів, але й створення єдиного економічного простору [17, с. 217].

Аналіз роботи різноманітних транскордонних об'єднань підтверджує, що одним із основних механізмів реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів є єврорегіони. Чернівецька область входить до складу єврорегіонів «Карпатський» та «Верхній Прут». І як уже зазначалось, «успішне функціонування єврорегіонів, які об'єднують території прикордонних адміністра-

тивно-територіальних одиниць суміжних держав, що периферійно розміщені і характеризуються, зазвичай, як депресивні, сприятиме розвитку інфраструктури, ефективному використанню природних та рекреаційних ресурсів, усуненню безробіття, економічному піднесенню територій та вирішенню інших спільних проблем та інтересів транскордонного характеру» [18, с. 66].

Сценарне прогнозування розвитку сфери туризму, як складової економіки прикордонного регіону, має два основних призначення:

передбачення змін, які можуть виникнути в результаті дій зовнішніх та внутрішніх факторів та на основі цього прийняття заходів підтримки або попередження негативного впливу;

визначення умов досягнення бажаної мети в розвитку сфери туризму та встановленні можливих проблем, які можуть виникнути на шляху досягнення цієї мети.

Аналіз діяльності підприємств туристичної сфери, громадських організацій, наукових установ та владних структур дав змогу встановити основні принципи щодо сценарного прогнозування, а також зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) чинники, які впливають на розвиток сфери туризму.

Зокрема, при побудові будь-якого сценарію необхідне врахування таких основоположних принципів, як:

принцип територіальності;

системний принцип;

принцип екологічності;

принцип узгодженості.

Щодо чинників впливу на розвиток туризму, то зовнішні чинники впливають шляхом демографічних і соціальних змін, які тією чи іншою мірою змінюють структуру вільного часу населення і створюють об'єктивні соціально-демографічні умови для розвитку туризму. До зовнішніх чинників також відносяться економічні і фінансові умови:

поліпшення (погіршення) економічної і фінансової ситуації;

збільшення (зниження) персонального доходу;

більш висока (низька) туристична активність залежно від виділеної на відпочинок частини доходів;

зростання (зниження) частини коштів, що виділяються фондами соціального страхування та іншими організаціями на покриття витрат для лікування, на рекреацію, туризм та подорожі.

Окрім цього, до зовнішніх чинників відносяться зміни політичного і правового регулювання, технологічні зміни, розвиток транспортної інфраструктури і торгівлі, зміни умов безпеки подорожей та відпочинку.

Внутрішні чинники – це насамперед матеріально-технічне забезпечення, пов'язане з розвитком закладів розміщення, транспорту, підприємств громадського харчування, рекреаційної сфери, роздрібної торгівлі й ін. До внутрішніх чинників також відносяться стан регіонального туристичного ринку, стан навколишнього середовища, підготовка кадрів, реклама тощо.

Важливе значення при розробці сценаріїв розвитку сфери туризму відводиться аналізу основних показників сфери туризму, основними з яких є:

динаміка кількості суб'єктів, які здійснюють туристичну діяльність;

динаміка кількості закладів розміщення;

динаміка чисельності туристів, яким надано обслуговування, в тому числі іноземним;

динаміка основних показників обсягу наданих туристичних послуг;

динаміка чисельності працівників туристичної сфери.

Аналіз динаміки кількості суб'єктів, які здійснюють туристичну діяльність у Чернівецькій області (табл. 5.1), свідчить про зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності за останні три роки та формування негативних тенденцій.

Таблиця 5.1

Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності

Кількість суб'єктів туристичної діяльності	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього	121	68	65
Турагентів	92	44	50
Туроператорів	28	24	15
Екскурсійних бюро	1	-	-

Причинами цього є інфляційні процеси, девальвація гривні, висока вартість послуг суб'єктів туристичної діяльності, зниження рівня життя населення регіону, що в цілому призвело до значного зменшення попиту на туристичні послуги. Проте у 2014-2015 роках темпи зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності були нижчими, ніж у 2013 році, що вказує на певну стабілізацію на туристичному ринку [19].

Щодо кількості закладів розміщення, то тут ситуація кардинально не змінилася. 87 закладів розміщення було у 2013 році, стільки ж зареєстровано і у 2015 році [19-21].

Динаміка чисельності працівників туристичної сфери свідчить про значне зменшення працюючих. Якщо у 2013 р. зайнятих безпосередньо у роботі туристичних операторів та туристичних агентів було 1139 осіб, то вже у 2014 році тільки 942 особи, ще менше у 2015 році – 874 особи. Це зумовлено погіршенням економічної ситуації, зниженням попиту на туристичні послуги та ін. [19-21]. Щодо обсягу туристичних послуг, наданих туристам на території Чернівецької області протягом 2013-2015 рр., то в цілому ситуація значно покращилася. Тільки у 2015 році послугами туристичних організацій області, за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області, скористалися 15,7 тис. осіб, яким було продано 8,5 тис. путівок на загальну вартість 124,7 млн. грн. Серед них 99,3% склали громадяни України і 0,7% – громадяни інших країн. Діти і підлітки становили 20,4% від загаль-

ної чисельності туристів. Чисельність обслугованих екскурсантів становила 4,9 тис. осіб [21, с. 13]. За нашими розрахунками, загальний обсяг отриманих послуг та придбаних товарів туристами на території Чернівецької області у 2015 році склав понад 347 млн. грн., що більше на 113,3 млн. грн. ніж у 2013 році. А за методикою, розробленою Всесвітньою туристичною організацією, визначено, що у 2015 році тільки місто Чернівці відвідали 302,5 тис. осіб, що на 24,8 тис. осіб або 9,0% більше порівняно з 2014 роком. Під час перебування у Чернівцях туристами придбано товарів та спожито послуг на суму 647,4 млн. грн., що на 6,6% (40,0 млн. грн.) більше показника 2014 року [22, с. 6]. Це відбувалося за рахунок підвищення вартості обслуговування, зростання внутрішнього туризму, зокрема, екологічного (зеленого) та сільського туризму, девальвації гривні тощо. Водночас, відсутність єдиного підходу щодо розрахунку чисельності туристів та обсягу наданих послуг і придбаних туристами товарів призводить до неможливості визначення впливу туризму на соціально-економічний розвиток прикордонного регіону.

Важливим елементом, який дозволяє побудувати сценарії розвитку, є визначення основних тенденцій розвитку сфери туризму у майбутньому. Опис цих тенденцій дозволяє передбачити, яким може бути майбутнє розвитку туризму за певних умов, особливо умов його сталого розвитку головні віхи якого відображено Т.І.Ткаченко [23].

На основі аналізу основних показників сфери туризму встановлено, що у Чернівецькій області за останні три роки відбулося:

- зменшення кількості підприємств, зайнятих у туристичній сфері;

- збільшення доходів підприємств та підприємців, задіяних в обслуговуванні туристів;

- зростання ролі екологічного (зеленого) і сільського туризму та відпочинку на природі;

- збільшення чисельності внутрішніх туристів.

Таким чином, залежно від економічного розвитку, політичної ситуації, зняття візових бар'єрів, розширення транскордонного співробітництва, стану розвитку туризму, можливі такі основні варіанти сценаріїв розвитку сфери туризму у Чернівецькій області.

1. Оптимістичний сценарій, який передбачає, що сфера туризму активно розвиватиметься та демонструватиме підвищення основних показників. Він базується на тому, що у майбутньому відбудеться суттєве зростання економіки регіону, буде сформована та реалізована ефективна стратегія розвитку сфери туризму, націлена на формування нових туристичних потоків, розбудована сучасна туристична інфраструктура, реконструйовано більшість автошляхів до туристичних дестинацій, розроблені нові туристичні продукти, що значно активізує попит на туристичні послуги, сприятиме залученню нових підприємців та інвесторів у сферу туризму області.

2. Песимістичний сценарій передбачає те, що сфера туризму не розвиватиметься зовсім та відбуватиметься суттєве зниження основних показників, тобто прогнозується негативна динаміка. Він базується на тому, що у майбутньому зростатиме рівень інфляції та девальвації грошової одиниці України, що у свою чергу призведе до зменшення реальних доходів громадян та, врешті-решт, до зниження попиту на туристичні послуги, зокрема на відпочинок всередині країни. Це призведе до зниження ефективності функціонування сфери туризму області, зменшення доходів та необхідності закривати нерентабельні заклади готельного та ресторанного господарства, а також звільняти зайнятих у них осіб. А сама сфера туризму стане непривабливою для підприємців та інвесторів.

3. Реалістичний сценарій розвитку сфери туризму області передбачає наступний розвиток подій. Попит на туристичні послуги залишатиметься стабільним, особливо на відпочинок всередині області в зв'язку з розбудовою туристичної інфраструктури та порівняно нижчою вартістю туристичних продуктів. Продовжиться розвиток екологічного (зеленого) та сіль-

ського туризму, оскільки такі види туризму будуть більш привабливими через незначне зростання цін на такі послуги та підвищення якості обслуговування. Окрім цього, зростатиме чисельність іноземних туристів у зв'язку з введенням у дію злітно-посадкової смуги Чернівецького міжнародного аеропорту та відкриттям нових авіамаршрутів, появою додаткових залізничних та автобусних міжнародних сполучень, розвитком прикордонних обмінів тощо. Внаслідок популяризації туристичних можливостей області за кордоном, започаткування нових та просуванню за межі області діючих фестивалів та ярмарок відбудеться зростання частки подієвого та культурного туризму, що сприятиме зростанню відвідуваності туристами різноманітних заходів. Плановий ремонт та реконструкція основних шляхів до гірськолижних центрів області дозволить збільшити привабливість відпочинку у Карпатах.

Завдяки стабілізації попиту на туристичні послуги та його поступове зростання, у найближчі п'ять років кількість туристичних операторів збільшиться до 30, а чисельність зайнятих у туристичній сфері зросте вдвічі.

Для реалізації даного сценарію розвитку сфери туризму у Чернівецькій області важливими також є відсутність суттєвих коливань курсу національної валюти, поступове зниження рівня інфляції, що сприятиме стабільному попиту на туристичні послуги у майбутньому.

Отже, на основі проведених досліджень, враховуючи прикордонне розташування області, фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, наявні природні ресурси, культурно-історичну спадщину, загальну і спеціальну інфраструктуру та необхідні заходи, які можуть бути здійснені органами місцевого самоврядування та підприємцями, зайнятими у цій сфері, вважаємо, що реалістичний сценарій є найбільш імовірним сценарієм розвитку сфери туризму у Чернівецькій області як прикордонному регіоні.

Для його реалізації потрібно визначити завдання з підготовки пропозицій для місцевих органів влади, які здійснюють

управління сферою туризму прикордонного регіону, прийняття відповідних програм розвитку туризму та розробки конкретних заходів, затвердження поточних і перспективних планів, з урахуванням їх наслідків у майбутньому.

5.4. Напрями та методи підвищення дієвості управління прикордонними територіями

Проблема підвищення ефективності регіонального управління визначено як одну із пріоритетних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. №385). Досягнення цілі передбачає удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні, зокрема шляхом упровадження дієвого інформаційного забезпечення для визначення проблем регіонального розвитку, проведення аналізу та моделювання шляхів їх розв'язання як основи для розроблення та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Іншим пріоритетом загальнодержавного регіонального розвитку зазначена Державна стратегія обумовлює територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток, зокрема шляхом реалізації заходів із розвитку прикордонних територій.

Зазначене, а також гостра актуальність проблеми вдосконалення механізмів державного управління мезорівня, визначило основні аспекти даного дослідження, спрямованого на встановлення напрямів та розробку методів дієвості управління регіонами, що мають спільні кордони із країнами Європейського Союзу.

Безперечно проблема дієвості, якості і в деякій мірі ефективності регіонального управління є за своєю природою кібернетичною. Як відомо, вирішення кібернетичних проблем керованості будь-якою системою немає інших альтернатив окрім чіткого та точного виміру (оцінки) міри впливу суб'єкта

на стан (параметри) керованого об'єкту. Без такої оцінки вести мову не тільки про вдосконалення, а й про сам факт управління немає змісту. Вітчизняні регіональні соціально-економічні системи (СЕС) як об'єкти даного дослідження не є винятком.

Поряд з цим, вирішення методологічних проблеми дієвості регіонального управління, зокрема, напрацювання адекватних методик оцінки управлінського впливу органів влади на розвиток регіону залишаються складними завданнями галузей вітчизняної та світової регіоналістики. Така складність в першу чергу обумовлена відсутністю в державному секторі єдиного показника результатів діяльності, а також тим, що дану діяльність важко виміряти чи чітко оцінити. Іншим ускладнюючим аспектом є те, що до оцінки дієвості повинні входити як безпосередні, так і опосередковані показники, пов'язані із значною кількістю економічних, політичних, управлінських, етичних, психологічних та багатьох інших вимірювань.

Останніми роками як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці з'явилося багато публікацій, присвячених тим чи іншим аспектам оцінки і покращення дієвості та ефективності функціонування суб'єктів системи державного та регіонального управління. Так, у світовій практиці відомі різні підходи до оцінки ефективності державного управління, які у США відображені некомерційним проектом *GPP (government performance project)*, у країнах Західної і Центральної Європи методикою вимірювання якості *CAF (Common Assessment Framework)*, застосуванням міжнародного індексу *GRICS (Governance Research Indicator Country Snapshot)* та ін..

Сьогодні, відомі дослідження сучасників, у яких відображено аналіз проблем системи критеріїв, основних тенденцій та факторів росту ефективності державного управління [24], аналіз ефективності державного управління соціально-економічним розвитком регіонів [25; 26], пропозиції системи показників для моніторингу діяльності державних органів [27], та багато інших у яких висвітлюються основні аспекти

аналізу та оцінки ефективності та дієвості державного управління, у тому числі й регіонального.

Загалом же при дослідженні питань ефективності та результативності управлінських впливів суб'єктів системи державного управління використовується надзвичайно широкий перелік загальнонаукових методологічних підходів і спеціальних методів: системний і комплексний підходи, системний аналіз та синтез, когнітивне моделювання та структурно-функціональний аналіз, економіко-математичне моделювання, статистичні і графічні методи, методи експертних оцінок та ін. Зазначене обумовлює висновок, що основні перешкоди на шляху розв'язання проблем ефективного та результативного регіонального управління лежать не у методичній, а скоріш методологічній площинах. Вітчизняна регіоналістика потребує об'єктивного та адекватного наявній статистичній базі підходу до оцінки, а відтак і пропозиціям з підвищення ефективності та результативності управлінських впливів регіональної влади.

Оцінка дієвості управління регіоном, у відповідності до принципів системного підходу, пов'язана із тим очевидним фактом, що участь у формуванні показників соціально-економічного розвитку приймає не тільки місцева влада, але й зовнішнє середовище: загальнодержавна соціально-економічна система, регіони-сусіди (у т.ч. регіони-сусіди інших країн), загальносвітові мікросоціальні та макроекономічні тенденції, управлінські впливи центральної влади та багато ін. (рис.5.8).

Однак, сучасні напрацьовані науковцями та центральними органами виконавчої влади критерії оцінки діяльності органів місцевої влади все ще носять суперечливий характер. У системі пропонуванних критеріїв не вирішено питання конкретизації вкладу регіональної влади в розвиток регіону у межах її повноважень. До цього часу не розроблено механізм поправок на абсолютно різні базові умови регіонального розвитку, на об'єктивний економічний потенціал регіону, дію загальнодержавних і корпоративних структур, чинники світового господарства, наявність спільного кордону тощо.

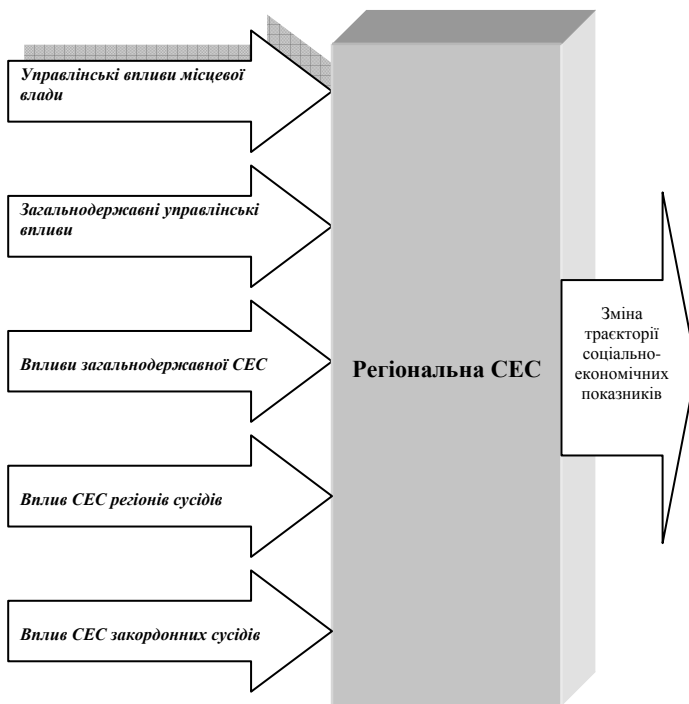

Рис. 5.8. Фактори, формуючі показники регіональної СЕС

Актуалізоване за період 2014-2016 рр. нормативно-правове забезпечення механізмів діяльності і оцінки органів місцевої влади [28] головним чином регламентує процедуру аналізу (у т.ч. з використанням методів обробки статистичної інформації, методів формування рейтингової оцінки кожного регіону в Україні тощо) динаміки регіональних показників, які відображають стан соціальної та економічної сфер регіону.

Базовими методологічними підходами такого аналізу є використання таксонометричних та нормативних методів. Однак, такі методи теж не спроможні конкретизувати вкладу саме місцевої влади у формування того чи іншого показника регіонального розвитку, а відтак унеможливають розробку та результативну оцінку заходів з підвищення дієвості регіонального управління.

Також викликає питання тотальне використання нормативного методу при програмно-адаптивному управлінні розвитком регіону, коли головним завданням місцевої влади є зусилля із вирівнювання траєкторії регіонального розвитку до рівня планованого. Проблема поглиблюється умовами глобалізаційних тенденцій та відкритості регіональних СЕС, що приводить до тотального впливу на формування кон'юнктури їх складної нелінійної поведінки, переважно, загальнодержавного управління і зовнішньоекономічних факторів.

Таким чином, найбільш принциповим напрямком розробки адекватної методики оцінки роботи місцевої влади є першочергове вирішення методологічної проблеми прикладної декомпозиції усієї наявної множини керуючих впливів, що ведуть до зміни параметрів об'єкту управління – регіональної СЕС.

Для вирішення поставленого завдання, як і будь-якого завдання управління, є побудова адекватної моделі регіональної СЕС із врахуванням усіх ендо- та екзогенних факторів впливу на її поведінку.

Таким чином найбільш практичним напрямом покращення дієвості процесу управління прикордонними територіями залишається методична розробка та прикладне впровадження моделі S_m . Звісно, якість управління буде визначатися якістю розробленої моделі. Остання, у свою чергу, залежить від глибини системного пізнання об'єкту (системи) та можливостей перенести дані знання на модель. Для випадку прикордонного регіону в основу моделі СЕС пропонується закласти функціонально-статистичні методи формалізації. Більш детальна інформація про методи формалізації, наявні наближення та технологію реалізації моделі відображена у попередніх дослідженнях [29].

Із сукупності чинників формування стану регіональної СЕС (S) (рис. 5.8) сегрегуємо три сфери впливів: впливи місцевої влади (V^{MB}), загальнодержавного зовнішнього середовища (V^{3C}) та вплив країни(н) європейського сусіда (V^{CE}).

Стан системи регіонального управління задамо скінченним набором n соціально-економічних параметрів

S_i ($i = 1, \dots, n$). Впливи загальнодержавного зовнішнього середовища опишемо скінченим набором m соціально-економічних параметрів V_j^{3C} ($j = 1, \dots, m$) теж обумовлених [31]. Вплив країни(н) європейського прикордонного сусіда ідентифікується скінченим набором k соціально-економічних параметрів V_l^{CE} ($l = 1, \dots, k$), що описують головні особливості функціонування його макроекономічної СЕС.

Впливи місцевої влади визначимо скінченим набором h цільових соціально-економічних параметрів V_y^{MB} ($y = 1, \dots, h$) обумовлених регіональними програмно-цільовими документами.

Безперечно, за кількістю параметрів ($n+m+k+h$) прикладна побудова такої моделі можлива тільки з використанням технологій інтелектуального аналізу даних (*Data Mining*). Остання передбачає регламентація процедури навчання нейронмережевої моделі та її подальше використання. Для нашого випадку у процесі навчання пропонується використати підхід «послідовність». Для цього особа, яка приймає рішення (ОПР) повинна сформулювати ретроспективний (щонайменш за останні 3-5 років) набір вищенаведених показників та експортувати його у програмне середовище інтелектуального аналізу для навчання моделі (рис. 5.9).

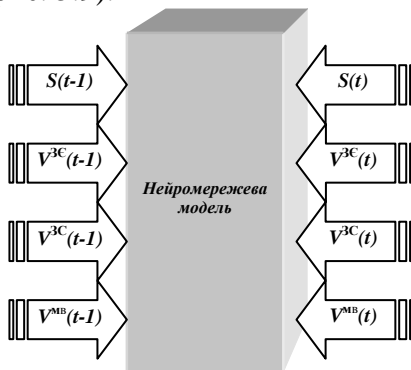

Рис. 5.9. Навчання моделі СЕС

По завершенню процедури навчання модель готова до прикладного використання (рис. 5.10). Фактично ОПР має у своєму розпорядженні модельний аналог регіональної СЕС (звісно в кон-

цепті готової чорної скриньки В.Ешлі), в якому закладено інформацію про взаємовплив факторів: зовнішнього середовища, регіону прикордонного сусіда та, саме головне, ретроспективного чинника планово-програмних рішень місцевої влади.

Для використання моделі в реальному поточному часі (Т) ОПР формує набір управлінських сценаріїв – $V^{MB}_1, \dots, V^{MB}_x$ та подає на вхід моделі (рис. 5.11).

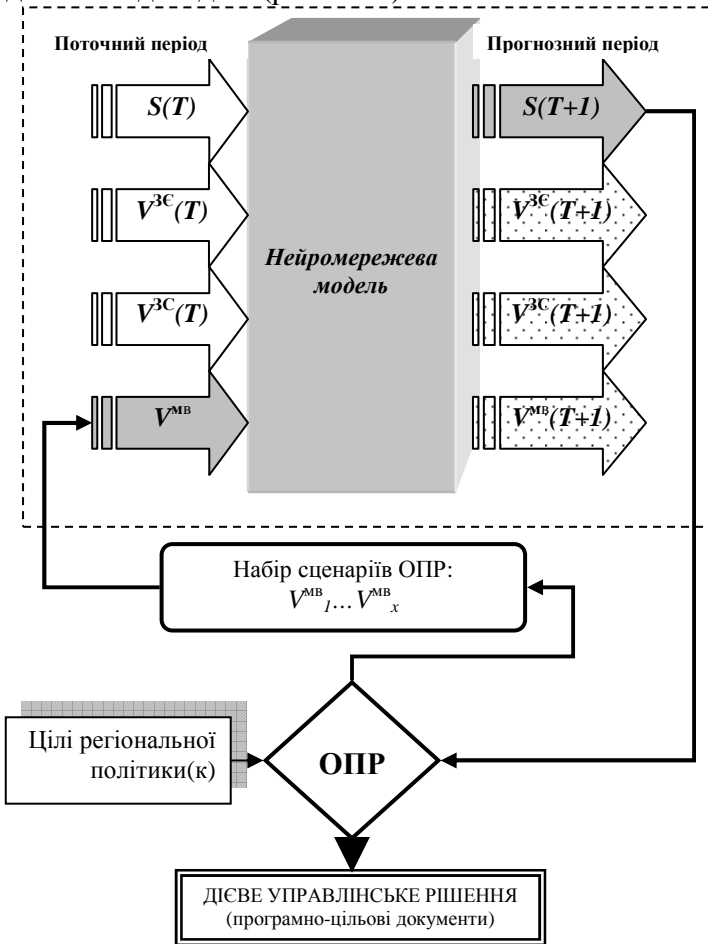

Рис. 5.10. Прикладне використання моделі СЕС при розробці регіональних стратегій розвитку

Зрозуміло, що найбільш дієвим буде концепт із набору оптимістичного, песимістичного та реального сценаріїв.

Отримувана інформація виходу моделі $S_1(T+1), \dots, S_x(T+1)$ аналізується ОПР для обрання найбільш прийняттого сценарію управління на часову перспективу $T+1$ (рис. 5.10), який відповідає тиме чітким цілям регіональної політики.

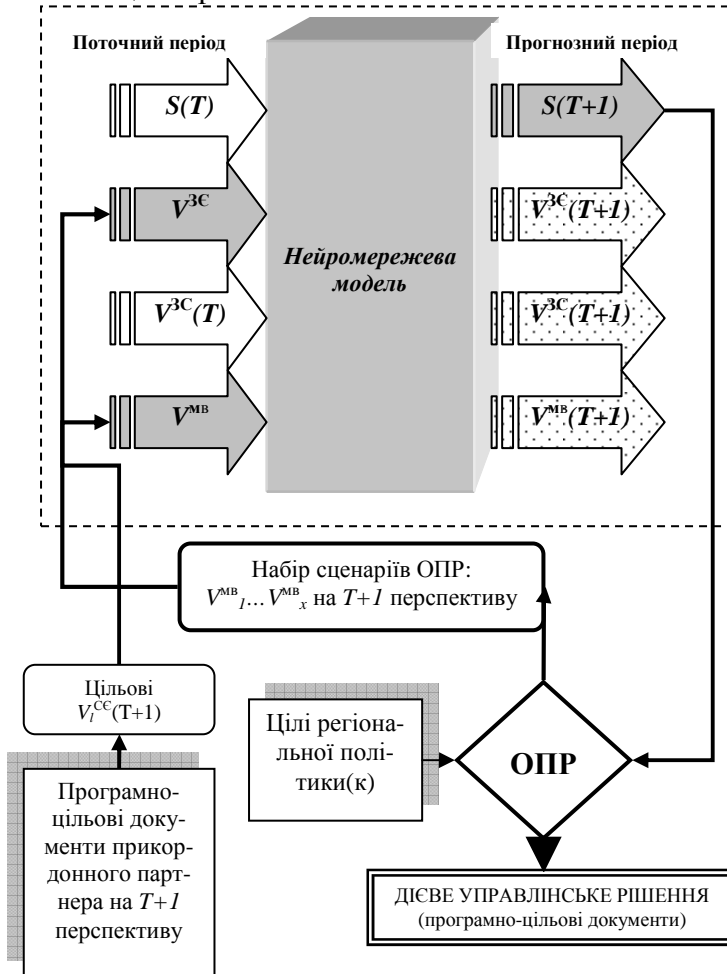

Рис. 5.11. Прикладне використання моделі СЕС при узгодженні стратегій розвитку регіону та прикордонного сусіда

Тотожно можливе використання моделі при узгодженні регіональних та загальнодержавних стратегій розвитку і т.п.

Пропоновані концепти моделювання СЕС пройшли адаптацію та підтвердили свою адекватність для вирішення багатьох випадків регіональних управлінських завдань на прикладі Чернівецької та інших областей України із використанням у якості програмного середовища інтелектуального аналізу даних програми *Deductor Studio* та публічних даних Державної служби статистики [30].

Таким чином, запропоновано новий підхід до методичного забезпечення дієвості регіонального управління шляхом впровадження моделі СЕС регіону в практику розробки програмно-цільових документів.

Підхід дозволяє визначити можливі варіанти взаємовігідних регіональних рішень з позицій розвитку економіки прикордонних регіонів і врахування соціальних інтересів згідно Парето-оптимуму. Перспективи пропонованого методу дають змогу, у рамках сценарного підходу, перейти від реактивного підходу в управлінні СЕС до активного (превентивного) управління на упередження виникнення кризових чи незворотних процесів. Більше того, методика дозволяє уникнути проблеми відсутності уніфікованої системи статистичних показників та інформаційних баз даних із закордонними регіонами сусідами, та відповідно уникнути проблеми порівняльності таких даних.

5.5. Рекомендаційні аспекти впровадження результатів дослідження в управлінську практику

Вироблення нової політики регіонального розвитку в Україні зумовлює потребу переходу держави на новий рівень формування механізмів реалізації міжрегіонального співробітництва – від торговельної моделі взаємовідносин регіонів до проектної. Так, обмін товарами та послугами між регіонами України ґрунтується переважно на спеціалізації регіонів і ви-

значається поточними рівнями їх розвитку. Звідси регіоні-лідери, що отримують значний обсяг інвестицій і мають значний обсяг капіталу (в т. ч. інноваційного, науково-технічного), спеціалізуються на вивезенні капіталомісткої продукції, а регіони-аутсайтери, з дефіцитом інвестицій та надлишком робочої сили, спеціалізуються на виробництві та вивезенні трудомісткої продукції.

Світова практика транскордонного співробітництва передбачає взаємодію між рівноцінними партнерами. Однак, щодо існуючих економічних зв'язків між українськими регіонами і європейськими країнами, спостерігається нерівнозначність ринкових середовищ учасників транскордонного співробітництва, що для України проявляється у значних потоках еміграції кваліфікованої робочої сили, непропорційності товарообміну, сировинній орієнтації зовнішньої торгівлі регіонів тощо. Особливо негативною тенденцією є низька наукомісткість міжрегіональних програм і проектів.

Для забезпечення успішного транскордонного співробітництва потенціал прикордонних регіонів використовується недостатньо. Тому розширення участі регіонів України в проєктах співробітництва дозволить в умовах асиметрії регіонального розвитку об'єднувати соціально-економічний потенціал та факторні конкурентні переваги прикордонного розташування окремих регіонів України для посилення їх міжнародної конкурентоспроможності. Реалізація великих міжрегіональних проєктів сприятиме залученню інвестицій, створенню нових робочих місць.

Таким чином, політика розвитку прикордонних регіонів повинна визначати пріоритети транскордонного співробітництва для забезпечення їх міжнародної конкурентоспроможності. Відповідно до пріоритетів важливо визначити «опорні» галузі і сектори економіки цих регіонів для економічного зростання на інноваційній основі.

Підсумовуючи обґрунтування визначених пріоритетів державної політики економічного регіонального розвитку, сформулюємо для кожного з них операційні цілі.

Пріоритет 1. Забезпечення конкурентоспроможності прикордонних регіонів за рахунок ефективної реалізації їх внутрішнього потенціалу розвитку.

Операційна ціль 1.1. Модернізація базових галузей опорних регіонів на новій технологічній основі.

Операційна ціль 1.2. Диверсифікація економіки регіонів, розвиток конкурентоспроможних галузей.

Операційна ціль 1.3. Розвиток інфраструктурної бази соціально-економічного зростання регіонів.

Пріоритетні напрями реалізації:

1.3.1. Стимулювання залучення інвестицій у ключові сектори економіки регіонів, які визначають стратегічні пріоритети розвитку.

1.3.2. Підтримка малого та середнього бізнесу.

1.3.3. Сприяння створенню та впровадженню інновацій, включаючи розповсюдження сучасних технологій.

1.3.4. Зменшення енергетичної залежності регіональних економік та стимулювання енергозбереження.

Пріоритет 2. Зміцнення і поглиблення міжнародної конкурентоспроможності регіонів шляхом розширення міжрегіонального співробітництва на рівні транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної кооперації.

Операційна ціль 2.1. Активізація і розширення міжрегіонального співробітництва.

Пріоритетні напрями реалізації.

2.1.1. Поглиблення виробничої кооперації підприємств різних регіонів.

2.1.2. Формування на міжрегіональному рівні спільної транспортної та логістичної інфраструктури;

2.1.3. Розробка спільних інвестиційних проектів;

2.1.4. Формування спільної інноваційної інфраструктури.

Операційна ціль 2.2. Розширення напрямів і форм транскордонного співробітництва для забезпечення європейської інтеграції України.

Пріоритетні напрями реалізації:

2.2.1. Розвиток інфраструктури загальнодержавного та міжнародного значення.

2.2.2. Підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів шляхом виділення для розвитку опорних галузей економіки.

2.2.3. Розвиток комунікаційної інфраструктури регіонів.

Акцентуємо увагу на надзвичайній важливості та пріоритетності політики соціального розвитку для забезпечення вирівнювання міжрегіональних відмінностей. Слід вважати, що головним і єдиним пріоритетом державної політики соціального розвитку регіонів є забезпечення соціальної безпеки людини і подальший розвиток людського потенціалу.

Відповідно до цього пріоритету, визначаються операційні цілі:

Операційна ціль 1. Визнання на державному рівні якості здоров'я населення головною цінністю країни.

Пріоритетний напрям 1.1. Зниження смертності населення працездатного віку, зокрема, чоловічої та материнської.

Пріоритетний напрям 1.2. Розвиток системи охорони здоров'я, підвищення державних стандартів якості здоров'я населення.

Пріоритетний напрям 1.3. Розвиток фізичної культури, спорту та туризму, культивування здорового способу життя серед населення.

Операційна ціль 2. Призупинення руйнування трудового потенціалу та відтоку інтелектуального потенціалу з країни, забезпечення їх розвитку.

Пріоритетний напрям 2.1. Розвиток трудової та інноваційної активності населення, головним чином, молоді.

Пріоритетний напрям 2.2. Активізація співпраці бізнесу з освітою та наукою.

Пріоритетний напрям 2.3. Скорочення відтоку міграції працездатного населення та ефективне залучення і використання іммігрантів.

Операційна ціль 3. Подолання бідності людей, насамперед, серед працюючих, через стимули для роботи, скорочення безробіття.

Пріоритетний напрям 3.1. Підвищення вартості робочої сили, зменшення розриву між найбагатшими та бідними верствами населення.

Пріоритетний напрям 3.2. Забезпечення працевлаштування молоді і, насамперед, випускників вищих навчальних закладів першим робочим місцем.

Пріоритетний напрям 3.3. Створення умов для гідної праці та забезпечення продуктивної зайнятості населення, особливо, сільського.

Таким чином, політика підтримки регіонального людського розвитку повинна спрямовуватись на активізацію всього ресурсного потенціалу регіонів як основи зміцнення їх конкурентоспроможності, і, насамперед, на збільшення життєвого потенціалу населення країни та її регіонів.

Для реалізації сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів можуть бути рекомендовані наступні напрями діяльності:

I. Співробітництво в прикордонній торгівлі товарами та послугами, яке здійснюється між юридичними і фізичними особами, які мають постійне місце проживання на прикордонній території України та іноземними особами, що мають постійне місце проживання на суміжній прикордонній території, виключно для задоволення місцевих потреб у товарах і послугах вироблених на відповідних прикордонних територіях.

II. Співробітництво при здійсненні інвестиційних проєктів і виробничо-технічне співробітництво, в тому числі:

співробітництво в сфері здійснення інвестиційних проєктів, створення спільних підприємств;

взаємне забезпечення інформацією з питань інвестиційної діяльності та залучення інвестицій;

встановлення регулярних зв'язків між господарюючими суб'єктами прикордонних територій, формування спільних торгово-промислових палат, укладення договорів з метою залучення інвестицій в сферу промислової і сільськогосподарської кооперації, будівництва, фінансів, обміну технологіями і в інші сфери, що не суперечать законодавству України і режимам прикордонних територій певних держав.

III. Співробітництво в сфері розвитку прикордонних територій з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічної, міграційної та екологічної ситуації, рівня розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, збереження історико-архітектурної та культурної спадщини:

розробка єдиних вимог сертифікації тваринницької та сільськогосподарської продукції відповідно до встановленого порядку застосування стандартів, норм, правил і вимог щодо товарів, які ввозяться в Україну з території суміжних держав;

спільне вирішення питань, пов'язаних з санітарно-карантинним контролем, охороною прикордонних територій від занесення заразних хвороб тварин, уніфікація вимог, що забезпечують безпеку перевезення тварин, а також ввезення сировини і продуктів тваринного походження;

проведення науково-дослідних робіт з соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

IV. Співробітництво в галузі транспорту і зв'язку, в тому числі:

сприяння забезпеченню необхідних умов для безперешкодного функціонування всіх видів транспорту на прикордонних територіях при здійсненні перевезень пасажирів, багажу і вантажів, включаючи транзит;

здійснення спільних заходів для розвитку транспорту на підставі вивчення загальних потреб;

здійснення взаємного обміну інформацією з питань транспорту і спільна організація функціонування автомобільних і залізних доріг, оптимізації роботи громадського транспорту, узгодження і взаємна участь в проектах будівництва інженерно-транспортної інфраструктури;

спільний розвиток інформаційних мереж, в тому числі телефонних, комп'ютерних та створення спільних довідкових бюро.

V. Співробітництво в сфері раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища, в тому числі:

проведення політики, спрямованої на дотримання інтересів України при спільному вирішенні питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, раціональним використанням природних ресурсів, наданням взаємної допомоги в надзвичайних ситуаціях, реалізацією міжнародних договорів і угод про санітарну охорону прикордонних територій України та суміжних держав;

своєчасне взаємне забезпечення інформацією про заразні хвороби тварин, спільне проведення профілактичних та протиепізоотичних заходів, здійснення екстрених заходів з ліквідації захворювань на прикордонних територіях;

спільне використання транскордонних родовищ корисних копалин і води, а також попередження транскордонного перенесення шкідливих відходів через землю, повітря і водні потоки шкідливих відходів виробництва;

сприяння відповідним уповноваженим органам в здійсненні екологічного контролю на прикордонних територіях, організація взаємного інформування та надання допомоги в запобіганні та ліквідації на прикордонних територіях надзвичайних подій природного і техногенного характеру, реалізаціях природоохоронних програм і проектів;

сприяння в перетині державного кордону групами фахівців і транспортними засобами для спільного екологічного контролю та для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

спільне вирішення питань в галузі охорони і раціонального використання транскордонних вод і їх екосистем шляхом розробки і реалізації узгоджених планів, програм, проектів з використання та охорони вод, вжиття заходів щодо запобіган-

ня або скорочення до узгодженого мінімуму надходжень забруднюючих речовин, застосування сучасних технологій раціонального використання водних ресурсів, ефективних очисних споруд і водозберігаючих технологій виробництва, забезпечення відповідного технічного стану гідротехнічних та водоохоронних споруд на транскордонних водах, вжиття заходів щодо недопущення погіршення гідрологічного та гідохімічного режиму транскордонних вод і стану їх екосистем, здійснення узгодженого природоохоронного нагляду;

реалізація узгоджених проектів землекористування на прикордонних територіях, створення особливо охоронюваних природних територій і акваторій (національних парків, заповідників і ін.).

Реалізація стратегічної мети на довгостроковий період має на увазі розробку сценаріїв, що забезпечить вирішення наступних завдань:

- забезпечення економічного зростання ВРП;
- забезпечення збалансованого розвитку території регіону;
- підвищення якості людського капіталу, створення сприятливих умов для ефективної зайнятості населення та його проживання на території регіону;
- підвищення ефективності управління соціально-економічним розвитком прикордонного регіону.

Реалізація цілі щодо забезпечення економічного зростання забезпечить:

- розвиток традиційних секторів економіки регіону;
- стимулювання розвитку транскордонного співробітництва;
- залучення інвестицій з прикордонних територій сусідніх країн та впровадження інноваційних видів діяльності.

Реалізація цілі щодо забезпечення збалансованого розвитку території прикордонного регіону забезпечить:

збалансований розвиток прикордонного регіону, в тому числі транскордонних утворень шляхом створення спеціальних умов для розвитку;

інфраструктурний розвиток прикордонної території, включаючи розбудову на кордоні контрольно-пропускних та

митних переходів, підвищення якості обслуговування, розвиток регіональної транспортної мережі тощо;

формування логістичних зон, територій вільного підприємництва, активізація роботи єврорегіонів «Карпатський», «Верхній Прут» та ін;

синхронізація стратегій розвитку прикордонних регіонів, підвищення екологічної стійкості території.

Реалізація мети щодо підвищення якості людського капіталу, створенню сприятливих умов для ефективної зайнятості населення та його проживання на території регіону забезпечить:

створення умов для поліпшення демографічної ситуації;

створення умов для отримання доступної та якісної освіти;

розвиток ринку праці;

створення умов для підвищення якості та доступності медичної допомоги;

підвищення ефективності та доступності соціальних послуг для населення;

створення умов для розвитку культурного і духовного потенціалу;

розвиток спорту та спортивної інфраструктури.

Реалізація цілі щодо підвищення ефективності управління забезпечить:

впровадження сценарного підходу стратегічного управління регіонального розвитку;

оптимізацію структури регіонального управління та структури єврорегіонів;

формування системи управління проектами розвитку;

підвищення ефективності функціонування бізнес-асоціацій, бізнес-інкубаторів, кластерів та інших інноваційних утворень;

підвищення ефективності взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з наукою, громадськістю та суспільством.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Лучик В. Є. Методологія сценарного прогнозування соціального та економічного розвитку регіонів/ В. Є. Лучик, С. Д. Лучик // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. – Вип. III (59). Економічні науки. – С. 40-51.
2. Садовникова Н. П. Выбор стратегий территориального развития на основе когнитивного анализа и сценарного моделирования / Н. П. Садовникова, Н. П. Жидкова // Интернет-вестник ВолгГАСУ. Сер.: Строит. Информатика, 2012. – Вып. 7 (21) [Электронный ресурс]. – Доступ к ресурсу: [http://vestnik.vgasu.ru/attachments/SadovnikovaZhidkova-2012_7\(21\).pdf](http://vestnik.vgasu.ru/attachments/SadovnikovaZhidkova-2012_7(21).pdf).
3. Забуранна Л. В. Методичні підходи до моніторингу стану соціально-економічного розвитку сільських територій/ Л. В. Забуранна, О.О. Корнійчук // Ефективна економіка, № 10, 2015 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1653>.
4. Кицяк В.Ф. Розвиток туризму як один зі сценаріїв покращення соціально-економічного стану Чернівецької області / В.Ф.Кицяк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. – Вип. II (58). Економічні науки. – С. 67-81.
5. Shahumyan, H., Liu, Ch., Williams, B., Knaap, G. and Engelberg. D. (2017), «Identifying and Using Key Indicators to Determine Neighborhood Types in Different Regions», Computational Science and Its Applications – ICCSA 2017, Part III, LNCS 10406, pp. 1–17.
6. Науменко Т. О. Модель регіональної системи економіки знань / Т. О. Науменко, С. М. Доценко // Вісник Національного університету. – №778. – 2013. – С. 327-333.
7. Королюк Ю. Г. Міжрегіональна взаємодія у контексті регулювання соціально-економічного розвитку регіону: системний підхід / Ю. Г. Королюк // Щоквартальний науково-інформаційний журнал Економічні науки «Статистика України». – 2009. – № 2 (45) – С. 102-107.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

9. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории: Пер. с англ. / В. Б. Занг. – М.: Мир 1999. – 335 с.
10. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий / В. Н. Сагатовский. – Томск: Вид.-во Томск. універс. – 1973. – 431 с.
11. Бідняк М. Н. Виробничі системи на транспорті: теорія і практика: монографія [Текст] / М. Н. Бідняк, В. В. Біліченко. – Вінниця: УНІВЕРСАМ. – Вінниця, 2006. – 176с.
12. FIBL and IFOAM. The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://shop.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1698-organic-world-2016.pdf>.
13. Григоренко В. О. Інтеграція економічних та інформаційних процесів: сучасний стан і перспективи розвитку: колективна монографія за заг.ред. Л. М. Савчук / В. О. Григоренко, Б. А. Карпінський, О. Б. Карпінська. – Дніпропетровськ: Герда, 2015. – 500 с.
14. Мельниченко С.В., Бойко М.Г. Передумови та методологічні засади концепції створення єдиної інформаційної системи в сфері туризму // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2009. – Випуск 247. – Том III. – С. 626-633
15. Кифяк В. Ф. Розвиток міжнародного туризму як один з факторів становлення економіки України» / В. Ф. Кифяк // Економіка України. – К.,1995. – №7. – 96 с.
16. Кифяк В. Ф. Визначення оптимальних рекреаційно-туристичних зон в умовах транскордонного співробітництва / В. Ф. Кифяк, Я. І. Виклюк, О. В. Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип.1(68). – 159 с.
17. Кифяк В. Ф. Теоретичні основи сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонного регіону / В. Ф. Кифяк // Актуальні проблеми економіки. – К., 2016. – №7(181). – 540 с.
18. Кифяк В. Ф. Функціонування євро регіону «Верхній Прут» та його роль в інтеграційних процесах України» / В. Ф. Кифяк // Економіка України. – К.,2008. – №6. – 96 с.
19. Туризм та відпочинок в області: стат. зб. / Держ. служба стат. України, Гол. упр. стат. у Чернівецькій обл. ; за ред. А. В. Ротаря. – Чернівці, 2014. – 88 с.
20. Туризм та відпочинок в Чернівецькій області: стат. зб. / Держ. служба стат. України, Гол. упр. стат. у Чернівецькій обл. ; за ред. А. В. Ротаря. – Чернівці, 2015. – 84 с.

21. Туризм та відпочинок в Чернівецькій області: стат. зб. / Держ. служба стат. України, Гол. упр. стат. у Чернівецькій обл. ; за ред. Т. Г. Сарачинської. – Чернівці, 2016. – 88 с.

22. Програма розвитку туризму у м. Чернівцях на 2017-1020 роки. Рішення Чернівецької міської ради від 12.01.2017р., №531 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chernivtsy.eu/portal/rishennya-20-sesiyi-miskoyi-rady-vii-sklykannya-vid-22-12-2016>.

23. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія.- К.: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 2-ге видання. – 463 с.

24. Державне управління: теорія і практика / В. Б. Авер'янов та ін. ; ред. В. Б. Авер'янов ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 431 с.

25. Артим І. І. Оцінка ефективності управління в органах державної виконавчої влади (на прикладі районних державних адміністрацій): дис... канд. наук з держ. Управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / І. І. Артим. – Національна академія держ. управління при Президентові України; Львівський регіональний ін-т держ. управління. - Львів, 2004. – 231 с.

26. Миколайчук М. М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації : [Монографія] / М. М. Миколайчук. – Київ: «К.І.С.». – 2009. – 228 с.

27. Оболенський О. Ю. Розробка системи показників для моніторингу діяльності державних органів / О. Ю. Оболенський, В. М. Сороко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3. – С. 321 – 329.

28. Державна регіональна політика [Електронний ресурс] / Міністерство регіонального розвитку та житлово-комунального господарства. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/narpyamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/> . – Назва з екрана.

29. Королюк Ю. Г. Механізми управління розвитком регіональних систем [Монографія] / Ю. Г. Королюк. – К.: ТерноГраф, 2011. – 344 с.

30. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 серп. 2014 р. № 385 // Офіційний вісник України . – від 09.09.2014 р. – №70, стор. 23, стаття 1966, код акту 73740/2014.

ВИСНОВКИ

Реалізація потенціалу розвитку прикордонних територій України невід’ємно пов’язана із пошуком та впровадженням дієвих та інноваційних механізмів регіонального управління. Це передбачає розв’язання низки науково-практичних завдань, одним із яких є аналіз і обґрунтування теретичних підходів до новітніх та точних методів багатofакторного прогнозування розвитку прикордонних регіонів. Першим етапом стало встановлення сутності та еволюції теоретичних поглядів на використання сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів.

Методологічний аналіз показника ефективності потенціалу регіону та визначених принципів прогнозування дозволив окреслити найбільш вірогідні сценарії розвитку регіону у площині забезпечення оптимального освоєння природних ресурсів, розширення транскордонного співробітництва, ефективного використання транзитності регіону та мінімізації ризиків, незалежно від розвитку подій у майбутньому.

Розкриті теоретичні підходи та сценарний метод було спрямовано і на прогнозування більш складних процесів: динаміки розвитку міжнародних відносин між країнами-сусідами, у т.ч. і прикордонними регіонами, їх окремими проблемними напрямками. Така розробка різного роду можливих сценаріїв соціально-економічного розвитку дає можливість сформулювати моделі рекомендацій, що стануть основоположними в подальшій діяльності регіональної та державної влади. Це орієнтує на постановку завдань з підготовки пропозицій для органів влади прикордонних регіонів та розробку конкретних заходів, прийняття оптимальних поточних і перспективних планів, спираючись на розроблений сценарій соціально-економічного розвитку прикордонного регіону й оцінку прийнятих рішень з урахуванням їх наслідків у прогнозованому періоді.

Прикордонні регіони мають визначати свої пріоритетні напрями розвитку, які не завжди збігаються з державними. Потрібний стратегічний підхід до управління регіонами, який поєднає політичні, економічні, демографічні, соціальні, культурні та екологічні заходи, дозволить координувати вертикальні та горизонтальні чинники розвитку територій, розподіляти відповідальність за розвиток між всіма рівнями влади. Саме стратегічне управління і комплексне планування соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності. Доведено, що вирішення завдань соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у зв'язку з їх слабкою структурованістю ґрунтується, насамперед, на методі системного аналізу, моделюванні та економічному прогнозуванні, де сценарний підхід набуває першочергового значення.

Формування сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів потребувало здійсненого визначення концептуальних засад транскордонного співробітництва. Було визначено, що еволюція співпраці прикордонних регіонів та теоретичних напрацювань у цій сфері підкреслює вагомість концепції кордону та необхідність його перетворення із бар'єру у функціональний простір для співпраці.

У свою чергу, транскордонне співробітництво доцільно розглядати як сукупність взаємовідносин, які виникають і розвиваються на суміжних прикордонних територіях, характеризуються спільною зацікавленістю та рівноправністю учасників, регіональним рівнем та багатогранністю сфер взаємодії. З іншого боку, це процес зрівноваження соціально-економічного розвитку прикордонних територій на інституціональній та функціональній основах, що забезпечує досягнення загальнодержавних цілей через відстоювання регіональних інтересів.

Основні напрями формування сценаріїв транскордонного співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів повинні базуватися на таких принципах, як

партнерство, транскордонна узгодженість цілей, транскордонний вплив, комплексність, достовірність та обґрунтованість. У контексті побудови сценаріїв соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів варто розглядати формування транскордонно-узгоджених стратегій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, які є невід'ємною частиною стратегій регіонального розвитку, результатом стратегічного планування соціально-економічного розвитку транскордонного регіону, сукупність цілей, пріоритетів, напрямів та конкретних заходів, розроблених відповідно до чинників його внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування, реалізація яких сприятиме розкриттю їхнього транскордонного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності.

Прикордонне співробітництво сприяє інтеграції та тісним зв'язкам між регіонами, які є основою цілеспрямованої співпраці країн. Це допомагає розв'язанню соціальних та економічних проблем на регіональному рівні. Прикордонне співробітництво – це важливий фактор економічної конкурентоспроможності прикордонних територій, який сприяє підвищенню обізнаності про ці райони. Великі та середні підприємства часто співпрацюють у прикордонних мережах, оскільки вони мають багато переваг. Тим не менше, у прикордонного співробітництва також є бар'єри та недоліки. Дані форми співробітництва часто не мають належних інституційних умов. Партнери у прикордонному співробітництві стикаються з різними адміністративними бар'єрами та браком людських ресурсів. Конкурентоспроможність ділового середовища, в якому працюють компанії, є життєво важливою для розвитку всієї економіки. Прикордонне співробітництво може включати передачу найкращих практик, досвіду та нових знань, що сприятиме усуненню адміністративних бар'єрів на шляху створення більш конкурентного ділового середовища.

Проведений SWOT-аналіз виявив ендогенні (сильні та слабкі сторони) та екзогенні (можливості та загрози) фактори, які відіграють важливе значення для соціально-економічного

розвитку Карпатського регіону. Визначені порівняльні переваги показали можливість використання сильних сторін для встановлення слабких місць та ймовірних ризиків при реалізації зовнішніх можливостей і планів розвитку регіону. Оцінка слабких сторін та зовнішніх позитивних можливостей передбачає формування викликів, які зменшують вразливість регіону. У свою чергу, PEST-аналіз визначив найбільш вагомі складові кожної з факторних груп та свідчить про те, що кількість негативних чинників і недоліків певної групи переважає над їхніми перевагами та позитивними особливостями і потребує переформування та вдосконалення політико-правової структури, державної технологічної політики для створення сприятливих умов розвитку соціально-економічного потенціалу регіону.

Інтегральна оцінка використання економічного потенціалу прикордонних регіонів свідчить про подальше поглиблення відмінностей у рівнях їх розвитку регіонів, що можна пояснити нерівними «стартовими» умовами при переході до ринкових відносин, відмінностями у природно-ресурсному потенціалі, нерівним доступом до бюджетних ресурсів, географічному розміщенні тощо. Транскордонне співробітництво в Україні гальмується через його недооцінку з боку регіональної влади як реального практичного інструменту підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, покращення рівня життя населення, а також відсутністю чіткої нормативно-правової бази та прозорих фінансових механізмів підтримки розвитку прикордонних територій. Для підвищення ефективності використання наявного економічного потенціалу прикордонних територій потрібно залучати і спрямовувати прямі іноземні інвестиції на розвиток та підвищення якості інфраструктурного й інформаційного забезпечення, розширення транспортного сполучення, що дозволить більш швидкими темпами розвивати переробну промисловість, торговельно-посередницьку та логістичну сферу, готельно-ресторанний бізнес, туризм.

Оцінка соціального розвитку Карпатського регіону виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення, тотальне поширення бідності працюючого населення. Трудові міграції стали для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Для зменшення потоків трудових мігрантів і забезпечення можливості працевлаштування населенню прикордонного регіону потрібно максимально і комплексно використовувати внутрішні ресурси регіону для розвитку виробництва конкурентоздатної високотехнологічної продукції та розширення сфери послуг; підтримувати і стимулювати підприємницьку ініціативу; суттєво підвищити заробітну плату працівникам бюджетної сфери, зокрема, працівникам освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Встановлено, що незважаючи на загальне розуміння важливості інноваційного розвитку регіонів, насамперед прикордонних, дієвих механізмів державної підтримки інновацій в Україні немає. Для ефективного використання сформованого інноваційного потенціалу регіонів необхідно його технологічне та структурне оновлення. Для цього держава повинна суттєво (у 3-4 рази) збільшити обсяги фінансування науки і освіти, а також створити сприятливі умови і мотивації для залучення у наукові та науково-технічні проекти позабюджетних коштів. Ефективним засобом підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання Карпатського регіону є створення і розвиток інноваційних кластерів, насамперед, у високотехнологічному промисловому виробництві.

Поряд з цим, інновації обумовлюють орієнтацію підприємства на перспективу та лягають в основу його стратегічного розвитку. Важливо, що при прийнятті рішень про впровадження інновацій та інноваційний розвиток підприємствам

необхідно враховувати вплив факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності. Це, зокрема, політико-правові, економічні, соціокультурні, технологічні та інші фактори. Моніторинг змін макросередовища за цими напрямками і виявлення тенденцій, подій, які знаходяться не під контролем підприємства, але здійснюють вплив на прийняття стратегічних рішень, відіграють важливу роль у переорієнтації підприємства та трансформаціях у його діяльності. Будь-які зміни, сконцентровані на удосконаленні якого-небудь процесу, є інноваціями.

Стратегічний розвиток підприємств прикордонного регіону на засадах інновацій має базуватися на використанні транскордонних можливостей і впровадженні високотехнологічного та інноваційного виробництва, ефективному створенні умов для обміну інноваційними продуктами, підвищенні інвестиційної привабливості, що забезпечить високі та стабільні темпи економічного зростання, сприятиме збільшенню робочих місць у регіоні, посилить конкурентоспроможність продукції і послуг на внутрішньому і транскордонному ринках та вирішить інші соціальні й екологічні проблеми прикордонного регіону.

На прикладі Чернівецької області, де туризм є одним з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, визначено складові туристичного потенціалу, основою якого стали велика кількість пам'яток архітектури, культури, релігії, сприятливі кліматичні умови, наявність цінних видів природних рекреаційних ресурсів, розвиток загальної та спеціальної інфраструктури, геополітичне та географічне розміщення регіону, що стало важливою передумовою розробки різних сценаріїв розвитку.

Встановлено залежність розвитку туризму від економічного стану, політичної ситуації, зняття візових бар'єрів, розширення транскордонного співробітництва та запропоновано основні варіанти сценаріїв розвитку сфери туризму у Чернівецькій області.

Опираючись на пропоновані методологічні засади сценарного прогнозування і комплекс досліджень процесу побудови стратегій регіонального розвитку, виокремлено необхідність впровадження наступних рекомендацій:

1. Розробка стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону з урахуванням:

- методики сценарного прогнозування, що надасть можливість проведення спостереження за розвитком системи при різних гіпотезах щодо механізму формування цього розвитку;
- виявлення критичних ситуацій, «вузьких місць» у розвитку системи;
- використання когнітивних мап системи домінант;
- впровадження у програмні документи елементу моніторингу та оцінки їх ефективності, зокрема активний моніторинг зі сторони експертів та громади.

2. Підвищення прозорості рівня дій органів влади, що дасть змогу оцінити реалістичність реалізації того чи іншого сценарію в рамках стратегії розвитку регіону, а також сформувати основу для моніторингу управлінських рішень зі сторони органів влади щодо реалізації стратегії регіонального розвитку із подальшим вдосконаленням підходів до прийняття рішень та вироблення регіональної політики.

3. Активне використання внутрішнього та зовнішнього (транскордонного) потенціалу розвитку регіонів через:

враховування передумов, особливостей та факторів функціонування прикордонних соціально-економічних систем при розробці регіональних стратегій розвитку регіонів, які мають прикордонний статус;

аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку прикордонних регіонів та здатності органів державної влади та інструментів регіональної політики реагувати на виклики регіонального розвитку; режиму перетину кордону і наявності угод про малий прикордонний рух між країнами-сусідами; розвитку економічної системи прикордонного регіону та її місця у економічному розвитку країни; участі регіонів у транскордонному

співробітництві; транспортної доступності регіону; соціальної системи прикордонного регіону; впливу зовнішнього середовища на регіональний розвиток; ризиків та загроз з боку прикордонних територій національним інтересам країни.

4. Забезпечення інституційного розвитку неурядового сектору, зокрема шляхом активного залучення громадськості до формування стратегії розвитку регіону, зокрема шляхом використання інструменту громадських слухань та рейтингування стратегічних цілей і завдань стратегії розвитку області.

5. Формування цілісного підходу до організації інформаційного забезпечення розробки та впровадження регіональних стратегій розвитку, їх моніторингу й оцінювання шляхом:

використання статистичних даних, що формуються системою національної та регіональної статистики; результатів соціологічних обстежень, заснованих на опитуваннях населення, фахівців і керівників різного рангу; експертних оцінок, які акумулюють на якісному рівні знання фахівців щодо можливих варіантів розвитку соціально-економічної ситуації;

розгляд критеріїв відбору статистичного забезпечення процесу стратегічного планування розвитку прикордонних та інших регіонів України, що ґрунтуються на фінансових, виробничих, інноваційно-інвестиційних, соціальних, екологічних, енергетичних, інфраструктурних та зовнішньоекономічних показниках.

6. Врахування необхідності інтенсифікації механізмів міжрегіонального та транскордонного співробітництва у сформульованих пріоритетах регіонального розвитку, а також з метою досягнення високого рівня соціальної безпеки прикордонних регіонів забезпечення його економічного зростання на основі:

розвитку транскордонного співробітництва через створення спільних підприємств, що виготовляють інноваційну продукцію на основі передових технологій;

налагодження виробництва конкурентоздатної продукції з якісної власної та, при необхідності, давальницької сировини;

формування комфортного інвестиційного клімату з метою впровадження іноземного високотехнологічного виробництва у регіонах. Для цього держава повинна суттєво (у 3-4 рази) збільшити обсяги фінансування науки і освіти, а також створити сприятливі умови і мотивації для залучення у наукові та науково-технічні проекти позабюджетних коштів.

7. Уніфікація підходів до визначення пріоритетів у регіональних стратегіях. Зокрема, визначати управлінські компоненти (домінанти) регіонального розвитку на основі таких послідовних дій: формулювання проблем регіонального розвитку, присвоєння їм рангу чи місця по значущості, здійснення переходу від опису проблем до визначення пріоритетності їх вирішення при паралельному визначення резонансного впливу домінанти на соціально-економічний розвиток прикордонних областей.

8. Широке застосування економіко-математичних моделей оцінки та прогнозування рівня і потенціалу соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, що передбачає використання інтегрального показника соціально- економічного розвитку регіону або потенціалу регіонального розвитку.

ДОДАТКИ

УЗАГАЛЬНЕНИЙ SWOT – АНАЛІЗ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (ЛЬВІВСЬКА, ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА, ЗАКАРПАТСЬКА, ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТІ)

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Вигідне економіко-географічне розташування на перехресті магістральних шляхів Центральної, Південної та Східної Європи, значний транскордонний транзитний потенціал, близькість до кордонів з Євросоюзом (чотири із шести областей України, що межує з ЄС), наявність значної кількості прикордонних пунктів пропуску. Проходження окремих міжнародних транспортних коридорів в межах регіону (Львівська, Закарпатська обл.)</p> <p>2. Високий рівень ділової активності та самоорганізації населення, відносно високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу (показники вищі, ніж у середньому по Україні), досвід ведення бізнесу з іноземними партнерами.</p> <p>3. Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування СЕЗ.</p> <p>4. Високий рівень диверсифікації сільського господарства (як у рослинництві так і тваринництві), сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку</p>	<p>1. Низький рівень залізничного сполучення окремих територій регіону (більшість гірських районів регіону), відсутність стабільного і доступного авіасполучення з іншими регіонами України та із зарубіжжям, погана якість автомобільних доріг, низький рівень придорожного сервісу.</p> <p>2. Недостатній рівень транскордонного співробітництва регіону, незадовільна існуюча інфраструктура місцевих пунктів пропуску на кордоні.</p> <p>3. Внесок регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України є незначним у порівнянні з промисловими регіонами України.</p> <p>4. Низький технологічний рівень та конкурентоспроможність підприємств базових галузей економіки регіону, низька капіталізація об'єктів інтелектуальної власності, високий рівень тіньової економіки регіону.</p>

садівництва та виноградарства в регіоні.

5. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.

6. Наявність сировини для виробництва будівельних матеріалів. Значні поклади важливих для промисловості корисних копалин (вугілля, нафта, калій, сірка, сланці тощо).

7. Наявність сировинної бази для подальшої переробки лісгосподарської продукції в т.ч. недеревної продукції лісу.

8. Наявність виробничої бази в галузях машинобудування та електроніки (особливо виробництво електричного устаткування, електронної та оптичної продукції).

9. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій.

10. Наявність виробничої бази для розвитку енергетичної галузі, в т.ч. альтернативних джерел енергії.

11. Традиції розвитку торгівлі.

12. Значний обсяг надходження грошових коштів від трудових мігрантів з-за кордону.

13. Регіон один з лідерів за індексом людського регіонального розвитку. Населення з високим почуттям патріотизму, релігійності, з орієнтуванням на українські традиції.

5. Низька якість управління у різних сферах (Відсутність дієвих програм розвитку регіону та міжрегіонального партнерства), наявність корупції.

6. Низький рівень середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу та середньомісячної номінальної заробітної плати, високий рівень безробіття.

7. Невідповідність освітніх послуг потребам регіонального ринку праці, брак кадрів робітничих професій.

8. Високий рівень дотаційності бюджетів всіх рівнів, незначні обсяги капітальних видатків у структурі місцевих бюджетів, значна адміністративна роздробленість територіальних громад регіону.

9. Диспропорції у розвитку територій та адміністративно-територіальних одиниць (особливо обласних центрів) депопуляція сільськогосподарського населення. Недостатня кількість та аварійний стан об'єктів соціальної інфраструктури в селах.

10. Низький рівень кооперації у сфері промисловості та сільського господарства, відсутність замкнутого цик-

14. Висока густина (компактність проживання) населення (окрім гірських районів), висока щільність автомобільних доріг з твердим покриттям.

15. Наявність кваліфікованих трудових ресурсів.

16. Значний науковий потенціал, наявність наукових кадрів та наукових розробок.

17. Розвинута мережа навчальних закладів.

18. Достатньо розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу у обласних центрах регіону, інших населених пунктах, що володіють рекреаційно-туристичною привабливістю.

19. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал. Етнічна, культурна та мовна самобітність національних меншин, їх гармонійне співіснування в межах регіону. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів.

20. Багатий природно-заповідний фонд. Високий рівень лісистості (наприклад, у Чернівецькій області близько 30%, удвічі більше, ніж у середньому по Україні), висока густина річкової мережі (6% від їх загальної чисельності в країні) та наявність джерел мінеральних вод.

лу виробництва продукції.

11. Високий рівень безробіття, особливо у сільській місцевості, міграція населення працездатного віку за межі України.

12. Висока трудова міграція населення, відтік інтелектуальних ресурсів за межі регіону, "старіння" населення.

13. Низький рівень експортної орієнтованості товарів власного виробництва та висока інтервенція іноземних товарів, низький рівень внутрішніх та іноземних інвестицій.

14. Низька інвестиційна та інноваційна активність МСБ. Диспропорція у розвитку МСБ як за галузевою, так і за територіальною ознаками.

15. Недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки МСБ (насамперед наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів).

16. Низький рівень розробки та використання природних ресурсів, насамперед корисних копалин, що застосовуються у будівництві.

17. Низька питома вага промисловості у структурі економіки регіону, недостатній рівень завантаження виробничих потужностей, низь-

<p>21. Значна частка екологічно чистих територій (регіон один з лідерів в Україні), низький рівень викидів в атмосферне повітря. Незначний ступінь антропогенного забруднення довкілля у порівнянні з іншими регіонами України.</p> <p>22. Наявність у м. Львів сучасного міжнародного аеропорту ім. Данила Галицького та побудованого за сучасними стандартами стадіону "Арена Львів".</p>	<p>кий обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу порівняно з сусідніми регіонами.</p> <p>18. Низька інтегрованість сільського господарства до ринкового середовища, низький рівень впровадження сучасних агротехнологій у рослинництві і тваринництві та внесення добрив</p> <p>19. Зношеність існуючої інфраструктури регіону у житловому та комунальному господарстві, низька ефективність використання інженерної комунальної інфраструктури.</p> <p>20. Низький рівень зв'язків в системі влада-наука-бізнес.</p> <p>21. Недостатньо розвинена матеріально-технічна база наукових, навчальних, дошкільних навчальних закладів, культурних та соціальних установ.</p> <p>22. Недостатній рівень і якість надання соціальних і медичних послуг, недостатня забезпеченість медичних закладів сучасною лікувально-діагностичною технікою і устаткуванням та якісними медикаментами.</p> <p>23. Неналежний стан багатьох об'єктів історико-архітектурної спадщини.</p>
---	---

24. Недостатня впізнаваність окремих районів регіону в Україні та світі, відсутність сформованого туристичного бренду області, незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення (промоушн) туристичної діяльності області.

25. Низький рівень інфраструктурних комунікацій у рекреаційних зонах, незначний асортимент туристичної продукції. Низький рівень облаштування та впорядкування сміттєзвалищ на території регіону, проблема утилізації сміття.

26. Незадовільний рівень протипаводкового захисту та його фінансування; висока ймовірність прояву небезпечних природних процесів (повені, зсуви, селі, карст тощо).

27. Нераціональне використання лісових ресурсів (суцільна рубка в т.ч. має місце незаконна вирубка лісу). Систематичні порушення водоохоронного законодавства: забруднення від неочисних каналізаційних вод; вибирання гравію з річок, забудова та розорювання водоохоронних зон; самовільна забудова зсувних схилів та зон ймовірного затоплення.

Можливості	Загрози
<p>1. Потенційно регіон може бути одним із лідерів з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) швидкий розвиток малого і середнього підприємництва; б) активізація інноваційної діяльності; в) імпортозаміщення, збільшення експорту; г) надходження в регіон фінансових потоків від заробітчани-мігрантів. <p>2. В регіоні існує ймовірність високорівнем розвитку інфраструктури, насамперед транспортних комунікацій:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) залучення інвестицій; б) розвиток міст і сільських територій регіону; в) розвиток транспортно-логістичного потенціалу, покращення рівня залізничного сполучення та авіасполучення з іншими регіонами України і зарубіжжям, покращення якості автомобільних доріг. <p>3. У регіоні надалі можуть гармонійно розвиватися провідні галузі економіки:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) промисловий сектор, аграрний сектор, туризм, будівництво, наукоємні послуги, а також ЖКГ, лісового господарства; б) створення потужностей з переробки відходів; 	<p>1. Політична нестабільність та зростання соціальної напруги в суспільстві у зв'язку з військовими діями на Сході країни.</p> <p>2. Нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази.</p> <p>3. Зарегульованість економіки, корупція в державних органах на всіх рівнях та пов'язаний з цим низький рівень довіри громадян до державних інститутів.</p> <p>4. Більш привабливі умови інвестицій в інших країнах, в т.ч. в суміжних країнах ЄС.</p> <p>5. Гальмування проведення нагальних структурних соціальних та економічних реформ центральними органами влади.</p> <p>6. Коливання курсу національної грошової одиниці, фінансова нестабільність, погіршення інвестиційного клімату в країні.</p> <p>7. Довготривала економічна рецесія в Україні та світі.</p> <p>8. Висока конкурентоспроможність закордонних товарів на вітчизняному ринку.</p> <p>9. Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи.</p> <p>10. Зростання конкуренції на ринку високотехнологічної та інноваційної продукції з боку розвинених країн.</p> <p>11. Недостатність власних фі-</p>

в) створення в регіоні логістичних центрів.

4. У регіоні існує потенціал для високогорівня транскордонного співробітництва, (з огляду на прикордонний статус і кордони з Євросоюзом):

а) активізація транскордонного співробітництва;

б) збільшення товарообігу між регіоном та країнами ЄС;

в) залучення грантових коштів на реалізацію проектів регіонального розвитку.

5. Регіон може бути одним із провідних наукових центрів, регіоном із розвинутою соціальною сферою, ефективною системою управління регіональним розвитком:

а) розвиток науки та освіти, активне використання прикладних наукових досліджень та впровадження інновацій в усі сфери економіки;

б) залучення на навчання іноземних студентів;

в) розвиток системи соціального захисту населення, охорони здоров'я, спорту);

г) розвиток відновлювальних та альтернативних джерел енергії;

д) удосконалення управління розвитком регіону, боротьба з корупцією;

е) розвиток громадянського суспільства та медіа;

нансових ресурсів у суб'єктів господарювання, а також ускладнення запозичення коштів на прийнятних умовах.

12. Відсутність належної інноваційної інфраструктури, що забезпечує комерціалізацію наукового продукту та інноваційний процес у цілому.

13. Погіршення стану комунальної інфраструктури регіону.

14. Недостатнє державне фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та дорожнього господарства.

15. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в інші регіони, депопуляція населення краю.

16. Зростання рівня безробіття, зниження купівельної спроможності населення, вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном.

17. Погіршення стану довкілля внаслідок незбалансованого природокористування, недосконалість законодавства у сфері контролю за використанням природних ресурсів.

18. Забруднення територій стихійними сміттєзвалищами.

19. Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру, зокрема внаслідок нераціонального використання природних ресурсів.

є) охорона і збереження до-
вкілля.

Децентралізація влади, про-
ведення адмінреформи та зро-
стання бюджетної самостійно-
сті громад.

7. Підвищення енергоефек-
тивності у виробництві, жит-
лово-комунальній та соціаль-
них сферах.

8. Інтенсивний розвиток ту-
ристично-рекреаційної сфери,
зокрема курортів, сільського
зеленого туризму.

9. Розвиток підприємств ІТ -
сектору.

10. Експорт екологічно чистої,
органічної сільськогосподарсь-
кої продукції, створення міжде-
ржавних територіальних клас-
терів.

ПРОФІЛЬ ПРИКОРДОННОГО (КАРПАТСЬКОГО) РЕГІОНУ

В умовах децентралізації та реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні нагальною постає проблема створення моделі, зорієнтованої на забезпечення прискореного розвитку пріоритетних галузей і виробництв, що визначають інноваційний, ресурсозберігаючий, екологозахисний і соціально-орієнтований характер економіки. Особливо важливим є розв'язання цієї проблеми для прикордонних регіонів України, що периферійно розміщені від центру. Питання розвитку прикордонних регіонів стали особливо актуальними ще й тому, що на шляху європейської інтеграції, ці регіони першими адаптуються до загальноєвропейської економіки.

З огляду на необхідність проведення позиціонування прикордонних регіонів України та визначення їх конкурентної позиції детально проаналізовано потенціал Карпатського регіону за такою схемою: географічне розташування та адміністративно-територіальний устрій, природно-ресурсний потенціал; демографічний потенціал; ринок праці та зайнятість населення; економічний потенціал; інноваційний потенціал; інфраструктурний потенціал; матеріальний добробут населення; зовнішньоекономічний потенціал; соціальна безпека. Такий аналіз дозволяє виділити головні характеристики Карпатського регіону та розробити чіткі орієнтири, які визначають його територіальні особливості та конкурентні переваги. Саме здатність регіональних господарських комплексів самостійно накопичувати ресурс розвитку свідчить про можливість та доцільність подальших кроків у напрямі збільшення економічної самостійності регіонів. Позиціонувати регіон можна тільки шляхом просування його локальних ексклюзивних відмінностей.

Інформаційною базою слугували офіційні матеріали Державної служби статистики України та її регіональних управлінь, Світового банку, Євростату та ін.

1. Географічне розташування та адміністративно-територіальний устрій

Незважаючи на глобальну економічну кризу та її негативний вплив на економіки багатьох країн світу, Україна завершила перше десятиріччя XXI століття державою, яка динамічно розвивається і прагне більш активно брати участь у суспільно-економічних процесах сучасного світу, інтегруватися в європейське співтовариство.

Така спрямованість розвитку вимагає нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу України та її регіонів для досягнення якісно нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення.

Маючи значний господарський, людський та інтелектуальний потенціал, Україна в цілому, та її регіони зокрема, за інтегрованими оцінками ефективності економіки, рівнем життя та екологічної безпеки, а також конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів значно поступається країнам Західної та Центральної Європи. Ці життєво важливі показники суттєво різняться і в регіонах самої країни.

Нерівномірність регіонального розвитку країни і висока диференціація умов і рівня життя мешканців на її території створюють передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожують її територіальній цілісності та стримують динаміку соціально-економічного зростання країни, ускладнюють міжнародне співробітництво, у т.ч. у рамках європейських структур, уповільнюють та знижують ефективність ринкових перетворень.

Економічна криза сьогодення суттєво поглибила диспропорції в економічному і соціальному становищі регіонів.

З одного боку, цей процес об'єктивний і пов'язаний з характером пристосування регіонів з різною структурою економіки до кризових явищ. З іншого, поява значних слаборозвинутих ареалів врешті все більше гальмує розвиток країни, оскільки вони вимагають значних витрат на реалізацію заходів соціального захисту їх мешканців. До того ж аномальні прояви диспропорцій у розвитку окремих територій – це потенційна загроза соціальній та політичній стабільності держави.

Одним із перспективних регіонів за своїм економічним потенціалом є Карпатський регіон, який охоплює крайню західну частину України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області).

Географічне положення регіону є досить своєрідним та характеризується низкою позитивних та негативних рис, що в принципі є звичним явищем для кожного соціально-економічного регіону держави. Карпатський регіон розташований близько до центру Європи, на межі її Східної і Середньої частин. З південного заходу на північний схід регіон перетинає Головний Європейський вододіл. На півночі регіон межує з Волинським, на сході – з Подільським соціально-економічними районами. З заходу та півдня Карпатський регіон має прямий вихід до таких європейських країн, як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова. Саме таке розташування обумовлює вигідні риси економіко-географічного положення регіону. Близьке до європейських держав прикордонне розташування сприятливо впливає на формування кооперативних зв'язків як на рівні підприємств, так і цілих галузей. Налагодженню тісних стосунків з країнами Центральної та Східної Європи сприяє розвинена мережа транзитних залізничних шляхів (Київ – Львів – Ужгород – Прага, Брест – Львів – Чернівці – Бухарест, Київ – Львів – Варшава), автомагістралей (Київ – Львів – Варшава, Кишинів – Чернівці – Львів – Краків, Київ – Львів – Будапешт, Одеса – Львів – Краків), газових та нафтопроводів ("Союз", "Братерство", "Прогрес", Уренгой – Помари – Ужгород і далі на Угорщину та

Словаччину, нафтопровід "Дружба"), аміакопровід Калуш – Тисауйварош (Угорщина).

У складі згаданих вище адміністративних областей, що входять до складу Карпатського регіону, налічується 58 адміністративних районів, 81 місто, 85 селищ міського типу та майже 3,6 тис. сільських населених пунктів (табл. 1).

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний устрій Карпатського регіону

	Райони	Міста		Райони у містах	Селища міського типу	Сільські населені пункти
		всього	у тому числі спеціального статусу, республіканського та обласного значення			
Україна	490	459	179	118	885	28471
Карпатський регіон	58	81	21	9	85	3592
У тому числі:						
Закарпатська	13	11	5	–	19	579
Івано-Франківська	14	15	5	–	24	765
Львівська	20	44	9	6	34	1850
Чернівецька	11	11	2	3	8	398
Частка Карпатського регіону (у % до України)	11,8	17,7	11,7	7,6	9,6	12,6

З табл. 1 також видно, що частка міст Карпатського регіону в загальноукраїнському показнику складає 17,7%, сільські населені пункти складають 12,6%, що в цілому характеризує як вагому складову адміністративно-територіального устрою України.

У розрізі областей Карпатського регіону найбільше міст – у Львівській області – 44, найменше – по 11 у Закарпатській та Чернівецькій областях, сільських населених пунктів у Львівській області в 4,5 рази більше ніж, у Чернівецькій області.

Загальна площа Карпатського регіону складає 56,6 тис. км², або 9,4% території держави (рис. 1).

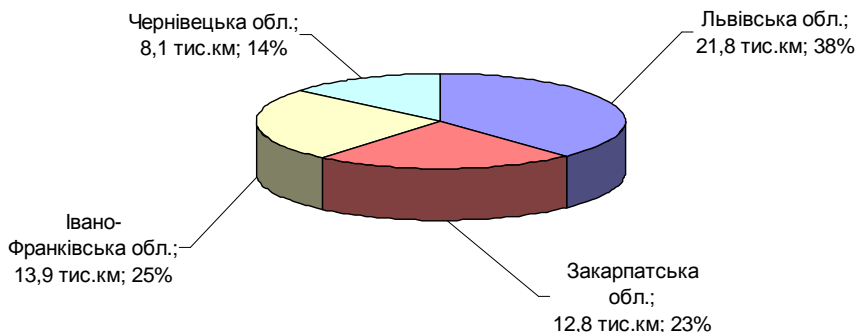

Рис. 1. Територія областей Карпатського регіону (тис. км², та % від загальної площі регіону)

Найбільша за площею в регіоні є Львівська область (38%), найменша – Чернівецька (14%). Величина Карпатського регіону та величина областей, які входять в його склад (див. рис. 1). визначають у значній мірі територіально-галузеву структуру економіки регіону та окремі її особливості.

2. Природно-ресурсний потенціал

Територія Карпатського регіону позначена різноманітністю природних умов і ресурсів. Рельєф, горбистий на Подільській височині й низовинний на Малому Поліссі та Верхньосанській рівнині, на південь змінюється на височинний у Передкарпатті та гірський у південній і центральній частинах регіону. Закарпаття лежить у межах Придунайської низовини. На фоні одноманітної поверхні піднімаються острівні гори, серед яких найбільшим є Берегівське горбогір'я.

Територія регіону розташована в атлантико-континентальній кліматичній області і характеризується теплим помірно-вологим кліматом.

Карпатський регіон добре забезпечений водними ресурсами, які є джерелом промислового і побутового водопостачання, а тому відіграють вирішальну роль у розвитку всього господарського комплексу регіону та у життєдіяльності населення.

Найбільші річки – Дністер, Західний Буг, Прут і Тиса. Водні ресурси місцевого формування становлять 15,7 км³. Їх об'єми в розрахунку на одного жителя коливаються від 747 до 6390 м³. Експлуатаційні запаси підземних вод сягають 763,9 млн. м³. У межах регіону є значні запаси мінеральних вод, зокрема, в Прикарпатті та Закарпатті. Вони добре вивчені, але використовуються ще недостатньо.

Важливою складовою водних ресурсів є їх гідроенергоресурси – запаси енергії річкових потоків і водоймищ, що лежать вище від рівня моря. Загальні потенційні гідроенергоресурси становлять близько 60% всієї енергії поверхневого стоку. Якщо в середньому гідроенергетичний потенціал по Україні складає 2,4%, то в Закарпатській області – 7,1%, в Чернівецькій – 6,6%, в Івано-Франківській – 3,9%. Розрізняють потенціальні, технічно можливі (за даним рівнем розвитку науки і техніки) та економічно доцільні для використання гідроенергоресурси.

Використання водних ресурсів поділяється на: водоспоживання, тобто відведення води від джерела з наступним застосуванням у технологічних процесах (промисловість, сільське господарство зі зрошенням, комунальне господарство, побут та ін.); водокористування, здійснюване безпосередньо в межах водного джерела без прямих витрат цього ресурсу (гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, рекреація, туризм, спорт тощо).

Вражає різноманітністю ґрунтовий покрив Карпатського регіону. Гірські ділянки вкриті переважно бурими гірсько-

лісовими ґрунтами в поєднанні з дерново-буроземними, гірсько-лучними та лучними. Оглеєні їх різновиди широко представлені в Придунайській низовині.

У Передкарпатській частині Чернівецької, Львівської та Івано-Франківської областей переважають дерново-підзолисті ґрунти й оглеєні їх форми у комплексі з буроземно-підзолистими та лучними ґрунтами по зонах річок. У Закарпатській низовині домінують дернові опідзолені суглинкові ґрунти та оглеєні їх види з незначними домішками лучних, дернових, супіщаних та бурих гірсько-лісових з дерново-буроземними ґрунтами.

Карпатський регіон добре забезпечений лісовими ресурсами – покрита лісом площа становить 60%. Площа лісів у регіоні складає 2141,4 тис. га або 23,5% від загальної площі лісів України. Ліси дають сировину для галузей економіки, мають протиерозійне, кліматичне, рекреаційно-туристичне санітарне й природоохоронне значення. У них переважають дуб, граб, бук, ялина.

Надра Карпатського регіону багаті на корисні копалини. Найбільше значення мають паливно-енергетичні (нафта і газ, кам'яне і буре вугілля, торф і горючі сланці) та сировина для хімічної промисловості.

Карпатський нафтогазоносний регіон охоплює родовища Передкарпаття, Українських Карпат і Закарпаття. Більшість нафтових і газових родовищ розташовані у Львівській та Івано-Франківській областях і відносяться до Передкарпатського прогину. Тут виявлено понад 30 родовищ газу, багато з яких внаслідок тривалої експлуатації майже повністю вичерпано. Найбільшими нафтогазовими родовищами є Долинське, Бориславське, Волицьке, Битківське, Угерське, Залужанське, Дашавське. У Прикарпатті розробляється 37 нафтових і нафтогазоконденсатних родовищ. За час їх експлуатації видобуто понад 100 млн. т нафти.

Промислове значення мають і нещодавно відкриті газові родовища Закарпаття. У новій газоносній території регіону –

Закарпатському прогині виявлено 4 родовища газу, розвідано 14 і підготовлено до глибокого буріння ще 5 ділянок.

У північній частині регіону розміщена частина Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Промислові запаси вугілля тут становлять до 650 млн. т.

Найбільші поклади торфу у північній частині району, серед них Великомоствівське, Стоянівське, Радохівське і Львівське. Проте видобуток торфу в якості палива скорочується, що цілком закономірно, бо він є цінним добривом і сировиною для хімічної промисловості.

Таким чином паливно-енергетичні ресурси Карпатського регіону складають 11,5% від загальноукраїнського показника.

Мінеральними ресурсами, багатими на метали, регіон забезпечений гірше, ніж паливними. Родовища їх незначні і розробка нерентабельна. Незначними, але перспективними є поклади марганцю, які виявлені в Бурштинському родовищі, Рахівському масиві, Покутських Карпатах (села Яблунів, Кути, містечка Косів, Вижниця). Загальні запаси марганцю в Бурштинському родовищі – 2 млн. т при середньому його вмісті в руді 9,5%. Рудні тіла залягають на глибині 5 – 37 м.

У Рахівському масиві виявлено нікелеві та мідні руди. Родовища самородної сірки (Новий Роздол, Яворів) повністю забезпечують потреби України. Сірконосні пласти потужністю до 25 м залягають на глибині 350-2000 м. Вміст у них сірки – до 45%. Площа басейну 5 тис. км². Відкритим способом експлуатуються Роздольське та Подорожнянське, методом підземного виплавлення – Язівське та Немирівське родовища.

На сьогодні розвідано 21 родовище і 25 проявів калійних солей. Площа Передкарпатського соленосного басейну – 4,5 тис. км². Вони залягають у формі лінз і пластів потужністю 15-50 м. Найбільші за запасами Калуш-Голинське та Стебницьке родовища. Загальні запаси калійних солей становлять близько 3 млрд. т, а в перерахунку на K₂O – майже 300 млн. т. Поклади кухонної солі представлені Солотвинським родовищем з промисловими запасами 360 млн. т. Щороку видобува-

ють її 900-920 тис. т шахтним способом з глибини до 400 м. Після збагачення отримують молоту та брикетовану сіль (700 тис. т) для потреб харчової, хімічної промисловості та сільського господарства. Відомі також Боронявське, Терещанське, Вуликовецьке, Соляне, Тарновське, Водицьке родовища кухонної солі.

Із фосфатних руд поширені фосфорити (Незвиське родовище). У багатьох галузях для очищення газів і стічних вод, як добавку до корму та добрив використовують цеоліти, промислові запаси яких виявлено в Закарпатті (Сокирницьке, Крайниківське, Данилівське). Цеолітові утворення найбільш рудного Сокирницького родовища (120 млн. т) повністю задовольняють потреби промисловості й сільського господарства. Вохристі глини залягають у Новоселицькому та Іршавському родовищах. Поклади графіту є в Чивчинських горах.

Серед магматичних та метаморфічних корисних копалин у регіоні поширені андезит, базальт, перліт, ліпарит. Мармур і мармуроподібні вапняки залягають у Терещанському та Лугівському родовищах, вулканічні туфи – в Косинському і Буковинківському, бентонітові глини – в Горбківському (Закарпаття). Є корисні копалини осадового походження – аргіліти, пісковики, піски, піщано-гравійні суміші, а також значні запаси цементної сировини. З глинистих порід відомі різні типи лесу, суглинків, каолінів та глин, а з карбонатних – вапняки, мергелі, доломіти.

Чільне місце у структурі природно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону займають мінеральні води. Загалом це найперспективніший курортно-рекреаційний регіон України, який за запасами лікувальних мінеральних вод та лікувальними властивостями не поступається світовим аналогам.

У Карпатському регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних вод з добовим дебітом 57,5 млн. л. Розвідано і затверджено запаси лікувальних вод 13 родовищ з сумарним дебітом 4,6 млн. л/добу. Найбільша частка цих джерел знаходиться в Закарпатській області – більше 500 родовищ.

Багато науковців на території Карпатського району виділяють 18 основних курортно-рекреаційних районів, більшість з яких базуються на мінерально-лікувальних водах, хоча з урахуванням інших природних рекреаційних ресурсів їх може бути значно більше.

Поширеними у Карпатському регіоні є вуглекислі лікувальні води з різною мінералізацією, які своїм походженням зобов'язані активній тектонічній діяльності, що припадає на неогеновий період кайнозойської ери. Родовища цих вод зосереджені в основному в Закарпатській області. На їх базі функціонує ряд відомих курортних об'єктів і заводів промислового розливу вод.

У Передкарпатті мінеральні води відрізняються за хімічним складом і мінералізацією (мало-, середньо-, високомінералізовані). Особливо характерні для цієї території слабомінералізовані води (2-5 г/л), типу «Нафтуся», які містять в собі органічні речовини (Трускавецький та Східницький курортні райони, курорт «Шкло»). У цих водах кількість сірководню сягає 50-160 мг/л.

3. Демографічний потенціал

Аналіз демографічних тенденцій за 2000-2016 рр. показав, що країна характеризується низкою особливостей, які надають їй певної соціально-демографічної своєрідності. Чисельність наявного населення в країні постійно знижується. Так, станом на 01.01.2017 р. воно склало тільки 42,6 млн осіб, тобто на 6,3 млн осіб або на 13% менше, ніж в 2000 р. Чисельність сільського населення за цей період також скоротилась на 2,9 млн осіб. Його питома вага у загальній чисельності зменшилась з 32,6% до 30,8%.

До Карпатського економічного регіону в Україні прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей що становить 9,4 % території України. Карпатський район межує з Польщею, Румунією, Молдовою, Угорщиною і Словаччиною. Впродовж

2000-2016 рр. в Карпатському регіоні чисельність наявного населення зменшилась на 180,2 тис. осіб, або на 2,9%. Станом на 1 січня 2017 р. тут проживає близько 6080,8 тис. осіб, що становить 14,3% населення України. Сільське населення складає 50,6% всього населення регіону. Найвища частка селян у структурі населення Закарпатської області – 63,0%. У Львівській області навпаки переважають мешканці міст, їх частка склала 61,0%. Найбільше скорочення населення - на 117,6 тис осіб - відбулось у Львівській області, з них 79,4 тис. селян.

Із постійного населення Карпатського економічного регіону 62,1% складає населення у працездатному віці (16-59 років). Особи старші 60 років становлять 1,2 млн осіб або 19,1%, особи віком до 15 років – 1,0 млн осіб або 18,1%. Дуже велика частка осіб віком понад 65 років – 13,7%. Серед областей Карпатського регіону найкраща статеві-вікова структура склалась у Закарпатській області. У 2016 році частка населення віком до 15 років склала 21,0%, населення області, віком 16-59 – 62,0%, понад 65 років – 11,6%. Для порівняння у Львівській області частка населення віком до 15 років склала 17,2%, населення області, віком 16-59 – 62,1%, понад 65 років – 14,4%.

Слід зауважити, що зростання коефіцієнту демографічного навантаження людьми похилого віку в Карпатському регіоні відбувається повільніше, ніж в інших регіонах. Всі області регіону мають значно вищу частку осіб у віці до 15 років, ніж в середньому по Україні (загальноукраїнський показник 15,1% від загальної чисельності проти 18,4% для регіону). Кращі показники мають лише такі області як Рівненська – 21,6%, Волинська – 20,8%.

Демографічне навантаження на 1000 осіб населення у віці 15-64 років станом на 1 січня 2017 року в областях Карпатського регіону склало: Закарпатській – 609 осіб, у тому числі особами у віці 65 років і вище 271 особи; Івано-Франківській – 603 і 311 осіб відповідно; Львівській – 599 і 322; Чернівецькій – 607 і 313 осіб відповідно. В цілому по Україні найгірші значення цих показників зафіксовані у таких областях: Чернігівській – 684 і

441 особи, Кіровоградській – 669 і 402 особи, Житомирській, Хмельницькій – 661 і 369 осіб, Вінницькій – 662 і 388 осіб відповідно. У сільських поселеннях цих областей ситуація дещо гірша, проте і тут зазначені показники демографічного навантаження кращі за середньоукраїнські (690 і 391 осіб відповідно). Так, у Закарпатській області демографічне навантаження на 1000 сільських мешканців у віці 15-64 років склало 606 особи, у тому числі особами у віці 65 років і вище 266 осіб; Івано-Франківській – 638 і 329 осіб відповідно; Львівській – 638 і 336; Чернівецькій – 656 і 331 особи відповідно.

Середній вік населення, яке проживає в Карпатському регіоні, на початок 2017 року становив 38,7 років, мешканців сіл 38,6 років. В середньому для України ці показники становили 41,1 і 40,9 років відповідно. Слід відмітити, що за остання двадцять років європейське населення постаршало, зокрема, у 2016 році середній вік населення ЄС становив 42,2 року проти 36,2 року у 1994 році. Найстаріше населення у Німеччині (45,6 року), Італії (44,7 років), Болгарії (43,2 років), Португалії (43,1 року) і Греції (43 роки). наймолодше населення у Ірландії (середній вік 36,0 років), Кіпрі (36,8 року), Словаччині (38,6 року), Люксембурзі та Польщі (у обох країнах 39,2 років) і Сполученому Королівстві (39,9 року).

Отже, зменшення чисельності населення синтезує сумарну дію динамічних зрушень різних вікових груп. Структурно-динамічні зрушення чисельності населення Карпатського економічного регіону та України в цілому призвели до звуження його відтворення. В країнах, що входять до Карпатського єврорегіону, ситуація аналогічна. Частка населення у віці 65 років і старше висока в Угорщині 17,5% від загальної чисельності, Румунії 16,5%, дещо нижча у Польщі 14,9%, Словаччині – 13,5%. Середній вік населення в цих країнах коливається від 38,6 року у Словаччині до 41,3 років у Словаччині.

Аналіз демографічної ситуації в Україні дозволяє стверджувати, що всі роки незалежності в країні зберігається несприятливе співвідношення між народжуваністю і смертністю

населення. У Карпатському економічному регіоні показники відтворення дещо кращі, ніж по Україні. Так, коефіцієнти народжуваності в усіх областях регіону зростали. За період 2000-2016 рр. кількість живонароджених в Івано-Франківській області збільшилась на 2,9%, в Чернівецькій – на 15,5%, Закарпатській – на 16,5% і Львівській області – на 20,2%. В Закарпатській області найвищий коефіцієнт народжуваності за досліджуваний період був досягнутий у 2011 р. і становив 15,1. У сільській місцевості Карпатського регіону показники народжуваності вищі, зокрема, в Закарпатській області на 10,9%, Івано-Франківській – 11,0%, Львівській – 18,0%, Чернівецькій – 24,2%. У 2016 року кількість живонароджених в Карпатському регіоні становила 68020 осіб проти 70937 в аналогічний період 2015 року, тобто народжуваність за цей період зменшилась на 4,1% порівняно з 2015 р.

Зниження народжуваності в нашій державі не є суто українським феноменом, проте особливе занепокоєння викликає проблема високої смертності населення. У 2016 р. рівень смертності знизився до 14,7 осіб на 1000 наявного населення. У Карпатському регіоні показники смертності дещо нижчі за середньоукраїнський рівень і становили у 2016 р. у Закарпатській області 12,2, Івано-Франківській – 12,5, Львівській і Чернівецькій областях - 12,7. Хоча слід відмітити, що в Закарпатській області кількість померлих у 2016 р. порівняно з 2010 р. зросла на 8%, Івано-Франківській – на 3%, Львівській і Чернівецькій областях – на 0,8%.

Смертність сільського населення в Україні стабільно вища, ніж міського, що пов'язано з рівнем його старіння та становила у 2016 р. 12,5 осіб на 1000 осіб на Закарпатті (проти 12,2 у міських поселеннях області), 15,3 у Львівській області (відповідно 11,1 у міських поселеннях), 14,2 в Івано-Франківській області (10,3), 14,2 у Чернівецькій (10,6).

В умовах зниження народжуваності та стійкого високого рівня смертності населення в країні збереження життя новонароджених є першочерговою задачею держави. За період

2000-2016 рр. смертність дітей у віці до одного року знизилась від 11,9 до 7,4 осіб на 1000 осіб наявного населення. У всіх областях Карпатського регіону даний показник теж знижувався протягом досліджуваного періоду. Найнижчий рівень смертності немовлят у 2016 році зареєстрований у Івано-Франківській та Львівській областях (6,7 осіб на 1000 осіб наявного населення, найвищий – у Закарпатській (10,4 осіб). У 2016 р. показник дитячої смертності у Закарпатській області погіршився на 9,6% порівняно з 2000 р..

Перехід до простого і навіть звуженого типу відтворення поглиблюється міграційним зменшенням населення. Міграційний приріст населення з 2011 року спостерігався лише в Івано-Франківській області і становив від 0,5 (2011 р.) до 1,2 тис осіб (2014 р.). У 2014 р. міграційний приріст зареєстровано також у Львівській області – 1,6 тис осіб. У 2015 р. Івано-Франківська, Львівська області демонстрували міграційний приріст – 3,8 тис осіб. У Закарпатській області весь період дослідження 2000-2016 рр. спостерігалось міграційне скорочення. У 2015 р. міграційне скорочення в області склало 1510 осіб, а 2016 р. – 984 особи. В цілому міграційний приріст в Карпатському регіоні за 2016 р. склав 3638 осіб (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка природного і механічного руху населення в Карпатському економічному регіоні

Таким чином, аналіз демографічної ситуації засвідчив, що у динаміці чисельності населення на регіональному рівні спостерігаються певні відмінності, зумовлені особливостями як природного, так і механічного руху. Достатньо високий рівень народжуваності, більш низька смертність сприяли тому, що у Карпатському економічному регіоні темпи скорочення населення були значно меншими, ніж у решті регіонів країни.

Проте внаслідок деформації статеві-вікової структури населення збільшуються втрати життєвого й трудового потенціалів, зростає демографічне навантаження. Особливо небезпечним для демовідтворювальних процесів є поширення онкологічних хвороб, туберкульозу, хвороб кровообігу, органів дихання, хронічного алкоголізму серед працездатного населення, особливо молоді. Небезпечною для регіону є також зростаюча трудова міграція, спричинена тривалим безробіттям, політичною і економічною нестабільністю, невпевненістю у майбутньому. Серйозними втратами для суспільства можуть обернутись виїзд за кордон фахівців з вищою освітою та науковців. Отже, забезпечення демографічної безпеки регіонів повинно стати домінантою у системі національної безпеки країни.

4. Ринок праці та зайнятість населення

Дослідження вікової структури населення Карпатського регіону протягом 2000-2014 рр. виявили її деформацію. Якщо у 2000 р. чисельність групи осіб віком 15 і старше склала в середньому 77,5% від всього населення, то на початку 2015 р. – вже 82,4%. Демографічне навантаження на 1000 осіб у віці 15-64 років склало 444 осіб, у тому числі особами у віці до 14 років 251,5, особами у віці 65 років і старше 192,5. У сільських поселеннях регіону показники гірші. У 2014 р. загальне демографічне навантаження на 1000 сільських мешканців регіону віком 15-64 років становило 481,5 осіб, у тому числі особами у віці до 14 років 269,5 осіб, 65 років і старше – 212. Найгірша ситуація у Чернівецькій області (загальне навантаження 498 осіб), відносно краща у Закарпатській – 453 осіб.

Аналізуючи демографічну ситуацією в Україні в цілому слід зауважити, що зростання коефіцієнту демографічного навантаження людьми похилого віку в Карпатському регіоні відбувається повільніше, ніж в інших регіонах. Всі області регіону мають значно вищу частку осіб у віці до 15 років, ніж в середньому по Україні (15,9% від загальної чисельності). Так, у Закарпатській області цей показник в кінці 2014 року становив 20,7%, Чернівецькій – 18,1%, Івано-Франківській – 18%, Львівській – 17%. Кращі показники мають лише Рівненська – 21,3%, Волинська – 20,6%, Житомирська - 17,2%.

Серед зарубіжних країн, що входять до складу Карпатського регіону демографічна ситуація теж досить напружена. Виключенням є Словаччина, де всі роки спостерігалось зростання населення. Значно скоротилось населення Румунії (за 2006-2014 рр. на 6,6%). Меншими темпами скорочувалось населення в Польщі, Угорщині, а також Молдові. В усіх зазначених країнах значно знизилась народжуваність населення. Смертність населення теж зменшувалась, але меншими темпами. В Польщі ж за 2006-2014 рр. смертність зросла на 4,8%. Неухильно погіршується демографічна ситуація в Молдові. Тільки за 2014 рік природне скорочення населення в країні збільшилось у 4,6 рази порівняно з попереднім роком.

На ринку праці більшості областей Карпатського регіону протягом 2000-2015 рр. спостерігалось поступове збільшення кількості економічно активного та зайнятого населення у працездатному віці (табл. 3).

У 2014 р. показник економічної активного населення працездатного віку в Закарпатській області, порівняно з 2000 роком, збільшився на 7,1%, а зайнятість населення працездатного віку збільшилась на 7,7%. За перше півріччя 2016 р. цей показник знизився на 2,5% у порівнянні з 2014 р..

У Львівській області показники економічної активності і зайнятості населення працездатного віку за період 2000-2014 рр. збільшились на 9,2 і 11,8%. У 2015 р. та 2016 р. ситуація

кардинально не помінялась: економічна активність працездатних осіб становила 69,0%, а зайнятість – 63,2%.

Рівні економічної активності і зайнятості населення працездатного віку в Чернівецькій області дещо нижчі, ніж в Закарпатській і Львівській областях. У 2016 року вони становили відповідно 63,6 і 57,4%. В Івано-Франківській області аналогічні показники за 2000-2016 рр. знизились на 8,6 і 6,0% і у 2016 р. становили відповідно 65,9 і 59,8%. Слід відмітити, що показники економічної активності і зайнятості населення працездатного віку, зафіксовані в Івано-Франківській і Чернівецькій областях у 2016 р. є найнижчими серед всіх регіонів України. У Закарпатській і Львівській областях ці показники теж нижчі за середньоукраїнські. Зміни в структурі зайнятості характеризуються зменшенням частки зайнятих в промисловості і зростанням питомої ваги зайнятих у торгівлі, діяльності готелів та ресторанів.

Рівень безробіття населення віком 15-70 років (за методологією МОП) за період дослідження 2000-2016 рр. поступово знижувався, проте залишається доволі високим. Найвищі показники безробіття серед населення працездатного віку досягнути в Чернівецькій області. У 2016 році питома вага безробітного населення працездатного віку в області склала 9,7%, що на 8,2% менше, ніж у 2000 р. У Закарпатській та Івано-Франківській областях цей показник за 2016 р. підвищився на 0,8% та 0,3% у порівнянні з 2015 р. і становив 10,3 і 9,2% відповідно. У львівській обл. даний показник знизився до рівня 7,9%. В середньому по Україні даний показник склав в кінці 2015 року 9,3%, а у 2016 р. – 9,275%. Серед областей Карпатського економічного району найнижчий рівень безробіття у 2015 році отримано У Львівській області. Він становив 8,3%. У 2016 р. цей показник становив 7,9%. На 2 в.п. за весь період дослідження знизився рівень безробіття серед працездатних осіб Закарпатської обл. У 2015 р. він склав 9,5%, а у 2016 р. вже 10,3%.

Таблиця 3

**Економічна активність і зайнятість населення
Карпатського регіону**

Роки	Карпатський регіон			
	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
Економічна активність населення працездатного віку, у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	62,9	74,7	59,8	63,3
2010 р.	70,1	63,2	70,1	63,9
2014 р.	70,0	64,5	69,0	63,5
2015 р.	69,3	66,1	69,7	62,9
2016 р.	68,3	65,9	69,5	63,6
Зайнятість населення працездатного віку, у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	55,6	66,3	51,1	52,0
2010 р.	63,6	57,6	64,1	57,5
2014 р.	63,3	59,0	62,9	57,0
2015 р.	62,6	60,3	63,9	56,3
2016 р.	61,2	59,8	64,0	57,4
Безробітне населення працездатного віку (за методологією МОП), у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	11,6	11,2	8,7	17,9
2010 р.	9,3	8,9	8,4	10,1
2014 р.	9,6	8,6	8,8	10,2
2015 р.	9,5	8,9	8,3	10,5
2016 р.	10,3	9,2	7,9	9,7

Показники зареєстрованого безробіття серед населення працездатного віку в Карпатському регіоні значно коливаються. Так, у Закарпатській області зафіксований у 2015 р один із найнижчих показників в цілому по Україні, який становив 1,6. У Львівській обл. цей показник за цей період становив 2,1. Однак у Чернівецькій та Івано-Франківській областях за

2015 р. зареєстроване безробіття становило 2,4 і 2,6% до працездатного населення відповідно. Це трохи нижче за середньоукраїнський рівень – 2,7.

Трудова еміграція в умовах глобалізації економічного розвитку є складним і масштабним явищем, яке викликає неоднорозні результати: ліквідує дефіцит робочої сили в ряді галузей та регіонів, вона загострює конкуренцію на ринку праці, даючи можливість отримання надприбутків, створює додатковий тиск на соціальну сферу країн-реципієнтів. Для України трудова міграція сприяє вирішенню проблем безробіття і, в той же час, повертається втратою якісно кращої вітчизняної робочої сили, негативно впливає на демографічний розвиток та посилює депопуляцію.

В Івано-Франківській і Чернівецькій областях протягом періоду дослідження спостерігалось поступове зменшення міграційного скорочення і вже з 2006 р. у Чернівецькій і з 2010 р. в Івано-Франківській області було зафіксовано міграційний приріст населення. У 2015 р. позитивні тенденції в цих областях зберігались. Загальний коефіцієнт міграційного скорочення (на 10000 осіб наявного населення) становив в Івано-Франківській області 38,0, в Чернівецькій – 3,8. Позитивна динаміка у 2015 р. спостерігалась також у Львівській обл. У Закарпатській області сальдо міграції залишається від'ємним, при чому в міських поселеннях міграційне скорочення вище, ніж в сільських. У січні-червні 2016 р. загальний коефіцієнт міграційного скорочення у Закарпатській області становив 10,1.

Через економічну кризу і війну все більше українців шукають роботу за кордоном. Особливо це стосується Польщі, яка спростила працевлаштування для громадян країн, що мають безпосередній кордон з нею і таким чином держава компенсує брак робочої сили через масову еміграцію поляків в інші держави Євросоюзу. У 2014 році в Польщі офіційно влаштувалося 359 тис. українців, що на 134 тис. більше, ніж у 2013 році. Також не можна не відмітити посилення інтелекту-

альної міграції українців. Все більше випускників шкіл бажають навчатися за межами України, оскільки не всі вітчизняні вищі навчальні заклади здатні витримати конкуренцію, наприклад, з тією ж таки Польщею щодо створення відповідних умов для навчання і відпочинку молоді. До того ж наша держава не гарантує працевлаштування підготовленим фахівцям, тому залишається високою ймовірність, що кращі з тих молодих людей, хто поїхав за кордон за освітою, навряд чи повернуться в Україну.

Що стосується інших зарубіжних країн Карпатського регіону, то до Угорщини переїздить здебільшого українці угорського походження, а Словаччина приваблює лише незначну кількість громадян України.

Таким чином, основні особливості формування і реалізації трудового потенціалу в прикордонному Карпатському регіоні є такими:

- значне погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням;

- високі показники нереалізованого трудового потенціалу (економічно неактивне населення);

- суттєве обмеження пропозиції кваліфікованої робочої сили,

- зростання обсягів та рівня офіційного і прихованого безробіття;

- збереження високих обсягів трудової міграції;

- розвиток інтелектуальної міграції, головним чином серед молоді.

Ці проблеми є характерними для більшості прикордонних областей України і тому необхідно більш глибоко і зважено формулювати пріоритети державної політики регіонального розвитку у стратегічних документах та розробляти інструменти їх досягнення з урахуванням значного загострення соціальних проблем, тенденцій формування нової регіональної політики ЄС.

5. Економічний потенціал

За функціонально-компонентною структурою господарський комплекс Карпатського регіону характеризується складною та диверсифікованою структурою. У регіоні значного розвитку набуло машинобудування, хімічна промисловість, сільське господарство, рекреаційний комплекс, лісопереробна, паливно-енергетична, легка, харчова промисловість та сільське господарство. Розвиваються вони на основі природних і трудових ресурсів.

Незважаючи на зростання протягом 2005-2008 рр. валового регіонального продукту Карпатського регіону, частка регіону у % до ВВП України за цей період має тенденцію до зменшення і тільки в 2009 р. збільшилась на 0,09%.

Валовий регіональний продукт Карпатського регіону у розрахунку на одну особу набагато нижчий ніж в середньому по Україні (табл. 4). А в Чернівецькій та Закарпатській областях цей показник в 2 рази менший від середньоукраїнського показника.

Протягом 2010-2015 рр. темпи зростання валового регіонального продукту Карпатського регіону переважають відповідний показник по Україні. Це пов'язано, в першу чергу, із добудовою Дністровської ГАЕС, будівництвом сучасного аеропорту та стадіону у Львові. Сценарії нової індустріалізації і капіталізації рекреаційно-туристичних міст, таких як Трускавець, Східниця, Моршин, Львів, Чернівці, і багато інших, передбачають інвестиції у сучасні технології сервісного обслуговування і розбудову сучасної рекреаційної інфраструктури безпосередньо в місцях, де є велика кількість природних рекреаційних родовищ та всесвітньовідомих пам'яток історії культури, архітектури тощо.

До паливно-енергетичного комплексу Карпатського регіону належать видобуток, виробництво, транспортування, розподіл і використання палива та виробництво електроенергії (на теплових та гідроелектростанціях). У середньому за рік у регіоні споживається 4309,4 тис. т вугілля, причому здебіль-

шого у Львівській та Івано-Франківській областях (відповідно 33,2 і 62,7%), а головними його споживачами є підприємства електроенергетики. Використовується 8712,3 млн. м3 природного газу (46,7% господарством Львівщини), 217,3 тис. т топкового мазуту, 463,7 тис.м3 дров.

Таблиця 4

**Валовий регіональний продукт
Карпатського регіону на одну особу**

(у фактичних цінах, грн.)

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	9372	23600	28488	32002	33473	36435	46413
У середньому по Карпатському регіону	5900	13596	16889,75	19845,75	20289,25	22921,25	28458,75
По областях регіону:							
Закарпатська	5373	12278	14455	17088	17044	19170	22989
Івано-Франківська	6916	14814	19386	23379	24022	27232	33170
Львівська	6657	16353	20490	24387	24937	28731	37338
Чернівецька	4654	10939	13228	14529	15154	16552	20338

Провідною галуззю є електроенергетика. Вона представлена Бурштинською (2,4 млн. кВт.), Добротвірською (660 тис. кВт.), Бориславською, Львівською, Калуською ТЕЦ, Терембле-Ріцькою, Дністровською ГЕС–ГАЕС та іншими менш потужними електростанціями. Теплові електростанції працюють здебільшого на вугіллі Львівсько-Волинського басейну. Торфопідприємства функціонують у Лопатині і Стоянові.

Металургійний комплекс розвинений слабо через відсутність достатньої сировинної бази і представлений виробництвом металевих конструкцій і виробів, у тому числі для будівництва – ЗЗБВ-1, монтажної-заготівельний, дослідний, експериментальний заводи (Львів), металевих труб, кранів і засувок, з'єднань до них – ВАТ "Керамічний завод", "Прикар-

патарматура" (Львів), "Карпатонафтомаш" (Калуш), "Турбогаз" (Ужгород); арматурні заводи (Івано-Франківськ, Кобилецька Поляна), побутових виробів з металу – завод "Металіст", АТ "Вторколірметал"(Львів), "Прикарпаття" (Коломия), ВТФ "Бистриця" (Івано-Франківськ), чавунного литва – завод комунального устаткування (Львів) та ливарно-механічний (Борислав), легких металів і напівфабрикатів – ТОВ "Політранс" (Львів).

Машинобудівний комплекс району – це приладобудування, виробництво побутової техніки, електроламп, радіоелектронної і медичної апаратури, верстатів з програмним управлінням, металорізальних інструментів. Він зорієнтований на висококваліфіковану робочу силу, наукову інфраструктуру Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода і розвивається в умовах високої технічної культури.

Хімічна промисловість. Хімічні засоби для сільського господарства, зокрема добрива, виробляють – концерн "Оріана" (Калуш), ВО "Сірка" (Новий Роздол); мийні засоби – "Ватра" (Снятинський район), ЗАТ "Софора" (Ужгород); каталізатори й хімічну продукцію для лабораторій "Реактив" (Львів); барвники, фарби, ґрунтовки, клеї, антикорозійні матеріали, мастики, шпаклівки, герметики – лакофарбний і гумових виробів, НВП "Атей", МП "Ресурс" (Львів), ВТФ "Бистриця", "Металопласт" (Івано-Франківськ), "Галлак" (Борислав), хімічний завод (Чернівці).

Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість району здійснює заготівлю, механічну обробку й хімічну переробку деревини. До її складу входять галузі, котрі відрізняються одна від одної технологією виробництва і призначенням виробленої продукції, об'єднані однією сировиною.

Лісозаготівля визначає в цілому розвиток лісового комплексу Карпатського регіону. Територіальне розміщення механічної обробки деревини збігається із територіальним розміщенням заготівельних баз і враховує таку особливість виробництва, як високі питомі витрати сировини на одиницю

продукції і великі обсяги відходів. Роль сировинного чинника посилюється при комплексному використанні деревини, на основі якого виникає виробниче комбінунання. Щодо цього особливе місце належить хімічній і хіміко-механічній обробці деревної сировини, яка пов'язана з виробництвом целюлози й паперу.

Меблева промисловість зорієнтована в першу чергу на місцевого споживача. Центрами її є Львів ("Львівдерев", "Львівліс"), Золочів ("Смерічка"), Івано-Франківськ ("Бистриця", "Прикарпатліс"), Берегове ("Вікторія"), Тисмениця ("Галичанка"), Коломия (деревообробний комбінат, лісокомбінат), Борислав (ЗАТ "Діброва"), Свалява ("Латориця"), Перегинське ("Лімниця"), Перемишляни ("Меблевик"), Ужгород (механічний завод), Стрий ("Стрий"), Новоселиця ("Черемшина"), Івано-Франкове (АТ "Явір") та ін.

Найбільшим виробником паперу є Жидачівський ЦПК. Серед інших – АТ "Альтара", фабрика "Бібльос" (Львів), паперова фабрика (Коломия). Шпалери і картон виготовляють концерн "Оріана" (Калуш), Сколівський ДОК, Львівська і Рахівська картонні фабрики, Жидачівський ЦПК, упаковку – Золочівська картонажна фабрика, ВАТ "Полонина" (Львів), тарний завод (Чернівці), Жидачівський ЦПК.

Промисловість будівельних матеріалів регіону представлена підприємствами трьох стадій: 1) з видобутку і первинної обробки будівельної сировини; 2) з виробництва в'язучих матеріалів; 3) з виробництва стінових матеріалів та конструкцій. Виробництво цементу й сировини для неї зосереджене в Миколаєві та Ямниці. Гіпс, шпаклівки, вапно виготовляють заводи «Львівбудматеріали», «Квалітет», ЗАТ «Атмосфера-Центр» (Львів), ВАТ «Залізобетон» (Сокальський район), ЗЗБВ (Долина) та ін. Виготовлення виробів з бетону, збірних бетонних конструкцій і будівельних компонентів сконцентроване у Львові (завод будівельних виробів, комбінат будівельних конструкцій, ЗЗБВ-1, «Квалітет», «Львівагропромбуд», ВО «Львівбудматеріали»), Стрию («Буддеталь»), Дрогобичі,

Долині, Червонограді, Новому Роздолі, Калуші, Чернівцях («Будіндустрія»), Миколаєві.

Виробництво керамічних і фарфорових виробів для домашнього побуту й промислового використання, налагоджене на керамічно-скульптурному та керамічному заводах ЗАТ «Райдуга», «Львівбудматеріали» (Львів), ВО «Едельвейс» (Мукачеве), керамічному заводі (Хуст), «Укрбудматеріали» (Стрий).

Асфальт виробляють Глибоцький, Верхньосиньовиднянський асфальтові, Заболотівський асфальтово-бетонний заводи.

Легка промисловість у регіоні набула значного розвитку й орієнтується як на місцеву, так і на привізну сировину. У її структурі найбільшу частку становить продукція текстильної, швейної та хутрової підгалузей. У структурі територіально-виробничих комплексів регіону легка промисловість, як правило, є допоміжною або обслуговуючою, проте її наявність посилює комплексність розвитку Карпатського регіону. Характер її територіальної організації визначається споживчим і сировинним чинниками з винятково великим впливом забезпеченості виробництва трудовими ресурсами.

Харчова промисловість, одна з провідних у регіоні, орієнтується переважно на переробку місцевої сировини. Розміщення м'ясного виробництва характеризується концентрацією його в промислових вузлах та потужною сировинною базою. М'ясні консерви й вироби випускають НП "Бистриця" (Івано-Франківськ), м'ясокомбінат у Стрию, м'ясопереробні підприємства у Львові ("Прикарпаття"), Самборі ("Самбірчанка"), Береговому, Мукачеві, Рахові, Ужгороді, Хусті, Чернівцях, Коломій, Ходорові, Золочеві, Дрогобичі, Сокалі.

Поліграфічна промисловість у регіоні представлена ЗАТ "Куверт-Україна". Створена вона на іноземні та вітчизняні інвестиції і входить до складу концерну "Майер-Куверт-Груп" – одного з лідерів виробництва поштових конвертів у Європі. Фабрика "Куверт-Україна" є абсолютним лідером із виробни-

цтва конвертів у державі. Вона випускає їх 60 видів. За зміну виготовляють майже 600 тис. шт. конвертів різної форми. Усі вони надзвичайно високої якості. «Куверт-Україна» експортує свою продукцію в Молдову та Білорусію, країни Прибалтики. На черзі – експорт до Угорщини та Росії.

У цілому за випуском автобусів, автонавантажувачів, алмазних інструментів, сірки, калійних добрив регіон виступає монополістом.

Отже промисловість Карпатського регіону має достатньо високий потенціал для подальшого розвитку і, починаючи з 2005 р. до 2008 р. включно, щорічні темпи зростання промислового виробництва в регіоні були вищими, ніж по Україні, і тільки в 2009 р. у зв'язку з економічною кризою зростання обсягу продукції промисловості різко знизилось у всіх областях регіону (табл. 5).

Таблиця 5

**Індекси обсягу продукції промисловості
по Карпатському регіону
(% до попереднього року)**

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	103	106	125	105	97	106	87	103
У середньому по Карпатському регіону	104	108,5	138,3	106,3	96,5	103,8	91,4	99,4
По областях регіону:								
Закарпатська	108	127	125	112	101	110	79,7	105,9
Івано-Франківська	105	91	175	104	87	62	89,1	95,5
Львівська	93	108	126	108	99	146	98,5	99,3
Чернівецька	110	108	127	101	99	97	98,3	96,9

Високі темпи зростання промислового виробництва відзначаються у 2011-2012 рр. у всіх областях регіону, що викликано введенням нових потужностей, зростанням продуктивності праці тощо. Проте економічна криза негативно вплинула на темпи зростання промислового виробництва і вже у 2013 р.

темпи зростання різко впали, лише у Закарпатській та Львівській областях спостерігалось зростання виробництва.

Сільське господарство Карпатського регіону спеціалізується на виробництві зерна, картоплі, цукрових буряків, овочів, льону-довгунця, м'ясо-молочному і м'ясо-вовняному тваринництві, садівництво, на Закарпатті розвинене виноградарство.

Площа сільськогосподарських угідь в Карпатському регіоні складає 2597,7 тис. га, або 6,4% від площі сільськогосподарських угідь України .

На розміщення тваринництва впливають природні умови, що формують сукупно ресурси кормовиробництва. Провідними галузями тут є молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, у гірській частині регіону розвинуте вівчарство м'ясо-вовнового напрямку. У Карпатах широкого розвитку набуло бджільництво, а показники продуктивності ставкового рибництва одні з найвищих серед регіонів України.

У територіальній організації сільськогосподарського виробництва виділяються три зони: лісостепова, де найбільш поширеними є зернове господарство, буряківництво, тваринництво; поліська – сприятлива для вирощування картоплі, хмелю, льону та розвитку м'ясо-молочного скотарства; карпатська з підзонами–передкарпатською (зернове господарство, льонарство, картоплярство, молочно-м'ясне скотарство, садівництво, овочівництво), гірською (м'ясо-молочне скотарство, льонарство), закарпатською (виноградарство, садівництво, тютюнництво, молочно-м'ясне скотарство, птахівництво). Нижче подаємо темпи зростання продукції сільського господарства в Карпатському регіоні в розрізі областей, що входять до складу регіону (табл. 6).

Позитивна динаміка зростання виробництва продукції сільського господарства в Карпатському регіоні за 2011-2014 рр. свідчить про придатність земель регіону для перспективного розвитку сільського господарства та зростання обсягів виробництва. Найбільше зростання виробництва продукції

сільського господарства спостерігається у Львівській та Івано-Франківській областях, що суттєво вплинуло на загальний показник по Карпатському регіону.

Таблиця 6

**Темпи виробництва продукції сільського господарства
в Карпатському регіоні
(% до попереднього року)**

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016р.
Україна	100,1	98,5	119,9	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3
Закарпатська обл.	99,0	97,1	105,4	104,0	102,5	99,9	95,1	96,8
Івано-Франківська обл.	99,4	100,8	113,3	106,3	102,0	106,3	95,5	101,7
Львівська обл.	98,3	95,7	114,0	104,2	100,7	105,5	97,1	102,6
Чернівецька обл.	101,3	103,0	110,8	101,0	103,5	104,2	91,1	100
Карпатський регіон	99,5	99,15	110,87	103,87	102,17	103,97	94,7	100,28

6. Інноваційний потенціал

Проведемо оцінку інноваційного потенціалу, сформованого в Карпатському регіоні. Світовий досвід підтверджує, що при значенні показника інноваційного потенціалу, меншому від 0,4% ВВП, наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. І лише при витратах на науку, що перевищують 0,9% ВВП включається її економічна функція. Протягом 2005-2015 рр. динаміка наукоємності ВВП України демонструє скорочення наукової і науково-технічної активності (табл. 7).

Дослідження свідчать, що в Україні та Карпатському регіоні за 2005-2015 рр. найвищий показник наукоємності ВВП був досягнутий у 2005 рр. і становив 1,09% і 0,05% відповід-

но. Весь наступний період дослідження витрати склали менше 1% ВВП.

Таблиця 7

**Динаміка наукоємності ВВП в Україні
та Карпатському регіоні**

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна, млн. грн.	4818,6	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10320,33	13161,36
Карпатський регіон, тис.	240363,6	418522,4	446796,3	432079, 9	427984,0	37433,75	444991,0
Україна	1,09	0,91	0,79	0,77	0,77	0,66	0,66
Карпатський регіон	0,5	0,19	0,16	0,13	0,12	0,11	0,24

За попередніми розрахунками, питома вага загального обсягу витрат на наукові і науково-технічні роботи у ВВП України у 2015 р. становила лише 0,66%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,26%, а відповідний показник для Карпатського регіону склав лише 0,24%.

Аналіз фінансування наукових і науково-технічних робіт в Карпатському регіоні протягом 2005-2015 рр. виявив динаміку зростання його обсягів: від 240,4 тис. грн. у 2005 р. до 396,1 тис. грн. у 2015 р. У розрізі областей регіону фінансування науково-технічної діяльності збільшилось у Закарпатській і Чернівецькій областях у 2,5 рази, Львівській – у 1,8 рази, Івано-Франківській – у 1,2 рази. Проте питома вага цих витрат у ВВП країни для Карпатського регіону, навпаки, скоротилась з 0,5% до 0,24%.

Дослідження наукоємності регіональних економік (% ВРП) за період дослідження встановило також тенденції зниження у всіх областях Карпатського регіону (рис. 1).

Отримані дані засвідчили, що у Львівській області рівень наукоємності ВРП знизився з 1,04% у 2005 р. до 0,32% у 2015 р. Значно погіршився даний показник в Івано-Франківській області: у 2015 р. він склав лише 0,09% ВРП,

хоча у 2005 р. дорівнював 0,32%. У Чернівецькій області спостерігались коливання рівня наукоємності від 0,43% (2009 р.) до 0,27% (2012-2013 рр.). Закарпатська область взагалі протягом всього періоду дослідження демонструвала низькі результати – 0,12-0,22% ВРП.

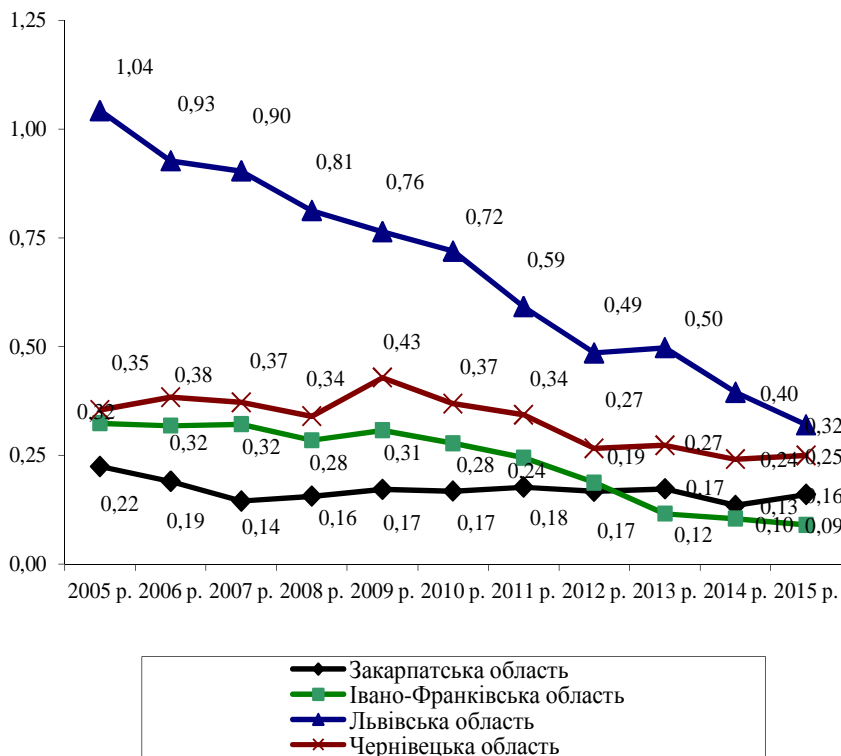

Рис. 6. Динаміка наукоємності ВРП областей Карпатського регіону, % ВРП

Отже, недостатнє фінансування науки з боку держави і бізнесу залишається значним чинником низької частки України на світових ринках інноваційної продукції.

Особливе занепокоєння викликає скорочення в Україні кадрового потенціалу наукових організацій, в яких безпосере-

дньо забезпечується здійснення наукових досліджень та розробок. За 2005-2015 рр. в країні кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 33,8%. Лише у Закарпатській області закрито 47,6% усіх наукових організацій. Скорочення наукових установ в державі за період дослідження призвело до того, що чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, зменшилась на 34,1%. На кінець 2015 р. в наукових організаціях працювало 69404 особи, з них 16090 докторів наук та 86230 кандидатів наук.

В Карпатському регіоні значне скорочення наукового кадрового потенціалу відбулось в Івано-Франківській і Чернівецькій областях. Тут кількість науковців зменшилось на 59,3 і 47,9% відповідно. В Закарпатській та Львівській областях показник скорочення науковців становив 33-34%. Що стосується якісних характеристик наукових кадрів регіону, то ситуація тут значно краще, чим в більшості регіонів країни. Якщо чисельність докторів наук, працюючих в економіці України, за 2005-2015 рр. зросла на 33,9%, то цей же показник становив в Чернівецькій області 61,6%, Івано-Франківській – 59,2%, Львівській – 57,0%, Закарпатській – 47,6%. Темпи зростання чисельності кандидатів наук, зайнятих в економіці Карпатського регіону, ще вище. При середньоукраїнському показнику 26,3%, чисельність кандидатів наук в Закарпатській області збільшилась на 62,8%, Івано-Франківській – на 61,3%, Чернівецькій – на 53,2%, Львівській – на 43,4%. Слід відмітити, що Львівська область займає 3-ю позицію серед регіонів України за кількістю підготовлених докторів і кандидатів наук, поступаючись лише м. Києву і Харківській області.

В цілому в Україні у 2015 р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,50%, у тому числі дослідників – 0,32%.

Аналіз розподілу кадрового потенціалу України та її регіонів виявив його не відповідність вимогам розвитку іннова-

ційної діяльності та принципам побудови інноваційної моделі економіки країни. Так, на кінець 2015 р. у наукових та науково-технічних організаціях і установах, академіях, їхніх філіях, відділеннях та наукових центрах країни працювало спеціалістів вищої кваліфікації лише 16,8%, а у вищих та інших навчальних закладах України 73,8%. Однак статус дослідницького університету, який дозволяє науковцям навчального закладу разом з Національною та галузевими академіями наук здійснювати фундаментальні і прикладні наукові дослідження, реалізовувати інноваційні проекти щодо розроблення, впровадження та виробництва нової високотехнологічної продукції, забезпечувати випуск та реалізацію експериментальних зразків нової техніки, технологій та малосерійної наукоємної продукції, в нашій країні мають тільки 14 вишів. В Карпатському регіоні це Національний університет "Львівська політехніка" і Львівський національний університет ім. І.Я. Франка.

Отже, загальне скорочення чисельності науковців, незначний приток в науку молоді, інтенсивний відтік вчених і кваліфікованих спеціалістів за кордон призводить до руйнування наукового потенціалу українського суспільства, відновити який в майбутньому буде надзвичайно складно, якщо взагалі можливо.

Оцінка інноваційного потенціалу регіональних економік передбачає дослідження стану винахідництва та раціоналізаторства. У 2015 р. кількість підприємств України, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 1757 одиниць, що на 8,6% більше, ніж у 2010 р. Протягом звітного року передові технології створювали 106 підприємств, загальна кількість яких становила 309, що на 17,8% менше, ніж у 2010 р. З них 90,3% – це нові технології для України, 21% створювалися за державним контрактом.

В Карпатському регіоні протягом 2010-2015 рр. всі українські області, крім Закарпатської, збільшували кількість підп-

риємств, які створювали і використовували передові технології. Однак навіть при збереженні протягом 2010-2015 рр. негативних тенденцій скорочення підприємств, які використовували передові виробничі технології, у Закарпатській області зосереджена найбільша кількість таких об'єктів – 84. Для порівняння: у Львівській області – 71, Івано-Франківській – 34, Чернівецькій – 19 об'єктів.

В цілому у 2015 р. питома вага підприємств Карпатського регіону, які займалися створенням і використанням передових технологій, ОПІВ, раціоналізаторських пропозицій, у загальній кількості склала 11,9% від загальної кількості підприємств. Передові виробничі технології створювали 8 підприємств Івано-Франківської і 4 – Львівської області.

У Карпатському регіоні найбільше фактів використання винаходів підприємствами зафіксовано у Львівській (14 підприємств) та в Івано-Франківській області (11). Найменше використовували об'єкти права інтелектуальної власності у Чернівецькій області – 2 підприємства. Найбільша кількість авторів ОПІВ працює у Дніпропетровській області (5477 осіб), у м. Київ (2128 осіб), Харківській і Донецькій областях (відповідно 1999 і 1994 особи), у Львівській області (821 особа).

В Україні у 2015 р. із загальної кількості обстежених підприємств 100 використали 11121 раціоналізаторську пропозицію, авторами яких є 10625 науковців. Половину раціоналізаторських пропозицій впроваджено на підприємствах переробної промисловості, 43,6% – транспорту та зв'язку. За рівнем винахідництва та раціоналізаторства у Карпатському регіоні лідирує Івано-Франківська область, яка протягом 2010-2015 рр. лише одна в регіоні демонструвала позитивну динаміку використання підприємствами раціоналізаторських пропозицій. Якщо у 2010 р. 3 підприємства області використали 94 раціоналізаторські пропозиції, то у 2014 р. ці показники склали відповідно 5 підприємств і 104 пропозиції.

Отже, економіка Карпатського регіону володіє вагомим інноваційним потенціалом, зокрема, інтелектуальними і твор-

чими ресурсами. Проте реалізувати цей потенціал доволі складно, оскільки в регіоні та в Україні в цілому сформувалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних галузях. Так, в Україні у 2015 р. частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції становила лише 2,5% (у 2005 р. – 6,5). Частка Карпатського регіону у загальному обсязі реалізованої в країні інноваційної промислової продукції склала 9,9%. Аналіз структури реалізованої промислової продукції показав, що найбільшу частку інноваційної продукції реалізовано підприємствами Закарпатської (8,4%) областей. Частки інших областей досліджуваного регіону дещо нижчі і становили: для Івано-Франківської – 3,8%, Львівської – 2,1%, Чернівецької – 2,0 відсотки.

Впровадження нових технологічних процесів на підприємствах Карпатського регіону протягом 2005-2015 рр. уповільнилось. Найгірша ситуація в Закарпатській та Івано-Франківській областях, де впровадження нових технологій скоротилось на 70,0 і 44,4% відповідно. Частка маловідходних, ресурсозберігаючих технологій невисока, у 2015 р. вона не перевищувала 33,3%. Щодо освоєння інноваційних видів продукції, то в Чернівецькій області їх кількість зменшилась на 76,7%, Закарпатській – на 75,8%, Львівській – 25,9%. Слід відмітити, що в Івано-Франківській області весь період дослідження показник освоєності інноваційних видів продукції зростав. Якщо у 2005 р. він становив 107 найменувань, то у 2015 р. – 130, тобто на 21,5% більше.

7. Інфраструктурний потенціал

Важливу роль у подальшому соціально-економічному розвитку Карпатського регіону відіграє транспортний комплекс. Провідний вид транспорту регіону – залізничний, мережа якого має більшу густоту, ніж по Україні. У цілому на 1000 км² території регіону припадає 50,4 км залізниць. Найбільша вона у Львівській області – 60 км. Функціонує управління Львівської залізниці. Головні залізничні лінії прямують на Львів і далі на

Ужгород і Чоп, а також на Чернівці і далі до Балканських країн. У перевезеннях переважають транзитні вантажі (нафта, вугілля, кокс, метал, залізна й марганцева руди).

Головні пасажиропотоки сконцентровані в напрямку Львова, Ужгорода, Чернівців, Івано-Франківська.

Таблиця 8

Перевезення вантажів автомобільним транспортом

(млн. т)

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	1120,8	1168,2	1252,4	1259,7	1260,8	1131,3	1020,6	1085,7
Карпатський регіон	52,3	47,7	49,8	49,4	45,1	45,6	48,7	48,4
По областях регіону:								
Закарпатська	13,7	11,9	11,3	10,1	9,5	8,9	9,1	9,2
Івано-Франківська	10	9,1	9,2	9,8	9,3	10,7	14,3	15,7
Львівська	20,3	19,5	22,2	23,4	21,4	20,9	20,6	21,5
Чернівецька	8,3	7,2	7,1	6,1	4,9	5,1	4,7	2,0

Таблиця 9

Вантажооборот автомобільного транспорту

(млн. ткм)

	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	35244	53918,4	57308,1	57452,9	58683,1	55963,5	53293,4	58143,1
Карпатський регіон	4560,2	9136,4	9309	10382,3	11030,6	11515,8	11894,8	10608,1
По областях регіону:								
Закарпатська	1755,5	2754,3	3097,2	3493,2	4149,5	4410,7	4676,1	4587,9
Івано-Франківська	520,8	1477,4	1554,9	1565,5	1361,6	1491,7	4676,1	1352,4
Львівська	1911,3	3878	3580,2	4198,6	4367,9	4564,4	1507,5	3650,1
Чернівецька	372,6	1026,7	1076,7	1125	1151,6	1049	1035,1	1017,7

Густина автомобільних шляхів у регіоні найвища в країні. На 1000 км² їх припадає 322,9 км, у тому числі в межах Черні-

вещької області – 364,4, Львівської – 350,2, Івано-Франківської – 318,7, Закарпатської – 258,3. Головні напрямки: Львів – Тернопіль і Львів – Рівне з продовженням на Київ; Львів – Самбір і Львів – Стрий і далі на Ужгород; Львів – Чернівці через Івано-Франківськ.

У зв'язку з економічною кризою в Україні перевезення вантажів автомобільним транспортом за 2016 р. зменшилося і склало 1085,7 млн. т, що менше на 175,1 млн. т, а вантажооборот автомобільного транспорту в 2016 р. становив до 58143,1 млн. ткм, що менше на 540,0 млн. ткм у порівнянні з 2013 р.

У регіоні швидкими темпами розвивається авіаційний транспорт. Станом на 1 січня 2017 р. у регіоні функціонують 3 міжнародних аеропорти, з яких здійснюються регулярні та чартерні рейси до понад 20 країн світу. Крім цього, добре розвинений трубопровідний транспорт.

8. Матеріальний добробут населення

Важливу роль у вирішенні соціальних проблем населення Карпатського регіону відіграють доходи та витрати населення. Дослідження доходів населення України за 2005-2016 рр. виявили зростання середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу у 5.6 рази, у Карпатському регіоні – у 5.4 рази (рис. 7).

На кінець 2016 р. найвищі доходи в регіоні мали мешканці Львівської області (2806.1 грн.), найнижчі – Закарпатської області (2087,3 грн.).

Слід відмітити, що у 2014-2015 рр. в Україні спостерігається значне зниження індексу реальних наявних доходів до відповідного періоду попереднього року. Якщо у 2014 р. значення показника становило 88,5%, то у 2015 р. – 77,5%. Падіння індексу реальних доходів населення відбулось в усіх регіонах Карпатського регіону. У 2015 р. у Закарпатській області він становив 81,9%, Івано-Франківській – 83,7%, Львівській – 80,0%, Чернівецькій – 85,6%. Поясненням такого яви-

ща при стабільному зростанні наявних доходів населення є поглиблення в країні інфляційних процесів та поширення тінізації економіки. У 2016 р. ситуація дещо покращилась, індекс зростання реальних доходів населення Карпатського регіону склав 102,6%.

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні за 2005-2016 рр. свідчить про її зростання у 6,4 рази (рис. 8). У Карпатському регіоні найвищий рівень середньомісячної заробітної плати у 2016 р. був досягнутий у Львівській області - 4559 грн. або 160,4 (при середньоукраїнському показнику 5183 грн. або 182,3 євро), найнижчий у Чернівецькій області - 3828 грн. або 134,7 євро.

В середньому година праці в Україні коштувала 1,1 євро. В країнах ЄС-28 оплата в середньому однієї години праці становила 25,0 євро. В країнах Карпатського євро регіону цей показник нижчий: у Словаччині – 10,0 євро, Польщі – 8,6, Угорщині – 7,5, Румунії – 5,0 євро. Для порівняння: у Данії – 41,3, Швеції – 37,4, Франції - 35,1, Німеччині – 32,2 євро.

Зростання мінімальної заробітної плати в Україні за період дослідження відбулось у 12,2 рази. З 01.01.2017 р. мінімальна заробітна плата в країні становить 3200 грн., тобто 117,7 доларів США або 112,6 євро (за курсом НБУ станом на 01.01.2017 р.).

В Україні прожитковий мінімум становить 1684 грн., що становить 61,9 дол. США на місяць, або 2,06 дол. США на день. З 01.12.2017 р. прожитковий мінімум збільшиться до 1762 грн., За даними Світового банку бідність починається там, де доходи менші \$1,90 на добу Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в країні протягом 2005-2016 рр. коливалось від 1,8 рази (2005 р.) до 3,1 рази (2016 р.) [10]. У Карпатському регіоні середній розмір пенсій нижчий за загальноукраїнський показник, зокрема, у Закарпатській, Чернівецькій області на 16,3-16,4%, Івано-Франківській – на 10,0%, Львівській – 7,6% (рис. 9).

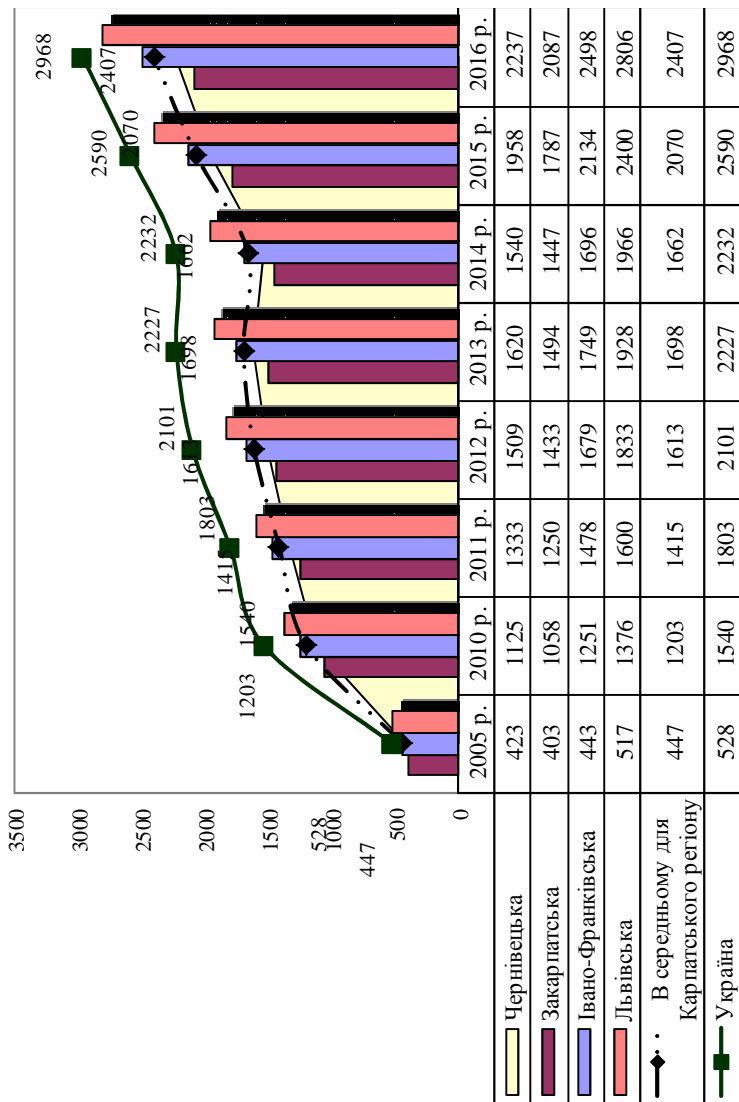

Рис. 7. Динаміка середньомісячного наявного доходу населення Карпатського регіону у розрахунку на одну особу, грн.

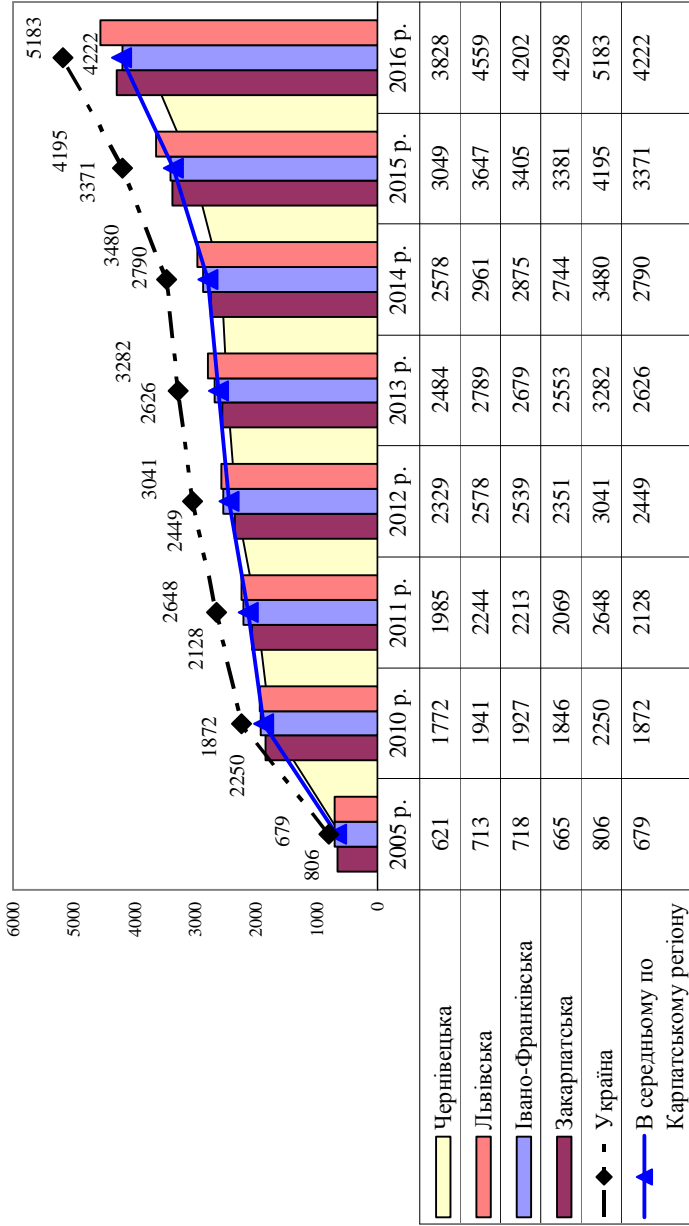

Рис. 8. Динаміка середньомісячної заробітної плати у Карпатському регіоні, грн.

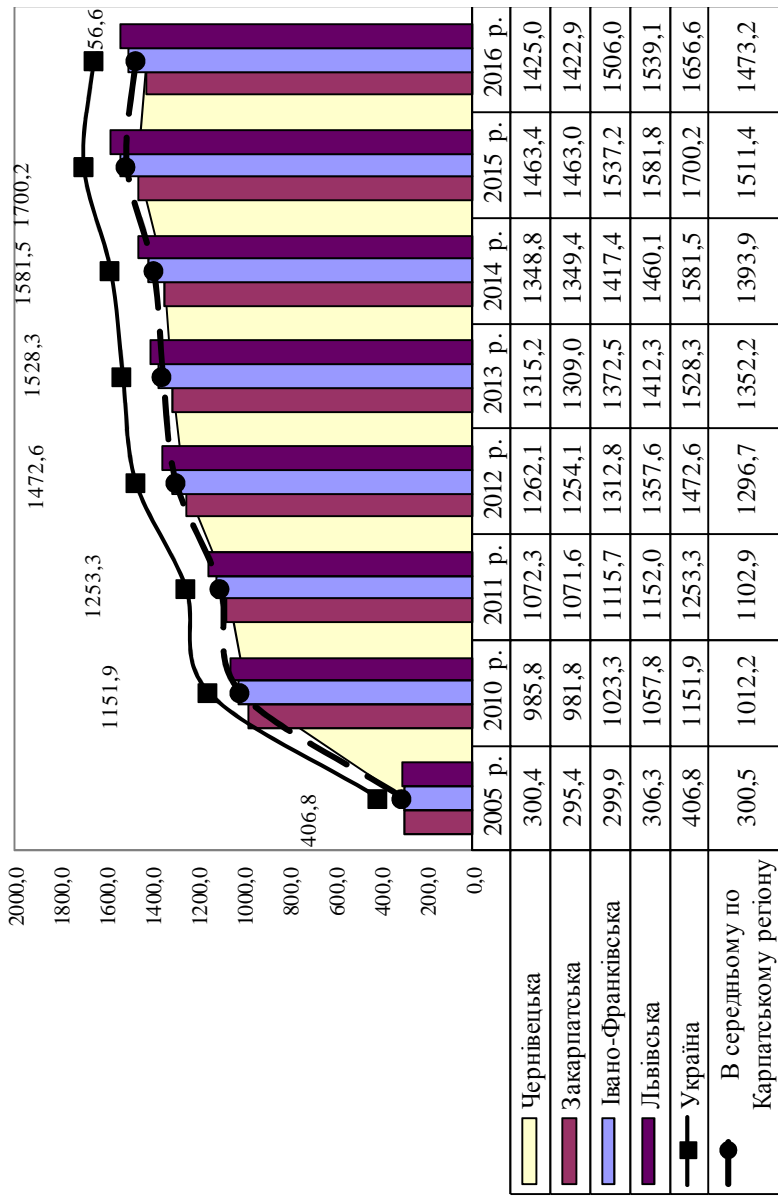

Рис.9. Динаміка середньомісячного розміру пенсії в Карпатському регіоні (дані на початок року)

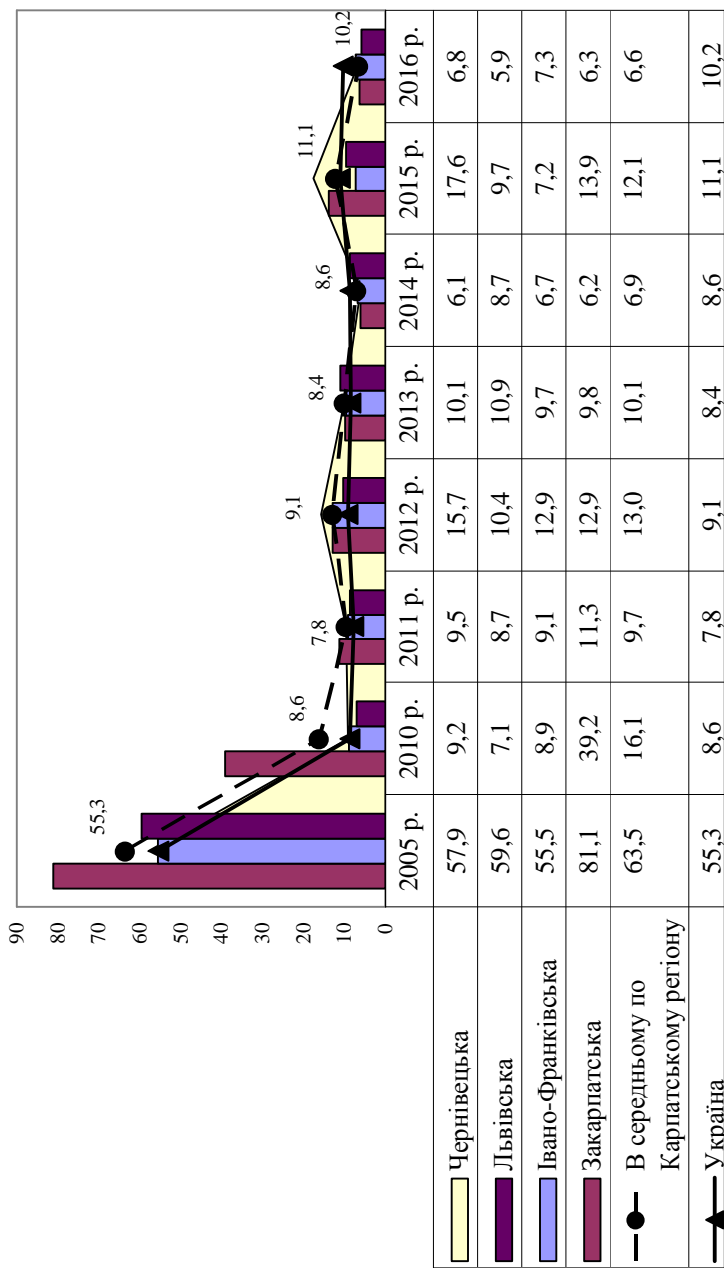

Рис. 10. Показники абсолютної бідності населення в Карпатському регіоні за 2005-2016 рр., %

Рівень бідності в Україні за абсолютним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат) зменшився з 55,3% (2005 р.) до 10,2% (2016 р.). Протягом 2005-2013 рр. в усіх областях Карпатського регіону рівень крайньої бідності був вищий за середній показник для України (рис. 10).

В Україні спостерігається позитивна динаміка скорочення диференціації доходів населення України протягом 2005-2016 рр.. Якщо у 2005 р. він становив 6,9 раза, то у 2016 р. – 4,2 раза. Серед областей Карпатського регіону високий рівень диференціації доходів протягом всього періоду досліджень зберігався у Львівській (від 5,6 у 2005 р. до 3,9 рази у 2015 р.) і Чернівецькій області (від 6,8 у 2005 р. до 4,1 рази у 2015 р.).

Низькі показники оплати праці свідчать про поширення катастрофічного явища – бідність працюючого населення. У 2016 р. заробітна плата складала лише 54,3% від грошових доходів населення, соціальні допомоги та інші одержані населенням поточні трансферти в структурі доходів склали 26,8%. У Карпатському регіоні структура доходів населення вкрай деформована. Так, у Закарпатській та Івано-Франківській областях частка зарплати у загальній сумі доходу найнижча по Україні і становила у 2016 р. лише 32,3% і 43,5% відповідно. В Чернівецькій області цей показник дещо вищий (49,8%). У Львівській області питома вага заробітної плати у доходах населення склала 63,0%, що вище за середньоукраїнський показник.

Проведена оцінка матеріального добробуту населення Карпатського регіону за 2005-2016 рр. виявила вкрай небезпечну ситуацію: низькі стандарти оплати праці, зростання фінансової та матеріальної диференціації населення, тотальне поширення бідності працюючого населення, що, в свою чергу, провокує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Найбільші потоки трудових мігрантів спостерігаються у Закарпатській та Чернівецькій областях. Саме трудові міграції стали

для населення прикордонного регіону чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя. Проте вони ведуть до втрати трудового потенціалу регіону, погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, зниження вмотивованості щодо пошуку роботи на батьківщині. Зубожіння працездатного і, що найбільш жахливо, працюючого населення. веде до соціальної напруги та політичної нестабільності, провокує соціальний вибух.

9. Зовнішньоекономічний потенціал

У структурі зовнішньої торгівлі підприємств Карпатського регіону лівова частка торговельних операцій припадає на торгівлю товарами, проте спостерігається тенденція до зростання рівня залучення регіону до світового ринку послуг. Протягом 2005-2016 рр. частка зовнішньої торгівлі послугами зросла від 3% до 11,9% у зовнішньоторговельному обороті регіону.

Із зростанням ролі зовнішньоекономічного сектору в українській економіці розширюється і географічна структура зовнішньоторговельних операцій. Зокрема, зовнішньоторговельні операції товарами суб'єкти господарювання Карпатського регіону у 2015 р. здійснювали із партнерами із понад 78 країнами світу у Закарпатській області, 90 – у Івано-Франківській, 79 – у Львівській та Чернівецькій областях. Розширення географічної структури зовнішньої торгівлі спостерігалось і у 2016 році: Івано-Франківська область – 104 країни, Чернівецька – 88, Закарпатська – 123 тощо.

У зовнішньоекономічному товарообігу Карпатського регіону обсяг імпорту товарів переважає над обсягом експорту, що й зумовило негативне торговельне сальдо у 2016 р. (-161,9 млн. дол. США).

У зовнішньоекономічному товарообігу загалом Карпатського регіону обсяг імпорту товарів переважає над обсягом експорту, що спричинює негативне торговельне сальдо (у 2015 р. -50,4 млн. дол. США). Проте у розрізі областей пози-

тивне зовнішньоторговельне сальдо спостерігалось у Закарпатській (78,5 млн. дол. США), Івано-Франківській (167,7 млн. дол. США) та Чернівецькій областях (15,7 млн. дол. США) (табл. 10; табл. 11).

Таблиця 10

Загальні обсяги експорту товарів, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	34228,4	51405,2	68830,4	63320,7	53901,7	38127,2	36361,7
Карпатський регіон	2089,5	2742,5	3675,2	3187,9	3304,9	2782,0	3166,9
По областях регіону:							
Закарпатська	552,7	1156,6	1385,3	1300,0	1382,8	1094,4	1211,9
Івано-Франківська	813,5	507,6	821,5	471,7	487,8	373,0	573,7
Львівська	621,0	974,3	1343,5	1290,9	1305,1	1206,3	1275,6
Чернівецька	102,3	104,0	124,9	125,3	129,2	108,3	105,7

Таблиця 11

Загальні обсяги імпорту товарів, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	36136,3	60742,2	84717,6	76986,8	54428,7	37516,5	39249,8
Карпатський регіон	2359,1	4142,1	6542,2	5454,8	4800,0	2832,4	3328,8
По областях регіону:							
Закарпатська	686,5	1348,6	2009,1	2062,5	1734,6	1011,5	1133,4
Івано-Франківська	573,6	652	983,7	578,3	481,9	294,5	406,0
Львівська	934,6	2028,4	3374,3	2655,9	2472	1448	1699,4
Чернівецька	164,4	113,1	175,1	158,1	111,5	78,4	90,0

Незважаючи на те, що у 2015 році у порівнянні із попереднім роком обсяг експорту товарів скоротився 15,8%, у 2016 році позитивна експортна динаміка частково почала відновлюватися (загальний обсяг експорту товарів у 2016 році у Карпатському регіоні – 3166,9 млн. дол. США). Аналогічна ситуація спостерігається із імпортом товарів. У рейтингу експортної активності серед регіонів України Львівська область опинилася на 8 місці, відповідно Закарпатська – 9 місце, Івано-Франківська – 13 і останнє місце у Чернівецькій області.

У рейтингу імпоротної активності серед регіонів України Львівська область опинилася на 3 місці, відповідно Закарпатська – 6 місце, Івано-Франківська – 14 і останнє місце у Чернівецькій області.

Коефіцієнт покриття експорту імпортом у 2016 р. складав у розрізі областей відповідно: Закарпатська – 1,06; Івано-Франківська – 1,41; Львівська – 0,75; Чернівецька – 1,18 (табл. 12).

Таблиця 12

Коефіцієнт покриття експорту імпортом, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	0,95	0,85	0,81	0,82	0,99	1,02	0,93
Карпатський регіон	0,88	0,76	0,66	0,68	0,88	1,15	0,95
Закарпатська	0,81	0,86	0,69	0,63	0,8	1,08	1,06
Івано-Франківська	1,42	0,78	0,84	0,82	1,01	1,3	1,41
Львівська	0,66	0,48	0,4	0,49	0,53	0,83	0,75
Чернівецька	0,62	0,92	0,71	0,79	1,16	1,4	1,18

Основні експортні операції у Львівській області здійснювались до Польщі (24,8% від загальнообласного експорту), Німеччини (12,1%), Чехії (7,4%) та Данії (6,5%). Експорт товарів у країни Європейського Союзу становив 935,9 млн. дол., або 74,4% від загального експорту області, та збільшився порівняно з 2015 роком на 8,0%.

Основними партнерами Закарпатської області у сфері зовнішньої торгівлі протягом 2016 року були такі країни, як: Угорщина (51,2% від загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами області), Німеччина – 7,8%, Словаччина – 6,0%, Польща та Австрія – по 5,2%, Чехія – 4,0%.

Основні експортні поставки з Івано-Франківської області надходили до Румунії (15,8% обласного експорту), Італії (7,8%), Польщі (5,6%), Чехії (5%), Республіки Корея (4,4%), Індії (3,7%), Бельгії (3,6%), Китаю та Німеччини (по 3,3%), Єгипту (3,2%), Російської Федерації та Бангладеш (по 3,1%).

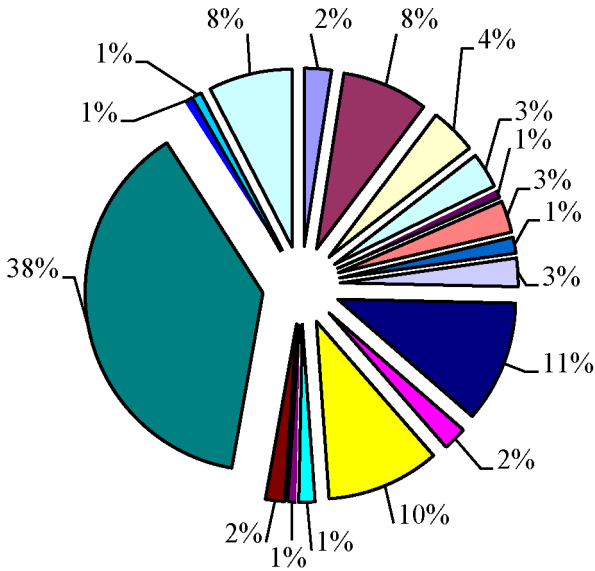
Основні експортні операції суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності Чернівецької області здійснювали до Румунії – 21,8% від загального обсягу експорту (на 23,1 млн.дол. США), Білорусі – 11,5% (на 12,2 млн.), Німеччини – 10,0% (на 10,6 млн.), Індії – 6,8% (на 7,2 млн.), Російської Федерації – 5,7% (на 6,1 млн.) та Польщі – 5,6% (на 6,0 млн.дол. США).

У порівнянні із 2015 роком відбулося зростання обсягу експорту послуг на 25,0 млн. дол. США (табл. 13), тоді як імпорту послуг збільшився на 37,9 млн. дол. США (табл. 14). Додатне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 525,5 млн. дол. США.

Таблиця 13

Загальні обсяги експорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	6134,7	11759,4	13599,1	14836,3	11520,8	9736,7	9631,4
Карпатський регіон	103,3	242,7	355,8	773,6	693,1	624,5	649,5
Закарпатська	31,3	49	65,5	292,4	201	188,9	182,3
Івано-Франківська	13	76,4	58,4	68,5	65,5	45,4	53,2
Львівська	57,6	110,3	222,3	395,7	411,3	369,7	393,7
Чернівецька	1,4	7	9,6	17	15,3	20,5	20,3

- Живі тварини; продукти тваринного походження
- Продукти рослинного походження
- Готові харчові продукти
- Жири та олії тваринного або рослинного походження
- Мінеральні продукти
- Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості
- Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них
- Шкури необроблені, шкіра вичищена
- Деревина і вироби з деревини
- Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів
- Текстильні матеріали та текстильні вироби
- Взуття, головні убори, парасольки
- Вироби з каменю, гіпсу, цементу
- Недорогоцінні метали та вироби з них
- Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання
- Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби
- Прилади та апарати оптичні, фотографічні
- Різні промислові товари

Рис. 11. Товарна структура експорту Карпатського регіону у 2016 р.

Серед областей Карпатського регіону за обсягами експорту та імпорту послуг лідирує Львівська область, тоді як Чернівецька область займає останнє місце за цими показниками.

Таблиця 14

Загальні обсяги імпорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	2935,0	5447,7	6736,1	7609,0	6373,1	5523,0	5304,7
Карпатський регіон	38,5	130,8	188,9	198,4	140,8	86,1	124,0
Закарпатська	27,2	39,5	39,4	48,4	33,2	20,9	25,5
Івано-Франківська	7,2	20,6	54,8	34,4	22,8	13,2	17,2
Львівська	3,6	69,9	92,1	113,2	83,4	50,2	79,9
Чернівецька	0,5	0,8	2,6	2,4	1,4	1,8	1,4

У товарній структурі експорту Карпатського регіону чільне місце належить машинам, обладнанням та механізмам, електротехнічному обладнанню – 38%. На другому та третьому місці з різницею в 1% – деревина і вироби з деревини (1%) та продукція текстильної промисловості – 10%.

Існуючі тенденції залишилися актуальними для Карпатського регіону і у 2016 році. У розрізі областей наведені категорії товарів є також лідируючими. Зокрема, у структурі експорту Чернівецької області левову частку займає деревина та вироби з неї (26,1%). Текстильні матеріали та текстильні вироби займають відповідно друге місце (15,4% від загального обсягу експорту), тоді як машини, обладнання та механізми – 11,7%, Загалом продукти рослинного походження складають 11,5% від загального обсягу експорту Чернівецької області, меблі – 10,1%.

У товарній структурі експорту Івано-Франківської області на продукти рослинного походження припадало 37% обласних обсягів, механічні та електричні машини – 22,5%, деревину та вироби з деревини – 13%, живі тварини, продукти тваринного походження – 6,2%, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 3,7%, шкури необроблені, шкіру вичищену –

3,2%, масу з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів – 3,1%, текстильні матеріали та текстильні вироби – 2,9%, продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 2,3%.

Серед товарів, які Львівщина експортувала упродовж 2016 року, переважали електротехнічне обладнання та їх частини (24,3% від обсягу експорту області), меблі (10,3%), деревина та вироби з неї (10,0%).

У товарній структурі експорту Закарпатської області переважають машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 61,1%. Наступні позиції займають текстильні матеріали та текстильні вироби – 10,0%, різні промислові товари – 7,6%, деревина і вироби з деревини – 6,4%.

У порівнянні із 2015 роком відбулося зростання обсягу експорту послуг на 29,2 млн. дол. США (табл. 15), тоді як імпорту послуг – на 24,9 млн. дол. США (табл. 16). Додатне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 542,7 млн. дол. США.

Варто відмітити чітку закономірність у структурі експортно-імпортних операцій у послуговій сфері Карпатського регіону. Найбільші обсяги експорту послуг припали на послуги з переробки давальницької сировини та транспортні послуги. Так, частка послуг з переробки матеріальних ресурсів у Львівській області складає 38,5% від загального обсягу експорту послуг, у Чернівецькій 40,1%, у Івано-Франківській – 58%, у Закарпатській – 75,7%. Частка транспортних послуг найвища у Івано-Франківській області - 22,9%, тоді як у Закарпатській вона складає 18,2%, у Чернівецькій - 17%, у Львівській - 14,7%. У Чернівецькій та Івано-Франківській областях розвивається експорт туристичних послуг, які відповідно у структурі експорту послуг складають 24,8% та 9,6%. Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги є вагомим елементом експорту Львівської (34,6%) та Чернівецької (16,7%) та Івано-Франківської (8,1%) областей.

Таблиця 15

Загальні обсяги експорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	6134,7	11759,4	13599,1	14836,3	11520,8	9736,7	9631,4
Карпатський регіон	103,3	242,7	355,8	773,6	693,1	624,5	653,7
Закарпатська	31,3	49,0	65,5	292,4	201,0	188,9	182,3
Івано-Франківська	13,0	76,4	58,4	68,5	65,5	45,4	53,2
Львівська	57,6	110,3	222,3	395,7	411,3	369,7	397,9
Чернівецька	1,4	7,0	9,6	17,0	15,3	20,5	20,3

Серед областей Карпатського регіону за обсягами експорту та імпорту послуг лідирує Львівська область, тоді як Чернівецька область займає останнє місце за цими показниками.

Таблиця 16

Загальні обсяги імпорту послуг, млн. дол. США

	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Україна	2935,0	5447,7	6736,1	7609,0	6373,1	5523,0	5304,7
Карпатський регіон	38,5	130,8	188,9	198,4	140,8	86,1	111
Закарпатська	27,2	39,5	39,4	48,4	33,2	20,9	25,5
Івано-Франківська	7,2	20,6	54,8	34,4	22,8	13,2	17,1
Львівська	3,6	69,9	92,1	113,2	83,4	50,2	67,0
Чернівецька	0,5	0,8	2,6	2,4	1,4	1,8	1,4

Основу структури імпорту послуг Карпатського регіону у 2016 р. становили транспортні послуги (Чернівецька область – 81,8%, Закарпатська – 32,0%, Івано-Франківська – 34,4% тощо). Крім того, у структурі імпорту послуг переважають також ділові послуги у Закарпатській (33,7% від загального обсягу) та Івано-Франківській (38,1%) областях.

Прикордонні території Карпатського регіону беруть участь у діяльності єврорегіональних утворень. Зокрема, у діяльності Міжнародної асоціації «Карпатський єврорегіон» та «Верхній Прут». Протягом 2007-2013 рр. прикордонні території Карпатського регіону мали можливість брати участь у

трьох транскордонних програмах у рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства:

– «Польща-Білорусія-Україна» із загальним обсягом фінансування – 186 201 000 євро;

– «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» - 68, 638 млн. євро;

– «Румунія-Україна-Молдова» - 126 718 000 євро (табл. 17).

– У програмі «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 139 проектів впроваджувалися разом із українськими партнерами. Загалом найвища активність спостерігалася серед українських учасників польсько-українсько-білоруського транскордонного регіону – 74% (87 із 117 проектів). 93 із 141 проекти було реалізовано за участю українських партнерів в румунсько-українсько-молдавському регіоні.

Таблиця 17

Результати транскордонної співпраці прикордонних територій Карпатського регіону

Транскордонна програма	Загальне фінансування, млн. євро	Сума гранту ЄС, млн. євро	Кількість проектів	Кількість проектів за участю українських партнерів
Польща-Білорусія-Україна	186.2	173.89	117	87
Румунія-Україна-Республіка Молдова	126.72	115.97	141	93
Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна	68.64	64.25	139	139

10. Соціальна безпека Карпатського регіону

Частка витрат на оплату житлово-комунальних послуг (водопостачання, газ, електрика, послуги ЖЕКів та інше), а також на продукти харчування у витратах українців у 2016 р. до 57,9%. Це найвищий показник серед європейських країн.

Стан соціальної безпеки в Україні характеризується поглибленням демографічної кризи, скороченням тривалості життя, старінням населення. Низькі доходи не дозволяють населенню отримувати якісні медичні послуги, оскільки переважна більшість з них здійснюється на платній основі. Споживчі витрати українців на охорону здоров'я у 2016 р. в середньому на одне домогосподарство склали лише 5,1% від загальних витрат. Звідси значне збільшення в країні хворих зі злоякісними новоутвореннями, серцево-судинними захворюваннями, а також ВІЛ-інфікованих. Протягом 2010-го і 2016 року кількість смертей від раку у Карпатському регіоні було зареєстровано у 9 тис. 142 та 5 тис. 170 випадків відповідно.

Найбільш небезпечна ситуація в Карпатському регіоні склалася у Львівській області, де чисельність онкохворих із діагнозом, що встановлений уперше в житті, збільшилась за 2010-2016 рр. на 6,8% і становила у 2014 р. 334,9 осіб на 100 тис. осіб населення проти 314 в середньому по Україні. В Івано-Франківській області цей показник склав 279,3 осіб, у Чернівецькій – 267,3, Закарпатській – 251,5 осіб. Рівень допомоги онкологічним хворим в Україні не відповідає реальним потребам. Основною причиною таких негативних тенденцій є не своєчасне, пізнє виявлення онкологічних захворювань. Рівень допомоги онкологічним хворим в Україні не відповідає реальним потребам. У сільській місцевості сучасні високовартісні технології та засоби для ранньої діагностики та своєчасного лікування раку просто відсутні.

Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, у Львівській області у 2014 р. становила 19,4 осіб на 100 тис. осіб населення. Безперечно, це показник практично у 2,5 рази нижчий, ніж значення в середньому по Україні, проте він є найбільшим серед областей Карпатського регіону. Також вкрай небезпечною є динаміка зростання чисельності ВІЛ-інфікованих в усіх областях Карпатського регіону, що зберігається протягом всього періоду дослідження. Основною причиною стрімкого поширення

ВІЛ-інфекції в Україні залишається вживання нелегальних ін'єкційних наркотиків. Оскільки переважна більшість ВІЛ-інфікованих є особами працездатного та репродуктивного віку, то поширення епідемії негативно впливає на соціально-економічну ситуацію та створює загрозу національній безпеці України.

Соціальним лихом для України став туберкульоз. Рівень захворюваності та смертності від туберкульозу у 8-10 разів перевищує відповідні показники у більшості країн Європейського союзу. У 2014 р. чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, становила в Україні 59,6 осіб на 100 тис. осіб населення, що на 29,4% менше, ніж у 2005 р. і на 13% - порівняно з 2010 р. Серед областей Карпатського регіону найвищий показник захворюваності на активний туберкульоз у Львівській області - 65,8 осіб, найнижчий у Чернівецькій області - 40, 4 осіб на 100 тис. осіб населення. Слід зауважити, що стабілізація захворюваності на туберкульоз, що спостерігається останні роки, не може бути довготривалою при сучасному стані фінансування галузі охорони здоров'я. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я в Україні за 2010-2014 рр. зменшився на 11 в.п. і у 2014 р. склав 3,65 відсотків ВВП. Видатки для МОЗ України, передбачені Держбюджетом–2016 у рамках фінансування сфери охорони здоров'я, становлять 12,1 млрд грн., у тому числі за загальним фондом – 9,4 млрд грн., за спеціальним – 2,7 млрд грн. Це на 6,2% більше порівняно з розміром видатків за цією статтею у 2015 р.

Безробіття та неспроможність людини заробити на життя призводить не тільки до серцево-судинних, онкологічних захворювань, а й руйнує психіку, штовхає на скоєння злочинів. Області Карпатського регіону за рівнем кримінальної безпеки відносяться до безпечних регіонів. Проте, за 2005-2016 рр. в усіх областях регіону зріс рівень злочинності. Складна ситуація в Закарпатській області. Тут кількість злочинів на 100 тис. мешканців зросла у півтори рази і у 2014 р.

склала 825. У 2015 р. цей показник склав 903, а у 2016 р. – 752. Не менш благополучна криміногенна обстановка зберігається у Львівській і Чернівецькій областях протягом двох останніх років. Порівняно з 2012 р. злочинність в цих областях зросла у 2,3 і 1,7 рази і становила у 2016 р. 1455 і 926 злочинів на 100 тисяч населення відповідно. Всього ж в Україні за 2016 р. було зареєстровано 592604 кримінальних порушення, це на 27422 більше, ніж у 2015 р.

В досліджуваному Карпатському регіоні ситуація вкрай небезпечна. Більшість соціальних індикаторів мають гірші значення, ніж в середньому по Україні. Особливу загрозу створює високий рівень тінізації доходів в регіоні, погіршення медико-демографічної ситуації, ріст злочинності. Небезпечність соціально-економічної ситуації в прикордонному регіоні провокує чергові хвилі міграції населення за кордон – у пошуках роботи, для одержання освіти, медичних послуг тощо. Регіональна політика держави обов'язково повинна враховувати особливості і специфіку загроз і викликів соціальної безпеці кожного свого регіону, особливо прикордонних.

Висновки

Отже, проаналізувавши стан соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, зроблено висновок, що регіон багатий на природні ресурси, зокрема – рекреаційні, лісові, земельні, водні. Тут є певні запаси газу, нафти, родовища будівельних матеріалів, що сприяють розвитку будівельної промисловості, прогресує хімічна промисловість, яка має також відповідну сировину.

Карпатський регіон є більш заселеним, порівняно з іншими регіонами України і залишається праценадлишковим.

Регіон має найвищу густоту залізничних та автомобільних доріг в Україні, широко розвинена загальна інфраструктура.

У регіоні активно розвивається рекреаційний та туристичний бізнес. Ядром конкурентоспроможності в цьому випадку виступають лікувальні води Трускавця, Східниці, Моршина,

грязі Закарпаття та Буковини, екологічно чисте навколишнє середовище, спортивні можливості Карпат тощо. Сценарій капіталізації цих місць припускає значне підвищення ефективності функціонування територіально-рекреаційної системи, забезпечення загальною та туристичною інфраструктурою, створення нових робочих місць та вирішення багатьох соціальних проблем місцевого населення.

Особливе місце Карпатського регіону – в геополітичному контексті соціально-економічного і внутрішньополітичного розвитку України. Його географічне сусідство з розвиненими європейськими державами – членами ЄС, завжди буде сприятливим фактором для входження України у міжнародні економічні і політичні структури.

Проведене дослідження соціально-економічного стану областей Карпатського регіону на основі аналізу адміністративно-територіального устрою регіону, природно-ресурсного потенціалу, демографічної ситуації, виробництва продукції промислової та сільського господарства, розвитку інфраструктури тощо сприяло визначенню структурних особливостей економіки регіону, найважливішими серед яких є:

щільна заселеність території;

праценадлишковість;

значно менші доходи населення та витрати на одну особу порівняно з іншими регіонами України;

суттєва перевага промисловості над сільським господарством при значній частці концентрації виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні та ін.

Проведення аналізу та оцінки соціально-економічного стану Карпатського регіону засвідчують, що за різними показниками області, що входять до його складу, є не однорідними та відмінні за територією та чисельністю населення, наявністю корисних копалин, розвитком промисловості та темпами зростання промислового виробництва.

Все це сприятиме вдосконаленню регіонального підходу щодо економічного і соціального розвитку прикордонного Карпатського регіону.

Наукове видання

Кифяк Василь Федорович, Лучик Василь Єфрімович, Лучик Світлана Дмитрівна, Королюк Юрій Григорович, Вдовічен Анатолій Анатолійович, Верстяк Оксана Миколаївна, Лошенко Ірина Романівна, Кифяк Олександр Васильович, Короп Богдана Миколаївна, Лучик Маргарита Василівна, Григоренко Валентин Олегович

СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Монографія

У авторській редакції

Відповідальний за випуск
Технічний редактор
Верстка

В.М. Кіндій
В.Й. Петрушко
Н.Т. Мойсюк

Підписано до друку 7 листопада 2017 року
Формат 60х84/16. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Папір офсетний
Умов. друк арк.. 32,10. Обл.-вид. арк. 33,72
Зам. 351. Тираж 300

Видавничо-інформаційний центр «Місто»
Україна, 58022 м. Чернівці, вул. Головна, 173А;
тел. (0372) 58 53 11, 58 53 12

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів
книжкової продукції
серія ДК № 617 від 2.10.2001 року

Друк ФОП Глібка С.Й.
Тел. 0372 (58-54-54)